قادر عەبدوللا

پاشا

ڕۆمانێک لەبارەی ناسرەدین شای قاجارەوە

لە هۆڵەندییەوە:

شەفیقی حاجی خدر

ناوی کتێب: **پاشا**

بابەت: **ڕۆمان**

نووسەر: **قادر عەبدوڵلا**

وەرگێڕانی لە هۆڵەندییەوە: **شەفیقی حاجی خدر**

پیتچن: **وەرگێڕ**

هەڵەچن: **دەستەیەک**

نەخشەسازیی بەرگ: **موسلم شلانی**

نەخشەسازیی ناوەوە: خەلیل هیدایەت

چاپخانە: ڕۆژهەڵات

نرخ: **دینار**

تیراژ:

نۆرەی چاپ و ساڵ: **چاپی یەکەم/ ٢٠٢٢**

لە بەڕێوبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان/هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی ( )ی ساڵی ٢٠٢٢ پێدراوە.

مافی چاپکردنەوەی بۆ وەرگێڕ پارێزراوە، هەر کەس و لایەنێک بە بێ ڕەزامەندیی وەرگێڕ چاپی بکاتەوە، تووشی لێپێچینەوەی قانونی دەبێتەوە.

پێشکەشە بە دوو سەروەزیری ناوداری ئێرانی لە نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم:

میرزا ئەبولقاسم قائیمقامی فەراهانی

و

میرزا تەقی خان ئەمیر کەبیر

ناواخن

پێشباری وەرگێڕ ٨
پێشەکیی نووسەر بۆ چاپی کوردی ١٣
کەسە گرنگەکانی نێو ئەم ڕۆمانە: ١٥
بەرایی ١٦
١پاشاکان ١٧
٢شازادە ناسر ٢٢
٣حەرەمسەرا ٢٧
٤گەورە وەزیر ٣٧
٥_مەهدولیا، دایک ٤٤
٦شێخ ئاغاسی ٥٢
٧هەرات ٥٨
٨پشیلە شەرمین ٦٦
٩برایەکان ٧٦
١٠تاج، کچەکەی شا ٨٨
١١تۆپەکە ٩٥
١٢چاکسازییەکان ١٠٢
١٣ڕووس ١١٠
١٤ئاهەنگی بەهار ١٢١
١٥سوپا نوێیەکە ١٢٧
١٦ڕووس بەدوای پەیوەندیدا دەگەڕێن ١٣٠
١٧باخی ئاڵوباڵو ١٣٣
١٨ترس ١٤٩
١٩ئەو ئایەتوڵلایەی ناپاکیی کرد ١٥٤
٢٠پرسە ١٦١
٢١باب ١٦٨

٢٢پشیلەکان ١٧٨
٢٣پەیامێکی نهێنی ١٨٥
٢٤چاپخانە ١٩٠
٢٥بڕیارێکی مێژووی ٢٠٠
٢٦عیساخان ٢٠٧
٢٧هێزی سروشتبڕ ٢١٤
٢٨لەشکرکێشی ٢١٨
٢٩بێدەنگییەکی کوشندە ٢٢٧
٣٠کردەی لەپڕی ئینگلستان ٢٣٥
٣١ژنەکە ٢٤١
٣٢وڵات نزا بۆ کەنداوی فارسی دەکا ٢٥٠
٣٣ڕۆژژمێرنووس ٢٥٤
٣٤بڕوانامەکان ٢٦١
٣٥فەخری ٢٦٨
٣٦لە کۆشکەکەدا ٢٧٤
٣٧پەتۆی ڕەش ٢٨٣
٣٨بێدەنگی ٢٩٤
٣٩مەلیچک ٣٠٣
٤٠تێلێگراف ٣١٤
٤١هێنان و ناردن ٣٢٦
٤٢بەرگری ٣٣٢
٤٣جەمال خان ٣٤٢
٤٤ڕابەر ٣٥٣
٤٥میرزای شیرازی ٣٦١
٤٦نامەکە ٣٧٤
٤٧قلیان ٣٨٤

هەواڵنامەی کتێب

٤٨دانیشتنی سەرچۆکان ٣٩٠
٤٩گەشتەکە ٤٠٤
٥٠ڕوناکی ٤١٤
٥١گەشتنامە ٤٢٨
٥٢دەستور ٤٤٤
٥٣گەڕانەوە لە گەشت ٤٥٥
٥٤کێبڵەسکاڵا ٤٧٢
٥٥لە بازاڕ ٤٨١
٥٦ئایەتوڵلاکان ٤٩٢
٥٧باڵوێزخانەکە ٥٠٧
٥٨(دوا)ئاگادارکردنەوە ٥١٧
٥٩لەسەر تەختەی شەترەنج ٥٢٦
٦٠مەجلیس ٥٣٨
٦١کارەبا ٥٤٣
٦٢قانون ٥٥١
٦٣شا وێنەی خۆی دەگرێ ٥٦١
٦٤تاج سوڵتان ٥٦٥

هەواڵنامەی کتێب

پێشباری وەرگێڕ

کاتێک دەگوترێ هەر کتێبێک وەک نووســـــین چیرۆکێکی خۆی هەیە، هەڵبەتە بۆ وەرگێڕانیش دروســـــتە. دوابەدوای ڕۆمـانی (خـانووەکەی مزگەوتێ)، ڕۆمـانەکەی (خەتی بزمـاری)یم وەرگێڕا و بڵاوکرایەوە، لە فێیســبووک وەک ڕیکلام شـتێکم لەبارەی بڵاوکردەوە، لە کۆمێنتدا و لە لایەن خاتوو (گەشـــە جاف)ی خوێنەرەوە کۆمێنتێکم بۆ هات و پرســـی؛ ئاخۆ بۆچی بیر لە وەرگێڕانی (پاشـــا)ش ناکەمەوە. ئەوەی ڕاســـتی بێ ئەوکـات ڕۆمـانەکەم نەبینیبوو، دیـاربوو ئەو خوێنەرە بە هۆڵەنـدی خوێندبوویەوە و پێی ســـەرســـام بووبوو. پاشـــان بۆ بەدواداچوونی ڕۆمانەکانی دیکەی قادر عەبدوللا، (پاشا)شم پەیداکرد و خوێندەوە، هەر ئەو کات کەڵکەڵەی وەرگێڕانم کەوتەســـەر. بەڵام کارەکانی دیکەی قادر عەبـدوللا و وەرگێڕانەکـانی دیکەی مێژوویی، بەگوێرەی دەرفەتی چاپکردن وەها هات تا ڕۆژی بەم ڕۆژە گەیشت.

ئەگەر کاتی خۆی لە هۆڵەندا بە ناوی قادر عەبدوللا ئاشنابووبم، وەک لە شوێنێکی دیکە باسمکردووە، کەچی وەرگێڕانی پێنج لە ڕۆمانەکانی وەها کەوتەوە لە وڵات بووبم، لێ ئەمجارەیان دوای ئەوەی بۆ دووەم جار ڕووم کردەوە هۆڵەندا، ئینجا پەڕژامە ســـەر وەرگێڕانی ئەم ڕۆمانە نازدارە، هەڵبەتە ئەمەش دوای پەیوەندی پێوەکردن و پەسەندنامەی کاک قادر و نووسینی کورتە پێشەکییەکەی تایبەت بە وەرگێڕانە کوردییەکە.

لێرەدا پێویست ناکا باس لە قادر عەبدوڵلا بکەم، چونکە لە وەرگێڕانەکانی دیکەدا باسکراوە، بەنیازیش نیم باس لە ناوەڕۆکی ئەم ڕۆمانە نایابەی بکەم، چونکە ڕاستەوخۆ لەبەردەستی خوێنەر دایە، لی گەلۆ لەبەرئەوەی ڕۆمانەکە مێژووییە و باس لە ناسرەدینی شای قاجار (١٨٣١-١٨٩٦) دەکا، کە ٤٨ ساڵ حوکمڕان بووە، و لەو ماوە مێژووییەدا ڕووداوی گرنگ ڕوویانداوە و ڕاستەوخۆش بەرۆکی مێژووی ئێمەشی گرتۆتەوە. بەتایبەتیش ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە سەردەمی حوکمڕانی ئەودا بووە، بۆیە بە ڕەوام زانی چەند دێڕیک وەک ڕوانین و ڕوونکردنەوەی وەرگێر تۆماربکەم.

نووسەر لە کورتە پێشەکیی خۆی بۆ ڕۆمانەکە ئەوە دەڵی کە ناوی کەسەکان و ڕووداوەکان ڕاستیین، بەڵام ئەوەندە هەیە، پێویستە بە ڕێسای وێژە و لەنێویشیاندا بە ڕێسای ڕۆمان بخوێندرێنەوە. بۆیە کاتێ ئەم ڕۆمانە دەخوێنیتەوە، وەک ئەوە وایە چەندین کتێب لەسەر ژیانی پاشای ناوبراو و حوکمڕانی و مێژوویی ئێران و گەمە و ململانێی سیاسیی بریتانی و ڕوسیا لەسەر ئێران و ناوچەکەدا بخوێنیتەوە.

ناسرشا زڕبرایەکی دایک کوردی دەبێ بە ناوی عەباس میرزا مولکئارا، ئەم عەباسە لە جەجیجە خانمی چەهریقی بووە. باوکی ئەم خانمە لە مریدەکانی شێخی نەهری بووە. ئیدی هەم بنەچەکەی دایکی و هەم مەزهەبی سوننە وای کرد عەباس میرزا لە جێگرتنەوەی باوکی بۆ تەختی باوکی نەوەک هەر هەڵبواردرێ، بەڵکو مەترسی کوشتنیشی بکەوێتە سەر، ئاخر مەهدعولیای دایکی ناسر، کە لە هۆزی قاجارەکان بوو توانی تەختە و تاجەکە بۆ کوڕەکەی مسۆگەر بکا و هەموو ئەوانی دیکەش کەوتنە بەر نەفرەتی ئەم ژنە. بۆیە زیاتر لە ٢٥ ساڵ عەباس

میرزا لەتاراوگە ژیاوە، کە گەڕاوەتەوەش هەر متمانەی بەخۆی نەبووە. وەک مامۆستا حەمەی حەمە باقیش بۆی ڕوونکردنمەوە، گوایە عەباس میرزا هەر لەبەر ترسی ناسری زڕبرای پەیوەندییەکەی خۆیششی لەگەڵ شێخی نەهری و تەنانەت نامەکەشی بۆ ئاشکرا کردووە ، بەمە چارەنووسی پەیوەندییەکە بە مەرەدی جارەنووسی ڕاپەڕینەکەی شێخی نەهری چووە.

شتێکی بایەخداری دیکەش، یەکێک لە کەسایەتییە گرنگەکانی نێو ڕۆمانەکە، کە عەقڵی پشت ڕاچەنین و شۆڕش بووە لە دژی حوکمڕانی پاشا، (جەمال خان) بووە. دواتر ڕیاز کاکە مەحمود، کە بە وردی بە وەرگێڕانەکەمدا چووەتەوە، گوتی کێ نالّی ئەوە سەید جەمالەدین ئەفغانیی کەسایەتییە ئیسلامییە شۆڕشگێڕە ناودارەکەی سەدەی نۆزدەهەم نییە، لە خوێندنەوەی ڕووداوەکان و هاوزەمانبوونیشیان هەر وای لێدەخوێندرایەوە، کاتێکیش لە نووسەرم پرسی، ئەویش هەمان شتی سەلماند، کە جەمال خان، جەمالەدینی ئەفغانییە. شتێکی بەرچاویشە کە جەمالەدین ئەفغانی (١٨٣٨-١٨٩٧) لە ئەسەدئابادی ئێران لەدایک بووە، کەچی نازناوی ئەفغانی بەسەردا براوە، چ ڕۆڵێکی هزریی لە ڕاچەنینی بیری چاکسازیی ئیسلامی لە سەدەی نۆزدەهەمدا بینیوە.

هەر لەسەر پێشنیازی کاکە ریازیش ئەو چوارینەی مەحویمان لەسەر بەرگی پشتەوەی کتێبەکە دانا، کە چۆن وردەکارانە ماوەی حوکمڕانی شاناسری دیاریکردەوە و کە مایەی پەند و عیبرەتە، کاتێک چوارینەکەم بۆ نووسەر کردە هۆڵەندی زۆری پێخۆش بوو.

ڕۆمانی مێژوویی بۆ پەردە هەڵدانەوە لەسەر کەسایەتییەکان شتێکی تازە نییە، وێرای ڕووداوە سەیروسەمەرە وروژێنەرەکانی نێو ئەم ڕۆمانە و بیگرێوگۆڵی لە بەیەکەوە لکاندنی بەندەکان، بە شێوازێکی ئاسان و ڕەوانیش و ڕووداوەکان دەگێڕێتەوە، نەوەک هەر بۆ خوێنەری ئاسایی بەڵکو دەکرێ چیرۆکنووس و ڕۆماننووسەکانمان سوود لە شێواز و تەکنیکی گێڕانەوەکە وەربگرن.

ماوەتەوە سەر ئەوە وەک هەر بەرهەمێکی چاپکراو، دوای ڕەشنووسی وەرگێڕان، بۆ پێداچوونەوە و هەڵەگریی و ڕاستکردنەوەی هەندێ دەستەواژە و ڕستە و وەرگێڕانی هەندێ دێڕە شیعر، هەر دەبووا پەنا بۆ پۆلێک لە هاوڕێی خەمخۆر ببەم. هەر وەرگێڕانێکم چاپ بووبێ بە شانازییەوە بەو قۆناغەدا تێپەڕیەوە و دەستباریيان گرتووم.

بۆ ئەمجارەشیان کاک بارام سوبحی بە سەر ڕەشنووسی یەکەمدا چوویەوە، لە هەڵەی تایپی زەق ئاگاداری کردوومەتەوە، پاشان خاتوونە شاعیری جواننووس مەدیحە عەبدولقادر چەلەبی ئەرکی کێشا و لەڕووی هەڵەگریی و ڕێزمانەوە پێیداچووەیەوە کۆمەڵێ تێبینی گرنگیشی بۆ نووسیم. ئینجا کاک ڕیاز کاکە مەحمەد زیاتر لە هەفتەیەکی بۆ تەرخان کرد و کەوکوژییانە بۆی لەبەر هەڵەی تایپ و ڕێنووسەکانیەوە دانیشت و لە خەمی ڕەخساند و تێبینی ئەوەشی دامێ، کە چەندین وشە لە پەراوێز ڕوونبکەمەوە. هاوڕێ ڕێباز مستەفاش وێڕای ئەوەی چەندین دێڕە شیعری نێو ئەم ڕۆمانە کە بۆ بنەچەکە فارسییەکەی گەڕاندنەوە و وەریگێڕان، دوا جاریش بە بەشێکی زۆری وەرگێڕانەکەمدا چووەوە تا وەهای لێهات ڕووی ئەوەی بێ بخرێتە بەردەم خوێنەری تاسەمەند و خۆشەویست.

هەڵبەتە سوپاس و پێزانینیشم بۆ هاوژینی خۆسەویستم (کنێر جەمیل) کە لە ڕەخساندنی دەرفەتی کات بۆ وەرگێرانەکانمدا هەمیشە پاڵپشتێکی سەرەکییمە.

بەو هیوایەی ئەم وەرگێرانەشیان بچیتە پاڵ ئەوانی دیکە و بە سەرنجەوە بخوێندرێتەوە.

ش.ح.خ
ئەیلوولی ٢٠٢٢، لاهای/ هۆڵەندا

هەواڵنامەی کتێب

پێشەکیی نووسەر بۆ چاپی کوردی

خوێنەری ئازیز!
کتێبەکانی من وەرگێڕدراونەتە سەر زۆر زمانی بێگانە، هەر هەمووشیان جوانن، من بە ژیان سوپاسگوزاریانم، بەڵام ئەوە بۆ من شتێکی زۆر خۆش بوو کە بیستم چیرۆکەکانم وەرگێڕدراونەتە سەر زمانە جوانەکەی ئێوە.
هەستێکم لا دروست بووە وەک ئەوەی گەڕابمەوە ماڵەکەی خۆم.
لەکاتێکدا بەنێو مەزرا و گرد و بەرزاییە هەرە جوانەکانی کوردستاندا دەڕۆیشتم، گوند بە گوند و شار بەشار دەگەڕام، یەکەمین کتێبم بە فارسی نووسی.
سڵاوم بۆ خوێنەرانی کوردم.
ئەم کتێبە، واتە ڕۆمانی (پاشا)، دیسان هەوڵێکە بۆ گەڕانەوەم بۆ ماڵ و نیشتمان.
ئەوەی تۆ دەیخوێنیتەوە، کتێبێکی مێژوویی نییە، بەڵکو کتێبێکی وێژەییە. فیکشنێک، پێویستم پێی هەبوو تا بە دروستی شەقڵێک بە مێژوو ببەخشم.
هەرچی لەو کتێبەدا هەیە لەسەر بنەمای ڕاستیی مێژوویی ڕۆنراوە، بەڵام گێڕانەوەکە بە گوێرەی ڕێسای وێژە و ئەدەبیاتە، یان هەروەک لە کتێبە بەناوبانگە هۆڵەندییەکەی مولتاتولی بەناوی "ماکس هاڤەلار" نووسراوە "هەمووی درۆیە!"
ئەم کتێبە، ئەم چیرۆکە بۆ من بایەخێکی زۆری هەیە. ئاخر یەکێ لە کەسایەتییەکانی ئەم کتێبە بە شێوەیەکی دیار لەسەر بنەمای میرزا

هەواڵنامەی کتێب

ئەبولقاســـــم قائیمولمەقامی فەراهانییەوە بنیاتنراوە، ئەویش باپیرەگەرەم بووە، لە نێو قاجارەکانی ئێراندا سەروەزیر و لایەنگری ئەدەبیات بووە.
گێڕانەوەی چیرۆکەکەی ئەو کارێکی ماڵباتییانە بوو، بۆ من شـــێوازێکی بەمیراتمانەوەی پیروکالی کۆنینەمان بوو.
من ئەم پێشـــەکییە تایبەتییە بۆ وەرگێڕانە کوردییەکە دەنووســـم، چونکە یەکەمین کتێبیشـــم هەر لەبارەی ئەوانەوە بوو تا دەنگیان ببیســـترێ. کوردستان بە کلتوری دەوڵەمەند و چیرۆکەکانی، بۆ من خۆشـەویستە. حەقە ئێوەش ئەوە بزانن، بەشـــێک لە ناســـنامەی منداڵەکانم کوردییە. ئەمەش وا دەکا وەرگێڕانە کوردییەکە بۆ من تایبەتمەند بێ، بۆ ئەوەی ئەم کتێبە پێشکەشی ئێوە بکەم و پێتان بناسێنم.
سڵاوم بۆ خوێنەری کورد.

هەواڵنامەی کتێب

قادر عەبدوڵڵا.
هۆڵەندا، ٢٩ی تەمموزی ٢٠٢٢

کەسە گرنگەکانی نێو ئەم ڕۆمانە:

شا

مەهدولیا : (مەهد عولیا)ی دایکی شا

تاج سوڵتان: کیژی شا

میرزا کەبیر: گەورە وەزیر، سەرووەزیر

شێخ ئاغاسی: وەزیری دنەدەری شا

جەمال خان: سەرکردەی گرووپی بەرگری

میرزا ڕەزا: دەستەڕاستی جەمال خان

بەرایی

هەمیشە لەو هەزاران ساڵەی رابردوودا لە چایەخانەکانی ئێراندا حەکایەت لەبارەی پاشا کۆنەکان گێردراونەتەوە. حەکایەتخوانانیش لەگەڵ ڕۆژگار ڕۆیشتوون و خۆیان گونجاندووە و ڕکێفی خەیاڵ و ئەندێشەی خۆیان شلکردووە تا ئەو مێژووە بە شێوەیەکی ڕەنگین و بە تام بگێڕنەوە. ئەوان ڕووداو و پێشهاتەکانیان ئاڵوگۆڕپێکردووە، لێرە و لەوێش لێیان زیاد و کەم کردووە.

وەستایەتی و کارامەییان لە گێڕانەوەی حەکایەتخوانە مەزنەکانی سەدەکانی ناوەڕاستی ئێرانییەکان دەنواند. کاتێکیش چواردەسەدە لەمەوبەر خۆری دەوڵەتی ئێرانی ئاوابوو، واتای ئەوە بوو لەگەڵ خۆیدا خۆری حەکایەتە گەورەکانیش ئاوابێ. ئیدی ئێرانییەکان لەو شانازییەی خۆشیان داماڵران.

لێ گەلۆ، ژیان فیردەوسی شاعیری هێنایە پێشەوە. ئەویش کتێبێکی قەبەی نووسی: شانامە، کە واتای حەکایەتی پاشاکان دەگەیەنێ. بۆ ئەوەی ڕوداوە چرووپرەکانی سەردەمی دێرین دابڕێژێتەوە و بەسەریان ڕابگا، ئەوەبوو فیردەوسی پاڵەوانێکی بەناوی ڕۆستەم ئافراند. لێیگەڕا ڕۆستەم نۆسەد ساڵی ڕەبەق بژیێ. ئاخر تا بتوانێ هەرچی ڕۆژگاری لەدەستچوو هەبوو، لە هەناوی تاریکیی لەبیرچوونەوە دەربهێنێ و بیپارێزێ.

گێڕەرەوەی ئەم ڕۆمانەش بە شوێنپێی ئەم شاعیرەدا دەڕوا.

١
پاشاکان

هەواڵنامەی کتێب

لە بەراییەوە مانگا هەبوو، مانگا لە لایەن خواوەندەوە بوو، ئەویش ناوی ئاهورامەزدای هەڵگرتبوو.
مانگاکە هێشتا شیری نەدەدا. ئاهورامەزدا دەستی پیرۆزی بەسەر نێوچاواندا هێنا و لێی فریسمی[١]: "ئێمە کەسمان بەسەرداری تۆ دانەناوە، ئێمە تۆمان بۆ ئەوان ئافەریدە کردووە، ئەوانەی چاویان لە چوارپەلەکان هەیە و مشووری لەوەڕگاکەشیان دەخۆن."

لەپاش یەک دوو هەزار ساڵێک لە ژیانی مرۆڤدا، کەیومەرس پەیدابوو. شەوێکیان کەیومەرس لەبەردەم ئەشکەوتەکەی وەستا بوو، تەماشای مانگ و ئەستێرانی دەکرد چۆن تیشک و تریفەیان بەسەر مانگا و خەڵک لەو چیمەنە بێکۆتاییەدا دەباراند. بیری کردەوە: خۆ هەر دەبێ شتێک ئەو تەلیسمە مەتەڵاوییە هەڵبێنێ و هەڵبسوورێنێ.

---

[١] لەسەرخوێندن بە مەبەستی پیرۆزکردن. پیرۆزکردن.

کاتێکیش لە دوای نیوەڕۆیەکی خۆرەتاودا دیســـــان لەبەردەم دەرکی ئەشکەوتەکەی ڕاوەستا، لەپڕ هەندێ هەوری تاریک پەیدا بوو، ئاسمانی داگرت، لە هەورە ئاوســــەکەشــــدا باران بە بێ لێکردنەوە داباری. لافاو هەڵســـــا، ڕووبارە هــاروهــاجەکــان چیمەنەکــانیــان وێران کرد، هەموو شتێکیان بە خەڵک و مانگاکانیشەوە لەگەڵ خۆ برد.

کەیومەرس بیریکردەوە: هەر دەبێ کەســـێک هەبێ ڕوبــارەکــان هەڵسوورێنێ.

ڕۆژێکی دیکەیــان بینی خەڵکەکە لەگەڵ یەک بەشــــەڕ دێن، بە تێڵاو مەترەقان وەرگەڕاونەتە ســــەرۆپۆتاکی یەکدی و یەکدی دەکوژن. بینی ژنان دەترســـن و منداڵانیش دەگریێن، ئینجا لەبەر خۆیەوە گوتی: "هەبێ و نەبێ کەســـێک دەبێ ئەو ژن و پیاو و منداڵانە هەڵبســـوورێنێ و بپارێزێ."

ســـپێدەیەکیــان، تــازە خۆر هەڵهاتبوو، ئەوەبوو ئەو لە لایەن ژن و منـداڵانەوە تـاجێک لە چڵەدار و گوڵی بۆنـداری پێبەخشـــرا. ئەویش تاجەکەی لەســـــەر نا، قۆڵەکانی بۆ هەوا بەرزکردنەوە و ئەم قســـــانەی کردن: "هۆ ئاهورامەزدا! دەی هێزم پێببەخشە تا سەرداریێتیی هەموو ئەو شـتانە بکەم، کە لەجێی خۆیان ڕەق وەســتاون و نابزوون و هەموو ئەو شتانەش کە لەسەر زەویدا دەجووڵێن."

ئینجا ئەو لە چیا هاتەخوار.

کەیومەرس حەوتســەد ســاڵ حوکمی کرد. زۆر لە پاشـایان بە شـوێنی ئەودا هاتن. یەکێک لەوان ئاســـتیاگی پاشـــای میدییەکان بوو، ئەوەی بەســـەر ئێراندا زاڵ بوو. ئاســتیاگ خەونێکی بینی؛ لە زگی کچەکەی، لە زگی ماندانادا دارمێوێک شـین بوو، سـێبەرەکەی بەسـەر هەموو دونیادا پەخش بووبوو. بۆ بەیانییەکەی ئەو لە خەونلێکدەرەوەکانی خۆی پرسی، داوای لێکدانەوەی خەونەکەی لێکردن. ئەوانیش گوتیان؛ کچەکەی ئەو کە

ژنی یەکێک لە شازادە بندەستەکانی فارس بوو، ڕۆڵەیەکی دەبێ تەختوتاجی پاشا دەڕووخێنێ.
ئینجا ئاستیاگ فەرمانی دا دەستبەجێ هەر کاتێ منداڵەکەی بوو، بیکوژن، بەڵام منداڵەکە، کە ناوی (کورش)یان لێنابوو لە لایەن شوانێکەوە شاردرایەوە. پاشان، کاتێ کورش باڵق (بالغ) و هەراش بوو، ئاستیاگی کوشت و خۆیشی بووە پاشای نوێ.

کورش لە سەردەمی خۆیدا دەستی بەسەر هەموو جیهاندا گرت. لە دوای خۆی تابلۆ قوڕینەکەی بەم نووسینە بزمارییە بەجێهێشت: "من کورشم، پاشای جیهان، پاشای مەزن، پاشای زاڵ، پاشای بابل، پاشای سۆمەر و ئەکەد، پاشای چوار کەناری دنیایێ (پاشای چوار با).
هەموو پاشایان، ئەوەی لەسەر تەخت دانیشتوون، هەر لەوسەری سەرەوەی زێوە تا ئەوپەڕی خوارووی زێ، ئەوانەی لەناوچە دوورەدەستەکان دەژین، پاشایانی ڕۆژئاواش، ئەوانەی لەبن چادردا دەژین، هەموویان خەراج و بەراتیان بۆ من هێناوە. لە بابلیشدا پێیان ماچ کردم."

کەمبوجیەی کوڕی کورش، شوێنپێی باوکی هەڵگرتەوە. لەدوای کەمبوجیەش هێشتا سێ پاشای دیکە هاتن تا ئەوکاتەی داریوشی سێیەم هاتە سەر تەختی دەسەڵات. ئەویش قەڵەمڕەوی خۆی ڕۆنا، کە هەرگیز ڕۆژی لێ ئاوانەدەبوو، تەونێکی ڕێگاوبانی نوێی لێدا تا هەر چوار لای قەڵەمڕەوییەکەی بەیەک ببەستێتەوە. ئەو بڕیاریدا پەلاماری گریک بدا و دەستی بەسەردا بگرێ. بە لەشکرێک لە هیندی، ئەسیوپی، موشایری، تراقی، کیسی و ئاشووری لە بەندەری ئەسینادا دابەزی.

گریک لە ترسی پەیدابوونی ئەو پاشا یەزدانییەدا هێدمە گرتی. گریکەکان زانییان ئەوان هەرگیز ئەو شـــەڕە نابەنەوە، بەڵام خواوەندەکان لایەنی ئەوانیان گرت. ئیدی بە شـــێوەیەکی چاوەڕواننەکراو، ئەوان ســـوپا بەهێزەکەی ئێرانییەکانیان تێکشکاند و پاشاکەشیان هەڵات.

داریوشـــی ســـێیەم بەو هەڵاتنەی خواوەندەکانی خۆرهەڵاتی شـــەرمەزار کرد. ئەوان پێیان باشـــتر بوو پاشـــا لەوێ لە مەیدانی جەنگدا بکوژرێ، بەدیلی بگیرێ یان ئەندامەکانی جەســـتەی پارچەپارچە بکرابان. هەموو شـــتێکی لێبەســـەر هاتبا تەنیا هەڵنەهاتبا. پەندێک کە زۆر باش لەگەڵ کردەوەکەی ئەودا دەهاتەوە، وەها دەگوترا: شێرێکی کوژراو هێشتا هەر شـــێرە، شـــێرێکی زامدار هێشـــتا هەر شـــێرە، شـــێرێکی دیلکراو و لەقەفەســـنراو، هێشـــتا هەرشـــێرە، بەڵام شـــێرێکی هەڵاتوو لەچاوی دوژمنەکەی شێر نییە.

ئیدی لەوکاتەی خواوەندەکان پشـــتیان لە پاشـــا ئێرانییەکان کرد، دەوڵەتەکەیان بەرەو ڕووخان و دارمان ڕۆیشت.

پاشـان ئەسکەندەری گەورە دەوڵەتی ئێرانی قامچیکوت کرد. سـەرتاپای کۆشـــک و باڵەخانەکانی ســـووتاندن، ســـەرتاپای گەنجینە گرانبەها لەبننەهاتووەکەی تالانکرد و تا بەرەو هیندســـتان بڕوات و ئەویش بخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوە.

یەک دوو ســـەدە دوای ئەوە مـــحەمەدیـــیەکـــان بە قـــورئـــانە تازەنووســـراوەکەیان پەیدابوون و بەســـەر دەوڵەتە لاوازەکەی ئێرانیان دادا و گرتیان. ئەوان توانییان لەماوەی تەنیا ســـێ هەفتەدا دەســـەڵات بگرنەدەســـت. یەزدەگوردی پاشـای لادراو بەخۆی و ئەسپەکەی هەر بە گورگەلۆقە بەرەو ســـنووری ڕۆژهەڵات، بەرەو هەرات تێیتەقاند. بەڵکو

لەوێ جارێکی دیکە لەشکر ڕێکبخاتەوە و بتوانێ عەرەب لە وڵات بەدەر بنێ. کەچی لە قووڵایی شەودا، ئەو شەکەت و ماندوو، بۆ حەسانەوە لای دایە لای ئاشێک. ئەوەبوو ئاشەوانەکەش لە شیرین خەودا هەڵیکوتایەسەر و ملی بادا و تاج و هەرچی زێڕوزیوی پاشایەتی هەبوو لەبەری داماڵی. بەم شێوەیە ئاشەوانێک کۆتایی بە پاشای قەڵەمڕەویی ئێرانی هێنا.

دوای ئەوان جەنگیزخانیش لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو ڕۆژئاوا کشا، ئەویش بەسەر ئێرانی دادا و خاپووری کرد، هیچی وەها لە شکۆ و نەمریی جاران نەمایەوە. تەنیا لە سەردەمی سەفەوییەکان بوو وڵات هەڵسایەوە سەرپێی خۆی. ئەویش هەر بۆ ماوەیەکی کورت شکۆی بۆ گەڕایەوە. دیسان وڵاتەکە هەرەسی هێنایەوە. هۆز و تیرەکان بۆ بەدەستهێنانی دەسەڵات لەیەک بەربوون.

لە سەرەتای سەدەی نۆزدەهەمدا پیاوێک ویستی جڵەوی دەسەڵاتی هۆزەکان بخاتە دەست خۆی.
ئەم چیرۆکە لەبارەی پاشای ئەم هۆزەیە: شازادە ناسر.

٢

شازادە ناسر

هەواڵنامەی کتێب

هەبوو نەبوو شـــازادەیەک هەبوو، پاشـــان دوای ئەوەی بووە پاشـــا، سەردانی پاریسی کرد.

لەکاتی کۆبوونەوەی لەگەڵ بەڵێندەرە فرەنسـییەکاندا، چاوی بە ئەندازیار گوســتاف ئیڤل Gustave Eiffel کەوت، بەڵام ئەوان نەگەیشــتنە ئەو بیرۆکەیەی ســەر لە بورجە ئاســنینە بەرزەکە بدەن. ئاخر هێشــتا نە هەڵســورێنەرانی شــار و نە پاریســنشــینەکان بە ئاســنە هەراســانەکە کەیفخۆش نەبووبوون.

شـــازادەکە بە فەرمی ناوی ناســـر محەمەد فەتحعەلی موزەفەر بوو. ئەمانەش پێشـــناوی باوک و باپیرە و باپیرە گەورە و هەرە گەورەکەی بوون.

دایکیشی مەهدولیا[٢]، ژنێکی دەسترۆیشتوو بوو.

---

[٢] ناوە فارسییەکە دەق (مهد علیا /مەهد عولیا)یە، بەڵام نووسەر لە هۆڵەندییەکە لێکیداوە و بە مەهدولیا نووســیویەتی، منیش بۆ ئەوەی ئاســانتر بخوێنرێتەوە

شـــازادەكە ٣٤٧ برای هەبوون، ئاخر باوكی لە ژیانە درێژەكەی خۆیدا ١٢٠٠ ژنی هێنابوو، بۆ ڕاسـتی و درۆ، بۆ ئەوەی دەقاودەق بین، ١٢٣٥ ژن بوون.
لە سـەردەمی باپیرەی ئەو شـازادەیەدا بوو تاران كرایە پایتەختی وڵات. پێشتر تاران گوندێكی گەورەی دامێنی كێوی ئەلبورز بوو. بە خێراییەكی یەكجار زۆر گەورە بوو، پەرەی سـەند و ئاوەدان، تا وای لێهات خەڵك بە كۆشكە نایابەكانی سەرسام بن. بازاڕەكەشی دڵی بەگوڕ و خورپەی شارەكە بوو.
لای سـەرووی شـارەكە، شـازادەكان لە خانووی گەورۆنە گەورۆنەی ناوازەدا دەژیان، لە ناوجەرگەی شارەكەشدا دەوڵەمەند و خواپێداوەكان خانوو و تەلاری قەبە قەبەیان بۆ ماڵبات و خانەوادەی گەورە گەورەی خۆیان دروسـت كرد. باقی دانیشـتوانی شـارەكە یان بۆ بازرگانەكانی شارەكە كاریان دەكرد، یاخود دوكانی بچووك و وردەفرۆشیان هەبوو، كە دەسترەنگینییان تێدا باڵكێش بوو. گوندنشینان بە كۆڕەو دێهاتەكانیان جێدەهێڵا، بەڵكو لە شـاردا بەختی خۆیان بۆ ژیانێكی باشـتر تاقی بكەنەوە.

ئەوكات لای سـەرووی وڵاتەكە سـنووری لەسـەر ڕوسـیا و لە ڕۆژهەڵاتیشەوە لەگەڵ هیندستان و لە باشووریشەوە كەنداوی فارسی، كە بریتانییەكان بەخۆیان و كەشـتییە گەورەكانیان بۆ هیندسـتان لە جرتوفرتدابوون.
وڵاتەكە لەنێوان دوو زلهێزدا گیرۆدە بووبوو. ئێسـتاش پاشـا كۆنەكە مردووە و نۆرەی پاشـای نوێیە تا بچێتە سـەر تەختی پاشـایەتی،

هەر بە مەهدولیام نووسـیوەتەوە، دیارە ئەو ناوە لەم ڕۆمانەدا زۆر دووبارە دەبێتەوە. وەرگێڕ.

ڕوسـیاش هەروەک ئینگلیسـتان لە بێنەوبەردەی ئەوەدا بوون بەشـێکی دەسەڵاتەکە بەرەو لای خۆیان ڕابکێشن.

هەرچەنـدە پاشـــای کۆچکردوو ٣٧٥ کوڕی هەبوو، لێ هەر بەتەنیا هەشـــتیان گرنگ بوون. ئەوانیش ئەو کوڕانەی بوون کە دایکیان سەر بەهەمان هۆزی پاشـــا مردووەکە بوون. بەگوێرەی نەریتیش، باوکی شایەکە کوڕەکانی وەک والی، وەک حوکمداری بەشە گرنگەکانی وڵاتەکە دادەنا. شازادەی جێگرەوەش هەمیشە دەکرایە والی تەورێز.
شـازادە ناسـریش شـازادەی جێگرەوە بوو. مەهدولیای دایکی دۆتمامی پاشا کۆچکردوو، هەروەها ژنە هەرە خۆشەویستەکەشی بوو. ئەو لەنێو دەرباری بنەماڵەی پاشـادا پێگەیەکی ناوازە و تایبەتمەندی خۆی هەبوو. لە خوێنەوە لە هەموو خزمەکانی دیکە لە پاشاوە نزیکتر بوو.
بە گوێرەی دابونەریت شـــازادەی جێگرەوە لە تەورێز دادەنیشـــت. ئەو شـارەی وەها هەڵکەوتبوو لە سـنووری ڕوسـیا نزیک بێ، کە دووەمین شاری گرنگی وڵاتەکە بوو.
پاشـــا کۆنەکە لەســـەر پێخەفی مەرگدا، توانی تەداروکی ئەوە ڕێک بخا، هەم ڕوسیا و هەم ئینگلستان شازادەی جێنشین بە شوێنگرەوەی خۆی بزانن و پشـــتی بگرن. شـــازادە ناســـریش هەراش و باڵق بوو، بایی ئەوەندەش ئەزمونی لە ژیان هەبوو تا وەک پاشا بچێتە سـەر تەخت، لێ دەسەڵاتی ڕاستەقینە لەبن دەستی میرزا کەبیر، گەورە وەزیرەکەیدا بوو.

دوای مردنی پاشــاکە، ئەوە بوو ڕوســەکان شـــازادەی جێگرەوەیان بە سەدان ئەسپ و گالیسکە و کەژاوەوە لە تەورێزەوە بۆ تاران برد، ئاخر لەوێ ڕێوڕەســـمی تاجلەســـەرنان بەڕێوەدەچوو. ئەمەش ختووکەی

بریتانییەکانی دا و هەراسانی کردن. ئاخر ئەوانیش دەیانویست لە ڕێوڕەسمی گواستنەوەی دەسەڵاتی پاشایەتیدا بەشدار بن.
میرزا کەبیری وەزیر زانی چۆن بە ئیشەکە ڕابگا و چارەی بکا، وایکرد تیپێکی سەربازیی بریتانی لە قەزوینەوە تا تاران یاوەری شازادە بکەن. باڵوێزی بریتانیاش ئەم چارەسەرەی پێ پەسەند بوو. ئەوەش ڕاگەیەنرا کە ئینگلستان وەک هێمایەکی بەشداربوون، تێیچوونی بۆنەکە لە ئەستۆ دەگرێ. لە کاتی بۆنە ڕازاوە و پر لە وردەکارییەکەدا، لە کۆشکی گوڵستاندا شازادە تاجی پاشایەتیی باوکی لەسەری خۆی نا، چووە سەر تەختی پاشایەتی و بە فەرمی بووە شا ناسر. نوێنەرانی ڕوس و بریتانیاش لە تاران پیرۆزباییان لێکرد و بە خۆیان دیاریی تایبەتی مۆسکۆ و لەندەنیان پێشکەش کرد.
لە تاران بۆ ماوەی چل ڕۆژ ئاهەنگ گێڕدرا. بازاڕ ڕازایەوە، بۆ چل ڕۆژ و چل شەو هەر گۆرانی و موزیک، هەر شایلۆغان بوو. لە ناوجەرگەی شاریشدا چەندین چادر هەڵدران، خوان پڕ و ڕازاوە، خەڵک دەستە دەستە دەهاتن و نانیان دەخوارد.

لەکاتێکدا شا ئاهەنگی دەگێڕا، میرزا کەبیر وڵاتی هەڵدەسووڕاند. هەر ڕێک لە ڕۆژی چل و یەکەمینی دوای تاجلەسەرنانەکە، وەزیرەکە بەرەو کۆشکی پاشا ڕۆیشت تا لەگەڵیدا کاروبارە گرنگەکانی وڵات تاوتوێ بکا. دوای کۆتایی ڕۆژێکی درێژی پڕ لە وتووێژ، ئەو پاشای لە پرسێکی پربایەخ و بە پەلە ئاگادارکردەوە: "هەرچەندە بریتانی و ڕوس لەگەڵ باوکی کۆچکردووی ئێوەدا گەیشتبوونە ڕێککەوتن تا پشتی تۆ بگرن، لێ ئەوان پشتی برایەکانی تۆش دەگرن تا بەرژەوەندییەکانیان لە هیندستان لەبەرچاو بگرن."
"کامە لە برایەکانم؟"

"هەر حەوتیان. ئەوان ڕاپەڕیون. ئەوان سەربەخۆیی خۆیان ڕادەگەیەنن. سێ لە برایەکانت، کە لە ناوچە سنوورییەکان حوکمڕانن، مزەفەرخان لەسەر سنووری ڕوس، محەمەدخان و جەعفەرخانیش لەسەر سنووری ئەفغانستان و هیندستان، بەشێوەیەکی تایبەتی پەیوەندییان لەگەڵ بریتانییەکاندا هەیە. خەریکە وڵاتەکە لەباریەک هەڵوەشێ."

شا بە پەرۆشەوە گوتی: "ئەو پشتیوانییەیان لەچیەوە هاتووە؟"

"ئەوان لە لایەن ڕوس و بریتانییەکانەوە پارە و چەکیان دراوەتێ."

(شا)ش هاواری کرد: "ئای لەو ناپاکانە."

وەزیر وەبیر پاشای هێنایەوە، وەک سوپاسالاری گشتی هەقە فەرمان بدا تا ڕاستەوخۆ بە مستێکی ئاسنین ئەو ڕاپەڕینە دژوارە سەرکوت بکاتەوە. دوای ئەوەش شا فەرمانەکەی دەرکرد، وەزیر بۆی چەمایەوە، کاغەزەکانی خستنەوە نێو جانتاکەی و لە ژووری چاوپێکەوتنەکە هاتەدەر، ڕووی لەو شوێنە کرد، کە ئەسپەکەی بە زینکراوی بۆ ئامادەکرابوو.

لە کۆتاییدا و دوای ئاهەنگێکی دووروودرێژ، کاتی ئەوە هات پاشا پاڵداتەوە. ئیدی خۆی کێشایە شوێنی حەوانەوەی فەرمی تا لێی بڕازی[٣]، لەوێش پێخەفی ناوازە و تایبەتی لێبوو، کە جێوبالینگانی پاشاکانی پێشووی هۆزەکەی بوون، شەویان لەوێ بەسەردەبرد.

---

[٣] ڕازان: خەوتن

٣

حەرەمسەرا

شا میراتێکی بارقورسی لە باوکییەوە بۆ مابووەوە.

بارودۆخی وڵات خراپ بوو، گەنجینەکەی بەتاڵ بوو، سوپا لە ڕەوشێکی هەژارانەدا بوو، بەشـــی هەرە زۆری خەڵکەکەشـــی نەخوێندەوار و لە هەژاری و نەداری و حـاڵەتێکی دوارِۆژ نـاڕووندا دەژیـان. هەمیشـــە شەڕوشۆڕ لەسەر سنووری هیندستان مایەی هەڕەشە و گوڕەشە بوو، ئەویش لەبن جڵەوی بریتانییەکاندا بوو.

ئەمانە ئەو پرس و بابەتانە بوون دەبووایە پاشـــا لە ماوەی پاشـــایەتیی خۆیدا تاوتوێیان بکا و بیانخاتە بن چاوی مشـــوورخواردنی خۆیەوە، بەڵام خۆ ئەو نەیـدەزانی چۆن چۆنی بەســـەریان ڕابگا و یەکلایـان بکـاتەوە، بۆیە هەمووی بۆ وەزیرەکەی خۆی لێگەڕابوو. بەڵێ میرزا کەبیریش نەخشـەی بۆ هەموو ئەو شتانە هەبوو، نەخشـەیەکی گەورە کە بۆ جێبەجێکردنی پێویســـتی بە مۆری قایلنامەی شـــاوە هەبوو. تا ئەو کاتەش بە پرســـە تایبەتییەکانی خۆیەوە ســـەرگەرم بوو، ئیدی وەزیر دەستی کراوە بوو تا ئامادەکاریی پێویست بۆ بیرۆکەکانی خۆی لەبارەی بەدیهێنانی چاکسازی و بەرەو پێشخستنی وڵاتەوە بکا.

یەکەمین خەمی پاشـــا ئەوە بوو جێورێ بۆ ژنەکانی بدۆزێتەوە و هەریەکەیان بخاتە ســـەر ماڵ و حاڵی خۆی. ئاخر باوکی ئەو زیاتر لە ١٢٠٠ ژنی لە حەرەمخانەی خۆیدا هەبوو، بەڵام شـــا هەر بەتەنیا ٢٣٠ دانە ژنی هەبوو. ئەوانیش دوو هەفتە دەبێ لە تەورێزی نزیک سنووری ڕوسیا خەریکن بارگە و بنەیان دەپێچنەوە و بەرەو تاران دێن.
شـا پێشـوازی لە گەورەی حەرەم، خواجەباشـی کرد. باوکی ئەو کابرایە نۆکەرێکی دڵسـۆزی پاشا کۆچکردووەکە بوو، ئەویش کوڕەکەی هەر لە منداڵیەوە خەســـاند، بۆ ئەوەی دواتر وەک خەســـێنراوێکی ناو ژنانی حەرەم خزمەت بکا. کاتێکیش ئەو منداڵە خەســـێنراوە هەراش بوو، گەیشتە تەمەنی باڵق بوون، پاشای کۆچکردوو ناردییە تەورێزێ بۆ لای حەرەمی شـــازادەی جێگرەوە. دڵســـۆزیی کابرای بابنۆکەریش وای کرد دواتر نازناوی خواجەی پێبدرێ، ئەو نازناوەش پاداشـــتێکی بەرچاوی پاشا بوو بۆ خەسێنراوێک.
خواجەباشی ڕاستەوخۆ فەرمانی لە پاشا وەردەگرت، لەدوای پاشا ئەو لەنێو حەرەمدا هەمەکارە بوو، ســـەرەداوی هەموو ئیشـــوکار لەدەســـتی ئەودا بوو. ژنەکان پێویســـتیان بە هەرچییەک هەبووایە، لەســـەر ئەو بوو مشـــوری بخواردبایە. بەبێ مۆڵەتی ئەو بۆ هیچ ژنێک نەبوو بســـتێک لە حەرەمســـەراکە دووربـکەوێـتەوە. خـواجە چـاوی لە دەروازەی حەرامسـەرابوو. پاشـاش لە ڕێڕەوێکی حەرەمسـەراوە و بەرەو ژووری نوستنی خۆی دەچوو.
ئەوە بوو شـــا بـانگی خواجەی کرد، تـا هەواڵی نوێی لەبـارەی بەڕێوەچێبوونی ژنەکـانی پێڕابگەیەنێ. کـاتێکیش پەردەدارەکەی[٤]

[٤] پەردەدار ئەو نۆکەرە یان ئەو بابنۆکەرەی بەردەوام لەبەردەستی شادا بوو، هەموو کـاروبـارەکـانی جێبەجێدەکرد، تـاڕادەیەکی زۆریش ڕازگری بوو،

هاتەژوور، پاشا لەناوەڕاستی هۆڵێکی مینابەنددا وەستابوو، پیاوێکی کەمدوو بەخۆی و قاپووتێکی ڕەشی تەسکەوە هاتەژوور و لە پاشای پرسی، کە خواجەباشی لە بەردەرکە وەستاوە، ئاخۆ بێتە ژوور. پاشاش سەرێکی بۆ لەقاند.

خواجەش لە دوای خەساندنەکە، ڕوخسارێکی ناشیرین و ناقۆڵای بێ مووی وەرگرتبوو. بە لێکردنەوەی برۆکانیش هێشتا وای لێ نەهات بیچمەکەی هەندێک بکەوێتە بەر دڵان. ئەو قاپووتێکی ناپێشچاوی شینی تاریکی لەبەردا بوو، شاڵێکی سپیی نەشووراویشی بە ملیدا شۆڕکردبووەوە. خواجە هەموو شتێکی لەبارەی جەستە و نهێنیی ژنەکانی شا دەزانی. شاش ناقۆڵایی و بۆگەنی خواجەکەی پێ هیچ نەبوو، ئاخر هەر بەم شێوەیە ژنەکان لە کابرا دووردەکەوتنەوە. خواجە تێڵایەکی لەبن هەنگڵدا بوو، ئەوەش بۆ ئەوە بوو تا ژنە لاسارەکان بەڕیز بوەستێنێ. شا ڕێگەی دابوو لە حزووری ئەویشدا، تێڵاکەی هەر بە دەستەوە بێ.

هەمیشە لەبەر قایشە ئەستوورەکەی پشتێنیدا، بازنەیەکی پڕ لە کلیلی پێبوو، کلیلەکان ئەوەندە زۆر بوون لەژمار نەدەهاتن. هەر کاتێک خواجە لە حەرەمسەردا بجووڵابا و لێیان نزیک ببایەوە، هەمووان لە زرینگانەوەی کلیلەکانەوە دەیانزانی خواجەیە.

خواجە لەگەڵ هاتنەژووردا کڵاوەکەی لەسەر داگرت، هەر لەبەر دەرکە بە کڕنووشەوە وەستابوو.

شا بانگی کردێ: "دەی خواجە، پێم بڵێ ، ژنەکان لە کوێن؟"

"ئەوان گەیشتوونەتە نزیک تاران، وەهای دەبینم دەورووبەری دوای نیوەڕۆ بگەنە کۆشک."

بەشێوەیەک لە شێوەکان ڕۆڵی سکرتێری ئێستا دەبینی، عەرەب (حاجب)یان بۆ بەکارهێناوە، بەڕێکەوت وشەکەم لە درامایەک بیست و وەرگرت. وەرگێڕ.

شا پێی گوتەوە: "ئاوەها، دیارە گەشتێکی دوورودرێژ بووە، بە دڵنیاییەوە ئێستا ئەوان زۆر ماندوون."

"بەڵێ، ئەوان ئێستا حەقدە ڕۆژە بە ڕێگاوەن. بەخۆیان و منداڵەکانیان لە گەشتێکی قورسەوە هاتوون، بەڵام پاشام خۆشبێ، خۆ ئەوان لە ڕێگا لە نێو چادرەکاندا باش حەساونەتەوە."

ئینجا شا گوتی: "دەی دوای ئەوەی چووینە سەرتەخت، با ئەوانیش ئاهەنگ بگێڕن.

"پایەبەرز، هەموو شتێک ڕێکخراوە. کاتێکیش بەم زووانە گەیشتن ئەوا خۆی ئاهەنگێکی گەورەیە. ئەوان ماندوو نین، دوێنێ شەو لە کاروانسەرایەکی گەورە لە دەرەوەی تاران حەساونەتەوە و گەورەی حەرەمیش ساز و ئامادەیە."

هەواڵنامەی کتێب

گەشتی ژنان شتێک بوو لەبیرنەدەچووەوە. بە شێوەیەکی ئاسایی، ئەوان بۆیان هەبوو تەنیا یەک کورتە سەفەر بۆ شوێنە پیرۆزەکان بکەن. ئیدی باقی ژیانیان دەبووایە لەنێو چوار دیواری حەرەمسەرادا بەسەربەرن. ئێستاش بە سواری ئەسپەوە بەناو وڵاتدا هاتوون، بەخۆیان و ڕووبەند (نیقاب)ی شین لەبن ئەو چارشێوە ڕەشەی بەریان. منداڵەکانیشیان بە گالیسکەوە و قەرەواشەکانیشیان بەسواری ئێستر لەپشتیان دەڕۆیشتن. پۆلە چەکدارێکی لەشکریش یاوەرییان دەکردن. ئێستا ئەوان لە دەروازەی تاران نزیکبوونەتەوە، یاساوڵەکانیش ڕێگەیان بەخەڵکی دیکە چۆڵکرد تا ئەو کاروانە جیاوازە و ناوازەیە ڕێگەی خۆی ببڕێ. ئەسپسوارێک فووی بە کەڕەناکەیدا کرد وا هاواری کرد: "هۆ خەڵکینە ئاگاتان لە ڕەفتارتان بێ، وا حەرەمی شا بەڕێوەن و بەناو شاردا دێن."

تیپێکیش لە موزیکژەنەکان بەخۆیان و زوڕنا و دەهۆڵ و دمبکی گەورۆنە گەورۆنە و ساز و ئامادە بوون. لەمبەر و ئەوبەری ڕێگە بە

مەراق و تاسەوە سەریان هەڵبڕیبوو بە چاوی زەق و مۆلەق و دەمی بەشەوە[٥] سەیریان دەکرد. کوڕوکاڵیش لێیان وەسەر داورودرەختی سەر ڕێگا و وەسەر بانان کەوتن، تا سێرە لە هەموو جووڵەیەک بگرن و هیچی لەدەست نەدەن.
لە پێش کاروانەکە تیپێک سەرباز، پاشان بەدوای ئەواندا ژنە سەرپۆشبەسەرەکانی شا دەرکەوتن. بە ڕیزێکی نەپچڕاوە بەنێو خەڵکی تەماشاکەردا تێپەڕین، کەسیش نەیدەزانی چۆن بجووڵێتەوە. بێدەنگی باڵی بەسەر ڕەوشەکەدا کێشابوو، گوێت لە هیچ نەدەبوو تەنیا دەنگی سمی ئەسپ و خرمە و جیرەی گالیسکە و تایەکانیان نەبێ کە بەسەر ڕێڕەوە بەردینەکەدا دەڕۆیشتن. جار بە جاریش قاقای مێردمنداڵێک دەهات لەوێ لەسەر دارێک هەڵنیشتبوو. هەر بەڕاستی شتێکی سەرنجڕاکێش بوو؛ ژنانی شا هەروەک کۆتەڵی ڕەشداپۆشراو بە خۆیان و ڕووبەندی شینەوە لەسەر پشتی ئەسپەوە بوون، کە بە ڕەنگی ئاڵووالاوە ڕازابوونەوە.
لە ڕازاندنەوەی کەژاوەی ئەسپەکاندا مرۆ دەیزانی ئەوە بناسێتەوە، کە کامە ژن لە ئەوانی دیکە گرنگترە. ئاخر ئەسپەکانی پێشەوە لاسەریان لەگەڵ قایشی لغاویان بە تیلماسکە قوماشی ڕەنگین ڕازابووەوە. پەلەکانیشان[٦] بە هەمان شێوە بە پارچە قوماشی جوان جوان نەخشێنرابوو، کلکیشیان وەک کەزی جوان جوان هۆنرابوونەوە. ئەو ژنانەی لەسەر پشتی ئەو جۆرە ئەسپانە بوون، سەر بە هەمان هۆزی پاشا بوون.
دەستەیەکیش لە گەنجە خەساوەکان، نۆکەری حەرەم بوون، ڕیزیان بەستبوو. پیاوەکان هەروەک ژنان دەجووڵانەوە. کاتێک ئەوان گەیشتن

---

[٥] دەمی بەش: دەمی کراوە، ئیدیۆمێکە واتای سەرسامی و حەپەسان دەگەیەنێ.
[٦] پەل: قاچ. بۆ مرۆڤ قاچ/ لاق و بۆ ئاژەڵش پەل بەکاردەهێنرێ.

و تێپەڕین، ئیدی هەمووان دایانە تریقەی پێکەنین و بەدەســـت ئاماژەیان بۆ خەساوە ژنانییەکان دەکرد.

ژنەکان بە ئاهەنگەوە گەیشـــتنە کۆشــــک و بە جۆشــــوخرۆشـــەوە پێشـــیوازییان لێکرا. موزیکژەنە ژنەکان بە خۆشـــی و شـــادییەوە یاوەری گۆرانیبێژی حەرەمســـــەرایـــان کرد، بە کەیف و زەوقەوە گۆرانیی بەخێرهاتنیان بۆ دەگوتن.
ئێســـتا ئیدی هیچ پیاوێکی غەوارە و لایدە[7] لەنێو کۆشـــکدا نەبوو، بۆیە ژنەکان دەیانتوانی ســــەرپۆش و ڕووبەند فڕێبدەن. ئەوان لەگەڵ یەک کەوتنە قســـە، پێدەکەنین و تۆزوگەردی ســـەر جلەکانیان دەتەکاند. ئەوان بە مەراقەوە چاویان لە ماڵوحاڵە نوێکەیان دەکرد.
لەپڕێکیشـــەوە، بێ ئەوەی ڕابگەیەنرێ، پاشـا بە خۆی و تاجی پاشـایەتیی ســـەری لە ســـەرووی پەیژەکانەوە لێیان وەدەرکەوت. هەر ژنان ئەویان بینی، لە خەنیوخۆشـــییان لە هاواریان دا. پاشـــاش دڵخۆش و ڕووخۆش بوو بەوەی هەموو ژنەکان بە ساغی گەیشتبوونە جێ، ئینجا لە پەیژەکان هاتەخوار.
منداڵان بەرەو ڕووی پاشـا غاریان دا. ئەویش باوەشـــی بۆ کردنەوە. لێ باوەشـــی پێدانەکردن، بەڵکو ئاماژەی بە خواجە دا تا لەگەڵ خۆیان ببا و نوقڵ و شیرینییان بداتێ.
ژنەکان دەوری پاشـــایان دا، پیرۆزباییان لێکرد و ســــەرســـامانە لە تاجەکەی ســـــەری ڕامان. مرۆ وەهای دەزانی تاج هەر ئەو تاجەیە کە کورش، پاشای پاشایان (شاهەنشا) لەسەری نابوو.
شـــا بە دیداری جوانترین ژنانی وڵات شــــاد بووەوە. ژنەکان پێکەنین و هەندێ دەردەدڵیان لەبارەی گەشـــتە دووروودرێژەکەیان کرد. ئەویش

[7] لایدە: غەریبە، بێگانە، نامۆ.

قســـەی خۆشـــی بۆکردن و یاری لەگەڵ کردن دەســـتی لە گوپ و گەردنیانی دا. دوای کەمێک مانەوە، بۆ شوێنی خۆی گەڕایەوە.
دوای ڕۆیشـــتنی ژنە بێمرادەکـان لەگەڵ یەک کەوتنە دەنگەدەنـگ و هاتوهاوار، تا خواجە بانگی کردن: "خانمان."
دەســـتبەجێ کڕ بوون، ئاخر کاتێ ئەو قســـەی دەکرد، لەخۆوە نەبوو، چونکە قسەی ئەو قسەی شا بوو: "خانمینە، ئێوە بەچاوی خۆتان بینیتان پایەبەرز چەند دڵخۆشـــە، شـــوکور هەمووتان بەســـاغ و ســـەلامەتی گەیشـتوون. مایەی دڵخۆشـی ئەوەیە هەموو شـتێک بۆ ئێوە بە جوانی و ڕێکوپێکی ڕێکخراوە. ئەوەی من لە ئێوەش ڕەچـاوی دەکەم، پـابەنـدی ڕێســـاکان بن. لێرە لە تاران، بەتایبەتیش لێرە لەو حەرەمەســـەرایەدا هەموو شـتێک جیاوازە لەوەی تا ئێستا لە تەورێز بینیوتانە. ئەم کۆشکە گرنگترین و جوانترین کۆشـکی وڵاتە. حەرەمســـەراکەی ئێوەش لەنێویدا سـەرنجڕاکێشـترینی هەموو قەڵەمڕەوییەکەیە. پایەبەرز چیدی شـازادەی جێگرەوە نەماوە، ئەو هەنووکە پاشـــایە پاشـــا. قســـەی منیش لەمەودوا قسـەی پاشـایە. قسـەی پاشـاش قسـەی خوایە. بۆیە داواتان لێدەکەم باش ئاگاداری ڕەفتاری خۆتان بن و بە وردیش گوێ لە قســـەی من بگرن. بەبێ پرس کەس بۆی نییە لە حەرەمسەردا بچێتەدەر، تەنانەت بێ پرسی من مێشـــیش بۆی نییە لێرە وەژوورکەوێ. بۆ باقی شـــتەکانی دیکەش، قســـەی دیکەمان دەبێ. ژوورەکانی ئێوە ڕێکخراوە، ڕاخراوە، حـازر و ئامادەیە، پێخەف ئامادەیە و حەمامیش گەرم. کاتی خۆتان وەربگرن و بە ئارەزووی خۆتان پشوو بدەن.
ئەو داوای لە هەموو ژنە بەمنداڵەکان کرد، بچنە لای کوڕ و کچەکانیان بوەســـتن، ئاخر ئەوان یەکەمین بۆ چونە هۆدەکانیان. لەدوای ئەوانیش ئەو ژنانەی ناردنە ژوورەکانیان، کە منداڵیان نەبوون، بەم جۆرە یەک

لەدوی یەک چوونە هۆدەکانیان لە حەرەمسەراکە، نۆکەر و قەرەواشەکانیش یاوەرییان کردن.

ژنەکان بە حەپەساوییەوە سەیری ماڵوحاڵە تازەکەیان کرد. خۆی تەلارێکی گەورەو قەبەی سپی سێ نهۆمی، زیاتر لە سەد هۆدە و ژوور بوو. ڕێرەوی بێژمار کە هۆڵی گەورە گەورەی تێدابوو، بەدەیان هۆدەیان هاتە پێش. ژووری چالێنان، ناندین، ژووری دەرس، ژووری نەخۆشی، ژووری موزیک، ژووری شێلان، ژووری پاڵدانەوە، ژووری دەلاک، حەمامێکی یەکجار گەورەی وەها بەیەک جار سەد ژن دەیتوانی خۆی تێدا بشوا. لەبەر ئەوەی ژمارەی ژوورەکان لە ژنەکان زۆرتر بوو، بۆیە هەریەکەیان بایی خۆی و بە زیادەوەش جێگە و ڕێگەی بۆ تەرخان کرابوو.
لە پاشخانی تەلارەکەدا باخێکی گەورەی پڕ لە داری بەردار هەبوو، ڕێڕەوی دوورودرێژ، لەمبەر و ئەوبەری گوڵ و گوڵوک بوو، تەختەبەندی بۆ دانیشتن لێ دانرا بوو، لەبەر سێبەری داران دیمەنێکی ڕەنگینی نیشان دەدا. تەلارەکە خۆی بۆ ئەوانەی تازە هاتبوونە ناوی، وەک مارپێچی لێهاتبوو، لە هەفتەی یەکەمدا سەرنشینە تازەکان بە شوێنی خۆیان نەدەکەوتنەوە. لە ناوەڕاستیشدا ئەستێلکێکی گەورەی ئاوی تێدابوو، پڕ لە ماسیی جوان و ڕەنگین بوو، دەوروبەریشی پڕ لە سەندەلی و تەختەبەندی لێدانیشتن. لە هەمووشی فەرش و مافووری جوان و نەخشین ڕاخرابوون، کە دامەنەکانیان بە نەخشی ورد ورد ڕازابوونەوە.
ئەو ژنانەی منداڵیان هەبوو لە پشتەوەی تەلارەکەدا جێی حەوانەوەی فرەوان و خۆش خۆشیان بۆ سازوتەیار کرابوو، ئەو ژنانەش کە تازە خرابوونە سەر حەرەمسەراکە، لە دالانە گەورە و بەردرێژەکەی نهۆمی یەکەمیندا جێگەیان بۆ دابینکرابوو.

زۆرینەی ژنانی حەرەمسەرا لە دێهاتەوە هاتبوون. ئاخر شا لەو سەردانانەی خۆی بۆ دێهاتەکانی بن قەڵەمڕەوییەکەی خۆی، لەنێو ئەو کەسانەی بۆ بینینیان هاتبوون، ژنەکانی لێگرتبوون و لەگەڵ خۆی هێنابوونی. ئەو ژنانەش لە بەراییەوە زۆر خۆیان بە بەختەوەر دەزانی، کە شا ئەوانی لێهەڵبژاردوون، ئاخر وایان دەزانی بازی خۆشبەختی لەسەر شان و ملیان نیشتووەتەوە. لەگەڵ هاتنیان بۆ نێو حەرەم بۆ یەک دوو شەو دەچووە ناویان، دەستگەمەی لەگەڵ کردن، دەستی لێدان، دەستبازی لەگەڵ کردن، ماچ و مووچ و دەست لە مەم و ڕان و سمت، ئینجا پڕدان و سەرجێیەکی توند و بێبەزەییانە. دوای ئەوە، ئیدی هەرگیز بەلایاندا نەچووەوە. بەم جۆرە ئەو ژنە گەنجە نەخوێندەوارانە بە جارێک کەوتبوونە دۆخێکی ئاڵۆزوبڵۆزی سەرلێشێواو، سەرگەردانی لە بیروباوەڕ، لە جادووی و خورافە، لە قسەوقسەلۆک، نەخۆشی و دەرد، لیستی ژنان، شۆفاری، قسەهێنان و بردن و ڕێرەوی سیاسیی تاریک.
ئەوان بە شەو و ڕۆژ هەر لەو زیندانەدا بوون. ئەوان کاتی دووردودرێژیان بە خۆجوانکردن، بە شیشەکێشان، بە خواردن و شەڕ و دەمەقاڵێ لەگەڵ یەک بەسەردەبرد.

کاتێکیش ژنەکان جێگە و ڕێگە و ژوورەکانی خۆیان نیشان درا، خواجە چوو لە دەروازە لێیداکوتا. بارکردنەکە لە تەوریزەوە بۆ تاران بۆ خۆشبەختیی ئەو بەبێ کێشە و سەرئێشە تەواو بووبوو. نۆکەرێکی گەنج قلیانێکی بۆ هێنایە بەردەمی دەروازەکە. خواجەش ئانیشکی وەسەر سەرینێک دا و بە دەم مژلێدان سەیری ژنەکانی دەکرد، کە چۆن خەریکی ئامادەکردنی شێون.

وەردە وردە تاریکایی داهات. پێشخزمەتان مۆم و چرای ڕاڕەوەکانیان هەڵکرد. ئیدی جۆرێک لە خەم باڵی بەسەر حەرەمسەرادا کێشا. پشیلەیەک، پشیلەکەی شا خۆی بەژووردا کرد بە بازێک بۆ سەرەوە کشا. لە کزە تروسکاییەکەدا تەماشایەکی ژنەکانی خوارەوەی کرد.

٤

گەورە وەزیر

میرزا کەبیری گەورەوەزیر لەپاش پەسەندنامەی شا، یەک دوو یەکەی لەشکری ناردنە بەشەکانی لای ئوستانەکانی ڕۆژهەڵات و باشوری ڕۆژئاوای وڵات تا زڕبڕا ڕاپەڕیوەکانی شا دەستگیر بکەن.

کاتێکیش باوکی شا هەستیکرد، کۆتاییەکەی نزیک بووەتەوە، لێبڕاوانە داوای لە میرزا کەبیر کرد پشتی کوڕەکەی بگرێ بۆ ئەوەی بتوانێ ڕکێفی تەواوی دەسەڵات بگرێتە دەست و خاترجەم بێ.

باوکی میرزا کەبیریش وەزیری دەستەڕاستی پاشای کۆچکردوو بوو. ئەوکات میرزا کەبیری لاو یاریدەدەری باوکی بوو لە کاروبارەکانیدا. پاشان جێگەی باوکی خۆی گرتەوە و بووە وەزیر لای پاشای کۆچکردوو. ئەو زۆر باش ئاگای لە ڕەوشی سەرتاسەری وڵات بوو.

میرزا کەبیر لە لایەن خەڵکەوە خۆشەویست بوو، بەڵام لەسەر ئاستی پلە باڵاکاندا نەیاری زۆری هەبوون، چاویان پێهەڵنەدەهات، لەنێو

ئەوانیشدا سیاسەتوان و شازادە گەندەڵەکان بوون. ئەو ئاگای لە باری پێشکەوتنی وڵاتەکانی وەک ڕوسیا، ئینگلستان و فەرەنگستان بوو، دەشیزانی وڵاتەکەی بە بەراورد لەگەڵ وڵاتە ڕۆژئاواییەکان زۆر لەپاشە. بێکاری، نەخوێندەواری، نەخۆشی و دەردوبەڵا و هەژاری و نەدارییەکی زۆر لە ئێران کززەیان لە جەرگەوە دەهێنا. سەرباری ئەوەش ئەو نەیدەتوانی ڕێگە لەوە بگرێ کە دەستەبژێرێکی کەم لە وڵات هەتا دێت دەوڵەمەندتر دەبن زۆریش دەستڕۆیشتوون.

یەکێک لە نەیارە بەدەسەڵاتەکانی میرزا کەبیر، مەهدولیای دایکی شازادەی جێنشین بوو. ئەو ژنە حکوومەتێکی سێبەری بۆ خۆی لە سیاسییە دێرینە بە ئەزموونەکانی پێکهێنابوو. هەروەها پەیوەندییەکانی مەهدولیا لەگەڵ ئاخوندە ڕووحانییەکانیشدا هەبوو، ئەوانەی دەیانگوت گوایە دەستیان لەگەڵ هێزێکی خواییدا تێکەڵە.

وەزیرەکە هەموو شتێکی کرد کە لەدەستی دەهات، بەڵکو دەسەڵاتی مەهدولیا سنووردار بکا. ئەو دەیەویست دەسەڵاتی وڵات دەسەڵاتێکی ناوەندی بێ تا بتوانێ بە باشی وڵات بەڕێوە ببا. لێ خۆ ئەوەی بۆ نەدەچووەسەر.

میرزا کەبیر وەک گەورەوەزیرێکی شا ناسر، دەرفەتێکی نوێی بینی بەڵکو نەخشە و پلانەکانی پیادە بکا. ئەو دەیەویست ڕوخسارێکی هاوچەرخانە بداتە وڵات. بەنیاز بوو کارخانە دابمەزرێنێ، ڕێگاوبان لێبدا، نەخۆشخانە دروست بکا و لەسەر ڕێچکەی خوێندنی ڕۆژئاواییدا بڕوا، بەڵام ئەوەشی دەزانی تەنیا لەو حاڵەتەدا دەتوانێ خەونەکەی بەدیبێنێ، کە شا پەسەندی بکا. هەرچی هیوابوو بە دەستەبژێری دەسەڵاتی نەبوو، پێویستیش نەبوو. ئاخر ئەوان لەپشت مەهدولیای دایکی شاوە بوون، تا کاروبارەکانی خۆیانی پێ ڕایی بکەن. ئەو دەستەبژێرە دەسەڵاتدارە لە سەردەمی باوکی شادا باش مشووری خۆیان خواردبوو، ماڵوحاڵ و

داراییەکی زۆریان بەسەریەکەوە نابوو، تەنانەت قەڵا و گوندی تایبەت بەخۆشیان هەبوو. وەزیرەکەش وەها سەرپەرشتی پاشای ئایندەی کردبوو، بەڵکو بتوانێ لەگەڵ نەخشە و پلانە نوێخوازییەکانی ئەو بڕوا و یەکبگرێتەوە.

مەهدولیاش دەیەویست ڕێگە لەو پیاوە بگرێ. هاتە سەر ئەوەی، لە پێگەی زاڵی خۆیدا باندۆر بخاتە سەر کوڕەکەی تا بیوەستێنێ. بۆیە زۆر جاران لە کاروباری کوڕەکەی کەم دەکردەوە و بە بچووک سەیری دەکرد و هەمیشە ئەو تێبینییانەی پێدەگوت: "ئەرێ خۆت بەوە دەزانی کە تۆ خۆت نیت، لەبن بەرگ و پۆشاکی خۆتدا نیت، تۆ کۆیلەیەکی سەردارەکەتی."

"خۆ تۆ لای خۆی پاشای، کەچی وەک کوڕوکاڵێکی دەمڕووتەی ئەو کابرایە دەجووڵێیتەوە. دەی ئەوەندە بۆی دامەنەوێنە."

"وەزیرەکە تۆ بۆ نەخشەوپلانی تایبەتیانەی خۆی بەکارت دەهێنێ."

"ئاگاداربە، ئەوە لەبیر نەکەی، ئەو دەبێ گوێڕایەڵ و ملکەچی تۆ بێ، نەوەک تۆ بۆ ئەو."

میرزا کەبیر سەر بە بنەماڵەیەکی دەستڕۆیشتووی سەربەخۆ بوو، پیاوانی ئەو بنەماڵەیە هەمیشە خوێندنی بەرز و کاریگەری سیاسیی زۆریان بەسەر وڵاتەکەوە هەبوو.

تا پێنج پشتی میرزا کەبیر، بنەماڵەکەیان هەر وەزیریان پەروەردە کردووە و لە دەرباری پاشایەتیدا خزمەتی وڵاتیان پێدەکرد. هەروەها میرزا کەبیریش بە تەواوی دەیەویست خزمەت بە وڵاتی باوانی بکا. بەگوێرەی دابونەریت، شا جڵەوی تەواوی سەرجەم وڵاتی لەدەستدا بوو. وەزیر لەبن دەستی ئەودا بوو. ئەو دەبووایە هەمیشە بە ورياييەوە پاشا لە ڕووداو و پێشهاتەکان ئاگادار بکاتەوە.

ڕۆژێکیان، دوای ئەوە شا بە جوانی ڕیشەکەی قەڵەم کردبوو، وەزیرەکە پێیگوت:
"پایەبەرز، ئێمە ئێستا لەسەردەمێکی شڵۆق و هەژێنەردا دەژین. لە لای باکوورەوە ڕوسیا حازر و ئامادەیە هێرشمان بکاتەسەر. لە لای ڕۆژهەڵاتیشەوە سوپای بریتانیا بۆمان لەسەرپێیە. ئەوان لەبەر ئەوەدان دەست بە هەر بڕوبیانوویەکەوە بگرن تا لە ڕێی وڵاتەکەمانەوە هەبوونی خۆیان لە هیندستان ئارامتر و پڕ ئاسایشتر ڕابگرن.
پاشایەتی ئەرکێکی زۆر قورسە. من لەبارەی ڕابردووەوە زۆر بەکراوەیی و ڕاشکاوانە هەم خاڵە بەهێز و هەم خاڵە لاوازەکانی ئەوانەی پێش تۆ حوکمڕان بوون، بۆم باس کردووی. من لەمێژە چوومەتە ڕوسیا و ئاگاشم لە گۆڕانکارییەکانی ئینگلستانە. دەوڵەتمەداری ئەم سەردەمە زیاتر لە جاران لە خۆشگوزەرانیی ڕەعیەتەکەی بەرپرسیارە. ئەو زەمانی کە خەڵک بری خۆی بە چیلێک و پارچە زەوییەک دەشکاند و خوری مەڕەکانی ببڕیتەوە و بپەشتێ و بڕیسێ، خەریکە بەسەر بچێ. دونیا بەرەو پێشەوە دەڕوا و ئێمەش هەر لە شوێنی خۆمان چەقیوین. پێویستە ئێمەش هەروەک ئینگلستان و ڕوسیا کارخانە دروست بکەین. بەم شێوەیە دەتوانین بەهەزاران کەس بخەینە سەر کار. پێویستە گەنجە زیرەکەکانمان بنێرینە فەرەنگستان، ئینگلستان و ڕوسیا، تا لەوێ بخوێننن و فێر ببن. منداڵەکانمان پێویستە فێرە خوێندن و نووسین ببن. هەر بۆیە دەمانەوێ بە یەکجار حەوت قوتابخانە لە تاران بکەینەوە. فەرەنسییەکانیش ئامادەن بە سیستمێکی نوێی خوێندن یارمەتیمان بدەن."
شاش بە لاقرتێوە گوتی: "ئەوە هەموو شتێک بوو ویستت بیڵێی؟"
"من دەمەوێ شا پشتی ئەو نەخشەیە بگرێ. تکایە گوێ بۆ ئەوکەسانە هەڵمەخە کە هیچ لەو کاروبارانە نازانن."

شا به هەراسانییەوە وەڵامی دایەوە: "ئەرێ باشە، ئەوە وەزیر لەگەڵ کێیەتی؟"
هەرچەندە هەم وەزیر و هەم پاشاش دەیانزانی مەبەستی قسەکە کێیە، لێ ئەوان لە قسەکانیان ناوی کەسیان نەهێنا.
"ئێستا قەڵەمڕەوی ئێرانی وەک نەخۆشێکی کوشندە ڕادەستی ئێوە کراوە. ئێوەش هەقە وەک قراڵی ڕوسیا یان وەک پاشای ئینگلستان حوکم بکەن، نەوەک باوک و باپیرانت. من بە پێداگرییەوە داوات لێدەکەم بەڵکو حەرەمسەراکەشت کەم بکەیتەوە. ئەو ژنانەی تۆ هەتن تا هەمیشە بەشت دەکەن."
شا پێیگوتەوە: "بۆ وەزیر نییە خۆی لە کاروباری تایبەتیمان هەڵبقورتێنی. وەها باشترە وەزیر سنووری خۆی بزانێ و لاقی زیاد لێ ڕانەکێشێ."
ئیدی لە پشتی سەرییەوە گوێی لە سەرکۆنەکردنی دایکی بوو.
"هەقە پایەبەرز لە وەزیر ببوورێ. ئەو بە ئەرکی سەرشانی خۆی ڕادەبێ. لە جەنابی باوکتەوە ئەو ئەرکەم پێسپێردراوە، حەق و ڕەق بم لەگەڵ ئێوەدا. لە ئەرکەکانتان ئاگادارتان بکەمەوە."
شا هاتەوە وەڵام: "ئێمە هەنووکە بووینەتە پاشا، ئیدی وەزیر هیچ ئەرکی وەهای لەسەر شان نەماوە تا ئێمە فێر بکا و دەرسمان پێدا دا."
"من دەرست نادەمێ. پێویستە پەیوەندیی وەزیر و پاشا ئاشکرا و ڕوون، پاک و کردەیی بێ. من تەنیا ئەو داوایە لە پایەبەرز دەکەم، هیچ بڕیارێک بەبێ تاوتوێکردنی لەگەڵ وەزیرەکەی نەدا."
"دەی ئەو هەموو سووکایەتییە بوەستێنە. وەزیر قسە لەگەڵ شا دەکا. ئاگات لەدەم و قسەت بێ. ئێمەین بڕیاردەدەین پێویستە چی بکەین و چی نەکەین.
"هەرگیز وەزیر ئەوەی لە کەڵکەڵەی سەردا نییە سووکایەتی بە پاشا بکا. بە پێچەوانەوە، من پێزانینم بۆ زەینڕوونی تۆ هەیە. تۆ بەڕەوانی فرەنسی

دەخوێنیتەوە، ئێمە بۆ پاشای پایەبەرز داوای کتێبی فرەنسیمان کردووە. ئەوان بە شـــێوەیەکی ناوازە باســـی گۆڕانکارییەکانی ئەوروپا دەکەن. پێویستە جەنابی پایەبەرز لێی ئاگادار بێ."

شاش گوتی: "ئێمە پێویستمان بە هیچ نییە."

"بە دڵنیاییەوە، پاشـــا پێویســـتی بە هیچ نییە، بەڵام دەکرێ پاشـــا ئەوە بزانێ، بە ملیۆنان لە ڕەعیەتەکەی لەلادێکاندا وەک کۆیلە بۆ ئاغا خاوەن زەوییە زۆرەکان دەڕەنجێن و کاردەکەن. ئەوان هیچیان نییە، لە کاتێکدا ئاغا سالارەکانیان لە قەڵا بەهەشتئاساکانیان دەژین.

بەڵێ شـــا پێویســـتی بە هیچ نییە، بەڵام دەکرێ شـــا ئەوە بزانێ، لەودیو دیوارەکانی ئەم کۆشـــکە، بە هەزاران خەڵکی هەژار و نەدار بۆ ژیانی خۆیان دەجەنگن، کەچی شـــازادەکان لە تاران لە ژیانی خەونەکانیاندا دەژین.

بەڵێ شـا پێویستی بە هیچ نییە، بەڵام خۆ دەکرێ ئەوە بزانێ، کە ناکرێ وەک ڕۆژگاری پاشـــاکانی پێش خۆی پاشـــایەتی بکا. خۆ ئەگەر هەر وەهاش بکەی و ئەوا لەوە دەترســـم کۆتایی بنەماڵەی پاشـــایەتی بێ. خۆشـــت دەزانی من لەو قســـەیەدا جدیم. پێویســـتە شـــا لەو هێزانە دوورکەوێتەوە کە لە دژی ئێمە کاردەکەن. من پێویســـتیم بە کۆمەکی تۆ هەیە تـا وڵات نوێ بکەینەوە، من وای بیرلێـدەکەمەوە لە داهـاتوویەکی نزیکدا، گەشتێکی ڕوسیا یان فەرەنگستان بکەن."

شـا بێدەنگ بوو. ئاخر ئەو حەزی لە گەشـت و سـەیران بوو، زۆریش بە نێو وڵاتدا گەڕابوو. پێشـــتر دوو جاران چووبووە ڕوســـیا. بەڵام وەک پـاشـــــا زاتی ئەوەی نەکردبوو لە وڵات بچێتەدەر. ئـاخر ئەو مێژووی دەزانی، ئەوەشی دەزانی چی دەقەومێ کاتێ پاشا لەوێ نەبێ.

شا ئەوەشی بۆ قسەکانی خۆی زیاد کرد؛ "دەکرێ پاشا بیری لێبکاتەوە."

شا زەنگەکەی لای خۆی ڕاوەشاند. پەردەدار هات و پاشاش بە دەست ئاماژەی بۆ کرد تا یاوەری وەزیر بۆ دەرەوە بکا.

٥

مەهدولیا، دایک

مەهدولیا هێشتا زۆر گەنج بوو کە دووگیان بوو. ئەو کوڕەکەی خۆی، شازادەی جێگرەوەی هەروەک شێرێک پاراست. هەرگیز لێینەگەڕا کوڕەکەی بەتەنیا لە شوێنێک بەجێ بمێنێ. دەترسا نەوەک ژنانی دیکە لە ئیرەییان شتێکی لێبکەن.

لەبەر ئەوەی مەهدولیا سەر بە هەمان هۆز و تیرەی پاشا بوو، بۆیە ژنێکی سەلار و بژاردە بوو، شاژنی وڵات بوو. ئەو ژنی متمانەداری پاشای کۆچکردوو بوو، بە نهێنییەکانی قەڵەمڕەویی وڵاتەکەشی دەزانی. کاتێکیش مێردەکەی نەخۆش کەوت، لەجێگەی ئەو بڕیارەکانی دەردەکرد. تاکە کەسێک کە لەسەر ڕێگەی بەربەست بوو. میرزا کەبیر بوو. هەنووکەش مێردەکەی لە ژیاندا نەماوە، تێدەکۆشێ لە ڕێی کوڕەکەیەوە وڵاتەکە بەڕێوە ببا.

مەهدولیا خۆی ڕەنگدانەوەی کاترینای قەڕاڵە ژنی ڕوسیا بوو. لە قووڵایی ناخیەوە حەزی دەکرد ببێتە کاترینای ئێران. ئەو دەیزانی دەبێ بە وریاییەوە لەنێوان ڕوس و بریتانییەکانەوە مانۆڕی خۆی بکا.

مەهدولیا بەقای[٨] بە بریتانییەکان نەدەکرد. ئاخر ئەوان سـیاسـیی فێڵباز بوون هەر بەتەنیـا بەرژەوەنـدیی وڵاتەکەیـان لەبەرچـاو بوو. خۆی ڕوسەکانیش لە بریتانیەکان باشتر نەبوون. ئەوان لە میانەی دوو جەنگی گەورەدا شـــاری گەورەیان لە ئوســـتانی ئازربایجان بۆ خۆیان دابڕی. مەهدولیا دەیزانی ئەگەر بێت و بیەوێ کاریگەری هەبێ و دەستڕۆیشتوو بێ، پێویستە لایەک لەو دوو زلهێزە هەڵبژێرێ. ئیدی ئەو لای ڕوسەکانی لێگرت.

مەهدولیا دەیەویسـت شـا بۆ خۆی کێش بکا و بیخاتە ئەڵقەی دەسـتی و لە دەستی وەزیرەکەی دەربهێنێ. ئەو یەک دوو جاران بە شای ڕاگەیاند، لە سـاتەوەختی شـایسـتەی خۆیدا نهێنییەکی زۆر گەورەی بۆ دەدرکێنێ. ئیدی کات و ساتی ڕازەکە هاتبوو.

کەژاوەکەی مەهدولیا لە دەروازەی کۆشـکەکەوە لە لایەن سـەردەسـتەی پاسەوانە نوێیەکەوە ڕێی پێگیرا.

"ئەرێ کێ لەنێو کەژاوەکەدایە؟"

لێخوڕی ئەسپی کەژاوەکەش گوتی: "شاژن."

سەردەستەی پاسەوانەکان ویستی کەژاوەکە بپشکنێ. مەهدولیا بەر لەو سـەری دەرهێنـا، دەرگەکەی کردەوە و هـاواری کرد: "ئەوە چی لە گۆڕێدایە؟"

سـەردەسـتەی پاسـەوانەکان لە سـام و هەیبەتی کەسـایەتیی ژنەکە حەپەسا، ئیکلامی بۆ کێشا و ڕێگەی بە کەژاوەکەدا بڕوا.

کاتێ مەهدولیا لێ وەژوو هۆڵی مینابەندەکە کەوت، شـا بەدەم بانگکردن "دایکە، گەورەم".

---

[٨] بەقا: متمانە، بڕوا.

ئەویش بە توورەییەوە هاواری کرد: "ئەرێ ئەوەیە ڕەوش و حاڵ؟ شا لە نێو کۆشکەکەی خۆیدا زیندانیکراوە؟"

"دایکە، مەبەستت چییە؟"

"پێدەچێ لێرەوە کەس نەتوانێ بە بێ پرسی وەزیر بجووڵێتەوە، تەنانەت پاشاش."

"نەخێر دایکە نەخێر، دۆخەکە بەو تۆخییەش نییە."

"من لێرە هەست بە ئاسوودەیی ناکەم. لێرە دیوارەکانیش گوێیان هەیە. دەی بابچینە شوێنێکی دیکە دابنیشین."

شا یاوەری دایکی کرد بۆ ژووری قسەکردن.

"تۆ بەسەر کونەماردا کەوتووی. تۆ وەنەبێ هەر لە ڕوسیا و ئینگلستانی دوژمنت هەبن، بەڵکو لێرەش لەژێر ئەو هەنوانەشدا دوژمنت هەن. جارێ لەپێشەوە جارێکی دیکە لەو وەزیرە ئاگادارت دەکەمەوە. خەبەرهێنەکانم بەڵگەیان بۆ هێناوم، وەزیر بەنیازە دەسەڵات بخاتە بن جڵەوی خۆیەوە. ئەو گەنجان دەنێرێتە ئینگلستان و ڕوسیا تا بخوێنن. ئەو دەیەوێ چاکسازی بکا بە شێوەیەک هیچی بۆ شا تێدا نەهێڵێتەوە، هەروەها دەیەوێ سوپاش بگۆڕێ تا هەمووان ملکەچی ئەو ببن. ئەرێ بەڕاست، لەونێوەدا شا چی دەکا؟ ئەو کاغەزانە واژۆ بکا کە وەزیر مشوری خواردوون؟"

"دایکە ئەوەی گوتت وەها نییە. من ئاگام لە هەموو شتێکە، وەزیریش بەبێ پرسوڕای من هیچ شتێک ناکا. ئەو وەک باوکێک بۆ من وایە."

دایکیشی بە توندی وەڵامی دایەوە: "شا نابێ ڕێگە بە خۆی بدا بەو جۆرە بدوێ."

"ئەوەی ئەو دەیکا، بۆ وڵاتەکە و بۆ ئێمەیەتی. دایکە خۆ هەردەبێ یەکێک هەبێ بیر لە خەڵکەکە بکاتەوە. کاتێک دەچمە دەر بۆ ناوخەڵک، شەرم لە خۆم دەکەمەوە، وەک ئەوە وایە من پاشای خوازخوازۆکان[9] بم."

"نەخێر تۆ وەها نیت، تۆ پاشای وڵاتێکی دڵڕفێنی، پاشای شاری ناوازەی پڕ لە بازاڕ و قەڵای نایاب نایابی. تۆ لەم کۆشکەدا دەژی کە لە حەکایەتەکانی هەزار و یەکشەوەدا وەک شتێکی تەلیسماوی وێنای کراوە."

"دایکە، وەزیر دەیەوێ کارخانان دابمەزرێنێ. ئەو دەیەوێ منداڵان بنێرێتە قوتابخانە دامودەزگا لە دەوەرە بهێنێ تا لێرە بەخۆمان بتوانین کتێبان چاپ بکەین. ئەو وا لە سەربازەکانمان دەکا یەکبەرگیی نوێ بپۆشن، بە شێوەیەکی باش و ڕێکوپێکیش چەکدار بکرێن."

"ئاوەها، باشە وەزیر ئاوای دەوێت؟ ئەدی پاشا چی دەوێ؟"

پاشا وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو، هەموو ئەو شتانە بە ڕاوێژ لەگەڵ ئێمەدا دەکا."

"باشە هەر بە ڕاوێژی جەنابیشتان بووە کە دەرماڵەی ئێمە و شازادەکانی بۆ نیوە دابەزاندووە؟ خۆ ئەگەر پاشا وەها بیربکاتەوە، باشە ئەدی من چیدیکە بڵێم؟ باشە من بۆ لێرە بمێنمەوە، چی دەکەم لێرە؟"

"دایکە تۆ هاتووی ڕازێکم بۆ ئاشکرا بکەی."

مەهدولیا ئاهێکی هەڵکێشا بەسەر کورسییەکدا پاڵی دایەوە. پاشاش پەرداخە ئاوێکی بۆ تێکرد. بە هێواشی قومێکی لێدا، سەری هەندێک لە کوڕەکەی نزیک کردەوە، ئینجا بە دەنگێکی نەوی گوتی: "کوڕەم، تۆ مێژوو دەزانی. نادری گەورە دامەزرێنەری پاشایەتیی پێشوو، زیاتر لە جارێک چووە سەر هیندستان. لە دواجاریدا پاشای هیندستان بە

[9] خوازخزۆک: ئەوەی هەر داوا دەکا، دەرۆزەکەر. سوالکەر. وەرگێڕ.

لەشـــکرێکی گەورەو و بە فیلەوە لە بەرانبەری وەســـتایەوە، بەڵام هەر دۆڕا. ئیدی شـــای هیندســـتان لەبەردەم نادردا چۆکی دادا و تاجەکەی خۆی دایەدەست. بەم جۆرە نادر بووە شای هیندستان."

شا بە نائارامییەوە هاتەدەنگ: "دایکە خۆ دەمێکە ئەو شتە زانراوە، باشە بۆچی بەو دەنگە نەرم و نەوییەوە دەدوێی؟"

مەهدولیاش درێژەی بە قســـەکەی خۆی دا؛ "لەپاش پەنجا و هەشـــت ڕۆژان، هیندییەکان دژی ســـەربازانی ئێرانی ڕاپەڕینیان کرد. کاتێکیش بەرگرییەکە گەورە بوو توندوتیژیی زۆری لێکەوتەوە، ئیدی نادر سەری ســـەدهەزار کەســـی بە فەتەرات دا.[١٠] ئینجا ئەوکاتە تاجی پاشـــای هیندســـتانی دایەوە، کە گەنجینەکەیانی هەڵلوشـــی و دەســـتێکی پێداهێنا و بەتاڵی کرد."

شا بە قیتی لەسەر کورسی دانیشت.

دایکەکەش لەســـەر قســـەکانی خۆی ڕۆیشـــت: "بەگوێرەی بەڵگەنامەی ئەرشـــیفخانەی پاشـــایەتیمان، نادری گەورە ئەوکات گەنجینە گەورەکەی هیندستانی لەگەڵ خۆی هێنایەوە ئێرانی."

شـــا کە پێشـــتر هەرگیز گوێی بە ئەرشـــیف و مەرشـــیف نەدابوو پرســـی: "باشـــە ئەو بەڵگەنامانە لە کوێن؟ دەی پێم بڵێ کتومت لە کوێن؟ دایکە، ئەو گەنجینە چی تێدایە؟"

مەهـدولیـاش وەک ئەوەی بە قووڵی بیری لێبکـاتەوە، گوتی: "من نـاوی یەک دوانێکیان دەهێنم: ســـندووقی پڕ لە زێڕ و خشـــڵ و تەڵای هیندی، سەرینێکی شاهانە کە بە زێڕ و تەڵای گەش ڕازاوەتەوە، سەندەلییەک لە شێوەی تاوسێکی گەورە کە بە زێڕ و تەڵای ڕەنگاوڕەنگ ئاوێزان کراوە. کیسەی پڕ دوڕ و گەوهەری گەورەی بریسکاوەی هیندستانی. یەک دوو کیســـە گەوهەری گەورەی بریقەدار کە بە گەورەترین گەوهەری جیهان

---

[١٠] سەری بەفەتەرات دا؛ بووە مایەی کوشتن و لەناوبردنی.

دادەنرێن لەنێو قوماشـیکی ئەرخەوانی تاریکی نەرم هەڵگیراون. یەکێ لە گەوهەرەکان ناوی 'دەریاییەک لە تیشـــک'ە و ئەوی دیکەشـــیان ناوی 'چیایەک لە تیشک'ە. هەروەها چەندین کۆتەڵی بچکۆلەی فیل، تاوس، مار و کەروێشـک... هەر هەمووشـیان لە زێڕی بێگەردن و بەردە مرواری و گەوهەریشیان تێدا ڕیزچن کراون."

شا بە کەیفەوە پرسی: "چی بەسەر ئەو گەنجینەیەدا هات؟"

مەهدولیاش بە ئارامییەوە گوتی: "لەبەردەستمان دایە."

شا بەسەرسامییەوە: "لەبەردەستمان؟"

"دەنگت کز کە. ئەو بەڵگەنامانەی من باســیان لێوە دەکەم، باســی ئەوە دەکەن، نابێ پاشــا هیچ دەرهەق ئەو دیارییە پاشــایەتییە بکا. تۆ دەکرێ ببینی، بەڵام نابێ بیفرۆشـی، مەگەر لە حاڵەتی زۆر پێویسـتدا نەبێ. خۆ ئەگەر ڕوس یان بریتانییەکان پێی بزانن، وڵاتەکەمان دەپشکنن و دەست بە ڕاوڕووت و تاڵان دەکەن تا ئەو گەنجینەیان دەســت بکەوێ. ئەمەش دەســتکاری گەورەهونەرمەند و گەوهەرچییەکانی هیندســتانە. لەنێو ئەو گەنجینەیەدا گیانی هیندســـتانی تێدا پارێزراوە، باوک و باپیرانت ئەو نهێنییەیان لەگەڵ خۆیاندا بردە گۆڕەوە. تۆ دەبێ دڵێکی گەورۆنەت هەبێ تا ئەم نهێنییە هەڵبگری."

پاشــا پرســی: "باشــە بایەخی ئەو هەموو شــتە چییە کە نەتوانین بەکاری بهێنین؟"

"من تەنیا قســـەکانی باوکە کۆچکردووەکەت بۆ دەگێڕمەوە. من پەیکم پەیک. پاشـــا کۆچکردووەکە گوتی: "کوڕم، گەنجینەکەی هیندســـتان پەرجوویەکە دەبێ هەر لەژێر خاکدا بمێنێتەوە تا ئەو کاتەی وڵاتەکەمان بەهێز و ســـەقامیگر دەبێ. ئەوســـا دەتوانی دەریبێنی، دەنا هەمووی لەبارێەک هەڵدەوەشێ و ون دەبێ."

شا نەیدەتوانی زیاتر لەسەر کورسییەکە بمێنێتەوە، حەجمانی لەبەر برا؛
"دایکە، گەنجینەکە لە کوێیە؟ کێ پێی دەزانێ؟"
"هەمیشە پێویستە سێ کەس پێی بزانن."
شا پرسی: "سێیەمەکە کێیە؟"
"شێخ ئاغاسی، ڕاوێژکارەکەی باوکتە."
"باشە بۆچی ئەو پیاوە؟"
"ئاخر ئەو هێزی جادووی هەیە، هەمیشەش لە بڕیارە سەختەکاندا یارمەتیی باوکت و منی داوە. ئەو دەتوانێ ئایندە بخوێنێتەوە. ڕۆژێک دادێ هێز و ڕاستگۆیی و پێشبینی ئەو بەکار بهێنی."
"دایکە، باسی شێخ ئاغاسی بەسە. دەی لە کۆتاییدا پێمبڵێ ئەو زێڕ و گەوهەرانە لە کوێن؟"
دایکەکەش قورئانێکی بچکۆلەی لە نێو جانتاکەی دەرهێنا و گوتی:
"کوڕم، دەی دەستت لەسەری دابنێ و سوێند بەو کتێبە پیرۆزە بخۆ، کە تۆ ئەو زێڕ و گەوهەرانە وەک بیلبیلەی چاوت دەپارێزی."
شاش بە پڕتاو دەستی لەسەر بەرگی قورئانەکە دانا و گوتی: "سوێند دەخۆم."
"گەنجینەکە لێرەیە، لەنێو ئەم کۆشکەدا."
"چی؟ لەنێو ئەم کۆشکە؟"
"ئەم کۆشکە لە لایەن یەکەمین پاشای ئەم پاشایەتیەوە ڕۆنراوە. ئەو ژێرزەمینێکی لەژێر زەمینی ئەم باڵەخانەیە لێداوە. لەوێوە بووبڕێکی[11] ژێرزەمینی بەرەو شاخەکان دەڕوا.
شا پرسی: "لێرە، لەژێر ژێرزەمینی ئەم کۆشکە؟ دەکرێ گەنجینەکە ببینم؟"
"ئێستا ناکرێ. دەبێ تاریکی دابێت و ناشبێ کۆشکەکە کەسی لێبێ."

---

[11] بووبڕ: تونێل

شا کە هەدادانی نەمابوو، گوتی: "ئاخر دایکە، تکایە."
مەهدولیاش گوتی: "ئەمە کاری پیاوانە، داوا لە شـــێخ ئاغاســـی دەکەم بەڵکو سبەی شەو بتباتە ژێرزەمینەکە."
کاتێکیش خانمەکە ڕۆیشت، پشیلەکەی شا سەری لە بن پەردەکە دەرهێنا بە پێی بە گۆرەویەوە بۆ لای ئەو ڕۆیشت.

٦

شێخ ئاغاسی

باوکی شـــا، پاشـــایەک بوو باوەڕی بە شـــتی خورافیاتیش هەبوو. لە حاڵەتی چارەنووســـــــازدا زاتی نەدەکرد بڕیارِ بدا. لە زۆر باردا هەر مەهـدولیـای ژنی بوو وای لێدەکرد بڕیـارە گەورەکە بـدا. زۆر جاریش ژنەکەی ڕاویژی بە شـێخ ئاغاسـی دەکرد، ئەویش بە چاوێکی نائاسـایی سەیری شتەکانی دەکرد.

کابرا کەســێکی متمانەداری پاشــای کۆچکردوو بوو. ئەو وەزیر نەبوو، هەروەهـا ڕاوێژکـاریش نەبوو. ئەو پەیوەنـدی بە هێزە نـادیـارەکـانەوە هەبوو. کاتێکیش پاشا لە کۆتاییدا پێویستی بە پرسوڕایەک هەبووبا، ئەوا شـێخ ئاغاسـی بە تیژبینی، بە نوێژ و ویردەکانی بە نووسـراوە پیرۆزە نهێنییەکانی، بە پێشـــبینییەکانی هێوری دەکردەوە. شـــا ئەوی وەک شیفاهێنەرێک دەبینی کە دەستێکی خواوەندانەی لەپشتە.

شیخ ئاغاسی ڕیشێکی ماشوبرنجی درێژی هەبوو، هەمیشەش عەبایەکی ســپی لە قوماشـی تەنکی لەبەر دەکرد. ئەوەی لەو زانرا ئەوەبوو، گوایە ئایندە دەبینێ و کەڕامات و فیراســەتی هەیە. دەنگۆی وەها هەبوو، گوایە

ئەو بە خوێندنەوەی ئەستێران نەکردە دەکاتە شتێکی کردەیی. جارێکیان پاشا داوای سەری دوژمنێکی کرد و شیخ ئاغاسیش مشوری ئەوەی خوارد سەری کابرای بۆ بێنێ.
شێخ ئاغاسی لە دەرەوە، لەماڵێکی گوندانەی قەدپاڵی شاخێکدا دەژیا، تا لەوێ خەڵوەتی گۆشەگیرییانەی خۆی بکا. ئەو زۆر سادە دەژیا و هیچ کەلوپەل و ماڵوحاڵ و دەرامەتێکی دنیایی نەبوو. پاشای کۆچکردوو کوێرانە بڕوای پێی هەبوو، هەر بۆیەش لێیگرت تا نهێنیی پاشایەتییەکەی لا بدرکێنێ. پاشای نوێش لەو شێخە ڕامنەکراوە دەترسا، لێ لەهەمان کاتیشدا ئەوەی دەزانی، دەکرێ پێویستی پێی هەبێ.

ئەو ئەنگۆرەیەی قەول وابوو شێخ ئاغاسی، پاشا بباتە سەر گەنجینە شاراوەکە، ئەوەبوو شێخ هاتە لای پاشا لە هۆڵە مینابەندەکەدا. باوکانە هەردوو باڵی بۆ کردنەوە، شاش بەرەوپیری ڕۆیشت و خۆی لەباوەش هاوێشت سەرشانی ماچ کرد. "پایەبەرز، باوکتان وەک مانگێکی پڕ ئاوابوو، تۆش وەک مانگێکی تازە دەرکەوتی."
پاشاش پێیگوت: "تۆ لای ئێمە خۆشەویستی. باوکمان ڕۆیشت و چووە ڕێگای خۆی، بەڵام خۆ ئەو تۆ و هۆشمەندیی تۆی بۆ ئێمە بەجێهێشتووە." لە ژووری پشتەوە کە شا قسە و باسی متمانەدارانەی لێدەکرد، لەوێ لەسەر کورسییەکی بەرگ ئاورشمینی سەوز دانیشت و ئاماژەشی بۆ شێخ کرد تا لەوێ لەتەنیشتی دابنیشێ.
ئینجا شا کە بە ئاستەم دەیتوانی بەسەر بێ ئۆقرەیی خۆیدا زاڵ ببێ، گوتی: "دەی، گوێمان لێتە."
"دایکت ئەرکی ئەوەی پێ ڕاسپاردووم تا ژێرزەمینەکەت نیشان بدەم. بەڵام سەرەتا دەمەوێ نامەیەکی زۆر باوەڕپێکراو نیشانی پایەبەرز

بدەم، ئەویش وەسیەتنامەی باوکتە، بۆ تۆی داناوە." ئەوسا شێخ بە هێواشی نامەکەی لە باخەڵی دەرهێنا و دایە دەستی پاشا.
پاشاش مۆرە مۆمییەکەی لەسەر نامەکە لادا و کەوتە خوێندنەوەی، هەر بەڕاستیش نامەکە بە دەستخەتی باوکییەوە نووسرابوو: "ڕۆڵە، ڕۆژانی نەمریی قەڵەمڕەوی ئێرانی بەسەرچوون. بارودۆخەکە منی کردە پاشایەکی لاواز. ناچاربووم دوو بەشی گەورەی وڵات بۆ ڕوس وازلێبێنم، ئەوەش وەک ئەوە وابوو بە بیورێک هەردوو دەستەکانم ببڕنەوە. برین و ئازارێکی ساڕێژنەکراوە، دەبێ لەگەڵ خۆمی ببەمە گۆڕەوە. خۆت دەزانی بریتانییەکان دەستیان بەسەر هەراتی تاجی زێڕینی پاشایەتیی ئێمەدا گرت، تا لەوێوە ڕێگەی ڕوسەکان بۆ گەیشتن بە هیندستان زەحمەت بکەن. ئەوان دەیانەوێ هەرات بدەنە ئەفغانییەکان تا بۆ هەمیشە لەبن چاودێریی ئەواندا بمێنێتەوە. کوڕم، هەموو شتێک بکە تا هەراتی خۆشەویست بگەڕێنیتەوە. دەنا هەرات بۆ هەتا هەتایە ئازارت دەدا و نەوەکانی دوای خۆشت لەسەر ئەم کارە لێت خۆش نابن. ئەو شتەش هەر زۆر سەختە، بەڵام هیوام وایە ئازایەتیی باپیرەگەورەت تێدابێ. فرمێسکەکانم بەسەر ئەو نامەیەدا ڕژان. بژی ئێران."
بەو نامەیەی ناودەستی بۆ ماوەیەک لەسەر کورسییەکەی خۆی بێ هەستوخوست مایەوە. ئاخر دوا خواستی باوکی ئەوەندە قورس بوو نەیدەتوانی هەروا بێباکانە بەلایەوە بنێ.
شێخ ئاغاسیش کە نیشانەی خەمخۆری لەسەر ڕووی پاشا بینی، ڕووی تێکرد و گوتی: 'ئەستێرەکان بڕوایان بە ڕۆژگاری سەرکەوتن و شکۆی شاوە هەیە. دایکت و من بە ناوەڕۆکی ئەم نامەیە دەزانین. من لە ئەستێرەکان ڕاماوم و دەزانم کە شا هەرات دەستێنێتەوە و بریتانییەکان بە بەزیوی بەرەو قووڵایی هیندستان دەنێریتەوە."

شا چاوێکی لە شێخ کرد و مسکەیەکی بۆ کرد. ئینجا نامەکەی قەد کرد و توند لە بەرکی کەواکەی ڕاکرد.

"پایەبەرز، دەی با ئەرکەکەم بەجێ بگەیەنم. دەســـــتکەوتە هیندییەکە بۆ ماوەیەکی درێژ لەبەردەســـــتی یەکێک لە نەوەکانی نادری مەزندا بوو، باپیرەی تۆ سەری نزیکەی هەموو پیاوەکانی پەلدا تا لە کۆتاییدا گەیشتە ئەوەی بزانێ ئاخۆ گەنجینە دەســـــتکەوتەکە لە کوێ شـــــاردراوەتەوە. ئەویش بووبڕێکی لەبن ژێرزەمینەکە لێدا و گەنجینەکەی بۆ گواستەوە."

ئینجا شـیخ ئاغاسـی دەسـتی دایە چرایەک. شـا هەر وای زانی شـێخ ئەو بۆ ژێرزەمینەکە دەبا، بەڵام بۆ مایەی ســـەرســـامی، شـــێخ ئەوی بردە ژووری نووسـتن و دەرگاکەشـی لە پشـتەوە گاڵەدا[12]. ئەوسـا پەردەکەی دادایەوە و دۆڵابی جلەکانی پاشـــای کردەوە. هەموو جلەکانی هێنانەدەر. کلیلێکی درێژی لەنێو عەبایەکی خۆی هێنایەدەر، لەبەر تیشـــکی چراکەدا بینی دۆڵابەکە کونێکی لەپشـــــتەوە تێدایە، ئەویش کلیلەکەی تێ بـادا. دەروویەکی بچکۆلە کرایەوە، هەوایەکی سارد و شێداری لێوە هاتەژوور، کە سێبەری سەر دیوارەکانیشی لەراندەوە.

شـــێخ گوتی: "پێویســـــتە پاشـــــا وریا بێ." ئەو بە زەحمەت خۆی وێک هێنایەوە تا لە دەرووەکە بچێتە دەر و لەچاو ون بوو. پاشـاش بە مەراق و تاسەوە بەدوایدا ڕۆیشت.

شێخ گوتی: "ئاگادار بە، لێرەوە پەیژەیەکی بچکۆلانە هەیە."

شـا ناسـریش دەسـتی لە دیوارە شـێدارەکە کوتا، بەدوای شـێخ ئاغاسـی کەوت.

شـــێخ گوتی: "لە کۆتایی ئەم ڕێڕەوەدا پەیژەیەک هەیە، پاشـــان داڵانێکی تەنگتر، دیســـان پەیژەیەکی دیکە و کورتە ڕاڕەوێک. ئەوســـا گەنجینەکە دەردەکەوێ."

---

[12] دەرگە گاڵەدان: دەرکە پێوەدان و قفڵکردن.

لە کۆتایی کورتە ڕاڕەوەکەدا دەروویەکی بچکۆلە بەدیارکەوت، شێخ ئاغاسی ئەو دەرووەشی بە کلیلێکی دیکە کردەوە. دیسان شا پێیدا چووە ژوور.
شا هێدمەگرتی بوو. ئاخر هۆدەیەکی گەورەی پڕاوپڕ لە کەلوپەلی زێڕین، کاتێکیش تیشکی چراکەیان بەرکەوت، بریقەیان دایەوە.
شێخ گوتی: "بەخێر بێیت بۆ ناو مێژوو."
شا پرسی: "پەکوو لەو شتە باوەڕپێنەکراوە. ئای لەو نهێنییە، بەڵام باشە بۆچی دەرووەکەیان ئەوەندە تەسک و بچووک لێکردووە."
"بۆئەوەی ڕێگربێ لەوەی کەس بتوانێ ئامرازی گەورە لەگەڵ خۆی بهێنێتە ئێرە. هەر بەڕاستی دەرگەیەکی نهێنیی هەیە کە وەک دەرچەی ئێرە وایە. ئەویش بۆ حاڵەتی زۆر پێویست و ناچارییە، بۆ ئەوە ئەگەر شا ناچار بوو لەپڕ کۆشکەکە بەجێبێڵێ. ڕێڕەوەکە دەچێتە سەر ئەشکەوتێکی بچووک، لەوێوە مرۆ دەتوانێ بە سەلامەتی لێیەوە دەرچێ و ڕزگاری بێ." بەدەم ئەم قسەیە شێخ ئاغاسی یەک دوو مۆمی لە شوێنی تایبەتی خۆیان هەڵکرد.
شا واقی ورما، ئاخر لە چاوتروکانێکدا بەسەر ئەو گەنجینە پڕ لە زێڕ و گەوهەرەدا کەوت. ئەو کیسەی زێڕ و زیوی بینی دەدرەوشانەوە، کورسییەکی بینی لەسەر شێوەی تاوس بە بەردە مرواری گەوهەردار ڕیزچن کرابوو. لە هەموو لایەک هەر کۆتەڵ، دەفر و مۆمدانی زێڕین بوون. شێخ لەبەر چاوی پاشادا سندوقێکی کردەوە و بە ملکەچییەوە گوتی: "پایەبەرز."
کاتێک شا چاوی بە گەورەترین گەوهەری شینباوی جیهان کەوت، حەپەسا، ئەوەی ناوی "دەریایەک لە تیشک" بوو. ئاخر ئەو نەیدەزانی کە گەوهەرێک بەو قەبارە گەورەیە و بەو جادوویەی خۆی لە دونیادا هەبێ.
پاشان شێخ سندوقێکی دیکەشی کردەوە و گوتی: "سەیرکە پایەبەرزا!"

لەوێدا پەرجووی گەوهەری دووەم بوو، یەکێک بوو لە گەورەترین گەوهەرەکانی دنیا، ناویشی "کێوێک لە تیشک" بوو. دیسان شا چاوزەق و مۆلەق و زاربەش ما، قسەی بۆنەهات. هەر سەیری دەکرد.
هەروەک دایکی پێیگوتبوو، تاجی پاشـــایەتیی کۆن و عەنتیکە، بازن و خەناوکە و گوارە، هەموو ئەو شـــتانەی هی شـــاژن و پاشـا هیندییەکان لەو گۆڕە لەبەردەستیدابوو. شا ناسر کیسەیەکی کردەوە پڕ لە یاقوت و زمرود، لەنێو پەنجەکانی بریسـکەیان دەهات، لە شـاگەشـکەییان گوتی: "نازدارە". ئینجا چووە لای تەختەخەوێکی گەورە، کە زۆر وەســـتایانە لەبەردە گەوهەر دروستکرابوو. دەستی لێدا و باری پتەوییەکی پشکنی، بە درێژی لەسەری پاڵی دایەوە.
بە واقورماوییەوە گوتی: "زۆر ناوازەیە، وەک ئەوە وایە لەنێو حەکایەتێکی ئەفسانەییدا بین."
بە پاڵدانەوە سـەیری ئەو هەمو شـیر و قەڵغان و ئاوێنە و شـوشـانەی کرد، کە بە دیوارەکەوە هەڵواسرابوون. خۆ ئەم داراییە خوداییە هی شا و شـــاژنەکان نەبووە، بەڵکو هی خواوەندەکان بووە. ئەوانە بەشـــێکی مێژوو، بەشـــێکی ژیان بوون. بەخت ئەو گەنجینەی هێناوەتە ئێرە تا بە پـارێزراوی بمێنێتەوە. هەنووکەش ئەو دەبێ گەنجینەکە وەربگرێ و بیپارێزێ.
شـا لەبەرخۆیەوە گوتی: "ئەمە گیانی هیندسـتانە. ئەو هیندسـتانەی کە بریتانیا و ڕوس دەیانەوێ بۆ ئەوان بێ. نابێ کەس بەوە بزانێ کە چی لێرە شـــاردراوەتەوە. هەر هیچ کەس نابێ بزانێ. ئەوە هی ئێمەیە، هی ئێرانییەکانە."
شـێخ ئاغاسـیش بەسـەر لەقاندنەوە کلیلی دووەمیشـی ڕادەسـتی شـا کردەوە.

٧

هەرات

لەبەرئەوەی پاشای کۆچکردوو ژمارەیەکی زۆر ژنی هەبوون، زەوەزەی[١٣] زۆر، سەدان کوڕ و نەوەی لێکەوتبوونەوە، بۆیە سەدان ماڵبات سەر بە بازنەی ماڵی پاشایەتییەوە بوون. هەموویان بەیەکەوە چینێکی نەجیبزادانەیان لەنێو کۆمەڵگە پێکهێنابوو، کە بەدوای مەهدولیا کەوتبوون. ئەوان لە کاروباری سیاسی، لە سوپا، لە بازرگانی لەنێو قەڵەمڕەوییەکەدا پێگە و پایەی گرنگ گرنگیان هەبوو. نزیکەی هەر هەمووشیان ژێربەژێر پەیوەندییان بە باڵوێزخانەکانی بریتانیا و ڕوسیاوە هەبوو. ئەو زنجیرە ڕێوشوێنانەی وەزیر گرتبوونیەبەر تا دەسەڵاتی خانەوادەکە سنووردار بکا، تووشی ڕووبەڕووبوونەوە هاتەوە. ئەوان ڕوون و ئاشکرا ناڕەزایی و ناڕەحەتی خۆیان نیشانی شا دا.

---

[١٣] زەوەزە: تۆرەمە، کوڕ و نەوەی زۆر.

شـــا بانگی وەزیری کرد تا بۆی ڕوون بکاتەوە ئاخۆ چی لە گۆڕێدایە. سـەر لە ئەنگۆرەوە میرزا کەبیریش بە سـواری ئەسـپەکەیەوە گەیشـتە کۆشـک. سـەرۆکی پاسـەوانانی کۆشـک هەوسـاری ئەسـپەکەی گرت تا وەزیر لێی دابەزێ. ئەوان بە کورتی لەگەڵ یەک دوان، تەنـانەت ئەو قسانەش گەیشتنەوە گوێی شـا. ئاخر ئەو لە ژوورەوە لە پشت پەردەوە ڕێرەوەکەی خستبووە بن چاودێری خۆیەوە.

وەزیر لە کۆشک وەژوور کەوت. سەردەستەی پاسەوانانی پاشا سڵاوی لێکرد، سـەری بۆ دانەواند ، چاکەتەکەی لێوەرگرت و ئینجا یاوەری کرد بۆ هۆڵە گەورە مینابەندەکە.

میرزا کەبیر جلی سـەروەزیری لەبەردابوو، کڵاوێکی درێژیشـی لەسـەر نابوو. بەردە گەوهەرەکانی دامێنی جلەکانی لەبەر تیشـــکی چلچراکەدا دەدرەوشـانەوە. ئەو بە نائارامی دەسـتی لە پشـت خۆی گرێدابوو، یەک دوو جار ڕاوێچکەی بەنێو هۆڵەکەدا کرد. پشـــیلەکەی پاشـــاش لەگەڵ تارمایی ئەودا دەهات و دەچوو. ناوبەناو وەزیر لەبەردەم ئاوێنەیەکی گەورەدا دەوەسـتا و تەماشـایەکی خۆی دەکرد. بەو کڵاوە قووچە و بەو بەرگەی بەری و بەو ڕیشە ماشوبرنجییە درێژەیەوە، بەو وێنەیە دەچوو کە جارێکیان تابلۆکێشـیک بۆ باوکی ئەوی کێشـابوو. ئەوە زۆر پەسـتی کردبوو کە شـــا زۆر جاران لێیدەگەڕا بۆ ماوەیەکی زۆر بمێنێتەوە و چاوەڕێ بکا.

هۆڵە مینابەندەکە نموونەی هێز و ڕوناکی هونەرییانەی دەســـتکردی ڕۆژهەڵات بوو. دیوارەکانیش بە هەزاران ئاوێنۆکەی بچکۆلە بە شەقڵێکی تەلیسـماوی ڕازابوونەوە. وەزیر بە هەراسـانییەوە سـەیری ئەو هەزاران پارچە ئاوێنەی دەکرد کە خۆی تێدا دەبینییەوە.

هونەرمەندە ناودارەکانی ئێرانی دیوار و بنمیچی هۆڵەکەیان بە دیمەنی جەنگ وێنە کێشـــابوو. ئەوانەش جەنگە گرنگەکانی مێژووی وڵاتی باوک

و باپیران بوو. هەرچی ناوکەوەکەش بوو مافوور و ڕایەخی تایبەت بە ڕەنگی بنەوشـــەیی و زومردی دروســـتکرابوون. وەزیر خۆی خەڵکی فەراهان بوو، ئەو شوێنەی جوانترین مافووری وڵاتی لێدروست دەکران، لە دونیادا وێنەیان نەبوو. ئەو لە بەرانبەر مافوورێکی ئاودامان زێڕ و کەسک و شینێکی تاریکدا چەمایەوە بەدەست هەستی بە وردی داوەکان کرد کە پێی چنرابوو. پشیلەکەی پاشاش خۆی هاویشتە باوەشی وەزیر. وەزیریش پشیلەکەی گرت و دەستی بە پشتی داهێنا.

"وای لەو ملوانکە تەلایەی لە ملتە، هەردەڵێی خاتوونە شازادەی."

ئەوە بوو سەردەستەی ئێشکچییان پێی ڕاگەیاند کە شا لە ژوورەکەی خۆی چاوەڕێی دەکا، میرزا کەبیر جارێکی دیکە ســـەیری ئاوێنەکەی کردەوە و بەرەو ژووری وتووێژی شا ڕۆیشت.

شـــا ناســـر بە جلی یەکپۆشـــی ســـەربازی پێشـــوازی لە وەزیر کرد و دەستیشی لەسەر کالانی شمشێرەکەی بوو. کەشوهەوا ورووژاوبوو.

میرزا کەبیر کڵاوەکەی داگرت، کڕنووشی برد و گوتی: "پایەبەرز!"

شـــا ڕووی خۆی لێ وەرگێڕا، بە شـــێوەیەک قســـەی لەگەڵ وەزیر کرد وەک ئەوەی پشتی لەو بێ: "ئەرێ ئەم شتانە چین واتای چی دەگەیەنن؟ وەزیر کەســـانی بازنەکەی ئێمە لێرە لادەبا و کەســـانێکی خزمی خۆی لەجێگەی ئەوان دادەنێ. تۆ بڵێی لەنێو بازنەی ماڵی خۆشماندا چاودێری بکرێین."

"پایەبەرز، تۆ تووڕەی. بەڵام بەرچاوڕوونییەکەت دروست نییە. تۆ دڵ و مێشـــکی ئەم وڵاتەی. ناپاک و دوژمنان تێدەکۆشـــن لێت نزیک ببنەوە. ئەوە ئەرکی منە کە ئەوان بخەمە دەرەوەی کۆشـــکەکە. ئەوەی من دەیکەم، بۆ تۆیە. من وەزیری تۆم، هەر بۆیە لە بەردەم ئێوەدا هیچ شتێک ناشاردرێتەوە. من هەمیشە بە ڕێز و پێزانینێکی زۆرەوە لەبەردەم باوکت وەستابووم. لەبەر ئەوەی ئێوەش پاشان، پێویستە ڕاستییەکەت

پێبڵێم. دەرباری پاشای خوالێخۆشبوو پڕ بووبوو لە سیاسیی گەندەڵ، کە تەنیا و تەنیا بیریان لە بەرژەوەندیی خۆیان دەکردەوە. باوکتان بە دز و دەبەنگ و ئاخوندە خورافیگۆ و سووسەکارانی ئینگلستان و ڕوسیا دەورەدرابوو. من هەموو ئەوانەم لە قافدا گرتن. هەر بۆیە زۆر دوژمنم بۆ خۆم پەیداکردوون، بەڵام تا پاشا لە پشتم بێ من باکم بەوان نییە و لێیان ناترسم."

"ئاخر وەزیر داهاتی دایکم و ئەندامانی خانەوادەکەمی کردووەتە نیوە. باشە ئەوانیش دز و هاوپشکی شەڕانگێزەکانن؟"

"من ڕێز و پێزانینم بۆ دایکتان هەیە، بەڵام بەو خەرجییەی ئەو دەیکا، دەکرێ من کارخانە دروست بکەم تا ڕەعیەتەکەی تۆ بۆ کار بەگەڕ بخەم. هەقە شا ڕاستییەکە بزانێ. کۆشکی دایکت بووەتە لانەی ئەو پیاوە کۆنانەی لە دەسەڵات لادراون."

شا بە پەستییەوە بەسەریدا هاواریکرد: "وەزیر ئاگات لەدەم و قسەکانت بێ، چی دەڵێی."

وەزیریش وەها کەوتەوە قسە: "من لەبارەی پایەبەرزەوە، لەبارەی وڵاتەوە قسەدەکەم، مەبەستم هیچ شتێکی تاکەکەسی و تایبەتمەند نییە."

شا وەڵامی دایەوە: "ئاخر ئێمەش دەنگۆی تەواو پێچەوانە دەبیستین."

"هۆ پایەبەرز، کامە دەنگۆ؟"

"ڕێک ئەوەی کەوا وەزیر خەریکە بەرەی دەسەڵات لەبن پێی ئێمە دەربهێنێ."

"پایەبەرز، ئەمانە قسەی دوژمنەکانی منن. ئەوانە تینووی خوێنی منن. من دەمزانی شا ئەو پرسە دەوروژێنێ، هەربۆیە قورئانێکم لەگەڵ خۆم هێناوە."

وەزیر قورئانێکی لە نێو جانتاکەی هێنایەدەر. دەستی ڕاستی لەسەر دانا و گوتی: "من بەم کتێبە سوێند دەخۆم، کە ئەوەی دەیکەم هەمووی

لەپێناو شـکۆی پاشـایە. خۆ ئەگەر ئەمەش بەس نەبێ، ئەوا هەر ئێسـتا دەست لەکاردەکێشمەوە، با پاشا یەکێکی دیکە بکاتە وەزیر."
شا ئاماژەیەکی بۆ وەزیر کرد کە دەکرێ قورئانەکە هەڵگرێتەوە. دیاربوو قسەکانی وەزیر متمانەی بۆ شا گێڕابووەوە.
شا بەرەو پەنجەرەکە ڕۆیشت، کەمێک پەردەکەی تی دا[١٤]. ئەو پێویستی بە ڕاوێژی وەزیر هەبوو.
ئینجا شـــا ڕووی قســـەی تێکرد: "باوکم لە پاش مەرگ نامەیەکی بۆ بەجێهێشـتووم، نامەیەکی زۆر کەسـیی و تایبەتە. ئەو لەبارەی هەراتەوە زۆر بەخەم بوو. داوای لێکردووم هەموو شتێک بکەم بۆ ئەوەی شارەکە وەربگرمەوە."
وەزیریش بە هاوڕاییەوە گوتی: "هەرات برینی نیشـــتمانیمانە. بەڵام خۆ ئێمە لەو هێز و پێگەیەدا نین بریتانییەکان لە هەرات وەدەربنێین. وێڕای ئەوەش، ڕۆژگاریش گۆڕاوە. ئەفغانســـتان بووەتە دەوڵەتێکی خاوەن سـەروەری و ئینگلسـتانیش هەموو سـەرکردەی هۆز و تیرەکانی چەکدار کردوون. لەسـەرووی هەمووشـیانەوە، لەشـکری هیندسـتانیشـی لەوێ جێگیرکردووە. ئێمە ناتوانین بە هێزی چەک ئەو شـارە بگێڕینەوە سـەر ئێران."
ئینجا شـــا پێیگوتەوە: "کەواتە وەزیر ئەوە دەڵێ کە ئێمە دەبێ بۆ بریتانییەکان دەســـتبەرداری شـــارە خۆشـــەویســـتەکەمان بین؟ خۆی مەبەستەکە خودی شارەکە نییە، بەڵکو شکۆی وڵاتەکەیە. پێم سەیرە کە وەزیر هەست بەو شتە ناکا."
"بە دڵنیاییەوە هەســتی پێدەکەم. لێ تەنیا یەک چارەســـەر هەیە؛ ڕێگەی دیپلۆماسی. ئێمە دەبێ هەروەک بریتانییەکان مەکرۆ و کەمۆ[١٥] بین."

[١٤] تیدان: کەمێک کردنەوە. کەمێک هەڵدانەوە
[١٥] مەکرۆ و کەمۆ: فێڵزان و زۆرزان.

شـــا هاتەوە قســـە: "هەر پاشـــایەک لە ژیانیدا ئەرکێکی لەســـەرشـــانە. ئەرکەکەی ســـەرشـــانی منیش گەڕاندنەوەی هەراتە بۆ نێو باوەشـــی نیشـــتمان. ئێمە دەبێ ئەو کارە بکەین، ئەوســـا بەهەر نرخێکەوە بێ. من نامەوێ وەک پاشایەکی ترسنۆک بچمە نێو مێژووەوە."

"منیش لەگەڵ خەمخۆریـت دام، بەڵام خۆ جەنـابی پـایەبەرز ئەوەش دەزانێ کە وڵاتەکەمان لەو ماوەی ئەو هەزار و چوارســـەد ســـاڵەی ڕابردوودا هەر لە جەنگدا بووە. ئێمە داهێزراوین و شـــەنگوگوڕمان[١٦] لەبەر بڕاوە. بە هەڵگیرســـاندنی جەنگێکی دیکە لەبری ئەوە شـــکۆ بەدەســـتبێنین لەدەســـتی دەدەین. بریتانییەکان هەموو هیندســـتانیان لەبن دەســـتدایە. نەوەک هەر هیندســـتان وڵاتی دراوســـێی لای خۆرهەڵاتمانە، بەڵکو ئەوە ئینگلســـتانە. ڕوس و بریتانییەکان تۆپ و تفەنگ و چەک و تفاقی جەنگی دیکەیان هەیە کە ئێمە هەر پەیشی پێنابەین. سوپاکەی ئێمە ســـوپای دەرۆزەکەرانە. ڕۆڵی ئێرانییەکان لە مەیدانی جەنگدا دەســـتی لێشـــوراوە. جەنگ هەڵگیرســـاندن لەگەڵ ئەفغانســـتانی دراوســـێمان، ڕێک ئەو شـــتەیە کە ئینگلیزەکان خواخوایانە و دەیانەوێ. ئەمە هێڵێک بە ژێر پلانە نوێخوازییەکانمان دا دێنێ. من زنجیرە پڕۆژەیەکم بۆ شـــارەکان هەیە..."

شـــا بە گومانێکەوە پرســـی: "کامە پڕۆژە؟ باشـــە بۆچی ئێمە هیچی لەبارەوە نازانین؟"

"هەر کاتێک بەرەوپێشـــەوە چووین ئەوا بەتەواوی لە وردەکارییەکانی ئاگادار دەکرێیتەوە. ئێســـتا ئێمە ســـەرقاڵی ســـەرکوتکردنەوەی ئەو ڕاپەڕینەین کە لەدژی تۆ ســـەریهەڵـداوە. ئێمە نەمـانـدەزانی کە بەرگرییەکەیان ئەوەندە کات و ئەو هەموو زەحمەتییەی لەشـــکرەکەمانی دەوێ. هەر کاتێک لەوە بووینەوە، ئەوسا دەستمان بۆ پڕۆژەکانی دیکە

---

[١٦] شەنگوگوڕ: هێزوتین

والآ دەبێ. ئیدی شـــتەکان بەم جۆرەن. ئێمە وەهـا بیردەکەینەوە کە پێویســـتە پشـــتی پێشـــخســـتنی بەرهەمە خۆماڵییەکانمان بگرین و گەورەتریان بکەین هەروەک چۆن وڵاتە زلهێزەکان دەیکەن."

"کامە بەرهەمی خۆمان؟"

"بۆ نموونە مافوور، ئاخر لە هەموو جیهاندا وەک ئەوەی ئێمەیان باش نییە. زافەرانەکەمان، کاڤیار، فستەق/پستە، گیاچا، توتن، خورما، هێشتا زۆری دیکەش، کە هەموویان لە جۆری نایابترینیانن. خۆ ئەگەر ئێمە ئەو بەرهەمـانە بە ڕێژەیەکی زۆر بهێنینە کـایە ئەوا دەبێتە یـارمەتیـدانی هەزاران کەس. ئێمە لەگەڵ وەبەرهێنەرانی وڵاتانی ئەورووپی بۆ هاوکاریی ئەم بابەتە لە دانوســـتانداین. کانەکانمان بە زێڕ و زیو و مس و بەردە گرانبەهاکانی دیکە دەوڵەمەندن..." وەزیر پشـــوویەکی دا هەناســـەیەکی قووڵی بۆ هەڵکێشایەوە ئینجا لەسەر قسەکانی ڕۆیشت:

"من هەواڵی باشـــم بۆ شـــا هەیە. بەر لە مردنی باوکتان ئێمە لەگەڵ فرەنســـییەکان لە وتووێژی ئەوەدا بووین ســـوپاکەمان بە پێوەرەکانی هاوچەرخ چاک و نوێ بکەینەوە. ئێمە پێشـنیازەکەمان لە پاریس تاوتوێ کرد. کاردانەوەکەش ئەرێنییە. پاشـەڕۆژ گەشـە. ئێستا هەڵگیرسانی هەر جەنگێک کێفەڕاتە[١٧]. خۆ ئەگەر وتووێژەکان بەر بگرن، ئەوا لەیەککەیشتن و ڕەشنووسی ڕێککەوتنەکە بۆ تاوتوێکردن دێتە بەردەستی پاشا."

ئینجا شـــا هەڵیدایێ: "هەرگیز فرەنســـییەکان هی باوەڕپێکردن نەبوون. ئەوان زۆر جاران باوکمیان هەڵخەتاند. ئەوان ڕێککەوتنیان لەگەڵ ئێمەدا کرد، لێ هەر دۆســـتە ڕوســـەکانیان گرت، ئیدی وازیان لە بەڵێن و گفتەکانیان هێنا."

"ئەوەی شـــا دەیڵێ زۆر ڕاســـتە، بەڵام فرەنســـا باشـــترین وڵاتی هاوپەیمانمانە. ئەو چەند دژی بریتانیایە ئەوەندەش دوژمنی ڕوســـیایە.

---

[١٧] کێفەڕات: کارەسات، کوێرەوەری.

فرەنســـییەکانیش وەک هەر وڵاتێکی دیکە دەیانەوێ بگەنە هیندســـتان، وڵاتی ئێمەش بۆ ئەو مەبەســـتە کورتترین ڕێگەیە بۆ گەیشـــتننە ئەوێ. ئێمە دەبێ ڕەوتی سـیاسـییانەی تایبەت بە خۆمان هەبێ و دۆسـتایەتیی هەمووانیش ڕابگرین. فرەنساش باشترین هەڵبژاردەیە.
پێویست ناکا ئێمە هیچ چەکیان لێ بکڕین، ئەوان پێویستە خۆیان کارگە بۆ ئێمە دروســـت بکەن، بۆ ئەوەی خۆمان چەک و فیشـــەکی خۆمان دروســـتبکەین. پیشـــەســـازییەکەی ئەوان فرەلایەنە، ئەوان مۆبیلیات و کاشـــی و فەخفوری. پێســـتە و ئاوریشـــمە بەرهەم دەهێنن. ئەوان وردەکارترین پیشـەزانن لە جیهان و فرەنسییەکان دەزگایەکیان داهێناوە کە بە شـێوەیەکی ســـەیروســـەمەرە خێرا جلوبەرگ دەدروێ. هەروەها ئەوان دەزگایەکی ڕســـتن و چنینی وەهایان هەیە لە ماوەیەکی کورتدا و لەیەک کاتدا بەقەدەر سەد ژن دەڕێسێ و دەچنێ.
 دەکرێ ئێمە ئەو هەموو دەزگـا و زانیـارییـانە بهێنینە وڵاتەکەمـان. فرەنســـییەکان ئامادەن کارمان لەگەڵدا بکەن. خۆ گەر خەڵک هەبێ بیانەوێ لە ڕێی ئێرانەوە دەســـتیان بە دەوڵەمەندیی خۆرهەڵاتدا ڕابگا، ئەوا پێویســـتە ئێمە لێی ســـوودمەند بین تا جارێکی دیکە وڵاتەکەمان لەسەر پێی خۆی بوەستێتەوە."
شـــا بە بێدەگی گوێدێر بوو. پشـــیلەکەی، کە لە پشـــت پەردەکەوە خۆی گرمۆڵە کردبوو، هەســـتیکرد گفتوگۆکە کۆتـایی هـاتووە. ئینجا شـــا ئاماژەیەکی بۆکرد و ئەویش بە بازدانەوە خۆی هاوێشتە کۆشی شاوە.

٨

پشیلە شەرمین

کات ئەنگۆرە[١٨] بوو. شا لەسەر کورسییەکەی خۆی دانیشتبوو، خەریکی خوێندنەوەی کتێبێک بوو لەبارەی ناپلیۆن. ئەو زۆر بە ستراتیژییە زیرەکەکەی ئەم پاڵەوانی مەیدانی جەنگە سەرسام بوو. باپیرەکەی ئەو جارێکیان ناپلیۆنی بینیبوو، ئیدی هەمیشە باسی کاریگەریی قسەکانی ئەو قراڵەی فەڕەنگی دەکرد. کاتێکیش لە خوێندنەوە ماندوو بوو، چاوەکانی هەڵگلۆفتن و لەوکاتەشدا پەردەدار هاتەژوور.
شا پێی گوت: "قلیانێک."
کابرا قلیانی هێنا. شا چووە ئەو جێگەی کە تایبەت بوو بە شیشەکێشان. نێرگلە دەستکردە جوانەکە کە چواردەورەکەی نەخشێنراوبوو، لەسەر سینییەکی مسین لەویَ لەسەر مافوورەکەی دانرا، هەر لەوێش چەند پارچە نوقڵ و نەباتی شیرین لەسەر مێزێک دانرابوون. پێشخزمەتەکە چادانە گەرمەکەی گواستەوە سەر ئاگردانێکی مسین، لە پاشای پرسی ئاخۆ دەیەویَ بۆی تێکاتەوە.

---

[١٨] ئەنگۆرە: ئێوارەیەکی درەنگ، سەروبەندی بولێڵ.

شــا گوتی: "حەکایەتخوانەکە!" ئینجا ســەرە قلیانەکەی بۆ دەمی برد. زۆر شت هەبوون پێیەوە سەرقاڵ بوو، نەشی دەزانی بۆ باری پێویست بڕوا بە کامیان بکا. تۆبڵێی بڕوا بە دایکی بکا یان بە وەزیرەکەی. بەگوێرەی ڕای دایکی بێ، کابرای وەزیر دژی لەشکرکێشیە بۆ ســەر هەرات، گوایە دەســـــتی لەگەڵ بریتانییەکان تێکەڵ کردوە. بەوپێیەش بێ وەزیر هەموو فەرماندەکانی هێزی چەکدار دەگۆڕێ و کەســـــانێک دادەنێ کە کوێرانە جێگەی بەقای وەزیرن و شوێنکەوتەی ئەون.

ئەوەبوو لە دەرگە درا.

شا گوتی: "وەرە ژوور."

حەکایەتخوانەکە پیاوێک بوو لەسەرووی پەنجا ساڵە. عەبایەکی جیاوازی تایبەتی لەبەردابوو، دامەنی بە داوی ئاوزێڕ نەخشـــابوو، کڵاوێکیشـــی لەســــەر بوو، بە گوێرەی دابونەریتی حەکـایەتخوانەکـان بوو کە لە چاخانەکان لەسەری دەنا کاتێ حەکایەت و داستانی دەگێڕایەوە. پیاوەکە لە کتێبە گەورەکەی فیردەوســـی، لە شـــانامەدا، حەکایەت و داســـتانی لەبارەی پاشا ئێرانییەکانی سەردەمی شکۆمەندیی وڵات بۆ دەگێڕانەوە.

شــا گوێی لە حەکایەتی پاشــا زاڵ گرت بەو هیوایەی بەڵکو وەڵامێک بۆ پرســـیارەکانی خۆی تێدا بدۆزێتەوە. حەکایەتخوانەکە وەهای گێڕایەوە: "شــا ســام هیوای وابوو کوڕێکی پەیدا ببێ، بەڵکو بتوانێ یارمەتی بدا و قەڵەمڕەوەکەی لە لەیەکترازان و پارچەپارچەبوون بپارێزێ، لێ گەلۆ، بەخت شتێکی دیکەی هێنا. ئەو کوڕێکی پەیدابوو، سەرتاپای خۆڵەمێشی و ناوی زاڵیشی بەسەردا بڕا.

شـــا لەو "منداڵە دێوەزمەیە" زەندەقی چوو، فەرمانی بە نۆکەرێک کرد بیبات لە چۆڵاییەک بیکوژێ و لە کۆڵی کاتەوە، لێ نۆکەرەکەی منداڵەکەی نەکوشـت. لەجیاتی بیکوژێ و ســاردی بکاتەوە، بەدزییەوە کۆرپەلەکەی لە ئەشکەوتێکدا دانا. لەوێش، سیمرخ، باڵدارە ئەفسانەیەکە پەیدابوو، زاڵی

هەڵگرت و لەگەڵ خۆی بردییە هێلانەکەی و خواردنی دایێ. ئیدی زاڵ گەورەبوو، بووە خورتێکی ناوازە. شەوێکیان پاشا خەونی بینی، کە زاڵ هێشـــتا ماوە، ئەو لەنێو کێواندا لەگەڵ مەلیکدا دەژی. بە دڵێکی پڕ لە خۆشـــییەوە بەرەو کێوەکان ڕۆیشـــت . قەدەر وایهێنا کوڕەکەی لەوێ دۆزییەوە و هێنایەوە و تاجی پاشایەتیشی لەسەر نا.
دوای یەک دوو ساڵ، زاڵ بەخۆی و لەشکرێکەوە بەرەو کابولستان کشا تا لە دژی دوژمنەکانی بجەنگێ و بەرپەچیان بداتەوە. لەوێ ڕودابەی بینی، ڕودابە کچە هەرە شۆخوشەنگەکەی پاشای کابولستان بوو. ژیان ئەو جووتەی بۆ یەک دانابوو. کەچی لەبەر دوژمنایەتیی کۆنینەی نێوان هەردوو وڵات، خۆشەویستی لەنێو ئەو دوو کەسەدا بڤە بوو. ئەوە بوو شەوێکیان ڕودابە کەزییە ڕەشە درێژەکانی لە پەنجەرەی ژوورەکەی لە قەڵاکەی بەردایەوە خوارێ. زاڵیش بە کەزییەکـانـدا هەڵگەڕا و خۆی گەیاندە هۆدەکەی. لەوێدا یەکێ لە خۆشـــترین شـــەوانی ڕۆهەڵاتیانەی ژیانیان بەسەر برد. لەپاش نۆ مانگ و نۆ ڕۆژان منداڵی پەرجووی ئەوان پەیدابوو. لێ کۆرپەلەکە ئەوەندە گەورە بوو، لەدایکبوونەکەی ئەســـتەم بوو، ڕودابە لەگەڵ مەرگدا لەململانێدابوو. لەپڕ زاڵ بەبیریکەوتەوە، ئاخر کاتی خۆی ســـیمرخ پەڕەمووچەیەکی خۆی دابویێ، بۆ حاڵەتێک بوو ئەگەر زۆر تەنگانە و پێویست بووایە. سیمرخ پەیدا دەبوو. باڵدارەکە بە زاڵی گوت پێویستە چی بکا: "شەرابی زۆر دەرخواردی ڕودابە بدا. بەم چەقۆیە زگی ڕوودابە هەڵبدڕە و کۆرپەلەکەی لێ دەربهێنە، پاشـــان برینەکەی بە داوێک بدوورەوە."
ئەم منداڵە پەڕجوویە لەدایک بوو و ناوی لێنرا ڕۆســـتەم. لەدواییدا ئەو شکۆی بۆ ئێران گەڕاندەوە و تاجی پاشایەتییەکەشی پاراست."
شـــا بایی پێویســـت گوێی گرت، لێ نەیدەزانی ئاخۆ تاچەند حەکایەتەکە یارمەتی دەدا تا بەگوێرەی هەڵبژاردنەکەی بڕیاری یەکلاکەرەوە بدا. ئەو

یەک دوو دراوی بۆ حەکایەتخوانەکە فڕێدا. پیاوەکەش پوولەکەی هەڵگرتەوە، کڕنووشێکی بۆ برد و لەوێ ڕۆیشت. شا وازی لە قلیانکێشان هێنا و لە شوێنی خۆی هەڵسا، بەنێو ڕاڕەوکانی کۆشکدا قەدەمی لێدا.

لەوێوە بانگی کرد: شەرمین، هۆ شەرمین، لە کوێی؟"

لێرە و لەوێ دەرگای دەکردەوە و سەری دەبردە ژوور و بە نەرمی بانگی دەکرد: "پشی پشی، پشەکە، شەرمین!"

ئینجا بینی شەرمین لە یەکێ لە پەنجەرە کراوەکان هاتەژوور.

"ئەوە لە کوێ بووی؟ لە دەرەوە بووی؟ تێبگە، بۆت نییە وا بکەی، شتی قۆڕ بکەی." ئەمەی پێگوت و خۆی نەوی کردەوە و دەستی دایە و لە زەوی بەرزی کردەوە.

هەمیشە شەرمین لەگەڵ شادا دەبوو، یاوەرییەکەی لێ خۆش هاتبوو، لەسەر پێخەفیشدا لەگەڵی دەنووست. ناوبەناویش بۆ ماوەیەکی درێژ دەڕۆیشت، بەڵام هەر دەهاتەوە لای شا.

شا بە پشیلەی باوەشیەوە بەنێو داڵانەکانی کۆشکدا پیاسەی دەکرد.

"دایکە پێگوتم دەبێ ئاگاداری وەزیر بم، بەڵام خۆ وەزیر باشترین پیاوی ئێمەیە، تۆش پێت وا نییە؟ تۆش ئەوت خۆشدەوێ. دایکم دەڵێ ئەو پیاوە شتێکی لەبن سەردایە، ئەو نەخشەی هەیە تەخت و تاجم لەبن دەست دەربهێنێ. ئەرێ بڕوا بە قسەی دایکم دەکەی؟"

وەزیر زۆر شتی خراپ لەبارەی دایکمەوە دەڵێ.

شەرمین هەر تۆ جێگەی بەقای منی. تۆ شۆفار و سووسەکاری کەس نیت، تۆ تەنیا هی منی، سندوقی ڕازەکانی منی."

کاتێک ئەوان بەرەو لای ناندینەکە ڕۆیشتن، پشیلەکە لە باوەشی خۆی فڕیدا و بەدوای کاباندا دەگەڕا، کە هەمیشە هەر شتی خۆشی دەدایێ.

ئەنگۆرەیەکی درەنگ بوو. شاش زەوقی نەبوو بە تەنیا بێ. ئیدی چووە نێو حەرەمسەرا.

جاران شا هەر لە خۆیەوە خۆی بەنێو حەرەمسەردا نەدەکرد. خواجەباشی، سەرۆکی حەرەمسەراکە پێشەوەختە دەیزانی ئاخۆ پاشا کەی دێتە ئەوێ. ئینجا ژنەکانی ئاگادار دەکردنەوە، خۆیان بۆ پاشا ئامادە بکەن. لێ ئەم شەوە شا وەهای نەکرد.

خواجەباشی، ئەو کەسەی هەمیشە لای دەرگاکە دادەنیشت و شیشەی دەکێشا، لە کۆتاییدا بە هێدمەگرتنەوە لە شوێنی خۆی ڕابوو. بەهەڵەداوان بەدوای قاپقاپەکانی گەڕا. "من لە خزمەت پاشام، چی دەفەرمووێ؟"

شا ناسر هیچ وەڵامی نەدایەوە، ئاسایی دەستی لە پشتەوەی خۆی دانابوو، لێوەژوور حەرەمسەراکە کەوت. ژنەکانیش، کە چاوەڕێی پاشایان نەدەکرد بە حیتە و پێکەنینەوە بە غار بۆ ژوورەکانیان کشان تا وا نەکەن لەپڕ بە ژێرکراسەوە بیانبینێ.

ژووری ژنەکان بە هێمای تایبەتی بە کەلتووری تایبەتی خۆیانەوە ڕازابووەوە. ژنە ئازەرییەکانی تەواو لەگەڵ ژنەی کوردی جیاواز بوون، هی ژنی کوردیش لە ژنی بلوجی ئایەر [19] بوو. تامی ژنانی کابولی لەگەڵ ئەوانەی خەڵکی هەرات تێکی نەدەکردەوە. زۆر جاریش ئەو ژنانە لە زمان و کەلتووری یەکدی نەدەگەیشتن. بەڵام ئەوان بە زمانێکی شارستانییانەی فارسی قسەیان دەکرد، بە شانازییەوە ڕەفتاریان دەنواند بۆ ئەوەی بالاتر لە ژنانی ئاسایی دەربکەون.

بە چوونی لەناکاوی پاشا، جۆرێک لە پاشاگەردانی لە حەرەمسەراکە دروست بوو. هەر یەکێکیان دەیەویست خێرا بە خۆی ڕابگا و دەستیک

---

[19] ئایەربوو: جیاواز بوو.

بەخۆیدا بێنێ و ئارایشت بکا تا سەرنجی شا بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، بەڵام خۆ شا مەیلی لە ژن نەبوو.

خواجەباشی لە دووری شاوە بە ئەدەب و ملکەچییەوە بەدوایدا دەڕۆیشت و پاکانەی دەکرد بەوەی ئەو بۆ ئەو هاتنە لەهیکەوەی هیچ ئامادەکاری نەکردووە.

خواجە هەوڵیدا بڵێ: "تۆبڵێی دڵی پایەبەرز کامە ژنی بویێ؟"

کەچی ئەو هیچ وەڵامی وەرنەگرتەوە، چەند شا زیاتر بەنێو حەرەمسەراکەدا دەڕۆیشت، ئەوەندە بەبێ باکی سەیری دەرگای داخراوی ژوورەکانی دەکرد.

ئەوسا خواجەباشی بە وریاییەوە گوتی: "جەنابی پایەبەرز هێشتا لەگەڵ چەند ژنێکدا نەنوستووە."

"لەنێویاندا ژنێکی هەراتی هەیە؟"

"من... ئەز ... جارێ نازانم." خواجەباشی زمانی تێکئالا: "ئەگەر پایەبەرز بخوازێ، هەر ئێستا ویدەکەوم."

شا بێدەنگ بوو، ئیدی خواجەش خێرا بەرەو ژوووورەکەی خۆی غاریدا.

ئێستا دەرگای ژوورەکان یەک لە دوای یەک کرانەوە، ئەو ژنانەی شا ویستی لەگەڵیان بێ هاتنە بەردەم دەرکە و وەستان.

کاتێک شا بەلایاندا تێپەڕی ژنێک بە دووچاوی ڕەشی پڕ لە پرسیارەوە چرپاندی: "پایەبەرز."

کەچی شا هەر سەریشی بڵند نەکرد.

ژنێکی دیکە، کە جلی ڕەنگاوڕەنگی ڕازاوەی لەبەردابوو گوتی: "پاشا، وای تۆ چەند نازداری."

شا وەڵامی ئەویشی نەدایەوە.

خانمێکی دیکە بە خۆی و پرچی ڕەش و لێوی سوور و نیوە فستانێکەوە گوتی: "خۆ ئەگەر پێشوازی لە پاشا بکەم، ئەوا هەر شیعرەکانی خۆی بۆ دەخوێنمەوە."
شا وەستا. ژنەش شیعراندی:

جمشید کوجا رفت؟ چە شود تاج و کولاهەش؟
کو فەری فەرەیدون و کو حیشمەت و جاهەش؟
ئایا بە کوجایەند کەز ئیشان خەبەری نیست؟
کو دەولەتی گرشاسب و گەلەیی سوپاهەش؟
بیژەن بە کۆجا ڕەفت گرفتاری چاهەش
ئایا بە کۆجایەند کەز ئیشان خەبەری نیست؟

شا حەزی لە شیعر بوو، خۆیشی دەیهۆنیەوە. هەندێ شەوان کە لەگەڵ ژنەکانی بەسەری دەبردن، بە خۆشییەوە هۆنراوە نوێیەکانی خۆی بۆ دەخوێندنەوە. لەپاڵ شیعریشدا حەزی لە ڕۆژژمێریش بوو، لەوێدا بە دەستخەتی خۆی ڕووداوەکانی بۆ ئایندە هەڵدەگرت.
ژنە یەکێ لە هۆنراوە هەژێنەرەکانی شای خوێندەوە، ئەو هۆنراوەیەی لەبارەی پاشا ئەفسانەییەکانی بەرێ بوو. لە شیعرەکەدا ئەو لە خۆی دەپرسی، تۆ بڵێی ئەوان لە کوێ بن، تەخت و تاجیان لە کوێیە، هێزی ئەفسوناوی خواوەندانەیان لە کوێ ماوە.
شا گەڕایەوە لای ژنەکە، ئەویش یەک دوو هەنگاو چووە پشتەوە تا ڕێگەی شا بدا بچێتە ژوورەکەی. لێ ئەو نەچووە ژوور، بەڵکو لە تەنیشت ژنەکە وەستا و بە پشتەدەستیشی گەمەی لەگەڵ قۆڵی چەپەی ژنە کرد. ژنەش زاتی ئەوەی کرد دەستی شا توند بەخۆیەوە بگیرسێنێ.

شاش بۆی شل کرد بە هێواشی ڕوخساری لە باوەشی ژنە نزیک کردەوە، بۆنی ماڵەکەی کرد و درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی دا.
شا بە شێوەیەک کە دەستی خۆی لەپشتەوە دانابوون بەدەم قەدەملێدانەوە گەیشتە لای ئەو ژنەی بە شەرمنییەوە لەبەردەم دەرکەی هۆدەکەی خۆی وەستابوو. بێدەنگیی ژنە شای وروژاند.
تازە خواجەباشی بە خۆی و لیستی ناوی ژنانی حەرەمسەرا گەیشتەوە لای شا. کاتێکیش بینی شا مەیلی بە لای ئەو ژنە شەرمنەدا چووە، بە سرتەوە گوتی: "پایەبەرز هێشتا سەرجێی ئەو خاتوونەی نەکردووە. ئەمەیان لە ئازەربایجانەوە هاتووە، خەڵکی ئەو بەشەیە کە ڕوسیا داگیری کردووە. هیچ فارسیش نازانێ. ژنە چاوێکی قاوەیی کاڵی هەبوو، جلوبەرگیشی هەروەک ژنە دێهاتیەکی ڕوسی بوو. شا دەستێکی بە کەزییە کەژەکانی[٢٠] داهێنا. کەپووی لە گەردنی نزیک کردەوە و بۆنی پێوەکرد. بەدەستی ڕاستی یەکێ لە کەزییەکانی گرت، سەری بۆ لای خۆی ڕاکێشا دەمی لەسەر لێوە سوورەکانی دانا و گەزتی. ژنە بە فارسییەکی شەقوشڕەوە چرپاندی: "ئێس، دەمهێشێ!"
ئینجا شا دەستی بردە بن فیستانەکەی و بە بەرخۆی وەنا و توند بە چوارچێوەی دەرکەی وەنووساند و سەری بەنێو مەمکەکانییەوە گیرساند، بە جۆرێک کڵاوە قووچەکەی لەسەری بەربووە خوار. ئینجا ژنەی بەردا. هەوەسەکەی دامرکایەوە. خەم و پەژارەی بۆ گەڕایەوە.
هەر خێرا خواجەباشی پڕی دایە کڵاوەکە و دایەوە دەستی شا، کە یەک دوو هەنگاو دوورکەوتبووەوە.
ئینجا چاوی شا کەوتە سەر چاوی ژنێکی گەنج، بە خۆی و دوو چاوەی ناوازەی ئەفغانییەوە. جوانیی ئەو ژنە هەر جادووی کەشخەیی لێدەڕژا، وەها دیار بوو هەر دەتگوت تازە لە حەکایەتی ئەفسانەیی بەربووەتەوە.

---

[٢٠] کەژە: مووزەرد

باشە شا بۆچی پێشتر ئەو شۆخەی نەبینیبوو؟ بە چاوی پرسیارەوە تەماشایەکی خواجەباشی کرد.

خواجەباشیش هەڵیدایێ: "ئەمەیان ماوەیەکی درێژە لێرەیە و لەگەڵماندایە، بەڵا هێشتا مندال بوو. کەچی لەپڕ، بەڵێ لەپڕ هەڵیدا و جوان بوو. پایەبەرز تکایە لێم مەگرە. خۆی دەبووایە پێشتر بمبینیبا و بمزانیبایە، ئاخر لێم مەگرە، بە ناشوکری نەبێ خۆ ئەوەندە ژنە لەو حەرەمسەرایە هەن و لەپڕ دەبینی یەکێکیان وەک گوڵ شکۆفەی کردووە."

"خەڵکی کوێیە؟"

"پایەبەرز، لە هەراتەوە هاتووە." خواجەباشی بەم شێوەیە بە دوودڵی وەڵامی دایەوە، پێدەچوو بۆیە وەهای گوتبێ تا شا بەختەوەر بکا.

کاتێک خواجە ناوی هەراتی لەدەم دەرچوو، شا تروسکەیەکی گەشی پەڕیە چاوان.

لە ژنەی پرسی ئاخۆ ناوی چییە.

ژنە لەکاتێکدا سەری بەردابووەوە و سەیری بەرپێی خۆی دەکرد بەترسەوە گوتی: "جەیحون."

ناوەکە مەیلی بزواند، خۆی ئەمە ناوی ڕووبارێکی ئەفسووناوی بوو لە ئەفغانستان، ئەو ناوەی کە ڕودەکی شاعیر بەر لە هەزار ساڵ پێشتر هۆنراوەیەکی لەبارەیەوە نووسیبوو، کە هی لەبیرکردنەوە نییە.

شا ناوقەدی کچەی گرت و بەرەو لای خۆی کێشی کرد.

کیژۆڵەکە بە زاراوەیەکی شیرینی ئەفغانی گوتی: "پایەبەرز ، دەترسم."

ئەم ترسە و ئەم شێوە زاراوەیە هێندەی دیکەی مەیلی شای تیختیخە دا. دەمی ماچ کرد لەسەر سوخمەکەی گەمەی لەگەڵ مەمکەکانی کرد.

کیژە بانگی کرد: "خوایە، لە هانام وەرە."

شا پاڵێکی پێوەنا بۆ نێو هۆدەکەی ڕاکێشا و سوخمەکەی لەبەر دارنی. مەمکەکانی هاتنەدەر.

"پایەبەرز، هێواش بە لەگەڵم، بوەستە، جارێ کەمێک بوەستە."
خواجەباشی دەرکەی پێوە دایەوە لە پشتی دەرکەوە ڕاوەستا.
نوزە و هـاوارێک لە ژوورەکەوە هـات، کە بەرەو لای کەیف و زەوق دەیشکاندەوە. حەرەمسەرا کش و مات و ژنەکانیش دەرکەی هۆدەکانیان پێوەدایەوە.

٩

برایەکان

وەزیرەکە لە دوو بەرەوە خەریکی ئەوە بوو بەڵکو مەترسی برا یاخیبووەکان بەلایەکدا بخا. لە سەریکەوە بە خۆی و لەشکرەوە بەربەرەکانێی دەستە و تاقمە چەکدارەکانی سەرکوت دەکرد، لەسەرێکی دیکەشەوە لە تاران بە تایبەتیش لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانییەکان بەدوای ئەوەدا دەگەڕا، بەڵکو هەرا و هەنگامە و پشێوییەکانی نیشتمان چارەسەربکا. ئەو لەوە دڵنیابوو بریتانییەکان لە لای خۆرهەڵاتی وڵاتەوە دەستیان لە پشتی برا یاخیبووەکانی پاشا داوە. بۆیە زۆر پێداگرانە لەو بارەیەوە هیچی بۆ دانەنەواندن و لە دانوستاندا لەگەڵ بریتانییەکاندا توند و شێلگیرانە بوو تا ئەوان واز لەدەستلەپشدانی براکانی پاشا بۆ ڕاپەڕین و یاخیبوون بهێنن.

خۆی ئەمە یەکێک بوو لەو شەڕە کەمانەی وەزیر هەڵیدەسووڕاند، مەهدولیای دایکی پاشاش بە تەواوی پشتی گرتبوو و زانیاریی زۆر

سوودبەخش و گرنگیشی بە وەزیر دابوو. لەشکرکێشی هێزی پاشا بۆ بەسەردادان و چوونە نێوشارەکان و ئەو ڕەفتار و هەڵوێستە توندەی وەزیر لە بەرانبەر نوێنەرانی هەریەک لە بریتانی و ڕوسەکان کردی، بە ئەنجامی باش گەیشت و سەری بۆ ئەوە کێشا، هەر حەوت برا یاخیبووەکە ببەزن و خۆیان بەدەستەوە بدەن. هەر هەمووشیان بە دەستبەستراوی بۆ تاران ڕاپێچکران.

شا بە بەرگی سەربازییانە و بە دەبدەبەوە[٢١] لە یەکێ لە بارەگا سەرەکییە سەربازییەکانی دەرەوەی تاران چاوەڕێی وەزیری دەکرد. دەستی چەپەی لەسەر کالانی شمشێرەکەیدا بوو. بە دەستی ڕاستەشی تۆپە قەبە ڕەنگ قاوەییە تۆخەکەی گۆی زەوی دەسووڕاند، لەکاتێدا گوێی بۆ وەزیر شلکردبوو، چۆن باسی شەڕەکە و گرتن و ڕاپێچکردنی براکانی بۆ دەگێڕایەوە.

خۆی ئەوێ ئەو ژوورەبوو کە بڕیارە گرنگەکانی جەنگی لە دەیەکانی ڕابردوودا لێ دەدرا. گۆی زەوییەکەش دیاری ناپلیۆن بوو. شا ناسر لە بەردەم تابلۆیەکی زەیتوونی وەستابوو، تابلۆی باوکی بوو بەخۆی و جلوبەرگی سەربازی بە سواری ئەسپێکی ڕەنگ زیوین. ئەو کڵاوێکی قووچی قیتی لەسەر بوو، شاڵێکی سووری بەسەر چاکەتەکەی بەسەر شان دادابوو، بە با دەشنایەوە. تابلۆکەش وێنەیەکی لەبەرگیراوەی تابلۆیەکی ناپلیۆن بوو، کە بە دەستێکی جڵەوی ئەسپەکەی توند گرتبوو، بە دەستی دیکەشی ئاماژەی بۆ شوێنێکی دوور دەکرد، لەپشت سەریشی پەڵەهەور بوون، ئەسپەکە بە سوارەوە لەسەر پاشوو وەستابوو، هەر بینا هەڵمەت ببا.

---

[٢١] دەبدەبە: هەراوزەنا

باوکی شا زۆر حەزی لەو تابلۆیە بوو، هەر بۆیە داوای لە سەردەستەی تابلۆکێشەکانی کرد، ئەویش بەهەمان ڕەفتار و جوولەی تابلۆ ماکەکە، نیگارەکەی کێشابوو.
لە کتێبخانەی کۆشکیش کتێبێک داندرابوو، ڕیزێک تابلۆی ناپلیۆنی تێدابوو. زۆر جاران شا کتێبەکەی لە چەکمەجەی کتێبخانەکە دەردەهێنا و پەڕەکانی هەڵدەدانەوە و تێر سەیری دەکرد. هەر زوو وەزیر لە ڕۆژگاری کوڕوکاڵیتی ئەوەی فێری شا کردبوو، کە هەمیشە سەیری نموونە بەرز و مەزنەکانی مێژوو بکا تا لە خۆیدا بەرجەستەیان بکا.
وەزیر باسوخواسی دانوستانەکانی لەگەڵ بریتانییەکان بۆ پاشا گێڕایەوە، بەوەی بەڵێنی مسۆگەری ئەوەشی داوە هەڵگەڕاوەکان سزا نەدرێن.
شا بە بێزارییەوە لەئاست ئەم باسوخواسەی وەزیر هاتەدەنگ: "کەواتە هێشتا هەر ئەوان بڕیار دەدەن."
"بریتانییەکان هەموو توانای خۆیان بەکاردەهێنن تا پێگەی خۆیان لە هیندستان سەلامەت ڕابگرن. پێویستە ئێمەش لەو ڕاستییە ڕابێین و لەگەڵیدا هەڵبکەین. ئاخر ئێمە خەریکی ئەوەین ڕوویەکی هاوچەرخانە بدەینە وڵاتەکەمان. ناکرێ ڕێ بە پشێوی و ئاژاوە بدەین. هەر حەوت برا یاخیبووەکە دەهێنرێنە بەردەم پاشا، ئەوان دێن و کڕنووشت بۆ دەبەن و داوای لێبووردنت لێدەکەن. پایەبەرزیش لەبەر خاتری برایەتی لێیان خۆش دەبێ. بەم جۆرە ئارامی بۆ وڵات دەگەڕێتەوە."
شا بە تووڕەییەکەوە گوتی: "برایەتی؟ ئەوانە برای ئێمە نین. ئەو کەسەی لە باوک و دایکی ئێمە نەبێ، برای ئێمە نییە."
"ئەمە باشترین چارەسەری کێشەکەیە. خۆی ئەوە زۆر باش دەبێ ئەگەر قسە بۆ براکانت بکەی و بەرژەوەندیی وڵاتەکە لە سەرووی کاروباری

خانەوادەیی دابنرێ. دایکیشت بە لێخۆشبوون قایل نابێ. لێ خۆت باش ئەوە دەزانی، ئەمەیان بڕیارێکی حەکیمانەیە."
ئەم قسانەی وەزیر تووڕەیی پاشای دامرکاندەوە. ئیدی براکان چۆکی بۆ دادەن و لێی دەپاڕێنەوە بەزەیی پێیاندا بێتەوە.
دوابەدوای ئەم قسانە، وەزیر چاکسازییەکانی خۆی لەبارەی سوپا بۆ پاشا ڕوونکردەوە، پێشتر شا بەڵگە و کاغەزەکانی چاکسازییەکەی تاوتوێکردبوو. فرەنسەییەکان کاری باشیان کردبوو، لێ هێشتا تێچوون و خەرجییەکان زۆر قەبە بوون.
شا هەڵیدایێ و گوتی: "بەڵێ، خۆی ئەم شتە مایەی بایەخ و سەرنجدانمە؛ باشە تێچوونەکەی چۆن دابین بکەین؟ وەزیر هەمیشە کارێکی وەها دەکا کە گەنجینەمان بەتاڵوحەتاڵ بێ."
وەزیریش بە خەندەیەکەوە هاتە وەڵام: "پایەبەرز، خودا وڵاتەکەمانی خۆش دەوێ. ئەم دەوڵەتە زۆر دەوڵەمەندە. دەوڵەمەندیمان لەڕادەبەدەرە. لە هەموو لایەکمان بەردە گەوهەر، زێڕ و زیو وەک کانزایەکی خاو لە ژێر خاکماندا هەن. فرەنسییەکانیش ئەمە دەزانن. ئێمە ئێستا لە گفتوگۆ و ڕاوێژ داین، هەر کاتێک لێی بووینەوە، بەدرێژی پێشنیازەکانمان بە جەنابی پایەبەرز ڕادەگەیەنین."
شا ئەو ڕەفتارەی وەزیری پێ پەسەند بوو.
ئێستا شا میزاجی باشە، ئیدی وەزیریش ئەم هەلەی قۆستەوە تا زیاتر لەگەڵ شا بدوێ و شتی دیکەشی پێ بڵێ: "ئێمە وڵاتێکی جوان، وڵاتێکی دەوڵەمەندمان هەیە، بەڵام لە سەدەکانی ڕابردوودا حکوومەتێکی سەقامگیرمان نەبووە. ئێستاش بەختی ئەم وڵاتە کەوتووەتە دەستی پاشا. خانەوادە دەوڵەمەندەکان هەر بەتەنیا لە خەمی خۆیان دان، هەر بیر لە خۆیان دەکەنەوە. ئەوان ڕێگە لە نەخشە و پلانەکانمان دەگرن. لەکوێ ئێمە بەنیازی دانانی کارخانەیەک بین، ئەوان ڕەتی دەکەنەوە،

تەنانەت دەستبەرداری یەک گەز لە زەویەکانیشیان نابن. کەچی ئەوەندە زەوییان هەیە، ئەوەندە ماڵ و گوندیان هەن، بۆ چییانە؟ ئەوان مامۆستای زمانی فرەنسـی لە دەرەوەڕا دەهێنن تا منداڵەکانیان فێرە فرەنسـی و زانستی هاوچەرخ بکەن، کەچی جوتیارەکانیش هەر بە نەخوێندەواری و دەبەنگی دەهێڵنەوە.
هەموو هیوای من بە گۆڕانکاری لەسەر جەنابی پایەبەرز ڕۆنراوە. منیش بە هیوای دەستی هاوکاریی بەڕێزتانم."
شـا کە بە کشـوماتی گوێی لە هەموو قسـەکانی وەزیر گرت، بە سـەرگێژییەکەوە گوتی: "زۆر جاران وەزیر هەر هەمان ئەم قسـانەی بەگوێماندا داوە. ئیدی گوێمان لێبوو. دەتوانی بڕۆیت."

کاتێک پاشـا لە کۆتایی ئێوارەکەدا گەیشـتەوە کۆشـکەکەی خۆی، لە سەردەستەی نۆکەرانی پێیڕاگەیاند، شاژنی دایک لە هۆڵی مینابەندەکەدا چاوەڕێی دەکا.
"دایکە، خێرە بۆچی لێرەی؟"
دوای ئەم پرسـیارەی باوەشـێکی بە دایکیدا کرد و نێوچاوانی ماچکرد. ئەویش لە حەسرەتان گڕی گرتبوو، یەکسەر تەقییەوە.
"بیسـتم بەیانی زڕبرا هەڵگەڕاوەکانت دێنە بەردەمت تا لێت بپاڕێنەوە و لێیان خۆش ببی. بۆیە من ئەو هەموو ڕێیەم بڕیوە و هاتوومەتە ئێرە."
پاشاش هەوڵیدا بەرگری لەخۆی بکا: "ئێ خۆ ئەوان برای منن."
"ئێ خۆ پاشـا ئاگای لە مێژووی بنەماڵەکەی خۆی هەیە. ئەوانە برای تۆ نین. کاتی خۆی باوکت دەسـتێکی توندی لە براکانی خۆی وەشـاند، باپیرەشـت براکانی خۆی سـەربڕین، ئاخر ئەوان داوای بەشـێکی دەسـەڵاتیان دەکرد. هەمووان پێیان سـەیرە پاشـا پێشـوازیی لەو پیاوە قێزەونانە بکا. چیرۆکی براکان لە مێژووی ئێراندا حەکایەتێکی ناسـراوە،

هەمیشە پاشاکان بێبەزەییانە براکانی خۆیانیان لەناوبردوون. هەنووکەش هاتووەتە سەر تۆ، خۆ ئەوان بێ هیچ دوودڵییەک دەستیان بڕوات پشتت توند بەزەویدا دەدەن. ئەوە چەندەمین جارە پێت بڵێم، وەزیر کەسێک نییە متمانەی پێبکەی و ڕیشی خۆتی بدەیتە دەست. تۆ پاشای، تۆ نوێنەری خواوەندی لەسەر زەوی نەوەک ئەو. شتەکە بە تاجەوە پەیوەستە و تاجەکەش هەر بەتەنیا هی تۆ نییە، بەڵکو هی ئەوانەشە کە لە دوای ئێمەوە دێن. نابێ بەزەییت هەبێ. پێویستە بەزەیی لە خودا داوابکرێ."

شا هیچ وەڵامی نەدایەوە. ئاخر ئەو قسانەی دایکی بەردی نەرم دەکرد. بەڵام خۆ بەڵگەوبەندەکانی وەزیریش هەروابوون.

دایکی درێژەی بە قسەکانی دا: "کوڕم گوێبگرە. زڕبراکانت پارە و چەکیان لە بریتانییەکان وەرگرتووە و وەزیریش ژێربەژێر نوێنەرایەتیی بەرژەوەندییەکانی بریتانیا دەکا. هەر بۆیە هەوڵ دەدا شتەکە چارەسەر بکا. دەی، ئەو برایانەت یەک لەدوای یەک لە دار بدە، ئامۆژگاریی شێخ ئاغاسیش هەر ئەمەیە. تۆ پاشایت. ئەوەی لەسەرم بوو بیڵێم، گوتم."

خانمەکە ئەوەی گوت و پاشای لەنێو گێژاوی گومانەوە بەجێهێشت.

شا لە نێوەڕاستی هۆڵە مینابەندەکەدا وەستابوو. دەستی دایە پشیلەکەی، کە خۆی لە لاقەکانی دەخشاند. "ئەرێ گوێت لێبوو؟ ئەو خوێنی دەوێ بڕژێ. ژنان دایکی هەموو کوێرەوەرییەکن، ئەرێ شەرمین، باشە من ئێستا چیبکەم؟"

پشیلەکەش سەری بۆ لای کتێبخانەکە بەرزکردەوە.

"باشە بۆ پەنا بۆ حافز نەبەین؟"شا بەدەم ئەم قسەیە دەستی شلکرد تا پشیلەکە لە باوەشی بازبدا و بڕوا. دیوانە شعری شاعیری سەدەکانی ناوەڕاست بۆ هەموو ئێرانییەک بە دارا و نەدارییەوە، لەکاتی

تەنگەتـــاوبوون و گرێکوێرەی مەتەڵی ژیـــانـدا، پەنـــاگە و ڕاوێژ بوو. بەگوێرەی دابونەریت، پاشا بەرگی کتێبەکەی ماچ کرد، چاوی نوقاندن و هەر لە گۆترەوە لاپەڕەیەکی کتێبەکەی لێککردەوە.

میبارد باران رحمت خوداماں

خوادایە ببارێنە، بەسەر مندا باران

ڕەحمەتی خۆت لەنێو هەوران

بارانی لێبووردەی بڕژێنە سەرمان

کاتێ بەسەر گۆڕەکەمدا دەبارێ

وەک تۆز و گەردی بە با

لە گوڵەگەنمەوە تا کا

هەڵسە و ڕاکە، زانیاری ئەودیوی مرۆڤ، بەباکە

زۆر بێ باوەڕانە جارێکی دیکە پاشـــا ئەم شـــیعرەی خوێندەوە. حافز بە زمانێکی ڕوون و ڕەوان قسەی لەگەڵ شـادا دەکرد. ئەو زۆر ڕاشـکاوانە دەربـــارەی لێبوردن بوو، تەنـــانەت لەبـــارەی بـــارانی لێبوردەیی و ڕێبەرایەتیی بەزەییپێداهاتنەوە بوو.

ئەو یەک دوو جار بەو کتێبەی دەســتی بەســەر ناوکەوی هۆڵەکەدا هات و چوو. تۆ بڵێی بۆ جـارێکی دیکە بۆ زیـاتر دڵنیـابوون، هەوڵێکی دیکە نەداتەوە. خۆ ئەگەر جارێکی دیکە حـافز لەبـارەی بەزەیی دوا، کەواتە ئەویش دەبێ بـــارانی بەزەیی هەڵبژێرێ. بە ویردێکەوە ئەو دێڕانەی دووبارە خوێندنەوە:

هەرگیز شیرینی ئەو ئایەتانەم نەبووە

ڕووبەڕووی تۆیە حافز

دەوێرم سوێند بەو قورئانە بخۆم

کە لە سینگتدا هەڵتگرتووە...

حافز ڕایەکەی ئەوی نەگۆڕی، بەڵکو ئامۆژگاری شای کرد پەنا بباتە بەر قورئان. ئاخر ئەو زۆر ڕوون و ئاشـــکرا ناوی قورئانی هێنا. دیوانە شـیعرەکەی ماچ کرد و خسـتیەوە سـەر ڕەفەی کتێبان، ئینجا سـەیری قورئانەکەی کرد، لە بەرگێکی کەسـک گیرابوو، لەولا بە تەنیا لەسـەر مێزێک داندرا بوو. شا چووە ژووری خواردن و لەبەر شێرەی[٢٢] زێڕینی بچکۆلە دەسـتنوێژی هەڵگرت، دەست و چاو و پێی وشـککردنەوە، ئینجا گەڕایەوە لای کتێبخـانەکە و دەســـتی دایە قورئـانێ. بە هێواشـــی قورئانەکەی لەنێو بەرگەکەی دەرهێنا، ماچێکی لێ کرد و چاوی خۆی نووقاند، بە ڕێزەوە کتێبەکەی لێککردەوە و بە وردی لە سـورەتەکە ورد بووەوە:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ...

بشکێن دەستەکانی ئەبولەهەب

ئەو خۆی بفەوتێ و نەمێنێ.

ماڵوحاڵی، کاروکردەوەی شەفاعەتی بۆ ناکەن.

ئەو بەرەو گوڕەی ئاگرێکی لرفاوی دەبرێ.

ژنەکەیشی داروپەردوو بۆ خۆشکردنی ئاگرەکە دێنێ.

پشتێنێکی لەکەمەر بەستووە، لە ڕیشاڵی داری خورما دروستکراوە.

ســـورەتەکە لەبارەی مامی پێغەمبەر بوو. ئاخر ئەبولەهەب بە هەموو توانایەکیەوە تێکۆشـا محەمەد و پەیامەکەی لەبەین بەرێ، جارێکیشـیان پیلانێکی وەهای دانا محەمەد بکوژێ.

---

[٢٢] شێرە: بەللوعە، حەنەفیەی ئاو.

ڕاوێژی قورئانیش زۆر ڕوون و ئاشکرا بوو، شا هەستیکرد ئەو بارە قورسەی سەرشانی لاکەوت. ئەو، کتێبەکەی ماچ کردەوە، خستیەوە ناو بەرگەکەی و لەسەر مێزەکەی خۆی دانایەوە، ئینجا بەرەو ژووری خواردن ڕۆیشت. لەوێ دانیشت و چاوەڕێ بوو تا سەردەستەی نۆکەران خواردنی بۆ بێنێ.
لێ گەلۆ، دیسان دوودڵی بەرۆکی پێگرتەوە، ئەرێ باشە، ئەو گوێ لە کێ بگرێ، گوێ لە حافز بگرێ یان لە قورئان؟ تۆ بڵێی محەمەد بە دەست و مستی خۆی مامەکەی خۆی سزا دابێ؟ ئەو قسەی توندی پێگوت و خواستی دەستەکانی بشکێن، بەڵام خۆ ئەو دەستەکانی نەشکاندن. ئیدی ئێستا ئەو چی لەو حەوت زڕبرایەی بکا؟
مجێزی خواردنێی نەما. شا ناسر بەرەو ژووری نوستنی ڕۆیشت. کاتیش هی نوستن نەبوو، هەر بە جلەکانی بەرییەوە خۆی خزاندە نێو پێخەفەکەی.

خەڵکی دەستەبژێری ئێران و پاشاکانیان بە شێوەیەکی ئاسایی دینداریکی لەخواترسی دڵسۆز نەبوون. ئەوان ڕێزێکی زۆریان بۆ دەقەکانی قورئان هەبوو، بەڵام نەیاندەویست هیچ پەیوەستییان بە کەلتووری عەرەبەوە هەبێ، ئاخر هەر عەرەب بوو قەڵەمڕەویی ئێرانیان ڕوخاند. هەر بۆیەشە پەیڕەوی ڕێوڕەسمی عەرەبەکانیان نەدەکرد.
وەزیر بە خۆی نوێژی نەدەکرد و کاتی خۆی پاشاشی لەسەر نوێژکردن ڕانەهێنابوو، لێ ئەوەندەی فێرکردبوو، هەر کاتێک ترس و نائارامی دایبگرێ، هەروەک پاشاکانی دیکە ڕوو بکاتە خوا.
شا لەنێو نوێنەکەی خۆی هەڵسا، دەستوچاوی خۆی شوشت و ڕووی لە مەککە کرد.

بۆ بەیانییەکەی دوای گەرماوکردن چووە هۆڵی میناباەندەکە. چێشتەنگاوێکی[٢٣] باشی خوارد، بۆ ماوەیەکیش خۆی بە وێنەکێشان سەرقاڵ کرد. بۆ ئەوەی جڵەوی دەمارگرژیی خۆی بکا، وێنەی چادانێک[٢٤] و سێوێکی لەسەر تەرازوویەکی میوە کێشا. ڕۆژ لە گوریسێک پتر لە ئاسمان بەرز بووبووەوە. ئینجا بەرگی سەربازییانەی خۆی پۆشی و شمشێرەکەی لە کالان دەرهێنا و لەبەردەم ئاوێنەکەدا هەندێ یاری پێکرد.

پەردەدار هاتەژوور، پێی ڕاگەیاند، هەر حەوت زڕبراکەی لە هۆڵی زێڕین چاوەڕوانی دەکەن. هۆڵی زێڕینیش ئەو شوێنە بوو، کە شا ئاهەنگە گشتییەکانی تێدا دەگێڕا و ئەفسەر و بازرگانانی لەوێ دەبینی.

جارێکی دیکە شا لەبەردەم ئاوێنەکەدا چاوێکی لە خۆی کردەوە، بە دەستکێشی سپیی دەستییەوە، دەستێکی بە سمێڵیدا هێنا و بەرەو هۆڵەکە هەنگاوی نا، لەوێ یەک دوو ئەفسەر چاوەڕێیان دەکرد.

گەورە ئەفسەرێک بانگی کرد: "پایەبەرز!"

سەربازێک فیری کردە کەڕەناکەی و شا لێ وە ژووری هۆڵەکە کەوت، چەند ئەفسەرێکیش بە ئاڵای قەڵەمڕەوی ئێرانییەوە یاوەری بوون.

بە دەرگەکردنەوە نیگایەکی لە حەوت براکەی بڕی، ئەوان لەوێ بە سەری نەوییەوە وەستابوون. بە ئاماژەیەکی گەورە ئەفسەرەکە هەر هەموویان بەیەک جووڵە کڕنوشیان برد وەک نیشانەی سەرشۆڕی سەریان گەیاندە سەر زەوی.

"دەی هەڵستنەوە!" شا وەهای پێگوتن، دەنگیشی نەرم و نیان و دۆستانە بوو، کەشوهەوای توندوڕەقی ژوورەکەشی ڕەواندەوە. ئینجا براکان زاتیان کرد سەیری نێوچاوی پاشا بکەن. ئەویش ڕووی قسەی تێکردن:

---

[٢٣] چێشتەنگاو: نانی بەیانی بەڵام هەندێک بە درەنگەوە.

[٢٤] چادان: چایەدان، قوری چا تێ لێنان.

"ئەمە ساتێکی پیرۆزە. دیسان نیشتمان یەکدەگرێتەوە، ئێمە دڵخۆشین. پێویستە براکانم لەوە تێبگەن، ئەوەی من دەیکەم، ئەوەی ڕاستی بێ لە پێناوی نیشتمانە، ئەمەش ڕێک و پوخت لەگەڵ ئەوە دێتەوە کە پاشاکانی پێشینانمان کردوویانە. ئەو بڕیارەی دراوە، بڕیارێکی خواوەندە بۆ نیشتمان."

ئینجا دەستی درێژ کرد، براکانیشی یەک بەدوای یەکدا هاتن و دەستیان ماچ کرد. پاشان چووە لای مێزێک، کە پەڕەمووچەیەکی قاز و کاغەز و مەرەکەبی لەسەر داندرابوو. شا دەستی دایە پەڕەکاغەزەکە و ڕستەیەکی کورتی لەسەر نووسی. لەژێر مۆری ئەنگوستیلەکەیشی بە دەستخەتی خۆی واژۆی لەسەر کرد. کاغەزەکەشی لوولدا و هەر بەدەستی خۆی دایە دەستی گەورە ئەفسەرەکەی خۆی.

هەر هەمان شەو براکانی شا لە گۆڕەپانی شاردا لەدار دران. بۆ بەیانییەکەی خەڵک کە بۆ ناو شار و بازاڕ دەهاتن و دەچوون، بینیان تەرمی حەوت کەس بە قنارەکانەوە هەڵواسراون.

کاتێکیش وەزیر هەواڵی لەسێدارەدانەکەی بیست، بە پەلەپڕوزێ خۆی گەیاندە کۆشکی شا.

لەوێ ئەو وەهای بە شا گوت: "باشە ئەمە چۆن ڕووی دا؟"

شا هیچ وەڵامی نەدایەوە.

"من داوام لێکردی لێبوردننامەیان بۆ دەربکەی. شا بەم کردەوەیەی پاشاگەردانی لە وڵات پەیدادەکا. هەمووان دەترسن. ئیدی کەس متمانەمان پێناکا. ئەستەم دەبێ بە ئاگر و ئاسن وڵاتەکە بەیەکەوە گرێ بدەین، ئێمە دەبێ سیاسەت بکەین. باشە بۆچی شا ئەم ڕێگەیەی لێ هەڵبژارد؟"

"ئێمە پاشـاین! با ئینگلسـتان بەرەو دۆزەخ بڕوا. پێویسـت ناکا پاکانە بۆ هیچ کەسێک بهێنینەوە."
وەزیریش بە توورەییەکەوە هاتەوە وەڵام و گوتی: "بەڵام خۆ دەبێ وڵات بەڕێوەببردرێ!"
شـا بە بێدەنگی گەڕایەوە پشـت پەردە و وەزیری بە بێدەسـەڵاتی لەو گۆڕە لە هۆڵی مینابەندەکەدا جێهێڵا.

١٠

تاج، کچەکەی شا

پاشـــا زۆر کیژی هەبوون، بەڵام بچکۆلەکەیان بەناوی تاجولسـەڵتەنە جیاواز بوو. ئەو کچە لە ئەنجامی ژنومێردایەتیی ناسـر و فروغ لەدایک بووبوو، فروغیش ژنێکی سـەر بە هۆزی قاجارەوە بوو، واتە هەمان هۆزی پاشا. فروغ دۆتمامی شا بوو.

دەبووایە فروغ بۆ جێگرتنەوەی پاشـایەتی کوڕێکی ببێ، تا دواتر لەجێی باوکی ببێتە پاشا. ئاخر ئەو دەیان کوڕی لە ژنەکانی دیکەی هەبوون، لێ بەدەردیان نەدەخوارد. تەنیا کوڕێک لە فروغ دەبووە شازادەی جێنشین. کەچی بەخت وەهای هێنا فروغ دووگیان نەبێ. هەموو پزیشـکەکانی دەربار ژنەیان پشـکنی و داودەرمانیان بۆ دیاریکرد، هەموو ژنە بەتەمەنەکانی هۆزەکە لەدوای نوێژەکانیاندا دوعایان بۆ دەکرد و بۆی دەپاڕانەوە بەڵکو خوا کوڕێکی پێببەخشـێ. هەموو ژنە حەکیمەکانی قەڵەمڕەوییەکە لەهەر چوارکەناری وڵاتەکە بۆیان هەبوو سەری فروغ لە

ژوورەکەی خۆیدا بدەن و داودەرمانی بدەنێ، تا لە کۆتاییدا دوو گیان بوو. بەم هەواڵە شـــادمانییەکە زۆر گەورە بوو. لێ لەبری ئەوەی ژنە کوڕێکی ببێ، کچێکی بوو، کە ناوی تاجولسەڵتەنە(تاج سوڵتان)یان لێنا.
بەر لەدایکبوونی تاج، هیوایەک پەیدابوو، بۆیە زوو زوو پاشـــا لەســـەر جێی فروغ دەبینرا، کەچی بۆ مـایەی بێ هیواییەکی زۆر، هەر جـارێـک فروغ دووگیان دەبوو، هەر کیژی دەبوون. دوای لەدایکبوونی دوا کیژی، چیدی پاشا نەچووە لای ژنەکەی و سەرجێیی لەگەڵدا نەکرد.
فروغیش سـکاڵای بردە لای شـاژنی دایک، ئەویش بانگی پاشـای کرد و گوێی ڕاکێشا: "ئەرێ چۆن دەوێری؟ نابێ بۆ دامرکانەوەی ئارەزووەکانی پەنـا بۆ ژنێکی دیکە ببەی. فروغ دەبێ مشـــووری ئەوەت بۆ بخوا جێنشینێکت بۆ دروست بکا."
شاش پێیگوتەوە: "من چی دی ناتوانم و چیدی ناچمە لای."
"چیدی ناتوانم مانای چییە؟"
"ناتوانم جارێکی دیکە لەگەڵیدا بخەوم."
دایکیشی بەسەریدا هاواریکرد: "بۆ نا؟"
شاش دانیپێدانا: "من پیاوم و چیدی لەگەڵ فروغم پێناکرێ
"بیری لێبکەوە، دەنـا کوڕەکـانی دیکەت کە لە ژنەکـانی دیکەن لێـت هەڵدەگەڕێنەوە و ڕادەپەڕن و وڵاتەکەش پارچەپارچە دەکەن."
"ئەمە هیچ لە شـــتەکە ناگۆڕێ. خۆ ئەگەر من نەتوانم، کەواتە ناکرێ و نابێ. بە دڵنیاییەوە دیارە ئەمە خواستی خودایە. ئێمە نابێ ناشوکور بین، بەڵکو ژیان وەها بخوازێ کچەکەمان، تاج سـوڵتان کوڕێک بۆ ئێمە بێنێتە سەر دونیایێ."
"شا پێویستە واز لەم قسە پڕوپووچانە بێنێ، ئەو هێشتا منداڵە."

"ئەگەر هەراش بوو هاتە ســـەر گەیی مێردی[٢٥]، لە هۆزەکەی خۆمانەوە پیاوێکی شایستەی بۆ دەبینینەوە. خۆ خۆت باش ئاگاداری مێژووی، ئەم جۆرە شـتانە هەر ڕوودەدەن. باوکمان نموونەیەکی باش بوو، ئەو خۆی کوڕی پاشــای کۆچکردووی پێش خۆی نەبوو، نەخێر، ئەو کوڕی برای پاشــای پێش خۆی بوو. ئێمە مێژووی ڕازەکانی ژیان نازانین، دەی با جارێ ئارام بگرین و چاوەڕێ بکەین."

ئیدی لەوکاتەوە وەک پارچە گەوهەرێکی هەرە بایەخدار ســـەیری تاج دەکرا.

هەمیشــــە، هەر کاتێک شـــا غەمگین بووبووایە، حەزی لێبوو کیژەکەی ببینێ. نەریتەکە وەها بوو، ئەو ژنەی جێگری پاشای دەهێنایە سەر دونیا لەنێو حەرەمســەردا نەژیێ. منداڵەکانی ئەو وەک شـازادە دەبینران. لەبەر ئەوەی تاج سـولتان کچە خۆشـەویسـتەکەی پاشـا بوو، ئەویش هەرگیز جێگرەوەیەکی بۆ پاشـا نەهێنایە سـەر دونیا، ئیدی ئەو لە حەرەمسـەرا و لەگەڵ ژن و منداڵەکانی دیکەدا نەدەژیا. ئەو خانوویێکی بە جیای بۆ خۆی هەبوو، لەوێ کەســە بەتەمەنەکانی جێبڕوای شـا ئاگایان لێدەبوو، مشووریان وەها دەخوارد وەک ئەوەی شاژنێک بێ بۆ خۆی.

ئەو شـــەوەی هەر حەوت زڕبرای پاشـــا لە داردران، شـــا خەوی لێنەدەکەوت. مۆتەکەی بۆ پەیـدابوو، خەونی بینی خۆیشـــی بە پەتی قنارەوە کراوە و (با)ش یاری بە لاشـــەکەی دەکا. هەرچەندە ئەویش هەڵواسـراو بوو، لێ هێشـتا هەر لە ژیاندا مابوو. لە بەرزی قنارەکەیەوە دەیبینی خەڵکێکی زۆر لە خوارەوە سـەیری دەکەن. هەوڵیدا هاوار بکا تا بەهـانـایەوە بچن، لێ ئەو پەتەی لە ملی کرابوو، توند قوڕگی گرتبوو، دەنگی پێ دەرنەدەهات و دەســـتیشـــی لەپشـــتەوە بەســـترابوونەوە.

---

[٢٥] سەر گەیی مێردی: واتە کاتی مێردکردن

خەریکبوو گیانی لە جەستەی دەربچێ. ئینجا هەموو هێزوگوڕی خۆی کۆکردەوە تا قاچەکانی بجوولێنێ، بەم شێوەیە وەها نیشان بدا هێشتا هەر ماوە، بەڵام بەم هەل و تەکاندانە تا دەهات پەتەکەی لە ئەستۆدا کشتتر دەبوو. بە ئارەقەدەردانێک، بە حەپەساوییەوە لەخەو رابوو.
بە سەرگێژییەکەوە بەرەو ئەو مێزە ڕۆیشت، کە گۆزەیەکی ئاوی لەسەر داندرابوو، دوو پەرداخ ئاوی لەسەریەک خواردنەوە و پەردەکەشی لادا، هێشتا دەرەوە هەر تاریک بوو. وردە وردە ئەو هەستەی بۆ هات، نەدەبووایە برایەکانی لەدار بدا، ئاخر ئەم کردەوەیەی لە هەموو وڵاتەکەوە هەر دوژمنی بۆ پەیدا دەکا، خواش لەسەر ئەم کارە بە توندی سزای دەدا. هەق بوو گوێی لە وەزیرەکەی خۆی بگرتبایە.
شا دەستی دایە چرایەک و پشییلەکەش بە پرسنییەوە بەدوایدا. بەڕێگەی دەرکەی پشتەوە خۆی گەیاندە باخچەکە، کە دەیبردە سەر ئەو شوێنەی کیژە خۆشەویستەکەی لێ نوستبوو. بە وریاییەوە دەرکەی کردەوە، دەستبەجێ قەرەواشە پیرەکەی کچەکەی بێدار بووەوە.
شا بە چرپەیەکەوە: "ئەو نوستووە؟ زۆر باشە، لێیگەڕێ با بنوێ. من لێرە پاڵدەدەمەوە."
دەستبەجێ ژنە قەرەواشە بەتەمەنەکە دۆشەکێکی بۆ پاشا لە تەنیشت پێخەفی کچەکەی لەسەر ناوکەوەکە ڕاخست.
شا لەسەر دۆشەکەکە ڕاکشا و پشیلەکەش خۆی لە پێیەکانی هەڵسووی.
پیرەژنەکەش پەتۆیەکی بەسەرردادان و دەرکەی لەسەر پێوەدانەوە.
بەیانی، سەر لە زوو پیرەژنە قەرەواشەکە بە هێواشی و وریاییەوە کچەی لە خەو هەڵساند: "پاشا لێرە ڕازاوە."

کیژەش بە خەندەیەکەوە لەنێو نوێنەکەی خۆیەوە هەڵسا و خۆی لەگەڵ پاشادا خستە ناوجێ. ئینجا چرپاندییەوە گوێی باوکی: "بۆنژور مسیۆ."[٢٦] پاشاش چاوی کردنەوە و باوەشی تێوەرێنا[٢٧]؛ "بۆنژوور، *مەدام*...بەیانیت باش خاتوون، چۆنی کیژەکەم؟"[٢٨]

"باوکە، باشم."

"ئەرێ فرەنسی باش فێربووی؟"

"بەڵێ، باوکە."

"ئەدی ئینگلیزی؟"

"باوکە شا، باش نا."

"بۆچی نا؟"

"هەر کاتێک پزیشـەکەکەت ببینم بە فرەنسی لەگەڵم دەدوێ، منیش پێم خۆش و سەیرە، بەڵام ئینگلیزیم پێ خۆش نییە."

"خۆش بێ و خۆش نەبێ: فێری زمانەکەیان ببە، چونکە پێویستت پێی دەبێ."

کچەکە کەوتە هەڵڕشتنی دەردەدڵ: "ئاخر باوکە، زمانەکە زەحمەتە."

"دەی بەسە، هەڵسە، پشتم بشێلە." ئەمەی گوت و خۆی وەرسووڕاندە سەر زگ.

کیژەش چووە سەر پشتی، بە پێیەکانی شان و ملی شێلان.

شا بە خۆشییەکەوە گوتی: "ئای چەند خۆشە کچێکی وەهات هەبێ."

---

[٢٦] نووسەر دەستەواژەکەی هەر بە فرەنسی نووسیوە bonjour monsieur (بەیانیت باش ئاغا) وەرگێڕ.

[٢٧] باوەشی تێوەرێنا: باوەشی پیداکرد، لە ئامێزی گرت.

[٢٨] ئەم دێرە وەڵامەی پاشاشی هەر بە فرەنسی نووسیوە: bonjour، madame, comment ca va ma fille,

کیژەش بە خەنـدەوە پێیگوتەوە: "بەڵام خۆ تۆ هەرچی زۆرە کچی زۆروزەوەندت[٢٩] هەن."

"ئەمە وا نییە. ئەوانە کیژی ژنەکانی منن. من هەر تەنیا یەک کچم هەیە، ئەویش تۆی، کیژەکانی دیکە هی من نین."

تاج سوڵتانیش بەسەرسوڕمانەوە گوتی: "بۆچی هی تۆ نین؟"

شا وەڵامی دایەوە: "چونکە من تەنیا تۆم خۆشدەوێ."

"چما؟"

"تۆ هەم نۆبەرەی و هەم لە خوێن و گۆشـــتی منی. با ڕازێکی خۆمت بۆ بدرکێنم. دەمەوێ قانون وەها بگونجێنم، دواتر تۆ ببیتە پاشا."

"پاشا؟"

"لەدواییدا تۆ جێگەی من دەگریتەوە."

"بەڵام خۆ ئەوە ناکرێ، ئاخر من کیژم."

"خۆ کاترینای شــــاژنی ڕوســــیاش هەر ژنە، کەچی بووەتە یەکێ لە دەسەڵاتدارترین ژن. من دەمەوێ تۆش بەهێز و دەسەڵات بی."

"باشە بۆ ئەوەی پێویستە چی بزانم؟"

"هەموو شتت فێردەکەین."

هەر بەڕاستیش شا دەیەویست مشووری دەرسەکانی بخوا.

"بەڵام خۆ من نامەوێ ببمە شاژن، دەکرێ تۆ داوا لە دایکم بکەی."

"دایکت؟ باشە حەوجەمان بەو چییە؟"

"هەروەها داپیرەشم؟ خۆ ئەو لەمێژە شاژنە؟"

"بەڵام بەرلەوەی بمرم ئەوان هەموویان نەماون."

کچەکە بە نارازیبوونێکەوە پێیگوتەوە: "تۆ نابێ بەم شێوە باسی دایکم و دایکی خۆت بکەی."

---

[٢٩] زۆروزەوەند: زۆر زۆر.

شـــا بێـدەنـگ بوو. ئەوەی پێ خۆش بوو کە کیژۆڵەکە ڕای خۆی ناشارێتەوە و یەکسەر بەڵێگۆ نییە.

پیرەژنە قەرەواشـــەکە لەو دەمەدا هاتەژوور و بە شـــای گوت: "ڕۆژ هەڵاتووە و دونیا ڕوناکە."

ئینجا شـــا کیژەکەی ماچکرد و بە دڵخۆشـــییەوە لەوێ دەرچوو. بە تێلا پاشاییەکەی دەستی و بە بن دارەگەورەکاندا گەڕایەوە ژوورەکەی خۆی، لەوێش پەردەدارەکە نانی سبەینێی بۆ ئامادەکردبوو.

١١

تۆپەکە

پرسی لەداردانی زڕبراکان، وەزیری ڕاهەژاند. ئاخر تا دەهات کاریگەریی مەهدولیا لەسەر شادا پتر و پتر دەبوو. دەبووایە وەزیر ئەو پشێوی و ئاژاوەیەی دوای لەداردانەکە کپ بکاتەوە، بەڵام خۆ دەبووایە ئەو بۆ ئەو پاشایەی لە شکان نەدەهات وریا و لەسەر پێ بووایە. خواستی سەرلەنوێ گرتنەوەی هەراتیش هێشتا هەر لە کەڵکەڵەی سەریدا مابوو.

وەزیر خۆی دەرسی ژیانی بە پاشا دابوو، فێرە زۆر شتی کردبوو، بەڵام ئەو بایی ئەوەندە ئەزموونی هەبوو تا بزانێ هەندێ خاسیەتی مندالْ هەن بە دەرسودەور ڕاست نابنەوە. پاشاش کوڕی باوکی خۆی بوو، لاواز بوو. لەهەمان کاتیشدا کوڕی دایکیشی بوو، ئەوەی بەدوای تۆڵەدا دەگەڕا، هەڵوەدای دەسەڵات و سەررەق و خۆگر بوو. هەروەها ئەو نەوەی باپیرەگەورەی خۆیبوو، ئەو کەسەی جەنگاوەرێکی ئازا بوو، ئەو پیاوە توندوبەندەی خواستی ئەو بۆ خۆی قانون بوو.

خۆی دەبوایە وەزیرەکە لەگەڵ ئەو هەموو دژبەرییانەی هەڵبکردبایە. ئاخر خۆ شتەکە هەر بە شاوە پەیوەست نەبوو، هەروەها بە وەزیریش بەند نەبوو، بەڵکو پرسەکە پرسی وڵاتەکە بوو. خۆی دەیزانی لەوانەیە لەپێناو هزرە نموونەییەکانی پێویست بکا سەری خۆیشی لەپێناودا دابنێ. لەونێوەشدا شا پرس و خەمی ئەوی لەسەری دەرهێنابوو. ئەو بە خۆشی و ڕابواردنی خۆی سەرقاڵ بوو، چوو بۆ ڕاووشکار. بەردەوامیش تۆپەکەی خۆی لەگەڵ خۆی دەبرد و دەیتەقاند. ئەو تۆپەی ناپلیۆن دوای لەدایکبوونی بۆ شازادەی ناردبوو.

جارێکیان قڕاڵی فرەنسی نامەیەکی بۆ باوکی شا نووسیبوو:

لە بۆناپارت، قڕاڵی فرەنسییەکانەوە بۆ شای ئێران.

سڵاوی منتان لێبێ.

تۆ پاشای وڵاتێکی خانەدانی، کە خواوەند ئاماژەی پێداوە و ڕەحمەتی خۆی بەسەردا ڕژاندووە.

دانیشتوانی ئێران خاوەن دڵێکی گەورەن، زیرەک و ئازان، ئەوان شایستەی پاشایەکی باشن، بەڵام ئێمە ئەوە دەزانین، کە پاشاکانی پێش ئێوە باکیان بە وڵاتەکە نەبوو، پشتگوێیان خستبوو.

من لێرەوە یەکێ لە باشترین ڕاوێژکارەکانت بۆ دەنێرم، هەڵگری بیرۆکە و هەستی منە بۆ وڵاتەکەت تا بە شێوەیەکی تایبەتی پەیامەکەت پێ ڕابگەیەنێ. تۆش دەتوانی هەرچییەکت بوێ پێی ڕابگەیەنی. ئەو کەسێکە باوەڕپێکراوی ئێمەیە.

خوا ئێران بپارێزێ.

ناپلیۆن بۆناپارت.

ئەوەی بریتانی و ڕوس لە ئێرانیان دەویست، شتێکی نوێ نەبوو. ناپلیۆن بۆناپارتیش دەیەویست لە ڕێی ئێرانەوە بەرەو هیندستان بڕوا، هەوڵیدەدا لە پشت سەری ڕوس و بریتانییەکانەوە لەگەڵ باوکی پاشا هاوپەیمانییێکی نوێ پێکبهێنێ. پاشاکەش دەیەویست بە پاڵپشتیی ناپلیۆن لەشکرکێشی بکاتە سەر ڕوسیا و ئەو بەشە داگیرکراوەی ئازەربایجان لەبن دەستی ڕوس دەربهێنێتەوە. لێ ناپلیۆن ناچارکرا واز لەخەونەکانی بهێنێ. ئەو بەڵێنەکانی نەگەیاندنە سەر و ئێرانی بۆ بەختی خۆی جێهێڵا. ڕوسیاش سزای پاشای ئێرانی دا، پارچەیەکی دیکەشی لە وڵاتەکە داگیرکرد.

هەنووکەش ناپلیۆن بووەتە مێژوو، بەڵام خۆ ئەو شتێکی هەستپێکراوی بۆ ئێران لەپاش خۆی بەجێهێشتبوو. لە میانەی لەشکرکێشییەکەی بۆ سەر ڕوسیا، دیارییەکی بۆ ئێران ناردبوو. دیارییەکەش تۆپێک بوو، بۆ شازادەی جێگرەوە دیارییەکی جیاواز و ناوازە بوو. نمایشی تۆپەکە نوێ بوو، تۆپەکە دوو تایەشی هەبوو، ناپلیۆنیش ناوی شازادەی جێگر و چەکی پاشایەتی بە زێڕ لەسەر تۆپەکە هەڵکۆڵیبوو. زۆر لە نەخشە و نیگارەکانی سەر تۆپەکە دەردەست ئەوەیان ڕووندەکردەوە کە تۆپەکە تۆپێکی شازادەییە.

کاتێکیش ناسر وەک شازادەی جێنشین چووە تەورێز، تۆپەکەی لەگەڵ خۆی بردبووە ئەوێ. لە دوای مردنی باوکیشی تۆپەکەی لەگەڵ خۆی هێنایەوە تاران. تۆپەکە هەمیشە بە چەورکراوی لە کۆشکی گوڵستاندا ئامادە و تەیار بوو. هەرکاتێک کۆشکەکەی بەجێهێشتبا، تۆپی تایینی لەگەڵ خۆی دەبرد.

شا بانگی پشیلەکەی کرد: "شەرمین؟"

پشیلەکەش لەسەر کورسییەکە بازی دا.

"دەی بابچین بەسەر گردەکان بکەوین." بەسەر پەیژەکاندا هەناسەیەکی قووڵی دایەوە، ئینجا گوتی: "چەند نایابە، بۆنی دارەکان بکەی، وای لەو بۆنە!"
سێ لە نۆکەران خزمەتی پشیلەکەیان دەکرد و هەڵیانگرت و خستیانە نێو سەبەتەیەک، کە بە قوماشێکی تەنکی سپی داپۆشرابوو. بە ئەسپاییەوە سەبەتەکەیان لەسەر پشتی گالیسکەیەک دانا، کە تایبەت بۆ پشیلەکە ڕێکخرابوو.

شا خۆی هەڵدایە سەر زینی ئەسپەکەی و سەیری کرد ئاخۆ تۆپەکەی ئامادەیە. بە کارامەییەوە ئاوزینگی بەرەو دەروازە لێدا و بەدوایدا چەندین پاسەوان دەڕۆیشتن. دوو ئەسپ تۆپەکەیان بە گالیسکەیەکی ڕازاوەوە ڕادەکێشا. پاشاش بە زەوق و کەیفخۆش دیاربوو.
کاتێک شا لە کۆشکەکە تێپەڕی، دەهۆڵ و شەیپور جاڕیان دا، تا شارەکە بزانێ شا لە گەشت و گەڕانی خۆی دایە. بۆ ماوەیەکی درێژ بوو، ئەوە یەکەمین جاری بوو، شا خۆی نیشانی گەلەکەی بدا. ئەو دوای لەداردانی براکانی دەترسا نەوەک پشێوی وڵات بگرێتەوە، بەڵام هەردوای تەنیا یەک هەوڵی هەرانانەوە، وڵات کش و مات و ئارام بووەوە. ئەویش وەهای لێکدایەوە، گوایە ڕەعیەتەکەی لەگەڵ بڕیارەکەی هاوڕا بوونە. ئەو بۆ ڕاووشکار بەرەو گردەکانی دەرەوە هەڵکشا، بەڵام خۆ لە ڕێگەیدا دەبووایە بەلای چەند شەقامێکی جەنجاڵدا بڕوا.
دەهۆڵژەنەکان توندتر دەیانکوتا و جاڕچییەکانیش هاواریان دەکرد: "بەکوێرایی چاوی دوژمن، پاشامان وا لە ڕێیە!"
خەڵکەکەش دەیانەویست نیگایەک لە پشیلەکەی شا ببڕن، ئەوەی لەنێو کەژاوەی پاشا دایە. تا دەشهات ڕێوبانەکە جەنجاڵتر دەبوو، ئەو ئەفسەرانەی پێشقەرەوڵ و سەرقافڵە بوون، دەبوایە خەڵکەکەیان بە

نووکی نیزە و شمشێرەکانیان بەملا و ئەولادا بردبا تا شا بەنێویاندا تێبپەڕێ. بەسەدان کەسی نابینا، کەم ئەندام و ناکام لە کۆڵان و بازاڕدا سواڵیان دەکرد و بەدوای لەتەنانێکدا دەگەڕان، ئیدی لەو بۆنانەدا هەوڵیاندەدا بایی ئەوەندە لە شا نزیک ببنەوە و هاواربکەن: "*جاوید شاه*، *جاوید شاه*، بژی شا، بژی شا."

سەربازەکانیش بە قۆنداغەتفەنگ لە سواڵکەرەکانیان دەدا، بەڵام ئەوان کە خۆیان لەبەر پێی ئەسپەکان بەردەدایەوە بە گریانەوە دەستیان بەرزدەکردەوە و لە شا دەپاڕانەوە.

شا لەناخی دڵییەوە هەستی بە بەدبەختی کرد. دواجار لای دایکی سکاڵا و دەردەڵی خۆی هەڵڕشت: "هێشتا ئەو هەستەمان هەر ماوە، کە ئێمە پاشای کاروانێکی بێ کۆتایی خەڵکی هەژار و نەدارین."

دایکیشی وەها دڵی دەدایەوە: "بەڵێ تۆ وەها سکاڵا دەکەی، بەڵام ئەوەی دەیڵێی ڕاست نییە. "تۆ پاشای وڵاتێکی ناوازەی. پاشای ئەو شازادانەی کە لە کۆشکی جادووییدا دەژین، پاشای ژنە ئێرانییە ئەفسووناوییەکانی، پاشای بازرگانە دەوڵەمەندەکانی مافوور و ڕایەخی شارە جوانەکانمانی، هەروەها پاشای هەزاران ئاغای گوند و دێهاتی. لەبیریشت نەچێ، تۆ پاشای دایکتی."

پاشا دەستی بۆ کیسە دراوەکەی تەنیشتی برد و پارەی بەسەر خەڵکەکەدا پڕژاند. خەڵکەکیش هەر قەراپەستانێ و تێکقژقژانیان[٣٠] بوو تا دەستیان بگاتە دراوە هەڵڕێژراوەکان.

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "*جاوید شاه*، *جاوید شاه*."

دیسان شا ناسر مشتێک دراوی بۆ فڕێدان. دەهۆڵەکانیش توندتر لێیان دەدا و شەیپوریش پتر دەیفیڕاند. شا هەروەک ناپلیۆن لەسەر پشتی ئەسپەکەی، بەدەست ئاماژەی بۆ شوێنێکی دوور کرد. سوارەکانیش

---

[٣٠] تێکقژقژان: لە نێو ئاپۆرا و گوڕدەمی خەڵکدا خۆبردنەپێش.

دەوروخولی شایان دا، ئینجا بە ویڵغە و گورگەلۆقە[٣١] لە دەروازەی شار ڕوەو گردەکە تێیانتەقاند.
یەکەوڕاستیش شا بۆ دامێنی گردەکە ملی لێنا، بەدوای ڕاوی کەڵەکێویدا گەڕا. لەو کاتەی ئەسپەکەت لە غاردایە، ئەوا تەقەکردن لە نێچیر یەکێ لە هونەرەکانی ئەسپسوارانی ئێرانی بوو. هیچ کەسێک وەک سەربازێکی ئێرانی نەیدەتوانی بە چەشنی ئەو نیشانەکەی بئەنگێوێ. هەر لە ڕۆژگاری منداڵییەوە ئەو پاشایەی دوارۆژ فێرە ئەو کارامەییە کرابوو. شازادە بچکۆلەکان لەکاتی ڕاووشکاردا مەشقیان لەسەر ئەو شتە دەکرد و شا ناسریش لەوەدا باڵادەست بوو. ئەوە بەوە دڵخۆش و بەختەوەر دەبوو کاتێ لەسەر پشتی ئەسپەکەی نیشانەی لە ئاژەڵێک دەگرت و دەیپێکا.
شا حەزی لە شەڕیش بوو. کە هەندێک جار لە کۆشکدا دەترسا، لەبەرەکانی شەڕ ئازایەتی دەنواند. ئەو لەگەڵ باوکیدا لە یەک دوو جەنگدا بەشداری کردبوو. یەکەمین جار ئەوان لە بەرانبەر ڕوسەکاندا شکان. جاری دووەمیش جەنگی هەرات بوو، بە کێفەڕاتیک کۆتاییپێهات، بریتانییەکان دەستیان بەسەر شارەکەدا گرت و دایانە دەست سەرۆک هۆزەکانی ئەفغانی.
هەمووانیش دەیانزانی، پاشای کۆن لە داخ و خەفەتی لەدەستدانی هەراتەوە سەری نایەوە.

ڕاووشکار شتێک بوو لە خوێنی شادا بوو. پێشان ئەو لە دارستانی لای تەورێزەوە بەدوای ڕاوی شێر و پڵنگەوە بوو. هەنووکەش دەبێ بە بزنەکێوی لای تاران قایل بێ. لەکاتێکدا ئەو ڕاوەدووی ئاژەڵەکانی دەنا، پاسەوانەکانی تۆپە خۆشەویستەکەیان بۆ سەر گردەکە ڕادەکێشا.

[٣١] ویڵگە و گولگەلۆقە: دوو جۆرە غاردانی ڕەوتی ئەسپن.

کاتێک ئەوان دەگەیشـــتنە ئەوێ، عەریفێک توند بە دەهۆڵەکەی دەکێشـــا، ئاماژەبوو بەوەی هەموو شـــتێک ئامادەیە. ئینجا شـــا بەرەو گردەکە لێیدەخوڕی، بە ئارەقە دەردانەوە لەســـەر پشـــتی ئەســـپەکەی بازیدەدا و باڵەکانی لە هەوا لەیەک دەکردنەوە: "ئەمڕۆ ڕۆژێکی زۆر تایبەتە، هەست بە باشی دەکەم."

ئەو دەســـتێکی لەســـەر لوولەی تۆپەکە دا. یەکێ لە پاســـەوانەکان گوللەتۆپێکی دایەدەســـت، پاشـــاش گوللەتۆپەکەی ماچکرد و خســـتییە لوولەکە و نیشـانەی لە گردێکی بەرانبەری گرت. مەشخەڵێکیان ڕادەست کرد تا گوللەکە گڕ بدا. ئینجا بە هەردوو دەســـتی گوێی خۆی گرتن و هەندێک خۆی نەوی کرد. ئیدی تۆپەکە تەقی.

دوای ئەوەی حەفت تۆپی تەقاندن، ئەفسەرێک پاڵتۆیەکی بەسەر شان و ملی پاشادا دا تا سەرمای نەبێ. ئاوێکی شیرینی گوڵیشیان گەیاندێ.

پاشان بەرەو مێزێک ڕۆیشت کە پڕ لە دەفری شیرنەمەنیی خۆش خۆش بوو، دەنکە خورمای بە کاکڵەگوێز و کێکی بادەم، زەنجەفیلی کوڵاو بە نویشک و هەنگوینەوە.

کاتێکیش نۆکەرەکان نێچیرەکەیان لەســەر پشــتی گالیسکەکە دانا، ئینجا شا خۆی هەڵدایە سەر پشتی ئەسپەکەی و شۆڕیکردەوە. ئەو خوازیار بوو بۆ ماوەیەکی درێژتر بمێنێتەوە، بەڵام لە چاوی پشـــیلەکەی ئەوەی بینی وەها باشترە بگەڕێتەوەماڵێ.

١٢

چاكسازییەكان

وەزیر ڕێنمایی بۆ حوكمڕانانی ناوچە خۆجێییەكانی وڵات دەركرد، بەڵكو كارخانەی مافوورچنین دروست بكەن تا بە سەدان مافوورچن بتوانن تێیدا كار بكەن. لە باكووری وڵات و لەسەر كەناری دەریای قەزوێن كارخانەی بچووك بچووك هەبوون، وەستایانە كاڤیاریان دەخستە نێو گۆزە و سندوقەوە بۆ بەشەكانی دیكەی وڵاتیان دەنارد.

وەزیر خەونی وەهای دەبینی بەڵكو بێكارەكانی وڵاتەكەی هەروەك كرێكارانی بریتانی لە كارخانەكاندا كاربكەن و بژێوی ژیانیان پێ پەیدا بكەن. خەونی ئەو وابوو بەڵكو كچانی وڵاتەكەی هەروەك كچانی مۆسكۆیی بچنە قوتابخانە. ئەو لەبەر ئەو هەموو پلان و پڕۆژەی كارانەی لە كەللەی دابوو، خەوی لێنەدەكەوت.

لەو نێوەشدا نەیار و ناحەزەكانی، هەموو هەوڵ و كۆششی خۆیان دەدا تا بەرە لەبن پێی دەربێنن.

ئەویش نەخشە و پلانەكانی خۆی بۆ ڕاوێژكارەكانی ڕوونكردەوە.

"من زۆر خەونم بۆ ئەم وڵاتە هەیە، بەڵام خۆ نابێ لەیەک کاتدا زۆر شتمان بوێ." ئەمە قسەی ئەو بوو لە کۆبوونەوەی دەستەی وەزیراندا بە وەزیرێکی گەنجی گوتبوو. "ئێوە لە دەرەوەی وڵات خوێندووتانە، بەڵام وڵاتەکەمان ڕوسیا نییە، چ جای ئینگلستان. لەو وڵاتانەش دەسەڵات ناوەندە. لای ئێمە زۆرینەی خەڵک لە لادێکاندا دەژین. ئێمەش دەسەڵاتمان بەسەر دێهاتەکاندا ناشکێ، لەوێ هەموو شتێک لەبن دەستی ئاغا گەورەکانە، ئەوانەی خاوەنی زەویی زۆروزەوندی ناوچەکانن."

(تەقی خان)ی وەزیر لە دانیشتنەکەدا هەڵیدایێ و گوتی: "ئێمە واقیعەکە فەرامۆش ناکەین، هەر بۆیە چاومان هەر لەسەر شارە گەورەکانە، نەخاسمە تاران."

"ڕاست و دروست تاران سەخترین شوێنە، لە هەموو لایەکەوە لە ڕێی چین و توێژی دەستەبژێرەوە ڕێگەمان لێدەگیرێ، ئەوانەی خاوەن زەویوزارەکانن."

ئەمیر، ڕاوێژکارە گەنجەکەی وەزیریش وەها هاتە قسە: "ئێمەش پێویستە هەروەک وڵاتە ڕۆژئاواییەکان بۆ لەیەکجیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان تێبکۆشین. ئەمەش مەرجە بۆ ئەوەی نەخشەکانمان جێبەجێ بکەین."

وەزیریش بە مەبەستەوە هەڵیدایێ و گوتی: "نابێ ئێمە دەستەبژێرەکە بترسێنین. پێویستە زۆر وریابین، بە ئەسپایی هەنگاوەکانمان بهاوێژین. لەوبارەیەوە قسە لەگەڵ شادا دەکەم."

کارتی براوەی ئێران دەوڵەمەندیی کانە زێڕەکان، ڕۆبیان، بەردەگەوهەر، بەهارات و ئەو شتانەش بوون، کە پورتوگالییەکان ناویان لێنابوو "زێڕی ڕەش". هەر زوو پێشتر پورتوگالییەکان هەوڵیاندابوو ئەو زێڕە ڕەشەی کانە نەوتەکان دەستبەسەردابگرن و بەکاری بهێنن. بۆ بەدەستهێنانی

ئەو شلە جادووییە، لێرە و لەوێ لە ئێراندا کونیان لە جەرگی خاکەکەیدا کردبوو. لێ هێشتا هیچیان نەدۆزیبووەوە.

پاشان کابرایەکی گەڕیدەی سەرچڵ لە نیوزێلاندەوە بەناوی *ن. ر دارسی* هات. گەشتە گەڕان و سوڕانەکانی بۆ شتدۆزینەوە، کە لە لایەن کارخانەیەکی داودەرمانەوە پشتگیری دارایی کرا، دەستپێکرد. بەدوای سەرچاوەی نەوتدا گەڕا، بەڵام ئەوەی دۆزییەوە شتێکی وەها نەبوو بایەخدار بێ. ئەوە بوو ئەویش بەدەستی بەتاڵ گەڕایەوە وڵاتەکەی خۆی.

لەو سەردەمدا کەسانێک لە وڵاتەکانی ڕۆژئاواوە بەهای نەوتی ژێرخاکیان بۆ دەرکەوت. لە دۆڵێک لە ویلایەتی پەنسلڤانیای ئەمریکییەوە، بیرێکی حەڤدە مەتریان لێدابوو. بۆ ڕۆژی پاشتر بینییان چاڵەکە پڕ لە نەوتی خاو بووە.

لە پارێزگا باشوورییەکەی ئێرانیش، شلەیەکی ڕەش بە بەردەوامی لە زەوییەوە هەڵدەقولا. خەڵکی خۆجێیی ئەوێ ناویان لێنابوو قیر، شتەکەیان لەناو سندوقدا هەڵدەگرت و تایەی گالیسکەکانیان پێ سواق دەدا.

گەورە وەزیریش داوای لە فرەنسییەکان کردبوو، بەڵکو کارخانەیان بۆ دابمەزرێنن، چاکسازییان لە ڕیزەکانی سوپا بۆ بکەن و زانستیان بۆ بخەنە نێو قوتابخانەکان. چەند دانەیەکیشیان لە لایەن فرەنسییەکانەوە ئەرکێکی ژێربەژێریان پێسپێردرابوو، بەڵکو بەدوای نەوتی خاودا بگەڕێن. فرەنسییەکان داوای ئەوەیان لە دەسەڵاتدارانی ئێرانی کرد، لەپاڵ چالاکیی کانەکان ڕێگەیان پێبدرێ زەویش هەڵبکەنن و بەدوای نەوتدا بگەڕێن. هێشتا کەس نەیدەزانی ئاخۆ لەژێر ئەو چینە زەوییەی ئەوێدا گەورەترین کانی نەوتی دونیای تێدایە.

هەڵکەندنی زەوی بە هیچ ئەنجامێک نەگەیشت، هەر بۆیە فرەنسییەکان وازیان لەو چالاکییە لاوەکییەی خۆیان هێنا. کاتێکیش لە یەکێک لە بیرەکاندا ئەو مادە ڕەشەیان بینی دەبریقایەوە، دیسان دەستیان بە هەڵکەندن و لێدانی بیری زیاتر کردەوە. لەمەشیان ئەنجامێکی بەهاداریان دەستنەکەوت. ئەو نەوتەی لە بیرەکە هەڵێنجایان لە بەرمیلی داردا و بە کەشتی بۆ فرەنسایان گواستەوە. بەڵێ ئەوە شتێک بوو، بەڵام ئەوەنەبوو بەوەی چاوەڕوانی لێدەکرا بەراورد بکرێ.

وەزیر داوای زۆری کرد، بەڵام ئەو چاوتێبڕینە لە گەنجینەی ژێر زەوی و دەرفەتی دەسەڵاتشکان بەسەر سوپای ئێران هی ئەوە نەبوو فرەنسییەکان مرخی لێخۆش نەکەن. ئیدی ئەوان بە مەرجەکان قایل بوون و وەزیریش لیستێکی بەو پڕۆژانە ئامادەکرد، کە دەبووایە جێبەجێبکرێن:

دامەزراندنی قوتابخانەی تەکنیکی لە هەریەک لە تاران و تەورێز و ئیسفەهان.

کتێبخانەیەکی گەورە بە کتێبی زانستی نوێ لەبارەی تەلارسازیی شار و ڕێگاوبانی تاران.

دامەزراندنی قوتابخانەیەکی کانی کانزایی لە شاری سوڵتانئاباد.

دامەزراندنی پێنج چاپخانە لە پێنج شاری گەورەدا.

دامەزراندنی نەخۆشخانەیەک لە تاران و نۆڕینگەیەکی ژنانەش لە تەورێز.

قوتابخانەی سەرەتایی جۆراوجۆر لە تاران. کارخانەی پێستە و پێڵاو.

دامەزراندنی پەیمانگایەکی سەربازی بۆ گەنجان.

دامەزراندنی قوتابخانە بۆ وێنە و تابلۆکێشان.

دامەزاندنی دوو هەتیوخانە لە تاران.

کارخانەی شوشـەوات، ڕسـتن و چنین، کاغەز. مس، شـەکر و توتن لە شارە جیاجیاکانی وڵات.
کارخانەیەکی بچووکی هۆیەکانی گواسـتنەوە بۆ دروسـتکردنی گالیسکە و کەژاوە لە شیراز.
لە کۆتاییشـدا دروسـتکردنی کارخانەیەک بۆ دروسـتکردنی کاتژمێری قەبارە مامناوەند بۆ شارەکان.
لەسـەرووی هەمووشـیانەوە داواکاریی گەورە و قورسـی ئەوەبوو چەندین کارگەی دروسـتکردنی تۆپ لە تاران و ئیسـفەهان و شـیراز دروست بکرێ، بۆ ئەوەی سوپا چیدی پشت بە تۆپی ڕوسی و بریتانی نەبەستێ.

وەزیر پەی بەوە بردبوو، ئەو هەموو نەخشـە و پلانانە هی ئەوە نین لە ماوەی ژیانی ئەودا ببنە ڕاسـتی و جێبەجێ بکرێن. ئەوەشـی دەزانی ئاستەنگی گەورە گەورەی دێنە سەر ڕێگا، بەڵام خۆ هەر بەلای کەمییەوە حەزی دەکرد تا لە ژیاندا ماوە سێ لەو خەونانەی بێنەدی.
یەکەمینیان خوازیاربوو هەموو منداڵانی وڵاتەکەی لە دژی دەرد و بەڵای سـووریژە بکوترێن. بۆ ئەوەی ئەو دەردەکوێرەی تا دەهات ژمارەکەی زیاتر دەبوو، بوەستێ.
خەونی دووەمیشـی قوتابخانەیەکی تەکنیکی بۆ منداڵە بەهرەدارەکان دابمەزرێ، کە دواتر دەبێتە پاڵپشتێک بۆ نەخشەی پەرەپێدانی وڵات.
سـێیەمین خەونیشـی خەونێکی زۆر تایبەت و کەسـی بوو. کاتێک ئەو هێشـتا لە تافی لاویدا دابوو، ئەو لای باوکی کاریدەکرد، باوکیشـی لە کابینەی پاشای پێشوو وەزیر بوو، دواتر هەر خۆیشی بووە سەرەوەزیر. لەدوای گەشتێک بۆ ڕوسیا، باوکەکە باسی ئەو کاتژمێرانەی بۆ کردبوو، کە لە سـەرووی کڵێسـاکانەوە جێگیر کرابوون. زەنگی ئەو کاتژمێرانە

ئەوەندە دەنگدەرەوە بوو، هەموو شـارەکە گوێی لێدەبوو. پاشـان ئەمیر کەبیر وەک پیاوێکی گەنج بە نێردەیەک چووە مۆسـکۆ. لە کرەملین بۆ یەکەمین جار گوێی لە زەنگی ئەو کاتژمێرانە بوو، کە پێشتر باوکی بۆی باس کردبوو. ئیدی لە خۆشـیی هەسـتکردن بە کات دڵی گەش بوو. ئەو کاتەی دەڕوا و ئەوکاتەش کە تێپەڕیوە.

ئەو خەونەی تـافی لاوێتی هیچ کـات لێی جیـانەدەبووەوە. ئەو لەگەڵ ئەندازیاری کارخانەی کاتژمێری فرەنسـی قسـەی کردبوو، چۆن لە هەموو شـارە گەورەکانی وەک تاران، ئیسـفەهان، شـیراز و تەورێزدا چەندین کاتژمێری وەها دابندرێ. هەڵبەتە نەشـدەکرا ئەو کاتژمێرانە لەسـەر منـارەی مزگەوتەکـانـدا قـایم بکرێن. چونکە زیـاتر بە لاساییکردنەوەی کڵێساکان دەچوون و خەڵک تووڕە دەبوو.

بۆیە وەزیر بیریکردەوە، بەڵکو کـاتژمێرە گەورەکـان لە گۆڕەپـانی گەورەی بازاڕی شـارە گەورەکانی وڵاتدا دابندرێن. هەندێک جار کە بۆ بـازاڕ دەچوو، لە خەیـاڵی خۆیدا گوێی لە دەنگی زەنگی کـاتژمێرەکان دەبووەوە.

کات لە وڵاتەکەی ئەودا چەقی بەسـتبوو، لە شـوێنی خۆی وەسـتا بوو. ئەویش دەیەویست بە دەنگی ئەو کاتژمێرانە بیجووڵێنێ.

ئەو خەونەکەی بەڕادان دا. ئەندازیارەکە کـارخـانەیەک دادەمەزرێنێ و هەر کـاتیش وڵات ئـارام بووەوە، خەریکی دامەزرانـدنی کـاتژمێرەکان دەبن.

خۆی کێشـەیەکی گەورە هەبوو، ڕەوتی پەرەسـەندنەکانی خاوکردەوە؛ وڵاتەکە ڕێگەوبانی باشـی نەبوون، هەموویان ڕێچکەی باریکی ئەسـپ و گالیسـکەکان بوون، کە سـروشـتکردانە هەبوون. خۆی هەر ئەو وڵاتە گەورەترین ڕێگەوبـانی لە دونیـادا هەبوو، بەڵام ڕۆژگـار و جەنگی

بەردەوام و داشـــۆران و ڕنـوو و چەنـی[٣٢] زەوی، شـــوێـنەواری کوێرکردبوونەوە.
بۆ ئەوەی لە لایەن خەڵکەکەوە خۆیان خۆشـــەویســـت بکەن و ئەو دڵەڕاوکێ و نـائـارامییەی لە هەبوونی فرەنســـییەکـان پەیـدابووبوو بڕەوێنێتەوە، وەزیر داوای لە ڕوســـەکان کرد، ڕێگاوبان بۆ شـــارەکانی وڵات لێبدەن و شـــارەکان هەموویان بە تۆڕێکی ڕێگاوبانەوە بەیەکەوە ببەستنەوە.
ئەوانیش دەســـتبەجێ خســـتنەڕووەکەیان پەســـەندکرد و دەســـتیان بەکارکرد. لەم کارەشـــدا ئەوان شـــارە باشـــوورییەکانی وڵاتیان پشتگوێخست و ڕوویان کردە ئەو شارانەی لە سنووری هیندستانەوە نزیکن و ڕێگاوبانی ئەوێیان لێدا.
وەزیر ئەمەی دەزانی، بەڵام هەستیکرد، ئەوەی ڕوسەکان دەیکەن هێشتا بۆ وڵاتەکە باشە.
هەبوونی ڕوســـەکان لە بەشـــی باکوور و ڕۆژهەڵاتی وڵاتی ئێران تیختیخەی بێزاری و هەستیاریی بریتانییەکانی دا. ئەوان هیچ شتیان لە وەزیر هەڵنەکڕاند، کە دەیەویســـت دۆســـتایەتیی هەموو لایەک بکا. ئاخر ئەو ســـەر بە ماڵباتێکیش بوو نەدەکڕدرا. ئیدی بریتانییەکان بڕیاریاندا چـاوەڕێ بکەن. ئەوان هۆز و تیرەکـانی ئەفغـانیـان پڕچەک کردن و ڕاوێژکاری ســـەربازییان بۆ ناردن بۆ ئەوەی لە کاتی پێویســـتدا و لە حاڵەتی لەشکرکێشیی ڕوسیا بۆ سەر هیندستان، بەرپەچی بدەنەوە.
بریتـانییەکـان لەهەمـان کـاتیشـــدا لە ڕێی پیـاوە نزیکەکـانیـان زیـاتر مەهـدولیـایـان لە دژی وەزیر هـانـدەدا. ئەوان هەواڵی هەڵبەســـتراوی

---

[٣٢] ڕنوو دارمـانی کەویە بەفری گەورە. چەنی: دارمـانی زەوی بەهۆی بنکۆڵبوونی بە ئاو.

وەهایان دەنارد، گوایە لە نەخشە و پلانی وەزیر دایە وردە وردە پێگە و پایەی شا ناسر لاواز بکا.

مەهدولیا بە ئاخهەڵکێشانێکەوە لای شـێخ ئاغاسـی، ئەو پیاوەی لە هەمووان زیاتر جێگەی باوەڕی بوو، وەها دەردەدڵی خۆی دەکرد: "ئەو کوێرانە هەر کاغەزێک وەزیر لەبەردەمیدا بنێ، یەکسەر بێ چەندوچوون واژۆی دەکا."

شێخ ئاغاسی ئەشهەدوویەکی بۆ لێدەدا: "هەر بەڕاستی ئەم شتە مایەی خەملێخواردنە. زۆری پێناچی شا دەسەڵاتی خۆی لەدەست دەدا، بۆیە ئەرکی تۆیە شا ڕاست بکەیتەوە."

مەهدولیاش گوتی: "من دەچم و قسەی لەگەڵدا دەکەم. بەڵێ پێویستە بچم و پێی بڵێم."

١٣

ڕوس

زۆر جاران شا بەنێو وڵاتدا گەشتی دەکرد، هەمیشە لەو گەشتانەیدا دەستەیەک لە ژنەکانی لەگەڵ خۆی دەبرد. لە میانەی ئەو گەشتانەیدا خۆی نیشانی ڕەعیەتەکەی دەدا تا ئەوانیش پێی سەرسام بن و کڕنووشی بۆ ببەن و لەو شوێنانەی سەردانیشی دەکرد پێشوازیی لە حوکمڕانە خۆجێییەکانی دەکرد. بە بەردەوامیش سەردانی قەڵا و سەربازگەکانی دەکرد.
هەندێک جار حەزی لێبوو پاشا نەبووبا. ئاخر ئیرەیی بەو پیاوانە دەبرد، کە سەربەستانە بەسەر جادە و کۆڵاناندا گوزەریان دەکرد و بۆ بازاڕ جرتوفرتیان بوو، یان هەروەک جوتیارێک لە زەوییەکەی خەریکی کاروباری کشتیاری خۆی بوو.
ناوبەناویش هەڵوەدای ئەوە بوو نوێنەرانی توێژ و چین و فەرمانڕەواکانی خۆی ببینێ. بەردەوامیش مێوانی لە ئاخوند و کەسانی ڕوحانی دەهاتن.

شتێکی سوودبەخش بوو پەیوەندیی لەگەڵ ئەو جۆرە کەسانە ببەستێ.
ئەو ئاخوندانەی سەر بە دەربار بوون، لە جەژنەکاندا پێشوازی لێدەکردن. هەروەک ڕۆژە پیرۆزەکانی مەولود و کۆچی دوایی پێغەمبەر و ئیمامی عەلی.
کاتێکیش ئەو ئاخوندانە دەهاتن، ئەوا هەمیشە سەردەستەی نۆکەران دەیبردنە هۆڵە زێڕینەکە و لەوێ ماوەیەکی درێژ چاوەڕێیان دەکرد تا شا دەهاتە لایان. لەکاتی چاوەڕوانیشدا بە چەندین جۆرە شیرنەمەنی فەرموویان لێدەکرا و خزمەت دەکران. کاتێکیش شا دەهاتە هۆڵەکە، ئاخوندەکان لەبەری هەڵدەستان و یەک لەدوای یەک دەستیان ماچ دەکرد. ئینجا شا کورتە دوانێکی دەدا، پاشان لەگەڵ چەند کەسێکیان دەمەتەقێیەکی کورتی دەکرد، داوای لێدەکردن بۆ ئەو و بۆ شانشینەکە دوعا بکەن، ئەوسا چەند دراوێکی تایبەتی ئاڵتونی دەدانێ، ئەو دراوەی پەیکەری خۆی لەسەر هەڵکەنرابوو، بەم شێوەیە خواحافیزی لێدەکردن. پاشان بەگوێی شەرمیندا دەیچرپاند: "ئەمانە کۆمەڵێک گەلحۆن، بۆنی کشپلی بزنیان لێدێ."

زۆر جاران شا لە کۆشکەکەیدا هەستی بە بێزاری دەکرد، چونکە پێیوابوو ڕۆژەکان هەروەک خۆیانن و دووبارە دەبنەوە. ئەو دەیخوێندەوە، دەینووسی، لە بەڵگەنامەکانی وەزیر ڕادەما و لێی دەکۆڵینەوە، نانی دەخوارد، هەندێ شەوی لە حەرەمسەرادا بەسەردەبرد. ئەو پیاسەی دوورودرێژی دەکردن و سەری دایکی دەدا ناوبەناویش چاودێریی کیژەکەی دەکرد ئاخۆ لە دەرس و دەورەکانی خۆیدا چۆنە و بە باشی فێربووە.
ئەمڕۆ چووە خانووە جوانەکەی پشت قۆپەنی دارەکان، ئەوەی وەک تەختەڕەشەکە ناسراوە. ئەو ژوورەی بە کەلوپەلی فەرەنسی ڕاخراوە، لە

هەموو لایەکی خانووەکەش تابلۆی ناوازەی هونەرمەندی بەناوبانگی ئێرانی کەمالولمولک هەڵواسرابوون. لەسەر دیوارەکەش تەختەڕەشێک داندرابوو کە بە فرەنسی "tableau noir" پێیدەگوترا. ئەمەش بۆ قوتابییەکان بوو، هەمووشیان منداڵی شا بوون، لەو ژنانەی سەر بە هۆزەکەی ئەو بوون، بۆ ئەو منداڵانە کورسی داندرابوون.

باوکی شا کاتی خۆی ئەو ژوورەی دروستکردبوو، کوڕەکەشی، واتە شا ناسر لەوێ لە کاتی منداڵییدا فرەنسی و بیرکاری لەسەر دەستی خانمە مامۆستایەکی بەتەمەنی فرەنسی، فێربووبوو. هەمیشەش مامۆستاکە یان خانمێکی فرەنسی، ژنی یەکێک لە کارمەندەکانی باڵوێزخانەی فرەنسی، یان خانمێک دەبوو، کە تایبەت لە فرەنساوە بۆ مەبەستی فێرکردنی شازادە هێنرابوو.

هەنووکەش تاج سوڵتان دەرسی زمانی فرەنسی لەو ژوورە لەسەر دەستی خانمە مامۆستایەکی فرەنسی دەخوێند. ئەو مامۆستایە نوێ بوو، وەزیر لە ڕێی باڵوێزخانەی فرەنسی ڕێکیخستبوو. ئەو خانمە مامۆستایە لە خانووەکانی فرەنسییەکان دەژیا و ڕۆژانە یەک دوو سەعات دەرسی بە تاج دەگوت.

لە پەنجەرەکەوە شا بینی خانمە مامۆستا لە بەردەم تەختەڕەشەکە وەستاوە. ئەو خۆی هەم نوێ و هەم شەرمنیش بوو. شا دودڵ بوو لەوێ ئاخۆ بچێتە ژوور یان نا. هەر زوو پشیلەکە لەباوەشی پاشا بازی دا و خۆی گەیاندە لای تاج.

مامۆستاکەش تا لای دەرکە هات. سڵاوی لە پاشا کرد و کەمێک ئەژنۆکانی بۆ چەماندنەوە. ئینجا خۆی لە دەرکەکە کەلی[٣٣] کرد بەڵکو شا بێتە ژوور، بەلام ئەو هەر لە شوێنەکەی خۆی مایەوە.

---

[٣٣] خۆ کەلیکردن: خۆلادان، خۆ تیدان.

پاشا به فرەنسی پرسی: "ئەریٚ هەمووشتێک بەپێی خواست باش دەڕوا؟"
مامۆستاش وەڵامی دایەوە: "بەڵێ، بەدڵنیاییەوە."
ئینجا گوتی: "زۆر باشە. ئەریٚ تاج قوتابیەکی باشە؟"
"هەڵبەت. ئەو زیرەکە، بیرتیژە، هەر بەڕاستی شازادەیە."
"تۆ ئیمەت دڵخۆش کرد. هەر شتێکت بویٚ، دەکریٚ ئاگادارمان بکەیتەوە."
ئینجا شا بانگی شەرمینی کردەوە و بەنێو باخەکەدا قەدەمی لێدا.

بۆ ئەوەی بەسەر پەستی و بێزاریی خۆیدا زاڵ بیٚ، هەندێک جار تابلۆی دەکێشا. کەمالولمولک کاتی خۆی مامۆستای بوو. ساڵێکی رەبەق نیگارکێشەکە هەموو ڕۆژێک دەهاتە کۆشک بۆ ئەوەی نیگاری پاشا لە هۆڵی مینابەندەکەدا بکێشیٚ. کەمالولمولک بنمیچ و دیوارەکانی هۆڵەکەی بەو سەدان پارچە ئاوێنە لە تابلۆیەکدا بە قسە هێنابوو. هەروەها ئەو پەردە کەسکە قورسە گەورەیەی، هەموو جارێک شا بەوێدا دەردەکەوت و هەر بەوێشدا دەڕۆیشت و لەبەرچاو ون دەبوو، لەگەڵ مافووری قورمزی تۆخ و شینی تاریک لەگەڵ ئەو سەدان بیچمۆکانەی سەر مافوورەکان لەسەر تابلۆکەی ئەودا بە جوانترین شێوە ڕەنگی کردبوون، وای لێکردبوون لەگەڵ مرۆ بکەونە قسە. لە دواییشدا مامۆستای نیگارگێش کورسییە شاهانەکەشی لەیاد نەکردبوو.
پاشاش لە تابلۆکان ڕادەما و تەکنیکی جۆربەجۆریان لیٚ فێر دەبوو، کە هەر بەخۆیشی بە چاک یان بە خراپ لە تابلۆکانی خۆی بەکاری دەهێنان.
خۆی هەر دەبووایە شەرمین یەکەمین نموونەی تابلۆی بووایە. بە تابلۆکەشی زۆر دڵشاد بوو، ڕاستەوخۆ بە دیواری ژووری کارکردنی هەڵواسیبوو.

جارێکی دیکە هەوڵیدا لە تابلۆیەکدا تاج سـوڵتانی تێدا ڕەنگ بداتەوە، بەڵام تێیدا سەرنەکەوت.

کەمالولمولک لەبارەی تابلۆکەوە بە شـای گوت: "ئەمە کارێک نییە لێی بێهیوا بیت. شا دوو ئاڵنگاری لەپێشن، کە هی بەسەردازاڵبوون نین."

"یەکەمیان ئەوەیە، کیژەکەت تا بڵێی جوان و نازدارە. دووهەمیشیان ئەو هیچ چرچ و لۆچی لە سـەر دەموچاودا نین. من پێشـنیاز بۆ شـا دەکەم نیگاری دایکی خۆی بکێشـێ. ئەویش نموونەی خەونە. نازدارییەکەی لە ڕێگەی چرچولۆچییە شـاهانەییەکەی بەدیار دەکەوێ، ئەو هەر هێز و دەسەڵاتی لێدەباری و لێبژاردنی جلوبەرگیشی تەواوعەیارە[٣٤]."

پاشاش وەڵامی دایەوە: "ئەمەیان ناکرێ. ئاخر لە شوێنی خۆی تک نادا[٣٥]، ناتوانێ یەک خولەک بێدەنگ بێ. ئەو هەر بەدوای شـتدا دەگەڕێ تا بیکاتە پاکانەی لۆمە و سـەرکۆنەکردنی شـتێک. ئەو لەسـەر کورسـییەک دابنیشێ و منیش فڵچەم بەدەستەوە بێ، خۆی ئەوە لەپێش چاوە، ئەوسا دەبێتە جەنگ و هەرا."

شـا هەر بەتەنیا بە نیگارکێشـانی پشیلەکەی و ژیانێکی وەستاو وازیهێنا. ئەو بەدزیش هەوڵیـدەدا بەڵکو نموونەیەک لەبەر تـابلۆی ئەسـپەکەی ناپلیۆن بگرێتەوە، بەڵام هیچی پێنەدەچوو.

لەبەردەم تابلۆکە بەخۆی گوتەوە: "خۆی ئەمە ئەسـپ نییە، بەڵکو بوەتە کەر. لێ هەرچۆنێک بێ خۆشیمان لێبینی."

شـا هەرگیز نەبووە تابلۆکێشـێکی سـەرنجڕاکێش، بەڵام ئەو شـاعیرێکی ڕاسـتەقینە بوو. هۆنراوەکـانی خسـتبوونە سـەر کـاغەز، بەڵام زەحمەتییەکەی ئەو لەوەدا بوو وشەکانی قافیەڕێژ بکا. خۆ ئەگەر ئەو بە ئەنجامەکەی خۆشـحاڵ بووبایە و هەموو وشـەیەکی لە شـیعرەکەدا لە

---

[٣٤] تەواوعەیار: کامڵ، بێ خەوش.

[٣٥] تک نادا: واتە ناتوانێ نەجووڵێ.

شوێنی خۆی دابنابایە، ئەوا ئەو شەوە وازی لە ئیشوکارەکانی دیکەی دەهێنا و بانگی نووسەری دەرباری دەکرد کە بە خۆی و چراهەڵگرەکەی بێن و بە کاغەزی فەرمی شیعرەکەی بۆ تۆمار بکەن. یەکێک لەو شیعرانەی کە بەم شێوەیە لەدایک بوو، ئەمەی خوارەوەیە:

خەونم بینی، تەرمی باپیرەم بووە خاکوخۆڵ
تەنیا چاوەکانی نەبێ
ئەوانەی لە پێڵووی چاویدا بە خڕی دەخولانەوە
هەموو شتێکیان گرتە خۆ.
حەکیم هات و خەونەکەمی لێکدایەوە:
چاوی ئەوە ناسرەوێ
تا بەشی دیکەی وڵات داگیرکرابێ.
ئەو هەر بیر لە هەرات دەکاتەوە.

دوای تۆمارکردنی ڕستەی یەکەم، نوسەری دەربار بە سەری شۆڕبووەوە دانیشت. ئاخر ئەو یەکەمین کەس بوو، کە هۆنراوەکانی شای گوێ لێدەبوو. بە مەراقەوە شا چاوەڕێی کاردانەوەی کابرای دەکرد.
نووسەری دەرباریش دڕی بە بێدەنگییەکەی دا: "پایەبەرز، وای لەو شیعرە شاهانەیە، بەڕاستی سەرسامم پێی."
خەندەیەک پەڕیە سەر ڕوخساری شا و یەک دوو دراوی زێڕینی بۆ نووسەرەکە فڕێدا.

وەزیر کە خۆیشی حەزی لە شیعر بوو، جارێکیان دیوانەشیعرێکی جزوبەندی ڕازاوەی، هی شاعیری فارسی سەدەی ناوەڕاست 'ئەبو

عەبدوللا ڕودەکی' پێشکەشی شا کردبوو. ئەو شیعری کلاسیکی دەخوێندنەوە و زۆریشی لەبەر کردبوون. شیعر بۆ ئەو لەکاتی شەوە درێژەکانی بێزاری و پەستی لە کۆشکەکەدا دڵنەوا و فریادڕەسی بوون. ئەو ئەم شاکارانەی بە سەرنجەوە دەخوێندنەوە و لە هیکەوە چاوی بە جوانترین دیوانە شیعری فارسی کەوت:

بویی جوی مولیان آید همی

یاد یار مهربان آید همه

در فرخار بر فغفور بستی

به جوی مولیان بر پل شکستی

بۆنی جۆگەی مولیان دێ

یادی یاری میهرەبان دێ

شا زۆر باش کەوتە بن باندۆری و لە ڕۆژژمێرەکەی بە درێژی ئەمەی نووسی: "هەرات ئۆقرەی لەبەر هەڵگرتووین. هەرچی ئێمەش دەیکەین، ئەو شارە هەر لە نێو یادەورییماندا نغرۆ دەبێ. ئەمڕۆ هەرات شاکارانە لەنێو شیعری ڕودەکییدا خۆی نواند. شیعرەکە لەبارەی ڕووبارە خۆشەویستەکەی (ئامو)ەوەیە. کاتێک شیعرەکەمان خوێندەوە، فرمێسکی بەچاودا هێنایەنەخوار، بە درێژایی ئەمرۆژە هەر ئەو شیعرەمان خوێندووەتەوە:

"با بۆنی ڕوبارەماڵییەکەی لەگەڵ خۆی هێنا

هەروەها یادەوەری خۆشەویستانیش.

هەرچەندە ڕووباری ئاموی بندینێکی بەردەڵانی هەیە

لێ من دەمەوێ بچمەوە ماڵێ

ئاخر ئەو بندینە وەک پەڕی مەل وایە لەژێر پێم

شا مانگە

ماڵیش ئاسمان
مانگیش هەر بۆ ئاسمان دەگەڕێتەوە."

زستان هات، پاشاش نەیدەزانی ئاخۆ شەوە دووورودرێژەکانی زستان چۆن بەسەر ببا. ئەو لەپڕ بە بانگهێشتنامەیەکی ڕوس سەرسام بوو.
لەسەر فەرمانی وەزیر دووساڵ بە شەو و ڕۆژ خەریکی لێدان و چاککردنی ڕێگاوبانی نێوان شارەکان بوون. بۆ ئەوەی بەر لەوەی سەرماوسۆڵەی چلەی زستان دابکا، بە دیارییەکی نایاب دڵی شا خۆش بکا.
خۆی دەکرا ڕێگەوبانەکان لە ڕێی خەڵکی خۆجێیشەوە لێدرابان و خۆشکرابان، بەڵام ڕوسەکان ئەو شتەیان هەبوو کە ئێرانییەکان نەیانبوو: دیسپلین و کۆڵنەدان. ڕابردووی سەخت و شەکەت، جەنگ و هەرای لەبننەهاتوو گەلێکی وەهای لێکەوتبووەوە کە چیدی زات نەکەن چاو ببڕێتە دوارۆژێکی گەش و ڕوناک.
لە مەزارگەیەکی دەروەی تاران عەبدولداود نێژرابوو، یەکێک بوو لە نەوەکانی محەمەد پێغەمبەر. بەدرێژایی بەشێکی زۆری ساڵ، خەڵکی تاران دەچوونە سەر مەزارە پیرۆزەکە. عەبدولداودیش شوێنە دڵڕفێنەکەی شا بوو. لە ساتە تەنیاییەکانیدا بەرەو ئەوێ لێیدەخوڕی و لەوێ لەپاڵ گۆڕی چاکدا چۆکی دادەدا دەردەڵی لە ژیان دەکرد.
ڕوسەکانیش زانییان ئەو مەزارە چەند لای شا گرنگ و پیرۆزە، چەند شتێکی ڕوحی باڵایە لای. لە زستانانیشدا ڕێگەی گەیشتنە ئەوێ سەخت و نەکردە بوو، هەموو بەردەڵانی و دژوار بوو، کەس نەیدەوێرا بە خۆی و ئەسپ و گالیسکەوە بەوێدا بڕوا. هەر بۆیە ڕوسەکان ڕێگەیەکیان بۆ شا لێدا، کە هەمیشە بۆ هاتوچۆ لەبار و کراوە بوو. ڕێیەکە وەک مارێک وابوو بە نێو گاشە بەردەکاندا دەخشا.

لە دوازدە شوێندا پرد بەسەر ڕێڕەوی ڕووبارەکەدا هەڵنران. بە هەزاران جوتیاری بەشـــان و بازوو، گردە مەترســـیدارەکانیان تەختکردن و ڕێگەکەشیان بەردڕێژ کرد. ناوبەناویش چایەخانە و شـوێنی خواردن و نوێژگەیان لێ دامەزراند.
هەرچەند ســـاڵ ســـاردیش دەبوو، هێشـــتا ڕوســـەکان توندتر و ماندوونەناســـانەتر کاریان دەکرد. ئاگری گەورە گەورەیان دەکردەوە و لەگەڵ جوتیارەکان لە کار و چالاکیی خۆیان نەدەکەوتن.
ڕێگەکە تەواو بوو، بەفریش هات و سپیپۆشی کرد.

وەزیر وەهای ڕێکخســـت کە پاشـــا لە ســـەر یەکەم گردی پەڕگەی تاران کرێکارە ڕوســـەکان ببینێ ئەوانەی ڕێگەکەیان لێدا. خۆیشـــی بەسـواری ئەسپەکەیەوە یاوەری شای کرد و لەڕێگاش باسوخواسی ڕوسەکان و خەریکبوونیان بە ڕێگاوبانەکان لە سەرتاسەری وڵات بۆ کرد.
پاشاش ئەو سەرنجەی دا: "گوێمان لێبوو ئەوانە خەڵکی ماندوونەناسن."
وەزیریش پێی گوتەوە: "ئێمە خۆمان هیچ ناکەین و هەر پشـــت بە خوا دەبەستین."
شا هەستیکرد کە مەبەستی وەزیر شێوەژیانی پاشایە بۆیە باسەکەی گۆڕی.
"ئەرێ ئێمە لەنێو ئەو بەفرەدا چی دەکەین؟"
وەزیریش بۆی ڕوونکردەوە: "ئەندازیارەکان دەیانەوێ ئەو ڕێگەیەی لێیانداوە نیشانی پاشای بدەن."
پاشاش بە دەردەدڵێکەوە پرسی: "جا هەر دەبوو ئەمڕۆ بووایە؟"

کاتێکیش ئەندازیارەکان پاشـــایان بینی بەرەو ڕوویان دێ، ئەوا بە نیوە بازنەیەک وەستان. پاشاش بەو تێلایەی دەستی لە دووری ئەوان وەستا.

وەزیریش ئەندازیارە ڕوسەکانی بە شا ناساند. سەردەستەی ئەندازیارەکانیش کەمێک سەری بۆ پاشا دانەواند، بەرەو لای شا هات و بەڵکو لەگەڵ ئەو بڕوا تا ڕێگاکەی نیشان بدا و چۆنیەتییەکەی بۆ ڕوونبکاتەوە. ڕێگەی چوونە لای مەزارە پیرۆزەکە بە بەفر داپۆشرا بوو، ئیدی شاش نەیدەزانی ئاخۆ وەزیر باسی چی بۆ دەکا. ئەو بێباکانە نیگایەکی لە گردە بەفراوانییەکە بڕی و بە چاوی پرسیارەوە لە وەزیری ڕوانی.

ئەندازیارەکەش گوتی: "ئەگەر پاشا ڕێگە بدا، دەکرێ بەرەو مەزارگەی ببەین."

پاشاش بە دوودڵیەکەوە پرسی: "بەرەو کوێ؟"

کابرای ڕوس قسەکەی خۆی دووبارەکردەوە: "بەرەو مەزارەکە."

"کامە مەزار؟"

"سەر گۆڕی عەبدولداود."

پاشاش بە سەرسوڕمانەوە پرسی: ""بەم بەفرە؟ بۆ سەر عەبدولداود؟"

"پێموایە ئەسپەکەی پاشا لەبارێکدایە تا لەنێو بەردا بەگورگەلۆقێ بڕوا."

"ئەسپەکەی ئێمە ئەسپێکی بەهێزە، بەڵام خۆ درەنگە و زۆریشی پێناچی تاریکایی دادێ."

"ئەرخاین بوو، بەر لەوەی تاریکی دابێ، خاوەنشکۆ گەڕاوەتەوە کۆشک."

شا بە چاوێک سەیری کرد، بڕوای بە قسەکەی نەهات.

ئینجا پاشا ڕووی قسەی لە وەزیر کرد و گوتی: "ئەرێ وەزیر بەم قسە و بەڵێنە ئاگادارە؟"

میرزا کەبیریش سەری بۆ لەقاند.

شا ناسر بە بێدەنگی ڕێگەی گرتەبەر.

ئینجا لەپڕ بە کابرای ڕوسی گوت: "تۆ پێشکەوە! بزانم چۆنە!"

سەردەستەی ئەندازیارانی ڕوسیش جڵەوی بۆ ئەسپەکەی شلکرد و تا توانای تێدا بوو کەوتە غار. پاشاش بەدوایدا لەپاڵ گابەردە زلەکاندا بە ئاسانی بە ڕێگەیەکی پێچخواردوودا ئاوزینگی لێدا و ئەسپەکەی هاژۆت. بە بێ دوودڵی بەسەر گردەکەدا لێیخوڕی و بەلای یەک دوو چاخانەشی ڕەت دا. ئەوەشی پێی هەرس نەدەکرا چۆن بەو متمانەبەخۆبوونەوە بەسەر پشتی ئەسپەکەیەوە بەسەر ئەو ڕێیە و بەنێوبەفردا بڕوا، بێ ئەوەی پێش خۆی بە باشی ببینێ.

پاش کەمێک ئەسپسواری، لە دوورەوە شا چاوی بە گومبەزە زێڕینەکە کەوت. خۆ ئەمە هیچی کەمتر نەبوو لە پەڕجوویەک. ئاخر لە هاویندا ڕۆژێکی ڕەبەقی پێدەچوو تا کەسێک دەگەیشتە سەر مەزارەکە. کەچی ئێستا کەمتر لە نیو سەعاتی خایاند.

کابرای ڕوس لە نزیک مەزاری عەبدولداوددا هێواشی کردەوە و ئەسپەکەی ڕاگرت. پاشاش هەر بە گورگەلۆقە لێی تێپەڕی و بەرەو ناو مەزارەکە ملی لێنا.

١٤

ئاهەنگی بەهار

بەهار بوو، شا ویستی ئاهەنگی سەری ساڵی ئێرانی بکاتەوە، هەروەک چۆن پاشا کۆنەکانی ئێرانی یادیان دەکردەوە.
ئاهەنگی ساڵانی ڕابردوو زۆر گەورە و بەجۆش نەبوو، ئەمساڵ حەزی دەکرد تۆڵەی ساڵانی پێشتر بکاتەوە. ویستی لەسەر ئەو تەختە ئاڵتوونییە دانیشێ، کە لە ڕۆژگاری خۆیدا پاشاکانی فارس و میدییەکان لەسەری دانیشتبوون. خۆی بەتەنیا هەر گەورە پاشاکانی وەک کۆرش، کامبوجی و داریوش لەسەردەمی خۆیاندا ئاهەنگی وەهایان گێڕاوە.
شتەکەش سادە بوو بەڵام کورسییەکی جادوویی بوو، کە لەسەر یەکێ لە دیواری کەلاوەکانی کۆشکی پێرسیپۆلیس نەخشێنرابوو. لەسەر مێزە ناودارەکەدا، داریوش و شاهەنشا دەبینرا دابینیشێ، ئەوەش لەکاتی ئاهەنگی سەری ساڵدا بوو، کە پێشوازی لە پاشاکانی دیکەدا دەکرد، ئەوانەی بە بۆنەی ساڵی نوێوە دیارییان پێشکەشی پاشا دەکرد.

جارێکیان ئەسکەندەری کۆشکە گەورەکەی ئەوێی ئاگر تێبەردا، بەڵام هەبوو بە کورسییەکە ڕابگا لە وێرانبوون و سوتان بیپارێزێ.
بەگوێرەی ساڵنامەی ئێرانی، ئەوساڵ بەهار لە سەعات دەی بەیانی دەستپێدەکرد. ئەو کەسانەی بۆ بۆنەکە بانگهێشتکرابوون، لە بەیانییەکی زووەوە بەرەو کۆشک بەڕێکەوتبوون. ئەو خزمەتکارانەی جلی ئاهەنگیان پۆشیبوو، یاوەری میوانەکان بەگوێرەی پلەوپایەیان بۆ شوێنی دەسنیشانکراو ڕێنوێنی کران. میوانەکان بە دوو ڕیز لە بەرانبەر یەک وەستابوون، تا پاشا بتوانێ بەناویاندا ڕێبکا و سڵاویان لێبکا. بەتەمەن و ئەندامە هۆشمەندەکانی خانەوادەکەی هۆزی شا لەپێشەوە بوون، لەدوای ئەوانەوە نوێنەرانی هێزە بیانییەکان دەهاتن. لە بەرانبەری ئەوانیشدا سەردارانی جەنگ و پۆلێک لە ئیمام و ئاخوندەکان بە ڕابەرایەتی ئایەتوڵڵای تاران بوون. لە تەنیشت مەلاکانیش سەربازەکان بوون. بەدوای ئەوانیشدا نوێنەرانی بازاڕ و کارمەند و پیشە سەربەخۆکان بوون. هەر هەمووشیان جلوبەرگی ساڵی نوێیان لەبەردابوو، هەمووشیان ڕیشی خۆیان قەڵەمکردبوو و بە باشی سەروپرچی خۆیان داهێنا بوو. مرۆ لەوێ هەر بۆنی گوڵ، بخوری سووتێنرا و مۆمی دەکرد، بە چەندین داودەرمانی بۆنخۆش بەسەر ئاگرەکەوە بڵاوبووبووە. لە هەموو لایەکەوە هەر گوێت لە دەنگی خۆش و موزیک و گۆرانی دەبوو. هەموو شتێک نیشانەی ئەوەی دەدا، هەربینا پاشا لەپشت پەردە کەسکە نوێیە درێژەکەوە دێتەدەر و خۆی نیشانی ئامادەبووان دەدا، بەڵام خۆ چاوەڕوانییەکە لەبەر نوێنەرانی هێزی وڵاتە بیانییەکان بوو. دیاربوو شتێک لە ئارادا بوو. بەڵێ ئەوان گەیشتبوون، بەڵام هێشتا هەر لای ئەستێلکی ئاوەکەوە وەستابوون.

پاشـــاش لە دواخســـتنەکە ئاگادارکرابووەوە، لەپشـــت پەردەکەوە، لە ناوەوەی هۆڵەکە، لە ئامادەبووەکانی دەڕوانی. ســـەرنجی دا وەزیرەکەی لە گفتوگۆیەکی چروپڕدایە لەگەڵ باڵوێزی بریتانیا.
ئەوەبوو شا لە سەرۆکی نۆکەرانی پرسی: "چی لە گۆڕێیە؟"
"دیارە ناکۆکییەک لەنێوان وەزیر و نێردەی بریتانیدا هەیە."
"لەبارەی چی؟"
"بریتانییەکان دەیانەوێ بەخۆیان و چەکمەکانیان بێنەژوور."
"بەڵام خۆ ئێرە تەویلە نییە؟ هەموو جارێک کە هـاتوون پێڵاوەکـانیـان داکەندووە، چما ئەمجارەیان وا ناکەن؟"
هەر کەســـێک هاتبایە نێو کۆشـــکەکە پێڵاوەکانی دادەکەند. هەر بەتەنیا پاشا بوو پێڵاو یان قاپقاپەکەی دانەدەکەند.
دیـاربوو بریتـانییەکـان بەم شـــێوازە نـاڕەزایەتیی خۆیـان لەبـارەی چالاکییەکانی ڕوس و فرەنســـییەکان دەربڕی. ســـەرەتا وەها دیار بوو شـــتێکی بچکۆلە و لاوەکییە، بەڵام دواتر دەرکەوت شـــتەکە ئاڵۆز و هەسـتیارترە. وەزیریش تێگەیشـت، شـتەکە پەیوەندی بە چەکمەکانیانەوە نییە. ئەو لە هەوڵی ئەوەدا بوو بەســـــەرخۆیدا زاڵ بێ، لێ لە هەناویدا دەکوڵی. ئەم ڕووقایمیەی بریتانییەکان ســـەرەتا بە هۆی دانپێدانانیان بە سەروەریی ئەفغانستان دنەی تووڕەیی وەزیریان دابوو.
وەزیر بە ئارامییەوە بە باڵوێزەکەی گوت: "خۆی دەبێ چەکمەکانت لێرە دابنێی ئینجا بچییە ژوور."
"هەروەک چۆن ئێرانییەکـان دابونەریتی خۆیـانیـان هەیە، ئێمەش هی خۆمـانمـان هەیە." بەم جۆرە کـابرای ئینگلیز وەڵامی وەزیری دایەوە. ئینجا زیـاتر لەســـەری ڕۆیشـــت: "بریتـانییەکان لە هیچ شـــوێنێک چەکمەکانیان دانانێن، لەوەش هەر گەڕێ لە ئاهەنگێکی پاشـــای ئێرانی وەها بکەن."

ئەم وەڵامە وەزیری دەھریتر کرد.
وەزیر بە پێداگرییەکەوە گوتی: "ئاخر لە بۆنەی دیکەدا بە بێ پێڵاوەوە هاتووی و سڵاوت لە پاشا کردووە."
باڵوێزەکەش لە وەڵامدا گوتی: "ئاخر بۆ بۆنەی جیاواز جیاواز ڕێسای جیاواز جیاواز هەن."
میرزا کەبیر ڕووبەڕووی کێشەیەکی زۆر سەخت بووبووەوە. کاتیش تا دەهات تەنگتر دەبوو. بەهار هات، ساڵنامەی نوێ دەستیپێکرد، سەدان میوان لە هۆڵەکە وەستاون و خەریکبوو پاشاش حەجمانی لەبەر دەبڕا.
هەر دەمودەستیش میوانەکان بە کێشەکەیان زانی، دەنگودۆ لەناو هۆڵەکەدا بڵاوبوونەوە.

- "بە پێڵاوەوە؟"
- "ئای لەو سووکایەتییە."
- "ئەو بریتانیانە چەند لووتبەرزن."
- "هەق نییە هەرگیز شا ڕێگەیان بدا."

ئاخوندەکانیش بە ڕوونی ئەوەیان دەربڕی، کە ئەم حاڵەتە قبوڵ ناکەن.
ئایەتوڵڵای تاران هاتەدەنگ: "ئەم شتە قەدەغەیە. شا سایەی خوایە لەسەر زەوی. کۆشکەکەی ئەو هەروەک پەرستگا پیرۆزە. خۆ ئەگەر بریتانییەکان نەیانەوێ بێنە ژوور، با نەیەن."
وەزیر وازی لە بریتانییەکان هێنا لە شوێنی خۆیان بوەستن و ڕووی لە نوینەرانی بیانی دیکە کرد و لەگەڵیان کەوتە قسە.
عوسمانییەکان لە ماڵی خۆشیان لێ ڕاهاتبوون پێڵاوەکانیان دابکەنن.
باڵوێزی فرەنساش بە وەزیری گوت، فرەنسییەکان هەمیشە لە ئەفریقادا و لەبەر ڕێزگرتن لە چوونەژوورەوەی ماڵاندا پێڵاوەکانیان دادەکەنن.
ڕووسەکانیش کە زانییان بریتانییەکان جەنەیان گرتووە[٣٦]، پێڵاوەکانیان

---

[٣٦] جەنەگرتن: لە ڕق ڕاچوون و پێچەقاندن لەسە هەڵوێستێکی نابەجێ.

داکەند و بە گۆرەوییەوە بەسەر مافوورە جادوویەکاندا ڕۆیشتن و تورک و فرەنسییەکانیش بەدوایاندا هەنگاویان نا.
وەزیر ڕووی لە باڵوێزی بریتانی کردەوە و پێی گوت: "کات وا دەڕوا."
بابای بریتانیش پێیگوتەوە: "ئێمە لەوە دەگەین، بەڵام ئێمە ڕێنمایی دەقاودەقمان لە لەندەنەوە پێگەیشتووە، دەبێ پێیەوە پابەند بین. بریتانییەکان پێڵاوەکانیان داناکەنن."
وەزیریش پێیگوتەوە: " جووت گۆرەویەکی شاهانەت بۆ دەهێنم، دەکرێ لەسەر چەکمەکانت بیانکەیتە پێت."
کابرای بریتانی گوتی: "هەر بیریشی لێمەکەوە."
وەزیر بینی کە شا لایەکی پەردەی لاداوە.
ئینجا وەزیر بە باڵوێزەکەی گوت: "مێوانداریێتی ئێرانییەکان لە جیهاندا ناسراوە، بەڵام شا بڕیاری دا، تا ئێرە و بەس."
ئینجا باڵوێز ئاماژەی بۆ نێردەکەی کرد و ئەوانیش بەبێ خواحافیزی گەڕانەوە لای ئەسپ و گالیسکەکانی خۆیان.
وەزیر وەستا تا ئەوان ڕۆیشتن، ئینجا خێرا بەسەر پەیژەکاندا سەرکەوت، چەکمەکەکانی داکەندن و لێ وەژوور هۆڵەکە کەوت. تۆپەکان بۆ سڵاوکردن تەقێنران، تیپی موزیک دەستی پێکرد، بەهار هات. شا ناسریش بەرەو کورسییە شاهانەکەی خۆی هەنگاوی نا.
ئەو تاجێکی کۆنینەی قەڵەمڕەویەکەی لەسەر نابوو، کەوایەکی شۆڕەی ئاودامێن تەلا و بەردی مرواری پۆشیبوو. ئەوەش ئەو شتانە بوو کە نادری گەورە لە هیندستانەوە لەگەڵ خۆی هێنابوونیەوە دوای ئەوەی بەسەر دەلهیدا زاڵ بووبوو. ئەوە یەکەم جار بوو کەلوپەلی گەنجینەی هیندی بۆ خەڵک دەربکەوێ. هەمووان بە شێوەیەکی سەرسامانە تەماشای شایان دەکرد.

کاتێکیش شاهەنشا لەسەر جێگەکەی خۆی دانیشت، ئینجا بواری دا هەموویان یەک لەدوای یەک بێن و پیرۆزبایی ساڵی نوێی لێبکەن و خۆشبەختیی بۆ بخوازن. لەو باولە[٣٧] پڕ لە زێڕەی لای خۆیشی، وەک دیاریی ساڵی نوێ دراوی زێڕینی بە ئامادەبووان بەخشیەوە.

---

[٣٧] باول: باهۆڵ، سندوق

١٥

سوپا نوێیەکە

فرەنسییەکان لێهاتووانە هەوڵیاندا پارچەی ئەو کارخانانەی بەتەمابوون لە ئێران بنیاتی بنێن، لە ڕێی کەنداوی فارسییەوە بیگەیەننە بەندەر عەباسی پەڕپووت. لەوێشەوە بە پشتی هێستر و بەو گالیسکانەی کە هێسترەکان ڕایاندەکێشا بە ڕێگە ناخۆشەکان، بەو ڕێگایەنای بە ئاستەم لە نێو دارستان و چیاکان بگەیەننە تاران، ئیسفەهان، شیراز و تەورێز. بەهەمان کارامەییشەوە کاریان لەسەر هاوچەرخکردنی سوپای ئێرانی کرد و وایان لێکرد ببێتە سوپایەکی کارامەی جەنگاوەر.

بەشێک لە کارخانەکان دەمودەست کەوتنەکار. ئیدی وەزیر بەرهەمی خۆمانەی بەچاوی خۆی بینی و بەدەستی خۆی دەستی لێدا، زۆر شاناز بوو. پاشاش بەوەی بەچاوی خۆی بینی هێدمەگرتی بوو: سوپایەکی گەورەوگران لەبن یەکبەرگێکی زۆر ڕێکوپێک. هەموو شتێکیان هەر لە سوپای فرەنسی دەچوو، هەروەک لە کتێبی مێژووی فرەنسییەوە

خوێندبوویەوە. ئینجا دەستی دایە داری دووربین تا وێنەی چەند سەربازێک بهێنێتە پێشەوە و وردتر لێیان ڕابمێنێ. یەکێکیان بە نیوە دەمکردنەوە سەرسامبوونەکەی لێ توراند. ئەو سەیری شەپقەکانیان، چاکەت، چەکمە بریقەدار و تفەنگەکانیان کرد، مرۆ وشەی "زۆر سەیرە"ی لە لێوەکانی بەدیدەکرد. نیگای پاشا کەوتە سەر ڕیزە تۆپێکی نوێ بە گریسی خۆیانەوە، لەبەر ڕۆژی پایزەدا دەبریسکانەوە.

وەزیر بە سواریەوە بۆ سەر گردەکە ڕۆیشت، بایەکی نەرم یاری بە دامەنی کەواکەی پاشا دەکرد. کاتێکیش وەزیر گەیشتە لای لەشکرەکە، ئەفسەرە فرەنسییەکە هاواری کرد: "ئامادە بن!"
لەپڕ سەربازەکان تفەنگە نوێیەکانیان لەسەر شان دانا.
شا سەیری ڕوخساری وەزیری کرد و خەندەی لەسەر لێو بەدیکرد. وەزیر لەسەر پشتی ئەسپەکەیەوە بە دەستی ئاماژەی بۆ شوێنێکی دوور کرد و بانگی کرد "ئاگر دەن!" ئەوانیش پلیان لە پەلەپیتکە گیرکرد و دەنگی تەقە هات. ئەسپەکەی شا حیلاندی و خەریک بوو هەڵسێتە سەر پاشوو. پاشا بە نەرمی دەستێکی لە کەمەری دا و هێوری کردەوە. بە ئاماژەیەکی وەزیر پۆلێک لە عەریفەکان بەرەو تۆپەکان غاریان دا و لوولەیان بەرەو ئاسۆ ڕاگرت. وەزیر هاواری کرد : "بیتەقێنن!"
ئیدی بۆ حەوت جار لەسەر یەک تۆپ هاوێشتران. شا دەبووایە توند جڵەوی ئەسپەکەی بگرێ و ڕکێفی توند بکا و بیسەنگرێنێتەوە[٣٨]. ئینجا لە گردەوە شۆڕبووەوە.
ئەفسەرە فرەنسییەکان سڵاویان کرد و فەرمانیان پێدرا لە حاڵەتی ئامادەباشیدا بن. ئینجا ستونی لەشکر، هەنگ بە دوای هەنگ بەبەردەم شادا ڕەت بوون و ئەویش بەردەوام دەستی تا ئاستی کڵاوەکەی بۆ بڵند

---

[٣٨] سەنگرانەوە: هێورکردنەوە و ڕاگرتن.

کردبوون. ڕوون و ئاشـکرا ئەو لەبن باندۆری نمایشـەکەدا بوو. وەزیر کارێکی باشی کردبوو، لێ شا لای خۆی ڕەتیکردەوە پەسنی بدا. لەبری ئەوە گوتی: "هەموو لەشکر بەم شێوازە ڕێکخراوەتەوە؟"

"نەخێر، جەنابی پایەبەرز، هێشـتا هەمووی نـا! ئێمە بەتەواوی لێ نەبووینەتەوە، کاتی زۆرتری دەوێ تا بەتەواوی بگەینە ئەو ئاستە."

ئەو ئامادەباشـییەی لەبەرچاوی پاشـا ڕوویدا، زۆر مایەی سـەرنج و ڕامان بوو، پێی سـەرسـام بوو، ئیدی شـا بیری لە دیسـپلینی سـوپای ڕوسـی کردەوە، ئەو کاتەی کە خۆی و باوکی لە دژی ئەوان شـەڕی کردبوو. ئەوەش ڕوون و ئاشـکرا بوو، وەزیر کاریگەرییەکی زۆری بەسـەر سـوپاوە هەبوو. دیاربوو ئەو سـوپاسالاری گشـتیی هێزەکەیە نەوەک پاشا خۆی.

لە مێشـکی شـادا پیلانیک سـاز بوو. بەو هێزە تۆکمەیە دەتوانێ هەرات لەبن دەستی بریتانی و ئەفغانییەکان دەربهێنێ.

وەزیر ئەفسـەرەکانی بۆ ڕیزی پێشـەوە هێنا و کورتە گفتوگۆیەکی بە زمانی فرەنسی لەبارەی ئەو چالاکییانەی لێیبوونەتەوە کرد ئینجا ئەوانی بە پاشا ناساندن.

پاشـاش دەسـتی بۆ بەرکی کەواکەی بردەوە و هەر ئەفسـەرێک چنگێک دراوی زێڕینی پێدان، ئەو دراوەی وێنەی خۆی لەسەر هەڵکەنرابوو.

١٦

ڕوس بەدوای پەیوەندیدا دەگەڕێن

شـۆڤار و سـووسـەکارانی بریتانی لە هەموو کاتێک چالاکتر و کاراتر بوون، خواخوایان بوو زانیاریی زیاتر لەبارەی هاوکاریی ئێرانییەکان لەگەڵ فرەنسی و ڕوسەکاندا خڕبکەنەوە.

ئاخر لە وڵاتەکەدا هیچ کەسـێکی دەسـتڕۆیشـتووی ئەرسـتۆکرات نەمابووەوە، بریتانییەکان نەیانکڕیبێ. هەر کەسـێک گەر بۆ کەمێکیش مرخی لە سـیاسـەت خۆشـکردبا و چاوی تێبڕیبووایە، دەیزانی بەبێ دەستلەپشتدانی بریتانییەکان نەدەگەیشتە هیچ دەستکەوتێک.

لەماوەی ئەو پەنجا سـاڵەی ڕابردوودا، ئینگلیز نەوەک هەر لەگەڵ کەسـانی ناو بازنەی دەسـەڵات، بەڵکو ڕایەڵەی پەیوەندییان لەگەڵ ئیمام و ئاخوندی مزگەوتەکان و سـەرۆک هۆز و تیرەکانی هەر چوار کەناری وڵاتەکەوە ڕاچاندبوو. بریتانییەکان هیچیان باز نەدەدا.

وەزیریش تەونی خۆی لە سووسەکاران هەبوو، زانیارییان بۆ کۆدەکردەوە. لەوانەوە سەرەداوی ئەوەی بۆ هات، کە مەهدولیا بە دزییەوە لە نێو حەرەمسەرادا لەگەڵ شا سرتەسرتیان بووە و دیارە شتێکیان لەبن سەردا هەبووە. گومانی ئەوەی کرد، ئەو دیدارەیان لەبارەی پرسێکی هەستیارەوە بێ.
ئەو کەسەی ئەم هەواڵەی بۆ وەزیر بردبوو، پیرەژنێکی ناو حەرەمسەرابوو، ئەو پیرەژنەبوو کە موو و گەنمەمووی دەموچاوی ژنانی حەرەمسەرای هەڵدەگرت و پاکیدەکردنەوە. جارێکیان بینی دایکی شا کە بەتەواوی چارشێویکی بەخۆیدا دابوو، هەروەک یەکێک لە ژنەکانی حەرەمسەرابێ، لەیەکێ لە ژوورەکانی پشتەوەی کۆشکەکە چووبووە ژوور. ئەوکات پیرەژنەکە خۆی لەپەنا دۆڵابێک حەشار دا تا بزانێ ئاخۆ چی دەگوزەرێ. بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو پاشاش هاتە ژوورەکە. پیرەژنەکە ئەوەندە شڵەژابوو، تەنانەت سەری لێ تێکچوو، نەیتوانی گوێی لێبێ ئاخۆ لەو دانیشتنەدا چی گوترا. دەبووایە وەزیر خۆی مەتەڵەکە هەڵبێنێ و بەدوایدا بچووبایە. ئەو ئەوکاتە زانی، ئەوکاتیش هەم بۆ ئەو و هەم بۆ وڵات کارلەکار ترازا بوو. گەر وەها نەبووایە، ئەوا گوێی لەمەی خوارەوە دەبوو:
شا بە دایکی گوت: "باشە دەتەوێ چیم پێ بڵێی؟"
"باڵوێزی ڕوسیا پەیامێکی بۆ تۆ هێناوە."
شا پرسی: "لە کێوە؟"
"هیچ ناو نەهێنراون، بەڵام واپێدەچێ لە قراڵی ڕوسەوە بێ."
"دەیانەوێ لەبارەی چییەوە قسە بکەن؟"
"هێشتا ناوەڕۆکەکەی نەزانراوە."
پاشا پرسی: "کێ پەیامەکە دەگەیەنێ؟"

"ئەگەر پاشـــا ڕێگە بدا، ســـیاســـەتوانێکی ڕوســـی پلەباڵا لەبن بەرگی بازرگانێکدا لەگەڵ کۆمەڵێ شـــتکرِ دێنە تاران. ئیدی ئەو لەباتی قڕاڵ دەەیەوێ لەگەڵ پاشادا قسە بکا. بەهیچ شێوەیەک نابێ بریتانییەکان پێی بزانن."

دیسان شا پرسییەوە: "شتەکە لەبارەی چییەوەیە؟"

مەهدولیاش گوتی: "من گومانی خۆم هەیە، بەڵام وەها باشـــترە ئارام بگری تا لە دەمی خۆیانەوە دەیبیستی."

شا پێیگوتەوە: "لەکوێ ئێمە ئەوان ببینین؟"

"باشـترین شـوێن شـوێنی حەوانەوە لاپەڕگەکەی شـێخ ئاغاسـییە. ئەو کەسـێکی ناسـراوی ئێمەیە، زۆریش باوەڕپێکراوە. پێمباشـە ئێمە بچینە باخە ئالۆباڵۆوەکەی ئەو. خۆ ئەگەر شا ژنەکانیشی لەگەڵ خۆی ببا ئەوا وەک سەیرانێکیشی لێدێ."

شا بێدەنگ بوو. مێشکی بیرۆکەکەی گرت.

ئینجا مەهدولیا پرسی: "دەکرێ من دیدارەکە ڕێکبخەم؟"

شا وەڵامی دایەوە: "باشە، ڕێکیبخە."

ئەوسا مەهدولیا دەستی شای گرت و بە سینگی خۆیەوە توند گوشی.

کاتێکێ مەهدولیا لەوێ ڕۆیشـت، پاشـاش گەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکە و داوای قلیانی کرد. چوو لەسـەر دۆشـەک و لەنێوان سـەرینەکاندا دانیشت. لەکاتێکدا قلیانی دەکێشا لە گژ هزران ڕاچوو.

هەرگیز دایکی بەخۆیٚ ڕەوا نەدەبینی وەک پەیـک و تەتەر بکەوێتەگەڕ مەگەر پرســـەکە زۆر گرنگ و هەســـتیار نەبێ. شـــا بڕیاری دا جارێ چاوەڕێ بکا و هیچیش لای وەزیرەکەی نەدرکێنێ.

١٧

باخی ئاڵوباڵو

ئاڵوباڵوش هەر گێلاسە، بەڵام سوورتر و ناسکتر و بەتامترە. خۆشترین جۆری ئاڵوباڵو لە دەرەوەی تاران لە بەرزاییەکانی ئەلبورزدا هەیە. لە شارەکانی دیکەدا ئاڵوباڵوی لە کۆتایی حوزەیراندا پێدەگا، کەچی گێلاسەکانی تاران لە کۆتایی هاویندا پێدەگەن و لە سەرەتای پایزدا بەتەواوی لە هەڕەتی خۆیان دان. سروشت کاتی خۆی وەردەگرێ تا بەتەواوی چێژ و تامیان بداتێ.

ئاڵوباڵو لە میوە هەرە خۆشەویستەکانی عاشقە لاوەکانی ئێرانە. کیژوکاڵ و ژنانی گەنج ئەو گێلاسانە لەبەر گوێیان دادەنێن و کوڕوکاڵیش بەدوایان دەکەون تا ئاڵوباڵوەکە لێبکەنەوە.

ئاڵوباڵو میوە هەرە شیرین و خۆشەویستەکەی شا بوو. نەوەک هەر کەسانی دەوروبەری ئەو دەیانزانی، بەڵکو بازرگانە دەوڵەمەندەکانی بازاڕیش دەیانزانی، ئەوانەی باخی گەورەی ئالوباڵویان لە دەرەوەی شاردا هەبوو. هەر بۆیە لە کاتی پێگەییینی ئاڵوباڵودا شا و ژنەکانیان بانگهێشتی باخەکانیان دەکرد بۆ ئەوەی ڕۆژێک لە نێو ئاڵوباڵو

گێلاسەکاندا بە خۆشی بەسەربەرن. هەروەها ئەو خانەوادە ئەرستۆکراتیانە لەو گردانەی دەوروبەر قەڵا و خانووی گەورە گەورەیان دروستکردبوو، هاوینانیان لەوێ بەسەر دەبرد. هەر بەڕاستیش ئەو شوێنانە مێرگێکی بەهەشت بوون بۆ خۆیان، باخەکانیشیان بەگوێرەی ئەندازیاریی باخی ئێرانی لێدابوو.

شیخ ئاغاسیش یەکێ لە باشترین باخی ئالوبالوی لە تاران هەبوو.

ئەو لەوێ هەموو ئامادەکارییەکی کردبوو بۆ ئەوەی ئەو دیدارە نهێنییەی نێوان شا و ڕوسەکان بە باشی بەڕێوەبچێ. شەوێ پێشتر شا لەناو پێخەفەکەی خۆیدا بوو. غەریبی شەرمینی دەکرد. زۆر بەدرەنگەوە پشیلەکە لە ژووری نوستنی شا وەژوورکەوت. شا هەستی بە نائارامیی پشیلەکە کرد.

"شەرمین ئەوە لە کوێ بووی؟"

پشیلەکە خۆی خزاندە سەر جێی پاشا، ئەویش دەستێکی بە سەر تووکی سەریدا هێنا هەستی کرد پارچە کاغەزێکی لولدراوی بە ملەوەیە.

"ئەوە چییە بە گەردنتەوە؟"

بەڵێ ئەو لەبەر تیشکی مۆمەکەدا پارچە کاغەزێکی لوولدراوی بینی. چەند وشەیەکی لەسەر نووسرابوون، بە ئاستەم دەخوێندرانەوە. "بەیانی! ئاگات لەخۆت بێ!"

ئای لەمە؟ ئەوە چی دەگەیەنێ؟ تۆ بڵێی کێ نووسیبێتی؟ باشە بۆچی ئەو ئاگای لەخۆی بێ؟ ئایا ئەمەیە هۆشدارییەکە، گەفە یان گاڵتەیە؟ تۆ بڵێی کێ زاتی ئەوە بکا، پشیلەکەی ئەو وەک پەیک بەکاربهێنێ؟

ئەو پارچە کاغەزەکەی لە بەرکی چاکەتەکەی دانا و دیسان پاڵکەوتەوە.

"شەرمین، ئەرێ کێ ئەوەی کردووە؟ دۆست بوو؟ دوژمن بوو؟ ئەو هەر دەیپرسی: "ئەوەی ئەم شتەی کرد، یەکێ بوو لە ژنەکانی حەرەمسەرا؟ دیارە ئەو ئیرەیی بەتۆ دەبا، چونکە تۆ هەموو شەوێک

لەگەڵم دەخەوی؟ تۆ بڵێی فروغ بێ و لەبەر ئەوە وای کردبێ کە من لەمێژە بەلایەوە نەچووم و ســـەرجێیم نەکردووە؟ بەڵام خۆ ڕۆژێک لە ڕۆژان هەر بۆم دەرکەوێ، ئەوسا هەر کەسێک بێ: ئەوا من هەر لەسەر بانەوە فڕێیدەدەمە خوارەوە تا هەپروون بە هەپروون ببێ.
ئێمە بە تەونێک لە نەیار و دوژمن دەورە دراوین، ئاسایشمان پارێزراو نییە. ئەم پارچە کاغەزەی ملی پشیلەکە بەڵگەیە. بەڵێ بەڵگەیە، لەوە زیاتر هیچی دیکە نییە. پاشا هەمیشە لە مەترسیدایە، هەرگیز ئەو ناتوانێ بە ئارامی لێی بخەوێ."

بۆ بەیانییەکەی، شـــا زوو بێدار بووەوە. بەرچاییەکەی ئامادە کرابوو. یەکێ لە نۆکەران لەسەر دەفرێکی گەورەی زیویندا خواردنی پشیلەکەشی هێنا. شـــیری تەڕوتازەی لە فەخفوریەکی چینی و گۆشـــتی کوڵاوی بەرخیش لەســـەر دەفرێک بۆ هێنا دامێنەکەی بە بازنەیەکی زێڕێن نەخشـــابوو، یەک دوو پارچە نان بە کەرە چەورکراو لەگەڵ بادییەک[٣٩] ئاو.
شـــا ســـەیری پشـــیلەکەی دەکرد کە خواردنەکەی دەخوارد و لەهەمان کاتیشدا چاوێکیشی لەسەر خزمەتکارەکە بوو. خۆ هەر دەبێ یەکێک لەو کۆشکە بێ کاغەزەکەی لە ملییەوە ئەو بەستەزمانە کردبێ.
دوای نانی بەیانی پەردەدار جلە دوراوە تازەکانی هێنان کە زۆر بەجوانی بەقەدکراوی لەســـەر دەســـتی دانابوون. کابرا هیچی لەبارەی دیدارە چاوەڕوانکراوە نهێنییەکەی شـــا لەگەڵ ڕوســـەکانی نەدەزانی. شـــا پێی گوت: "نا ، نەخێر، دەبێ جلی فەرمیتر بن."
پیاوەکەش بە ئەسپاییەوە گوتی: "بەڵام جەنابی شا زۆری پێناچێ دەچێتە نێو ئاڵوباڵوان، لەوانەیە وەها باشتر بێ، ئاخر...."

---

[٣٩] بادی: دەفرێکی قووڵە بۆ ئاوخواردنەوە بەکاردێ.

شا لەسەر قسەکەی مکوڕبووەوە بێ ئەوی چاو لە کابرا بکا پێ گوتەوە:
"جلی فەرمی."
کەمێک پاشـــتر، پەردەداری بابنۆکەر بەخۆی و قاتێکی فەرمی گەڕایەوە.
بە دوودڵیەکەوە قاتەکەی نیشانی شا دا.
شاش گوتی: "تەواوە، ئەمەیان باشە."
ئینجا قاتەکەی بەدەستەوە گرت و لەبەر ئاوێنەکە وەستا و تەماشـایەکی خۆی کرد و گوتی: "ئەمەیان نایابە، وا دەڕۆین جلمان دەگۆڕین."

تا ئەوکاتیش شـوێنی حەوانەوە لاپەڕگەکەی شـێخ ئاغاسـی بۆ هاتنی شـا و ژنەکانی حەرەمســـەرا ئامادەکرا. لە تاران گەرما بوو، بەڵام لەقەدپاڵی شـــاخی ئەلبورزدا هەوایەکی فێنک بوو. لە باخەکەی شـــێخ ئاغاســـییدا چڵەدارەکـانی دار ئـاڵوبـاڵو لەبەر مێوە ســـوورە گەییوەکە شـــۆڕ بووبوونەوە، بۆن و بەرامەیەکی نـایـابیان لێوەدەهـات. شـــا هەروەک منداڵێـک کەوتە ڕنینەوەی ئـاڵوبـاڵوەکـان. ئەو هەرگیز دەســـتەکـانی بەکارنەدەهێنان، بەڵکو دەچووە ژێر لکە شـــۆڕبووەکەوە و بەدەم و لێو ئاڵوباڵوەکانی لێدەکردنەوە.
شێخ ئاغاسی دەیزانی چۆن شا دڵخۆش بکا. ئەو بانگی پیرە نانەوایەکی بازاڕی کردبوو تا ئاڵوباڵوەکان لەگەڵ شـەکر و شـتی بۆندارردا تێکەڵ بکا و شـــیرینتر و بەتامتریان لێ بکا. شـــێخ ئاغاســـی مافوور و ڕایەخی گەورۆنەی لە باخەکەدا ڕاخست و تەختەبەندی بە سەرینی ڕەنگاورەنگ لەوێ دانان، بۆ ئەوەی شا و ژنەکانی لەوێ هەست بکەن لە ماڵی خۆیانن و ئازادیی خۆیان وەربگرن.

شـــا لە ڕێ بوو بگـاتە ئەوێ. لەدوای ئەو حەفتـا و پێنج ژن لە حەرەمســـەراکەوە بە تـایبەت بۆ ئەو بۆنەیە لێگیرابوون. ژنەکـان

چارشـــێوپۆش بوون و ڕووبەندیان دادابووەوە و هەر یەکێکیشـــیان دووربینێکی لەمل کردبوو، ئەمەش دیاریی کونســـولی ئینگلیز بۆ ژنانی ئەوکاتی شازادەی جێگرەوە.

دووربینەکان لە ســـندوقێکی داردا بوون و بە ئینگلیزی لەســـەریان نووســـرابوو: "لە خاتوونە شـــازادەکانی ماڵی پاشـــایەتی بریتانیاوە بۆ شـــازادەکانی ئێرانی. لە دڵەوە." کاتی خۆی دەقەکە نەوەک دووربینەکان جێگەی دڵخۆشی شا بوون.

هەر کاتێک ئەو لەگەڵ ژنەکانی بە گەشـــت یان ســـەیرانێک دەردەچوو، لێدەگەڕا دووربینەکانی خۆیان لەگەڵ خۆیان بهێنن بۆ ئەوەی لە ڕێگا خۆیان پێوە بخافڵێنن.

ئەو ژنانەی دەرفەتیان بۆ ڕێککەوت لەگەڵ شـــادا دەربچن، ژیانی خۆیان هەبوو. ئەوکاتانە خۆشترین ساتەوەختی ژیانیان بوو. باوکی شا هەرگیز ئەو زەحمەتییەی نەدەدایە بەرخۆی تـــا لە گەشـــتەکـانیدا ژنەکـانی حەرەمسەرا لەگەڵ خۆی ببا، ئاخر ئەو تەداروکە زۆری دەخایاند.

شـــا بۆ پێشـــەوە لێیدەخوڕی. مایەی ســـەرنجیش بوو شـــەرمینی لە ماڵ بەجێهێشـــتبوو. ژنەکان ســـەروپۆلاکی پاشـــایان بینی زیاتر بە پەســـت و تووڕە دەچوو، بۆیە هەوڵیان دەدا خۆیان لە شەڕی لابدەن.

ژنەکان بە چرپەوە:

- "خۆ پشیلەکە ژیری کردبووەوە."
- "لەوانەیە ئێستا غەریبیی پشیلە خۆشەویستەکەی بکا."
- "باشە بۆچی لە ماڵەوە بەجێیهێشتووە؟"

ژنێکیش بە پێکەنینەوە هەڵیدایێ: "پێدەچێ پشیلەکە تەواو نەبێ."

- "ئەو زۆر بەز و گۆشتی دەدرێتێ."

- "خۆ ئەگەر نەخۆش بکەویێ، ئەوا پایەبەرز لەماڵ دەرنەدەچوو. پشیلەکە نەساغ نییە، من ئەمڕۆ لەسەر بانەکە بینیم، ئەو لە غیابی پاشا لەگەڵ پشیلە تۆڕییەکان خۆش ڕادەبوێرێ."

ژنێکی دیکە بە چرپەوە گوتی: "کەواتە شتێکی دیکە لە ئارادایە."

"چییە دەڵێی بەدڵت نییە؟ شا گوللەتۆپی زیاتری بۆ تۆپەکەی خۆی لەگەڵ خۆی هێناوە."

ژنەکان دەستیان دایە داری دووربینەکەیان و چاویان پێ لە تۆپەکە کرد. یەکێک لە ژنەکان بە قرتەوە: "ئەو ئێمە دەباتە بەرەی پێشەوەی جەنگ."

لە دەرەوەی تاران، ئەو شـــوێنەی دەرفەتێکی وەها نەبوو، تا ژنەکان تووشـــی کەســـانی لایدە ببن، بۆیە ڕووبەندەکانی خۆیان لادا و بایەکی گەرم لە سەری دان. بەم جۆرە ڕۆیشتن تا گەیشتنە هاوینەهەواری شێخ ئاغاسی. ژنان هەموویان شێخیان دەناسی. لەبەر ئەوەی ژنەکان دایکی پاشایان خۆشنەدەویست، بۆیە حەزیشیان بەچارەی شێخ نەدەکرد.

- "ئەو شتێکی لەگەڵ شاژن هەیە."
- "هەمیشە کابرا لای شاژنە."

ئەوان بە چاوداگرتنێکەوە گوتیان: "شـــاژن زۆر جاران پێویســـتی بە ڕاوێژی شێخ هەیە."

"یەکێک لە ژنەکان لاســـایی دایکە شـــاژنی کردەوە و گوتی: "دەی وەرە، ئامۆژگاریم بکە. دەی توخوا وەرە، پاشـــەڕۆژم بۆ بخوێنەوە، وەرە ئەستێرەکانم نیشان بدە."

شێخ ئاغاسی لە دەروازە لە پێشوازیی شادا ڕاوەستابوو. ئەو جلێکی هاوینەی تەنکی لەبەردابوو، ڕیشـــەکەشـــی کە تاســـەر ســـینگ شۆڕبووبووەوە، زۆر بەجوانی شـــانەی کردبوو. خێرا بەرەو پیلی شـــا

غاریدا، کە هێشتا هەر لەسەر ئەسپەکەی دانەبەزیبوو، دەمی خستە سەر چەکمە ڕاستی و ماچیکرد. شا لە ئەسپەکەی دابەزی و شێخ ئاغاسیش جڵەوی ئەسپەکەی بۆ گرت.

دیسان ژنانی پاشا ڕووبەندیان پۆشی و چاوەڕێی ئاماژەی شا بوون.

شێخ ئاغاسی پێیگوت: "ڕوسەکان بۆ دوای نیوەڕۆ دەگەن. بۆیە جەنابی پایەبەرز کاتی تەواوی خۆی لەبەردەستە تا لەگەڵ حەریمەکانی لە باخەکەدا پشوو بدەن. کەشوهەوا زۆر خۆشە و هەموو شتێکیش بۆ جەنابتان ساز و ئامادەیە. ئەگەر پاشا ڕێگەم بدا، تا نێو باخەکە یاوەری دەکەم."

پاشاش سەری بۆ لەقاند ئاماژەی بە ژنەکان دا لەسەر پشتی ئەسپەکانیان داببەزن.

شێخ ئاغاسی دەروازەی باخەکەی کردەوە و گوتی: "فەرموو بۆ ژوورەوە و باخی مسکینی خۆت پیرۆز بکە."

شا بەو دیمەنە سەرسام بوو. لک و چڵی دارەکان لەبن ئاڵوباڵووەوە سوورەدا شۆڕبووبوونەوە، بەجۆرێک شا لەسەر پەنجەکانی بوەستێ بە هەندێک لەخۆکردنەوە دەیتوانی بە دەمی ئاڵوباڵووەکان لێکبکاتەوە. ژێر دارەکانیش بە مافوور و ڕایەخی جوان و نەخشین ڕاخرابوو، لەسەریشیان پڕ لە دۆشەک و سەرینی ئاوریشمینی ڕەنگین بوو. چادری گەورە گەورەش سێبەریان بەسەر مێزی گەورۆنە گەورۆنەدا کە پڕ لە خواردن و جۆربەجۆر، شەربەتی میوە، سەوزە و ساردەمەنی جۆراوجۆر بوو. بۆنێکی زۆر خۆش و ناوازە دەمار دەمار لەو شوێنەوە دەهات.

شا ڕووی لە شێخ ئاغاسی کرد و گوتی: "ئێمە ئێرەمان زۆر پێخۆشە."

"ئاغاسیش وەها وەڵامی دایەوە: "مسکینەکەی خۆت هیوای پشودانێکی خۆشت بۆ دەخوازێ. با حەریمەکانیش لێرە هەست بکەن هەروەک

ئەوەی ماڵی خۆیان بێ. هیچ کەسێکی لایدە لەو ناوە نییە ، منیش هەرزوو ئێرە جێدێڵم و دەچمەوە ژوور. هەر کاتێکیش پێویستت بە ئێمە هەبوو، ئەوا دەردەست دێمە خزمەتت."

شێخ بە کڕنووشێکەوە گەڕایەوە نێو خانووەکەی خۆی.

کاتێکیش ئەو ڕۆیشت، ژنەکان بە حەپەسانەوە بەنێو باخەکەدا بڵاوبوونەوە. چاویان بەو مێوانە ئەبڵەق بوو، بەڵام دەستیان بۆ نەبرد تا شا ئاماژەی بۆ نەکردن کە دەتوانن لەو خواردن و خواردنەوەیەدا بخۆن و بخۆنەوە. لێ شا خەیاڵی هەر لای ڕوسەکان بوو و بەزمورەزمی ژنەکانی لەبیرچووبووەوە. یەکێ لە ژنەکان زاتی کرد ئاگاداری شا بکاتەوە ئاخۆ دەتوانن دەست بۆ ئاڵوباڵووەکان ببەن.

ئینجا شا ئاوڕی لە ژنەکان و لە ئاڵوباڵوەکان دایەوە. دەستی بردنەوە پشتەوە و بە بندارەکاندا قەدەمی لێدا بەدوای گەورەترین ئاڵوباڵودا گەڕا. ئەو دەنکە ئاڵوباڵوش زۆر بەرز بوو. لەسەر پەنجەی پێ هەوڵیدا دەمی پێبگا، بەڵام نەکرا. بۆ دووەم جار هەوڵیدایەوە، ئەمجارە دەمی گەیشتێ. ژنەکانیش بە کەیفەوە تیختیخەیان دەدا. ئینجا ئەویش دیسان تەکانێکی بەخۆی دا و خۆی تا هێزی توانی درێژ کردەوە. دەتبینی پێیەکانی لەبەر کشتکردنی دەمارەکانی ڕانی دەلەرزین، خەریک بوو دەنکە ئاڵوباڵووە خەپەکە بخاتە ناو دەمی و لە هاواریش نەدا. خۆی ئەوە ڕووداوە یەک جار دەقەوما. خۆی نەدەبوو کەس پاشا بە سەری کۆتەوە ببینێ. هەر بۆیە یەکسەر ژنەکان ڕووی خۆیان وەرگێڕا. بەڵام خۆ برووسکە ئاسا لە نیگایەکدا بینیان سەری پاشا کەمێک کەچەڵ و کەمێکیش ماشوبرنجی بووە. ئینجا ئەویش کڵاوەکەی خستەوە سەری و بە چاوێکی تووڕەوە لە ژنەکانی ڕوانی. کەشوهەوای ئاهەنگ ئامێز ڕەوایە. هێشتا دەنکە سوورە ئاڵوباڵوە خەپەکە هەر بە چڵەکەوە مابوو. ئەمجارەیان دەستی بۆ برد و لێیکردەوە و بە نێو پەنجەکانی یاری پێدەکرد. تۆ بڵێی

بیپلیشـێنێتەوە و فڕێیبداتە سـەر زەوی یان بیخاتە نێو دەمی؟ پاشـان دەنکە ئالوباڵوەکەی خستە دەمی و قەپاڵی لێگرت. تامەکە هەموو شتێکی نەرم کرد.

ئینجا شا گوتی: "نایابە ، زۆر نایاب."

نانەواکە وەستایانە کاری خۆی کردبوو. پاشاش لە ئاستی شیرینییەکان وەستانی بۆ نەبوو. ئەو بیری لەو ئامانجەی نەدەکردەوە کە بۆی هاتبوو، بەڵکو لە ماوەیەکی زۆر کورتدا تا زگی هێشا یەک لەدوای یەک ئەو شتە خۆشانەی لەسەر مێزەکە دانرابوون، خواردی.

بە ناڵینێکەوە بانگی کرد؛ "چایەکی گەرم بە قەندەوە."

هەر بەڕاسـتیش ئەمە هەوڵێک بوو بۆ سـووککردنی ئازاری زگ، چونکە زۆر ئالوباڵوی خواردبوون. کاتێکیش چایە شـیرینەکەی لەسـەر کرد و ئێشـی زگی هەندێ کەم سـووک بوو، ئەوجا بە پاڵکەوتنەوە سـەیری ژنەکانی دەکرد کە ئالوباڵویان لێدەکردنەوە.

شـا لە شـوێنی خۆیەوە بانگی ژنەکانی کرد و ئاماژەی بۆ دەکردن: "نا ، نەخێر، وەها نا، بە دەست نا، بەدەمتان بیگرن و لێیبکەنەوە."

ژنەکانیش دەستیان لەپشت خۆیانەوە گرت و لەبن دارەکان وەستان. شا بە پێکەنینەوە سـەیری لێوەکانی ئەوانی دەکرد، کە بەهۆی قەپاڵگرتن لە ئالوباڵوەکان سـوور هەڵگەڕابوون. ئەمە ئەوی شـێت کرد. بانگی یەکێک لە ژنەکانی کرد و لێوەکانی مژین. یەک دوو گێلاسـی گرتن، بەسـەر دەموچاو، بەسـەر لامل و سـینگ و مەمکیدا پلیقاندییەوە. ژنەکان خۆشـییان لەو مەیلەی شـا بۆ ئەوان بینی. ئاخر ئەمە یەکێک بوو لە ساتەوەختە دەگمەنەکان کە شـایان تێدا خۆشـدەویست. ئەو ئێستا هی هەمووانە، لێوی هەر ژنێکی ماچ دەکرد کە دەستی دەگەیشتێ و بەلایدا ڕەت دەبوو. کاتێکیش گەڕانەوە کۆشک، ئەوا ئەو شتەی ئێستا بینیویانە کردوویانە دەیگێڕنەوە کە چەند چێژ و خۆشـییان لێ بینیوە. ئەمەش

ئیرەیی لەنێوانیان دەوروژێنی، ئاخر لەو ساڵە هەبوو لە لایەن شاوە ئاوڕی لێنەدرابووەوە و ماچ نەکرا بوو. ئەو ماستە بێ موو نەبوو.
شا یەک دوو پیاڵە چای خواردنەوە ئینجا قیت لەسەر تەختەبەندەکە لێی ڕاکشا. چاوەکانی داخستن بەو نیازەی هەندێک چاوی گەرم بکا.

بێدەنگییەک باڵی بەسەر باغەکەدا کێشا. ژنەکان چوونە سەر تەختەبەندە گەورەکان دانیشتن تا نێرگەلە بکێشن. شا بە نائارامی نوست، چەند جارێک خۆی وەرگێڕا. لە ساتەوەختێکدا هەڵسایەوە. ژنەکانی لە شوێنی خۆی جێهێلا خۆیشی چووە نێو ئەو خانوەی کە زۆری پێنەدەچوو نێردەکەی ڕوسی دەگەیشتنێ.
شێخ ئاغاسی پێیگوت؛ "ئەرێ جەنابی شا هێشتا دەخوازێ پشوو بدا؟"
ئەمەی گوت و یاوەریکرد بۆ ژوورێکی تایبەت.
شا دەستی دایە کتێبێک کە لەسەر مێزەکە داندرا بوو، چوو لەسەر کورسییەک لێی دانیشت، پێیەکانیشی خستنە سەر کورسییەکی دیکە و پەڕەکانی کتێبەکەی هەڵدانەوە.
'ئەرێ جەنابی پایەبەرز پێویستی بە شتێکی دیکە هەیە؟"
شا ئاماژەی نەخێری بۆ کرد، ئیدی شێخ کشایەوە و بەجێیهێشت.

دوای کەمتر لە سەعاتێک شیخ گەڕایەوە، بەنەرمی لە دەرکەی دا و دوای مۆڵەت وەرگرتن لە شا پیاڵە چایەکی بۆ هێنا. پاشان یاوەریی کرد بۆ دیوەکەی دیکەی خانووەکە، لەوێ دەبووایە پێشوازی لە نێردەی ڕوسەکان بکردبایە. ئەوانیش لەسەر هاتن بوون، لێ پێدەچوو هەندێک دواکەوتبن.
شا لە ژووری میوان و ئاغاسیش لە دەرکەی پشتەوە چاوەڕێ بوو، بەڵام هیچ سۆراغی ڕوسەکان دیار نەبوو. شا لە درزی پەردەکەوە

سەیری چیمەنەکەی دەکرد، ئەو شوێنەی قەولوابوو نێردەکەی پێدابێ. بۆ دیدارێکی لەم ئاستەدا ئەوا دواکەوتن بەبێ خەبەردان شتێکی نەخوازراو بوو. شا لەنێو ژورەکەدا هەر ڕاوچکەی دەدا جارێکی دیکە لە درزی پەردەکەوە سەیری دەرەوەی کرد. شێخ ئاغاسیش دەمێک بوو وەک بت لە دەرکە وەستا بوو. زاتی نەدەکرد لە شا بچێتە ژوور.

شا بەخۆی بە دوای شێخ ئاغاسیدا گەڕا.

لێی پرسی: "چییە، کێشەیەک قەوماوە؟"

"نەخێر. تا ئەو ڕادەی من بیزانم هیچ نەبووە. هەموو شتێک لەگەڵ دایکت بە وردی تاوتووێ کراوە."

شا پێی گوتەوە: 'لەوانەیە ڕێگەیان هەڵە کردبێ؟"

شێخ وەها وەڵامی دایەوە: "باڵوێزی ڕوسی دوێنێ بەخۆی هاتە ئێرە تا ڕێگەوبان شارەزابێ." شا بەدەست گریدان لە پشتەوە گەڕایەوە ژوری چاوەڕوانی میوانان. هەر کەمێک دوای ئەو بەلای شادا هات و پیاڵە چایەکی دیکەی بۆ هێنا.

شا بەدەستێک پیاڵە چایەکەی لادا و گوتی: "باشە دەبێ چەند پیاڵە چا بخۆینەوە؟"

شێخ کە لە تووڕەیی شا دەترسا، خۆی کێشایەوە. بە ئاستەم توانی دەمارگرژییەکەی خۆی جڵەو بکا.

شا نەیتوانی زیاتر خۆی بگرێ، هەدادانی نەما. چووە نێو هۆڵەکە و لەوێوە چاوی لە ژنەکان بوو، کە لە سایەی دارەکاندا پشوییان دابوو. دەستی بۆ بەرکی چاکەتەکەی برد و هەستی بە پارچە کاغەزەکە کرد. ئەو دیسان شتەکەی لەبیر چووبووەوە، ئەو پارچە کاغەزەی بە ملی پشیلەکەی وەکرابوو. "سبەینێ! ئاگاداربە!"

لە شوێنی خۆی حەپەسا، توبڵێی ئەم هۆشدارییە بۆ دەرچوون لە کۆشک پەیوەندی بە ڕوسەکانەوە هەبێ؟ دیسان گەڕایەوە ژووری

چاوەڕوانی میوانان، پەردەکەی هەندێک هەڵدایەوە دەستی دایە داری دووربینێ. هیچ شتێکی لێدیار نەبوو، لە هەموو لایەکەوە هەر بێدەنگی بوو.
لەپڕ گوێی لە تەقەیەک بو لە دوورەوە هات. تۆ بڵێی سەرچیخ نەچووبێ؟ تۆ بڵێی شێخ ئاغاسیش گوێی لەو تەقەیە بووبێ؟ پەنجەرەی کردەوە گوێی هەڵخست. دیسان گوێی لە دەنگی تەقەیەکی دیکە بووەوە.
شا بانگی کرد: "شێخ؟"
دەستبەجێ شیخ ئاغاسی گەیشتە لای. "ئەرێ گوێت لێبوو؟"
"لەچی؟"
"تەقەکان. دوو جاران گوێم لێیبوو."
شێخ ئاغاسی کە زۆر جوان دیار بوو پەشۆکا بوو، چووە لای پەنجەرەکەوە وەستا. دیسان دەنگی تەقەیەکی دیکە هات.
ئەمجارەیان شاسێ و دووی لێنەکرد و فەرمانی بە ژنەکان کرد: "ئامادەبن، دەگەڕێنەوە کۆشک."
لە دەرەوە بووە هەراوزەنا، ژنەکان ڕووبەندیان دادایەوە و هەریەکە و خێرا بۆ لای ئەسپەکەی خۆی ڕۆیشت. بە دەورەدراوی بە تیپی پاسەوانانی خۆی، ئەوەبوو شا بەخێرایی کەوتە خۆ تا بەرەو تاران بگەڕێتەوە. پاسەوانانی دیکە بە کورتە ڕێگەدا یاوەریی ژنەکانی شایان بۆ گەڕانەوە بەرەو کۆشک کرد. دوای ئاوزینگ لێدان لە لەئەسپەکان، شا و پاسەوانەکانی بە خێرایی گەیشتنەوە کۆشک. ئەو دەمودەست هەستی بە جۆرێک پشێوی کرد. خەڵکی چووبوونەوە ماڵەکانی خۆیان و لەپشت پەنجەرەکانەوە سەیری دەرەوەیان دەکرد.
بە شا ڕاگەیەنرا، تەقە کراوە و یەک دوو کەسیش کوژراون، بەڵام کەس نەیدەزانی ئاخۆ کتومت چی قەوماوە. ئەو ویستی یەکسەر بەرەو مەیدانی شار لێبوخوڕێ، لێ پاسەوانەکانی ڕێگەیان نەدا، بە نابەدڵی

گەڕاندیانەوە کۆشک. لەوێوە بانگی سەرۆکی پاسەوانەکان دەکا تا بچێ وەزیر بێنێتە لای ئەو. پەیکەکە بەو هەواڵە هاتەوە، کە وەزیر بەرەو لای مەیدانی بازاڕ ڕۆیشتووە، کە لەوێ ڕووداوەکەوە قەوماوە. هەر بۆیە وەزیر پێینەکرا بوو لەبەردەم شا ئامادەبێ، ئاخر چوونی وێ بۆ لای ڕووداوەکە زۆر پێویست بوو.

شا کەوای بیست بانگی کرد: "باشە چ بووە؟"

پەیکەکە وەها وەڵامی دایەوە: "دەقاودەق زانیارییم نییە، بەڵام بیستوومە کوژراوێکی زۆر لەوێ کەوتوون."

– "چەند کەسن؟"

– "زیاتر لە بیست کەس. لەوانەیە سیش بن."

– "سی کوژراو؟ کێ تەقەی کردووە؟ کوژراوەکان کێن؟"

– "ئەوەی من دەیڵێم بەگوێرەی دەنگۆ و بەندوباوە." پیاوە پەیامهێنەکە بە ورياییەوە وەهای بە پاشا گوت.

شاش بە تووڕەییەوە پێی گوتەوە: "دەی پێم بڵێ، دەنگۆکان دەڵێن چی؟

– "دەنگۆکان باسی ئەوە دەکەن، زیاتر لە بیست ڕوسی کوژراون."

– "چی؟ ڕوسی؟ چۆن وا دەڵێی کە کوژراوەکان ڕوسن؟"

پەیامهێنەکە قسەکەی خۆی دووبارە کردەوە: "من یەکێ لە دەنگۆکانم گێڕایەوە."

ئینجا شا فەرمانی پێکرد: "دەی خێرا برۆ، ڕاستییەکەم بۆ بێنەوە."

لە کۆشکدا کەس نەیدەزانی چی لە گۆڕەپانی ناوبازاڕدا ڕوویداوە. خۆ ئەگەر یەکێکیش هەبووایە بیزانیبایە، نەیدەویرا دەمی خۆی لێکبکاتەوە، دەترسا بەر قین و تووڕەیی شا بکەوێ.

خۆ گەر بێت و دەنگۆکە ڕاست بێ و لە ڕوسەکان قەومابێ، کەواتە نوێنەرە تایبەتییەکەی ڕوس سەری تێدا چووە. ئەوکات ڕوسیا بەرپرسیاری پەلاماردانەکە دەخاتە سەر ملی پاشا. ئەویش نەیدەزانی

چی بکا. ئەو ئێستا ئامادە بوو بە لەسەرچۆک ڕۆیشتینیش بێ بچێتە سەر مەزاری عەبدولداود بەڵکو لەوێ بپاڕێتەوە و هەموو شتێک ڕاست بکاتەوە.

پێدەچوو پەیکەکەش نەوێرێ جارێکی دیکە بگەڕێتەوە لای پاشا. بێ هیچ سێ و دوویەک پرسەکە ئاڵۆزوبڵۆز بوو، خۆ ئەگەر وەها نەبا، ئەوا وەزیر دەستبەجێ دەگەیشت و ڕووداوەکەی بە پاشا ڕادەگەیاند.

ئەو گومانی لەوەدا نەبوو، کە دایکی فڕی بەسەر ئەو پیلانەوە نییە. دیدارەکەی ئەو لەگەڵ ڕوسەکاندا بە توندوتیژترین شێوە لەبار برا. پاشا و دایکی و ڕوسەکانیش کەوتبوونە داوەوە. باشە ئەگەر هات و نوێنەری ڕوس کوژرابێ، ئەوسا چی بکا؟

کۆشکی دایکی بە تەونێک لە سووسەکار و شۆڤار تەنرا بوو، کونی مارە ڕەشە ژەهردارەکان بوو، ئەمەش هەمووی بە هاوکاریی ئیمامە ئاخوندەکان و هەواڵگرانی بریتانی. "گێل و گەمژە، بەڵێ ئەو گێل بوو، تێیکەوت." ئەو لەخۆی پەست بوو، لە دایکیشی تووڕە بوو.

بە دەنگی بەرزەوە بانگی کرد: "جادووگەر، قەحپە!"

کاتێکیش گوێی لە دەنگی سمی ئەسپێک بوو لە حەوشەی کوشک بوو، سەیری دەرەوەی کرد و تەتەرەکەی خۆی بینی. شا جڵەوی خۆی گرت. چووو لە نێوەڕاستی هۆڵەکە وەستا، چاوەڕێی پەردەداری کرد تەتەرەکە بێنێتە ژوور و خۆیشی بڕوات.

شا بە ئۆقرە لێبڕانەوە پرسی: "دەی، بیڵێ."

"من ئەمەی خوارەوەم بە چاوی خۆم بینی و بەگوێی خۆشم بیست: سیوچوار ڕوسی کوژراون، لە نێویاندا سی و یەک کەسیان کارمەندی باڵوێزخانەی ڕوسی بوون و سێ کەسی دیکەشیان بازرگانی ڕوسی بوون."

شـا گوێی لە هیچی دیکە نەگرت، پەیکەکە بینی ڕەنگی پاشـا گۆڕا و لە شوێنی خۆی بەلادا هات. پیاوەکە ویستی بانگی پەردەدار بکا.
ئینجا شا بانگی کردێ: "دەی زیاتر بگێڕەوە!"
"خەڵک دەڵێ دوێنێ شـەوێ سـێ ژنی ئێرانی لای ڕوسـەکان مابوونەوە. ئایەتوڵلای تاران، حاجی میرزا مەسـیح ئەو دەنگوباسـەی بەرگوێ کەوتبوو. ئەویش لە کاتی خوتبەی ڕۆژی هەینیدا باسـی کردبوو، لە خوتبەکەدا فتوای جیهادی دابوو. ئەوەبوو بە ڕابەرایەتی ئـاخوندێکی گەنج، خەڵکەکە جۆشـدراوە کە ئەمڕۆ بەسـەر شـوێنی مانەوەی ڕوسـەکانیان دادابوو. ڕوسـەکانیش دەروازەی بـاڵوێزخانەکەیان داخسـتبوو، خۆیـان چووبوونە نێو بـاڵوێزخانەکە و پەردەکـانیان دادابوونەوە. ئینجا بەردیان تێگرتبوون، دەرکە و پەنجەرەی باڵوێزخانەکەیان شـکاندبوو. ئەو ئاخوندە گەنجەی پێشڕەویان بەسـەر شـوورەی بـاڵوێزخـانەکە کەوت و خەڵکیش بەدوایدا. لەو نێوەدا، لە شـوێنێکی نادیارەوە تەقە کرا، هەرچەندە ئیمامەکە لە پشـتەوە پێکرا، کەچی خەڵکەکە هاواری کرد، گوایە لەنێو باڵوێزخانەکە تەقەی لێکراوە. بەمجۆرە شـورە و پەرژینی باڵوێزخانەیان بەزاند و خەڵکەکە بەسـەری دادان. بازرگانێکی ڕوسی هەندێ دراوی زێڕینی بەسەر خەڵکدا پرژاند تا تووڕەییان هێوربکاتە و هەندێ کات بەدەسـتبێنێ، بەڵکو لە دەرکەی پشـتەوە ڕابکەن و دەربازیان بێ. لێ خەڵکەکە کردبوویانە قەڕاپەسـتانی بەسـەر باڵوێزخانەیان دادا و ڕوسـەکانیش تەقەی هەواییان بەسـەردا کردن. ئەمەش خەڵکەکەی دەهریتر کرد و کار لەکار ترازا. لە ئەنجامدا پێنج لە خەڵکی ئیمە و هەر بیست و چوار کەسـەکەی ئەوانیش سـەریان تێداچوو. قەحپەکانیش دەرچووبون.
شا لە شوێنی خۆی لە تووڕەییان دەکوڵا: "دڕندەن، ئەوانە هەر هەموویان دڕندەن."

پەیکەکە لە شوێنی خۆی لە ترسان زەندەقی چووبوو، ئینجا پەردەدارەکە هات و ئەوی لەێ لابرد.
شـــا بەنێو دالآنی کۆشـــکەکەدا هەر هاواری دەکرد: "ژنان هەموویان جادووگەرن، هەر هەموویان! هەر لە شـاژنەوە تا دەگاتە قەحپەیەک هەر هەموویان."

١٨

ترس

ئێوارەدرەنگ وەزیر گەیشتە کۆشک. پاشای لەسەر کورسییەکەی خۆی بینی. کاتێک ئەو دەرکەوت، یەکسەر پشیلەکە لە باوەشی پاشاوە خۆی هەڵدا و چووە لای وەزیر، خۆی لە قاچەکانی خشاند. وەزیریش شەکەت و ماندوو. دەستێکی بەسەری پشیلەکە داهێنا: "شەرمین چۆنی؟"

وەزیر لە خانەوادەیەکی وەها بوو، تووشی ئەم جۆرە ڕووداوە قورسانە بووبوو. بەتایبەتیش ئەوەی لە باڵوێزخانەی ڕوسی قەومابوو، لێکەوتەی گەورەی بەدوادا دەهات.

"ئەگەر پایەبەرز ڕێگە بدا، دەمەوێ دووبەدوو لە ژووری تایبەتی خۆت قسەبکەین."

پاشا لە شوێنی خۆی هەڵسا و وەزیریش بەدوایدا ڕۆیشت. دەرکەیان لەسەرخۆیان پێوەدایەوە، لەسەر مێزی گفتوگۆ جێگەی خۆیان گرت.

وەزیر بەکورتی سەری قسەی داهێنا: "ئێمە کەوتینە داوی بریتانییەکانەوە."
شا گومانێکی لەوە هەبوو، بەڵکو وەزیر بە دیدارەکەی لەگەڵ ڕوسەکان زانیبێ.
وەزیر وەها کەوتە قسە" "ئێمە بە یەکدی تۆمەتبارکردن شتەکە چارەسەر ناکەین. ئەم کارەیان تەنیا کێشەکانمان قووڵ و قووڵتر دەکاتەوە. بەدکارێکی سەر بە باڵوێزخانەی بریتانی ڕاستەوخۆ هەواڵی هەبوونی ژنانی ئێرانی لە باڵوێزخانەی ڕوسی بە ئایەتوڵڵا گەیاندبوو. ئایەتوڵڵاکەش پەیوەندیی باشی لەگەڵ بریتانییەکان هەیە و پارەیان لێوەردەگرێ. کاتێک ئەم هەواڵەیان پێداوە، بێ ئاوخواردنەوە جووڵاوە. بەیانی هەواڵی مەرگی سێ و چوار ڕوسییەکە دەگاتە مۆسکۆ. بریتانییەکان ویستوویانە ڕوسەکان تووڕە بکەن، بەڵام هەرگیز بیریان بۆ ئەوە نەچووە کردەوەکەی ئەوان بیگەیەنێتە ئەو کێفەڕاتە. ئێستاش بە دڵنیاییەوە باڵوێزخانەی بریتانی شایی و لۆغانیانە. ئەوان گورزی خۆیان وەشاند."
شا لە وەزیری پرسی: "مەبەستت لەوە چییە؟"
وەزیر وەڵامی دایەوە: "لە ماوەی داهاتوو شا ناتوانێ هیچ بکا. بەڵام من پرسیارێکم هەیە. ئەو دیدارەی لەگەڵ نێردەی ڕوسی هەبوو، لەبارەی چییەوە بوو؟"
شا بە شڵەژاوییەوە تەماشای کرد و گوتی: "ئێمەش نازانین چی بوو. کابراش ئێستا مردووە."
وەزیر تێبینی ئەوەی کرد، پاشا شتێکی هەیە لێی دەشارێتەوە. ئەو هەستێکی وەهای بۆ هات پرسەکە لەبارەی هەراتەوە بووبێ. ویستی زیاتر بپرسێ، لێ بینی شا پەشێوحاڵە. وای بەباش زانی کاتەکەی گونجاو نییە تا زیاتر بەرەی لەسەر هەڵداتەوە.

وەزیر گوتی: "وەها باشترە پاشا بچێتەوە ناو جێگەی خۆی. ئێمە نازانین ئاخۆ بەیانی چی لەبن سەردایە."

وەزیر خواحافیزی کرد و ڕۆیشت. شا لە جاران هەستی کرد کەوا وەزیر چەند دەسەلاتدارە و خۆیشی لە بەرانبەردا کەسێکی چەند بێدەسەلاتە. ترس باڵکێش بوو.
شا دەیزانی زۆر لە ئایەتوڵلا و شازادەکان پارەیان لە ئینگلستانەوە بۆ دەهات، بەڵام ئەو هەرگیز ئەوەی لەپێش چاوی خۆی دانەنا بوو، ئەوان بەم شێوەیە ئایەتوڵلا هەڵبسووڕێنن و پیلانەکانی خۆیانیان پێ جێبەجێبکەن. وەزیریش زۆری قسە نەکرد، بەڵام ئەو سەرنجەی دەرخست چۆن لەو پرسەدا پاشاش بەکارهێنراوە. باشە تۆ بڵێی وەزیر مەبەستی چیبێ، کاتێ بە پاشای گوت، ئێستا هیچ دەرەتانی بۆ نەماوەتەوە؟
شا بانگی کرد: "شەرمین! شەرمین!"
پشیلەکە بەپیر دەنگییەوە نەهات.
شا ماندوو بوو، بەڵام خەوی نەدەهات. سەری لە نێو گێژاوێکی بێ کۆتاییدا بوو. لە هۆڵە نیوە تاریکەکەدا تەماشایەکی ئاوێنەی کرد و پەنجەی دۆشاومژەی وەک هەڕەشەیەک هەڵبڕی: "بەیانی دەرسێک بە ئایەتوڵلاکەدا دەدەین. سەری بە پەتی قەنارەوە دەکەین. بەڵام باشە ئەدی چی لەو سی و چوار تەرمە بکەین؟"
ئاوێنەکە تیشکی چرای ڕەنگ دەدایەوە. شا یەکسەر تەماشایەکی کرد و بەرەو لای پەنجەرە ڕۆیشت. حەوشەکە کشومات، بەڵام لە دەروازەکەوە پاسەوان لەجاران پتر وەستا بوون. بینی چۆن دوو لە پاسەوانەکان پاڵ بە تۆپێکەوە دەنێن. هەروەها یەک دوو پاسەوانی دیکەی بینین لەسەر دیوارەکە بە خۆیان و چەکی دەستیان وەستابوون. نیگای چاوی پەڕییە

ســـەر تەویلەکەش، چەند ئەســـپێکیش لەوێ تەیار و ئامادە بوون ئەو گەڕایەوە ژوورە تایبەتییەکەی خۆی، لەوێوە باشـــتر دەروازەکەی لێوە دیار بوو. کاتێک سایەی کڵاوە درێژ و قیتەکەی وەزیری لەسەر دیواری دەروازەوە بینی، ترپەی دڵی زیاتر لێدا. شـــتێک بەر پێیەکانی کەوت، سڵەمییەوە، بەڵام هیچ نەبوو، شەرمین بوو.

"چییە ئێمەت ترساند، ئەوە لە کوێ بووی؟ دەی وەرە با بڕۆین، ئەمشەو نابێ ئێمە لێرە بمێنینەوە." بەدەم ئەم قســـەوە، دانەویەوە و پشـــیلەکەی لەســـەر ناوکەوەکە هەڵگرت و لەباوەشـــی کرد. "پێموابێ وەزیر ئێمەی دەستبەسەر کردووە. لەوانەشە وەها نەبێ، ڕەنگبێ هەموو شتێک بکا تا ئێمە بپارێزێ."

ئەو بۆ ژووری نوســـتنەکەی ڕۆیشـــت، شـەرمینی لەسـەر پێخەفەکە دانا، هەموو کورســـییەکانی ســـووڕاندن، بەردەمی دۆڵابی جلەکانی واڵاکرد، دەرووی دۆڵابەکەی کردەوە، دەرووە نهێنییەکەی کردەوە، کە بە ڕێڕەوێکی تەنگەبەر دەیبردە ســـەر گەنجینەکەی. لەوێ چەکمە و تفەنگەکەی ئامادەکرد.

لەو کاتەوەی شـــێخ ئاغاســـی ئەو داڵانە تەنگەبەرە نهێنییە تا ســـەر گەنجینەکەی نیشـــان دابوو، زۆر جار شـــا بۆی دەچوو. لەو کاتەوەش وەزیر دەرماڵەی پاشـــا و دایکی و خزمەکانی تا نیوە دابەزاندبوو، تێچووی حەرەمســـەراشـــی کەم کردبووەوە، ناو بەناو شـــا بە داڵانەکەدا دەچووە ژێرزەمینەکە تـــا دراوە زێڕەکـــانی دەربێنێ. ئەو دراوەکـــانی دەتاواندەوە و دراوی گەورەتری لێ دەروستدەکردن تا بتوانێ خەرجییە گەورەکانی پێ پەردەپۆش بکا. لەو ماوەیەشـــدا شـــا یەک دوو ســـندوقی زێڕی هێندی کردنەوە.

هەروەهـــا ئەو چـــارپـــایە زێڕینەی ژێرزەمینیشـــــی، هەمووی بە زێڕ و بەردەگەوهەر ڕازابووەوە، ڕێکخســـــتەوە، بۆ ئەو حاڵەتەی ئەگەر هات و

ماوەیەکی زیاتر لە ژێر زەمینەکە بمێنێتەوە. بۆ هەر جارێکیش بایی خۆی خواردنی لەگەڵ خۆی دەبردە ئەوێ.

جارێکی دیکە دەرکە و پەنجەرەکانی ژووری نووستنی پشکنی، ئینجا چووە سەر تەختە خەوەکەی لێی ڕاکشا.
"شەرمین ئاگادار بە، هەر کاتێک گوێت لە دەنگی پێ بوو لە هۆڵە میناپەندەکەدا، پێویستە دەستبەجێ ئاگادارم بکەیتەوە، ئینجا بەیەکەوە هەڵدێین."
هەر ئەوەندە بوو شا سەرە ماندووەکەی دانایە سەر سەرین، خەوێکی قووڵی لێکەوت.

١٩

ئەو ئایەتوڵڵایەی ناپاکیی کرد

ئەو شـــەوە شـــا خەونێکی بینی کەوا خۆی و پشـــیلەکەی بەڕێگەیەکی نهێنییدا بەرەو شـــاخەکان هەڵاتن و لەوێ لە ئەشـــکەوتێکی بچووک داڵدەیان وەرگرت، ئەو ئەشکەوتەش کۆشکەکەی لێ دیار بوو.
شـــا لەوێوە بە دووربین هەموو جووڵەیەکی کۆشـــکی خســـتبووە بن چاودێری. بینی وەزیر بەخۆی و دەستەیەک لە ئەفسەران چووە کۆشک. ئەو کڵاوە قووچەکەی لەسەر بوو، لێ کاتێ لە کۆشک هاتەدەر، لەجیاتی کڵاوەکەی خۆی، تاجەکەی شای لەسەر نابوو.

ئەوی ڕاســـتی بێ ئەو شـــەوە هیچ ڕووی نەدا. شـــا و پشـــیلەکەی لە شـــەوانی پێشـــتر زووتر و باشـــتر خەویان لێکەوت. ئەمەش بەهۆی ئەو شـــنەبایەبوو کە لە دەرووی داڵانەکەی دەچووە ســـەر ژێرزەمینەکەوە دەهاتە ژوور. ئەم نەرمەبایە وایکرد پاشـــا و پشـــیلەکەی خۆیان لەنێو

لێفەی گەرمونۆڵ بئاڵێنن و خەوێکی قووڵیان لێبکەوێ، وەک دەڵێن لە حەفت خەوان ڕاست بووبوونەوە. بۆ بەیانی، پشیلەکە پاشای بەئاگا هێنا. ئەویش لەنێو جێگەکەی ڕابوو، لە پەنجەرەکەوە سەیری دەرەوەی کرد، بینی ئاڵاکان تا نیوە دابەزێنراون.

"دیارە ئێمە لەخەودا ماوینەوە." شا وەهای بە پشیلەکەی گوت، کە لای دەرگەکە وەستابوو، چاوەڕێ بوو بچێتەدەر.

لەو کاتەدا لە دەرگە درا.

شا بە چاوی خەواڵووەوە بانگی کرد: "کێیە؟"

"پایەبەرز...؟" دەنگەکە لە دەنگی پەردەدار دەچوو، شپرزە دیاربوو.

شا وەڵامی دایەوە: "باشە، وا دێین."

ئیدی زانی چی لەپێشە بیکا.

زۆری پێنەچوو، شا بە بەرگی سەربازییانەی خۆیەوە لە هۆڵە مینابەندەکەدا ئامادە بوو. هەرچەندە شوێنەواری خەوە قووڵەکەی هێشتا هەر بە ڕوخسارەوە مابوو، کەچی ڕێک و ڕەوان دەرۆیشت، وەهای نمایش کرد گوایە ئەمڕۆ ئامادەی کاری گرنگ و چارەنووسسازە.

شا بڕیاری خۆی دابوو، نەدەبوو وەها نیشان بدا لاوازە، بە دڵنیاییشەوە نەدەبوو لەپێش وەزیردا لاواز دیار بێ. زۆر جاران وەزیر وای لێکردبوو باوەڕ بەوە بهێنێ کە ڕۆژگار گۆڕاوە، ئەو سەردەمە نەماوە کە هەر بەتەنیا پاشا بە تاقی تەنیا بڕیار بدا، پێویستی بە ئەنجوومەنی وەزیران هەیە، بەڵام ئەوە واتای ئەو ڕاستییەی دەگەیاند، کە وەزیر بەنیازە لە دەسەڵاتەکانی دابماڵێ. ئەو بووبووە ئەو پاشایەی هەر بڕیارەکانی وەزیری پەسەند دەکردن، پاشایەک هەر بەتەنیا بەڵگەنامە مۆرکراوەکانی ئەوی واژۆ دەکردن. ئیدی دەبێ ئەو دۆخە ببێتە شتێکی ڕابردوو.

هەر بۆیە ئەو جلی سەربازییانەی خۆی پۆشیبوو. ئەوەش ڕاستی بوو جاران زۆر بایەخی بە قاوەڵتی بەیانی دەدا و چێژی لێ دەبینی، کەچی ئەمڕۆ هەر ئاوڕیشی لێنەدایەوە. بە زگێکی بەتاڵەوە بانگی کرد: "دەی بانگی سەرکردەی هێزی ئاسایش بکە."
پەردەدار دەستبەجێ فەرمانەکەی بەجێهێنا.

زۆری پێنەچوو شا گوێی لە دەنگی پێی ئەفسەری بەرپرسی هێزی ئاسایش بوو لە پەیژەکان سەردەکەوت. هەر کابرا پێینایە نێو هۆڵەکە، دەستی چەپەی خستە سەر شمشێرەکەی و سڵاوی لە پاشا کرد و بت ئاسا لە شوێنەکەی خۆی وەستا.
شا بە گەفەوە قسەی لەگەڵ کرد: "تۆ بەرپرسی هێزی ئاسایشی ناو شاری؟"
بە دەنگێکی لەرزۆکەوە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ، پایەبەرز."
"لەژێر بەرپرسیارێتیی تۆدا ئەو سی و چوار ڕوسە کوژران؟"
پیاوە لەرزۆکەکە بێدەنگ بوو و سەری بەسەر سینگیدا بەردایەوە.
ئینجا شا فەرمانی پێکرد: "دەی شمشێرەکەت لەخۆت بکەوە لێرە لەسەر زەوی دایبنێ."
بە دەستێکی لەرزۆکەوە ئەفسەرەکە شمشێرەکەی لەخۆی کردەوە و لەسەر ناوکەوەکە لەبەردەم پێی پاشادا داینا.
ئینجا شا پێیگوت: "دەی جلە سەربازییەکەشت داکەنە."
پیاوەکە نەیدەزانی ئاخۆ بە باشی گوێی لە قسەکەی پاشا بوو یان نا.
"دەی هەموو شتێک داکەنە، تۆ چیدی سەرباز نەماوی، بەڵکو تەنیا شکستخواردوویەک!"

بە ڕوخســارێکی ڕەنگبزڕکاوەوە کابرا جلە فەرمییەکانی لەبەرداکەندن و هەر بەتاوی[٤٠] دەرپێ مایەوە.
ئەوسا شا بەسەریدا شیڕاندی: "دەی لەبەرچاومان ون بە، دەنا مەرگی خۆت بەچاوی خۆت دەبینی."
پیاوەکە بە پڕتاو بەرەو دەرەوە تێیتەقاند. پەردەداریش جل و شمشێری کابرای لەگەڵ خۆی برد.
پاشا بانگی کردێ: "بانگی پەیکەکەم بۆ بکە!"

شـا ئەو ئەرکەی بە تەتەرەکەی سـپارد: "هەر ئێسـتا بڕۆ و مەوەسـتە، بگەرە لای شـــەعبان، ئەم شـــتەی خوارەوەی بە گوێدا بدە: خۆت و دەســتەیەک لە پیاوەکانت بڕۆنە ســەر ماڵی میرزا مەسـیح. مێزەرەکەی لەسەر بکە و بیخە ملی، لەدوای خۆی ڕابکێشە تا گۆرەپانی باڵوێزخانەی ڕوســـیا، لەوێ بەبەرچاوی خەڵکەوە ســـزای بدە. تۆ دەبێ ئەوەندە ئەشـــکەنجەی بدەی و ســـووکایەتی پێبکەی، بە شـــێوەیەک هەر بەیانی هەواڵەکە بگاتەوە مۆسکۆ."

شەعبان تاوانکارێک بوو، هەندێ جار فەرمانە دژوارەکانی شای جێبەجێ دەکرد. ئەو بە شـــەعبان بێ موخ، پیاوی بێ مێشـــک ناســـراو بوو. ئەو سەردەستەی کۆمەڵە کەسێکی شەڕانگێزی بوو، هەموو شتێکیان لە پێناو پارەدا دەکرد. دوای گەیشتنی پەیامەکە، شەعبان دەستبەجێ بە کارەکەی خۆی هەڵسا.
پیاوەکانی شـــەعبان بەخۆیان و تێلا قورســـەکانیان لەبەردەم دەروازەی ماڵی ئایەتوڵلا ئامادەبوون. شـەعبان هەر لە دەرکە وەەستابوو، لەکاتێکدا پیاوەکانی لەناکاو بەســەر پیرەپیاوەکەیان دادا، ئەو هێشـتا هەر دژداشـە

[٤٠] هەر بەتاوی...: واتە بەتەنیا هەر بەوەوە.

ســـپییەکەی خەوتنی لەبەردابوو، لای حەوزی ئـاوی حەوشـــەکەی وەســتابوو. ئایەتوڵڵا هەوڵیدا بەســەر بانی خانووەکەی خۆی دەرباز بکا، بەڵام بەرلەوەی بگاتە ســــەر دیوارەکە، یەکێ لە پیاوەکان غاری دایێ و پێیەکـانی گرتن. ئیجا پیـاوێکی دیکە مێزەرەکەی ســـــەری گرت و لە ئەستۆی وەرئاڵاند و ئایەتوڵا پیرەکەی بۆ دەرەوەی ماڵەکەی ڕاپێچ کرد. ئـایەتوڵڵا بێـدەســــەڵاتەکە هەر هەڵـدەلەرزی و هـاواری دەکرد: "*ئەڵڵا ئەلئەمان*: خوایە بمانپارێزە، بمپارێزە!"

پیاوەکانی شـــەعبان هیچ گوێیان بە هاتوهاوار و پاڕانەوەکەی کابرا نەدا و بەدوای خۆیاندا ڕایانکێشـایە گۆڕەپانی بەردەمی باڵوێزخانەی ڕوسـی. خەڵکی ئاسـایی سـەر جادەوبەریش کە ئەم شـتەیان بەچاوەکانی خۆیان بینیی بڕوایان نەدەهات.

بۆ ئەوەی پاشـا شـتەکان بخاتە ژێر چاودێریی خۆی و ئاگای لەهەموو شـتێک بێ، شـێخ ئاغاسـیی بە پەیامێکەوە ناردە گۆڕەپانی باڵوێزخانەی ڕوسـی: بڕۆ بزانە ئایەتوڵڵا ئەوەندە ئازار و ئەشـکەنجە بدرێ تا دەنگی گریان و فوغانی دەگاتە مۆسکۆ.

شـــێخ ئاغاســـــی بەشـــێوەیەک چووە ئەوێ کەس دەرکی پێنەکا، بەڵام مشووری ئەوەشی خوارد لە شوێنێک بوەستێ هەموو شتێکی لێوە دیار بێ.

دەنگوباسـی ئایەتوڵڵا گەیشـتە بازاڕ، دوکاندارەکان بەوەی گوێیان لێبوو سـەرسـام و هێدمەگرتی بوون. ئاخر ئەمە سـووکایەتییەکی بێ پێشـینە بوو بە ئیســـلام بکرێ بەوەی ئایەتوڵلایەک بەمجۆرە هەڵســـوکەوتی لەگەڵدا بکرێ. ئیدی وازیان لە دوکانەکانیان هێنا و بەرەو باڵوێزخانەی ڕوسـی ڕۆیشـتن. پیاوەکانی شـەعبان ئایەتوڵڵا پیرەکەیان لەسـەر زەوی

بەپشتدادابوو، پێیەکانیان بە دارێک توند بەستبووەوە ئینجا بەتوندی لە بەرپێیە ڕوتەکانیان دەدا.
ئایەتوڵڵا پیرەکەش هەر دەیناڵاند: "لا ئیلاهە ئیللەڵڵا.. لا اله الا الله."
یەک دوو لە دوکاندارەکان، کە لەنێو حەشاماتەکەدا شێخ ئاغاسییان بەدی کرد و ناسییەوە، بەرەو ڕووی چوون و داوای یارمەتییان لێکرد. بەڵام ئەو پێیڕاگەیاندن ئەمە بەفەرمانی ڕاستەوخۆی پاشایە، ئەو هەر دەتوانێ چاودێری بکا و هیچی لەدەست نایە و بۆشی نییە خۆی تێهەڵقورتێنێ.
کۆمەڵە کەسێک هەوڵیاندا ئایەتوڵڵا لەدەستی ئەشکەنجەدەرانی ڕزگار بکەن، بەڵام ڕاستەوخۆ کەوتنە تەقەکردن. ئەوان ڕوون و ئاشکرا ئەوەیان دەربڕی، هەر کەسێک خۆی تێهەڵبقورتێنێ و یەک هەنگاو بچێتەپێشەوە، ئەوا دەمودەست سزای ئەویش دەدەن.

ئەوە بوو دوکاندارانی بازار لە ڕێی گالیسکەکانەوە بەرەو کۆشک ڕۆیشتن تا قسە لەگەڵ وەزیر بکەن، بەڵام ئەو لەوێ نەبوو. ئەو کۆبوونەوەیەکی نهێنی لە ژووری ئامادەکاریی جەنگ، لە قەڵایەکی دەرەوەی شار لەگەڵ جەنگاوەراندا هەبوو.
دوکاندارەکان بە دەستی بەتاڵەوە گەڕانەوە مەیدانی باڵوێزخانەکە و دیسان لە شێخ ئاغاسی پاڕانەوە بەڵکو شتێک بە شتێک بکا و یارمەتی ئایەتوڵڵا بدا.
شێخ ئاغاسییش پێیگوتن: "باشە بابزانم ئاخۆ چیم پێدەکرێ."
ئینجا چووە لای شەعبان و قسەی لەگەڵ کرد.
شەعبانیش بانگی پیاوەکانی کرد: "دەی ئەوەندە بەسە! ئەو دەرسی خۆی وەرگرت."

ئینجا ئەو گوریسەی پێی ئایەتوڵڵایان پێبەستبوو لێیان کردەوە و لەسەر زەوی درێژیان کرد.

پاشـان ئایەتوڵڵا حاجی میرزا مەسـیح خرایە سـەر دووشـکەیەک بەرەو ماڵەوەیان بردەوە.

ئەو ڕۆژەش وەک نارەزایەتی دەربڕین دوکانەکان داخران.

٢٠

پرسە

سـێ ڕۆژی ڕەبەق تێپەڕی. هێشـتا بازاڕی تاران هەر داخرابوو. لە مزگەوتی شارەکەدا، ئەو مزگەوتەی جاران ئایەتوڵلا پێنج فەرزە نوێژی تێدادەکرد، ئەوەندە پڕ بوو قەت جەنجاڵی وەهای بەخۆیەوە نەبینیبوو. پیاوە پیرەکەش هی ئەوە نەبوو لەسەر پێی خۆی بوەستێ. ئەو بە دارەبازێک دەهێنرایە مزگەوت، ئیدی لەوێ هەر بەدانیشتنەوە نوێژی دەکرد، لە کاتێکدا بە سەدان نوێژکەر لەپشتە ئەودا نوێژیان دابەستبوو.
لەشکریش خرابووە حاڵەتی ئامادەباشییەوە تا ئەگەر هاتوو ڕوس لەشکرکێشییان بۆ سەر وڵاتەکە کرد، لەشوێنی خۆیدا ڕایبگرن.
لەترسی ئەوەی نەوەک نارەزایەتیی بازاڕ لە تارانەوە بتەنێتەوە بۆ شارەکانی دیکە و ڕەشەبای تووڕەیی هەڵبکا، ئەوە بوو وەزیر وتووێژی لەگەڵ نوێنەرانی بازاڕدا کرد. ئەو توانی ئەوە بکا و هەندێ ئارامیان

بکاتەوە، بەجۆرێک وڵات نەکەویتەوە سەختانگێکی[٤١] دیکە. دوای ئەوە وەزیر چووە لای ئایەتوڵڵا بەتەمەنەکە، دەستی ماچکرد و داوای لێبوردنی لێکرد.
دوکاندارانی بازاڕیش ئەو پاکانەیەی وەزیریان پەژراند و مانگرتنەکەیان شکاند و گەڕانەوە سەر کاروکاسبیی خۆیان، جارێکی دیکە دوکانەکانیان کردنەوە.

لەو نێوەشدا شا پەنای بۆ لای شێخ ئاغاسی برد. پیاوەکەش بەهرەی ئەوەی هەبوو کەسێکی شپرزە و ئۆقرەلێبڕاو هێور بکاتەوە. بە ڕۆژ و شەو ئەو لە کۆشک نەدەڕۆیشت. ئامادەبوونی ئەو وەک ئامرازێکی هێورکەرەوە وابوو.
شێخ ئاغاسی وای پێباش بوو بۆ ئەوەی ئاماژەیەکیش بێ بۆ مۆسکۆ، بەگوێرەی دابەونەریتی ئێرانیانە پرسە بۆ کوژراوە ڕوسەکان دابنرێ. ئیدی چادری گەورۆنە گەورۆنەیان لە لای باڵوێزخانەکەدا هەڵدان، ئینجا ئەو لە باتی شا داوای لە هەموو خەڵکی کرد بەڵکو لە پرسەکەدا بەشدار بن و یادی کوژراوەکان بکەنەوە. لەوێ مەنجەڵی گەورە گەورەی بە زنجیر لەسەر ئاگر دانران ژەمی زۆروزەوەندیان ئامادەکرد تا خەڵکی سەرپرسە بەیەکەوە نان بخۆن.
ئایەتوڵڵاش لە فەقێ و سوختەکانی خۆی قەدەغەکردبوو بچنە سەر پرسەکە. ئاخر شتێکی ناماقووڵ بوو بچێتە پرسەی کەسانێک کە ژنی ئێرانییان بردبوونە ماڵی خۆیان و لەگەڵیان ڕابواردبوو. ئەوەش دەگوترا گوایە لەو شەوەدا ژنەکان شەرابیان خواردووەتەوە و ئینجا چوونەتە باوەشی ئەو دەستە بازرگانەی ڕوسی. بەمجۆرە ڕوسەکان ئابڕووی ژنە ئێرانییەکانی بردبوو. ئایەتوڵڵاش بیستبوویەوە و قسەی لەو

---

[٤١] سەختانگ: تەنگژە، قەیران.

بارەیەوە کردبوو. ئیدی تەنانەت بۆ سـوالّکەرانیش نەبوو، بەلای ئەو چادرە گەورانەدا بچن کە خوان و سفرەی ڕازاوەش ڕاخرابوو.
بۆ ئەوەی ڕێ لەوە بگیرێ لەبەر نەچوونی خەڵکەکە، پرسەکە سووک و ڕیسـوا بکرێ، شـێخ ئاغاسـی ڕێنمایی بۆ سـوپا دەرکرد بە جلی مەدەنییەوە بچنە پرسـەکە، هەروەها بانگهێشـتی شـا و تەواوی حەرەمسەراکەی بۆ سەر تازیەکە کرد.

کاتێکیش دوای نیوەڕۆ شـا بە جلێکی تەواو ڕەشـپۆشـەوە بەرەو باڵوێزخانەی ڕوسـیا جووڵا، بەدوایدا ژنەکانیش بە بێدەنگی خۆیان چارشێو و ڕووبەندی ڕەشـەوە چوونە ئەوێ. تیپێک لە سـەربازەکانیش لە پێشـیاندا بەخۆیان و بە ئاڵای نیوەنزمکراوەوە چوونە ئەوێ و سـەردولکەی[٤٢] فارسـیش لەوێ خوێندرانەوە. کاتێکیش پاشـا گەیشـتە دەروازەی باڵوێزخانەکە، وەزیر بە پرتاوەوە خۆی گەیاندە لا.
وەزیر کڕنوشـێکی بۆ پاشا برد و بە نەرمییەکەوە پێیگوت: "ڕوسـەکان لەشکرکێشییان کردووەتە سەر وڵات."
ئیدی شـا بێ بیرکردنەوە، ژنەکانی لەوێ بەجێهێشـت و لەگەڵ وەزیر بەرەو سەربازگەکە ڕۆیشت.
لەژووی کۆبوونەوەی کاروباری جەنگدا شـا پرسـی: "ئایا ڕوس بە شێوەیەکی فەرمی جاڕی شەڕیان لەدژدا داوین؟"
وەزیریش وەها وەڵامی دایەوە: "نەخێر، هیچ شـتێک لەو بارەیەوە ڕوونەداوە. ئەوان دەسـتیان بەسـەر بەشـێک لە ئازەربایجاندا گرتووە. ئێمە ساڵەهای ساڵە شەڕ لەسەر ئەو ناوچەیە دەکەین. زۆر جاران ئێمە بردوومانەتەوە و هەندێ جاریش دۆڕاندوومانە. بەڵام ئەم جارەیان شتێکی دیکەیە."

[٤٢] سەردولکە: ئەو بەندانەی وەک شین لە پرسە و ماتەمدا دەگوترێ.

"شتی دیکە چییە؟"

"ڕوسیا ڕوسیای جاران نییە. ئەوان بوونەتە یەکێ لە خاوەن بەهێزترین سوپای سەر زەوی. سوپای ئێمە لەچاو هێزەکەی ئەوان لەبەر پێیان دەچێ."

شا لەبەرسڤدا گوتی: "ئێ باشە ئەدی فرەنسییەکان چاکسازییان لەنێو سوپاکەماندا نەکردووە؟"

"ئێمە ئەزموونمان نییە و بە سواری ئەسپ و سەد دووسەد تۆپی فرەنسی ناتوانین ئەم جەنگە ببەینەوە. هەر بە تەنیا تفەنگ و گوللە نایخوا، بەڵکو لەشساغی وڵات و ورەی لەشکر دەیخوا. وڵاتەکەمان کێشەی پارەی هەیە، سیاسییەکانی گەندەڵ بوونە، ئیمام و ئاخوندەکان دەکرِدرێن و خەڵکەکەش لاواز و زەبوون. ئێمە لەسەر لێواری خەرەندی تێچوونین."

شا پێیگوتەوە: "ئەرێ وەزیر بۆ ئەوە ئێمەی هێناوەتە ئێرە تا ئەو شتەمان پێ بڵێ؟"

وەزیریش وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو جۆرە ڕاستییانە هەر دەبێ لە ژووری جەنگ تاوتوێبکرێن، چونکە جەنگ ڕێگەیەکی دروست نییە. ئێمە دەبێ چارەسەرێکی سیاسییانە بۆ ئەو کێشەیە بدۆزینەوە. مایەی هۆشمەندییە نێردەیەکی پلەباڵا بنێرینە مۆسکۆ، تا بارودۆخەکەیان بۆ ڕوونبکەنەوە و بێتاوانی ئێمەش لەو پرسەدا بسەلمێنن. خۆ ئەگەر جەنابی پایەبەرز پەسەندی بکا، ئەوا ڕاستەوخۆ نێردەکە پێکدەهێنم. دواتر کۆبوونەوەیەکم لەگەڵ وەزیر و سالارانی جەنگ هەیە، من هەر خێرا لە ڕاوێژەکان ئاگادارتان دەکەمەوە."

شا بێ ئەوەی تەماشای وەزیر هەر بکا، وەها وەڵامی دایەوە: "دیارە وەزیر پێشتر بڕیاری خۆی داوە."

"نەخێر، خاوەنشکۆ، بە دڵنیاییەوە نەخێر. ئەوە تۆیت بڕیاردەدەی."

ئینجا شا پێیگوتەوە: "بیرێکی لێدەکەینەوە."
پاشا بەدەورەدراوی بە پاسەوانەکانی گەڕایەوە کۆشک.

لە کۆشکیش شاژنی دایک چاوەڕێی هاتنەوەی کوڕەکەی دەکرد.
لە پشت پەردەوە هەموو شتێکی کردبوو تا لەگەڵ ڕوسەکان پەیوەندی بکا و بسازێ، بەڵام ڕوسەکان هەموو دەرگەیەکیان بەڕوودا داخستبوو. ئەوان وەها هەستیان کرد گوایە لە ڕێی خانمی شاژنەوە لەخشتەبراون. بۆ ئەوان شتێکی حاشاهەڵنەگر بوو بە چاوی زەقەوە بەسەر تەپکەکەودا کەوتبوون. هەر بۆیە وەڵامی ئەو پەیامانەی مەهدولیا بۆی ناردبوون، نەدابووەوە.
تەنانەت شا بەخۆیشی نەیدەویست لەگەڵ شاژن بدوێ. ئاخر ئەو بێهوودە چەندین جار داوای کردبوو ببینێ و قسەی لەگەڵدا بکا.
مەهدولیا هەواڵی لەشکرکێشییەکەی ڕوس بۆ ئازربایجانی بیستبوو، هەروەها دەشیزانی وەزیر لە ژووری جەنگدا لەگەڵ شا وتووێژی کردووە. هەنووکەش ئێستا ئەو لە کۆشکە تا لەگەڵ شادا بدوێ. پاشاش پشتگوێی خستبوو، بەڵام خۆ ئەو بەدوایدا هاتبووە هۆڵی ئاوێنەبەندەکە.
مەهدولیا بە پەرۆشییەوە بە شای گوت: "دەبینم شا خەمبارە، دەی قسەم لەگەڵ بکە، خەمەکەت هەڵڕێژە و بەبای کە."
"بە گوێرەی قسەی وەزیر بێ، ئێمە پێشوەختە جەنگەکەمان دۆڕاندووە، ئەو وەهای دەبینێ، پێویستە نێردەیەک بنێرینە مۆسکۆ. لەم ساتەوەختەدا کۆبوونەوەیەکی خێرا و ناکاو لەنێوان وەزیرەکان و سوپاسالارەکانی جەنگدا هەیە."
مەهدولیاش وەها هاتەدەنگ: "وەزیر ڕاست دەکا. جەنگ لە دژی ڕوس هی ئەوە نییە ئێمە بیبەینەوە. ناردنی نێردەیەک بڕیارێکی ئاوەزمەندانەیە، بەڵام پێویستە شا خۆی سەرکردایەتی شاندەکە بکا."

"ئەوە تۆ چی دەڵێی؟ من خۆم بچمە مۆســـکۆ تـا داوای لێبوردنیـان پێشکەش بکەم؟"
"پێویست بەوە ناکا. من لە باتی شا دەچم."
ئەو پێشنیازە بۆ شا سەرسوڕهێنەر بوو.
ئینجا شا بە هەستیار و وریژێنەرانە وەڵامی دایەوە: "ئاخر خۆ تۆ سەری بەڵاکە بووی."
دایکیشی بە توندی وەڵامی دایەوە: "ئەوە بۆ شا گونجاو نییە بەم چەشنە لەگەڵ ئێمە بدوێ. من دایکی تۆم، تۆ گۆشـــت و خوێنی منی. ئەوەی من دەیکەم دەســـتپێشـــخەرییە بۆ بەختەوەرکردنی منداڵەکەم. کەس ناتوانێ من بە کێفەڕاتەکە تاوانبار بکا. ئەوەی من کردم، بۆ چاکە و بەرژەوەندیی شا بوو."
"کامە چاکە و کامە بەرژەوەندی؟!" شـــا لە شـــوێنی خۆیەوە قیژاندی.
"کۆشکەکەت لانەی شۆڤار و هەواڵدزانە. لە دەوروبەری تۆدا هەموویان لەلایەن بریتانییەکانەوە کڕدراون."
"بریتانییەکان لە هەموو شـوێنێک هەن. ئەمە خۆی ڕاســتییەکە حاشـای لێناکرێ، تەنانەت لە کۆشـــکی پاشـــاش. ئێمە دەبێ لەگەڵ ئەو ڕاســتییە هەڵبکەین. دەی بمنێرە مۆســـکۆ، ئەمەش هەر لە نێوان من و تۆدایە و هەرگیز نابێ بریتانییەکان پەی پێ ببەن."
شا لەسەر کورسییەکەی دانیشت، هەوڵیدا هزرەکانی خۆی کۆبکاتەوە و ڕێکیان بخا.
مەهدولیا لە پاڵ کورســـییەکە هاتەســـەرچۆک، دەســـتی توند گرت و بە نەرمی پێیگوت: "گوێم لێبگرە، من خانەوادەی پاشایەتیی ڕوسی دەناسم، دایکم کاترینیای بینیبوو. بە منداڵی لەوێ بووم. ئەگەر یەکێک کاریگەریی بەســـەریانەوە هەبێ، ئەوا منم. خۆ ئەگەر وەزیر بڕواتە مۆســـکۆ و قەناعەت بە ڕوســـەکان بێنێ بگەڕێنەوە ئەودیوی ســـنووری پێشـــوو،

ئەوسا تۆ ئەو دەکەیتە پاڵەوان. من دیاریی شاهانە بۆ قراڵ، بۆ ژنەکەی، بۆ دایکی و بۆ کچەکانی دەبەم و کێشەکە چارەسەر دەکرێ."
پاشا بە دوودڵییەوە پرسی: "دیاریی شاهانە؟"
"بازنە و ملوانەکەی هیندی ئەوانەی لە ژێرزەمینەکەن، لەگەڵ شمشێری تەلایی."
"باسی ئەوە هەر مەکە! زێڕ و گەوهەری هیندی هەر شایستەی ئێرەن و لێرە دەبێ بمێننەوە. ئەوە میراتی ئێمەیە و ئەرکی سەر شانیشمانە بیپارێزین."
شاژن بەمجۆرە هەڵیدایێ: "من ئەوە دەزانم، بەڵام پرسەکە پرسی مان و نەمانە. تۆ زێڕ بە خاکەکەمان دەگۆڕیتەوە. خۆی شتێکی دیکەش لە گۆڕێدا هەیە، ئەو شتەش لەوە گرنگترە کە خۆت و وەزیر لە جەنگدا بیدۆڕێنن."
ئینجا لە شوێنی خۆی هەڵسایەوە سەرپێ و درێژەی بە قسەکەی دایەوە: "ڕوسەکان دەیانەوێ لەگەڵ شا قسەبکەن، هەر بۆیە نێردەیەکیان بۆ تاران نارد. هەرچەندە پەیامهێنەکە کوژرا، لێ هێشتا پەیامەکە هەر ماوە. قراڵی ڕوس ویستوویەتی شتێکی گرنگ بە شا بڵێ. دەی من وەک پەیکێک بنێرە مۆسکۆ. دەچم گوێ لە قراڵ دەگرم."
پاشاش لەسەر کورسییەکەی خۆی هەڵسا. دایکە شاژن بە ڕووی خەنییەوە، شانی ماچ کرد و بە چرپەوە پێیگوت: "من هەمیشە لە پشتی تۆم."

٢١

باب

شا ویستی گەشتەکەی دایکی بۆ مۆسکۆ لە چاوی وەزیر بشارێتەوە. بەڵام خۆ هیچ شتێک لە چاو و ئاگاداری ئەمر کەبیر بزر نەدەبوو. هەر بۆیە دەبوو شا ئەرکەکەی مەهدولیا بۆ وەزیر ڕوون بکاتەوە.

وەزیریش هەموو هەوڵێکی خۆی دا تا شا بهێنێتە ڕەدایێ بەوەی مەهدولیا بۆ ئەو ئەرکە سیاسییە ئاڵۆزە تێکچڕژاوە قورسە دەست نادا تا بچێ لەگەڵ ڕوسەکان بکەوێتە گفتوگۆ و دانوستان. وەزیر بە ڕاوێژ و گفتوگۆ لەگەڵ وەزیر و سوپاسالارەکانی ئاماژەیان بەوەدابوو بە نیازە لەگەڵ ڕوس لەسەر مێزی گفتوگۆ دابنیشێ.

"بڕیارەکە دراوە. وێرای ئەوەش خۆ دایکمان هەر بەتەنیا ناچێتە ئەوێ، ئێمە شێخ ئاغاساییمان لەگەڵ ئەودا بەڕێکردووە. هەر وەزیریش بەم شتە دەزانێ. هەر کاتێکیش مەهدولیا بە دەستی بەتاڵ گەڕایەوە، ئەوسا نۆرەی وەزیر دێ ئەسپی خۆی لەو مەیدانە تاوبدا."

بەم قسەیە شا کۆتایی بە تاوتوێکردنی پرسی چوون و نەچوون بۆ مۆسکۆ هێنا.

لە دەرەوەی کۆشک وەزیر تووشی پەیکێک بوو کە تازە لە شارەوە هاتبوو. سەر و شان و ملی تۆزاوی بووبوو. ئەسپەکەی بەرەو لای وەزیر لێخوڕی و چرپاندییە گوێی وەزیر: "باب ڕاپەڕیوە." بە دەم ئەم قسەیەوە زەرفێکی نامەشی دایەدەست.
باب سەرکردەیەکی گەنجی ئەفسووناوی بوو لە شیراز. شارەکەش دەکەوێتە لای باشووری ولات، سەروبەندی هەزار کیلۆمەترێک لە تارانەوە دوورە. کاتی خۆی پایەختی بنەماڵەی دەسەڵاتداری زەندییەکان بووە، ئەم دۆخە درێژەی کێشابوو تا سوڵتان مەحمودی ئەفغانی بەسەری دادان و هەمووشتێکی لەناوبرد. شیراز دوو شاعیری مەزنی هێناونەتە دونیا: حافز و سەعدی. هەردووکیشیان لەوێ نێژراون.
کەسانی دەوڵەمەند و بازرگانەکانی ئەوێ کۆشک و تەلاری جوان و ڕەنگینیان لەوێ بنیاتناوە. ئەوانە جۆرە خانوویەکن زیاتر لەخەونی بەهەشتاوی دەچن لەوەی شوێنێک بن بۆ ئەوەی ئادەمیزاد تێیدا بژیی. ئەوان ناوجەرگەی شیرازیان وەک شوێنگەیەکی خوایی لێکردووە، هونەری تەلارسازیی ئیسلامی لەوپەڕی شکۆ و هێز و کەشخەییدا خۆی تێدا نمایش کردووە.
ڕاپەڕینی باب لەوێ بۆ ولات هێشتا لە لەشکرکێشییەکی هێزی بێگانە بۆ سەر ولات دژوارتر بوو، چونکە ڕاچەنین و یاخیبوونێکی ئۆلییانە[٤٣] ولاتی لە نێو خۆیدا هەلابەهەلا[٤٤] دەکا.

---

[٤٣] ئۆل: دیین، ئایین.
[٤٤] هەلابەهەلاکردن: پارچەپارچەکردن.

باب ویستی بە تەواوی ڕێگەیەکی دیکە لەوەی تا ئێستا وەک نەریتێکی شیعە گیراوەتەبەر، لێبگرێ و لەسەری بڕوا. چەندین سەدەیە شیعەکان چاوەڕێی فریادڕەسێک دەکەن، چاوەڕێی مەهدی دەکەن و وەک ڕزگارکەرێک لێی دەڕوانن. ئەوان لەو بڕوایەدا بوون، دوای محەمەد پێغەمبەر، دوازدە ئیمامەکەی بەدوادێن، کە دوازدەهەمینەکەیان مەهدییە. چواردە سەدە لەمەوبەر محەمەد بانگی هەوادار و شوێنکەوتووەکانی کرد لە دەوری کۆببنەوە. ئینجا چووە سەر پشتی وشترێک و فەرمووی: "هۆ خەڵکینە! ئەوەی منی خۆش دەوێ، پێویستە عەلیشی خۆش بوێ. عەلی گیانی منە، گیانی من و شوێنکەوتەی منە."

عەلی زاوای محەمەد بوو. پاشان بووە چوارەمین خەلیفە لە جیهانی موسڵمانێتیدا. شەوێکیان لەکاتی نوێژکردندا و هەر لە مزگەوت شیرێکیان لەپشتی دا.

ئێرانییەکانیش، ئەوانەی دژی عەرەبەکان وەستانەوە، عەلییان لێهەڵبژارد، لە دوای ئەویش حەسەنیان وەک شوێنکەوتەی ئەو لێگرت، بەڵام عەرەب ئەم لێگرتنەیان ڕەتکردەوە. حەسەن تا لەژیاندا مابوو حوکمی دەستبەسەری بەسەردا درا. ئینجا حوسێن، کوڕەکەی دیکەی عەلی، دوای باوکی وەک سێیەمین کەسی شوێنکەوتووی پێغەمبەر ڕاپەڕی، کەچی لە ئەنجامدا و لە شەڕێکدا سەریان لێکردەوە. باقری کوڕی حوسێن وەک چوارەمین شوێنکەوتە داوای دەسەڵاتی کرد، بەڵام ئەویش بە ڕۆژ نەیدەتوانی خۆی لە کەس ئاشکرا بکا و هاموشۆی مزگەوتێ بکا تا قسە بۆ خەڵکەکەی خۆی بکا و بۆ بانگەوازەکەی خۆی دنەیان بدا. جەعفەری کوڕی موساش، هەروەک باوکی حوکمی ئەوەی بەسەردا سەپا تا لە ژیاندا ماوە نابێ قسە و وتار بدا. کازمی کوڕی جەعفەریش بەشی هەرە زۆری ژیانی خۆی لە زینداندا بەسەربرد و ڕەزای کوڕیشی بە ترێ دەرمانخوارد کرا. هەرچی دەربارەی تەقییشە، واتە کوڕەکەی

ڕەزا و نەقی کوڕی تەقی و ئەســـغەری کوڕی نەقی شـــتێکی وەهـا نەزانـراوە. مەهـدیش کوری ئەســـغەر بـوو، ئەمەیـان دوازدەمـین شوێنکەوتەیان بوو، ئەو توانی لە کوشت و کوشتارەکان ڕابکا و پەنا بۆ ئێران ببا. لەوکاتەوەی مەهدی هەڵاتووە، هەزار و سـەد و ئەوەندە سـاڵە تێپەڕیون، ئیدی ئەمەیان باوەڕێکی نوێی لە ئێران پەیداکردووە، دواتر بە شیعە ناسـرا. ئەفسانەیەکی بەهێزیش بۆ مەهدی دروست کرا. خەڵک وا دەزانێ ئەم پیاوە چاکە و پیرۆزە خۆی لەناو بیرێک حەشـــارداوە، لەوێ چاوەڕێ دەکا تا خودا بانگی بکا، ئەوسا بێتە سەر زەوی.

مەهدی مژدەدەری فریادڕەس بوو. گوایە ڕۆژێک لە ڕۆژان هەر لەبیرێ دێتەدەر و جیهان لە دەســـت ئەو کوێرەوەرییەی تێدایە، ڕزگار دەکا. لەزۆر جێگە و بۆ هەمیشـــە هەر بۆنە و ئاهەنگی جۆراوجۆری دینی بۆ ڕێکدەخرێن، لەو بۆنـانەدا بڕوادارەکـان لەیەک کۆدەبنەوە لە مژدەدەرە فریادڕەسەکە دەپاڕێنەوە بەڵکو خیرا بێتەدەر و ڕەعیەتەکەی ڕزگار بکا.

ئێستاش باب لە ڕژێم هەڵگەڕاوەتەوە.

ئەو وەهای دادەنێ گوایە خۆی فریادڕەســـەکەیە، ئەوەی دەمێکە خەڵک چاوەڕوانییەتی. ئێستاش ئەو پیاوە دەرکەوتووە، نەخۆش چاک دەکاتەوە و نان و گۆشت و سەوزە و میوە بۆ هەموان دابین دەکا.

وەزیر بابی بە یەکێک لە ئاخوندەکان دەبینی کە زۆر جار پێڵێهەڵدەبڕن و خۆیان بە گەورە و پیرۆز دەزانن. خۆی ئەمەش دیاردەیەکی کاتییە و هەڕەشـــەیەکی جدی نییە. بەڵام باب شـــتێکی دیکەیە، ئاخر ئەو وەک ســـەرکردەیەکی تەلیســـماوی خۆی دەردەخا و دەم لە ســـۆفیگەرێتی وەردەدا و ڕۆژ بەڕۆژیش کۆمەڵەی دەورەی زیاتر و زیاتر دەبوون.

کاتێکیش ئەو هەواڵە گەیشت، کە خەڵک دەورەی (باب)یان داوە بەخۆیان و تفەنگە نوێیە بریقەدارەکانی بەنێو شاردا دەسووڕێنەوە، ئیدی یەکسەر وەزیر فیتەکەی ناسییەوە زانی چەکەکان چەکی ئینگلیزن.

"ئێمە ناتوانین ئۆباڵی ئاژاوە و پشێوییەکە بخەینە ئەستۆی بریتانییەکان." ئەمەش قســـەی ئەمیری ڕاوێژکارە گەنجەکەی وەزیر بوو، کە بە ئەمیر کەبیری گوت. ئەو درێژەی بە قسەکەی خۆی دا: "خۆی کێشەکە هەژاری و نەدارییە. لە وڵاتانی ڕۆژئاوادا لە ڕێی گۆرانکارییەکان هیوا هەروەک ڕۆژ هەڵدێ و بەرزە. ئێمەش لێرەدا هیوامان لەدەســـت دەدەین. بۆ گەلی ئێمە پاشەڕۆژ دیار نییە. هەر بۆیە ئاخوندێکی وەک باب لە شوێنی خۆی وەک قارچک لەنێو خەڵکەکەدا قیت دەبێتەوە. خۆئەگەر ئێمە بتوانین ژیان و گوزەرانی خەڵکەکە چاک بکەین، هیچ کەســـێک بە ڕەوا نابینێ دوای یەکێکی وەک باب بکەوێ."

وەزیریش بەمجۆرە وەڵامی دایەوە: "منیش هەر هەمان ئاراســـتەم هەیە، بەڵام خۆ ئەمە شـتێکی ئاسـان نییە. من هەر تەنیا کلکی گامێشـەکەم لە دەستە، باقی دەسەڵاتەکە لە دەستی ئەوانی دیکەیە. باشە ئێمە دەتوانین چی بکەین بۆ ئەوەی ســـەرنجی هەوادارانی بـاب بۆ شـــتێکی دیکە ڕابکێشین؟"

"ئێمە دەبێ خودی باب بگرین! ئەوسا خەڵکەکە لە خۆیەوە تێدەگا کە ئەو مەهدی نییە."

لەبەر ئەوەی شـــا زیـاتر خەمی ڕوســـەکـانی بوو لەوەی خەمی یاخیبوونەکەی بابی هەبێ، بۆیە وەزیر ڕێگەی تایبەتی خۆی هەڵبژارد. ئەو سـوپای نارده شـیراز تا جووڵانەوەکە بە دەسـتێکی توند سـەرکوت بکا. پەیامەکەشـــی ئەوەبوو باب بگرن و بۆ تاران ڕاپێچی بکەن. لێ خۆ ئەمە بێ شەڕوشۆڕ مەیسەر نەدەبوو.

باب لە قسەکەرە لەبلەبانەکان بوو، ئەو هەموو ئەو خاسییەتانەی تێدابوو کە لە مەهدییەکی ئێرانی ڕەچاودەکرا. ئەو سەرکردەیەکی کەشخە، دووچاوی ڕەشی گەش، پرچێکی ڕەشی درێژ ڕەشی نیوە ماشوبرنجی بوو. ئەو شاڵێکی سەوزی بەسەر شانوملی دادەدا، سواری ئەسپێکی بۆرەی عەرەبی بووبوو، بە شمشێرە چەماوەکەشی ئاماژەی بۆ خەڵکەکەی دەکرد. ئەو شمشێرە کۆنینەشی ئاماژە بوو بۆ ئەوەی بۆ شوێنکەوتەکانی بسەلمێنی ئەو لە زەوەزەی[٤٥] عەلییە، ئاخر خۆ عەلیش بە شمشێرێکی ناوازە شەڕی دەکرد، شمشێرێک کە سەرەکەی دوولابوو. لە زمانی ئەژدیها دەچوو.

کاتێ خەڵکەکە ڕابەرەکەیان وەها بینی، لە خۆشیان دەلەرزین و هاواریان دەکرد: "ئا ئەمەیە شمشێرەکەی ئیمامی عەلی."

"تەماشاکەن، هەموو ئیمامەکانی پێش باب، ئەو شمشێرەیان هەڵگرتبوو."

خەڵکەکە بە گریانەوە دەیانگوت: "پاش هەزار ساڵ بە مرازی خۆمان گەیشتین."

هەموو بەرەبەیانی ڕۆژانی هەینی بە هەزاران جوتیار لە لادێکانەوە بە سواری گوێدرێژ دەهاتنە ناوشار تا لە مزگەوتی گەورەی شاردا بە دیداری باب شادببن و بە چاوی خۆیان پەرجووەکە ببینن.

لەکاتی وتارە ئاگرینە پڕ جۆشوخرۆشەکانی بابدا، ئامادەبووانی مزگەوت بە گوێی یەکدیدا دەیانچرپاند؛ "بەڵێ هەوە، ئەمە مەهدییە."

"ئەو دەبێ خۆی خۆی ئاشکرا بکا کەوا مەهیدییە، بەڵام خۆ ئەوەش پێویست ناکا، لە ڕەنگ و ڕوویەوە دیارە خۆیەتی."

ئەو چاوەڕێ بوو شوێنکەوتەی زیاتری پەیدادەبن، ئینجا ساتوکاتی شادمانی بە هەمووان ڕادەگەیەنێ و خۆی ئاشکرا دەکا.

---

[٤٥] زەوەزە: وەچە، نەوە، نەسل

شار سیخناخ بوو لە حەشامات، هیوا لە چاوی هەمووواندا بریسکەی دەدایەوە، هەموو شتێک ئامادەبوو بۆ کۆتاییهاتنی کوێرەوەری. خەڵکەکە بە زەوق و کەیف بوو، دەگەیشتنە یەک و تەقەیان لەگەڵ یەک دەکرد، یەکدییان لەباوەش دەگرت و هیوای خۆشی و بەختەوەرییان بۆ یەکدی دەخواست. دەیانگوت دوای قسەکانی باب بۆنی گوڵان دەکەن.

لەو کاتەش مەهدولیا گەیشتە مۆسکۆ، باب خۆی بە سەرداری شیراز دانا. سەری ئەوانەی پێشتر شارەکەیان دەپاراست، ئێستا لەبەردەم بابدا لە کڕنووشدان و کاتێکیش بە سەدان پیاوی چەکداری لە دەوری خۆی بینی، تفەنگەکەی لە تەنیشت خۆیەوە دانا. باب دەستی بە سەر قەڵاکەدا گرت و پیاوەکانی بۆ ئەوە ئامادەکرد بەرەو ئیسفەهان بکشێن. خۆ ئەگەر بتوانێ دەست بەسەر ئەو شارەشدا بگرێ، ئەوا زەبرێکی کوشندە دەوەشێنێ، ئەوکات سوپای شا ناتوانێ بیوەستێنێ.
باب لەگەڵ پاسەوانەکانی، لەگەڵ ئاخوندی چەکدار لەبارەی کشان بەرەو ئیسفەهان کەوتە ڕاوێژ و گفتوگۆ، هەینێ گوێی لەوە بوو سوپایەکی گەورە لە تارانەوە بەرەو شیراز بەڕێکەوتووە. وا مەزندەدەکرا بۆ بەیانی سەربازەکانی شا دەگەنە دەروازەی شار.
هەر بەڕاستیش پێشقەرەوڵی لەشکر زووتر لەوەی چاوەڕوان دەکرا گەیشت. بەشێکی دیواری شارەکەیان بەر گوللەی تۆپیان دا و ئیدی سەرباز بەناو شارەوە وەربوون. کەچی شتێکی ڕەچاونەکراو، کە بووە مایەی سەرسامیی فەرماندەی لەشکرەکە، ڕوویدا، ئاخر سەربازەکان ڕەتیانکردەوە لە دژی باب بجەنگن. کاتێک بینیان باب بە سەربازانی لادێی و شوێنکەوتووانی دەورەدراوە. کە گۆرانییەکی پیرۆزی عەرەبییان دەگووتەوە، دەستبەجێ زانییان کابرا خۆی مەهدییە. ئەوەبوو لەبەردەمیدا چۆکیان دادا و چەکەکانیان دانا.

دوای ئەوەی وەزیر هەواڵی ئەوەی پێگەیشت، کە پیاوەکانی خۆی خۆیان ڕادەسـتی باب کردووە، دەسـتبەجێ بەخۆی و سـوارچاکەکانی ڕووەو شیراز کشا. لەوێ دەیزانی چۆن قەناعەت بە سەربازەکانی بهێنێ گوێی لێبگرن و فەرمـانەکـانی جێبەجێبکەن. ئەو خۆی ئـامـادەکردبوو لەوێ وتارێکی بە جۆش بدا و بیسـەلمێنێ باب مەهدی نییە، بەڵکو ناپاکی لە گەل و نیشتمان کردووە.

وەزیر بانگی سەربازەکانی کرد و قسەی بۆ کردن: "سەرنجی ئەو تفەنگە بریقەدارە نوێیـانەی پیـاوەکـانی بـاب بـدەن! ئەوە ئەو چەکەیە کە لە ئینگلیزەکانەوە هاتووە، مەبەسـتیش لێی ئەوەیە وڵاتەکەمان لەباریەک بترازێنن. دەی شـەڕ لە دژی ئەو سـاختەچییە بکەن و چەکی بکەن. خوا ئێوە و پاشاکەتان پاداشت بداتەوە!" ئەوەبوو قسەکانی وەزیر تینوتاوی دایەوە بەر سەربازان، ئەوسا ئەوانیش هۆشیان هاتەوەبەر و ئامادەبوون لوولەی چەکەکانیان لە باب بگرن و شەڕی لەگەڵدا بکەن.

ئەوە بوو شـەڕێکی قورس لە نێوان لەشـکری وەزیر و چەکدارە شـوێنکەوتووەکانی ئاخوندەکە بەرپابوو، هەموو شـوێنە گرنگەکانی شاریش بە کیسەی خۆڵ ئاستەنگ کرابوو تا هێزی سەربازی بەئاسانی پێیدا نەڕوا. وەزیر بەخۆیشی لە هێڵی پێشەوە دەجەنگا. لە هەردوو لاوە کەسـانێکی زۆر کوژران و بریندار بوون، شـەڕەکە سـێ ڕۆژ درێژەی کێشا تا لە دواییدا دوا مۆڵگەی چەکدارانی باب دەستی بەسەردا گیرا. لە دوا سـاتەکانی شـەڕەکەدا بۆ یەکەمین جار بوو وەزیر سـەرکردەی یاخیبووەکان، بابی ببینێ. وەزیر بابی بە خۆی و شـاڵە سـەوزەکە و شمشێرەکەی ناسییەوە، هەروەک ئەوەی مەهدی ڕاستەقینە بێ، شەڕی دەکرد.

وەزیر تفەنگەکەی بەلاوە نا و شمشێرەکەی لە کالان دەرهێنا و هەڵمەتی بۆ سـەر باب برد. ویسـتی بیگرێ و لەگەڵ خۆی بیباتە تاران. بەڵام ئەو

توانی ڕابکا. ئاخر ئەگەر ئەو دەرچووبا و لە شـــەڕەکە ڕزگاری بووبا، ئەوا شـوێنکەوتووەکانی دەیانکردە ئەفسـانە، بۆیە وەزیر کۆڵی نەدا و و بەدوایدا ڕۆیشـــت. لێ باب دەیزانی چۆن خۆی دەرباز بکا، ئەو ناوچەکە بەڵەد بوو، کاتێکیش شەو داهات، توانی خۆی بشارێتەوە.
وەزیریش بە ئەفسـەرەکانی خۆی گوت: "پێویستە بیدۆزینەوە، خۆ ئەگەر وەک مارێکیش خۆی کێشابێتەوە کونەکەی، هەر دەبێ دەریبێنین."
وەزیر فەرمانی دا هەموو ماڵ و کێڵگەکانی دەوروبەری ئەوێ بپشـکنن. دوای یەک دوو ڕۆژ بابی لە بیرێکی ئاو لای مێگەلە بزنێکی شـــوانێک دۆزییەوە. لە بیرەکە دەریان هێنا و بەدەســـتبەســـتراوی بەرەو شـــار بردیان. لەوێش پشـتاوپشـت سـواری گوێدرێژێکیان کرد و بەنێو هەموو کوچە و کۆڵانەکانی شـیرازدا گێڕایان تا نیشـانی خەڵکەکەی بدەن، ئەو ئاخوندە ڕاســـتەقینەکە نییە، بەڵکو پێغەمبەرێکی درۆزنە. پاشـــان وەزیر بابی لەگەڵ خۆی بردەوە تاران لەوێ فڕێیدایە کونجی زیندان. بەدەسـتی خۆیشی قفڵێکی ئەستووری لە دەرگای زیندانەکەی دا و کلیلەکەشی دایە دەسـتی سـەرۆکی زیندانەکە و پێیگوت: "خواردنی بدەرێ و بە باشـیش لەگەڵیدا بجووڵێوە. ئەو دەبێ لە ژیاندا بمێنێ."

کاتێکیش بە شـــا ڕاگەیەنرا کە باب لە تاران خراوەتە کونجی زیندان، ویســـتی ببینێ. ئاخر دەرکەوتنی مەهدی دنەدەری هەموو حەکایەتە مەزنەکانی ئێرانی بوو. پاش هەموو ئەو شتەی لەبارەی بابەوە گوترابوو، شا ویستی ئەو "پێغەمبەرە درۆزنە" لە نزیکەوە ببینێ.
پاشـا لە ئێوارەیەکی درەنگدا بە یاوەری دەسـتەیەک پاسـەوانی چەکدار بەرەو زیندان لێیخوڕی. سـەرۆکی زیندان بە مەشـخەڵێکەوە بە پێشـی کەوت بەرەو بنەبـانی[٤٦] زینـدانێ. ئەوان بە بەردەم یەک دوو دەرووی

[٤٦] بنەبان: ئەوسەر، قووڵایی.

شێداری تاریکدا تێپەڕین تا گەیشتنە شوێنێک کە بەبێ مەشخەڵی چراکە هیچ شتێک نەدەبینرا.
ســەرۆکی زیندان بە چەند پەیژەیەکدا شــۆڕبووەوە، لەوێوە ئاماژەی بە شوێنێک لە کۆتایی ڕاڕەوەکە کرد، ئەوسا مەشخەڵەکەی دایە دەست شا.
پاشــاش بە ئەنقەســت یەک دوو جار لەســەر یەک کۆخی و یەک دوو هەنگاو لە شــوێنەکە چووەپێشــەوە. مەشــخەڵەکەی بەرزکردەوە تا ڕوخساری زیندانییەکە ببینێ، هەینێ تارماییەکەی بەردەمی بینی. پیاوێک بە جلێکی لەبەردادڕاو کە بە زنجیرێکی ئەســتوور بە دیواری ژوورەکە بەســتراوەتەوە. لەبەر تیشــکی مەشــخەڵەکەدا شــاڵە ســەوزەکەی وەک تەلیســمێک دەدرەوشــایەوە. شــا هێشــتا چەند هەنگاوێکی دیکەی لێچووە پێشەوە. لەپڕێک بریسکەی چاوی باب دەرکەوت و پاشای ناسییەوە.
پاشا چرپاندی: "مەهدییەکە."
شــا هەروەک منداڵێکی ســامگرتوو دەستی لە زنجیر و پێوەندەکانی کابرا دا و دیسان چرپاندییەوە: "مەهدی."
بە شــێوەیەکی چاوەڕواننەکراو باب لێی نزیک کەوتەوە و پڕبەدەم تفێکی لە دەموچاوی پاشا کرد. ئەویش پشــتاوپشــت گەڕایەوە، بەســەردەســتەی کراسەکەی دەموچاوی سڕیەوە و هاواری کرد: "لە داری دەن!"

بۆ ڕۆژی پاشــتر باب، مەهدییە ســاختەکە، لە دەروازە گەورەکەی تاران ملی بە پەتی قەنارەوە کرا. شــاڵە کەسکەکەشی بەســەر شان و ملی هەر دەشەکایەوە.

٢٢

پشیلەکان

قرالّی ڕوس لە کۆشـــکی خۆیـدا پێشـــوازی لە مەهـدولیـا کرد و لە دانیشـــتنێکـدا ئەوەی پێڕاگەیـانـد، کـاتی خۆی نێردەی ڕوســـی لە هاوینەهەوارەکەی شێخ ئاغاسییدا بەتەمابوون بە شای ڕابگەیەنن.
گفتوگۆ لەگەڵ قرالّدا هاندەرانە بوو. مەهدولیا متمانەی جارانی گەڕاندەوە.
خانمی دایکی شا دوو هەفتە لە شوێنی حەوانەوە لە دەرەوەی مۆسکۆدا مایەوە، لەو نیوەشدا کاتێ بۆ پیاسە ویستبای بچێتە ناو شار، پۆلێک لە ژنە تێرتەمەنەکانی ماڵی پاشایەتیی ڕوسی یاوەرییان دەکرد.
کاتێکیش ویســتی بگەڕێتەوە وڵاتەکەی خۆی، بەشــی باکووری ڕوســیا بەفرێکی ئەستوری لێ باری. ڕێگاوبان بە بەفرێکی سپی سپیی ئەستوور داپۆشــرا. زۆر بە خراپی بەســتبووی. کەس زاتی نەدەکرد خۆی لە ڕێ بدا. مەهدولیا ناچار بوو لە شـــوێنی خۆی بمێنێتەوە تا بەفرە باریوەکە دەتاوێتەوە.

لە تارانیش لەمێژ نەبوو زستان هاتبوو. شا لە ترس و سامدا لە لە کۆشکەکەی هەر دەهات و دەچوو. ئەو شەوە شەرمینیش وەدەرنەکەوت. هەرگیز پێشتر شتی وەها ڕووی نەدابوو. ئاخر خۆ ئەو لە ڕێی باخی کۆشکەکە بۆی دەردەچوو، خۆی وندەکرد، بەڵام هەمیشە دەگەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکەی و ئیدی لەوێ لەپشت پەنجەرەکەوە لێی وەردەکەوت. لێ کاتێک پشیلەکە هەر وەدەرنەکەوت، شا بە درێژایی شەوەکە خەوی لێنەکەوت. ئەو بەنێو ڕارەوەکانی کۆشکدا هەر ڕاویچکەی دەدا، سەیری هەموو هۆدەکانی دەکرد و بانگی شەرمینی دەکرد. لەوە دەترسا نەبادا لە شوێنێک شتێکیان لێدابێ و کوژرابێ. لە دالان و کونجە تاریکەکان، لەبن تەختەبەند و قەنەفەی کۆندا بەدوایدا دەگەڕا، لێ لە هیچ شوێنێک سۆراغی نەبوو.

بۆ بەیانییەکەی، پاسەوانی بەدوای سەروسۆراغی پشیلەکە ناردنە دەرەوەی کۆشک. لێ ئەوانیش هیچیان بۆ هەڵنەکرا. شا بەمجۆرە ماندوو و هیوابڕ گەڕایەوە سەرجێی خۆی و گوێی بۆ هەر دەنگێک هەڵدەخست کە لە دەرەوە هاتبا. پشیلە تۆڕییەکان لە دەرەوە، لەسەر بانی کۆشک لە هەرا و میاوەمیاوی خۆیاندا بوون. تۆ بڵێی ئەوان شەرمینیان بۆ لای خۆیان کێشکردبێ؟ تۆ بڵێی شەرمین گەرمیی پشیلەیەکی تۆڕی لە جیاتی گەرمیی باوەشی شا لێگرتبێ؟

میاوەمیاوی پشیلەکان شایان شێت و هارکرد. ئەو لە نێو پێخەفەکەی دەرپەڕی و بەرەو دەرەوە چوو. لای حەوزی ئاوی حەوشەی کۆشک بانگی کرد: "شەرمین، ئەرێ لەوێی؟"

پاسەوانەکانیش شایان بینی. سەردەستەی پاسەوانەکان لە شای پرسی ئاخۆ دەتوانێ شتێک بکا. (شا)ش پێی گوت: "دەی برۆ چرایەک بێنە."

پاسەوان فەرمانەکەی بەجێگەیاند.

شا بەخۆی و چرای دەستی لێ وەسەر پەیژەکان بۆ سەر بان کەوت.

پشـیلەکانیش، ئەوانەی لەسـەربان بوون، کاتێک شـایان بە خۆی چرای دەسـتییەوە بینی، لەو سـەربان بازیان دایە سـەر بانی و پاردەیەکی دیکەی کۆشـک. ئەوانە ڕەوە پشـیلەیەک بوون، بە دڵنیاییەوە سـەد دانە دەبوون. شـا هەرگیز پێشـتر ئەو ژمارەیەی بە یەکەوە نەدیبوو. بە ڕۆژ ئەو پشـیلانە بەنێو کوچە و کۆڵانەکاندا بۆ خۆیان دەسـووڕانەوە، بە شـەویش لەیەک خڕ دەبوونەوە. بۆ مایەی سـەرسوڕمانی، پاشا چرای دەستی بەرزکردەوە. ئەو پشیلە خەپە تۆڕییانە کۆشکیان وەک پاوانێکی خۆیان دانابوو، ڕۆژانەش لەسـەر بەرماوی فڕێدراوی حەرەمسـەرا و ناندینەکەی کۆشـک دەژیان. ئەمانە پاشـماوەی ئەو پشـیلانەن کە نەوە دوای نەوە لەسەر بانی کۆشکەکەدا دەژیان.

ئەو بەسـتەزمانانە سـنووری خۆیان دەزانی، هەرگیز لێ وەژوور کۆشکەکە نەدەکەوتن، بەڵام سەربان و پاشخانی حەرەمسەرا و شوێنی فڕێدانی زبڵ و پاشـماوە، کە کەوتبووە پشـتی پشـتەوەی باخەکە، بە مەیدانی پاوانکراوی خۆیان دەزانی. کاتی لە نزیکەوە چاویان بە چاوی پاشـا کەوت، لەوە تێگەیشـتن نابێ نزیکی بکەونەوە و لەسـەریشـیان پێویستە ئاگایان لە جرتوفرتی خۆیان بێ.

شـا بە دەنگی بەرزەوە بانگی کرد: "شـەرمین." ئەوەبوو پشـیلەکانیش بە هەموو لایەکدا هەڵاتن. هەرچی شـەرمینیش بوو، لە هیچ کونێکەوە دیار نەبوو.

شا بە گەڕانەوەی بۆ سەر جێ خاڵییەکەی، بەزۆی خۆی بۆ کێش دەکرا. ئینجا لەوێ دەستی بە زەنگەکەیەوە نا و بانگیکرد "تاج!"

دەنگی خێرای تەپەی پێ، هی پەردەدار بوو، غاری دەدا تا کیژەکەی پاشا بانگ بکا.

تاج سولْتان هەمیشە بە خۆی قەرەواشەکەی لە ژوورە تایبەتییەکەی خۆی دەژیا، ئەو ژوورەی دەکەوتە ئەوپەڕی حەرەمسەراکە، کە بە ڕێڕەوێک دەگەیشتە سەر باخی کۆشکەکە. شا لەگەڵ تاج سولْتاندا هەستی بە ئارامی و خۆشحاڵی دەکرد. ئەو بەردەوام سەری کچەکەی دەدا، کاتێ خەریکی دەرسی فرەنسی دەبوو. دەوڵەتمەداری بە ئەزموون مێژوویی وڵاتەکەی فێری کچەکەی دەکرد. لێ پاشا هەر مێژووی سەردەمی باوکی و باپیرەی فێری کچەکەی دەکرد.

"هەموو شتێک لەبەر بکە، وەک کچە شازادەیەک پێویستە هەموو شتەکان بزانی."

ئەو مێژووەی شا بە کچەکەی دەگوت، وای دەکرد پەیوەستی نێوان باوک و کیژ پتەوتر بکا. ئەو پەیوەستییەی وای لە کچە دەکرد، خەم لە لەشساخی و خۆشگوزەرانی ئەو بخوا.

تازە تاج سولْتان ڕۆبەکەی بەسەر شاندا دادابوو کە پەردەداری بابنۆکەر هات و پێیگوت دیسان پاشا خەوی لێزڕاوە.

کاتێکیش هات و پاشای بینی، پرسی؛ "باوکە، خێرە؟"

ئەویش باوەشێکی بە کیژەکەی کرد و پرچە ڕەشە تارییەکەی ماچکرد.

"شەرمین ڕۆیشتووە."

کیژەکە بە سەرسامییەوە: "چۆن، ڕۆیشتووە؟"

"هەمو شوێنێکی بەدوادا گەڕام."

کچەش پێیگوتەوە: "زۆری پێناچێ دەگەڕێتەوە. تۆ شەکەتی. هەر بەڕاستی پێویستە بچیتە ناو جێگەی خۆت."

شا وەڵامی دایەوە: "خەوم لێناکەوێ."

"دەی من شتێکت بۆ دەخوێنمەوە" کچە ئەمەی گوت و پاشای خستە ناو جێگەی و لێفەکەی بەسەردا دا.

تاج لەسەر مێزەکە دەستی دایە کتێبێکی فرەنسی. لەسەر ڕۆخی پێخەفەکە دانیشت ئەو لاپەڕەیەی لێک کردەوە کە پێشتر پاشا گوێچکەکەی نوشتاندبووەوە و دەستی بە خوێندنەوە کرد.
"ڤیکۆنتیس بۆ ماوەی سێ ساڵ بوو پەیوەندییەکی پتەوی بە لۆردێکی دەوڵەمەندی ناودار، بە مارکیز ئاجوپنتۆوە هەبوو..." [٤٧]
بەڵام خۆ مێشکی شا لەلایەکی دیکە بوو. ئەو سەری بەرزکردەوە و گوتی: "ژنانی حەرەمسەرا دەستیان لە ونبوونی شەرمیندا هەیە."
تاجیش بە نەرمی پاڵێکی بە شاوە ناو خستییەوە سەر جێگاکەی. درێژەی بە خوێندنەوەکە دا: هەر یەکێ لەو پەیوەندییە پاکانە بوو، کە بووە مایەی سەرنجڕاکێشانی زۆری ئەو کەسانەی پەیوەندییان لەگەڵدا هەبوو..."
پاشا بەدەم گوتنی ئەم قسەیە: "ئەوان هەموو شتێک کە بۆ من دڵگیر و خۆشەویستە دەبەن." جارێکی دیکە لەسەر جێگەکەی هەڵسایەوە.
"باوکە، ئەوە تۆ چی دەڵێی؟" کچەکە وەهای بە باوکی گوت و کتێبەکەی لەسەر جێگەی خۆی دانایەوە.
"من هێشتا میراتگری جێگرەوەم نییە. کوڕێکی ئەو هەموو ژنانە دەکرێ ببنە جێگەرەوەم."
کچەکەش پەرداخیک ئاوی بۆ باوکی تێکرد و دایە دەستی.
پاشا گوتی: "پێویستم بە ئاو نییە. تاج ، گوێبگرە، تۆ تاکە هیوای منی. تۆ پێویستە جێگرەوەیەک بە من ببەخشی. من دەبێ مشوری مێردێکی شیاوت بۆ بخۆم."
تاجیش پێی گوتەوە: "ئەرێ ئەوە باسی چی دەکەی؟ من هێشتا هەر کیژۆڵەیەکم."

[٤٧] ئەم دێرە و دێری دواتر بە فرەنسی نووسراوە. وەرگێر.

"دایکیشت هەر کیژۆڵەیەک بوو، هەر چواردەساڵان بوو کاتێ تۆی بوو. باشە تۆ ئێستا چەند ساڵەی؟ نزیکەی چواردە، وایە؟"
تاجیش گوتی: "نا نەخێر، هێشتا نا."
"زۆر نابا دەبێتە سێزدە، ئێ خۆ سێزدەش هەروەک ئەوە وایە چواردە بێت. تۆ دەبێ بە باشی ئاگات لە خواردنەکەت بێ. ئاخر چەند گەورەتر و جوانتر بێت ترسی ئەوەم هەیە ئەوان ژەهرخواردووت بکەن. ئەوان شەرمینیان لێ بردم، دەکرێ تۆش لەدەستم دەربهێنن." کاتێ پاشا لەم قسەیەی بووەوە، ژووری نوستنەکەی جێهێڵا.
"باوکە، ئەوە بۆ کوێ دەڕۆی؟"
پاشا گوتی: "بەرەو حەرەمسەرا. هەر کەسێک ئازاری شەرمین بدا، دەبێ بمرێ. دەی تۆش بڕۆوە ژوورەکەت. ئاگات لە خواردنی خۆت بێ. کاتێ دەخەوی دەرکەی هۆدەکەت باش لەسەر خۆت پێوە بدە. هەر کەسێک پەنجەت بۆ درێژ بکا لە سێدارەی دەدەم."

درەنگانی شەو بوو. خواجەباشی، بەرپرسی حەرەمسەرا خەوتبوو. پاشا بەتوندی خۆی بە دەرکەکەدا دا، بە شێوەیەک کابرای بەستەزمان لەخەو ڕاپەڕی. هەر بەتەنیا پاشا وەهای دەکرد. خواجە خرەی لە شمشێرەی دەرکەوە هێنا و کردییەوە. پێدەچوو شا حەوجەی بە ژنێک هەبووبێ.
"پایەبەرز!"
پاشا خۆی لە کابرا نەگەیاند و درێژەی بە ڕۆیشتنی خۆی دا. بۆنێکی قورسی توتن لە حەرەمسەراکەوە دەهات.
شا بە دەنگی بەرزەوە بانگی دەکرد: "شەرمین."
خواجەباشی لە دڵەوە ترسی لێ نیشت. ئەو بیستبووی، پشیلەکەی پاشا ون بووبوو. ئەوەشی دەزانی پاشا ئامادەیە کەسێک بکوژێ ئەگەر هاتو شتێک نەکرێ و هێور نەکرێتەوە، لێ خواجە زاتی نەدەکرد دەمی

لێکبکاتەوە و شـــتێک بڵێ، دەترســـا نەوەک ئەو یەکەمین قوربانیی تووڕەییەکەی شا بێ. ئەو لە دوورەوە بەدوای شادا دەڕۆیشت.

شا هەر بانگی دەکرد: "شەرمین، شەرمین!"

پاشا لە تاریکییدا بەسەر کورسییەک و مەسینەکەیدا کەوت. پاشان پێی لە سۆندەی ئاو هەڵدا. بە تووڕەییەوە شتەکەی بە دیواردا دا تا بە دەنگە دەنگەوە پارچە پارچە بوو. دەنگە دەنگ لە ژوورەکان پەیدابوو. ژنەکان بێدار بوونەوە، دەرکەی هۆدەکانیان لەســـەر خۆیان گاڵە دا، ترســـان لەوەی نەبادا پاشای تووڕەوتووش لێیان بە ژووری بکەوێ.

خواجەباشـــی، ئەوەی زۆر بەهەند هەڵگرتبوو کە ژنەکان لە پشـــتی بێسەروشوێنبوونی پشیلەکەوە بن، گەڕایەوە بەڵکو بەدوای یارمەتییەکدا بگەڕێ. ژنەکانیش لە شوێنی خۆیانەوە کڕ و بێدەنگ مانەوە.

شا هەر هاواری دەکرد: "شەرمین، ئەوە لە کوێی؟"

دەردەست میاوەمیاوی پشیلەیەکی ترساو لەبەر پێی پاشا پەیدا بوو. شا چاوی لەســـەر ئەوە بوو ئاخۆ پشـــیلەکە لە کامە ژوور فڕێدرایە دەرەوە بە هەموو هێزێکەوە خۆی بە دەرکەوە دادا.

"باوکە پاشا، بوەستە!"

خواجەباشـــی خێرا تاج ســـوڵتانی ئاگادار کردبووەوە. ئەوەبوو کیژەکە پیلی پاشای گرت و لە حەرەمسەرای هێنایەدەر.

٢٣

پەیامێکی نهێنی

مەهدولیا گەڕابووەوە. ڕۆژێک دوای گەڕانەوەی، لە کۆشـــکەکەی خۆی چاوی بە پاشـــا کەوت. ویســـتی گفتوگۆکەکەیان لە دەرەوەی چاوی وەزیرەوە بی. ئاخر ڕوســـەکان ســـەرنجی نەرێنییان لەبارەی وەزیرەوە پێدابوو.

"دایکە، ئەریّ گەشتەکەت چۆن بوو؟ چۆن پێشوازییان لێکردی؟"

"شتەکە لە دەرەوەی بازنەی چاوەڕانکردنەوە بوو. وەک خزمێکی خوێنی، زۆر بەگەرمی لە لایەن ژن و دایـک و خوشـــک و کیژەکـانی قڕاڵ بەخێرهێنرام. قڕاڵ گوتی، ئەوە دەزانم کە ئێوە هیچ دەســـتتـان لە ڕووداوی باڵوێزخانەکەدا نەبووە."

پاشاش گوتی: "دایکە، دڵمان خۆش دەکەی."

"سەردانەکەی مۆسکۆ ئەزموونێکە لەبیر ناکریّ. ئەو ڕێوڕەسمی نوێژ لە کڵێسـاکان و ئەو تەلارە مێژووییە سـەرنجڕاکێشـانە شـاهیدێکی پێداگرن لەســـەر فەنابوونی ئادەمیزاد. هەمووشـــتێکی ئەویّ، هەر لە شـــەقام و پردەکانەوە تا تیاترۆخـانەکان، بەتەواوی لە تاران جیاوازن. یەک دوو

جار لە سەر شەقامەکانی مۆسکۆدا دەبووایە لەبەر خۆم و بۆ حاڵی خۆمان بگریابووومایە."

"دایکە بۆچی؟"

"کوڕم، لەبەر تۆ. لەوێ لە کۆشکەکەی قڕاڵدا هەستم بەوە کرد، ڕۆڵەکەم، پاشای ئێران، لە چ کەساسییەکدا دەژی. لەوێ بەتەواوی ئەوەم بۆ دەرکەوت، مێژوو چی بەسەر هێناوین، بەتایبەت بەسەر تۆ. خۆی جاران ئێمە زێڕ و تەلامان لە شار و کۆشکەکاندا بەسەردا ڕژابوو، لەکاتێکدا مۆسکۆ ئەوکات وەک گوندێک وابوو. ئێستاش کوڕەکەم بووەتە پاشای وڵاتێک، کە هەر کەلاوەی لێ ماوەتەوە."

شا دەستەسڕەکەی خۆی دایە دایکی.

"لێ لەبەردەم قڕاڵدا وەها خۆم نواند، وەک ئەوەی دایکی بەهێزترین پاشای جیهان بم."

پاشاش پێی گوت: "بۆ ئەمە زۆر سوپاسگوزاری تۆین. ئەرێ چیت لەگەڵ ڕوسەکان باسکرد؟"

"بەڵگەنامەکان لای شێخ ئاغاسین، ئەو بەیانی دێت و هەموو شتێکت ڕادەست دەکا. شتەکە لەسەر ئەمەی خوارەوەیە. ڕوسەکان ئامادەن لەو بەشە داگیرکراوەی وڵات، لە ئازەربایجان بکشێنەوە، لێ بۆ ئەمە مەرجیان هەن."

شا بە حەوسەڵەوە گوتی: "گوێم لێتە."

"ئەوان دەیانەوێ دەستیان بە بەشە ئێرانییەکەی سەر دەریای قەزوین ڕابگا، تا بتوانن کەشتیرانی تێدا بکەن."

پاشاش وەها وەڵامی دایەوە: "ئەمە مەحاڵە. ئێمە خۆشمان هیچ کەشتیمان نییە. ئایا دەکرێ ڕێڕەوی ئاوی لای باکوورمان بە تەواوی بخەینە بەردەستی ڕوس؟ ئایا پێویستە خۆمان بەرکەنار بکەین و هەر سەیری کەشتییە جەنگییەکانی ڕوس بکەین؟ نەخێر نابێ، هەرگیز نابێ."

"کورِم، خۆ ئەگەر ئێمە هیچ کەشـــتیمان نەبێ، کەواتە ئێمە ئەو زێیەمان بۆچی پێویستە؟"
"دایکە!"
"گوێ بگرە. ڕوس ئامادەن بکشـێنەوە، بەڵام، لە بەرانبەردا دەیانەوێ بۆ ماوەی پەنجا سـاڵ دەسـەڵاتیان بەسـەر دوورگەکانی دەریای قەزوێن و بانی ئەفغانسـتاندا هەبێ. خۆ ئێمە لێیان خۆش نابین و نایاندەینێ، بەڵکو بە قەرزیان پێدەدەین."
"دایکە لێم مەگرە، بەڵام سەرلەبەری ئەم شتە قۆڕە!"

قۆڕ؟ باشـە ئێمە چی لەو بانە بەیار و قاقڕەی سـەرووی ئەفغانسـتان بکەین؟ تەنانەت هێسترەکانی مەنگۆلیاش ڕکیان لێدەبێتەوە. هەروەها ئەو یەک دوو دوورگانەش، باشـە خۆ لەوەتەی زەوی پەیدا بووە، تا ئێسـتا تاکە ئێرانییەکیش پێی وەسەر نەناوە؟"
"کەواتە ڕوسـەکان ئەوییان بۆ چییە؟ ئەوان لەسـەر خاکی لێی دادەکوتن. باشە شەرم لەخۆت ناکەیتەوە؟"
مەهـدولیـاش بەمجۆرە بەرگری پێ لەخۆی کرد: "بۆچی؟ من هەموو شـتێک دەکەم تا یەکانگیریی وڵاتەکەم بپارێزم. من دەزانم هۆزەکەمان چ قوربـانییەکی داوە تـا خزمەتی ئەم گەلە بکـا. من تەرمی زۆر لە پیـاوە ئازاکانمان بینین، کە لە شـــەڕەکانیاندا ســـەریان تێداچوو، یان بە هۆی شـوفاری هێزی بێگانەوە کوژران. تۆ وەها ڕەفتار دەنوێنی وەک ئەوەی ناپاکییم لە نیشـــتمان کردبێ. من دەمەوێ تۆ بپارێزم. من شـــەکەت و ماندووم. وەها باشـــترە هەڵبســـتی و بڕۆی. بەیانی پەیامە گرنگەکانی قرالّت پێدەڵێم." کاتێ شاژن لەم قسانە بووەوە، لە شوێنی خۆی هەڵسا.
– "نەخێر. دایکە، دانیشەوە."

– "ئەگەر تۆ هەر وا بکەی و وەک باوکت لە بەرزییەوە قسەم لەگەڵ نەکەی."

پاشا هەڵسا و لە تەنیشت دایکی دانیشت.

– "خۆت دەزانی ڕوس دەیەوێ بگاتە ئۆقیانووسی هیندی؟"

– "دەی لێگەڕێ با ئەوان هەر خەون ببینن. ئێمە خاکی خۆمانیان نادەینێ."

– "قڕاڵ ئەم پێشنیازەی خوارەوەی هەیە: ئەگەر هات و پاشا بیەوێ هەرات لەبن دەستی بریتانییەکان دەربهێنێ، دەکرێ پشت بە ئێمە ببەستێ."

تروووسکاییەک پەڕیە چاوی پاشا.

– "خۆ ئەگەر ئێمە پلانی ئەوان پەسەند بکەین، ئەوا ئەوان لە ناوچە داگیرکراوەکانمان دەکشێنەوە. پاشان قڕاڵ تۆپ و تفەنگمان دەداتێ. خۆ ئەگەر پاشا داوا بکا، ئەوا ئەفسەری ڕوس پشتی جەنگاوەرانی ئێمە دەگرن و بە یەکبەرگیی سەربازی ئێمە لەپاڵ ئێمەدا دەجەنگن."

– پاشاش پرسی: "هەر بەڕاستی قڕاڵ پێشنیازێکی وەهای کرد؟"

– "ئەو بە تەنیا و دوو بەدوو ئەمەی بە من گوت و کەس لەگەڵمان نەبوو. تەنانەت شێخ ئاغاسیش لەوێ نەبوو. کوڕم، گوێ بگرە، خۆ ئەگەر ئێمە هەراتە خۆشەویستەمان بگێڕینەوە سەر نیشتیمان، لە مێژوودا وەک پاڵەوان دەردەکەوی."

– شا پێی گوتەوە؛ "بەڵام خۆ ڕوس جێگەی متمانە نین."

– "کوڕم، باشە چی لەدەست دەدەین؟"

– "وەزیر هەرگیز ئەم شتە پەسەند ناکا."

– "تۆ پاشای وڵاتی نەوەک ئەو. وێڕای ئەمە، قڕاڵ هیچ بە باشی ناوی وەزیری نەهێنا."

– "ئەو چی گوت؟"

- "قڕاڵ ئەو ڕازەی بۆ درکاندم، کە لە ڕاپۆرتی باڵویزخانەکەی ڕوسیادا هاتبوو، پێویستە حیساب بۆ ئەگەری کودەتایەکی سەربازیی بکەی، کە وەزیر بەتەمایەتی.
پاشا بەسەر کورسییەکەیدا کەوت.
ئینجا مەهدولیا گوتی: "خەمی لێ مەخۆ. ڕوس خاوەنی قسەی خۆیان دەبن، ئەگەر هاتوو تەخت و تاجت مەترسی کەوتەسەر، ئەوان پێیڕادەگەن."
پاشا لە سەر کورسییەکەی هەڵسا، دەستی دایکی گرت و ماچی کرد ئینجا بەجێی هێشت.
لە ڕێی گەڕانەوەی بۆ کۆشکەکەی خۆی، لە دڵی خۆیدا پرسی تۆ بڵێی کەی لەبارەی پێشنیازەکەی قڕاڵ لەگەڵ وەزیردا بدوێ. لەکاتێکدا پاشا ئەگەری دەستبەسەرداگرتنەوەی هەراتی لەبەردەستی خۆیدا دەبینی، کەچی وەزیر تیشکی خستبووەسەر کاروباری ناوەخۆی وڵات.
شا بڕیاڕی دا چاوەڕێی کات و ساتی گونجاو بکا.

٢٤

چاپخانە

کاتێک شا هێشتا وەک شازادەیەکی جێنشین لە تەورێزدا دەژیا، وەزیر پۆلێک لە قوتابییە زیرەکەکانی بۆ خوێندن ناردبوونە ئەورووپا. ئەوان خوێندنەکەیان تەواو کردبوو. وەزیریش بۆ بنیاتنانەوەی وڵات پێویستی پێیان هەبوو.
ئەندازیارەکان ئەوانەی هەموو شتێکیان لەبارەی تەکنیکی نوێوە دەزانی، مشوری ئەوەیان خوارد، تۆڕێکی ڕێگاوبانی نوێ بۆ تاران دروستبکەن.
پزیشک و دەرمانسازەکانیش نەخۆشخانەی نوێیان کردنەوە. بە ڕۆژ و شەو خەڵک لە نۆرەی درێژی چاوەڕوانی وەستابوون، بەدوای یارمەتی و چارەسەردا دەگەڕان. ئەوانەی زمانی نوێ فێربووبوون و زاست و زانیاریی نوێیان بەدەستهێنابوو، ئەو مامۆستایانەیان دەرس دەدان و پێگەیاندن کە دواتر لە کاتی دروستکردنی قوتابخانەی نوێدا بوونە مامۆستا.
یەکێ لەو کوڕە گەنجانەی ناردرابوونە دەرەوە، واتایەکی تایبەتی بۆ خودی وەزیر هەبوو. ئەویش کوڕی چێشتلێنەرەکەی ماڵی خۆیان بوو.

ماوەیەکی درێژ بوو، ئەوکاتەی وەزیر یارمەتی منداڵەکانی خۆی دەدا و دەرسودەوری زمانی فرەنسی لەگەڵ دەکردنەوە، ئەوەی بەدیکرد کوڕی چێشتلێنەرەکەیان لەپشت دەرکە دەوەستێ و دوابەدوای ئەوان دەرس و دەورەکە دەکاتەوە. ئیدی وەزیر بانگی کوڕیژگەکەی کرد، کتێبی فێرکردنی فرەنسی لەپێش دانا و پێیگوت: "دەی بیخوێنەوە."

بۆ مایەی سەرسامیی وەزیر، کوڕیژگەکە یەکسەر کتێبەکەی خوێندەوە. وەزیر وەهای بینی کوڕەکە بەهرەیەکی لە ڕادەبەدەری هەیە. ئینجا پەلی کوڕەکەی گرت و خستیە نێو بازنەی خانەوادەکەی و لێیگەڕا لەگەڵ منداڵەکانی خۆی دەرسی تایبەتی بخوێنێ. پاشان کوڕەکەی بۆ تەواوکردنی خوێندن ناردە پاریس و ئێستاش گەڕابووەوە و وەک دەستەڕاستی وەزیر دەستبەکار بووبوو. گەنجەکە ناوی تەقی بوو، بەڵام وەزیر لەو بڕوایەدابوو، ئەم گەنجە لە دوارۆژدا دەستی لە سەرکردایەتیکردنی وڵاتەکەدا دەبێ، بۆیە ناوێکی شەڕەفمەندانەی لێنا: ئەمیر، ئەمیریش ناوێکە هاوواتای شازادەیە.

یەکێ لە خەونەکانی وەزیر بۆ وڵات چاپخانە بوو؛ خوازیار بوو ڕۆژنامەیەک لە تاران چاپ بکا.

ئەو بۆ یەکەمین جار لە مۆسکۆ ڕۆژنامەی بینیبوو، ئەوکاتە بوو لەگەڵ باوکی بۆ ئەوێ چووبوو.

وەزیر هۆنراوەی دەنووسی، لەپاڵ ئەمەشدا حەزی لە ڕۆژژمێر بوو، تێیدا تێبینی و سەرنجی لەسەر ڕووداوەکان دەنووسی. هیوای ئەوە بوو ڕۆژێ لە ڕۆژان هۆنراوەکانی لە دوتوێی کتێبێکدا کۆبکاتەوە و بەچاپی بگەیەنێ. لەگەڵ هۆنراوەدا ئارام دەبووەوە، هەمیشە ئەو هۆنراوانەشی لابوون کە بەسەریاندا دەچووەوە و ڕاستی دەکردنەوە. بەمجۆرە خۆی لە جیهانی دەرەوەدا دادەبڕی. ئەو حەزی لە نامەنووسین بوو، نامە و

پەیامی وەک بەڵگەنامەی سیاسی، وەک بەراوردکاری مێژوویی و لەم جۆرە بابەتە.

ئەو جۆرە پەخشانی نوێی دەنووسی. فارسی، زمانێک بوو قورس و ئاڵۆز، بەڵام وەزیر شێوازێکی ڕوون و ڕەوانی هەبوو. ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، ئەو وەک ڕووداونووسێک لای باوکی و زۆر لەو نامانەی بە زمانەکانی ڕوسی، فەرەنسی، ئینگلیزی و هیندی کە بۆ باوکی پاشا دەهاتن و ئەویش دەیخوێندنەوە و دەیکردنە فارسی. بەمجۆرە ئەو ڕاستەوخۆ زانیاریی لەبارەی شێوازی ڕاستەوخۆی نووسینی ئەوروپی پەیداکردبوو.

جارێکیشیان باوکی پاشا پەڕەمووچەیەکی قازی شاهانەی وەک پاداشتێک بۆ نووسینێکی جوان پێشکەشکردبوو.

زۆرینەی ئەو دەقە وروژێنەرانەشی بریتی بوون لەو نامانەی بۆ ژنەکەی نووسیبوون:

ئازیزەکەم،

دوێنێ ئیوارە کاتێ گەڕامەوە، تۆ لەماڵ نەبووی.

ماڵەکەمان هێلانەیەکی خاڵی بوو

خاڵی لەو مەلە ناوازەیەی بۆ هەمیشە فڕی بوو.

دەی خۆشەویستەکەم. هەمیشە و هەر کاتێک دەگەڕێمەوە، لەماڵ بە،

دەنا هەر بانگت دەکەم. ژوور بەژوور بەدواتدا دەگەڕێم تا دێییتەوە.

ئەم کورتە نامە سادەیە، ڕوانینێکی نوێبوو لە پەیوەندیی نێوان پیاو و ژندا. شیعری فارسی پڕیەتی لە جاڕنامەی دڵداریی پیاو بۆ ژن، بەڵام هەرگیز هیچ پیاوێک نامەیەکی وەهای بۆ ژنەکەی خۆی نەنووسیبوو.

وەزیر فەرمانی بە ئەمیر دا بەڵکو ڕۆژنامەیەک لەبارەی پەرەسەندنەکانی وڵات و جیهان دەربکا. وەزیر بە شانازییەوە یاوەریی پاشای کرد بۆ چاپخانەیەکی نوێی تازە دروستکراو. لەو بەسەرکردنەوەیەشدا تۆپە خۆشەویستەکەی پاشا وەک شتێکی دانەبڕاو بەدوای کاروانەکەی ڕاکێشرا.

وەزیر کاروباری ئەو ئەندازیارە گەنجە ئێرانییانەی بە پاشا ڕاگەیاندبوو، ئەوانەی شەقام و جادەوبانەکانی تاران لەسەر شێوازی فرەنسی لێ دەدەن. پاشاش بەرلەوەی بگاتە چاپخانەکە، بە فەرمی یەکێ لە گۆڕەپانە نوێیەکان دەکاتەوە.

بەقەد ئەوەی ئەوان لەناوجەرگەی شار نزیک و نزیکتر دەبوونەوە، شەقام و ڕێگاکان جەنجاڵتر دەبوون، ئاخر خەڵک خوازیار بوو نیگایەک لە پاشا ببڕن. جلی پاشایەتی و ئەو شێوازەی ئەو بە ڕازاوەیی لەسەر پشتی ئەسپەکەی لەنێوان یاساوڵەکاندا دەڕۆیشت، سەرنجێکی وەهای لای خەڵکەکە دەوروژاند، وەک ئەوەی لە جیهانێکی دیکەوە هاتبێ. کاتێکیش پاشا گەیشتە لای گۆڕەپانەکە، بەوە هیدمەگرتی بوو، کە بینی هەموو پیاوە گرنگ و ناودارەکانی شار بە جلی ئاهەنگئامێزەوە لەمبەر و ئەوبەری ڕێگا وەستابوون. ئاخر ئەوە گۆڕانکاری بوو، بەوەی دوای ئەو حەشاماتی ئەو هەموو خەڵکە کەڕە و کوێرە و سواڵکەرانە، تووشی ئەو پیاوە پایەبەرز و پلە باڵایانەی وڵات ببێتەوە.

پاشا لای گۆڕەپانەکە دابەزی تا شریتەکە ببڕێ. پێشتریش لەم جۆرە بۆنانەی ئەزموون نەکردبوو. گۆڕەپانەکە بە تاتەبەرد داپۆشرابوو، ناوەڕاستەکەی پڕ لە گوڵدان بوو، ئاویش لەناوەڕاستەوە بە فوارەوە بۆ سەرەوە فیچقەی دەکرد.

خوانچەیەک[٤٨] کە مقەستێکی لەسەر بوو لەبەردەم پاشادا ڕاگیرا، ئەویش بەشێوەیەکی ناکارامە دەستی گەیاندە مقەسەکە و یەک دوو شەنقاو[٤٩] بەرەو شریتەکە ڕۆیشت. بە ئاماژەیەکی پاشایانە شریتەکەی گرت و بە هێواشی مقەستێکی لێدا و بڕی. ئینجا موزیک و هوتاف و فیکە کردیانە ڕۆژی خۆیان. شا پێشوازیی لە ئەندازیارەکان کرد و گفتوگۆیەکی کورتی لەگەڵ کردن، یەک دوو دراوی لەناو لەپ دانان، ئینجا لەوێوە لەگەڵ وەزیر بەرەو چاپخانەکە ڕۆیشتن. کۆمەڵێک پیاوی گەنجیش لەگەڵیان ڕۆیشتن.

چاپخانەکە لە تەلارێکی نوێ لە پشت مزگەوتەکەدا هەڵکەوتبوو. لە ژوورەوە بۆنێکی سەیر بەر کەپوی ئامادەبووان کەوت. پێشتر وەزیر نەخشەی تەلارەکەی نیشانی پاشا دابوو، هەندێ شتی لەبارەوە تاوتوێ کردبوو، بەڵام خۆ چاپخانەکە لە نزیکەوە شتێکی دیکە بوو.
ئەو لەوێ سەیری ئامێر و ماکینەکانی کردن. نیگای پەڕیە سەر ئەندازیارێکی گەنج کە سەرپەرشتی ئیشەکەی دەکرد. ئەو پێشتر لەبارەی ئەو ئەمیرەی بیستبوو، کە دەستەڕاستی وەزیر بوو. شا هیچی لەبارەی ئەوە نەدەزانی ئاخۆ ئامێرەکان چۆن کاردەکەن، بەڵام ئەو وەها خۆی نواند وەک ئەوەی لە هەموو شتێک بزانێ. ئەو سەیری پیتە بارکراوەکانی نێو کیسەکانی کردن و لای خەڕەکی پاڵنەری چاپەکە وەستا. بە وریاییەوە پەنجەی ئاماژەی لەسەر خەڕەکەکە دانا، بەجۆرێک سەری پەنجەی لەبەر چەورییەکە ڕەش بوو. ئینجا پەنجەکەی لە هەوادا ڕاگرت، نەیدەزانی چی لێبکا. ئەوسا ئەمیر دەستەسڕێکی پاکی بۆ هێنا. پاشاش پەنجەکەی پێ سڕی و لەسەر ڕۆیشتنەکەی بەردەوام بوو. لای

[٤٨] خوانچە: سینی، مەجمە، ساج، خوان.
[٤٩] شەنقاو: هەنگاو

سندوقی پیتەکان وەستا، وەزیریش ئاماژەیەکی بۆ ئەمیر کرد تا شتەکە بۆ پاشا ڕوون بکاتەوە.
ئەمیریش یەک دوو پیتی داگیراوی لەنێو سندوقی پیتەکان دەرهێنان و لەسەر شوێنە دیارەکەی خۆی بەڕیز دایانان ئینجا خستییە نێو ئامێری چاپ. پاشان بە کارامەیی پارچە کاغەزێکی بڕی لەسەر کاغەزگری سەر چاپەکەی دانا. پاشا بە تامەزرۆ و حەپەساوییەوە سەیری ئەندازیارەکەی دەکرد و چاوەڕێی ئەنجامەکەی بوو. ئینجا ئەمیر دەسکی ماکینەکەی بادا. دەنگێکی تەواو نامۆ بەر گوێی پاشا کەوت، پاشان کاغەزەکە لە لایەکی ئامێری چاپەکە کەوتەخوار. ئەمیریش کاغەزەکەی و دایە دەستی پاشا. ئەویش بەسەری لێوان ئەو ڕستەیەی خوێندەوە کە لەسەر کاغەزەکە چاپ بووبوو: "پاشا بۆ یەکەمین چاپخانەی پاشایەتی بەخێر بێ."
پاشا بە ئەوقمانەوە سەیری ئەمیری کرد. دوای ئەوە وەزیر یاوەریی پاشای بۆ لای ماکینەی چاپ کرد، لەو شوێنەی هەندێ تێکست چاپکرابوون. داوای لە پاشا کرد بەڵکو دەسکی ئامێرەکە بابدا تا بە شێوەیەکی فەرمی چاپخانەکە بکاتەوە. پاشاش دەستێکی لەسەر دەسکی شمشێر و بە دەستەکەی دیکەی لەسەر دەسکی خولخۆری ئامێرەکە، ئەوەبوو سێ جار لەسەر یەک خەڕەکە خولخۆرەکەی سووڕاند. لەملاوە بارستایە کاغەزێک لە ئامێری چاپەکە کەوتە خوار. وەزیر بە هەردوو دەست کاغەزەکانی هەڵگرتنەوە و ڕادەستی پاشای کرد و گوتی: "ڕۆژنامە".
کاتێک پاشا سەیری کرد و پۆرتێتی خۆی لە پشت شێری شاهانە بینیەوە، کە شمشێرێکی بەدەم گرتبوو، ڕۆژێکی درەوشاوەش لە پشتییەوە لە سەر ڕووپەڕی پێشەوەدا بینی، هەندێ وروژا. خەندەیەکی

شاگەشگەبوون کەوتە سەرروخساری. نیگای پاشا کەوتە سەر ئەو دەقەی لە ژێر پۆرترێتەکە نووسرابوو. تەزوویەکی وێ هەڵات.

"سەیرکە، لێرەدا هۆنراوەیەکی ئێمە چاپکراوە!" پاشا بە ڕوویەکی گەشاوەوە ڕۆژنامەکەی دایەوە دەستی ئەمیر، کە لە تەنیشتییەوە وەستا بوو، ئینجا درێژەی بە قسەکەی دا: "دەی بۆمان بخوێنەوە!"

ئەمیریش کەوتە سەر خوێندنەوە.

پاشا وەستاندی و پێیگوت: "گوێمان لێت نییە، بە دەنگ بیخوێنەوە."

ئەمجارەیان بە هەستێکی پڕترەوە ئەمیر کەوتە سەر خوێندنەوەی هۆنراوەکە:

ئەرێ کێ لێی تێدەگا؟

ئەز لە خاکێکی سادەوە کەوتوومەتەوە،

لە شەقڵێکدا داڕێژرا، هەر بۆیە شکا

تا لە وەرزێکی دیکەدا تێیهەڵبدرێ.

"نایابە." پاشا وەها هاتە دەنگ: "بەڵام خۆ دەبێ چاومان لەسەر ئەم جۆرە پێتانە ڕابێن. خوێندنەوەی ئەمە لەگەڵ کتێب شتێکی دیکەیە."

ئەو ئاماژەی بۆ وتارێک کرد کە لەبن شیعرەکەیەوە چاپکرابوو و گوتی: "دەی ئەمەشیان بخوێنەوە!"

ئەویشیان وتارێک بوو لەبارەی تێلیگرافەوە بوو، ئەمیر خۆی نووسیبووی. ئینجا بە بەباوەڕبەخۆبوونێکەوە خوێندیەوە: "بەڵێ هەر لە دێرزەمانەوە ئێمە بیرمان لە خێراترین تۆڕی پەیوەندی کردبووەوە. لەسەردەمی خۆیدا، دارویش، پاشای مەزن مشووری تۆڕێکی گەورەی بەرفراوانی پەیوەندی خواردبوو، بەهۆیەوە پەیک و نامەبەران بە ڕۆژ و شەو بەبێ وچان و لە هەر چوار کەناری دنیایێ لە جرتوفرتی خۆیاندابوون تا هەواڵەکان خێرا بگەیەننە کۆشک. ئەوان تەنانەت دەنگ

و ســـەدا، ئاماژە و میناشـــیان بەکاردەهێنا بۆ ئەوەی پەیامەکانیان لە ڕووبار و چیاکانەوە تێپەڕێنن و بپەڕێننەوە. کاتێک ئێمەش بەو داهێنانە دێرینانەمان شـــاناز بووین، لێ ئێســـتا وامان لێهاتووە پشـــت بە ڕوس ببەستین بۆ ئەوەی ڕێگەی کەروبارمان[50] بۆ بکەنەوە..."

وەزیر تێڕامانەکەی پاشـــای لە ڕوخســـاردا بینی. ئەمیریش لەســـەر خوێندنەوە دوودڵ بوو، لێ هەر درێژەی پێدا: "تەلەگراف (بروســـکە) پەیامێکە لە ڕێی کێبلەوە دەنێردرێ. بەم شـــێوەیەی خوارەوە کاردەکا. نێرەر پەیامەکەی دەگەیەنێتە دەســـتی نامەبەر، ئەویش لەهەمان کاتدا پەیامەکە دەگەیەنێتە دەستی وەرگرەکەی.."

پاشا بە ئۆقرەلێبڕانەوە لەسەریەک گوتی: "بەردەوام بە، دەی پتر..."

"ئینگلســتان پێشـتر بۆ گەیاندنی پەیامەکانی پشـتی بە کەشـتی بەسـتبوو، ئەمەش چەندین مانگی پێدەچوو تا پەیامەکەی لە لەندەنەوە دەگەیشـــتە شـــوێنەکانی دیکەی ژێر قەڵەمڕەویەکەی، وەڵامی پەیامەکانیش دووبارە چەند مانگێکی پێدەچوو تا دەگەڕایەوە لەندەن، بەڵام ئێستا ئینگلستان کە پەیامی خۆی دەنێرێ..."

پاشا لە بەرتەکدا گوتی: "بەڵێ بەڵێ."

"وەزیر لە ڕۆژنامەکەیدا پێمان دەڵێ، ئەگەر هاتوو بمانەوێ، پێویست ناکا دە ســاڵێک لەســەر تەلەگراف بوەســتین. خۆ ئەگەر وەزیریش وەها بڵێ، ئێمە دەبێ پەیڕەوی بکەین بەوەی ئێمەش لە مـــاوەیەکی کورتـــدا پەیامەکانمان بەچاونووقاندنێک لە شـــارێکەوە بگەیەنینە شـــارێکی دیکە، بەڵام..."

پاشـــا ڕۆژنامەکەی لە دەســـتی ئەمیر وەرگرتەوە، لوولی دا و بەنێو چاپخانەدا زیاتر قەدەمی لێدا. ئەو کێبڵ، مەرەکبدان، وشـــە دانراوەکانی

[50] کەروبار: کەرو ئێستر بە بارەوە. ڕێگەیەک کەری بەبارەوە لێوە بڕوا.

پشـکنی و بەسـەرکردنەوە، ئینجا چەند دراوێکی بەسـەر کارمەندەکان دابەشکرد، ئەوسا لێیدا ڕۆیشت.

لە ڕێگادا وەزیر لەبارەی ڕۆژنامەکە بۆ پاشـای ڕوونکردەوە: "هەڵبەتە ئەم زانیارەی نێو ڕۆژنامەکە بۆ پایەبەرز نییە، بەڵام پێمان وایە پێویستە هـاووڵاتییەکـانیشـمـان لە گۆڕانکارییە مەزنەکان ئـاگـادار بکەینەوە. وتارەکانی نێو ڕۆژنامەکە باسـوخواسـی پەرەسـەندنی وڵاتەکەمان دەهێننەگۆ. بریتـانییەکـان بە فەرمی ئەوەیـان پێ ڕاگەیـانـدووین، کە لەبارەی هەڵسـەنگاندنی ئەوەدان هێڵی تێلێگراف بە وڵاتەکەی ئێمەدا بەرەو هیندسـتان ڕابکێشـن. زۆر نابی کێبڵیان لە بندینی دەریا داناوە، ئەمەش ڕێگـایەکی گران و پڕتێچووە و کـاتێکی یەکجـار زۆریش دەخوازێ. ئێسـتا ئەوان گەیشـتوونەتە لای ئێمە، چونکە هەرزانترین و کورتترین ڕێگەیە تا کێبلی خۆیان بۆ هیندسـتان بە وڵاتەکەی ئێمەدا ڕابکێشـن. تا ئێسـتاش لەوبارەیەوە بە فەرمی هیچ قسـەیەکمان لەگەڵ ئـاڵوگۆڕ نەکردووە، لێ چـاوەڕێ دەکەین لە مـاوەیەکی کورتـدا لە دەرکەمان بدەن."
شـا بە بێدەنگی گوێی لە قسـەی وەزیر گرتبوو، بیریشـی هەر لای پەیامەکەی قڕاڵی ڕوس بوو، ئەو پەیامەی لەبارەی پەلاماردانی هەراتەوە بوو. ئەو خوازیاربوو لەو بارەیەوە لەگەڵ وەزیر بدوێ، بەڵام بڕیاڕی دا هێشتا پێی نەڵێ.
ئینجا پاشا پێی گوت: "دەی لە ڕەوشەکە ئاگادارمان بکەرەوە."

بۆ شـەوەکەی پاشا بە شـڵەژاوی لەخەو ڕابوو، خەریک بوو دڵی لە نێو قەفەزەی سـینگیدا دەربپەڕێ. شـەرمینیش خۆی پێوە نووسـاندبوو. بە دانیشـتنەوە لەسـەر پێخەفەکەی، بیری لە سـەردانەکەی بۆ گۆرەپانەکە و

چاپخانەکە کردەوە. ئێســـتا پەی بەوە برد، پۆلێک لە پیاوانی گەنج لە هەموو لایەکەوە هەر بەدوای وەزیرەوەن. ئەوانیش ئەو کەســـانەن لە دەرەوەی وڵات خوێندنی خۆیان تەواوکردبوو. ئەوان بە شێوەیەکی دیکە دەردەکەوتن، ئەوان جیاواز سواری ئەسپ دەبوون جیاواز لە بازرگان و شازادەکان بەڕێگادا دەڕۆیشتن.

هەمووشیان بەیەکەوە یەک ڕوخساری وڵاتیان دەنواند، ئەو ڕوخسارەی پێشتر پاشا نەیبینی بوو.

"لەوانەیە دایکم ڕاست بکا." وەها لەگەڵ پشیلەکەی دوا: "ئەرێ خۆ تۆ لە ســـەردانەکەی لای چـاپخـانە لەگەڵمـدا نەبووی. دەنـا دەتبینی پیـاوە گەنجەکان چەند مجێز بەرزن. هەربینا خۆشیان دەرخست."

٢٥

بڕیارێکی مێژووی

هەر بە تەنیا شـــا و دایکی و شـــێخ ئاغاســـی بە ناوەڕۆکی ئەو گفتوگۆیانەیان دەزانی کە لە کرملین کرابوو. بۆ ئەوەی ڕێ لە دزەکردنی نهێنییەکە بگرن، سێکوچکەیەکیان پێکهێنابوو. ئەوان هیچ پەیکێکیان لەنێو خۆیاندا بەکارنەهێنا و هیچ تێبینی و ســـەرنجێکی نووســـراویشـــیان نەخســـتبووە ڕوو. شـــا خۆی بڕیاری دابوو لەمەودوا کاراتر خۆی لە کاروباری ســـیاســـییانەی وڵات هەڵقورتێنێ. لە جاران پتر ئامادەی کۆبوونەوە گرنگەکانی لەشکر دەبوو، کارێکی وەهاشی کرد وەزیر بخاتە دەرەوەی ئەو جۆرە بڕیارداڕشتنانە. بۆ مایەی سەرسامییەکی گەورەی وەزیر، ئەوەبوو پاشـــا بەشـــێکی زۆری لەڕایکردنی کار و ئەرکەکانی سەربازیی لە ئەستۆی خۆی گرت، پاکانە و بەڵگەوبەندیش ئەوەشی بۆ هێناوە، گوایە بۆیە وادەکا تا دەستی وەزیر بۆ نەخشەی پیداچوونەوە و چاکســازییەکانی کاروباری وڵات والاتر بکا و کات و دەرفەتی باشتری بۆ مەیسەر ببێ. لەو نێوەشدا پاشا، شێخ ئاغاسی وەک ڕاوێژکارێکی فەرمی ناودێر کرد.

ئیدی دەستبەجێ شێخیش وەک پەیکێکی نێوان پاشا و ڕوس بۆ کاروباری دانوستان لەبارەی لەشکرکێشی بۆ سەر هەرات دەستبەکار بوو. لە کۆتاییدا شا ویستی بەشێک لە دەسەڵاتەکانی وەزیر بداتە شێخ ئاغاسی. ئاغاسیش ڕاوێژی وای بۆ شا دەکرد بەڵکو ڕەعیەت و مسکێنەکان بەچاوی خۆیان پەی بەوە ببەن، کە پاشا خۆی وڵات بەڕێوەدەبا نەوەک وەزیرەکەی خۆی.
هەروەها هەوڵی ئەوەشی دەدا نەبادا پاشا هەست بە هەراسانی بکا. هەر بۆیە بەردەوام نەخشەی بۆ دادەنا و وای لێدەکرد بە کاروباری دەوڵەت شارەکان بەسەربکاتەوە. ئەم گۆرانکارییانەش بە دڵی پاشا بوون، کەیفی بەم کار و چالاکییانە دەهات.
شێخ ئاغاسی ئەوەی دەزانی ئەگەر هاتوو بتوانێ ڕێککەوتنێکی یەکلاکەرەوە لەگەڵ ڕوس ببەستێ و کارێکی وەها بکا پاشا هەرات بگرێتەوە، ئەوا بێ سێ و دوو ئەو دەبووە گەورەوەزیری داهاتوو.

میرزا کەبیر ئەوەی لەبەرچاو ون نەبوو، کە شێخ ئاغاسی بەردەوام لەگەڵ ڕوسەکان کۆدەبووەوە. ئەو زۆر جاران لەبارەی شێخ ئاغاسییەوە هۆشداری دەدایە پاشا بەوەی کەسێکە بە ئاسانی دێتەژێربار و بڕوای بە شتی خورافات هەیە. ئەم جۆرە پیاوانەش دەکرێ وڵات بخەنە دۆخێکی دژوار.
جارێکیان پاشا بەتوندی وەڵامی دایەوە: "وەها باشترە هەریەکە و بەکاری خۆیەوە سەرقاڵ بێ و دەم لە کاروباری ئەوانی دیکەوە وەرنەدا."
دەبوایە وەزیر بە حەوسەڵەوە ئەوەی ببینیایە تا دەهات و ڕۆژ لە دوای ڕۆژ فەرماندە و ئەفسەرە متمانەدارەکانی خۆی لە نێو سوپادا ون دەبوون و لەشوێنی خۆیان نەدەمان. خۆ ئەوەش ڕاست بوو پاشا

فەرماندەی گشتیی هێزەکان بوو، بەڵام وەزیر لە بڕیارەکانی پاشادا و نەخاسمە لە کاروباری سوپاوە دەیبینی چۆن پاشا کەوتووەتە بن باندۆری دژبەرەکانی. لە بارێکیشدا نەبوو دژی ئەو بڕیارانە بوەستێتەوە. پاشاش لاری لەوەدا نەبوو بە زەبروزەنگ وەزیرەکەی خۆی بەرکەنار بکا.
وای لێهات، لە هەرشوێنێک پاشا دەرکەوتبا، شێخ ئاغاسیشی لەگەڵدا دەبوو. ئاغاسی هەر بە ئەنقەست لەو کاتانەی وەزیر بۆ دیدارەکانی دەهاتە کۆشک، ئەویش دانیشتنی لای پاشای بەرنەدەدا و نە دەڕۆیشت.

ڕۆژێکیان، نیوەڕۆیەکی درەنگ، دوا لاپەڕەی ئەو بەڵگەنامەیەی مۆرکرد، کە لەسەر مێزەکەی دانرابوو، بەڵگەنامەکەش هی هاوکاریکردن بوو لەگەڵ قڕاڵ. کاتێکیش پاشا مۆرەکەی لە قوتووی مەرەکەبەکە دەدا و مۆرەکەی لەسەر بەشی خوارەوەی کاغەزەکانی بەڵگەنامەکەی دەگیرساند، دەیبینی ڕێگەی هەرات بە ڕوویدا کراوەتەوە. ئەو بە مۆری دەستی لەنێو ژوورەکەدا دەهات و دەچوو، لە ئاوێنەکەدا تەماشایەکی خۆی کرد. بەڵێ ئەو خەریکە شتێک بکا، باوکی نەیتوانیبوو بەدەستی بێنێ.

شەرمین!" شا وەها بانگی پشیلەکەی کرد، بەڵام بەپیر دەنگییەوە نەهات. لە پەنجەرەوە سەیری دەروازەکەی کرد، سەری خۆی هەندێک خوراند و کڵاوەکەشی هەر بەدەستەوە وەبوو، ئاوەها وەستابوو. ئینجا لێبڕاوانە کڵاوەکەی لەسەری نایەوە بەرەو نووسینگەکەی ڕۆیشت، لەپێشەوە مۆری ئەنگوستیلەکەی لە مەرەکەب هەڵهێنا، ئینجا بە هێزەوە لەژێر ناوەکەی لەسەر کاغەزەکەی گیرساند. پاشان دەستی بۆ زەنگەکە برد و بانگی پەردەدارەکەی کرد بچێ شێخ ئاغاسی بۆ بانگ بکا.

کاتێکیش ئاغاسی گەیشت، پاشا بێ ئەوەی یەک قسەشی لەگەڵ بکا بەڵگەنامەکەی دایەدەستی شێخ، ڕەوانەی کردەوە.
هەنووکە ئەو بڕیارەکەی خۆی دا، ئینجا هەستیکرد لەو بارەیەوە لەگەڵ وەزیر قسە بکا.
جارێکی دیکە بانگی کردەوە: "شەرمین!"
پشیلەکە هات و خۆی نیشان دا.
پاشا بەرەو حەوشەکە ڕۆیشت، بەڵام لە نیوەی ڕێگا، لەسەر پەیژەکان گەڕایەوە دوا. بێ ئاگادارکردنەوە و جاڕدان خۆی بە حەرەمسەردا کرد.
کاتێکیش خواجەباشی وای بینی تەڕدەستانە قاپقاپەکانی بەسەر پێ وەکردن و بە دوای پاشادا ڕۆیشت، پاشاش بێ ئاوڕدانەوە درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی دا، لێ ئیستێکی کرد و سەرلەنوێ ڕای خۆی گۆڕی. ئەم جارەیان ڕووی لە خواجەباشی کرد و پێی گوت: "بڕۆ وەزیرم بۆ بانگ بکە!"
خواجەباشی لەوە نەگەیشت ئاخۆ بۆ چی پاشا دەیەوێ وەزیری بێنێتە حەرەمسەرا.
شا لە شوێنی خۆی هاواری بەسەر خواجەدا کرد و شیڕاندی: "باشە بۆچی لە شوێنی خۆت ڕەق وەستاوی؟ دەی بڕۆ وەزیرم بۆ بێنە!"

کاتێ وەزیر بە سواری ئەسپەکەی گەیشتە حەوشەی کۆشک ئەنگۆرە داهاتبوو. لەوێ لغاوی ئەسپەکەی دایە دەست یەکێ لە ئێشکچییەکان و پەردەداری بابنۆکەریش پاشای لە هاتنی وەزیر ئاگادار کردەوە.
کاتێکیش ئەو چووە ژوور یەکسەر پاشا وەزیری لەگەڵ خۆی بردە ژووری گفتوگۆ.
پاشا بەدەر لە خووخدەی خۆی بە وەزیری گوت: "فەرموو دانیشە."
بەڵام وەزیر هەر بە پێوە وەستابوو.

ئینجا پاشا دۆستانە لێی دووبارەکردەوە: "دەی، فەرموو دانیشە."
وەزیریش لەسەر سەندەلییەک دانیشت. پاشا چووە لای پەنجەرەکە وەستا و پشتی لە وەزیر بوو، ئەوسا سەرەداوە سەرەکییەکانی لەبارەی ئەو بڕیارەی لەبارەی هەراتەوە دابووی لەگەڵ پرسی کەشتیگەلی ڕوسی و دەریای قەزوینەوە پێڕاگەیاند. کاتێکیش بەتەواوی لە قسەکانی بووەوە، هەستیکرد بارێک لەسەر کۆڵی لاکەوتووە.
وەزیریش بێدەنگ سەری بەسەر سینگیدا شۆڕکردبووەوە و هەر بیری لێدەکردەوە.
پاشا لێی پرسی: "ئەرێ وەزیر بیر لە چی دەکاتەوە؟"
"ئەوەی شا کردوویەتی شتێکە چاک ناکرێتەوە." وەزیر بەدەم ئەم وەڵامە لەسەر کورسییەکەی خۆی هەڵسا.
"چاک ناکرێتەوە؟"
"کردنەوەی دەریای قەزوێن بە ڕووی کەشتیگەلی ڕوسی، خۆبەدەستەوەدانێکی تەواوە. هەرچی لەبارەی هەراتیشەوەیە، پاشا خۆی دەزانێ ئێمە هەرگیز جەنگێکی وەها نابەینەوە. پاشا و ڕاوێژکارەکانی، وڵات دەخەنە بارێکی ترسناک."
پاشاش وەها بەرگریی لەخۆی کرد: "ئاخر ئێمە لەگەڵ ڕوسەکان بڕاندوومانەتەوە، گردەبڕانە سۆزمان داوە."
"کەس ناتوانێ لەگەڵ ڕوس بیبڕێنێتەوە. نەوەکانی پێش خۆمان ئەزموونیان لەوبارەیەوە هەیە."
پاشا بە نادڵنیاییەوە وەڵامی دایەوە: "ڕۆژگار گۆڕاوە."
وەزیریش بە پێداگرییەوە گوتی: "بۆ ڕوس هەرگیز ڕۆژگار ناگۆڕێ."
"شا هەوڵێکی دیکەی لەگەڵ دایەوە: "لێ ئێمە چ زیانێک دەکەین ئەگەر هات و جەنگی هەراتیش نەبەینەوە؟"

"ئێمە زۆر شت لەدەست دەدەین، بەڵام خۆ دەقاودەق ئێستا پێشبینی ناکرێ."
"پێمخۆش نییە وەزیر بە قسەی بەپێچوپەنا لەگەڵ ئێمە بدوێ. دەی نموونە بهێنەوە. یەک نموونەمان پێ بڵێ." شا ئەمەی بە لێبڕاوییەوە گوت.
"قڕاڵ قومار دەکا، ئەو هیچ نادۆڕێنێ، بەڵام پێویستە پاشا باش ئاگادار بێ، ئاخۆ پێی خۆی لە کوێ داناوە. ئێمە ئەوەندە دەکەوینە قووڵایی زۆنگاوەکە، ناتوانین لێی دەرباز بین."
من داوای نموونەیەکی بەرجەستەم لێکردی، کەچی وەزیر هەر مەتەڵم بۆ هەڵدەدا."
"سەنگینی و دژواریی کاروبارەکە لەسەرووی نموونە هێنانەوەیە." وەزیریش وەها وەڵامی دایەوە: "جەنگ لەگەڵ خۆی پشێوی و نائارامی و نادڵنیایی لێدەکەوێتەوە. پێویستە ئێمە لەگەڵ بریتانییەکان بگەینە سازش نەوەک بکەوینە داوی قڕاڵەوە. چاکسازییەکان..."
"چاکسازیی . چاکسازی، باشە ئەو چاکسازییانە لە کوێن کە ئێمە چیدی دەسەڵاتمان بەسەر نیشتمانەکەماندا نەشکێ. سازش، کامە سازش؟ وەزیر لە هەموو کەسێک باشتر دەزانێ، بریتانییەکان لە سازش تێناگەن. بڕیارەکە دراوە، ئێمە بە زوویی بەسەر هەراتدا دەدەین. بەسیەتی تۆ بایی پێویستت زانی." شا وەهای بە وەزیر گوت و کاتێکیش وشەکانی لەدەم دەردەپەڕین، لێوی دەلەرزی.
وەزیر زاتی کرد دوا هەوڵی خۆی بدا و وەها تێهەڵچووەوە: "تکایە پایەبەرز لێم مەگرە، بەڵام ئەوە ئەرکی منە ڕووبەڕوو ئەمەت پێ بڵێم. ئەمەیان لە بڕیارە هەرە بیرلێنەکراوەکانە تا ئێستا دەرتکردبێ. من دژی ئەو بڕیارەم. تۆ لە لایەن دەستەیەک لە ڕاویژکارە چاوچنۆک و سەرشێتەکان ڕێنوینی کراوی. من دە جاران دژی شەڕم. دەی ئەم

بەڵگەنامانە بدڕێنە. تەخت و تاجی خۆت لەسەر سەنگی محەک دامەنێ. وڵات مەخەرە بن باری دژوار!"

لە تافی لاوێتیدا زۆر جاران شا کاتێ شازادەیەکی جێگرەوە بوو، قسەی ئاوەها توندی لە وەزیر وەک مامۆستا و پەروەردەکارێک پێویست بوو ببیستێ، بەڵام خۆ ئێستا پێویستی بەوە نەمابوو. پاشا لە چەکمەجەیەکی مێزەکەی بارستاییەک کاغەزی دەرهێنا لەبەردەم کەپووی وەزیری دانا. حەوجەش نەبوو شا چیدی بڵێ. کاغەزەکانیش بەندێکی وەرگێڕاوی دەستوری فرەنسی بوو، دەمێک بوو وەزیر کاری تێدا دەکرد. ئەوەی لە بەندەکەدا هاتبوو، کەمکردنەوەی دەسەڵاتەکانی پاشا بوو.

ئینجا پاشا هاواری کرد: "دەی بڕۆ ون بە!" پاشان بەتوندی دەرکەی لە دوای وەزیرەوە پێوەدایەوە.

٢٦

عیساخان

وەزیر بە دڵێکی پڕلەخەمەوە لە کۆشـــک هاتەدەر. بە نێو شـــەقامە تاریکەکاندا بەرەو گردەکانی دەرەوەی شـــار لێیخوڕی و هەر لەگەڵ خۆشـــیدا قســـەی دەکرد: "لە تاریکیدا ڕەوە گورگێک بەدوامەوەیە، ئەریٚ باشە بۆ ئەوەندە گورگە، ئاخر خۆمن ناتوانم زیاتر لە سێ ئاژەڵی کێوی تێربکەم".

ئەو پێویستی بەوە هەبوو قسە لەگەڵ کەسێک بکا. ئەوە بوو ئەسپەکەی هاژۆت، بە گورگەلۆقە ڕۆیشت و بە دەنگی بەرزیش لەگەڵ خۆی دەدوا. دواجاریش فرمێسک بەسەر ڕوومەتیدا هاتنەخوار. تۆبڵێی پێویست بکا وەک وەزیر دەســتی لەکاربکێشــێتەوە و ئەو ژیانەی ماویەتی لەســەر زەویوزاری خـانەوادەکەی لە فەراهـان بە خوێندنەوە و نووســین بباتەســەر؟ هەڵبەتە، نابیٚ واز بێنیٚ، ئاخر ئەوکات دەستەبژێری گەندەڵ، سـیاسـییەکان و هێزە بیانییەکان دێن و گەمە بە کارتەکانی دەسـەڵات و حوکمڕانی وڵات دەکەن.

ئەو ئەوەی بینی وا نەخشەکانی یەک بە دوای یەکدا هەرەس دەهێنن. خەونەکەی بە هێڵی ئاسنین، کە هەر لای خوارەوەی وڵات تا ئەوپەڕی ڕۆژهەڵات دەڕۆیشت، کیبڵی تێلیگراف سەرتاسەری وڵاتی گرتبووەوە. ئەو ویستی پرد و نەخۆشخانە بنیاتبنێ، منداڵان بنێریتە قوتابخانە و ژنان لە کۆڵ کوێرەوەری بکاتەوە، لێ دیارە هەموو ئەمانە لەبارییەک دەترازێن و هەرەس دەهێنن.
کەواتە خۆ بۆ هیچ لەسەر شۆڕشی فەرەنسای نەخوێندبووەوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر نەکردبوو، بەڵگەنامەکانی لەبارەی پێکهێنانی ئەنجوومەنی نیشتمانی، ئەوەی لەبارەی هەڵاتنی لویسی چواردەهەم و دەستوری فرەنسای خوێندبووەوە و لەمێشکی خۆیدا تاوتوێی کردبوون. دیاربوو ئەو هەموو خۆزگانە نەکردە بوون، بەڵام خۆ ئەو پێشتر ئەنجوومەنێکی ئێرانی بۆ دەسەڵاتی قانوندانان دانابوو. ئەوە خۆی بیروباوەڕی ئەو بوو تا دەسەڵاتەکانی قانوندانان و جێبەجێکار و دادوەری پێویست بوو لەیەک جیابکرێنەوە. ئەو لەوە تێگەیشتبوو دەکرێ مێژوو دروست بکرێ و خەڵکیش بۆ بەختەوەریی خۆیان تێبکۆشن.
لەبەردەمی پاشاشدا هەرگیز نەدەبوو ئەم بابەتانە بێنێتە گۆڕێ. بەڵێ ئەو لە کاتی دەستبەتاڵی ئازادانەی خۆیدا بە وەرگێڕانی دەستوری فرەنسی بۆ سەر زمانی فارسییەوە خەریک بوو. وایدەزانی کەس بەو شتەی نازانێ، بەڵام خۆ نەیارەکانی ئەو کەسانێک بوون گاڵتەیان پێنەدەکرا.
دیار بوو شێخ ئاغاسی بەندێکی وەرگێڕدراوی دەستوری فرەنسی کەوتبووە دەست. ئەم بەندەش کتومت لەبارەی سنووردارکردنی دەسەڵاتەکانی پاشاوە بوو. ئاغاسیش چاوەڕێی کاتوساتی گونجاوی خۆی کرد، تا نمایشی خۆی لەبەردەم پاشادا پێبکا.

وەزیر ڕکێفی لە ئەسـپەکەی دا و تا تا لای باوکە بەتەمەنەکەی خۆی تاودا. پیرەپیاوەش خۆی لە ژیانی گشـتیی کێشـابووەوە، لە گوندێک لە دەرەوەی تاران لە قەڵایەکدا دەژیا. ناویشی عیساخان بوو. لە ڕۆژگاری خۆیدا سەروەزیری باوکی پاشا بوو. عیساخان حوکمڕانێکی پڕئەزمون بوو، لە زۆر جەنگ و کوشتن و لەناوبردنی سیاسییانەی بەشدار و کارا بوو.

گوندە بچکۆلانەکەی عیسـاخانیش کەوتبووە بەرانبەر شـاخی توجال. گوندنشـینەکان زەویوزاری گەورە و زۆریان نەبوو، ئەوان خانووە بچکۆلەکانیان لەبەر بەرزایی و ڕەوەزی چیاکەدا دروستکردبوون. لەبەر ئەوەی گوندەکە زەویی پێویست بە خەڵکەکەی نەبوو، بۆیە خانووەکانیان لە پاڵی یەکدی هەڵنابوو، بەشێوەیەک بانی خانووەکانی خوارەوە دەبووە دەروازەی چوونەژووری خانووەکانی سـەرووی خۆیان. بۆ کەسـانی لایدە هەمیشە ئەو شوێنە تایبەت و جیاواز دەهاتە بەرچاو، ئاخر مانگا و مەڕوماڵات لە بەینی بانەکان دەوەستان.

هەرچی مـاڵبـاتی وەزیر بوو، زۆر لەمێژ بوو قەڵایەکیـان بنیـاتنـابوو. هەنووکەش باوکی وەزیر، لەوانەشـە خودی وەزیریش دوا ڕۆژەکانی خۆی لەوێ باتەسەر.

کاتێک نزیک گوندەکە بووەوە، ئەسـپەکەی وەزیر بەئەسـپایی و بە تاریکایی بەرەو دێیەکە ملی نا. لە شـوێنێکی دیاریکراودا لە یەکسمەکەی دابەزی و بەپێی ڕێگەی قەڵای بـاوکی گرتەبەر. دەروازەی قەڵاکە وەک هەمیشە لەسەر گازەرای پشت بوو. پیرەژنێک، کە ساڵانێکی دوورودرێژ خزمەتی ماڵەکەی دەکرد، لە دووڕرا وەزیری بینی و ویستی دەمودەست عیساخانی لێ ئاگادار بکاتەوە، بەڵام وەزیر ئاماژەیەکی بۆ کرد، پێویست بەوە ناکا، بەڵکو دەیەوێ کتوپڕ بچێتە لای باوکی.

عیســـاخان لە ژوورەکەی خۆی لەســـەر مافووریک لە پشـــت مێزێک دانیشـــتبوو، بە زەڕەبینێک(وردبینێک) ســـەری بەســـەر کتێبێکدا گرتبوو. وەزیر لە شوێنی خۆی وەستا و هەر سەیری دەکرد. ئەو پەی بەوە برد کە دەکرێ ئەمە دواساتی بینینی باوکی بێ. شێوازە کوورەکەی دانیشتنی باوکی و ســـەر و ڕیشـــە درێژەکەی بەتەواوی چەرموو بووە. بڕوای نەدەکرد ئەو پیاوەی بەردەمی، ئەو پیاوە بێ کە کاتی خۆی لەبەرەی پێشـــەوە لە دژی ڕوســـەکاندا جەنگاوە، ئاخر ئەو پیاوە ئەو کەســـە بوو گفتوگۆیەکی دووردرێژی لەگەڵ قڕاڵدا کرد تا ســـنووری وڵاتەکەی لەگەڵ ڕوسـیادا دیاری بکا و بچەسپێنێ. خۆی هەر هەمان ئەو پیاوەش بوو، ڕۆژێـک لە ڕۆژان دەبووایە ئەو ســـووکـایەتی بپەژرێنێ و ئەو ڕێککەوتننامەیە مۆربکا، بەهۆیەوە وازی پێ لە ئوســـتانێکی باکووری وڵات، وازی لە یەریڤان و وازی لە بەشـــی ســـەرووی ئازربایجان بۆ ڕوسەکان بێنێ.

عیسـاخان سـەری بەسـەر کتێبێکدا داگرتبوو، لەکاتێکدا تیشـکی زەردی چراکە لاڕوومەتێکی ئەوی ڕۆشن کردبووەوە.

"ئەرێ ئەوە عیساخان چی دەخوێنێتەوە؟"

پیرەپیاوەکە پشـتی قیتکردەوە، ســـەری بەرەو لای دەنگەکە هەڵبری و گوتی: "ئەوە دەنگی وەزیرە." ویســـتی لە شـــوێنی خۆی هەڵبســـتێ، لێ وەزیر بەرەولای چوو، هەردوو دەســـتی تونـد گرتن و مـاچیکرد و لەبەردەمیدا چەمایەوە.

عیساخان گوتی: "چییە وەزیر غەمناکە، دەی قسەم بۆ بکە."

"وڵات، وڵات و هەر وڵات." وەزیر بە ئـاخێکەوە وەهـای گوت، ئینجـا دەموچاوی خۆی خستە ناو لەپە بەرگەگرەکانی باوکی.

"کوڕم وا دەبینم کۆڵێکی قورست لەسەرشان بێ."

"دەترسم ئەوان بمکوژن."

عیســـا خانیش وەڵامی دایەوە: "پیاوەکانی بنەماڵەمان هەرگیز لە مردن نەترساون."
"من لە مردن ناترســـم، بەڵام لەوە دەترســـم ئەوان بێن و بەرلەوەی کارەکەی خۆم تەواو بکەم، بمکوژن."
"تۆ ناتوانی بە تەنیا ڕەوتی مێژوو دیاری بکەی، خەڵکیش لەو ڕەوشـــەدا نین تەواوی کارەکانیان ببەنەسەر، لێ هەر دەبێ بۆی تێبکۆشی."
وەزیریش وەهـای پێگوتەوە: "من ئەوە دەکەم و هەمیشـــەش وەهـام کردووە، بەڵام دەترسم مێژوو ئەوە لەبیر بکا، کەوا خەریکی چیم."
"وشـــەکان لای من ئاشـــنان." باوکەکە بە خەندەیەکەوە وەڵامی دایەوە: "خەم مەخۆ، مێژوو تۆی بینیوە."
""بەڵام چی دەڵێی ئەگەر هات و لە نیوەی ڕێگادا ئەرکەکەم لەبار ببەن؟"
عیساخانیش وەڵامی دایەوە: "کەواتە ئەمەش ڕەوتی مێژووە."
وەزیر بزەیەکی هاتێ و ئاهێکی هاتەوەبەر.
ئینجا عیســـاخان پێیگوتەوە: "هەرگیز ترســـم لە مردن نەبووە، باوکیشـــم لێی نەترســـاوە، باوکی باوکیشـــم هەر لێی نەترســـاوە. ئەوانە پیاوگەلێک بوون، وەک تۆ خزمەتی وڵاتیان کرد. ئەوان کارەکەی خۆیان لێهاتووانە بردەسەر. ئێستاش نۆرەی تۆیە."
وەزیر دەرکەکەی پێوەدایەوە و لە تەنیشت باوکی دانیشت.
"باوکە،" وەزیر بە چرپەیەکەوە گوتی: "شـا وڵات وێران دەکا و دایکیشـی لەو پۆلکترە. ڕاوێژکارەکانی لەخشـــتەبەرن و پاشـــاش دەیەوێ بکەوێتە داوەکە و لەخشـــتە ببرێ. ئەو ڕیشـــی خۆی داوەتە دەســـت ئەو ڕاوێژکارانەی لە پشتەوە خەنجەری لێدەدەن."
"ئەمە شـــتێکی نوێ نییە." عیســـاخان وەها وەڵامی دایەوە: "ئەدی منیش هەمان شتم لەگەڵ باوکی ئەم پاشایە لێنەقەوما؟"

وەزیر جارێکی دیکە هەڵسا و بەرەو لای دەرکەکە ڕۆیشت، تا بزانێ ئاخۆ کەس لە دەرەوە بەدزییەوە گوێیان لێدەگرێ.
ئینجا وەزیر کەوتەسەر قسە: "باوکە، تۆ لە خزمەتی باوکە لاوازەکەی ئەم پاشایەدا بووی. باوکیشت لە خزمەتی باوکە لاوازەکەی باوکی ئەم پاشایەدا بووە. هەنووکەش ئەز لە خزمەتی ئەو پاشایەم. ئەوان ناتوانن بەبێ ئێمە هەڵبکەن."
عیساخانیش پێی گوتەوە: "دەی کوڕم، دڵت بکەوە."
وەزیر وەها هاتەوە قسە: "باوکە، ئێمە ئێستا لە ڕۆژگاری کارەبا و قیتاردا دەژین. پێوستی بە سەرکردەی نوێ هەیە. پێم وایە دەبێ شا بەرکەنار بکرێ و لەو شتەشدا من هەر بەتەنیا نیم."
پیرەمێردەکە سەیری دوڕ[٥١] چاوی وەزیری کرد.
ئینجا بە حەوسەڵەوە پێیگوت: "ئەم بیرۆکەیە لەسەرت دەرکە. خۆ ئەگەر پاشا بەرکەنار بکەی، ئەوا وڵات توشی تەوژمێکی ئاڵۆزی شەڕی خێڵ و هۆزەکان دەبێتەوە. ئەمەش ئەو شتەیە هێزە دەرەکییەکان بۆی لە بۆسە دان و چاوەڕێی دەکەن. ئەم وڵاتە تونی بابایەکی لەمێژینەی ململانێیەکی شاراوەیە لەسەر دەسەڵات، کاری بەسەرچوو، تەوژمە دینییە ئاڵۆزوبڵۆزەکان، سیاسییە دژوارەکان، شازادە بەرچاوتەنگەکان تۆڵەخوازەکان، ئاخوندە گەمژەکان و ژنە بەدەسەڵاتەکان، ئەوانەی لەپشت پەردەوە سەرەداوەکان ڕادەکێشن. کوڕم، ئەوەی دەتەوێ، پێویستە لەگەڵ پاشادا بیکەی."
"ئاخر پاشا گەلحۆیە. هەموان دەچرپێننە بنگوێی تا من بکوژێ، ئەویش لەم کارە دوودڵی ناکا."
عیساخان بێدەنگ بوو، بیری لێکردەوە.

---

[٥١] دوڕ: ناو، ناوەڕاست.

ئینجا بە هێورەییەوە گوتی: "کوڕم، ئیرەیی بە مجێزبەرزییەکەت دەبەم. نامەوێ ڕێگەت لێبگرم. لەوانەیە لەســـەر هەق بیت، بەڵکو پێویســـت بکا یەکێک ڕابپەڕێ و بەم شـــێوازە وڵاتەکە ڕزگار بکا. لێ لەبەر ئەوەی من باوکی تۆم، لەو حاڵەتەدا ئەو ڕاوێژکارە ڕاســـتودروســـتە نیم. خۆت کوڕێکی زیرەکی و پێویســـتت بە ڕاوێژ نییە. لێ یەک شـــت هەیە دەکرێ ئاشـــکراوڕوون بێ: هیچ هەنگاوێک بۆ دواوە مەگەڕێوە. هێزی خۆت بەکاربێنە و ئەرکەکەت ڕابپەڕێنە."

وەزیر بە وەڵامەکەی بـاوکی گرژ بوو. لە نێو چـاویـدا ژیـانویســـتی بریسکایەوە. لە شوێنی خۆی هەڵسا و دەرکەکەی بە تەواوی کردەوە.

٢٧

هێزی سروشتبڕ

کاتێک داریوشی گەورە بۆ یەکەمین جار بە خۆی و لەشکرە بێژمارەکەی بەرەو ڕۆژئاوا کشا و ویستی ئەسینا بگرێ، پێشتر ڕاوێژکارەکانی سەیری ئەستێرەکانیان کردبوو، لەوبارەیەوە ڕاوێژی خۆیان دابووە پاشا.

لێ گەلۆ، خۆ ئێستا وڵات ئەو ئەستێرەناسە لێهاتووانەی نەماون، هەروەها هەموو قوللە بەرزەکانیش، ئەوانەی مرۆ دەیتوانی پێی لە ئاسمان بڕوانێ، هەموویان لە میانەی شەڕەکاندا لە لایەن دوژمنانەوە تێکوپێک درابوون و خاپوورکرابوون. ئێستا هەر جادوباز پێشبینی پاشەڕۆژی دەکرد و ڕەملی لێدەدا.

شێخ ئاغاسیش دواهەمین پیاوی نێو ئەم نەریتە بوو، ئەو خۆی وەها نمایش دەکرد، گوایە لە باریدا هەیە پەیوەندی لەگەڵ هێزی سروشتبڕدا بگرێ. پاشاش ئەو ئەرکەی بەملدا هێنابوو تا بەهرەکەی خۆی بۆ ئەوە بەکاربهێنێ و لە پرسی هەراتدا خاترجەمی بکا.

شێخ ئاغاسی بەسەر کێوی توجال کەوت، تا لەوێ لە ئەشکەوتەکەی خۆی بچێتە چلەوخلوەوە. ئەو لە ڕۆژگاری پاشای پێشووشدا، کاتێ ڕاوێژی پێدەکرا، هەر وەهای دەکرد. ئەشکەوتەکەش شوێنەکە بوو، پێشتر جادوباز و فاڵچییەکان دەهاتن و لەوێ بە خۆیان و سیپارە و کتێبی کۆن، گیادەرمانی سەیروسەمەرە، بخوری بۆندار، پەلی وشککراوەی ئاژەڵ، کەللەسەری ئادەمیزاد و مار و خشۆکەکانی دیکەیان خەڵوەتیان دەکێشا.

دەرووی ئەشکەوتەکە کەلێنێکی تەسکی نێوان دوو گاشەبەردی گەورۆنە بوو. شێخ ئاغاسی چەند پارچە نانێکی ڕەق، جانتایەک قەسپی وشککراو و دیمکەیەکی[52] ئاوی لەگەڵ خۆ برد. دەبووایە لە زارکی ئەشکەوتێدا خۆت تی دابا[53] تا بچێتە ژوور، پاشان خۆی کوورِ کردەوە تابتوانێ بچێتە بنەبانی ئەشکەوتەکە، ئەو شوێنەی دەیتوانی بە قیتی لێی رابوەستێ. لەوێ مۆمێکی داگیرسان و ئینجا زیاتر بۆ بنەبانی کشا. شوێنێکی شێداری سامناک دەهاتە پێش چاو، لێ نەوەک بۆ شێخ ئاغاسی، ئاخر ئەو فێر بووبوو لەوێ لەبەرخۆیە دەستی بەخوێندنەوەی چەند دەقیکی پیرۆز کرد، بەڵکو دەعبای ژەهردار و دژوارە لەخۆی دوور بخاتەوە و زاریان لەخۆی ببەستێ: "*یا رب ئەل ڕەبوک و ما رەبوک و ئیننا ڕەبوک و ئەللاهو ڕەبوک و موحەمەدون ڕەبوک و عەلیون ڕەبوک و مەهدیون ڕەبوک.*"

---

[52] دیمکە: لە پێستەی ئاژەڵ دروستکراوە، ئاوی خواردنەوەی تێدا هەڵگیراوە.

[53] تی یان تیدان: واتە خۆلادان بەقەدەر ئەوەی تا ڕێگەی یەکێکی دیکە ببێ بە بەردەمتدا ڕەت بێ.

دیوارەکانی ئەشکەوتیٚ بە هۆی دووکەڵی مۆمەمەکان ڕەش بووبوون؛ گژوگیای وشکراو، گیاوگوڵ، جیٚپیٚی گورگ، کەللەسەر، ددانی مار و دەقی پیرۆزیشی پیٚوە هەڵواسرابوون.
شیٚخ ئاغاسی دانیشت و دوای ئەوەی گورگەخەویٚکی بۆ کرد و پشوویەکی بۆ دا، ئینجا تیشکی بیروهۆشی خستە سەر پرسی هەرات. ئەو هەمیشە هەر لە هەمان شویٚندا دادەنیشت تا بتوانیٚ لەگەڵ هیٚزە سروشتبڕەکان بکەویٚتە هاموشۆ. کاتیٚکیش دایکی پاشا خۆی بۆ گەشتەکەی ڕوسیا ئامادەدەکرد، هاتبووە ئیٚرە هەمان شتی کردبوو. ئینجا لەسەر دیواری بەردەمی ئەوەی بینی چۆن مەهدولیا لە کەژاوەکەی خۆیدا لە کۆشکەکەی قراڵی ڕوسیا دەچیٚتەژوور. بەرلەوەی شاژن بەرەو مۆسکۆ بەڕیٚبکەویٚ، لیٚرە لەسەر دیواری ئەشکەوتیٚ چەند دیمەنیٚکی ئایندەی بینین.

شیخ ئاغاسی لەپاش سیٚ ڕۆژ و دوو شەو هیٚشتا هیچ نیشانەیەکی لە هیٚزی باڵاوە لەبارەی هەراتەوە بۆ نەهات. تەنیا لە ئیٚوارەدرەنگی ڕۆژی سیٚیەمیدا، خەریکبوو لە ئایندەدا هەم دەنگی خەڵکی هەرات ببیستیٚ و هەم ڕوخساریشیان ببینیٚ. پاش ماوەیەک، ئینجا هات، دیمەنیٚکی شەڕەکەی لەسەر دیوارەکە نمایش بوو. سەربازی هیندی بینین لەژیٚر فەرماندەیی ئەفسەرە بریتانییەکان لە دەروازەی هەراتدا بەڕیز ڕیٚدەکەن و بەیداخی بریتانیش بەسەر دەروازەی شارەکەدا دەشەکیٚتەوە. فەرماندەیەکی گەورەی بریتانی، فەرمانڕەوای شارەکە، ئەوەندە نزیک بووەوە تا ڕاددەیەک شیٚخ ئاغاسی توانی بیچمیٚ بینیٚ و لەبیریشی نەکا. ئینجا گویٚی لە تۆپەکانی ئیٚرانیش بوو بەسەر دیوارەکانی شارەکەدا دەڕۆیشتن و گرم لەولا بەزەویدا دەکەوتن، بەیداخی بریتانی بینی دەکەوتنە سەر زەوی. ئەوەشی بینی، هەر سەبازیی هیندی بوو

هەڵدەهات و جەنگاوەرانی ئێرانیش بەسەر پشتی ئەسپەکانیان بەدوایانەوە بوون و ڕاویان دەنان.
لە دیمەنی سێیەمینیشدا شای بە زیندوویی لە دەروازەی شارەکەدا بینی، بە سواری ئەسپەکەی دەچووە ژوور. هەر دەتگوت شتەکە ڕاستییە و ئێستا ڕوودەدا، گوێی لە پرمژنی هەناسەی ئەسپی شا بوو. هێشتا شا هەر لەسەر پشتی ئەسپەکەی بوو کاتێ سەری مرۆڤێکیان فڕێدایە بەردەپێی.
شێخ ئاغاسی دەستبەجێ ئەو کەللەسەرە گەورەیەی فەرماندە بریتانییەکەی ناسییەوە. ئیدی پەیامی باڵا ڕوون و ئاشکرا بوو. ئاغاسی لە کێوەکەدا دابەزی تا بە دڵگەرمییەوە پێشبینییەکانی بخاتە بەردەم پاشا.

٢٨

لەشکرکێشی

کاتی خۆی هەرات ناوی ئاریا بوو. ئاخر یەکەمین شـــاری ئارياييەكان بوو، ئـاريـايەكـانيش دامەزرێنەری قەڵەمڕەويی ئێران بوون. گریکە کۆنەکان بە شارەکەیان دەگوت ئارتاکۆوانا.[٥٤]

ئەسـکەندەری گەورە لەسـەر ڕێگەی خۆی بەرەو هیندسـتان بەسـەر شـارەکەی دادا و گرتی. لەوێدا بارگەوبنەی خسـت، هەر ئەویشـی کردە بنکەیەک بۆ ئەوەی زێڕ و زیوی هیندسـتان تـاڵان بکا. ئەو نـاوی شـارەکەی ناونا ئەسـکەندەریا ئاریانا. چەند سـەدەیەک دواتر عەرەب قورئانیان بەسـەر خەڵکەکەدا سـەپاند، پاشـانیش جەنگیزخان شـارەکەی خاپوور کرد. دوای ئەویش چەندانی دیکە هاتن و ڕۆیشـتن. ئێسـتاش نۆرەی شـای ئێرانە بۆ ئەوەی جارێکی دیکە داوای شـارە ئاڵتوونییەکە بکاتەوە.

---

٥٤ Artacoana

یەک مانگ لەدوای ئەوەی شێخ ئاغاسی لە ئەشکەوتێ دابەزی و هەواڵە خۆشەکەی پێراگەیاند، پاشا خۆی کۆکردەوە و چووە شارە سنوورییەکەی مەشهەد لە ڕۆژهەڵاتی وڵات، لەوێوە دیداری لەگەڵ ئەفسەرە ڕوسەکان هەبوو. ئەفسەرەکانیش نەخشەوپلانی لەشکرکێشییەکەیان لەگەڵ هاوتاکانی خۆیان لە ئێرانییەکان تاوتوێ کرد. هەر دەستبەجێش بە ستراتیژەکەیان سەرسامبوون و پاشانیش پەسەندنامەی پاشای وەرگرت. نەخشەکە تۆکمە و باش دیار بوو، پاشاش دەیەویست خۆی لە بەرەی پێشەوە ئامادەبێ. ئەو خۆی دەها دەبینییەوە کتومت وەک چۆن ئاغاسی لە دیمەنەکەی لە ئەشکەوتێدا هاتبووە پێش چاو، ئاوەها لە دەروازەی هەراتەوە بە نمایشێکی گەورەی هێزەوە، بە سواری ئەسپەکەی لە شارەکە بە ژوور بکەوێ.

دەستنیشانکردنی کاتوساتی بەسەردادانەکە زۆر لەبار و گونجاو بوو. ئاخر بریتانییەکان لە شار و لادێیەکانی هیندستاندا تووشی فشاری بەرهەڵستی و هەرای ناڕازایبوون بووبوونەوە. ئەوان وەهای بۆ چووبون هەر دەبێ کێشەکەیان لەگەڵ ئێرانییەکان بە دانوستان و چارەسەر بکەن. هەرگیز لەو بڕوایەدا نەبوون سوپای ئێرانی بە چەکەوە بتوانێ هەڵبکوتێتە سەر هەرات و بیگرێتەوە.

ڕوسەکانیش مشووری ئەوەیان خوارد بە هیچ شێوەیەک بریتانییەکان لەسەر ناوچە سنوورییەکەی ڕۆژهەڵاتدا گومان لە جموجۆڵی سەربازییانە نەکەن.

لە هەمان کاتیشدا ڕوسەکان یەکەیەکی سەربازییان بەسەر پشتی کەشتی و لە دەریای قەزوێنەوە ناردە دەشتە قاقڕکەی پشت سنووری ئەفغانستان تا بتوانن هەر کاتێک دەستیان بەسەر هەراتدا گرت کۆمەکی ئێرانییەکان بکەن.

پاشـــا حەکایەتخوانەکەی خۆی لەگەڵ خۆی بردبووە ســـەر ســـنوور. لە شـــەوی هێرشـــەکەدا بانگی لای خۆی کرد تا داســـتانێکی جەنگیی بۆ بگێڕێتەوە.
پاشا لە لەنێو مۆڵگە سەربازییەکەی لەسەر سنوور لە نێو خێوەتەکەی خۆیدا دەڕازا. ئەو لەســـەر تەختەبەندێک دانیشـــت، پشـــتی بە چەندین ســـەریندا دابووەوە، قلیانەکەی خۆی دەکێشـــا و هەرچی شـــتی خۆش و بەتامی ئەوکاتیش هەبوو لەبەردەمی دانرابوو. ئینجا بە نۆکەرەکەی گوت برۆ حەکایەتخوانەکەم بۆ بانگ بکە.
حەکایەتخوانەکەش پۆشـــاکی پیاوێکی هەراتی لەبەردابوو، مێزەرێکی شیرڕەنگی لەسـەر نابوو تا سـەرملانی هاتبوو. لە خێوەتەکە هاتە ژوور و کڕنووشـــێکی بۆ پاشـــا برد وەســـتا تا ڕێگەی درا دەســـت بە حەکایەتخوانی بکا.
پـاشـــــا کە قلیـانەکەی لەدەم بوو، دووکەڵەکەی هەڵـدەکێشـــــا، لە حەکایەتخوانەکەی پرسی: "ئەرێ چیمان بۆ دەگێڕیتەوە؟"
"ئەگەر پایەبەرز پەسەندی بکا، ئەمشەو لەشکرکێشییەکەی خشایارشا بۆ ئەســینا دەگێڕمەوە، ئەو ســەربردە ڕاســتەقینەی بە دەقە نووســینەکەی هیرۆدۆتس پشتڕاست کراوەتەوە."
پاشاش پێیگوت: "دەی، بیگێڕەوە."
ئیجا حەکایەتخوانەکە مۆمەکانی کوژاندنەوە.
"خشـایار، پاشـای پاشـایان لە ئاپاندا لە کۆشـکێک دەژیا، ئەو کۆشـکەی حەفت هەزار پاســـەوان ئێشـــکیـان لێدەگرت. لە نـایـابترین هەنگی لەشـــکرەکەی بوو، "فیداگیان"یشـــیان پێدەگوترا. ئەوان تیر و نێزەی درێژیـان پێبوو، تـایبەت بۆ ئەوان دروســـتکرابوون، بە زێڕ و زیو ئاودرابوون. لەدوای ئەوانیش هێشـــتا حەفتا هەزار ســـوارە هەبوون، بە

"نەمرەکان"ناویان دەرچووبوو. هەروەها لەشکرەکەی ئەو لە دەستەبژێری ناوچە جیاجیاکانی ئێران و هەندێ نەتەوەی دیکەی وەک میدی، باکتری و هیندی و پیدەشتەکانی ساکانی پێکهاتبوو، هەموو ئەوانەی لەگەڵدا بوو.

ئیدی لەشکرێکی یەک ملیۆن و نیوی بەرەو ئەسینا کشا.

شاهەنشاش سواری گالیسکەیەکی زێڕینی کراوە بووبوو، ئەسپی شاهانە ڕایدەکێشا، لەکاتێکدا نۆکەرێک لەپشتەوەی وەستا بوو، سەیوانەیەکی بۆ هەڵدابوو تا لە هەتاو بیپارێزێ.

خشایار بەخۆی و کەژاوەکەی بۆسەر پشتی کەشتییەکی ناوازە لێیخوڕی، لەوێدا جەنگاوەران بە یەکبەرگی تایبەتەوە لە پێشوازییدا وەستابوون. دەنگی کەڕەنا و تەپڵی شەڕ گوێی مرۆڤی کەڕ دەکرد. وەک قوربانییەکیش، وشترێک لەبەر پێی پاشادا سەربڕا، بۆ ئەوەی کەژاوەکە بەسەر خوێنەکەدا بڕوا. خەڵک لە دڵەوە و بە هەموو هێزی خۆیەوە گۆرانی لە شکۆی پاشادا دەگوت. موغە گەورەکەی زەردەشتییش بە داردەستە زێڕینەکەی یەک دوو جار بە نەرمی بە کەژاوەکەیدا کێشا تا پیرۆزنامەی خۆی بەسەردا ببارێنێ، بە دەستەکەی دیکەشی دووکەڵە پیرۆزەکەی بەرەو خاشایار دەنارد بەڵکو لە چاوی بەد دووری بخاتەوە. خۆی ئەمە نمایشی هێز و دەسەڵاتێک بوو، هەرگیز زەوی شتێکی وەهای بەخۆیەوە نەبینیبوو. گریکەکانیش لەوە گەیشتن، کە زۆری پێناچێ وێنەی ئەو شا مەزنە وەک مۆرێک دەکەوێتە سەر دراوە ئاڵتونییەکەیان.

خشایار، کوڕەکەی داریوش، بە تەنیا یەک دەرسی لە باوکییەوە وەرگرتبوو: "دەست بەسەر جیهاندا بگرە." خۆ ئەگەر بەتەنیا جێپێی لە سەر خاکی ئەسینادا کردبایەوە، ئەوا دەکرا شانازی بەوە بکا تەخت و تاجی هەخامەنشییەکان داوابکا.

ئەم ڕووداوەش چوارسەد و هەشتا ساڵ بەر لە لەدایکبوونی عیسای کوڕی مەریەمەوە قەوما.
لەپاش هەفت ڕۆژان، کەشتییەکان گەیشتنە بەندەری یۆنان. بە نزیکبوونەوە لە وشکانی، خشایار چووە سەربانی کەشتییەکەی تا لە لەشکرەکەی بڕوانێ. بۆ هەرکوێیەک بیڕوانیبا، تا چاو حوکمی دەکرد، هەر کەشتیگەلی ئەو بوو. خۆ ئەو چیدیکە مرۆڤ نەمابووەوە، ئەو خواوەندێک بوو کە خۆی بۆ جیهان ئاشکرا کرد.
کاتێکیش ئاوڕی دایەوە، بۆ یەکەمین جار کەناری ئەورووپای بینی.
کەشتییەکەی پاشا لەنگەری گرت. خشایارشا هەر لە سەربانی کەشتیەکە وەستا بوو سەیری سەربازەکانی دەکرد ئاخۆ چۆن دادەبەزن و بەرەو وشکانی دەڕۆن. خەڵکی خۆجێی ئەوێش بە دەستەوەستانی سەیریان دەکرد.
لەکاتێکدا ئەو خەڵکە بە دەستی لەرزۆکیان دەستی زارۆکەکانیان توند گرتبوو، بەسرتەوە دەیانگوت: "پاشای پاشایان."
پاشا پاشکۆمی چیرۆکەکە و شکستە زەلیلیەکەی خشایاری دەزانی. ئەوەش ڕوون نەبوو، ئاخۆ حەکایەتخوانەکە بۆچی ئەم حەکایەتەی بۆ لێهەڵبژارد، ڕووداوێک ئێرانییەکان دوای چەندین سەدە هەر ئارەقەی شەرمەزای بۆ هەڵدەڕێژن. هێشتا حەکایەتخوانەکە لە گێڕانەوەی چیرۆکەکە نەبووبووەوە، شا دراوێکی بۆ فڕێدا. ئەویش دەستبەجێ لە گێڕانەوەکە وەستا، دراوەکەی هەڵگرتەوە و لە خێوەتەکە چووەدەر.
"هەی گەمژە." ئەم قسەیە لە دەمی پاشا دەرهات و قلیانەکەشی لە لایەک دانا. خۆی وەرگێڕا، لیفەکەی بۆ سەر سەری ڕاکێشا و هەوڵیدا بنوێ. دەبووایە بەیانیەکەی زوو، یەکەمین تیپ لە لەشکرەکەی بەسەر بکاتەوە و هانیان بدا، بەرلەوەی بچنە مەیدانی جەنگ تێژیان بکاتەوە.

ئەو شــەوە خەونێکی ناقۆڵا لەخەوی ڕاپسـکاند. لە خەونیدا باوکی خۆی بینی. لە خەودا بە چاوی پڕ لە فرمێسـکی شـادییەوە باوەشـی پێداکرد. ئاخر ئەوە شـتێکی ناوازە بوو کە پاشـا کۆنەکە لەوکاتەدا بێتە خەونی. بەڵام خۆ ئەوەش هەر چاوەڕوان دەکرا.

ئێرانییەکان چەندین سـەدەی ڕابردوو بوو، نازی هەراتیان وەک پارچە گەوهەرێکی دێرین هەڵگرتبوو، ئاخر شـارێکی تایبەت و جیاواز بوو، هەردوو کەلتووری هیندی و ئێرانی تێدا کۆبووبووەوە. خەڵکەکەی بە فارسـییەکی ڕەوان قسـەیان دەکرد، دابونەریت ئێرانیانە بوو، تەنانەت دەسـەڵاتدارە هیندیەکانیش بە فارسـی دەدوان، بەڵام داگیرکەرە بریتانییەکان هەموو شـتێکیان کرد تا شـارەکە بکەنە شـارێکی هیندییانە. خۆی ئەوەش ڕێکەوت نەبوو، کە پاشـا مردووەکە ئەم شـەوە بێتە خەونی کوڕەکەی، ئەمەیان شـتێکی پێویسـت بوو، ئاماژەیەکی خێر و فەڕیش بوو. پاشان هەر لەو بەیانییەدا، کاتێک سوارگەل پۆل پۆل بە پێش پاشادا بەرەو مەیدانی جەنگ دەڕۆیشـتن، لە ناخی دڵییەوە هەسـتی بە سەرکەوتنێکی حاشاهەڵنەگرانە کرد.

کاتێکیش پاشا بیستی تەپڵی شەڕ بۆ پەلاماردانی هەرات لێدرا، کڕنووشی برد و هەنیەی خسـتە سـەر زەوی و بە گریانەوە دوعای کرد و لە خوا پارایەوە بەڵکو سـەرکەوتنێکی خێرای پێ ببەخشـێ. ئەو هێشـتا لە نوێژەکەی نەبووبووەوە، کە سـەرهەنگێکی ڕوسـی فەرمانی بە سـوپای ئێرانی کرد تۆپەکانیان بتەقێنن.

بەم جۆرە هەزاران تیرئەندازی ئێران بەرەو شـار ملیان لێنا. هەروەک ڕوسـەکان دایان نابوو، ئاخر ئێرانییەکان زۆر باشـیان لە تیرئەندازی و تەقەکردن بە غاردانەوە بەسـەر پشـتی ئەسـپەوە دەزانی. ئەم شـێوازی

شـەڕکردنە وەک پەڕجوویەک دەهاتە پێشـچاو، بەڵام خۆ مەبەسـت لێی هەر ئەوە بوو سەر لە لەشکرە ڕێکوپێکەکەی بریتانی-هیندی بشێوێنرێ. بریتانییەکانیش کە حیسـابی ئەوەیان کردبوو لە هەموو لایەکەوە پەلامار بدرێن، کەچی چاوەڕێی ئەو سـتراتیژیە جیایەی ئەمڕۆیان نەکردبوو. بە شـێوەیەک ئەفسـەرەکان نەیاندەزانی چۆن بەرەنگاری ئەو پۆل پۆلە چەکدارە ئێرانییانە ببنەوە و چۆن بەرگری لەخۆیان بکەن.

ئەو سـەربازە ئەفغانی و هیندییانەی لەسـەر دیواری شـارەکەشـدا وەسـتابوون، نەیاندەتوانی لەوە زیاتر بەرگە بگرن. تیپی سـوارەی هێرشبەریش لەیەک جیابوونەوە و لە مەیدانەکەدا بڵاوبوونەوە تا خۆیان لە لوولەی تۆپی بریتـانییەکـان بپـارێزن و بگەنە دەروازەی شـار. بەربەسـتەکە شـکێنرا و لەنێو دیوارەکانی شـارەکەدا بووە شـەڕی دەستەویەخە. پێشـتر هەرگیز بریتانییەکان ئاوەها شـەری دەسـتەویەخە، شـەڕی دووبەدوو، چاو بەچاو بکەوێت لەگەڵ سـەربازە ئێرانییەکانیانن نەکردبوو.

شەڕەکە زۆر ئازاری ئەفغانییەکانی دا، لە قووڵایی دڵیانەوە نەیاندەویست لە دژی برا ئێرانییەکانیان بجەنگن. هەروەها سـەربازە هیندییەکانیش مجێزی دنەدەرانەیان بۆ شـەڕ نەمابوو، چونکە ئێران وڵاتی دراوسـێیان بوو، ئەوانیش نەیاندەویسـت بۆ ئینگلیز شـەڕی دراوسـێکانیان بکەن. هەرچی ئێرانییەکانیش بوون هەسـتیانکرد سـەرکەوتن نزیکە، ئەمەش ورەی زۆر بەرزکردنەوە. بە شـێوەیەکی خۆزاییش خۆیان لە شـەڕی سـەربازە ئەفغانی و هیندییەکان لادەدا و بە دوای ئەفسـەر و سـەربازە بریتانییەکان کەوتن بۆ ئەوەی تا دەرەوەی شارەکە ڕاویان بنێن.

یەکێک لە تیرئەندازە نیشـانشـکێنەکان، نیشـانەی لە سـینگی ئەفسـەرێکی بریتانی گرت، ئەوەی لەسـەر قەپەنگی بارەگاکەی خۆی وەسـتابوو، لەپڕ دەنگی تفەنـگ هـات و کـابرای ئینگلیزی لەجێی خۆی ڕاقەنـانـد.

فەرماندەیەکی جەنگاوەری ئێرانی فەرمانی کرد تەرمی کابرا لە سەر گالیسکەیەک باربکەن، تا زووە فڕێیبدەنە بەردەم پێی پاشا. کاتێکیش سەربازە هیندییەکان ئەم شتەیان بەچاوی خۆیان بینی، هەر بابا بوو بە دەرکەی دیکەی شارەکەدا بەرەو سنووری هیندستان تێیدەتەقاند و هەڵدەهات.

ئەمجارەیان ئەفسەرە ئەفغانییەکان نەیاندەزانی ئاخۆ لە دژی ئێرانییەکان یان لەپاڵیاندا بجەنگن. ئاخر هەرات ئەو شارە بوو هەر لە کۆنەوە هەروەک چۆن ئێرانییەکانی لێدەژیا ئاوەهاش هی خێڵ و هۆزە ئەفغانییەکان بوو، ئەمەش بۆ چەندین سەدەی دووروودرێژ هەروا بووە، تێکەڵی و ژن و ژنخوازیشیان لەگەڵ یەکدا هەبوو. هەر بۆیە دانیشتوانی شارەکە مەراقی ئەوەبوون ئاخۆ چۆن لەشکرکێشییەکە کۆتایی دێ.

کاتێکیش لەشکری بریتانی-هیندی بۆ دەرەوی شار ڕاونرا، ئینجا سەربازە ئەفغانییەکان فەرمانیان لە سەرکردەکانیانەوە پێدرا جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی خۆیان لەشەڕەکە بکشێنەوە و خۆیان بگەیەنە گردەکانی دەورووبەری شارەکە و چاوەڕێ بکەن.

بەم چەشنە ئێرانییەکان دەستیان بەسەر شارەکەدا گرتەوە، بەڵام لە دەرەوەی دیوارەکانی شارەکەدا هێشتا شەڕ لەوپەڕی گەرمەی خۆیدا بوو. لەوێدا بریتانییەکان زەبرێکی کوشندەیان لە سوپای ئێرانی دا و زیانێکی زۆریان پێگەیاند و هەرچی تۆپی ڕوسی و فرەنسی سوپای ئێرانی هەبوو، هەموویان تێکشکاندبوو. سوپای ئێرانی لەبارییەک ترازا بێژمار کوژارو و برینداری دا.

بریتانییەکان هەر زوو کەوتنە خۆ بەڵکو تیرئەندازەکان لە هەرات بەدەربنێن. ئەوان داوایان لە سەرۆک هۆزە ئەفغانییەکان کرد، لە هەموو لایەکەوە بەسەر شارەکە دادەنەوە، لێ ئەوەی مایەی سەرسوڕمانی هەمووان بوو سەرهەنگە بریتانییەکە فەرمانی ئەوەی پێکرا دەستبەجێ

سوپاکەی بۆ سەر سنووری هیندستان بکێشێتەوە. ئەفسەرە بریتانییەکان لەم بڕیارە دەهری بوون، لە پەیامی فەرمانەکە نەگەیشتن، بەڵام خۆ لەندەن شتێکی دیکەی لە بن سەردا هەبوو.
یەکێک لە ئەفسەرە بریتانییەکان ئەوەی بینی، کە ڕوسەکان لەپاڵ ئێرانییەکان دەجەنگان. ئەو فەرمانی بە سەربازەکانی کرد تا لەنێو کوژراوەکاندا بەدوای سەربازی ڕوسیدا بگەڕێن. سەربازەکانیش بە خۆیان تەرمی سێ ڕوسی گەڕانەوە. تەرمەکان لە گالیسکەیەک بارکران و ئیدی سوپای بریتانی بەدەستکەوتی جەنگەوە لە هەرات کشانەوە.

هەواڵی سەرکەوتنەکە گەیشتە بەرگوێی پاشا. ئینجا بەدەورەدراوی بە ئەفسەرانی ئێرانی و بە چەشنی خشایارپاشا چووە نێو شارەکە. دانیشتوانە ئێرانییەکانی شارەکە کە ئەمەیان بینی، بۆ پێشوازیی پاشا لە ماڵەکانیان هاتنەدەر. پاشاش لەسەر پشتی ئەسپەکەی دەستی بۆ ڕەعیەتەکەی ڕادەوەشاند و بیریشی لە خشایارشا و شادمانییەکەی کردەوە کاتێ بۆ یەکەمین جار پێی نایە سەر خاکی ئەورووپا.

٢٩

بێدەنگییەکی کوشندە

هەواڵی دەستبەسەرداگرتنی هەرات گەیشتە تاران. دڵخۆشی گەیشتە ئەوپەڕی ئاستی خۆی. جارچییەکان هەواڵە خۆشەکەیان بە هەموو لایەکدا بڵاوکردەوە. بە فەرمانی مەهدولیای دایکی پاشا، شار ڕازێنرایەوە، موزیکی لەشکر بەوپەڕی شادمانی لە کوچە و کۆڵانەکانی شار لێدرا. بازرگان و دوکاندارەکانی بازار مەشخەڵی گەورە گەورەیان هەڵکرد و لە مەیدانی بازاڕیشدا مەنجەڵی گەورە گەورەی زنجیرداریان لەسەر ئاگردان دانان و خواردنیان بەسەر هەژار و نەداراندا دابەش کرد. دەستوپێوەندەکانی دەوری مەهدولیا بەو ئەنجامەی سوپا بەدەستی هێنابوو، هیوا و نزای خۆشبەختییان بۆ شاژن خواست. سەرکەوتنەکەش وەک زللەیەکی توند دەبینرا بە بناگوێی وەزیر کەوتبێ. شکۆی شێخ ئاغاسی بەرز بووەوە، لای هەمووان وەک وەزیری نوێی وڵات لەقەڵەم

دەدرا. هیچ گومانێکیش لەوەدا نەمابووەوە، دوای گەڕانەوەی پاشـــا هەموو ئەرکەکانی وەزیر بە شێخ ئاغاسی بسپێردرێ.

شـــێخ ئاغاســـی لە وتارێکدا کە بەناوی پاشـــا ڕێکیخســـتبوو، لەبەردەم هەموو شـــازادە ســـیاســـی و کاربەدەســـت و بازرگانانی تاران بە دوورودرێژی پەسنی هەوڵ و کۆششی پاشای دا. ئەوەی ڕوون کردەوە، چۆن سـوارە ئێرانییەکان بە سـەرەنێزەی خۆیان دەرگاکانی شـارەکەیان کردۆتەوە و چوونەتە نێو شـــار و دەســـتیان بەســـەردا گرتووە. ئەو ئەوەشـــی ڕاگەیاند، پاشـــا جارێ هەر لە هەرات دەمینێتەوە تا ئەوکاتەی کاروباری بەڕێوەبردنی شـــارەکە ڕێکدەخاتەوە، هەروەها بەتەواوی چێژ لەو شارە خۆشەویستە وەربگرێ.

بۆ رۆژی پاشتر شێخ ئاغاسی سەردانی مزگەوتی جومعەی تارانی کرد، لەوێ ئـایەتوڵلا بە ئـامـادەبوونی هەزاران شـــوێنکەوتوو دوعـای بۆ لەشساغی و خۆشبەختی پاشا کرد.

دە شـــەو و ڕۆژی ڕەبەق لە هەموو لایەکی وڵات هەر شـایی و ئاهەنگ بوو، داروباریش ڕازێنرانەوە و ئاڵاکانیش لەسەر فەرمانگەکانی حکومەت دەشەکانەوە.

شـا لە قەڵایەکەی ناوەڕاسـتی هەراتدا مایەوە، ئەو قەڵایەی بۆ ماوەیەکی کورت بووبووە بارەگای ســـەرەکیی هێزی بریتانی. ئەو خۆی کاروباری شـارەکەی بەڕێوە دەبرد. هەنووکەش کە کاری زۆری لەپێشـە و چالاک و پڕ وزە بوو. ئاخر ئەو لە کۆشـــکەکەی خۆی هەراســـان بووبوو، لە هەرات هەستی کرد پاشابوون چ واتایەکی گەورەی هەیە. هەموو ڕۆژێک بۆ ناو شـــار لێیدەخوڕی، لەوێ مۆڵگەی ســـەربازیی بەســـەردەکردەوە، لەســـەر قوللە بەرزەکان بە دووربین ســـەیری ســـنوورەکەی لەگەڵ هیندستاندا دەکرد، ئەو شوێنەی سوپای بریتانی لێ وەستابوو.

تا ئەوکات هەموو شتێک بەگوێرەی نەخشە و پلانەکە دەڕۆیشت، تەنیا گومان لە بەرەی ڕوسەکانەوە هەبوو. شا دەیزانی ڕوس بەرگەی ئەو شتە ناگرن، کە بریتانییەکان یەک دوو تەرمی ئەفسەرەکانی ئەوانیان لەگەڵ خۆیان بردۆتەوە هیندستان. شتێکی سەیر و نامۆش لە ئارادا بوو، ئاخر ڕوسەکان هەر هەفتەیەک دوای سەرکەوتنەکە گەڕابوونەوە وڵاتەکەیان، لەوکاتەوە سۆراغیان نەمابوو، هیچ شتێکیان لێ نەبیسترا. شا هەوڵیدا خۆی بەو بیرۆکەیە ژێر بکاتەوە، بەڵکو ڕوس خۆی بۆ ئەوە ئامادە بکا تا جارێکی دیکە بێتەوە ناو ئەفغانستان ئەوەی بەر بە دژەهێرشەکەی بریتانیا بگرێ. یاخود لەوانەیە جارێ ویستبێتیان ئەوە ببینین، ئاخۆ چۆن لەندەن کاردانەوەی لە هەمبەر شکستەکەیدا دەبێ.
هەرچۆنێک بێ، هەستەکە مایەی نائاسوودەیی بوو. لەگەڵ ئەوەی لەشکری ئێرانی لە هەراتدا نمایشێکی ناوازە و جیاوازی کردبوو، شا پەی بەوە بردبوو ئەگەر هات و بریتانییەکان بەڕاستی ویستبێتیان ئەوا دەیانتوانی بەر بە هێرشی ئێرانییەکان بگرن و بیان بەزێنن. تۆ بڵێی ئەو کەوتبێتە داوێک، بەڕاددەیەکی وەها پەی بە ناوەڕۆکەکەی نەبردبێ؟

زۆری نەبرد هەواڵێک لە مۆسکۆوە هات؛ هێرش کراوەتە سەر قڕاڵ. لێ قڕال بە سەلامەتی لێی دەرچووبوو. کەچی ڕووداوەکە وای لەشا کرد لەو بارەوە زۆر وریا بێ. لەپڕیش چێژ و خۆشیی سەرکەوتنە خێراییەکەی ڕەوایەوە و شەوانی پڕ لە ترس و مۆتەکە جێگەیان گرتەوە. شا هەستیکی وەهای بۆ هات خەریکە شتێک بقەومێ.
لە کۆتاییدا ڕوسەکان دەرکەوتنەوە. باڵوێزی ڕوسیا لە تاران کارمەندێکی پلە سێی نارده لای دایکی پاشا تا پێی ڕابگەیەنێ تەندروستی قڕاڵ زۆر باشە، هەروەها ڕوس بەو سەرکەوتنەی هەرات شادمانن، قڕاڵیش سڵاوی بۆ پاشا هەیە و مۆسکۆ بۆ ئەگەری هەر کاردانەوەیەکی

سەربازیی ئینگلیز ساز و ئامادەیە. هەروەها باڵوێزەکەی ئەو پەیامەشی بۆ مەهدولیا ناردبوو، ئەگەر هات و بریتانییەکان بەسەر هەرات دابدەنەوە، ئەوا دەستبەجێ ئەوان ئەو لەشکرەی باکووری ئەفغانستانیان جۆش دەدەن.

خۆی ئەمە شێوازێکی نا سەرنجڕاکێشانە بوو بۆ گەیاندنی هەواڵەکە. تۆ دەتتوانی شتەکە وەک سووکایەتییەکیش لێکبدەیتەوە، بەڵام پەیامی ڕوسەکان پاشای هێورکردەوە و پێی قایل بوو. خۆ هەر هیچ نەبێ دەکرا ئەمجارەیان بە ئارامی سەر بنێتەسەر سەرین و پشوو بدا.

لە پاش چەند ڕۆژان، پاشا لە ڕێی هەواڵدزەکانییەوە هەواڵێکی بۆ هات، بەتەواوی پێی دڵخۆش بوو؛ گوایە سەربازە هیندییەکان لەسەر سنووردا دژی بریتانییەکان ڕاپەڕیون و نەیانویستووە دژی ئێرانییەکان بجەنگن. ئەم هەواڵە بۆ پاشا زۆر گرنگ بوو، بەجۆرێک کاری تێکرد، هەر تەڕدەستانە ویستی پەیامهێنەکە بەتەنیا ببینێ. دەمودەست کابرا هێنرایە قەڵا سەربازگەکە. پیاوە پەیامهێنەکە زیاتر لە هیندی دەچوو لەوەی ئێرانی بێ. کاتێ گەیشت لە دەرکەوە بەهەڵلەرزینەوە وەستا بوو، تا ئەوکاتەی پاشای بەخۆی و تێلایەکەی لە ناوەڕاستی ژوورەکەیدا بینی.

پاشا لێی پرسی: "فارسی بەڵەدی؟"[٥٥]

پیاوەکەش بە شەرمنییەوە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ. بە فارسی قسە دەکەم."

"بەڵام خۆ تۆ هیندییت؟"

کابرا وەها وەڵامیدایەوە: "نەخێر، بەڵێ، ئەز هیندیم، بەڵام ئێرانییشم."

"مایەی پێکەنینە. تۆ فارسی بە شێوەزاری هیندی قسەدەکەی."

پیاوەکە لە ڕەچەڵەکی ئێرانی بوو، ئەوانەی هەزار و سێسەد ساڵ پێشتر وەک شوێنکەوتەی زەرەدەشت بەرەو هیندستان ڕایانکردبوو، ئەوکاتەی

---

[٥٥] نووسەر ئەم ڕستەیەی هەر بە فارسی بەڵام بە پیتی لاتینی نووسیوە:
Farsi baladi?

عەرەب بەسەر دەوڵەتی ئێرانیاندا دا. لەوساوە ئەو هیندییە ئێرانییانە بە پارسی لەقەڵەم دەدرێن.

شا بە دانبەخۆداگرتنەوە پێگوت: "ئێمە هەواڵی نارەزایەتیی سەربازە هیندییەکانمان بیست، بەڵام دەمانەوێ جارێکی دیکە لە دەمی تۆوە بیبیستینەوە. باش گوێمان لێبگرە. خۆ ئەگەر درۆ بکەی، تەنانەت ئەگەر یەک وشەشت ڕاست نەبێ، ئەوا هەڵتدەواسین. تێگەیشتی؟"

پیاوەکەش بە ترسەوە گوتی: "خاوەنشکۆ، ناوێرم لەوە زیاتر بڵێم، دەترسم هەڵەیەک بکەم."

"وا لەخۆت مەکە، نمایش بکەی. ئەوەمان پێ بڵێ ئاخۆ ئەو هەواڵەی بۆت هێناوین لە کوێت بیستووە!"

پیاوەکەش وەڵامیدایەوە: "شتەکەم لە سەربازێکی هیندی بیست، خۆی لە نێو سەربازگەکەدایە."

"ئایا ئەو سەربازە هیندییە شتەکەی ڕاستەوخۆ بە خۆتی گوت؟

"بەڵێ، خاوەنشکۆ."

ئینجا شا پێیگوتەوە: "ئەمە باشە، ڕونە. دەی وشە بە وشە پێمان بڵێرەوە."

سەربازە هیندییەکەش گوتی: "ئێمە لە سەربازگەکە بووین، خەریکبوو خۆمان لە ڕۆن و چڵک پاک دەکردەوە، لەو کاتەدا لەنێو سەربازەکانی ئەوێ لە دژی شەڕ و وەستانەوە لە دژی ئێرانییەکان بووە هەرا. ئەو دەنگۆیە بڵاوبووەوە، ئەو ڕۆنەی ئێمە تفەنگەکانمان پێ چەور دەکرد لە چەوریی مانگاکانەوە دروستکرابوو. هەمووان بەو هەواڵە هیدمەگرتی بوون. پاشان ئەو دەنگۆیەش بڵاوبوویەوە، گوایە ئەو هەتوانەی لەبەر پۆرگ و بزماری مێخەکی، سەرپەنجە و سمتمان پێ چەوردەکرد لە چەوریی بەرازی بریتانییەوە دروست کرابوو."

"زۆر نایابە." شا بە خەندەوە گوتی: "دەی ، بیلێ، زیاترمان بۆ بگێڕەوە."

سەربازە هیندییەکەش درێژەی بە قسەکەی دا: "بینیم هەمووان چەکەکانی خۆیان دانا و هەڵستان."

شا هاواری کرد: "زۆر نایابە."

"ئینجا خەریکی ئەوە بووین بە خۆڵ چەورییەکە لە دەست و پێمان بکەینەوە. عەریفە بریتانییەکانیش هەوڵیاندا ناچارمان بکەن تفەنگەکانمان هەڵبگرینەوە، بەڵام بە گوێمان نەکردن. لە کۆتاییدا ئێمەیان کێشایەوە بەرەی پشتەوە."

پاشا لێی پرسی: "دوای ئەوە؟"

"پایەبەرز، ئەوە هەموو شتێک بوو."

پاشا لە کابرا نزیک بووەوە، فەرمانی پێکرد دەمی بکاتەوە. پیاوەکەش وایزانی بە باشی گوێی لێنەبوو، بە سەرلیشێواوی لە پاشا نزبووەوە[٥٦].

پاشا قسەکەی لێ دووبارە کردەوە: "دەی دەمت بە تەواوی بکەوە!"

کابرا بە هەڵلەرزینەوە دەمی خۆی کردەوە. پاشاش یەک دوو دراوی زێڕینی تێکرد و پێی گوت: "ئێستا دەتوانی بڕۆی، بەڵام هەمیشە هەر بە ئێرانی بمێنەوە."

کابرا بەو دراوە ئاڵتوونیانە ناودەمی، لە شوێنی خۆی هەڵسایەوە و کڕنووشی بۆ برد و پشتاوپشت لە ژوورەکە چووەدەر.

ئیدی شا دەیتوانی لە شوێنی مانەوەی چێژ وەربگرێ. ئامادەبوو شەوەکانی لەگەڵ ژنانی هەراتی بەسەر ببا، ئەوانەی تەنیاییان لەبیر دەبردەوە.

کاتێکیش شا بەوەی زانی، کە هێزی ڕوس لە بانەکانی ئەفغانستان کشاونەتەوە و بە دەریای قەزوینەوە گەڕاونەتەوە وڵاتی خۆیان، ئۆقرەی لەبەر هەڵگیرا. هێشتا لەو هێدمەگرتن و شڵەژانەی ڕاست نەبووبووەوە، ئەوەشی بەسەردا هات کە ئینگلیز بە پەسەندنامەی سەرۆک هۆزە

---

[٥٦] لێنزبوونەوە: ورد سەیرکردن، بە چاوی ئەبڵەقەوە تەماشاکردن.

ئەفغانییەکان بە هەزاران سەربازی بریتانی و هیندییان لە ئەفغانستان ڕێکخستۆتەوە و لەڕیزەکانی سوپادا سازوتەیاریان کردوونەتەوە.
بەمجۆرە مۆتەکە باڵی بەسەردا کێشا. شا بەبێدەسەڵاتی دەبووایە هەر سەیری بکا چۆن پاشملە لەبارەی وڵاتەکەی ئەو بڕیار دراوە. دیارە ڕوسەکان ئەویان بە گورگان خواردی داوە، بە بریتانییەکانیان فرۆشتووەتەوە. بەڵام تۆبڵێی لە بەرانبەر چ ئاڵوگۆڕییەک وەهایان کردبێ؟ شا خەریکبوو لە مەراق و نادڵنیاییدا نەخۆش دەکەوت. خەو و خۆراکی لەبەر چاوکەوت، قلیانەکەی تامی هیچی نەدەدا، چیدیکەش ژنە شۆخ و شەنگەکانی هەرات دڵیان پێنەدەدرایەوە. لەوەش تێگەیشت، کە نابێ جارێ هەرات بەجێبێڵێ.

لەو ماوەیەدا خەڵک لە تاران سەرقاڵی شتی دیکە بوون. ئەوانیش ئەو هەواڵە هۆشدارییانەیان بیستبوو، هەمویان لە هەوڵی ئەوەدابوون ئاخۆ چۆن لە خەمی پاشەڕۆژی خۆیاندا بن و مشووری خۆیان بخۆن. هەندێ لە شازادەکان هەوڵیاندا هەرهیچ نەبێ سەرەداوی پەیوەندییان لەگەڵ بریتانییەکان ڕابچێنن، ئەوانی دیکەش لەگەڵ ڕوسەکان.
شێخ ئاغاسیش گوێی لە ڕێککەوتنی نێوان ئینگلستان و ڕوسیا بوو، هەوڵیدا لەو ئاڵوگۆڕە نوێیەی دەسەڵاتدا پێگەی خۆی بەهێز بکا. ئەو زانی چۆن دەستی بگاتە ئەو بەڵگەنامانەی لە باڵوێزخانەی بەریتانیدا بوون، ئەوەیان دەردەخست کە وەزیر لەگەڵ بزووتنەوەی میللی ڕوسیدا لە دانوستان و گفتوگۆدا بووە. پێناوەکەش یەکێک لەو خوێندکارانە بوو، کاتی خۆی وەزیر بۆ خوێندن ناردبوویە ڕوسیا.
لە ڕاپۆرتەکەدا ناوی خوێندکارەکە هاتبوو، باسی ئەوەش کرابوو لە کۆبوونەکە لەگەڵ بزووتنەوەی میللی ڕوسیدا ئامادە بووە. ڕاپۆرتەکە

هەواڵەکانی پێشتری پشتڕاستدەکردەوە، ئەو هەواڵانەی دایکی شا لە ڕێی چاو و شۆڤارەکانی دەستی کەوتبوو.
شێخ ئاغاسی بەنیاز بوو لەگەڵ گەڕانەوەی پاشا، ڕاپۆرت و بەڵگەنامەکانی بخاتە بەردەم. بازنەی دەوروبەری مەهدولیا چاوەڕێی زەبری کوشندە بوون لە وەزیر بدەن، کەچی ئێستا پاشا لە هەرات عاسێ بووە. شێخ ئاغاسیش بە دەوری خۆی تیختیخەی مەهدولیای دەدا بەوەی پێیڕاگەیاند: "وەزیر چەند تۆپێکی لە کۆشکەکەی خۆیدا جێگیر کردوون. هەروەها ئەو ژن و منداڵەکانی خۆیشی ناردوونەتە لای خەزوورەکەی لە فەراهان. لەوانەیە شتێک لە ئارادابێ، هێشتا پێمان نەزانیبێ."

٣٠

کردەی لەپڕی ئینگلستان

لەمێژ بوو لەندەن مرخی لە پارێزگا باشوورییەکەی ئێران خۆش کردبوو. خاکوخۆڵی بەشێکی زۆری ئەوێ، کە تا ئەوپەڕی گەرما سووردەبووەوە، ئەو بەشە خواروی وڵات هی لێ ژیان نەبوو، خۆڵەکەی قاوەییەکی ئەوەندە تۆخ بوو وەک ئەوەی لە ڕووندا سوورکرابێتەوە وابوو. پاشای وڵاتیش هێشتا هەر لە هەرات بوو، ئیدی کاتەکەی بۆ بریتانییەکان دووشەش بوو.

هەواڵی پەلاماردانی بۆ سەر بەشی خوارووی ئێران گەیشتە گوێی ئەفسەرانی بریتانی لە هیندستان. هەفتەیەکیش دوای ئەوە ئەوسا شا لە یەکێکەوە هەواڵەکەی پێگەیشت. پەیکەکە بە شەکەتی و لێبڕانەوە بەسەر پێی پاشادا کەوت و گوتی: "بریتانییەکان بەسەر بەندەری بوشەهریان داداوە."

شا لە شوێنی خۆی تاسا و هاواری بەسەرداکرد: "ئەوە تۆ دەڵێی چی؟"

پیاوەکە نەیوێرا باقی هەواڵەکەی پێبڵێ. تەنیا ئەوەندە نەبێ زەرفێکی بە مۆمی سووری لە بەرکی دەرهێنا، وەزیر پێیدابوو تا بیگەیەنێتە دەستی شا. ئەویش بە دەستێکی لەرزۆکەوە زەرفەکەی کردەوە و نامەکەی خوێندەوە. بریتانییەکان هەراتیان بەو شێوە بەجێهێشت کە کردیان، تا لەبری ئەو بەدووری شەش هەزار کیلۆمەتر لەشکرکێشی بکەن و بەشی خوارووی وڵات داگیر بکەن.

شا بە پەشێوحاڵییەوە لە جێگەی خۆی هاواری کرد: "باشە، بۆچی ئەوێ؟"

کەشتییە جەنگییەکانی بریتانیا بەنێو کەنداوی فارسییدا هاتن و دەستیان بەسەر دوورگەی (خارگ)ی ئێرانییدا گرت. مارینزی بریتانی لە سەر پشتی کەشتییەکانیانەوە بەندەری بوشەهریان بۆمباران کرد و خەڵکە خۆجێییەکەشیان ڕاونا. بە سەدان سەربازی بەریتانی دەستیان بەسەر مەڵبەندە چۆڵکراوەکەدا گرت، ئاڵای بریتانیاشیان لەسەر هەڵدا.

هەرچەندە وەزیر پێشتر لە لایەن نەیارەکانی سووکایەتی پێکرابوو، لێ دەنەدرا دەستبەرداری وڵاتەکەی بێ. ئەوە بوو دەستبەجێ بەرەو باشوور ڕۆیشت و لە نامەکەیدا نووسیبووی: "ئینگلستان لە شوێنێکی هەستیار ئێمەی گرت، ئێستا مانەوەی نیشتمانمان لە مەترسی دایە. بوونی پاشا لە تاران داخوازییەکی پێویستە."

دەستبەجێ پاشا بانگی فەرماندەکانی لەشکری کرد و ڕێنمایی نوێی پێدان. سەرهەنگێکی لە جێگەی خۆی بۆ سەرپەرشتی لەوێ دانا و پێیشی ڕاگەیاندن دەگەڕێتەوە تاران. لەگەڵ گەردە بەیانی[57] ڕۆژی پاشتر، کە هێشتا ڕێگەوبان هەر تاریک بوو، پاشا شارەکەی لە دوای خۆی بەجێهێشت. بەر لە ڕۆیشتن و لە دەروازەی شاردا، ئەسپەکەی

[57] لەگەڵ گەردەی بەیانی: بەیانی سەرلەزوو. کازیوە.

خۆی ڕاگرت، یەک مست خۆڵەکەی هەڵگرت و وەک خۆشەویسترین یادەوەریی هەرات خستیە پاشکۆی زینی سەر پشتی ئەسپەکەی. ئینجا دەرکە دارینەکەی ماچ کرد بەچاوی پڕ لە فرمێسکەوە بەرەو تاران کەوتەوە ڕێ. هەفتەیەکی پێدەچوو تا دەگەیشتەوە پایەتەخت.
تا ئەوکاتیش بریتانییەکان توانیبوویان بەرگریی بەندەری بوشەهر بشکێنن و جێپێی خۆیان لەوێ قایم بکەن. ئینگلستان دەیەویست شارەبەندەرەکە وەک بنکەیەکی سەربازیی خۆی لە ناوەڕاست-ڕۆژهەڵات و هەروەک بەندەرەێکی خۆی لە ڕۆژهەڵات بەکاربهێنێ. پاش ئەوێش، چاویان لەسەر دوو شاری هەرە بەناوبانگی وەک خورەمشەهر و بۆرزنجانیش بوو، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە، کە گومانی ئەوەی لێدەکرا کانەنەوتی گەورە گەورە لێ بن.
ئینگلستان تا پێنج ساڵ پێشتر هەر بەتەنیا سەروکاری لەگەڵ هیندستاندا بوو بە دەگمەنیش خۆی لە ئێران نەدەگەیاند. ئاخر ئەوان ئەوکات دڵنیا نەبوون، لی ئەو زانیارییانەی دواتر بەوان گەیشت، دەریخست لە بندینی خاکەکەدا، لەناوچەی سەر سنوور لەگەڵ عێراقدا یەدەگێکی یەکجار قەبە و زۆر لە نەوتی خاو لە دیوی ئێراندا هەیە. خۆی ئەمەش یەکێک بوو لە ڕازەکانی دەوڵەت، هێشتا نەدرکێنرابوو. بۆ ئەوەی نەخشەکەشیان ڕاستەڕێ بکەن، دەبوایە ڕێککەوتنێک لەگەڵ ڕوسیا مۆربکەن. لەشکرکێشی بۆ سەر هەرات ساتێکی زێڕین بوو تا لەگەڵ ڕوسەکان بکەونە گفتوگۆ.

ڕوسیا دەیان ساڵی دوورودرێژ بوو لەسەر دەریای ڕەش لەگەڵ عوسمانییەکان لە شەڕدا بوو، هەمیشەش بریتانییەکان لایەنی عوسمانییەکانیان دەگرت. ئیدی پێشنیازی بریتانییەکان بەوەی چیدی

پشتی عوسمانییەکان نەگرن بە مەرجێک ڕوسەکانیش لە ئەفغانستان بکشێنەوە و پاشای ئێرانیش بۆ بەختی خۆی جێبهێڵن.
قرالی ڕوسیش کە بەهۆی ڕاپەڕین و هەرای ناوەخۆ تووشی سەرئێشەیەکی زۆر بووبوو، تەردەستانە بە خستنەڕووەکەی ئینگلیز قایل بوو. ئەوەبوو ڕوسیا هێزەکانی خۆی لە بانە قاقڕەکەی ئەفغانستان کێشایەوە و دەستی ئینگلیزی بۆ جێبەجێکردنی نەخشەکەی والا کرد.
لە بەرانبەردا وەزیر دەستەوەستان دانەنیشت. زانی چۆن لەشکرێک ڕێکبخا و بینێرێتە خوڕەمشەهر تا خەڵکەکەی بپارێزێ. لە تاران ئەو بۆچوونە هەبوو گوایە ئینگلستان وەک تۆڵەکردنەوە لە ڕێی کەنداوی فارسییەوە لەشکرکێشی دەکاتە سەر ئێران و دەیگرێ. وەزیریش خۆی وا تەیار و ئامادەکردبوو تا وەک شێرێک لە مەیداندا بجەنگێ.
بریتانییەکان لە شەڕەکەیاندا دڵڕەق بوون. وەزیر بەتەنیا بێ ئامرازیکی کاریگەریی بەرگری لە بەرانبەر تۆپەکانی بریتانییەکان وەستابوو، بەڵام لەو نێوەدا توانی فەرمان و ڕێنمایی خۆی بە شێوەیەک دەربکا، کە جەنگاوەرەکانی بتوانن لە کونوکەلەبەری شارەکەدا خۆیان حەشار بدەن، ئیدی کە کاتی خۆی هات لێیان ڕاپەڕن و شەڕی دەستەویەخە، شەڕی پیاو بەرانبەر پیاو لەگەڵ ئینگلیزدا بکەن. ئەو لێگەڕا بریتانییەکان بێنە نێو شارەکە، تا وەک سەرکەوتوویەک بێخەم بە کوچە و کۆڵانەکانیدا بگەڕێن. ئینجا لە هەموو کون و قوژبنێکی شارەکەوە لێیان وەدەرکەون و دەستی خۆیان لێ بوەشێنن.
نامە و پەیامیشی بۆ هەموولایەک، بۆ سەرۆک هۆز و دەمڕاستانی تیرە و خێڵە ڕەوەندەکانی دەوروبەر ئەوێ دەنارد، داوای ئەوەی لێکردن کە ڕۆژی خۆی هاتووە، نیشتمان پێویستی پێیان هەیە. "دەی خۆ ئەگەر پەرداخی ئاویشتان لە دەستدابێ، یەکسەر داینێن و ئەسپەکانتان زین کەن و بە خۆتان و پیاوەکانتان بگەرە خوڕەمشەهر."

سەرەک هۆز و تیرە و خێڵەکانیش قۆڵی مەردانەیان لێ هەڵماڵی و بەدوای جێسمی ئەسپ و شوێنەواری گالیسکەی سەربازە بریتانییەکان کەوتن و خۆیان گەیاندە خورەمشەهر.

دوژمن سەری لێشێوا، ئاخر وەیانزانی سەربازە ئێرانییەکان لە لاڕێوە شارەکەیان جێهێڵاوە. ئەوان ئاڵای خۆیان هەڵدا و لەترسی دژە هێرش خەریکی دامەزراندنی تۆپەکانیان بوون. ئەوە بوو سەربازە ئێرانییەکان لە هەموو لایەکەوە، لە حەشارگەکانیان هاتنەدەر و داگیرکارەکانیان کردنە نیشانی لوولەی تفەنگ و سەرەنێزە و شمشێرەکانیان. بریتانییەکان بە دوای ئەوەدا گەڕان ئاخۆ کێ تەقەیان لێدەکا، بەڵام خۆ لەبەر دەستڕێژ سەری خۆیان پێ هەڵنەدەهات. هیچ چارەیان لەبەردەستدا نەمایەوە، مەگەر لە شارەکە بچنەدەر و چۆڵی بکەن.

وەزیر تێکۆشا ورە بداتە بەر سەربازەکان. هیوای بەوە هەبوو سەرۆک هۆز و تیرەکان لە کاتی خۆی بەپیر دەنگییەوە بێن، هیواکەشی بە ڕاست وەرگەڕا. ئیدی بریتانییەکان کەوتنە نێوان دوو بەرداشەوە، لە لایەکەوە سەرباز و لەلایەکی دیکە هێزی خێڵە پشتیوانەکان. مەیدان، مەیدانی ڕاستەقینەی شەڕ بوو، لەو کاتەش وەزیر پیاوەکانی خۆی بۆ جۆش دەدا، ئەفسەرێکی بریتانی کە ئەوی ناسییەوە، لوولەی دەمانچەکەی تێکرد و سێ جاران لەسەر یەک تەقەی لێکرد. دوو گوللە بەر وەزیر کەوتن. سەربازێک خۆی گەیاندێ و پڕی دایە و خستیە پشت خۆی و بە ئەسپەکەی تێیتەقاند و گەیاندیە هێڵی پشتەوەی مەیدانی شەڕ.

ئینجا سەرۆکی هۆزە خۆجێیەکەی ئەوێ جێگەی وەزیری گرتەوە و فەرمانی پێدان بەدوای بریتانییەکان بکەون، بەمجۆرە تا درەنگانێکی شەو هەر شەڕ بوو، دوژمنیان تا قووڵایی دارستانی دارخورماکان ڕاونا. بۆ بەیانیەکەی و بە هەڵاتنی خۆری ڕۆژێکی نوێ، هیچ سەربازێکی بریتانی یان هیندی لەوێ نەمابوو.

ئینگلستان دوابەدوای ئەو ڕووداوە کەشتی و بەلەمەکانی ناردنە سەر بەندەر عەباس. بەسەر ئەو بەندەرە باشووریە هەرە گرنگەشیان دادا، لێ لەوێ هیچ سەربازیکی ئێرانی لێ نەبوو. لە ئەنجامدا دوو هەواڵی ناخۆش بە پاشا گەیشتن: "وەزیر بەسەختی بریندارە و ئینگلستانیش دەستی بەسەر کەنداوی فارسییدا گرت."

٣١

ژنەکە

پێش هەتاوهەڵات، کەژاوەی مەهدولیا بەرەو کۆشکی شا کەوتەڕێ. لەو دواییانەدا ژانی لە چۆکاندا هەبوو، نەیدەتوانی بەپێ بڕوا. دەبووایە لە قالْدرمە و لە هەنگاوونان لە شوێنە بەرزەکاندا یەکێک بچێتە بن باڵی. ئەوەبوو شا بۆ پێشوازی هات و دەستی گرت و یارمەتی دا تا لەگەڵ خۆیدا بیباتە ژوور. هێشتا هەر لەسەر پەیژەکان بوو، مەهدولیا ئامێزی لە شا وەرێنا و بە هەنسکەوە گوتی: "ئای لە ڕۆڵەکەم، وای لە کوڕە بەستەزمانەکەم."

پاشاش بەسرتەوە پێگوت: "دایکە ئەدی هیممەتت و شکۆت لەکوێیە؟ خۆ پاسەوانەکان سەیرمان دەکەن."

لە ژووری دانیشتنەکەدا مەهدولیا بە ئاخ هەڵکێشانەوە خۆی بەسەر کورسییەک دادا و لێی دانیشت.

بەداخ و حەسرەتەوە کەوتەوە سەر قسە: "ئای کوڕەکەم، خۆزگە من بمردبامایە، بەڵام تۆم لەو دۆخە سەخت و ناخۆشەدا نەدیبایە."
دیاربوو پاشا لەبن کاریگەریی دۆخەکەدا بوو، لای پەنجەرەکە وەستابوو.
"کوڕم، ئەو بێدەنگییەت دەمکوژێ. دەی قسەم لەگەڵ بکە، دڵی خۆتم بۆ بکەوە."
"باشە دایکە، چی بڵێم. لەشکرەکەم لە هەرات گیری خواردووە. بەندەرەکانیشمان لە کەنداوی فارسییەوە داگیرکراون و منیش هیچ فیشەکم نەماوە تا تەقەیان پێ بکەم. باشە هەنووکە چیبکەم؟ تەگبیر؟ متمانەم بەکەس نەماوە. دایکە خۆت دەبینی، چۆن ڕوس ئێمەیان بە گورگان سپارد. چ یارییەکی قێزەونیان لەگەڵ کردین. ئاخر خۆ قڕاڵ تۆی لە ماڵەکەی خۆی پێشوازی لێکردی. ئەو دوو بەدوو لەگەڵ تۆ قسەی کرد پاشانیش لەپشتەوە خەنجەری لێدام."
مەهدولیاش تۆڵەستێنانە هاتە وەڵام: "باوەڕ ناکەم ئەم کارە قڕاڵ کردبێتی. ئەدی ئەو لەپاڵ ئێمە لە هەراتدا نەجەنگا. تۆ دەبێ لە شوێنێکی دیکەدا بەدوای هۆکارەکەدا بگەڕێی. ئەم پیلانە هەر دەبێ لەبن سەری بازنەی دەورووبەری خۆمانەوە بێ."
"لەلایەن کێوە؟"
"کوڕەکەم، ساویلەکە مەبە، لە وەزیر زیاتر کێ هەیە!"
"دایکە، توخوا واز لەو نەخۆشییە هەناوڕەشییە بهێنە. زۆر جار بیر لەوە دەکەمەوە، ئێمە نارەوا دەرهەق وەزیر دەجووڵێینەوە. من نامەم بۆ نارد و پەسنی ئازایەتییەکەم دا. ئەم پیاوە بەسەختی بریندار بووە، لەوانەیە بمرێ."
"دەکرێ بریندار بووبێ، بەڵام مردن، ئەوە شتێکی دیکەیە. ئەمەشیان هەر بۆ ئەوەیە تا خۆڵ بکاتە چاوتەوە! دەی برۆ سەر جادە، گوێت هەڵخە و ببیستە، ئینجا دەزانی ئاخۆ دایکت باسی چی دەکا. لەشکرەکەت لە

هەرات گیری خواردووە، کەنداویش داگیرکراوە. هەڕەشە لەسەر نیشتمان هەیە، کەچی خەڵک سەری زمان و بنی زمانیان هەر وەزیرە. ئەو بۆتە پاڵەوان، هەمووان بە پاشای ڕاستەقینەی ناودەبەن. ئایا کەس ئەمەی بە پاشا ڕانەگەیاندووە؟ نەخێر هیچ کەس، ئاخر کەس ناوێرێ ڕاستی بڵێ. کوڕم، من لێرەم، بۆ ئەوەی تارماییەکە لەسەر چاوت لاببەم. من دایکی تۆم، تاکە کەسێک کە گەفت لێ ناکا منم، من بەتەنیا و هەر بۆ ئەوە هاتووم تا دڵت بدەمەوە."

قسەکانی مەهدولیا کاریان لە شا کرد. فرمێسک بەسەر ڕومەتیدا هاتنەخوار، ئەو ڕووی بەرەو پەنجەرەکە وەرگێڕا تا ڕوخسارە خەمبارەکەی خۆی بشارێتەوە. شاژنەدایک لەسەر کورسییەکە تەکانی بەخۆی دا، خۆی گەیاندە شا، دەستی گرت و ماچی کرد، ئینجا گوتی: "خۆ ئێمە ئەو وڵاتەمان لە کلۆرەداری بۆ نەکەوتۆتە خوار. پیاوە مەزنەکانی خێڵەکەمان، ئەوانەی پێش تۆ بە زەبری شمشێر ئەم وڵاتەیان پێکەوەنا و پاراستیان. خۆی نە بە تۆ دەستی پێکرد و نە بە تۆش کۆتایی پێ دێ. پاشایان لە ژیانی خۆیدا تووشی نسکۆش دێن. دەی پشتت قیتکەوە، سەرت بەرز ڕاگرە و ئارام بگرە."

پاشا بێ ئەوەی ئاوڕ لە دایکی بداتەوە لە هەنسکی گریانی دا.

ئینجا مەهدولیا شای بۆ باوەشی خۆی ڕاکێشا و بەگوێیدا چرپاند: "زۆر باش بیری لێبکەوە. ئێستا نۆرەی تۆیە، ئەو ئەرکەت لەسەر شانە تەخت و تاجەکە ڕزگار بکەی. تۆ دەبێ وەک باپیرانت توندوبەند بی. لێ جارێ هەموو شتێک بۆ وەزیر لێبگەڕێ، دەرفەتی ئەوەی بدەرێ ئەوەی پێیخۆش بێ بیکا. لێگەڕێ با وەک پاڵەوان لە لایەن گەلەوە پێشوازی لێبکرێ و چەپڵەی بۆ لێبدرێ. پاشان پێویستە پاشا بجووڵێ. دواتر دەگەڕێمەوە تا پێت بڵێم چۆن. ئەمەش کارێکی سانا نییە، بەڵام ئەگەر

هات و هەمووان دەستبەرداری شا بوون، خۆ هەر دەبێ یەکێک لە پشتیەوە بوەستێ، ئەو کەسەش منم!"
پاشا خۆی ڕاست کردەوە، ڕوومەتی مەهدولیای ماچ کرد. ئینجا تا بەردەرکەی کۆشک یاوەری کرد. شەماڵی دەرێ ئەوی هێنایەوە سەرخۆ. بە قووڵی هەناسەی هەڵمژی، کاتێ هەناسەی دایەوە گوتی: "دایکە، سوپاس بۆ هاتنت."

سەردانەکەی مەهدولیا بۆ لای پاشا، وەک ئەوە وابوو دەستی گرتبێ و لە بیری هێنابێتەدەر. ئیدی جارێکی دیکە هەستی بەخۆی کردەوە و دوای چەندین شەوی بێداری و خەوزڕان، ئەو شەوە ئارام لێی ڕازا. بۆ بەیانییەکەی پڕ بەدڵ حەزی لە نانی بەیانی بوو، وەک شەیتان کەوتە سەری. لەسەر ناشتا، هەستیکرد شیعرێکی بۆ دێ. دەستبەجێ داوای قەڵەم و کاغەزی کرد.
دەستی دایە دەفتەرەکە، لەسەر چۆکی خۆی داینا، بەر لەوەی لەبیر بچێتەوە هەندێ سەردێڕی گرنگی نووسین. خۆی ئەمانە ئەو دێڕانە بوون، کە کاتی خۆی، کاتێ هێشتا هەر لە هەرات بوو، بۆی هاتبوون، لێ لەبەر دۆخە ناکاو و شڵەژاوەکەی هەینێ لەبیریان بردبووەوە بیاننووسێتەوە. هۆنراوەکە لەبارەی گەمەی ژیانەوە بوو، لێ هێشتا ئەو وشە گونجاوەکانی بۆ نەدۆزیبوونەوە تا کێش و سەروایان بە دروستی بۆ دابنێ. ئیدی ئەو وەهای نووسی:
کاش میشود که من ازاد بودم
چوبی بر دست، پا بار راه بودم
تۆبڵێی وەک هەر کەسێکی دیکە ئازاد بووبم
بە تێلاکەی دەستمەوە بێباکانە بەڕێدا دەڕۆیشتم
بە ماندوویی لە سایەی دارێکدا چاوم گەرم کردن

پێڵاوەکانم کردنە سەرین.
من دەڕۆم، دوور دوور، هەر زۆر دوور
ڕۆژێکیش دێ تووشی کچە جوتیارێکی جوان ببم
ئیدی لەگەڵ خۆی بمباتەوە ماڵێ
منیش لای ئەو بمێنمەوە
زەوییەکەی بۆ بکێڵم
بۆ ئەو بچمە ڕاوێ
ئاسکێک بەکۆڵ دادەم و بگەڕێمەوە

ئەو وەها چووبووە نێو قووڵایی هۆنراوەکەی، هیچ ئاگای لەو هەراوزەنایەی ناو کۆشکەکە نەبوو. کاتێکیش هەرایەکە لەدەست دەرچوو، ناچار وازی لە هۆنراوەکەی هێنا و چووە لای پەنجەرە. لەوێ هەموو ژنانی حەرەمسەرا لە حەوشەکە وەستابوون. سەیری سەربانیان دەکرد و هەر هاواریان دەکرد: "وامەکە! نەخێر وامەکە! دەی وەرە خوارێ!"
پاشا کە وای بیست، پەنجەرەکەی کردەوە: "چییە، ئەوە چی قەوماوە؟"
هیچ کام لە ژنەکان نەیوێرا شتێک بڵێ. خواجەباشی، گەورەی حەرەمسەرا هاتە پێشەوە و بە دەنگهەڵبڕینەوە گوتی: "یەکێ لە ژنانی حەرەمسەرا لەسەربان وەستاوە."
– "لەوێ چی دەکا؟"
– "دەیەوێ باز بدا، چونکە دایکی ئەویان فڕێداوەتە دەرەوەی کۆشک."
پاشا پرسی: "ئەو کێ بوو؟"
– "دایکی ئەو ژنەی ئێستا لەسەربانەکە وەستاوە."
– "باشە دایکی ئەو لێرە چی دەکا؟"

- "دەیەوێ کچەکەی لەگەڵ خۆی بباتەوە."
- "ئەدی بۆچی دەقیژێنێ؟"
- "دەترسێ نەبادا کچەکەی لەسەر بانەکە خۆی فڕێبداتە خوار."

شا بانگی کرد: "ئەو کیژە کێیە؟ ئێمە دەیناسین؟"

"ئەو یەکێکە لە ژنەکانی ئێوە."

ژنەکانی حەرەمسەرا هەر یەک لای خۆیەوە بانگی دەکرد: "نەکەی، باز نەدەی!"

لێ خۆ ئەو هاوارکردنە درەنگ بوو. ژنە لەسەربانەکە بازی و هەر وەک فەردەئاردێک لە خوارەوە لە تەنیشت دایکە چاوبەگریانەکەی کەوتە سەرزەوی.

ژنەکان لە شوێنی خۆیان لەقیژەیان دا و بە ئەفسوسەوە لە دەرکەوە بەرەو نێو حەوشەکە غاریان دا.

"ئەمە پەڕجووە. ئەو هێشتا ماوە! هێشتا هەناسە دەدا!"

شا بانگی کرد: "ژنەکە بهێننە ئێرە!"

پاشان دوو پاسەوانی چوارشانە ژنەیان لە بەتانییەک وەرپێچا و گەیاندیانە ژووری مینابەندەکە.

ژنەکانیش لە دەرەوە هەوڵیان دا گوێیان لەوە بێ ئاخۆ شا چی بە ژنە دەڵێ.

- "دەی ڕووبەندەکەت لادە و چیدیکەش مەگری."
- "ژنە ڕووبەندەکەی لادا، بەڵام دەسماڵەکەی بەسەر ڕوخساری دادا و هێشتاش هەر نەرمە هەنسکی دەکردن.
- "دەی پێم نەگوتی، بەسیە فونگە فونگ!"

ژنە دەستێکی لەسەر دەمی خۆی دانا و بێدەنگ بوو.

ئینجا شا پێی گوت: "دەی پەچەکەشت لادە، دەمانەوێ دەموچاوت باشتر ببینین."

ژنە گەنجەکە لەوانە نەبوو، جوانییەکی ناوازەیان هەبێ.
شا بەسەرسوڕمانەوە سەیری کرد و پێیگوت: "تۆش یەکێکی لە ژنەکانی ئێمە؟"
ژنە وەڵامیدایەوە: "بەڵێ." چاوەکانیشی لەبەر گریان سوور هەڵگەڕابوون.
"ئەمە شتێکی مەحاڵە، تۆ لەو نموونە ژنانە نیت کە مایەی سەرنجی ئێمە بن."
ئەمجارەیان ژنەکە توندتر گریا.
شا لێی پرسی: "باشە کەی بوو کە دواجار ئێمە تۆمان بینی؟"
ژنە وەڵامی دایەوە: "سێ ساڵێک دەبێ."
"لە کوێ؟"
"کاتێک تۆ لە گوند هاتیتە لامان، منیش لەنێو خەڵک وەستابووم، تۆ ئاماژەت بە من دا. ئیدی منیان بۆ ئێرە هێنا، ئێستاش ئەو هەموو ماوە درێژە چاوەڕێ دەکەم."
"چاوەڕێ دەکەی؟ چاوەڕێی چی؟"
ژنە پێی گوتەوە: "چاوەڕێی ئێوە."
"هی ئێمە؟" کەواتە ئێمە لە کوێین؟ خۆ ئێمە زۆر دێینە حەرەمسەرا."
"ئێوە دوو جاران هاتوونەتە لای من، هەر ئەوەندە و بەس. زۆر جار دایکم هەوڵیداوە من لەگەڵ خۆی بباتەوە، لێ خواجەباشی ڕێگەی پێنەدا بێتە ژوور. ئەمڕۆ گوێم لە دەنگی دایکم بوو بانگم دەکا. ئەوەبوو هەڵاتمە سەر بان و بازم دا."
لەو کاتەدا لە دەرکە درا.
پاشاش گوتی: "وەرە ژوور."
خواجەباشی هاتە ژوور. ئاگردانی زێڕینی قلیانکەی پاشای لەدەستدا بوو.
شا پرسی: "ئەمە چییە؟"

"ئەم ژنە ئەم کەڵبە[58] زێڕینەی قەلونەکەی تۆی دزیوە. لەناو جلەکانی خۆیدا شاردبوویەوە. من لە دەرەوەی حەوشەکە، لەسەر شۆستەکە دۆزیومەتەوە." کابرا ئەمەی گوت و شتەکەی دایە دەست پاشا.
ئینجا پاشا خواجەباشی ئیزن دا و شتەکەی لەبەرچاوی ژنەکە دانا و پیی گوت: "باشە بۆچی کەڵبەی قلیانەکەی منت دزیوە؟"
ژنە بێدەنگ بوو.
"ئێمە پرسیمان ئاخۆ بۆچی ئەو شتەت دزیوە؟"
"من...من... من نەم دزییوە، هەر بەتەنیا ویستم شتێکی شا وەک یادگاری لەگەڵ خۆم ببەم. کاتێکیش بەرەو سەربانەکە غارم دا، قلیانەکەی تۆم بینی، بۆیە کەڵبەکەم لێکردەوە. من ویستم بەڵگەیەک لەگەڵ خۆم ببەم. بەڵگەیەک بەوەی من لە کۆشکدا بووم، بەوەی من یەکێک بووم لەوانەی حەرەمسەرا و ژنی پاشا بووم."
دیاربوو ئەم وشانەی ژنە کاری لە پاشا کرد. دەستێکی لەسەر پشتی ژنە دانا بە ئاگردانی زێڕینی قلیانەکەی دەستی بەنێو ژوورەکەدا ڕاویچکەی دا. لە ساتێکدا ڕووی بە لای ژنە وەرگێڕا و بە نەرمی پێیگوت: "تۆ لەو جۆرە ژنە جوانانەی نیت کە سەرنجمان ڕابکێشن، باشە بۆچی ئەو کات ئاماژەم بۆ کردووی و تۆم هێنایە کۆشک؟ "
ژنەش لێبڕاوانە گوتی: "ئەوکات من جوان بووم. ڕێک من ئەو جۆرە ژنە بووم کە تۆ حەزت لێی بوو، لێ ئەم سالانەی ڕابردوو منیان لاواز و ناشیرین کرد."
شا چووە لای ژنەکە وەستا و هەندێک خۆی شۆڕکردەوە دەستی بەسەری ژنەدا هێنا هەندێ یاری بە یاخەی کرد. ژنەش لە ورووژاوییدا لەرزی. ئینجا لە بەرکی چاکەتەکەی سێ دراوی زێڕینی دەرهێنان و

---

[58] کەڵبە: پشکۆگر، ئەو ئاگردانە بچکۆڵەیەی لەسەرووی بۆڕی قلیان، دایە پشکۆی تێدەکرێ تا توتنەکەی لەسەر بسووتێنرێ.

خستیه کۆشی ژنه و بەسرتەشەوە پێیگوت: "ئێستا تۆمان بینی، دەی برۆ، خۆ ئەگەر بتەوێ دەتوانی لەگەڵ دایکت بچیەوە ماڵ، برۆ."
خەندەیەک پەڕییە سەر لێوی ژنه. ئێستا شتێکی لە شۆخییەکەی جارانی بۆ گەڕایەوە.
شا دەرکەکەی کردەوە، ئەو ژنانەی لە پشت دەرگە گوێیان هەڵخست بوو، هەریەک بەلایەکدا تێیانتەقاند. ئەو وەها جوولایەوە وەک ئەوەی هیچی نەبینی بێ، ئاسایی بەرەو باخەکە ڕۆیشت هەروەک ئەوەی هەر هیچ نەقەومابێ. تەنانەت بیری بۆ ئەوە چوو، کە بازدانی ژنە لەسەر بانەوە، ئاماژەیەک بووە بۆ ئەو. ئاماژەیەک بەوەی گەلەکەی لێی ڕازی نییە، چونکە خۆی سەروکار و هاموشۆی لەگەڵ ئەواندا نییە، دەبێ سەربەستییان پێ بدا. لێ ئەو هەر زوو بیرۆکەکەی بەلاوە نا. گەل پێویستی بە ئازادی نییە. گەل پێویستی بە ڕابەرێک هەبوو. ڕابەرەکەش شا بوو.

٣٢

وڵات نزا بۆ کەنداوی فارسی دەکا

بریتانییەکان نەیاندەوێرا سەری خۆیان لە دەرەوەی دیوارەکانی شارە بەندەرەکان هەڵبێنن. هەر کاتێک ئەوان لە شار دەهاتنەدەر، دەدرانە بەر دەستڕێژی گوللە.

وەزیر، کە بەسەختی بریندار بووبوو، لە قەڵای سەرۆکی خێڵەکە دانرابوو. حەکیمە خۆجێییەکە توانیبووی گوللەکان لە جەستەی وەزیر دەربهێنێ. دوای یەک مانگ لە چارەسەری هێشتا وەزیر تاقەتی ئەوەی نەبوو لەسەر پێی خۆی بوەستێ. کاتێکیش لەسەر جێی نەخۆشیەکەی هەڵسا، هەوڵیدا دەست بە دیوارە دوورودرێژەکانی قەڵاکە بگرێ و بەپێی خۆی هەندێک بڕوا.

پیرەژەکانی هۆزی بەختیاری زۆر باش ئاگایان لە وەزیر بوو، داودەرمانی باشیان بۆ دانابوو، وای لێهات لەوێ هەندێ خۆی بگرێتەوە و هێز و گوڕی بۆ پەیدا ببێتەوە. بۆ مایەی شادمانی هەمووان، سپێدەیەکیان بەخۆی خۆی هەڵدایە سەر پشتی ئەسپەکەی و لێیخوڕی. ئینجا بە هێواشی بەنێو مەزراکاندا ئەسپەکەی هاژۆت.

وەزیر ئەو ڕۆژانەی وەک خالێکی نوشست ئەزموون کرد. ئەو دەبووایە بیر بکاتەوە، شتێک بدۆزێتەوە تا بتوانێ بریتانییەکان لە وڵاتەکەی دەربکا. بە یارمەتیی یەک دوو پیاوی دەستڕۆیشتوو توانی لەشکرێکی بچووک لە شەهیدخوازان[59] سەرپێ بخا. ئەو ئەوەی بە جەنگاوەران گوت، کە مێژوو ئەوەی بەسەر دا سەپاندوون بەخۆیان و خەنجەری بەر پشتیان، بە تفەنگە ڕەشکە کۆنەکانیان بەرەنگاری زلهێزترین وڵاتی جیهان ببنەوە و دژی سوپاکەی شەڕ بکەن. ئەو جەختی لەسەر ئەوەش دەکردەوە، کە سەرکەوتن شتێکی مەحاڵە، بەڵام مەبەست لە بەرگرییەکە ئەوەیە زەبر لە داگیرکەران بدرێ و ئازاریان پێبگا. شەهیدخوازەکانیش بۆ هەموو ئەگەرێک ئامادەبوون.

کاتێکیش وەزیر بایی پێویست چاکبووەوە و لەگەڵ لەشکری شەهیدان بەرەو بەندەر عەباس بەڕێکەوت، تووشی کۆسپ و تەگەرەی یەکجار زۆر بوو، ئەوەی بریتانییەکان لە دەوروبەری بەندەرەکە دایاننابوو و لەسەر گردەکانیش بۆیان دانیشتبوون لێنەدەگەڕان بستێک بچنە پێشەوە، بەمجۆرە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ دوژمن دژوار بوو.

لەوێ جەنگاوەرەکانی خۆی وەها جۆش دەدا: "ئارام بگرن و تا بۆتان هەڵدەکەوێ لەهەر کوێیەک بۆتان هەڵکەوێ لە دوژمن بدەن. چاوەڕێکردن و هەر چاوەڕێکردن تاکە چەکی دەستی ئێوەیە."

بەڵێ، هەر بەڕاستیش کات خاڵی لاوازی بریتانییەکان بوو. کارخانەکانی ئینگلستان بۆ سووتەمەنی بەهەوادا دەچوون، لەکاتێدا بە ملیۆنان لیتر نەوتی خاوی دەستلێنەدراو لە ژێر خاکی کەنداودا کەوتبوو. ئینگلستان پەلەی بوو.

---

[59] نووسەر نووسیویەتی لەشکری شەهیدان، مەبەست لێی ئەو لەشکرەیە بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکەکەی ئامادەیە شەهید ببێ و نەگەڕێتەوە، منیش بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە وام پێباشتر بوو دەستەواژەکە بکەمە لەشکری شەهیدخواز.

ڕەوشــە نائارامەکە لە بەردەم بریتانییەکان بەربەســتێکی ڕاســتەقینە بوو بەوەی زیاتر لەو ناوچانە نەچنە پێشـــــەوە کە دەیانەویســـــت بندینی خاکەکەی بپشــکنن. لەشـکری شــەهیدانیش بە ڕۆژ و شــەو بە خۆیان و تفەنگی دەستیانەوە لەسەر تۆقەڵیی دارخورماکان بۆیان لە بۆسەدابوون. یان بێ هەســتوخوســت بەخۆیان و خەنجەری دەســتیانەوە لەنێو قوڕە لیتەدا بە حەشاردراوی بۆیان لەسەر پێ بوون.
بریتانییەکان وەهایان دەزانی، بەلەم و کەشـــتییەکانیان لە کەنداوی فارســـیدا بێوەی دەبن، لێ زۆر جاران پیاوەکان بە تاریکی لەنێو ئاودا لێیان پەیدا دەبوون و لێ وەسەر بەلەمەکانیان دەکەوتن و زەبری خۆیان لێدەوەشاندن.
چیرۆکی کردەی پاڵەوانانەی جەنگاوەران بەخێرایی بڵاوبوونەوە و بوونە مـایەی ورەبەرزکـردنەوە و زاتـدانەبەرخـۆی خەڵـکی داگـیرکـراوی بەنـدەرەکان. تـادەهـات بـازنەی بەرگری فروان و فراوانتر دەبوو. وای لێهات بریتانییەکان سەرچڵی ئەوە نەکەن بەشەو لە مۆڵگەکانیان بێنەدەر.

بریتانییەکانیش لەوە تێگەیشتن پێویستە سوود لە ئەزموونی خۆیان هی هیندســـتان وەربگرن و بەکاریبهێنن. پێوســـت بوو لەگەڵ ئێرانییەکان بکەونە گفتوگۆ.. هەر کاتێکیش ئاسـایش و ئارامی بەرقەراربوو، ئامادەی کنەوپشکنینی نەوتی خاوو بوون، بۆ ئەوەی بیر لێبدەن و ئەوە مسۆگەر بکەن زێڕی ڕەش بگەیەننە ئینگلســتان. ئەوەی مایەی ســەرســامی بوو بریتانییەکان چاوەڕواننەکراوانە لە هەردوو شارە بەندەرەکاندا کشانەوە. ئەوان لە نێو بەلەمە و کەشـــتیە گەورەکـانیـان لە کەنـداودا چـاوەڕێی ڕێنمایی لەندەن بوون.
دوعای ئەو ملیۆنان خەڵکەی لە مزگەوتان دوای نوێژ کردیان، گیرۆ بوو. وەزیر سەرکەوتنی بەدەستهێنا.

لە دوای نیوەڕۆیەکی درەنگی لەندەندا، دیپلۆماتەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بریتانیا سەردانی شوێنی حەوانەوەی نوێنەرانی ئێرانیان لە لەندەن کرد. ئەوان لەو ماوەی دواییدا زۆر جار یەکدییان دەدی. نوێنەرانی ئێرانی بە چا و شیرنەمەنی پێشوازییان لە دیپلۆماتەکانی ئینگلیز کرد و لەسەر مێزێک دانیشتن تاخۆ ئینگلستان و ئێران کاروبارەکانیان لەگەڵ یەک چۆن ڕایی بکەن.

بەماوەیەکی کەم دوای ئەوە، بروسکەیەک بۆ وەزیر لێدرا، بروسکەکە لە کەشتییەکەی بریتانییەوە نێردرابوو. وەزیریش دەبوایە پێشوەختە چاوی لەسەر پیتە تایبەتییەکان ڕاهاتبا. بۆیە چاویلکەی بۆ لەچاوکرد و پەیامەکەی خوێندەوە. دەردەستیش پەیامێکی بۆ پاشا نارد:

گەورەیی هەر بۆ خوایە. ئەو خوایەی هێز و توانستی بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە. هەر ئەو زانایە و هیچی لێ شاراوە نییە، هیچ سرتەیەکی لێ بزر نییە، تەنانەت ئەگەر بە کڕی و بێدەنگییش شت گوترابێ. ئەو هەموو شتێک دەبینێ و هێزی ئەو بەسەر هەموو شتێکەوەیە. هێزی ئەو بەسەر هەموو ئەوەی لەسەر زەوییە و ئەوی لە ئاسمانیشە باڵکێشە. هەر ئەو بڕیار دەدا. لەسەر وەزیرە لەپێشدا هەواڵی هاتنی ڕۆژگاری شادمانی پێڕابگەیەنێ. ئێمە بۆ شەڕراگرتن لەگەڵ بریتانییەکان گەیشتووینەتە ڕێکەوتن. بریتانییەکان ئامادەن لەبارەی هەرات و لەبارەی کانەکانی ژێرەزەوی لەبەشی باشووری وڵات لەگەل ئێمەدا گفتوگۆ بکەن. هەفتەی دادێ لە لە بەندەر عەباس گفتوگۆ لەگەڵ نێردەی بریتانیدا دەکەین. هەر کاتێک گەیشتینە شتێک، ئەوا دەمودەست شا لە هەواڵ و پێشهاتەکان ئاگادار دەکەینەوە.

دڵسۆزتان. وەزیر

٣٣

ڕۆژمێرنووس

لەوکاتەوەی پاشا لە هەرات گەڕاوەتەوە، بەشی زۆری کاتی خۆی لە قەڵای سەربازیی دەرەوەی تاران بەسەردەبرد. ئەو لەوێ خۆی لە چالاکییە سەربازییەکان هەڵنەدەقورتاند، بەڵکو هەبوونەکەی وەهای لێ دەخوێندرایەوە، ئەو سەرکردایەتیی هێزی چەکداریی وڵات دەکات. لە ژووری کردەوە جەنگییەکان دادەنیشت و هۆنراوەی دەنووسی، هەروەها ئەو یاداشتانەی کە لە هەراتەوە بەبیری مابوون تۆمار دەکرد. ئەو خۆی وەک خووخدەیەک لە ڕۆژمێرەکەی خۆیدا شتی ڕۆژانەی تۆماردەکرد، بەڵام ئێستا مێژووی ڕۆژانەی ڕووداوەکانیشی هاتەسەر و تۆماری دەکردن. بێ مەبەستانەش بەدوای گەواهییەکاندا دەگەڕا.

نووسین هەستێکی وەهای بە شا دەبەخشی وەک ئەوەی بە شتێکی هەرە بایەخدارەوە خەریک بێ، بەوەی مێژوو دەنووسێتەوە. پێشوەختانە ئەو هەستەی بۆ هات کە لە دوای خۆیەوە، نەوەکان لە ڕێی ڕۆژمێر و

یاداشتەکانییەوە پەسنی بدەن و خامەکەشی لە کردەوەکانی باشتر لە بیرەوەری و یادگەدا بمێننەوە. کاتێک دەینووسی، لە هەموو شتێک دادەبڕا، خۆی لەبیر دەکرد و چێژی لێدەبینی. هەرچەند شێوازی نووسینی جوانتر دەبوو هێشتا هەر ئیرەیی بە بەهرەی نووسینی وەزیر دەبرد. ئاخر دەیزانی ئەمیر کەبیر بە وشەکانی جادووی دەخولقاند. لەو نامانەی کە لە وەزیرەوە بۆی دەهاتن، هەندێ جار وا هەستدەکرا لەبری ناوەڕۆک زیاتر بایەخ بە ڕستەسازی دراوە.

هەنووکە زیاتر لە بەترێک شەو[٦٠] رابردووە، بەڵێ نیوەی شەوە. شا کە لەم شەوانەی دووایدا خراپ دەنوست، هێشتا هەر لەسەر پێخەفەکەی بێدار بوو، سەری بەسەر ڕۆژژمێرەکەیدا گرتبوو، تێیدا دەینووسی.

پەیکی وەزیر لەسەروبەندی هەمان کاتدا گەیشتە کۆشک. سەردەستەی پاسەوانانیش یەکسەر گەورەنۆکەری ئاگادارکردەوە، بەڵکو پاشا لەخەو هەڵسێنێ. پەردەداریش بە نەرمی لە دەرکەی ژووری خەوی پاشای دا. کاتێک گوێی لە دەنگی دەرکە بوو، قەڵەمەکەی دانا و گوتی: "ئەوە کێیە؟" کابراش وەڵامیدایەوە: "خاوەن پایە، تەتەرێک لە باشوورەوە هاتووە و پەیامێکی گرنگی بۆ هێناوی."

لەو تاریکییەدا شا بە دوای چاکەتی شەویدا گەڕا: "دەی بابێتە هۆڵەکە، ئێستا ئێمەش دێین."

پەردەداری بابنۆکەر مۆمەکانی هۆڵی میناباەندەکەی هەڵکردن.

"سوپاس بۆ خوا، دیارە ئەوە مایەی خۆشبەختیمە ئەمجارە هەواڵێکی خۆش بە شا ڕادەگەیەنم." بەدەم ئەم قسەیەوە کابرای تەتەر زەرفێکی لەبن جلەکانی دەرهێنا و ڕادەستی پاشای کرد.

---

[٦٠] بەترێک لەشەو ڕابردووە: دەربڕینێکە زیاتر لە بەیت و حەکایەتە کۆنەکاندا هاتووە، واتە بەشیکی زۆر لە شەو تێپەڕیوە.

پاشـــا یەک دوو هەنگاو بەرەو لای چرای ســـەر زۆپاکە ڕۆیشـــت، زەرفەکەی هەڵپچڕی و نـــامەکەی لێککردەوە. لەبەر تیشـــکی چراکە خەندەیەکی گەورە پەڕیە ســـەر دەموچاوی، ســـێبەرەکەشـــی باشـــتر سـەلماندی. لە دڵخۆشـیيان ویسـتی پاداشـتی پەیکەکە بکا، بەڵام خۆ ئەو هیچ دراوی زێڕینی لە بەرکی چاکەتەکەیدا نەبوون. شـتێکی شـایسـتەش نەبوو ئەو پیاوەی سەدان کیلۆمەتری بێ پشوودان بەسواری ئەسپەکەی بڕیوە، بە دەسـتی بەتاڵ بگەڕێنێتەوە. جارێکی دیکە لە گیرفانەکانی گەڕا، لی هیچ دراوی تێدا نەدۆزینەوە. ئینجا قاپقاپە شـــاهانەییەکەی داکەند و دایەدەســـتی پەیکەکە، ئەو کابرایەش لەبەر شـــەکەتی و ماندووبوون بە ئاستەم خۆی لەسەر لاقەکانی ڕادەگرت: "ئەمەیان بۆ تۆ، فەرموو ببیە!"

کـابرای تەتەر کە پـارەی لە حیســـابی خۆی دانـابوو، نەیـدەزانی چ کاردانەوەیەکی لە بەرانبەر پاشادا هەبێ.

ئینجا پەیکەکە قاپقاپەکانی لێوەرگرتن و ماچی کردن، لەبن هەنگڵی دانان و بە دووودڵیش لە شوێنی خۆی وەستابوو، چاوەڕێی پارەوپوولی دەکرد.

ئینجا پاشا زەنگەکەی لێدا.

شـا گوتی: "پەردەدار، وەرە ئەو پیاوە بەسـتەزمانە لەگەڵ خۆت ببە، ئەو ماندووە، خواردنی بدەرێ و شوێنێکی حەوانەوەی بۆدابین بکە تا پشوو بدا. بەیانیش سێ دراوی زێڕی خۆی لە ئێمە وەردەگرێ."

پەیکەکە ویسـتی دەسـتەکانی پاشـا ماچ بکا، بەڵام شـا دەرفەتی پێنەدا. پەردەدارەکەش چووە بن باڵی پیاوەکە و لە هۆڵەکەی بردەدەر.

پاشـــا لە کەیفخۆشـــی پەیامەکە خەوی لێزڕا. جارێکی دیکە نامەکەی وەزیری خوێندەوە. ئەو ڕزگاری بوو، ئیدی پێویســـت نەبوو چی دی شـــەرم لە جەنگە دۆڕاوەکەی بکاتەوە. دەســـتی دایەوە ڕۆژژمێرەکەی، نووسـی: "خوا لەگەڵ ئێمەدایە، هەرگیز خوا دەسـتبەرداری ئێمە نەبووە.

خوا ئێمەی ڕزگار کرد. ئێستا نیوەی شەوە و لە بەختەوەریدا خەوم لێناکەوێ. ئێمە نازانین ئاخۆ ئەو بریتانییە فێڵبازانە لە باشووری وڵاتماندا بەدوای چیدا دەگەڕێن. وەزیر دەڵێ بە دوای کانی زێڕوزیودا دەگەڕێن. باشە کانی ژێرزەمینی لە شوێنێک هەیە، کە خۆر کردوویەتیە دۆزەخ و هەموو شتێکی سووتاندووە. هەمیشە خوا لای ئێمەی گرتووە، ئەو ڕێنیشاندەرمانە.

ئێمە جەنگەکەمان نەدۆڕاندووە، لەوەش زیاتر لەوێ لە ڕێی گومرگەوە پارەیەکی زۆرمان دەستدەکەوێ.

ئێمە، پاشای ئێران بەو وشانە ئەوە ڕادەگەیەنین کە لاپەڕەیەکی سپی لە مێژووی وڵاتەکەمان هەڵدەدەینەوە."

هەرچەندە لەنیوەی شەویش داین، لێ ئێمە دیسان هەست بە باشیی خۆمان دەکەین، مجێزم لە ناشتایەکی چەور هەیە."

شا ڕۆژژمێرەکەی شاردەوە. پێویستیشی بەوە بوو شادمانییەکەی لەگەڵ کەسێکدا بەش بکا، بەڵام لەگەڵ کێ؟ سەرەتا ویستی بەرەو کۆشکی دایکی بڕوا، بەڵام خۆ ئەو پاشایە، بۆیە دەبێ دان بەخۆدا بگرێ و تا بەیانی بوەستێ. بیری لە ڕاوێژکارەکەی، لە شێخ ئاغاسیش کردەوە، لێ هەر زوو ئەو بیرۆکەشی بەلاوەنا دوای ئەوان تەنیا یەک کەس لە مێشکیدا مابووەوە، ئەو کەسەی هەر وەک ئەو بەو پێشهاتانەی وڵات دڵخۆش دەبێ، ئەویش کیژە هەرە خۆشەویستەکەی، تاج سوڵتان بوو.

چرای ژوورە بچووکەکەی شوێنی حەوانەوەی تاج کوژابووەوە، بەڵام یەک مۆم لەپشت پەنجەرەکەی داگیرسابوو. بە نەرمی لە دەرکەی دا. پیرەژنە خزمەتکارەکە، دەیزانی هەر پاشا بەو درەنگانەی شەو لە دەرگا دەدا، مۆمێکی هەڵگرت، هەر بۆ دڵنیاییش لە کونی شمشێرەی دەرگاوە سەیرێکی دەرەوەی کرد، ئینجا دەرکەی کردەوە.

پاشا بە بێدەنگی و لەسەر پەنجەی پێیەکانی چووە ژووری نوستنی کیژەکەی. "تاج، هێشتا هەر نووستوی؟ ئێمە لێرەین، پاشا، باوکت لێرەیە." کیژۆڵەکەش لەبن لیفەدا وەک ژنێکی گەنج دەهاتە پێشچاو، لە خەوەکەی خۆی وەرسووڕاندە سەر لاتەنیشتەکەی دیکەوە. بە دەستیک لاچکی لێفەکەی زیاتر بۆ سەر شانەکانی ڕاکێشا و کڕ لێیخەوتەوە.

"تاج، دەی هەڵسەوە، ئێمە هەواڵێکی خۆشمان پێیە. پاشا دڵخۆشە، زۆر بەکەیفە."

کیژۆڵەکە چاوی کردنەوە: "شتێک قەوماوە؟"

ئەویش بە سرتەوە گوتی: "هەواڵی خۆش. ئینگلستان بەندەرەکەیان جێهێشتووە. ئەوان دەیانەوێ سەروسەودامان لەگەڵدا بکەن."

کچەکە باوەشی بە شادا کرد و سەری ماچ کرد.

کچەکە بەدەم ئەم قسەیەوە: "باوکە، بۆ تۆ زۆر کەیفخۆشم." لەسەر جێگەکەی خۆی قیت بووەوە.

"هەڵمەستە، هەر پاڵکەوە. دەمەوێ وەها قسەت لەگەڵ بکەم." پاشاش بە دەم ئەم قسەیەوە دانەویە ئاستی پێخەفەکەی. "گوێبگرە، لە هەرات من زۆر غەمبار بووم، چونکە هیچ جێنشینێکم نەبوو. خۆ ئەگەر لەوێ کەسێک منی کوشتبا، ئەوا کوڕێک، هیچ کەسێکی خوێنی خۆم نەبوو بە شوێن پێی مندا بێ. پێویستە ئێمە بە زووترین کات پیاوێک بۆ تۆ بدۆزینەوە."

تاجیش پێیگوتەوە: "بەڵام، بەڵام باوکە، من ئەوەم ناوێ. هێشتا زۆر زووە بۆ من."

"قسەی هیچ." پاشا بەمجۆرە وەڵامیدایەوە: "سەدان جار پێمان گوتی، دایکت هەر ڕێک لە تەمەنی تۆدا بوو، کاتێ بە تۆوە دووگیان بوو."

"من لەوم پرسی. دایکم ڕێک لەو تەمەنەی ئێستای مندا نەبووە کاتێ مارەت کرد."

پاشا دەستی دایە سەرینێک لەسەر مافوورێک لێی ڕاکشا، ئینجا گوتی: "من لێرە هەندێک ڕادەکشێم، دەمودەست هەستم بە شەکەتی کرد، لەو دوایانەدا خەوم زۆر خراپ بووە."

"باوکە، ،من کتێبی ڕوسی و فرەنسی و ئینگلیزی دەخوێنمەوە، لەو وڵاتانەدا کچان لەو تەمەنەدا بە مێرد نادرێن."

"ئەو چیرۆکانەی تۆ خوێندنتەوە، چیرۆکی هەڵبەستراون، باوکی ئەو کچانەی تۆ لەکتێبەکاندا بەسەریاندا ڕۆیشتووی، پاشا نەبوون. من پاشام. خۆ ئەگەر من مردم، ئەوا کوڕانی ژنەکانی دیکەم لەسەر تاجەکەم وەک سەگی هار تێکبەردەبن. ئەوان وڵاتەکە وەک مامزێک هەلابەهەلا دەکەن، بیر لەوەی پێمگوتی بکەرەوە."

تاجیش بە پاڕانەوە: "باوکە، لێت تێدەگەم، بەڵام خۆ دەبێ جارێ بوەستی تا هەندێک گەورەتر دەبم."

پاشاش ڕاستەوڕاست سەیری ناو چاوی کرد و بە چرپەوە گوتی: "ئێمە دوژمنمان هەن، متمانەم بەکەس نییە، متمانەم نە بە دایکت، نە بە داپیرەت، نە بە باپیرەت و نەبە وەزیریش، بە کەسیان نییە. تۆ تاقەکەسی کە متمانەی تەواوم پێت هەبێ. گوێت لێمە؟ هەمووان دەیانەوێ من بگلێم، کۆتاییم بێ، ئەوکاتە زۆرەشمان لەبەردەستدا نەماوە."

ئەو سەیرێکی دەرکەی کرد ئاخۆ پیرەژنە قەرەواشەکە لەوێ ماوە. کاتێکیش دڵنیابوو ئەوان هەر خۆیانن، ئینجا پێیگوت: "گوێبگرە، وەزیر دەیەوێ تەختمان بڕووخێنێ. من بەڵگەم هەیە، بەڵگەنامە دەدوێ، ئێمە دەرفەتێکی باشمان پێدا، ئەو لە لایەن گەلەوە خۆشەویستە. بەڵام لە پاشملە خەریکی پیلانی ڕەشە لە دژی ئێمە. ئەو نازانێ ئێمە پێی دەزانین. ئێمە جارێ ڕێگەی دەدەین دانوستان لەگەڵ ئینگلستان و ڕوسیادا بکا، پاشان کە کاتی خۆی هات، بێ هەستوخوست وەک دووپشکێکی ژەهراوی پێیەکی لەسەر سەر دادەنێین و دەیفلیقێنینەوە."

"باوکە ئەوە تۆ چی دەڵێی، من بڕوا بەو شــــتانە ناکەم. وەزیر پیاوێکی زۆر نایابە. من زۆر کەیفم پێ دێ. چۆن دڵت دێ ئەو بە..."
"من بەڵگەی ســـەلمێنەرم لەبەردەســـتە. تۆ هێشـــتا گەنجی، تۆ دەبێ ئەو شـــتانە فێر ببی. لێ زۆر نابات دەبیتە دایکی جێنشـــینەکەمان، تۆ دەبێ لەکاتی خۆیدا زەبری خۆت بوەشـــێنی، دەنا نۆرەی خۆت دێ. ئەوەی ئێستا پێویستمان پێی هەبێ تەنیا شازادەیەکی جێگرەوەیە."
تاج بە خەمەوە پرسی: "باوکە، بە نیازی بمدەیتە کێ؟"
"دەتدەمە پیاوێکی هۆزەکەمان."
"چۆن پیاوێکی وەها دەبینیتەوە؟"
"مشـــووری دەخۆین. ئێمە خەونمـــان بینیوە، تۆ کوڕێـــک بە ئێمە دەبەخشی."شا دوای ئەم قسەیە لە شوێنی خۆی ڕاکشایەوە.
"باوکە، زگم هێشتا زۆر بچکۆلەیە، دەترسم نەتوانم هیچ کوڕم ببێ."
شا نەیویست گوێی لەو قسانە بێ. چاوەکانی داخستن و نوست.
بە بێدەنگی قەرەواشـە پیرەکە هاتەژوور. پەتۆیەکی بەسـەر پاشـادا دا و تاجیشی لەگەڵ خۆی بردە ژوورەکەی خۆی تا لەوێ بخەوێ.

٣٤

بڕوانامەکان

وەزیر سێ لە ڕاوێژکارە لاوەکانی لەگەڵ خۆی بردبوون. ئەمیر یەکێک بوو لەوان. بریتانییەکان داوایان کرد، دانوستانەکان لەسەر پشتی یەکێ لە کەشتییە جەنگییەکانی ئەواندا بێ، چونکە لەوێ هەموو ئامادەکارییەکانی دانوستانی تێدایە. وەها لێکدەدرایەوە گەشتیگەلە پڕ لە شکۆکەی ئینگلیز، باندۆری خۆی لەسەر نێردەی ئێرانییەکانەوە دابنێ. وەزیریش لای خۆیەوە ئەو خستنەڕووی بریتانییەکانی ڕەتکردەوە، لەبری ئەوە بریتانییەکانی بۆ شوێنێک بانگهێشت کرد، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان جێگەی حەوانەوەی کۆرش، داریوش، ئەسکەندەری گەورە و جەنگیزخان بووە، لە میانەی کاروانی جەنگاوەرانەی خۆیان، لەوێدا ماونەتەوە.

شوێنەکەش یەکێ لە قەڵا کۆنینەکانی وڵات بوو، لەسەر گردێکی نزیک دەریا هەڵکەوتبوو. ڕاستە ئەم قەڵایە جێ حەوانەوەیەکی خۆش نەبوو،

لێ مرۆ لەناویدا هەســـتی بە شـــکۆی دیرۆک و گیانی دەســـەڵاتدارە دێرینەکان دەکرد. لەســـەر قوللەکانی قەڵاکەشـــدا دیمەنی بەرفراوانی کەنداوی فارسی لێوە دیار بوو.

لەســەر دیواری بەردینی قەڵاکەوە نیشـانەنمای جەنگ و جیهانگیرەکانی ســـەردەمی خۆی لەســـەر هەڵکەنرابوو. لەوێدا تابلۆیەکی دانســـقەی ئەســـکەندەری گەورە هەبوو، ئەو کاتەی بەخۆی و ســـوپاکەی بەســـەر هیندســـتانی دادابوو، لەپشـت ســەریشـیەوە هەورێک لە دووکەڵ هەبوو، ئەو دووکەڵەی لە کۆشـــکە ئێرانییەکـانەوە دەهـات، ئەوانەی ئـاگری تێبەردابوون. هەروەها تابلۆیەکی ســەرنجڕاکێشــی دیکەش هەبوو، تێیدا جەنگیزخان دەبینرا، تەماشــای ڕۆژئاوای دەکرد، لەکاتێکدا لە پاشـخانیدا خاکی ڕۆژهەڵاتی دەستبەسەرداگیراو وێنەی کێشرابوو.

خۆی ئەوە شـتێکی ئاسـایی بوو، کە هەموو ئەو شـوێنەوارە مێژووییەی دەســەڵاتدارانی ڕابردوو لەلایەن دەســەڵاتداری نوێوە تێکوپێک درابن، لێ ئەوەی لەو قەڵایەدا مـابووەوە، بەهۆی پەرجوویەکەوە هێڵرابوونەوە و دەســتیان لێنەدرابوو. ئەوان قەڵا و دیمەنی تابلۆکانیان لە شـوێنی خۆی بێ دەستکاری هێڵابوونەوە.

وەزیر ئاگادار بوو لەوەی ڕەوڕەوە ســـەرنجڕاکێشـــەکەی شـــۆڕشـــی پیشـــەســـازی لە ڕێی کەنداوی فارســـییەوە هاتۆتە نیشـــتمانەکەی و گەڕانەوەشــی بۆ نییە. ئەویش دەیەویســت شـوێنەواری ئەو ڕووداوانە وەک ئەوانی دی لەسەر بەرد جێبهێڵێ.

وەزیر لەگەڵ ســێ ڕاوێژکارەکەی بە ســواری ئەســپ گەیشـتە ســەر کەناراوەکە. ڕەتیان کردەوە جڵەوی ئەسپەکانیان بدەنە دەست عەرفێکی بریتانی. ئەوان هەر بەسەر پشتی ئەسپەکانیانەوە بەسەر گردەکە کەوتن. کاتێکیش گەیشـــتە قەڵایەکە، ئەو ئەفســـەرە بریتانییەی بۆ پێشـــوازییان هاتبوو، پشـــتگوێیان خســـت. ئەوان هەر بە خۆیان ئەســـپەکانیان بردە

تەویلە و ئالیک و ئاویان بۆ دانان. ئینجا بە پێ ڕۆیشتنە بن ئەو خێوەتە دانراوەکە و لە سەر مێزی دانوستاندن دانیشتن. وەزیر هەستی بە فشاری سەر خۆی کرد.

بۆ خۆدڵنیاکردنەوەش لەنێو کتێبە پیرۆزەکەدا ئەم ئایەتانەی خوێندنەوە؛

من ناوی تۆ دووبارە دەکەمەوە.

تۆ کە هەموو شتێکت ئافەریدە کردووە و جڵەوی هەموو شتێکت لە دەست دایە.

تۆ ئەوەی بەخت دیاری دەکەی و ڕێگا نیشان دەدەی.

تۆ ئەوەی ئاو بە خوڕ دەبارێنی.

تۆی زەوی وا لێدەکەی بتەقێ و بکرێتەوە.

تۆ ئەوکەسەی گەنم لەسەر ڕووی خاکدا دەڕوێنی.

سەوزە و دارزەیتون، دارخورما و باخی ڕەنگین، میوە و گیا.

ئەلف لام میم

ئەلف لام میم.

ئەلف لام میم.

نوێژ بۆ تۆ دەکەم هەر بەتەنیاش هانا بۆ تۆ دەبەم.

تۆش بمخەرە سەر ڕێگەی ڕاست.

ڕێگەی ئەو کەسانەی کە ڕێنیشاندەریان بووی، نەوەک ئەوانەی گومڕا بوون تۆ خۆشت نەویستن.

ئەزموونی وەزیر لە ڕۆژە سەرەتاییەکانی دانوستاندندا وەک کەسێک وابوو سووکایەتی پێبکرێ. نێردەی بریتانی وەک کەسانی زاڵ دەجووڵانەوە، ئەمەش زۆر سەخت بوو بە وەزیر بفرۆشرێتەوە. هەموو ڕۆژێک دوای کۆتایی هاتنی دانیشتنەکان دانوسandکارە بریتانییەکان دەگەڕانەوە نێو کەشتییەکەیان تا نانی خۆیان بخۆن و پشووبدەن و برازێن و خۆیان بۆ ڕۆژی پاشتر ئامادە بکەن. هەرچی وەزیر و

ڕاویژکارەکانیشی بوون هەر لە قەڵایەکە لە نێو خێوەتێکدا دەمانەوە. دوای سێ هەفتە لە دانوستاندنی سەخت و دژواردا ئەم پێشنیازانەی خوارەوە خرانە سەر مێز:

- بریتانیا کەشتییە جەنگییەکانی خۆی لە کەنداوی فارسی بکێشێتەوە.
- دەکرێ ئینگلستان بەندەرەکانی کەنداوی فارسی بۆ بازرگانیکردن لەگەڵ هیندستاندا بەکاربهێنێ.
- فرەنسییەکان سوپای ئێرانی جێبهێڵن و ئەفسەرە بریتانییەکان بۆ دارشتنەوە و چاکسازیی سوپا جێگەیان بگرنەوە.
- گرێبەست لەگەڵ فرەنسییەکان لەبارەی کانزاکانەوە کۆتایی پێبهێنرێ و بریتانییەکان قەرەبووی فرەنسییەکان لەو بوارەدا بکەنەوە.
- بریتانییەکان لە ماوەی پەنجا ساڵی ئایندەدا بەندەرەکەی باشووریان پێبدرێ بە مافەکانی گومرگیشەوە، بەڵام هێشتا گومرگەکەی لەژێر سەرپەرشتیی ئێرانییەکاندا بمێنێتەوە. ئینگلستان دوای لێدەرکردنی تێچوونی دامودەزگاکانی بەندەرەکە، برە پارەیەکی مانگانە بداتە دەوڵەتی ئێران.
- بریتانییەکان ڕێگەیان پێبدرێ لە سەرتاپای پارێزگاکانی باشووری وڵات بەدوای کانی ژێرزەمینیەکاندا بگەڕێن و دامودەزگای پێویستی بۆ دابمەزرێنن.
- ڕێژەی ٧٥٪ی بەرهەمی دەرهاتوو بۆ ئینگلستان و باقی ڕێژەی بیست و پێنجەکەش بۆ ئێران.
- هەرات لەسەر کاغەز هەر بەشێک دەبێ لە ئێران، بەڵام بەڕێوەبردنی شارەکە دەدرێتە دەستی بریتانییەکان.

▪ ئینگلستان هێڵێکی تێلێگراف بۆ بەکارهێنانی خۆی بۆ هیندستان بەناو وڵاتدا ڕادەکێشی و مۆنۆپۆلییەکەشی بۆ ماوەی پەنجا ساڵ لەبن دەستی خۆیاندا دەبێ.
▪ ئینگلستان هێڵی ئاسنین لە کەنداوی فارسییەوە تا سەر سنووری هیندستان ڕادەکێشێ و مۆنۆپۆلییەکەشی بۆ پەنجا ساڵ لەبن دەستی خۆیاندا دەبێ.

ڕێککەوتننامەکە، سەرکەوتن نەبوو. وەزیر هەوڵێکی زۆر سەختی دا تا دوو داخوازیی خۆی تێدا جێبکاتەوە، پێشتر بەریتانییەکان بەلایەناوە نابوو.
وەزیر لە شوێنی خۆی هەڵسا. "کەواتە ئێمە نایکەین. خۆ ئەگەر ئێمە بەو ڕێککەوتنە بچینەوە ماڵێ، هەر ژنەکانمان پێمان پێدەکەنن."
داوای کرد ئەم بڕگانەی خوارەوە لە ڕێککەوتننامەی ئاشتییەکەدا جێگیر بکرێن:
▪ ئینگلستان تۆڕێکی تێلێگراف بۆ ئێران ڕابچێنێ، تاران بە تەواوی شارە گەورەکانی وڵاتەوە ببەستێتەوە.
▪ ئینگلستان هیچ کارمەندێکی هیندی دانەمەزرێنێ، بەڵکو کارمەندی ئێرانی لەو سەدان نووسینگەی تێلێگرافانە دابمەزرێنێ.

سەرۆکی نێردەی بریتانی تووڕە بوو، خۆی پێ نەگیرا تا بەتەوسەوە بە ئەم قسەیە بە نێردەی ئێرانی نەڵێت: "ئاخر لەم وڵاتەدا جارێ هیچ کەس وشەی تێلێگرافی نەبیستووە، چۆن دەتوانن لە نووسینگەکانیدا کاربکەن؟"
وەزیریش وەها وەڵامیدایەوە: "ئەوان خێرا فێر دەبن."
دانوستان بۆ ماوەیەکی کاتی هەڵپەسێردرا و خواستەکانی وەزیر بۆ لەندەن نێردران.

لە پاش هەفتەیەکدا لەندەن پێشنیازەکەی بەم شێوەیە هەموار کردەوە:

- ئینگلسـتان تۆڕی تێلێگراف بۆ ئێران ڕابکێشـێ بە مەرجێک تەواوی مافە گومرگییەکانی بەندەرەکانی کەنداوی فارسی بۆ ماوەی نیو سەدە لەبن دەستی بریتانیادا بێ.

ئەمەش داخوازییەکی نیشـتمانییانەی هەسـتیار بوو، بەڵام وەزیر دوای وتووێژێکی دوورودرێژ لەگەڵ ڕاوێژکارە لاوەکانیدا ڕێککەوت. ئاخر وڵاتەکە لەباریدا نەبوو ئەو بەندەرە کۆنانە نۆژەن بکاتەوە. خۆ ئەگەر کەشـتییەکانی بریتانیا بیانەوێ ئەو بەندەرانە بەکاربهێنن، هەر دەبێ خۆیان مشـووری ئەوە بخۆن نوێیان بکەنەوە و لەگەڵ کەشـتییەکانیان بیگونجێنن. سـەرباری ئەوەش کەسـیش نازانێ ئاخۆ ئایندە چی لەبن سـەردا دەبێ. ئەگەر ڕۆژێ لە ڕۆژانیش بریتانییەکان لەوێ بڕۆن، خۆ ناتوانن بەندەرەکان لەگەڵ خۆیان بگوازنەوە ئینگلسـتان. باڵەخانە و دامودەزگاکان لە شوێنی خۆیان بۆ نیشتمان دەمێننەوە.
بریتانیەکان پێیان وابوو ڕێککەوتنەکە لە ئانوسـاتی مۆرکردن دایە، لێ وەزیر دیسان لەسەر مێزی دانوستاندن داوایەکی دیکەی هێنایە پێشەوە:

- ئینگلستان بەو مەرجە هێڵی ئاسنین لە کەنداوی فارسییەوە بۆ سەر سنووری هیندستان ڕابچێنێ، کە لە هەمان کاتیشدا هێڵی ئاسنینی نیشتمانیش بۆ ئێران لێبدا.

دیسـان وەزیر هەمووانی سـەرسـام کردەوە، تەنانەت ڕاوێژکارەکانی خۆیشـی، چونکە ئەمە خەونێکی ناواقیعی و نەکردە بوو، کەس زاتی نەکرد هەر بیریشی لێبکاتەوە.
بریتانییەکانیش هەسـتیان کرد ئەگەر هات و پەسـەندی نەکەن، دەکرێ ڕووسەکان تۆڕی تەلێگراف و هێڵی ئاسنینی ناوخۆ لە ئەستۆ بگرن. دوای

ڕۆژێکی دیکەی پڕ لە وتوویژ و تاوتویکردنی چڕوخەست، پرسەکەیان بەم بڕگەیەی خوارەوە چارەسەر کرد:

- ئەگەر ئینگلستان هەرکاتیک دەستی بە لیدانی هیڵی ئاسنین لە کەنداوی فارسییەوە تا سەرسنووری هیندستان کرد، ئەوا ڕاکیشانی هیڵی ئاسنینی نیشتمانیش بۆ ئیران بەهەند هەڵبگریّ.

لە کۆتاییدا ڕێککەوتننامەکە مۆرکرا و هەفتەیەکیشی خایاند تا بڕوانامەکان لەگەڵ پەیکیکدا بگەنە تاران. پاشاش بەنابەدڵی کاغەزەکانی واژۆکرد و مۆری خۆی لەسەر دانا.

دوای ئەوەی وەزیر و سەردەستەی نیردەی بریتانی بڕوانامەی ڕیککەوتننامەکەیان لەگەڵ یەک ئاڵوگۆڕ کرد و تەوقەیان لەگەڵ یەک کرد، ئیدی هەموو کەشتیەکانی بریتانیا فیکەی خۆیان لیدا.

ئەمەش هەستوسۆزی وەزیری بزواند، بەڵام ڕکیفی خۆی گرت و لینەگەڕا فرمیسکی شادمانی لەچاو بینەخوار. فاک و فیکەی کەشتیەکان گەلیان لە خەوی غەفڵەتی هەزار ساڵە ڕاچڵەکاند. لە هزری وەزیردا پەیامەکان خیرا بە ڕیگەی هیڵی تیلیگرافدا بەسەرتاسەری نیشتمان بڵاودەبوونەوە، قیتارەکانیش لەمسەر بۆ ئەوسەری وڵات لە جرت و فرتدا بوون. ئیستاش لەسەر پشتی ئەسپەکانیانەوە لەقەڵا کۆنەکەدا بینیان چۆن کەشتییە جەنگییەکانی بریتانی کەنداوی فارسی جیدەهیڵن.

ئینجا وەزیر وەهای بە ڕاویژکارەکانی گوت: "لاپەڕەیەکی نویّ لە میژوومان دەنووسریتەوە."

٣٥

فەخری

هەر لەوکاتەی ئەسکەندەری گەورە بەلەمەکانی دەوڵەتی ئێرانی سووتاند، ئیدی ئەم وڵاتەدا لەباریدا نەما کەشـــتیگەلی خۆی نۆژەن بکاتەوە. هەر بۆیە خەڵکەکە بایەخی کەنداوی فارسـییان نەدەزانی و ڕۆژانە بۆ هەرات و بۆ ئەفغانستان بەخەم بوون.
ئەگەر هاتبا و باســـی ئەفغانســـتانیان هێنابایە گۆڕێ، بە دڵگەرمییەوە لەبارەیەوە دەدوان، ئاخر چەند شـــاعیری گەورە خەڵکی ئەوێ بوون، هەروەها سـەربردەی چەند داستانی پاڵەوانێتیش لە نێو کتێبی شـانامەدا لەوێ ڕوویاندابوو. هەر بۆیە هیچ کەس ئەوەی بۆ قووت نەدەدرا ئەوێ ســـەر بە نیشـــتمان نییە. خۆ هیچیش لە مەزنایەتیی ڕۆژگاری بەرێ نەمابووەوە، لێ هێشا لە نێو خەڵکدا هەر مابوو.
لەهەمان کاتیشـــدا زۆر لە کوڕوکاڵی ماڵباتە دەوڵەمەندەکان و گەورە بازرگانان بەرەو ئیســـتانبول باریان کردبوو، لەوێ بە شـــێوەیەکی سەرسامانە بووبوونە گەواهیدەر بەسـەر جیهانێکی دیکە. ئاخر شارەکە وەک پردێکی نێوان ڕۆژئـاوا و ڕۆژهەڵاتی لێهـات. لەوێوە یەکەمین

داهێنانەکانی ڕۆژئاوا، هەروەک تێلێگراف و قیتار و چرای ڕوناکی لە لایەن ڕۆژهەڵاتییەکانەوە بەکاردەهێنرا.
نەوە نوێیەکە ئەوەیان بینی چۆن باکۆ و بۆمبای گۆڕانکاری زۆر بەرچاویان بەخۆیەوە بینی و کەچی تاران هێشتا هەروەک گوندێکی گەورە ماوەتەوە. هیچ پاشایەک حەرەمسەرای نەمابوو، کەچی حەرەمسەراکەی پاشای ئێران تادەهات گەورەتر دەبوو. بەردەوام ژنی نوێی بۆ زیاد دەکرا.
بیروهزری بزووتنەوەی بەرگریی ڕوسیش وردە وردە گەیشتە شارەکانی وەک تەوریز، ڕەشت، تاران و ئیسفەهان. ڕۆشنبیرە لاوەکانی ئەو شارانە زۆرتر لە جاران لەگەڵ یەک کۆدەبوونەوە و باسیان لە ئایندەی وڵاتەکەیان دەکرد. دەنگی نارەزایەتی بەو دەنگانەی لە مۆسکۆ بەرز بووبوونەوە بەراورد دەکران.
لەگەڵ بە پیشەسازیکردنی وڵات جووڵەی بەرگریی ڕوسی بەرفرەوانتر دەبوو، بزووتنەوەی بەرگریی ڕوسی توانییان کرێکارەکانی وڵات لە دژی قڕاڵ جۆشبدەن و بجوڵێنن. لە تاران و ئیسفەهانیشدا هێشتا گرووپەکانی بەرگری، کەسێک نەبوو دژی بوەستنەوە. ئاخر خەڵکەکە نەخوێندەوار بوو، وەهاشیان دەزانی پاشا نوێنەری خودایە لەسەر زەوی. ئەوەیان لە مێشکدا نەبوو لە دژی ئەودا بوەستنەوە.
پاشا هەروەک وەزیر بەدوای گۆڕانکارییەکانی وڵاتە دراوسێکاندا دەڕۆیشت. هەستی بە مەترسی وشیاربوونەوەی گەل دەکرد. ئەوەشی دەزانی هەموو چاوەکان لەسەر وەزیرن.
دوژمنەکانی وەزیر، ئەویان بە ناپاکیکردن لە نیشتمان تاوانباردەکرد. ڕاوێژکارەکانی وەزیریش تێکۆشان خەڵکەکە بێنە سەر ئەو بڕوایە، لە ڕێی ڕێککەوتنامەی ئاشتییەوە وڵات ڕۆڵێکی گەورە لە جیهاندا وازی دەکا.

پاشـا نەیدەزانی بەدوای کێدا بڕوا. تا دەهات لەوە بەئاگادەهاتەوە هێز و دەسـەڵاتەکەی چەند لە پاشـەکشـەدایە. زوو زوو سـەردانی لادێکانی دەوروبەری پایتەختی دەکردن تا زیاتر خۆی نیشانی گەل بدا، بەڵام ئەم سەردانانە کاریگەرییەکی کەمیان هەبوو.

لەو نێوەشـدا و دوای ڕێککەوتننامەکەی وەزیر لەگەڵ ئینگلسـتان، لەڕێی گەڕانەوەی بۆ تاران لە شـارێکەوە بۆ شـارێکی دیکە، وەک کەسـێکی ناودار خۆی دەنواند. لە دەروازەی شـارەکانەوە بە بە هەزاران کەس بە دەهۆڵ و زوڕنا، بە ئاڵا و دەست بۆ هەڵوەشاندن پێشوازییان لێدەکرد و وەک قوربانیی مانگا و وشـتریان لەبەر پێدا سـەردەبڕی. هەر لە خۆوە خەڵک خورما و قەندی بە شـەقامەکاندا دەبەشـیەوە و گەورەبازرگان و دوکـاندارەکـانیش خێوەتیـان لە گۆڕەپـانی بـازاڕ هەڵـدەدا و خوانیـان دەڕازاندەوە و هەموو ڕێبوارێکیان بۆ خواردن بانگهێشـت دەکرد. لە ئیسفەهانیش، لەو شارەی وەزیر بۆ یەک دوو ڕۆژ تێیدا مایەوە تا پشوو بدا، دانیشـتوانەکان لە دەروازەی شـار بەسـەر شـانانەوە تا ناوجەرگەی شار هەڵیان گرت.
دواجاریش گەیشـتەوە تاران، دیاربوو هەموو شـارەکە بۆ پێشـوازیی هەڵسـتابوو. منداڵان بەسـەر داروردەخت هەڵگەڕابوون، ژنانیش بەسـەر بانان کەوتبوون. هەموو ڕێگاکە، هەر لە دەروازی شـارەوە تا گۆڕەپانی بازاڕ سـەدان مافور و ڕایەخ ڕاخرابوون. دەسـتەی سـواران یاوەریی وەزیریان کر تا گەیاندیانە ڕەشـماڵێکی گەورە لەناوجەرگەی بازاڕ، خەڵکەکەش گۆرانییان پێداهەڵدەدا و پەسنیان دەدا.
وەزیر بە هەسـتێکی تێکەڵ لە دڵخۆشـی و ترس خۆی دایە دەسـت گوڕدەمی[٦١] حەشاماتی خەڵکەکە. گەورە بازرگانان باوەشیان پێدا دەکرد

[٦١] گوڕدەم: ئاپۆرای خەڵک.

و پیرۆزبایی شەڕەکە و سەرکەوتنەکەیان لێدەکرد، کەچی وەزیر تێبینی ئەوەی کرد، هیچ کەسێک لە دەستوپێوەندەکانی کۆشک لەوێ ئامادە نەبوون.
دوکاندارەکان یارمەتیی وەزیریان دا تا بچێتە سەر کورسییەکی تایبەت بەو بۆنەیە، لەژێر دارێک لەسەر مافوورێکی گرانبەها دانرا بوو، ئیدی لە دەوری خڕبوونەوە. دەستبەجێ چای دەمکرا و کولیچەیان بۆ هێنا و ئەویش بەگەرمی لەگەڵ دوکاندارە پرسنەکان کەوتە گفتوگۆ.
هەر بە خەندەوە پێیگوتن: "ئەوەی ئێمە کردمان بۆ ئێوەی خاوەنکار باشە. خۆتان ئامادە بکەن، دەستە جل و پێڵاوی نوێ بپۆشن. زۆری پێناچی پێویست دەکا بەرەو نووسینگەی تێلێگراف بڕۆن و هەواڵی کاسبیتان بگەیەنن یان بە قیتار لە شوێنێکەوە بۆ شێوێنیکی دیکە بچن."
هەمووان کەیفیان بەو هیوایە هات، کە لەسەر قسەکانی وەزیریان هەڵنا.
"من ئاگادارتان دەکەمەوە، لەمەوپاش چیدی لە ماڵەکانتان چرای پلێتەدرای ڕۆنی گەرچک ناسوتێنن. دەترسم ناچار بن هەموو ئەو ڕۆنەی لە ئەمبارەکاندا داتان کردووە[٦٢] بیرێژن، ئاخر پلانی ئەوەمان دارشتووە کارەبا بهێنین. لەمەوپاش پێویست ناکات لە ماڵەکانمان مۆم دابگیرسێنین، بەڵکو گلۆپی کارەبایی ماڵەکان ڕووناک دەکاتەوە."
ئەو پێکەنی و هەموانیش بە دڵخۆشییەوە لەگەڵ ئەو پێکەنین.

لە دواییدا و ئێوارەدرەنگ وەزیر گەیشتەوە لای ماڵی خۆی، تا شەوەکە لەگەڵ ماڵ و منداڵی بباتەسەر. ماڵێکی گەورە لە گوندێکی بچکۆلانەی پەرگەی شار کە ناوی *ولنجک* بوو.

[٦٢] داکردن: ئەمبارکردن، هەڵگرتن.

ماڵەکە شوێنی کارمەندی میری بوو، لە کۆنەوە هەر سەروەزیری وڵات لێیدەژیا. ژنی وەزیر کیژی خانەوادەیەکی ناوداری هۆزەکەی خۆی بوو هی فەراهان، دوو کوڕ و سی کچیشیان هەبوون.
وەزیر بۆ یەکەمین جار لە پاریسەوە دارتێلی تێلێگرافی بینیبوو، لە لەندەنیش بۆ یەکەمین جار قیتار و هێڵی ئاسنینی بینی.
هەمیشە لە وڵاتانی دەرەوەدا ژنان سەرنجیان ڕادەکێشا. ئەوانی لە قاوەخانە، لە شانۆکان و لە بازنەی سیاسییدا بینی، لەو شوێنانەی یاوەریی پیاوان بوون. ئیدی هەستی کرد چۆن ژنانی وڵاتەکەی لە چ ڕەوشێکی نایەکساندان، ڕاستی ئەمەش ئەوەبوو هیچ مافێکیان نەبوو.
لە مۆسکۆ چەند شەوێک لەگەڵ ژنانی ڕوسی سەری بە شوێنی خواردنەوەدا کردبوو، ئەوانیش وەک شازادەیەکی ئێرانی بایەخیان پێدابوو.
ئەو لە ژیانی خۆیدا زۆر ژنی ناسیبوون، بەڵام ئاسوودەیی خۆی هەر لای ژنەکەی، لای فەخری دەبینییەوە. زۆری خۆشدەویست و کاتێکیش بۆ شوێنێک دەچوو، غەریبی دەکرد. هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو کاتێک بۆ ماوەیەکی درێژ لێی دووردەکەوتەوە بۆی دەنووسی. وشەکانی هۆنراوەکەشی زۆر تایبەتمەند بوون:

هەندێک جار هەستدەکەم بوومەتە پیرەدار
باڵندە لە فڕین دوای فڕین لەسەرم دەنیشنەوە
لێ من هەر تەنیا تۆم دەویست
تۆ بێیت و لەسەرم هەڵنیشیەوە،
هەر بۆ منیش بخوێنی.

دوای ماوەیەکی درێژ، وەزیر گەڕابووەوە ماڵێ. وێڕای پەسندنامەی خەڵک بۆ کردەوەکانی، کەچی هەستی بەخۆی دەکرد خەمبارە. شتێک

هەبوو دەرەقەتی نەدەهات. کاتێک پێینایە حەوشەی ماڵەکەی، هەستیکرد مێژوو خەریکە قووتی بدا. ئەوە بوو لە ئەسپەکەی دابەزی، دەرکەی کردەوە و ئەسپەکەشی بردە تەویلە. لە حەوزی حەوشەی ماڵەوە دەست و چاوی شوشتن، لەکاتێکدا فەخری، ژنەکەی لەپشت پەنجەرەوە تەماشای دەکرد. بە هێواشی بەرەو قەپەنگەکە هات. لە سێبەرەکەیدا ئەوە دەبینرا دەشەلێ.

فەخری دەمودەست ئەوەی بینی، ئیدی بە چرای دەستیەوە هاتەدەر.

بەبێ دەنگی بۆ ماوەیەکی زۆر لەباوەشی گرت.

"فەخری، غەریبیم کردبووی. هەوڵدە لە ماڵ گلم دەیەوە، چیدی لێمەگەرێ بچمەوە دەرێ."

فەخرییش گریا.

ئینجا بە هەنسکەوە چرپاندییە گوێی: "دەی پیاوەکەم، وەرە ژووری."

ژنە بیستبووی هەموو دەستوپێوەندەکانی شا ئەویان بە ناپاک لەقەڵەمدابوو، ئەو کەسەی نیشتمانی بە گیانە توورەکان فرۆشتبوو. تا ئێستا بەو شێوەیە لە ژیانی مێردەکەی نەترسابوو. هەستێکی وەهای بۆ پەیدابوو، هەر باوەشپێکردنێکی دەکرێ دوایین باوەش بێ.

ئینجا فەخری خەمبارانە سەیری دەرکەی حەوشەی کرد و بە چرپەوە پێی گوت: "خۆشەویستەکەم فەرمو وەرە ژووری."

٣٦

لە کۆشکەکەدا

وەزیر هەر لە گوندی *ویلنجیک* مایەوە تا پاشا بە دوایدا بنێرێ، بەڵام بۆ مایەی دڵتەنگی ئەو هیچ خەبەرێک لە کۆشکەوە نەهات. کاتێکیش چاوەڕوانییەکە زۆری خایاند، بڕیاریدا خۆی دەستپێشخەری بکا و بچێتە کۆشک.

کاتێکیش چوو، پاشا لەوێ نەبوو. تەنانەت کابرای گەورە نۆکەریش، کە هەمیشە تووشی دەهات، لە هەچ کون و کەلەبەرێک دیار نەبوو. بە دوودڵییەوە پاڵی بە دەرکەی کۆشکەوە نا، کەچی بۆ مایەی سەرسامی، هیچ مۆمێک لەسەر تاقەکانی دانەگیرسابوون. ئینجا لە دەرکەی هۆڵی مینابەندەکەی دا و بە لەسەرخۆیی گوتی: "خاوەنشکۆ، منم وەزیر، من لێرەم."

هیچ وەڵامێک نەبوو.

ئەمجارەیان بە دەنگێکی بەرزتر بانگیکرد. "خاوەنشکۆ، ئەرێ ئێوە لێرەن؟" ئەوەی لە مێشکی خۆیدا هەڵسەنگاند ڕاستەوخۆ بێ پرس سەر بە ژوورەکەدا بکا، لێ هەر زوو ئەو بیرۆکەیەی بەلاوەنا و وەهای نەکرد. لە دەرەوە بانگی سەردەستەی پاسەوانانی کرد.

"ئەرێ ئەو خەڵکە بۆ کوێ ڕۆیشتوون؟"

پیاوەکەش پێی گوتەوە: "مەبەستت چییە؟"

"هیچ کەس لێرە نیە، باشە پاشا لە کوێیە؟"

"هەر دەبێ خاوەنشکۆ لە کۆشک بێ."

وەزیر جارێکی دیکە چووەوە ژوور. بە ڕاڕەوە درێژەکەدا ڕۆیشت و بانگی گەورەنۆکەری کرد: "ئاغا موشیر!"

ویستی بچێتە ناندینەکە، بەڵام داخرابوو. پاشان دەرکەی هۆڵی مینابەندەکەی کردەوە. "خاوەنشکۆ، تۆ لێرەی؟ ئەرێ هەموو شتێک باشە؟"

هەردەبێ وابێ، هەردەبێ پاشا شەوەکەی لە حەرەمسەرا بەسەربردبێ. هەربینا گەڕایەوە. وەزیر چووە سەر کورسییەک دانیشت و لاقی ڕاستەی لەبەر ئازار شێلا.

زۆری نەبرد گوێی لە دەنگەدەنگێک بوو لە پاشخانی کۆشکەکەوە هات، لەبەر غەڵبەغەڵبەکە لە شوێنی خۆی هەڵسا. دەنگەدەنگەکە هی ژنەکانی پاشا بوو، لە حەرەمسەراکەوە دەهات. هەر دەبێ شتێکی گرنگ قەومابێ، ئاخر پەنجەرەکان دەشکان و ژن و منداڵیش قیژە و هاتوهاواریان بوو لە کۆتایی ڕاڕەوەکەدا هەر لە پشت دەرگا وەستا بوو. تۆ بڵێی لە درزی دەرگاوە تەماشا بکا بزانێ چی هەیە؟ یان وەها باشە بانگ بکا بەڵکو یەکێک بە پیر دەنگییەوە بێ؟ شتەکە لە سەرچڵی خاڵی نەبوو، خۆ ئەگەر شا ئەم شتە بە خۆتێهەڵقورتان لە کاروباری تایبەتی و کەسی لەقەڵەم بدا، لێکەوتەی باشی نابێ. ئەوە بوو لەپشت دەرکەکە وەستا و گوێی

هەڵخست. ئەو هەر گوێی لە دەنگی ژن و منداڵ و لە خواجەباشی سەرداری حەرەمسەرا بوو.
وەزیر وەها لە دەنگ و هەرایەکە تێگەیشت، ژنان ویستوویانە لە حەرەمسەراکە بێنەدەر، بەڵام خواجەباشی و قەرەواشەکان لێنەدەگەڕان و هەوڵیان دەدا هەر لە ژوورەکان بیانهێڵنەوە و دەرنەچن. پشێوییەکە لە دەست دەرچوو. ژنان هەر شتیان بە دەرکەی حەرەمسەراکەدا دەدا و خەریکی ئەوەبوو بیشکێنن. وەزیریش نەیدەتوانی چیدی لە تەماشا بمێنێتەوە. ئینجا دەرکەی نیوە کردەوە و بانگی کرد: "خانمان! ئەوە چی لە گۆڕێدایە؟"
لەبەر پاشاگەردانی هەراوبەزمەکە کەس گوێی لە بانگکردنەکە نەبوو.
"خانمان! ئەوە منم، وەزیرم. ڕێگەم بدەن بەڵکو یارمەتیتان بدەم."
دیسان کەس دەنگی ئەوی نەبیست. تۆبڵێی ژنەکان لەبەر ئەوە ئەوەندە تووڕە و ئۆقرەیان لەبەر براوە، شا شتێکی لێهاتووە؟ تۆ بڵێی مردبێ؟ تۆ بڵێی خواجەباشی بۆ ئەوە لێناگەڕێ ژنەکان بێنەدەر تا هەواڵێکی وەها سامناک بشارێتەوە و دزە نەکاتە دەرەوە؟
وەزیر نەیدەتوانی لەوە زیاتر دان بەخۆیدا بگرێ، بە دەستەکانی چاوەکانی خۆی داپۆشی و لێ وەنێو حەرەمسەراکە کەوت.
هەر دەڕۆیشت و هاواری دەکرد: "خانمان؟ پاشا لە کوێیە؟ ئەوە چی قەوماوە؟"
ئینجا بێدەنگیی باڵی بەسەردا کێشان. ژنان بە هاتنی لەناکاوی وەزیر سەریان سوڕما. ئاخر هەموویان بی سەرپۆش بوون، ڕووبەندیان لە خۆیان نەدابوو، بۆیە بەتەواوی پەشۆکان.
خواجەباشی هاواری کرد: "دەی سەرتان داپۆشن!"
قەرەواشەکانی ژنانی حەرەمسەرا غاریان دا و لەچک و ڕووبەند و سەرپۆشیان هێنا و دایانە ژنەکان. کاتێکیش ژنەکان خۆیان داپۆشت،

ئینجا وەزیر دەستی لە چاوی کردنەوە جارێکی دیکەش لێی پرسینەوە ئاخۆ چی بووەتە مایەی ئەو هەراوزەنایە.
ژنەکان دەستیان بە گریانێ کرد، هەروەک ئەوەی باوکیان یان کاکیان بینیبێ، کەسێک کە بتوانن دەردەدڵی لا هەڵڕێژن. پاشا و شاژنی دایک و شازادەکان ڕقیان لە وەزیر دەبووەوە، بەڵام لای ژنەکانەوە کەسێکی خۆشەویست بوو. ئەوان دەیانزانی ئەو ژنەکەی خۆی خۆش دەوێ و کاتێکیش دەچێتە سەفەر نامەی بۆ دەنووسێ. هەموویان سەرەتای یەکێ لە نامەکانی ئەویان لەبەر بوو، ئەو نامەیەی بەو شێوە دەستی پێدەکرد:
خۆشەویستەکەم،
هەمیشە کاتێک دێمەوە، لە ماڵ بە،
دەنا هەر بانگت دەکەم،
ژوور بە ژوور بە دواتدا دەگەڕێم تا دێیتەوە.

ژنێک بە هەنسکەوە گوتی: "هەمووان لێرە نەخۆشن، هەموو کەسێک لەو حەرەمسەرایەدا خەریکە بمرێ."
ژنێکی دیکە هەڵیدایێ: "دەرد، تاعون بەسەر ئەم حەرەمسەرایەدا زاڵە."
وەزیر پرسی: "ئەوە تۆ دەڵێی چی؟" وەک ئەوەی هێشتا بە باشی گوێی لە وەڵامی ژنەکان نەبووبێ.
"تاعون لەم حەرەمسەرایەدا بڵاوبۆتەوە."
ئەویش بە بڕوانەکراوی گوتی: "بۆچی وا دەڵێی؟"
یەکێ لە ژنەکان هاواری کرد: "ئەمشەو ژنێک مرد، ئەو هێشتا هەر لە نێو پێخەفەکەی خۆی دایە."
ژنێکی دیکە قسەکەی لێ وەرگرتەوە: "دەردێک لەو شارەدا بڵاوبووەتەوە. تەنیا ئێمە نەبێ، دەنا هەمووان دەیزانن."

"ئەم قسەیە وا نییە. من ئێستا لە شارەوە هاتووم، هیچ دەردێک لە گوڕێدا نییە. هەردەبێ ئێوە ترسا بن. ئەمە ترسە زەندەقی بردوون، لەوانەیە ئەو ژنەی نێو حەرەمسەرا بەر هۆکارێکی دیکەوە مردبێ."

"ئاخر زۆر ژنی دیکە نەخۆشن، پاشاش لێرە نەماوە. ئەو دایک و کچ و پشیلەکەی لەگەڵ خۆی برد وئێمەشی لێرە بۆ مردن بەجێهێشتووە."

وەزیر هێدمەی[٦٣] گرت. ئەو دووبەدوو لەگەڵ خواجەباشی دوا و تێگەیشت ئاخۆ چی بەسەر کۆشکەکەدا هاتووە. پێدەچوو پزیشکەکەی پاشا لە ژنە مردووەکەی حەرەمسەرا گومانی لە هەبوونی دەردی تاعونی کردبێ. ئەو بە متمانەوە پاشای لە دۆخەکە ئاگادارکردۆتەوە، پاشان شا بڕیاری دا بڕواتە هەوارێکی ئارام و بێ وەی.

وەزیر قسەی لەگەڵ ژنەکان کرد: "خانمان، خەم مەخۆن. مشووری هەموو شتێک دەخۆم." ئینجا ڕووی خۆی لە خواجەباشی کرد و پێیگوت: "دەی بڕۆ ژنە مردووەکە لە حەرەمسەرادا بێنەدەر و هەموو ژنە نەخۆشەکانیش لێرە لە قاوشێکی گەورە، لە دیوەکەی دیکەی کۆشک کۆبکەرەوە. منیش دەمودەست دەچم پزیشک ئاگادار دەکەمەوە." ئینجا ڕووی قسەی کردە ژنەکان: "دەرکەی حەرەمسەرا دەکرێتەوە، ئێوە دەتوانن بۆ وەرگرتنی هەناسەیەکی تەڕوتازە بچنەدەر. هەموو شتێک بە پاکی ڕابگرن، گەرماو و هۆدەکانتان پاک بکەنەوە. خۆتان و منداڵەکانیش پاک پاک بشۆن."

ئەم قسە باوکانەیەی وەزیر بە دڵی ژنەکان بوو، هێوری کردنەوە، بەم جۆرە دیسان ئارامیی بۆ حەرەمسەرا گەڕایەوە. دەمودەستیش تەرمی ژنە مردووەکە لەوێ لابرا و پزیشکیش بۆ ژنە نەخۆشەکان بانگ کرا. ژنان هەڵمەتێکی پاککردنەوەی گشتییان ڕاگەیاند و منداڵانیش ئازادانە جرتوفرتی خۆیان بۆ باخی کۆشکەکە دەستپێکردەوە.

---

[٦٣] هێدمەگرتن: شۆکبوون.

وەزیر دیسان لە ڕەفتاری نابەرپرسانەی پاشا نامراد بوو. ئەو بڕوای نەکرد تاعون لە تارانی دابێ، گومانی بۆ ئەوە چوو ژنانی حەرەمسەرا لە ترسان تۆقیون و شتەکەیان لەوەی هەیە گەورەتر زانیوە. ئینجا سواری ئەسپەکەی بووە و بەرەو قەزوین، بەرەو ئەو قونەگوندەی لەنێو چیاکان هەڵکەوتبوو ملی لێنا، بەڵکو لەوێ چاوی بە پاشا بکەوێ.
هەوای دەرەوەی شار هێنایەوە سەرخۆی، تووڕەییەکەی دامرکایەوە و تێگەیشتنێکیشی بۆ دەرچوونی شا بەم جۆرە لە لا پەیدا بوو. خۆی هەردەبێ شتێکی گەورە و دژوار لە ئارادا بووبێ.
ئەو لە دواگردیش ئاوا بوو، بەنێو مەزرادا ئەسپەکەی خۆی تاودا. لە سەر ڕۆخی ڕووبارێک خەڵکی بینی پاڵ کەوتبوون. سەرەتا وایزانی ئەمانە جوتێر و کشتیارەکانی ئەو دەوروبەرەن و لە چیمەنی تەنیشت ڕووبارەکە پشوودەدەن، لێ کاتێ لێیان نزیک کەوتەوە، بڕوای بە چاوەکانی خۆی نەکرد. خۆ ئەمانە خەڵکی کەترە[٦٤] و نەخۆشن، خەریکن دەمرن. خەڵک لەترسی تاعون ئەوانی لە گوندەکە دەرکردبوو.
وەزیر هەراسان بوو. لە هەموو شوێنێک هەر ژن و پیاو بوون وەک کەلاکی ئاژەڵی مردارەوەبوو لەو گۆڕە کەوتبوون. بینی چۆن دایکان منداڵەکانی خۆیان لە کفندا وەردەپێچان، دایبابی بینین بە خۆیان و منداڵەکانیان بەرەو چیاکان هەڵدەهاتن. بێدەسەڵاتانە بە لای تەرمی سێ ژندا ڕەتبوو لاقی نیوەڕوتیان لەنێو ڕووبارەکەدا بوو. کەسانێک گەچیان بەسەر تەرمەکاندا دەکرد تا لە سەگی تۆڕی و هارییان بپارێزن.

کاتێک وەزیر گەیشتە گوند تازە تاریک داهاتبوو. ڕاستەوراست بەرەو دەرکەی قەڵاکە ملی لێنا، بەڵام پاسەوانەکان ڕێگەیان پێگرت.

---

[٦٤] کەترە: کەسیرە، هیلاک، داهێزراو.

سەردەستەی پاسەوانەکان پێیگوت: "خاوەنشکۆ پێشوازی لە هیچ کەس ناکا."
"دەکرێ بە پاشا بڵێی وەزیر لەبەردەرگا وەستاوە؟"
کابرای تایین پێیگوتەوە: "تەنانەت پاسەوانەکانیش بۆیان نییە لە حەوشەی قەڵاکە نزیک بکەونەوە."
وەزیر تووڕەیی خۆی خواردەوە، ئینجا پێی گوتەوە: "خۆ دەکرێ لە دەلاقەکەوە بانگ بکەی کەوا من لێرە لە بەردەرگە وەستاوم."
پیاوەکە شێلگیرانە گوتی: "خاوەنشکۆ نایەوێ کەس ببینێ. هەر بە ڕاستی هیچ کەس. ئەو بە دەمی خۆی فەرمانی پێکردووین."
وەزیر خۆی بینی لە پشت دیواری قەڵاکەوە وەستاوە، باشە ئەرێ بەڕاست چی بکا؟ باشە پاشا چی لە تاعونێک بکا کە هەموو لایەکی داگرتووە؟ خۆ ئەگەر کەسێک شتێکی لەدەست بێت و بیکا هەر وەزیرە. ئەدی بۆچی لێرە وەک سواڵکەرێک لەبەر قاپیی شا بوەستێ تا لێی بپاڕێتەوە بەڵکو قسەی لەگەڵدا بکا؟
بڕیاریدا بگەڕێتەوە و تا پێیدەکرێ لە تاران شتێک بکا ئەم پەتایە بوەستێنێ. بەڵکو داوای یارمەتی لە ڕوس و بریتانییەکان بکا. وا باشە ڕاستەوخۆ بچێتە لای باڵوێزی بریتانی و لە ڕەوشەکە ئاگاداری بکاتەوە. دەکرێ باڵوێزیش داوا لە لەندەن بکا بەڵکو تیمی پزیشکانی خێرخواز لە ڕێی هەراتەوە بەرەو تاران بنێرن. ئەم بیرۆکەیە تاکە فریادڕەس بوو.
وەزیر ویستی بەرە تاران بکەوێتەوە ڕێ، بەڵام دیمەنی ئەو پاشا بێباکەی خۆی لە قەڵایەکی ئارام و بێ وەیدا حەشار داوە تووڕەی کرد. ئاخر خۆ پاشا بەرپرسیارێتی گەلی لەسەر شانە.
ئینجا لە شوێنی خۆیەوە هاواری کرد: "پاشا! وەزیر لێرەیە! وەزیر هاتووە! ئەوە منم وەزیر، لێرەم!"
پاسەوانەکانیش بێهودە ویستیان وەزیر لەوێ دووربخەنەوە.

وەزیر جارێکی دیکە بانگی کردەوە، ئەمجارەیان توندتر: "پاشـــا، وەزیر لێرەیە، وەزیر! وەزیر!"
ئەوسا فەرماندەی پاسەوانەکان دەستی گەیاندە تفەنگەکەی، لێ نەیوێرا لوولەکەی لە وەزیر بکا. ئەویش دەستی بۆ تفەنگەکەی خۆی برد تەقەی بە هەوادا کرد، لەکاتێکدا هێشـــتا هەر لەســـەریەک بانگی دەکرد: "وەزیر لێرەیە!"
لەبەر دەرگە بووە هەرا و پاشاگەردانی، ئەسپەکان دەیانحیلاند، سەگی ئێشـــکچی دەوەڕین، پاســـەوانەکانیش هەوڵیان دا وەزیر لە دەروازەی قەڵاکەوە دوور بخەنەوە.
لە ژوورەوەش پـاشـــا کڕوبێدەنگ گوێی لێگرتبوو. گوێی لە دەنگی داردەســـتی دایکی بوو. مەهدولیا هاتە پشـــت کوڕەکەی گوتی: "دووڵ مەبە! بیکوژە. ئەو زۆر بە دەسەڵات بووە."
کەچی لەهەمان کاتدا دەرگای قەڵاکە کرایەوە. تاج سـولتانی کیژی پاشـا بەخۆی و مەشـخەڵێک بەدەسـتەوە هاتەدەر. بە ئارامی ڕووی لە وەزیر کرد: "سەلام وەزیر. ئەرێ من چیم پێدەکرێ بیکەم؟"
وەزیریش وەڵامیدایەوە: "نا ، نەخێر کچەکەم، نەخێر. من شـــادمانم کە خاتوونی شازادە تەندروستە، ئەوەندە بۆ من بەسە."
"من بیســـتم تۆ لەبەرەی باشـــوور بریندار بووی. خەمم لێخواردی، لێ ئێســـتا خۆشـحاڵم جارێکی دیکە دەتبینمەوە. ئێسـتا چۆنی ئاغای وەزیر؟ زۆر جار بیرم لێ دەکردییەوە."
قســـەکەی تاج بۆ وەزیر مایەی ســـەرســـامی بوون. تووڕەییەکەی دامرکاندەوە. لە شـوێنی خۆیەوە تەماشـایەکی کرد، بینی خاتوون لەبەر تاریکی وەستاوە، لایەکی ڕووی لەبەر تیشکی مەشخەڵەکەی دەستی بە تەنیشـت دەرکەکەوە ڕووناکە. وەزیر بینی تاج سـولتان گەورە بووە و هەروەک شازادە خاتوونێکی ڕاستەقینە دەجووڵێتەوە.

"کیژەکەم، سوپاسی ئەو وشانەت دەکەم، کە هەروەک دڵت گەرمن. من باشترم. تۆ شازادە خاتوونێکی ناوازەی."
تاجیش بە خەندەوە هاتەوە قسە: "سوپاست دەکەم."
وەزیر بە دەم ئەم قسانەی: "فەرموو تۆ بڕۆرەوە ژووری، باش ئاگات لە خۆت بێ." کڵاوەکەی بەرزکردەوە و هەندێکی بۆ چەمایەوە، ئینجا سواری ئەسپەکەی بوویەوە و بە کلکی بارگیری دادا و بەڕێگەی خۆیدا گەڕایەوە.

٣٧

پەتۆی ڕەش

تاعون لە تارانی دا، بەڵام ئینگلستان لە کاتی خۆیدا دەستی یارمەتی بۆ وەزیر درێژ کرد. ئەوان پەرستاری هیندییان ناردنە گوندەکانی دەوروبەری تاران تا بەر بە بەڵایەکە بگرن و لەناویبەرن. لەهەمان کاتیشدا پزیشک و داودەرمانی ڕوسیشی فریاکەوت. ڕوسەکان لە شارەکانی لای باکوور بۆ چارەسەرکردن خێوەتیان لای مەیدانی بازاڕەکان هەڵدا.

بە هەزاران کەس لە ناو تاران و دێهاتەکانی دەوروبەریدا مردن. لە حەرەمسەراشدا سێ ژنی دیکە لەبەر نەخۆشییەکە دەرنەچوون. خەڵکەکەش هەموو ڕۆژانی هەینی دەچوونە مزگەوتی گەورە، لە نوێژی هەینی و لەدوای ئیمامەوە دوعایان دەکرد و لەخودا دەپاڕانەوە بەڵکو ئەو بەڵایەیان لە کۆڵ بکاتەوە. دیاربوو دوعای ئەو هەموو خەڵکە گیرۆ بوو، چونکە پێشوەختە زستان هات، سەرمایەکی وەها داهات بەردی

شاخەکانیش خۆیان لەبەر نەدەگرت. یەک هەفتە لەسەر یەک بەفر باری، داروبەرد بوو بەشەختە. ڕەوشەکە ئەوەندە نالەبار و تووش بوو مرۆ نەیدەزانی لەسەرمان ڕەق دەبێتەوە یان بەدەردی تاعونەکە سەری تێدا دەچێ.
بەڵا و سەرما بە لایەک، ئینجا برسیەتی و قاتوقڕیشی هاتەسەر. ئەزمون ئەوەی نیشانی خەڵکەکە دا، لەبەر برسییەتی و قاتوقڕی، تاعونیان لەبیر چووەوە.
لێ لە بەشی باشووری وڵاتدا تێبینی ئەوە نەکرا بەڵای تاعون لێیدابێ. بریتانییەکان لە کەنداوی فارسییدا خەریکی دروستکردنی بەندەرەکان بوون و لە شاری مەسجد سولەیماندا بەردی بناغەی یەکەمین دامودەزگای نەوتیان لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا دانا.

پاشا هەموو ئەو ماوەیە هەر لە قەڵاکە مایەوە و فەرمانەکانی بە پەیکدا دەناردنە تاران. بەڵام بەر لەوەی بەفرە ئەستوورەکە بباریێ و پەیوەندیی ئەو بە دنیای دەرەوە ئەستەم بکا، گەڕایەوە کۆشکەکەی خۆی لە تاران. خۆشی بەدوورگرت لەوەی سەری حەرەمسەرادا بدا، ئەوەشی لێ قەدەغەکردن باس لە مەرگەساتی ئەوانە بکەن، کە بە دەردەکە سەریان نایەوە.
لە یەکێ لە شەوە ساردەکانی زستان، ئەو شەوانەی کوچە و کۆلان چۆڵ چۆڵ بوون، خەڵک دەرکە و پەنجەرەیماڵەوەیان باش گاڵەدا، درزی پەنجەرەکانیان بە پەتۆ باش گرتبوو، لەوکاتەدا شا بەدوای وەزیریدا نارد. لەپاش ئەو ئێوارەیەی وەزیر بە سواری ئەسپ لێدا چووبووە قەڵاکە و پاشاش فەرمانی دابوو قاپییەکەی لێنەکەنەوە، هیچ پەیوەندییەکی دووبەدوویی لەگەڵ شادا نەکردبوو. هەر لە ڕێی تەتەرەوە

پەیامەکانیان بۆ یەکدی دەنارد. دیاربوو پاشا ویستبووی وەزیر سەرما بچێژێ بۆیە بەو شەوە ویستوویەتی ببینێ.
فەخری، ژنەکەی وەزیر لەگەڵ گەیشتنی پەیامەکە پێیگوت: "هەستێکی خراپم هەیە، باشتر وایە بەتەنیا نەچی."
"خەمێ مەخۆ، زۆر نابا دێمەوە."
فەخری پێیگوتەوە: "گوێم لێبگرە، بەهانەیەک بدۆزەوە، بڵێ بەیانی دێم و سەری پاشا دەدەم."
"ئەمە نابێ. شا بەدوایدا ناردووم و پێویستی بە منە، دەنا بەو درەنگانی شەوە بەدوایدا نەدەناردم."
فەخری بە گریانەوە: "خوایە، بە هانامانەوە وەرە."

"*وەزیرکوشەن*" لە مێژووی ئێراندا چەمکێکی ناسراوبوو، هاوواتاکەشی "بمرێ وەزیر! بوو.
کوشتن و لەناوبردنی وەزیری لێهاتوو شتێک نەبوو لە بازنەی دەرباری پاشایەتی بەدەر بێ. هەموو وەزیریک دەیزانی ئەو ئەگەرە لە ئارادایە، کاتێکی چاوەڕواننەکراو هەیە تا پاشا بیکوژێ. نموونەش کەم نین؛ کوشتنی پاشا بە دەستی شازادە، پاشا کوڕ و براکانی خۆی سارد کردبێتەوە. سەربردەی (حەسەنک)[٦٥]ی گەورەوەزیر نموونەیەکە هەمووان دەیانزانی. حەسەنک کەسێکی خۆشەویست و دەستڕۆیشتوو بوو. لە ڕۆژێکی شوومدا سوڵتان بانگیکرد. حەسەنکیش دەیزانی لە دەرباری سوڵتانەوە بێزراوە، لێ هەرگیز گومانی بۆ ئەوە نەچوو سوڵتان

---

[٦٥] مەبەست حەسن کوڕی محەمەد میکایلی، ناسراو بە حسنک، دوایین وەزیری سوڵتان محەمەد غەزنەوی بوو، بە بڕیاری مەسعود غەزنەوی و بە فتوای خەلیفەی بەغداد گوایە کەسێکی قرمتی یان ئیسماعلییە لە ساڵی٤١٠ی کۆچیدا لەدار درا. وەرگێڕ

بیەوێ بیکوژێ. ئیدی هەر پێی نایە کۆشـــک، دەرکەی لەســـەر داخرا و ئابلۆقە درا. بەیهەقی[٦٦]، تۆمارنووســـی ســـەدەکانی ناوەڕاســـت، دیمەنی کوشتنی حەسەنکی لە کتێبەکەی خۆی بەم شێوەیە تۆمارکردووە:

ڕۆژێک حەســەنکی گەورەوەزیریان لەســەر پشتی ئەســپێکی بەستەزمان بۆ بەر پەتی ســێدارە هێنا. ئەو هەرگیز ســواری ئەســپێکی وەها بچکۆلە نەبووبوو. کابرای جەللاد ویستی چاوەکانی بە پارچە پەڕۆکێک ببەستێ، لێ حەسەنک ڕەتیکردەوە چاوی ببەسترێ.

سوڵتان بانگیکرد "بەردبارانی کەن!"

لێ گەلۆ، کەس بەردێکی تێنەگرت.

ئەمجارە سوڵتان بانگیکرد: "لەداریدەن!"

جەللادەکە حەســـەنکی لەدار دا. حەفت ســـاڵ حەســـەنک هەر بەدارەوە کراوەبوو. خۆرەتاوی ئێرانی تەرمەکەی ســـــووتاند و بای ڕۆژهەلاتیش خۆڵەمێشەکەی پەخش کرد.

نموونەیەکی دیاری دیکەش هەبوو، ئەویش کوشـتنی گەورەوەزیر میرزا تەقی خان بوو. بەیانییەک سەر لەزوو، میرزا دەچێتە گەرمای شار خۆی بشـوا. دوای خۆشـوشـتن دەچێتە سـەر کورسـیی سـەرتاش دادەنیشـێ. دەلاکەکەش تیغەکەی زۆر بە باشـــی بۆ دەســـوێ، مووی گەردنی بۆ دەتراشێ، پاشان لە ڕاستی دەماری خوێنهێنەردا دەستی توند دادەگرێ و دەمارەکەی دەبڕێ. ئەو ئەم کارەی بە فەرمانی پاشا کرد.

فەخری ئەو چیرۆکانەی دەزانین، بۆیە دەترسا چارەنووسی مێردەکەشی بەهەمان مەرەد بڕوا.

---

[٦٦] مەبەست ابو الفضل بەیهەقییە (٩٩٥-١٠٧٧)زایینی، مێژوونووسی دەرباری غەزنەوییەکان بووە. وەرگێڕ

وەزیر بە ژنەکەی خۆی گوتەوە: "مەگریێ." ماچی کرد و ئینجا سواری ئەسپەکەی بوو بەرەو کۆشک لێیخوڕی.

کاتێ گەیشتە بەردەرکەی کۆشک، بینی پاسەوانەکان هی جاران نین. ئاخر ئەم سەردەستەی پاسەوانانی نەبینیوە، پێشتر یەکێکی دیکە بوو. خۆی وەک عورفێکی لێهاتبوو، هەر کاتێ وەزیر لە مەیدانەکە وەدەرکەوتبا، فیکەیەک لێدەدرا، ئینجا سەرۆکی پاسەوانەکان دەهاتەدەر و بەڕێزەوە ئیکلامی بۆ وەزیر دەکێشا. ئەم جارەیان دونیایەکی کشومات، هیچ شتێک لەم شتانە ڕووی نەدا، سەردەستەی پاسەوانەکانیش لە شوێنی خۆی نەجوولا.
ئەو هێشتا هەر لەسەر پشتی ئەسپەکەی بوو، خڕەی دەرگا هات و کرایەوە. گومانی بۆ ئەوە چوو، لەدوای ئەوەوە دەرکەیان داخستبێتەوە. چلۆپۆپی دارەکان لەبن بەستەڵەکدا سەریان شۆڕ بووبوونەوە. بۆڕیە دووکەڵی سەربانی کۆشک دووکەلی لێهەڵدەستا و مەشخەڵەکانی لای حەوزی ئاوی حەوشەکەش هەڵکرابوون. سایەی پاشا لە ژووری کاری خۆی لەسەر پەردەکەوە دیار بوو، وەک ئەوە وابوو لە پشت پەردەوە سیخوڕی بەسەر وەزیرەوە بکا.
وەزیر لە ئەسپەکەی دابەزی و لغاوەکەی دایە دەستی یەکێک لە نۆکەرەکان، کە ئەو نەیدەناسی. کابرا کەسێکی چوارشانەی تێکسمڕاو بوو، پێنەدەچوو هیچ کارامەییەکی مەیتەری بە ڕوخسارەوە دیاربێ.
وەزیر بە ئەسپایی بەسەر پەیژە بەستووەکاندا بازی دا چووە نێو کۆشک. ڕاڕەوەکان تاریک بوون، بەڵام چرایەک بچووک لە دەرکەی هۆڵی مینابەندەکە هەڵکرابوو.
کەشوهەواکە مایەی گەف و هەڕەشە بوو. دەنگێک لە هەناوی خۆیەوە پێیگوت، واباشە بەرلەوەی کارلەکار بترازێ بگەڕێیتەوە، بەڵام خۆ

نەیدەتوانی بۆ دواوە بگەڕێتەوە، ئاخر شا ئەوی بینی بوو، کەواتە چاوەڕێی دەکا. خۆرسکانە ئاوڕێکی لەدوای خۆی دایەوە، دەرکەکەی کردەوە ویستی بچێتە دەرەوە. لێ ئەو پیاوەی سەری ڕێشمەی ئەسپەکەی لێوەرگرت لەسەر پەیژەوە وەستابوو.

ئینجا بە نەرمی بە وەزیری گوت: "پایەبەرز چاوەڕێت دەکا." ئەمەی گوت و دەرکەکەی پێوەدایەوە.

وەزیر گەڕایەوە هۆڵی مینابەندەکە، بە نەرمی لە دەرکەی دا و بانگی کرد: "ئاغا موشیرا!"

لە تاریکیەوە دەنگێک هات: "فەرموو وەرە ژوور، ئاغای پەردەدار لێرە نییە."

لە هۆڵی مینابەندەکەدا هەموو پەردەکان دادرابوونەوە، بەڵام ژووری چلچلراکە ڕووناک بوو. وەزیر بەسەر مافورە گەورۆنە کەسکەکەی هۆڵەکەدا ڕۆیشت، چووە سەر کورسییە ڕەنگ هەنارییەکە دانیشت و لاقەکانی خۆی شێلا، دیسان ئازاری دەدایەوە.

هەموو جارێک، کە ئەو لەو هۆڵەدا چاوەڕێی هاتنی پاشای دەکرد، بە سەرسامییەوە سەرنجی لە تانوپۆی مافوورە ڕاخراوەکەی بەرپێی دەدا. ئاخر یەکێک بوو لە مافوورە هەرە نازدارەکان تائێستا چنرابێ. داوی باریکی تەلایی و هەزاران داوی وردیلەی دیکە تانوپۆییەکەی وەها بە گوڵ و گوڵوک نەخشێنرابوو، هەر خواخوات بوو لێی ڕابمێنی.

کەس نەیدەزانی ئاخۆ کەی ئەو مافوورە شاهانەیە چنراوە، لێ مرۆ لەو بڕوایەدا بوو هی کۆشکە ئێرانییە دێرینەکان بێ، ئەوانەی سێزدە سەدە پێشتر بە دەستی موسڵمانان ئاگریان تێبەردرا، ئەوکاتەی دەوڵەتی ئێرانی ڕوخا. ئیدی شوێنکەوتووانی محەمەد هەموو کۆشکەکانیان تاڵانکردن و ئاگریان تێبەردان، لێ یەکێک لە نۆکەرەکان توانیبووی ئەم مافوورە دەرباز بکا.

ئەم خەیاڵڕۆیشتنە وای لە وەزیر کرد باشتر بێتەوە سەر خۆی.
"چییە دەڵێی وەزیر ترساوە، من تۆم وەها نەناسیوە. تۆ شەکەت و ماندووی، دەی هەفتەیەک برۆ فەراهان و پشوو بدە." ئەو ئەم قسەیەی بەخۆی گوتەوە.
لە پشت دەرکە بچکۆلەکەش، کە هەمیشە هەر کابرای پەردەدار بەکاریدەهێنا، گوێی لە تەپەی پێ بوو.
بانگی کرد: "ئاغا موشیر!"
هیچ وەڵامێک نەبوو. بەرەو لای دەرکە بچکۆلەکە ڕۆیشت بزانێ چ باسە، کەچی ئەو دەرکەیەی هەمیشە لەسەر گازەرای پشت بوو، گاڵە درابوو.
گوێی لێیبوو یەکێک هەنگاوی هەڵدەهێنا. "ئاغا موشیر، ئەوە تۆی لەوێ؟"
کاتێک بێدەنگی باڵی بەسەردا کێشانەوە، ترسێک پەڕیە دڵی. ئەو پەردە درێژانەی هەمیشە پاشا لەوێوە سەریدەرێناو پەیدا دەبوو، جووڵایەوە.
وەزیر چاوەڕێی کرد پاشا بێ، بەڵام خۆ ئەو نەبوو، بەڵکو شەرمین بوو، سەری لە بن پەردە دەرهێنا.
وەزیر ئاهێکی پێداهاتەوە بانگی کرد: "شەرمین. وەرە، دەی وەرە ئێرە!"
لێ پشیلەکە لەجێی خۆی نەبزووت. وەک ئەوەی بۆنی شتێکی ناخۆشی کردبێ. تاوێک لە وەزیر ڕاما، ئینجا سەری بردەوە پشت بەردە و ون بوو. شەرمین ئەوەی بۆ وەزیر ڕوونکردەوە، دۆخی ئێستای هۆڵی مینابەندەکە ئاسایی نەبوو، دەنا هەر یەکسەر بۆی دەهات و خۆی لە لاقەکانی هەڵدەسووی.
وەزیر دوودڵ بوو. بەڵکو ڕاستەوخۆ لە شا وێبکەوێ:. "خاوەنشکۆ، من لێرەم، چاوەڕێی ئێوەم.
بۆ لای پەردەکە ڕۆیشت.
سەرلەنوێ بانگی کردەوە: "خاوەن پایە! تۆ لەوێی؟"

پێدەچوو پاشا هەر لە تەلارەکە نەمابێ، وەزیریش سەرچیخ چووبوو بەوەی سایەی پشت پەردەی بە هی پاشا زانیبێ. بەدەست لەپشتەوە گرێدان بەنێو هۆڵەکەدا هەر ڕاوێچکەی دەدان. هەستیکرد کەوتۆتە داوێ. هەر لەسەرەتاوە جەستەی ئاگاداری کردبووەوە، بەڵام خۆ ئەو ئاماژەکانی بەهەند هەڵنەگرتن.
ئێ باشە، دەبووایە چی بکردبایە؟ نەیدەتوانی خۆی بشارێتەوە، نەیدەتوانی لە ماڵ بمێنێتەوە یان نەیدەتوانی هەڵبێ. ئەو دەبوایە گوێڕایەڵی پاشا بێ، هەر بۆیە بەدەم بانگکردنەوە هاتبووە کۆشک.

هەمیشە دوژمنەکانی حیسابی تایبەتیان بۆ دەکرد و زەفەریان پێنەدەبرد، ئەو بیریشی لەوە نەکردبووەوە لە نێو هۆڵی مینابەندەکە تەڵەی بۆ دابنێنەوە.
ئەو بوێری دایەوەبەر خۆی. کێ ناڵێ شا لێی تووڕەیە و بیەوێ بەم شێوەیە بیشکێنێ بەوەی ماوەیەکی زیاتر لە پێویست چاوەڕێی بکا؟ سەرباری ئەو هەموو شتانەش، شا چی لێدەکا؟ کاتێک باوکی ئەو پاشایە داوای لێکرد ببێتە سەروەزیری کوڕەکەی، ئەویش یەک مەرجێکی شاهانەی لێ داواکرد: "ئەگەر شازادەی جێنشین بە قوڕئانێ سوێند بخوا هەرگیز نەمکوژێ."
شازادەی جێنشینیش بە پێکەنینەوە گوتی: "من سوێند بە قورئانێ دەخۆم، هەرگیز دەستم بە خوێنی تۆ سوور نەبێ." ئەوسا پاشای باوک دەستی وەزیری خستە نێو دەستی کوڕە جێنشینەکەی و گوتی: "ئێستا من بە ئاسوودەیی سەردەنێمەوە." کاتێک وەزیر لە مێشکی خۆیدا ئەو وشانەی پاشای بەبیرهاتنەوە، هێدمە گرتی. ئەرێ، شا سوێندی نەخوارد بەوەی هەرگیز وەزیر نەکوژێ، بەڵکو بەوەی دەستی بەخوێنی ئەو

سـوور نەبێ. خۆ دەکرێ کاروباری کوشـتنەکەی ئەو بە یەکێکی دیکە بسپێرێ.

مەشخەڵە چرای لای حەوزەکە کوژێنرانەوە و ئەو ناوە بە جارێک تاریک بوو. دەرگـاکەش داخرابوو، هیچ پـاسـەوانێکیش دیـار نەبوو. وەزیر سـەرچیخ نەچوو بوو، خۆی دەبووایە بگەیاندبایە شـوێنێکی ئارام و بێوەی. خێرا بۆ لای دەرکە ڕۆیشـت و کردیەوە، لەوێ تووشـی پاسەوانێکی چوارشانە بوو، وەک دیوار لە ڕاڕەوەکە وەستابوو.
وەزیر بە کابرای پاسـەوانی گوت: "پێموایە ئێستا پاشا سـەری زۆر قاڵە، لەوانەشە پتری پێبچێ. دەچم دەستنوێژ هەڵدەگرم.
"تۆ ناتوانی لێرە بڕۆی، خاوەنشکۆ چاوەڕێت دەکا."
"شتەکە زۆر ناخایەنێ."
پاسەوانەکە پێیگوتەوە: "نەکەی بڕۆی."
وەزیریش بە تەوسـەوە پێی گوتەوە: "وا تێبگەم لێرە دەستبەسەرم؟"
کابرا بەتوندی پاڵێکی بە وەزیرەوە نا و کردییەوە ژوور و دەرکەکەی لەسەر داخست.
وەزیر لە دڵی خۆیدا بەخۆی گوتەوە: "نەکەی بترسی، حەوسەڵەی خۆت لەدەست نەدەی."
ماوەیەک هەروا لە ناوەڕاستی هۆڵەکە وەستا، ئینجا بەرەو لای شـێرەی ئاوی پاشا ڕۆیشت، کە لەسـەر مێزیک لە گۆشـەیەکی هۆڵەکە دانرا بوو. بە ئەسـپاییەوە دەسـتنوێژی هەڵگرت. ڕووی لە کەعبە کرد و نوێژەکەی خۆی دابەسـت. ئەمەش تـاکە ڕەفتـار بوو تـا هەندێ ئـاسـوودەیی پێببەخشێ. نوێژەکەی خۆی دابەست و لەجاران پتر درێژەی پێدا، کەچی پاشا هەر دەرنەکەوت.

تۆ بلێی شا لە کوێ چاوەڕێ بکا؟ خۆ ئەگەر ویستبێتی سووکایەتی بە وەزیر بکا، کردی و سەرکەوتووش بوو. خۆ ئەگەر نەخشەیەکی دیکەی هەبووبێ، باشە بۆ هیچ ناقەومێ؟
لەپڕ ئەوەی بە مێشکدا هات، ئێستا شەوی هەینییە و لە ڕۆژانی هەینیشدا حەرامە کەس بکوژرێ. مانگ ڕێک لەسەر کۆشکەکە هەڵاتبوو، کاتەکەش سەروبەندی نیوەی شەو بوو. ئیدی کەوتە سەر ویرد خوێندنەوە: "*ئەشهەدو ئەن لا ئیلاهە ئیللا ئەڵڵا، وە ئەشهەدو ئەننە محەمەدەن ڕەسولوڵلا*. گەواهی دەدەم تەنیا یەک خودا هەیە ئەویش ئەڵلایە، هەروەها گەواهی دەدەم محەمەد نێردراوی ئەوە."
مرۆ ئەوکاتە ئەم وشانە دەڵێتەوە، کاتێک تەواو دڵنیابێ مردن لێی نزیک بۆتەوە. دووریش نەبوو شا لە شوێنێک بەدزییەوە چاوی لەسەر ئەو بێ، چۆن وەزیر، پاڵەوانەکە، ئەو پیاوەی ویستوویەتی ئەو لەسەر تەخت لابەرێ. گیرۆدەی دۆخێک بووە، دەربازبوونی ئەستەمە.
وەزیر بە دانبەخۆداگرتنەوە لەنێو ژوورەکەدا دەهات و دەچوو. ئێستا بۆ مردن ئامادەیە، هەندێک هێور بووبووەوە. جارێکی دیکە لە مافوورەکەوە ڕاما، هەر بەڕاستیش جوانترین مافوور بوو بە دەستی ژنە ئێرانییەکان چنرابێ. پێدەچوو زۆر وەزیری دیکەش پێش مەرگی خۆیان، بەسەر مافوورەکەدا ڕۆیشتبن.
مانگ لەسەر ئاسمانی کۆشکەکە ئاوا بوبوو.
لەبەر خۆیەوە بە بردەبردێکەوە گوتی: "کاتی هاتووە."
دەرگا کرایەوە. سێ پیاوی تێکسمڕاوی چوارشانەی لێ وەژوور کەوتن. پەتۆی گەورەی ڕەش و کندریان پێبوو.
وەزیر بە توندی هاواری کرد: 'لا ئیلاهە ئیللا للا..."
دوو لە پیاوەکان غاریان دایێ و لە پشتەوە گرتیان و دەستیان لە پشتەوە توند بەستنەوە.

"لا ئیلاهە ئیللا للّا" وەزیر وەها هاواری کرد، لێ نەیتوانی ڕستەکە تەواو بکا، سێیەمینەکەیان پارچە پەڕۆیەکی توند لە زاری پەستی.
وەزیر بە چنگەڕنێ خەریکبوو خۆی لە دەستیان ڕاپسکێنێ، لێ بەرزەفتیان کرد و بە هەرسێکیان لە زەویان دا، ئینجا بە چەند جوولەیەکی خێرا لە پەتۆ ڕەشەکەیان وەرپێچا. ئەویش تێکۆشا بەڵکو دەست و پێی خۆی بجوولێنێ و خۆی بکاتەوە، لێ هەرزوو پیاوەکان بە کندر توند بەستیانەوە و وەک فەردەیەک لەسەر زەوی هەڵیان گرت و بردیانەدەر.
کاتێکیش ئارامی بۆ ژوورەکە گەڕایەوە. پشیلەکە سەری دەرهێنایەوە. بەسەر مافوورەکەدا ڕۆیشت و لێرە و لەوێ هەر بۆنی دەکرد.
پەردەکە لادرا و شا بەدەرکەوتەوە. هێشتا هەر شەو بوو، مەشخەڵ لەسەر حەوزەکە هەڵکرانەوە و پاسەوانەکانیش بێباکانە لەبەردەم دەرگا وەستانەوە وەک ئەوەی هیچ شتێک ڕووی نەدابێ.

٣٨

بێدەنگی

دوای کوشتنی وەزیر، ئەمیری دەستەڕاستی، یارمەتی ژن و ماڵ و منداڵی دا تا لە تاران هەڵبێن. هەموو دۆست و برادەرانی وەزیریش ڕایانکرد. ئەمیر خۆشی خۆی لەبەر چاوان شاردەوە.
لە کۆشک بووە شایی و لۆغان. نەیارەکانی وەزیر پیرۆزباییان لەیەک دەکرد بێ ئەوەی ناوی کوژراوەکەش بهێنن. مەهدولیا کە چیدی نەیدەتوانی بە پێی خۆی بڕوا، هەموو ڕۆژەکەی لە پێشوازیی میوانەکانیدا بوو. زلهێزە دەرەکییەکانیش بە بێدەنگی چاودێریی بارودۆخی گۆڕانی دەسەڵاتیان لە وڵاتدا دەکرد.

لە هیچ شوێنێکیش بە فەرمی مردنی وەزیر ڕانەگەیەنرا. پرسەکە هەروا لەنێوان مردن و نەمردن بە کراوەیی هێڵرایەوە. خەڵکی ئاساییش شتەکەیان ئەوەندە بەهەند هەڵنەگرت.

دوای ئەوەی وەزیر بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دیار نەما و هیچ سەروسۆراخێکی پەیدا نەبوو، خەڵکەکە لە خۆیان دەپرسی تۆ بڵێی بۆ کوێ چووبێ. وەها مەزندە دەکرا لە لایەن پاشاوە لادرابێ، ئیدی بە خۆی و ماڵباتەکەی چووبنەوە گوندەکەیان و خۆیان لە ژیانی گشتیی کێشابێتەوە.

چیرۆکێک لەوناوە بڵاوبووەوە، گوایە وەزیر لە کاتی دانوستاندن لەگەڵ ئینگلیزدا ناپاکیی لە وڵات کردووە، بۆیە پاشا سزای داوە. کەسانێک هەبوون دەیانگوت، گوایە وەزیر هەموو دەسەڵاتەکانی بۆ خۆی قۆرخ کردبوو، ئامادەش نەبوو لەگەڵ کەسی دیکەی بەش بکا. هەر بۆیە وایکرد هەموو ئەوانی دیکە لێ بتەکنەوە.

هەنووکەش ئەو بەندوباوە بە کراوەیی بە خەڵک دەگوترا، گوایە وەزیر ئەجێندایەکی دووسەرەی هەبووە. شێخ ئاغاسی ڕایگەیاند، پاشا بەڵگەنامەی ئەوتۆی کەوتوونەتە دەست، کە لەگەڵ ئینگلیزەکان دانیشتووە و گفتی ئەوەی لێوەرگرتوون، ئەگەر هات و پاشای ڕووخاند، ئەوا پشتی بگرن.

نەیارەکانی وەزیر دەیانەویست هەموو کەسێک بهێننە سەر ئەو بڕوایە، گوایە هەر وەزیر بووە کاتی خۆی ئەفغانستانی داوەتە بریتانییەکان. ئەوان ئەویان وەک ناپاکێک وێنا دەکرد و پەسنی شایان لەسەر بڕیارە ئازایانەکەی دەدا.

کاتێکیش ورووژاوییەکە دامرکایەوە و بەندوباو کەم بوونەوە، پاشا ئاهەنگێکی ساز دا. هەموو شازادە و پیاوە دەستڕۆیشتووەکانی بازاڕ و یەک دوو ئایەتوڵڵاشی بانگهێشت کردن.

سەبارەت بە وەزیر هیچ قسەیەک نەکرا. هۆڵەکە هەر جمەی دەهات هەموویان بۆ ئاهەنگەکە بانگکرابوون. لە هاتنەژوورەوەدا مێوانەکان

سـەری خۆیان دادەنەواند، بەم جۆرە دڵسـۆزیی خۆیان بۆ پاشـا دەردەبڕی.

جاران پاشـا کەسـێکی کەم دوو بوو، لێ ئێسـتا پێویسـت بوو چەند قسەیەک بۆ میوانەکان بکا: "خوا ویستی لەسەر ئەوە بوو، ئێوە جارێکی دیکە بەو شێوەیە لێرە ببینمەوە." ئەم قسەیەی هەر مایەی سەرسوڕمانی خۆیشـی بوو، ئاخر کتومت نەیدەزانی مەبەسـتی چی بوو. لەبەر ئەوەی ئەو قسـانەی کرد و بێ ئەوەی بشـخوازێ فرمێسـکی لە چاودا بارین، ئیدی خەڵکەکەش وروژان. هیچ کەسیش پرسیاری نەکرد.

ئەو بە بەردەم میوانەکانی ڕابورد، میوانەکانیش بە دوو ڕیز لە بەرانبەر یەک وەسـتابوون. بە شـێوەیەکی ڕێزپەڕانە لەگەڵ بـازرگـان و دوکـاندارەکـانی بـازاڕ قسـەی کرد بە دەسـتەواژەی توێکڵدارەوە پێیڕاگەیاندن، گۆڕانکاری بەڕێوەیە و لە بەرژەوەندیی بازاڕیش دایە.

لای ئایەتوڵلاکان ئێسـتیکی کرد و ئەو دەرفەتەی پێدان چەند ویردێک بخوێنن و لە چاوی بەد بەدوور بن. یەکێکیـان بوێری ئەوەی تێدابوو قورئانەکەی گیرفانی دەربهێنێ. بەسـەر لێوانەوە کورتە سـورەتێکی خوێندەوە ئینجا بە هێواشی فووی بەسەر دەموچاوی پاشادا کرد بەڵکو باشتر بپارێزرێ.

بە کورتە ئاماژەیەکی پاشـا، سـێ نۆکەر پەیدابوون، هەریەکەیان سـینییەکی پڕ لە دراوی زێڕینی لەسـەر بوو. ئەمەش خۆی خوو بوو لە ئاهەنگەکانی سـەری سـاڵدا ئەم دراوانە وەک دیاری بەسـەر میوانان‌دا دابەش بکا، ئیدی ئەو بەم ئاماژەیەوە مەبەسـتی بوو بڵێ ئەم ڕۆژەش وەک ئەوە وایە بەهارێکی نوێ دەستی پێکردبێ.

ئاهەنگەکە پێنج سـکەی زێڕی تێچوو بوو، ئەو زێڕانەی لە گەنجینەی ژێرزەمینەکەوە دەرهێنابوو. شـێخ ئاغاسـایش دراوی نوێی لە سـکە دابوون.

زۆرینەی میوانەکان لە چینی سەرەوەی ناو کۆمەڵگە بوون، ئەوان پێکەنین و بە شاوە سەرسام بوون و دەستیان ماچ کرد و هیوای خۆشبەختییان بۆ خواست.

هەر هەموو شازادەکانیش بە جلی سەربازیی نوێوە هاتبوون، بە هەموویان دەورەی پاشایان دا و ئەوەیان بۆ دەرخست، گوایە ئامادەن گیانیان لە پێناوی نیشتماندا بەخت بکەن.

شا بە بێدەنگی گوێی لە هەمووان بوو، خەندەی بۆ کردن. ئاخر دەیزانی ئەوان هاوئاخوڕی[٦٧] بریتانی و ڕوسەکان بوون. لە ڕۆژژمێرەکەی ئەوەی تۆمار کرد: "ئەمانە تاقمێکی ناپاکن. خۆ ئەگەر دەرفەتیان بۆ بڕەخسێ، دەستیان دەچێتە خوێنی منیش. ئەوان خواخوایانە کچەکەم و شەرمینیش پارچە پارچە بکەن. پێویستە ئەوان وا لێبکەین بەر لەوەی بکەونە پیلانگێڕان، بۆ خۆمانیان کێش بکەین."

میوانەکان چایان لە ئیستکانی ئاودامانزێڕ بۆ هات. پاشاش کوپێک قاوەی خواردەوە، ئەوە یەکەمین جار بوو ڕاشکاوانە لەبیش خەڵکدا قاوە بخواتەوە. خەڵک ئەم شتەی بە ئاماژەی دەستپێکی سەردەمێکی نوێ بینی. بە تاسەیەکی زۆرەوە کوپە قاوەکەی خۆی لەسەر خوانچە زێڕینەکە دانایەوە. ئینجا خواحافیزی لە میوانەکان کرد و بە ڕێی پشت پەردەکە کشایەوە ژووره تایبەتییەکەی خۆی.

دوای ئەو، شێخ ئاغاسی ڕۆڵی خانەخوێی بینی. خزمەتکارەکان بە خۆیان و دەفری گەورەی پڕ لە شیرینەمەنی هاتنەژوور. میوانەکان ئەوەیان بۆ شێخ ئاغاسی باسکرد چۆن ئەو بەو ئاوەز و حیکمەتەی

---

[٦٧] ئاخوڕ: ئەو شوێنەی لە تەویلە ئالیکی بۆ ئاژەڵان دادەنرێ. هاوئاخوڕ واتە لەهەمان سەرچاوەی خۆراکەوە سوودمەندن. وەرگێڕ

هەیەتی و لەم ڕۆژە سەخت و تەنگانەیەدا لە پشتی شا وەستاوە. پێشتر هەرگیز پاشایان وەها دڵخۆش و بەختەوەر نەبینیبوو. شێخ ئاغاسی گوتی بۆ ماوەیەکی درێژ لەبەر هەرات دڵی شکابوو، بەڵام ئێستا ئەو قۆناغە ڕەشە تێپەڕیوە، سەرلەنوێ کاروباری دەسەڵات و بەڕێوەبردنی وڵات کەوتۆتەوە بن جڵەوی پیرۆزانەی پاشاوە. ویڕای ئەوەش، پێی ڕاگەیاندن، شا داوای لێکردووە ئەرکەکانی وەزیر ڕابپەڕێنێ. "زۆر کاری ناڕەوا، بەتایبەتی لە نێو سوپادا هەن. بۆ مایەی خۆشبەختیی پاشا ئەو حیکمەتەی هەیە دەستنیشانیان بکا و ڕاستیان بکاتەوە. هەر بەڕاستیش ئەم خاڵەیان، خاڵی بەهێزی من نییە."

شێخ ئاغاسی بە چاوی فرمێسکتێزاوەوە سوێندی بە خوا خوارد بەهرە و هێزوگوڕی خۆی بخاتە خزمەتی پاشاوە.

لەسەرەتاوە، پاشا هەوڵیدا مردنی وەزیر لە ئینگلستان و ڕوسیا بشارێتەوە. باڵوێزی بریتانیا و لە ڕێی چاوی سووسەکارانییەوە و هەر لەهەمان ڕۆژی کوشتنەکەی وەزیردا بە ڕووداوەکەی زانی و لەندەنیشی لێ ئاگادارکردەوە. باڵوێز ڕووداوەکەی بە ڕووداوێکی خەمبارانە و شتێکی تەواو چاوەڕواننەکراو دانا. وەزیر پیاوێکی مجێزبەرز بوو، دوژمنی زۆری بۆ خۆی پەیدا کردبوون. ڕاوێژکارە گەنجەکانیشی گیران یان خۆیان شاردبووەوە و چاکخوازەکانیش زەبرێکی کوشندەیان بەرکەوت.

ئینگلستان لەبارەی گۆڕینی دەسەڵاتەوە غەمبار نەبوو. ئاخر ئێستا لەندەن دەتوانێ ڕاستەوخۆ سەروسەودا لەگەڵ شادا بکا.

لە دوای چل ڕۆژ لە کوشتنی وەزیر، ئایەتوڵڵاکەی تاران و لە کاتی دوانی ڕۆژی هەینیدا، کورتەهەواڵێکی لەبارەی خانەوادەی پاشایەتییەوە

ڕاگەیاند: "ئێمەی پاشای ئێران شێخ ئاغاسیمان بە وەزیری نوێی وڵات دانا. خوا دەست بەباڵیەوە بگرێ."

پاشا لە هەواڵەکەیدا بە وشەیەکیش باسی مەرگی وەزیری نەکردبوو، هەروەها ئایەتوللا لەوبارەیەوە کڕ و بێدەنگ بوو. شێخ ئاغاسی سەبارەت بە تەقواییەکەی پەسن درا. ئایەتوللاش سەرنجێکی وەهای دا، گوایە خوداش بەو بژاردەیە دڵخۆشە.
لەسەر شەقامیش هێشتا هەر چیرۆک و بەندوباو لەبارەی وەزیرەوە دەگوتران.

- "وەزیر هەڵاتووە."
- "ئەو لای باڵوێزخانەی بریتانی لێی پاڵداوەتەوە."
- "وەزیر ویستوویەتی تەختی پاشا سەراوبن بکا و تاجەکە بخاتە سەر سەری خۆی."

ئەو خۆی لەنێو هۆزەکەیدا شاردۆتەوە.

- "ماڵەکەی چۆڵ بووە و ئابلووقە دراوە. ژن و منداڵەکانیشی هەڵاتوون."
- "وەزیر گیراوە، هەیتەکان بەسەر ماڵیان داداوە و پشکنیویانە و فایلەکانیشیان بردوون."
- "زۆری پێناچێ وەزیر لە مەیدانی گەورەی شارەوە بەدارەوە هەڵدەواسرێ."

چیرۆکەکان گەیشتنە حەرەمسەرا. یەکێک لەوان ئەمەی خوارەوەی وەک ڕاستیی ڕووداوەکە زانرا: "ئاخر وەزیر هاتە نێو کۆشکی شەوەکەی هەموو پاسەوانەکان گۆڕدران. ئەوان لە هۆڵی میناباەندەکەدا خنکاندیان.

پاشان بەو تاریکییە سوکوئاسان لە گۆڕستانی عەبدولداود چاڵێکیان بۆ هەڵکەند و ناشتیان."
کەس نەیدەزانی دەراوی ئەو هەواڵە کێیە. ئاخر شتەکە لەیەکدانی سێ ڕاستیی بوو، لە لایەن سێ شاهیدی جیاوازەوە گێڕدرابووەوە. شاهیدەکانیش یەک لەدوای یەک، گۆڕهەڵکەن، پاککەرەوە و مەیتەرەکە بوون. چونکە ویژدانی ئەوان بووە بەڵا بۆیان، بۆیە ئەوەی بینیبوویان گێڕایانەوە.

شەویکیان گۆڕهەڵکەنەکە کە لەپاڵ ژنەکەی درێژ بووبوو، پێی گوت: "دەمەوێ شتێکت پێبڵێم، بەڵام هەر بەینی خۆمان بێ، نابێ کەس پێی بزانێ. ئایا دەزانی شەویکیان دەبووایە بچم گۆڕێک هەڵبکەنم. هەر هێندەم زانی کاتێک گالیسکەیەک بە دوو سوارەوە تەرمێکیان لە پەتۆی ڕەشەوە و لوولدابوو. منیش دەستم دایە چرا و چوومە نێو گۆڕەکە بۆ باراستن و بەرەوقیبلەکردنی سەری مردوو. ویستم پەتۆی سەر تەرمەکە لابەرم، بەڵام یەکێ لە پیاوەکان چراکەی لە دەست دەرهێنام یەخەمی گرت و لە نێو چاڵەکە دەریهێنام. ئینجا خۆڵیان بەسەر تەرمەکە داکرد و گۆڕەکەیان پڕکردەوە. کاتێکیش لە ئیشەکە بوونەوە، ڕۆناکی داهات. لە زەردەی بەیاندا بینیم گالیسکەکە لە کۆشکەوە هاتبوو. مردووەکەش هەر هی ئەوێ بوو."
ژنەش لە لای خۆیەوە چیرۆکی مێردە گۆڕهەڵکەنەکەی بۆ خزمەتکارێکی کۆنی حەمام گێڕایەوە، ئیدی چیرۆکەکە لە حەمامەوە گەیشتە حەرەمسەرا.

دوای مردنی وەزیر بە هەفتەیەک، ئەو خزمەتکارەی کۆشکی خاوێندەکردەوە، کلاوێکی قووچی دڕاوی لە هۆڵی میناباەندەکەدا

دیتبووەوە. کڵاوەکە لە پەنجەرەکە، لەپشت پەردەکە لە سەر ناوکەوەکە کەوتبوو. بە نەخشە ئاودامانی کڵاوەکە زانی هی وەزیر بووە. کاتێ هەڵیگرتەوە دەستەکانی دەلەرزین، لێ نەیوێرا ئەوەی بینی لای کەس بگێڕێتەوە. ئینجا کڵاوەکەی لەژێر جلەکانی شاردەوە بە ترسەوە هێنایەوە ماڵێ. لە ماڵێ دەستێکی پێداهێنا و لەنێو پەڕۆیەکی ڕەش و لە ژێر زەمینە تاریکەکەدا شاردییەوە. سێ هەفتەی ڕەبەق قولماتی لە زار نەهاتەدەر، بەڵام ئەو هەموو ماوەیە لە ناخییەوە شتێک پاڵی پێوەدەنا تا بۆ کەسێکی باس بکا. شەوێکیان خەوی لێ نەدەکەوت، بۆیە چووە لای دایکە پیرەکەی، سەری خستە کۆشی و بە گریانەوە گوتی: "من کڵاوێکم لە ماڵییە. کڵاوە دڕاوەکەی وەزیرم لە هۆڵی مینابەندەکە دۆزیوەتەوە. لەپشت پەردە لەسەر زەوی کەوتبوو، بەڵام نەخشەکەی دەدرەوشایەوە." هەرچەندە چیرۆکەکەی تەنها بۆ دایکی گێڕابووەوە، لێ هەر چۆنێک بێ شتەکە بەر گوێی ژنەکانی شا کەوتەوە.

ژنەکان هێشتا پێویستیان بە ڕاستییەکی دیکە هەبوو تا کرۆکی بابەتەکەیان بۆ دەربکەوێ.
مەیتەری کۆشک نەیدەتوانی لەوە زیاتر دەمی دابخا و هیچ نەڵێ. شەوێکیان متمانەی بە کچەکەی کرد و بۆی گێرایەوە: "ئەسپەکەی وەزیر ماوەیەکی زۆرە لە تەویلەکە ڕاگیراوە. ئەمەش واتای ئەوە دەگەیەنێ، وەزیر ئەو شەوە بە سواری ئەسپەکەی خۆی هاتە کۆشک، بەڵام بە هەمان ئەسپ لێی نەچووە دەرێ. ناوێرم باسی ئەو یەکسمە لای کەس بکەم، من لە تەویلەکەدا بەستوومەتەوە. ئەسپەکەش حەجمانی نەماوە، هێشتاش هەر ناتوانم بیهێنمەدەر. تۆ نابێ ئەم ڕازە لای کەس بدرکێنێ."
ئەم هەواڵەش گەیشتەوە حەرەمسەرا.

ئیدی ژنانی پاشا هەر سێ ڕاستییەکانیان لەپاڵ یەک ڕیزکرد: "وەزیر لە هۆڵی مینابەندەکەدا کوژراوە."

بۆ شەوی پاشتر ژنانی شا ڕەشیان پۆشی و لەسەر قەپەنگی حەرەمسەرا لەگەڵ لەیەک کۆبوونەوە. قلیانی خۆیان دەکێشا و چایان دەخواردەوە. لەبەردەمیشیان وەک نیشانەی پرسە، سینی پڕ لە خورمای ڕەش داندرابوو. نیگایان خەمبارانە بوو، بەڵام کەسیان نەگریا و کەسیشیان لەبارەی وەزیرەوە نەدوا. بێدەنگییەک وەک بەردی کەڕە باڵکێش بوو.

٣٩

مەلیچک

پێدەچوو وڵات بێ جووڵە بێ، بەڵام پێچەوانەکەی ڕاست بوو. ناکۆکەکان گوتیـان بە مردنی وەزیر و گیرانی لایەنگرەکـانی وڵاتی لە بەدبەختی پاراســت، لێ ئەوان هیچ بیرۆکەیەکیان لەبارەی ئەوە نەبوو ئاخۆ مردنی وەزیر دەرووی چ بەڵایەکی بەســـەردا کردوونەتەوە. پێڵێکی بەرگریی بە هێواشی بەسەرتاسەری وڵاتدا بڵاودەبووەوە.

هاوزەمانی ئەو ڕووداوانەش، شەرمین دیار نەما. پاشا هەموو شوێنێکی بەدوا گەڕا، لێ وەک ئەوەی ئاسمان هەڵیکێشـابێ یان زەوی قوتی دابێ، نەدۆزرایەوە. ئەو گومانی لە ژنەکانی هەبوو، پشـــیلەکەیان دزی بێ تا تۆڵەی مردنی وەزیری پێ بکەنەوە. هەر بۆیە داوای لە بەرپرســـی حەرەمسـەرا کرد هەموو ژوورەکان، یەک لەدوای یەک بپشکنێ. لێ هیچ سۆراغێک لە شەرمینەوە نەبوو.

کێ نالێ شــەرمین خۆی کۆشــکەکەی جێنەهێشــتووە؟ تۆ بڵێی چیدی هەســـتی بە ئارامی نەکردبێ؟ تۆ بڵێی لە ژنەکانی حەرەم یان لە خودی پاشا نەترسابێ؟ لەوانەشە شەرمین ڕەگەڵ پشیلە بەڕەڵلاکان کەوتبێ؟
شـا هەسـتی کرد چیدی پشـیلەکەی ناگەڕێتەوە. ئەمەش ئازاری دا، بەڵام خۆ هیچیشی پێنەدەکرا.

چەند مانگێک بەسـەر کوشـتنی وەزیردا تێپەڕی. زۆر جاران شـا بیری لێدەکردەوە، بەڵام خۆی بە هۆنراوەکانی خەریک کردبوو، تا مێشـکی خۆی سـاف بکاتەوە و پێی ژیر ببێتەوە. ئەوەشـی بۆ نەچووەسـەر، دوا هۆنراوەشی هەر لەبارەی وەزیرەوە بوو:
کوتکێک هەڵگرە، دیوارەکە بشکێنە
لەم زیندانە ڕاکە
هەڵێ و خۆت بدەرە دەستی هەتاو
وەک ئەوانەی ڕۆیشتن
ئەوانی هەرگیز نەگەڕانەوە.
ویڕای هەموو شتێک، داخ و کەسـەر بۆ ڕزگار بوون لە وەزیر تا دەهات زیاتر و زیاتر دەبوو. بۆ کەس نەبوو پرسـە بۆ ونبوونی دابنێ، لێ پاشـا بە بێدەنگی پرسـەی بۆ دانا. دڵی خۆشـی بەوە دایەوە، گوایە پاشـاکانی پێش خۆشـی کردەوەی هاوشـێوەیان کردووە. خۆ پێویسـت بوو یەکێک یەکێتیی وڵاتەکە بپارێزێ. هەنووکە وەزیر نەمـاوە، ئیـدی خۆی دەبێ کاروباری وڵات بگرێتەدەست، دەسەڵاتەکەی نمایش بکا.
داوای لە شێخ ئاغاسی کرد گەشتێکی بۆ شاری سوڵتانئاباد بۆ ڕێکبخا. ڕێگەی سـولتانئابادیش بە شـاره پیرۆزەکەی قومدا تێدەپەڕی، ئەو شـارەی مەزارگەی مەعسـومەی پیرۆز، نەوەی پێغەمبەری لێیە. گومبەزەکەی ئەو یەکێکە لە شوێنە دینییە هەرە گرنگەکانی وڵات.

شێخ ئاغاسیش ڕاوێژی بە شا دا یەک دوو ڕۆژ لە قوم بمێنێتەوە و سەردانی مەزارە پیرۆزەکەش بکا. بەم جۆرە پەیوەندیی خۆی لەگەڵ گەورە ئاخوندەکانی وڵات پتەو دەکا.
گەشتەکەش دوو هەفتەی دەخایاند، لەو ماوەیەدا پاشا و ژنەکانی لە ماڵی بازرگانە دەوڵەمەندەکانی شار دەمانەوە.
قوم شارێکی پیرۆزی گەرم بوو، لە لێواری بیابانەکە هەڵکەوتووە. بە شێوەیەکی تایبەت لە ئاخوند و خزمەکانیان پێکهاتبوو. ئەوەی ڕاستی بێ ئایەتوڵڵا گرنگەکان لە قوم دەژیان. پێگەی ئایەتوڵڵاش گەورەتر بوو لە ئاخوند و ئەوانەی پێشنوێژیان دەکرد. هەر کەسێک بگاتە ئەم پایە دینییە دەبووایە تەمەنێکی زۆری تێپەڕاندبا. ئایەتوڵڵاکان دەستڕۆیشتوو بوون، ئەوان هەزاران لایەنگریان هەبوو. بە شێوەیەکی سادە لەنێو خەڵکدا دەژیان. خەڵکەکەش گوێیان لێدەگرتن. ئەوان لە ژیانێکی سادە دەژیان. مزگەوتیش مەکۆی دەسەڵاتەکەیان بوو. لە ڕێی سەدان ئیمامی پێشنوێژخوێنەوە کە بەسەرتاسەری وڵات بڵاوبووبوونەوە، دەیانزانی چی لەنێو خەڵکەکەدا دەگوزەرێ. پاشاش لای خۆیەوە ڕقی لەو شارە دەبووەوە، بەڵام مایەی لێتێگەیشتن بوو، لەگەڵ ئایەتوڵڵاکاندا ڕەفتاری باش بێ.
پاشا لە قوم کاتەکەی خۆی لە قەڵایەکی پەڕگەی شارەکە، لە شوێنێکی ناوازە لەنێوان دارخورما پیرەکاندا بەسەر دەبرد، بە ڕۆژ زۆر گەرم بوو لێ بە شەو هەوایەکی فێنک و خۆشی هەبوو. شا حەزی لێنەبوو سەردانی گومبەزە پیرۆزەکە بکا، بەڵام پێویست بوو نیشانی ئایەتوڵڵاکان بدا، ئەو ئەوکەسەیە، بە توندی جڵەوی وڵاتەکەی لەدەستە.

بە یاوەریی دەستەیەک لە ناودارانی شار، نەخاسمە ئاخوندەکان، سەری لە گومبەزە پیرۆزەکەی مەعسومەی دا و وەک باو بوو شیشەی قەفەزە زێرینەکەی ماچ کرد.
بەدوای ئەویشدا سەری لە مەدرەسە دا، ئەو مەدرەسەیەی ئیمامەکانی پێدەگەیاند، پاشان گەڕایەوە قەڵاکە تا چیدی کەسە پیرۆز و مێزەربەسەر و ڕیشدارەکان نەبینێ.
بۆ سپێدەی ڕۆژی پاشتر درێژەی بە گەشتەکەی بۆ سوڵتانئاباد دا. دەڤەری فەراهانیش کە لە سەد دووسەد گوندێک پێکهاتبوو، شوێنێکی زۆر گرنگ بوو. ئاخر ئەوێ زێدی وەزیر بوو. بۆ ماوەیە چەندین سەدە ڕەچەڵەکی ماڵباتی وەزیری تێدا نیشتەجێ بووبوو. دانیشتوانی ئەم دەڤەرە شانازییان بە خانەوادەکانیان بەتایبەتیش بە خانەوادەی وەزیری کوژراوەوە دەکرد.
کاتێک شا بۆ ڕۆژی پاشتر و لەسەروبەندی گەیشتنە ناو شارەکە، هەموو ئەو پیاوانەی لەسەر ڕێگەی خۆی بینین، لە وەزیر دەچوون. لەوانەیە لەمەدا سەرچیخ چووبێ، بەڵام ئەو پیاوانە هەمان کڵاوی وەزیریان لەسەر بوو، هەمان شێوەی ڕدێنی قەڵەمکراویشیان هەبوو. فرمێسک لە چاوی پاشا هاتنەخوار.
شا ویستی بچێتە بازارە کۆنەکەی شار. پێشتر وەزیر حەزی لە پێڵاو بوو، بەتایبەتی پێڵاوە چەرم ئەستوورەکان، هەر جارێک بە گەشت و کاروان دەرچووبا، بە جووتێک پێڵاوی نوێوە دەگەڕایەوە. پاشاش بەتەوسەوە پەلاری خۆی تێگرتبوو: "دەبینم کاتی ئەوەت هەبووە جووتێک چەکمە بۆ خۆت بکڕی."
وەزیر وەڵامیدایەوە: "ئەوەی من کڕیم هەرگیز ناگاتە ئەو خۆشییەی کاتی خۆی باوکم بۆ یەکەمین جار جووتێک چەکمەی لە بازاڕی سوڵتانئاباد بۆ کریم."

هەمووان بەو سەردانەی پاشا سەرسام بوون. دوکاندارەکان نەیاندەزانی چن هەڵسوکەوت بکەن، چونکە ڕۆڵی شایان لە بێ سەروشوێنکردنی وەزیر بیستبوو.
سەردەستەی پاسەوانەکان هاواری کرد: "*جاوید شا!* بژی پاشا!"
پاسەوانەکانیش بە دوایدا گوتیانەوە: "*جاوید شا!* بژی پاشا!
پاشا لای بەهارات و دەرمانفرۆشەکان وەستا و بۆنی گیاکانی کرد، لای مافوورفرۆشێکیش بە ئاماژەکردنێکەوە پرسی: ""ئەم مافوورە لە کوێ چنراوە؟"
بێ ئەوەی چاوەڕێی وەڵام بکات، لەسەر ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی بەردەوام بوو، بەلای چەند دوکانی زێڕ و تەلافرۆشدا ڕەت بوو و ئینجا لێ وەژوور دوکانی پێڵاوفرۆشێک کەوت. دەستی بۆ پێڵاوێکی قاوەیی کاڵ برد، بۆنی پێستەکەی کرد و پاشان لە شوێنی خۆی دانایەوە. دوای دەستلێدان و پشکنینی چەند جووت چەکمەیەکی دیکە، لە دوکانەکە چووەدەر و پاشان لە لاڕێوە بازاڕەکەی جێهێشت. پاسەوانەکانیش بۆ ساتێک لەبەرچاویان ون نەدەبوو.

شا ویستی سەری کارخانە گەورەکەی مافوورچنین بدا، ئەوەی لە پشتەوەی بازاڕەکە هەڵکەوتبوو. پلانێکی گەورەی وەزیر ئەوەبوو، هانی فرۆشتنی مافووری ئێرانی بدا بۆ دەرەوەی وڵات. هەر بۆیە پڕۆژەی دروستکردنی کارگەی مافوورچنین لە شارەکان دابمەزرێنێ. وەک نموونەیەکی پڕۆژەکەش، کارخانەکەی سوڵتانئابادی دامەزراندبوو.
بۆ مایەی سەرسامی و خۆشحاڵیی مافوورچنان، پاشا بە یاوەریی دەستەی پاسەوانەکانی سەردانی کارخانەکەیان بکا. پاشا بەجۆش و وروژاو بوو. ئەو ئێستا خۆی لە نێو یەکێ لە خەونەکانی وەزیردا بینیەوە. ئاخر ئەم جۆرە کارخانانە لە ئێرانێ نەناسراو بوون.

دەروازەیەکی نویّ سەریدەکێشا بۆ حەوشەی باخێکی نەریتانەی پڕ لە گۆم و ئەستێلک، هەرچی دەوروبەریشی بوو شوێنی کاری کرێکاران بوو، سەرقاڵی ڕستن و چنینی مافوورەکانیان بوون.
شا لەبەردەم یەکێ لەو شوێنانەی کارکردن وەستا. بە چاوێکی تەواو کراوە لێی ڕوانی. لە بن هەیوانی کارخانەکەدا سەدان کیژ و ژنی گەنج لەپاڵ یەک دانیشتبوون، بەسەرپەرشتیی وەستایان خەریکی مافوورچنین بوون. تا ئەو کات، مافورەکان هەر لە گوندەکان و ژنان لە ماڵەکانی خۆیاندا دەیانچنین، ئاخر بە بیری کەسدا نەهاتبووە ئەو هەموو کچ و ژنانە لە شوێنێک کۆبکاتەوە و کاری مافوورچنینیان پێبکا. پاشا مەیلی لێبوو دەستی بۆ بەرکی بباتەوە و دراوی زێڕینیان بۆ فڕێ بدا، بەڵام سەرنجی دا ئەم خووەی بۆ ئێرە دەست نادا.
ژنانی کارمەند نەیاندەزانی ئەو پیاوە پاشایە، بەڵام پەیدابوونی کەسێکی لایدە شتێکی ئاسایی نەبوو. ئیدی هەردەبێ پیاوێکی گرنگ بێ و لێکەوتەشی بەدواوە بێ. لەپڕێکدا ناوەکەی چرپێنرا. ئیدی بێدەنگیی باڵی بەسەردا کێشان، ژنان نەیانوێرا سەریش بەرز بکەنەوە تا تەماشای بکەن. ئەوان لە شوێنی خۆیان مانەوە، هەر سەیری مافووری بەردەمی خۆیانیان دەکرد. شا بەلای مافوورە تەواونەکراوەکاندا ڕۆیشت و نیگایەکی لە ژنەکان بڕی. هەستیکرد دەماری ملی گرژ بوون، چاوەکانی زوورانەوە. لەپڕ وەسووڕا و لەوێ هاتەدەر.

بۆ ڕۆژی پاشتر، بڕیاریدا لەگەڵ پاسەوانەکانی بۆ ڕاوی کەڵەکێوی بچێتە چیا. کێوەکانی فەراهان ژینگەی کەڵەکێوییە بەهێزەکان بوو، بە ئاسانییش ڕاونەدەکران. ئەوان هەمان ڕەنگی تاوێرەبەردەکانیان هەبوو، هەر کاتێک دەنگێکی نامۆشیان ببیستبا خۆیان لەپەنا بەردەکاندا حەشار دەدا.

دوای ئەوەی نیوەی ڕۆژەکە بەسەر کێوی مەزداراندا هەڵگەڕان، تووشی هیچ نێرییە کێوییەک نەبوون. پێدەچوو ڕاوکردنی چەند کەوێک دوو قازی کێوی قنیاتیان بشکێنێ. شا بەخۆی نیشانئەنگێوێکی باش بوو. ئەو تەقەی لە یەک دوو کەو کرد و خستنیە خوار، ئەمە وایکرد مرخ لە هەڵکشانی زیاتر خۆش بکا تا دەگاتە سەر دوندی کێوەکە. دوای ڕاوکردنی حەوت کەو و نۆ قازی کێوی، کرمی دڵی دامرکا و گەڕایەوە تا چێژ لە کەبابی گۆشتی تازەڕاوکراو وەرگرێ.

لە گەڕانەوەیاندا چاویان بە کەڵەکێوییەکی تەنیا و دابڕاو کەوت. پاشا ئاماژەی بۆ پاسەوانەکانی کرد لە شوێنی خۆیان بچەقن و هیچ نەجووڵێن. بە دووربینەکەی چاوی لەسەر ئاژەڵەکە نەتروکاند. ئینجا بە ئەسپایی دەستی بۆ تفەنگێکی سوارکراو برد. لەکاتێکدا نێرییەکە بە گوێی قولاغەوە بە ئاراستەی ڕاوچییەکەی دەڕوانی، پاشا پلی لەسەر پەلاپیتکەی تفەنگەکەی گیر کرد. نێرییەکە سڵەمییەوە، تەنانەت هاوسەنگی خۆیشی لەدەست دا، وەک ئەوەی پێکرا بێ. لێ ئاژەڵەکە تەردەستانە خۆی ڕاستکردەوە وەرسووڕا و بە بازی گەورەوە هەڵات. پاشا دوو فیشەکی دیکەشی گرتە کەڵەکە، ئینجا درێژەی بە لێگەڕانەکە دا. ئاژەڵەکە ئاراستەی خۆی گۆڕی و بەرەو دارستانەکە تێیتەقاند، لەبەر حوکمی چاوان ونبوو.

شا بەگورگەلۆقێ خۆی گەیاندە ئەو شوێنەی نێرییەکە ئاودیو بووبوو، ڕاوکەرەکانی دیکە هێشتا گوێیان لە دوا تەقە بوو. شا بە سواری یەکسمەکەی پێینەدەکرا زیاتر بڕوا، لەسەر پشتی ئەسپەکەی دابەزی لغاوبەدەستەوە بەنێو دارەکاندا غاری دەدا. نێرییەکە لەپێش شاوە بە مەودایەکی کەم وەستا و ئاوڕێکی لە شا دایەوە ئاخۆ هەر بەدواوەیەتی یان نا. پاشا بە ئۆقرەلەبەرهەڵگیران دیسان تەقەی لێکردەوە، دیسان نەیپێکا. خۆ نەشدەکرا لە بەرانبەر نێرییەکەدا ببەزێ. خۆی هەڵدایەوە

سەر پشتی ئەسپەکەی و بەرەو ئەو تاوێرە بەردە تاویدا، کە وای دەزانی نێرییەکەی لە پشـــتە. بە ئارەقە و هەناســـەبڕکێوە گەیشـــتە قەدپاڵی شاخەکە، کەچی شوێنەواری نێرییەکە نەما.

شـــا بڕوای بە شـــتە خورافییەکان هەبوو، دڵنیابوو لەوەی لەخۆڕا نەبوو کەڵەکە هاتبووە ســـەر ڕێی. ئاخر ئەو پێنج جار تەقەی لێکرد، ئەمەش زۆر بە دەگمەن دەقەوما. لە حەکایەتە کۆنەکانی ئێرانییدا، مامز و ئاسک و کەڵەکێوی ڕێنوێنی پاشـــاکان بوونە بۆ ســـەرچڵییەکی ڕازدار، ئەم نێریەش ئامانجێکی باڵای هەبووە.

لەبەر ئەوەی ئارەقەی کردبوو، دەیەویست لە جووڵە نەکەوێ. تینوێتییشی هاتەسەر، لەدوورەوە گوندێکی هاتە بەر حوکمی چاوان. کاتێکیش بەرەو دارەکان لێیخوڕی، لەپشـــت دەوەنە دارەکاندا گوێی لە گریانی منداڵێک بوو. وەســـتا تا ســـەیرێکی بکا. منداڵێکی بچکۆلەی پیس و دژونی تەمەن حەوت ساڵە، بە پێی پەتی لەنێو دەوەنە دارێکدا وەستابوو.

"تۆ کێی؟ بۆ دەگری؟"

منداڵەکە بە جلە شـــڕەکەی باش نەدەهاتە پێشـــچاو. چاوەکانی بە شـــێوازێکی ســـەیر زۆر لەیەک نزیک بوون، گوێچکەکانیشـــی لە باری ئاســـایی گەورەتر دیار بوون، بە هەردوو دەســـتیشـــی مەلێکی توند بە سینگییەوە گرتبوو.

شـــا خەندەیەکی بۆکرد و لە ئەســـپەکەی دابەزی. منداڵەکەش لە گریان وەستا و بەو چاوە عەنتیکانەی تەماشای پاشای کرد.

"لێرە چی دەکەی؟ لە ماڵەکەی ئەوێ دەژی؟" پاشـــا بەدەم ئەم پرسـیارە ئاماژەی بە کۆڵێتێکی قوڕینی ســـادەوســـاکاری کرد هەندێک لە خۆی دوورتر کرد.

منداڵەکە هیچ وەڵامی نەدایەوە.

"ئەدی ناوت چییە؟"

دیسان منداڵەکە بێ وەڵام بوو. تۆ بڵێی لە زمانی پاشا نەگەیشتبێ، یان کەڕە بوو؟
"تۆ باڵندەیەکی جوانیشت هەیە، ئەرێ ناوی چییە؟"
منداڵەکە هاتە وەڵام: "مەلیچک."
"ئەوە چیت گوت؟"
جارێکی دیکەش گوتیەوە: "مەلیچک."
پاشا بە بەتوندی پێکەنی، چونکە منداڵەکە وشەی پاساری "مەلیچ" بچووک کردۆتەوە و کردویەتییە "مەلیچک".
"پەکوو، چەند گرنگە، ئەوە تۆ وشەیەکی خۆشی نوێت داهێناوە، لەمەوپاش دەبێ لە هۆنراوەکانماندا بەکاریبهێنین. مەلیچک ، جوانە، زۆر باشە بۆ تۆ."
پاشا کلۆ شەکرێکی لە بەرکی شلوارەکەی دەرهێنا و خستیە دەمی منداڵەکە. بە جوینی کلۆشەکرەکە، تامی شیرنایەتی کرد و دەستی پاشای گرت. ئەم دەستگرتنە پاشای وروژاند، هەستێکی متمانەبەخشی پێدا و بە نەرمی دەستی بەسەر سەریدا هێنا. منداڵەکەش سەری بە لاقەکانی پاشاوە نووساند، وەک هەمیشە شەرمینیش دەیکرد.
شا پێی گوت: "تۆ منداڵێکی خۆشەویستی، ها بینا تاریکی داهات، تۆ دەبێ بگەڕێیتەوە ماڵێ و ئێمەش بە ڕێگەی خۆماندا بڕۆین."
کاتێک پاشا گەڕایەوە لای ئەسپەکەی، منداڵەکەش بەدوایدا هات. "نەخێر ، مەلیچک. وامەکە، بگەڕێوە، بڕۆ ماڵێ خۆت."
بەڵام منداڵەکە گوتی: "مەلیچک، مەلیچک، مەلیچک!"
شا بە خەنەدوە سەیری کرد. "ئێمە تۆمان پێ جوانە، دەی وەرە با بتبەمەوە ماڵێ." بەدەم ئەم قسەیەوە پەلی کوڕەکەی گرت و بەرزی کردەوە و لە پشت خۆی لەسەر زینی ئەسپەکەی سوار کرد.
لەو کاتەدا دەنگی کچێک هات و بانگی کرد: "دەی براکەم بدەرەوە!

تەڕاشەکە جوولایەوە و کیژۆڵەیەک بەخۆی دوو چاوی ڕەشی گەورەوە و پرچێکی ئاڵۆزوبڵۆزەوە دەرکەوت. پاشا هەنگاوێک بۆ لای ڕۆیشت، بەڵام کچەکە وەرسووڕا و ڕایکرد.

"هۆ کیژۆڵە! وەرە، براکەت بەرەوە!"

فیستانە کەسکە سوورگوڵییە درێژەکەی، بە پێخواسی لەنێو گیاوگۆڵ، ترس لە چاوەکانی و دەنگە نەترسەکەی سەرنجی پاشایان بۆخۆی ڕاکێشا. لای کۆلێتە قوڕینەکەدا کوڕێژگەکەی دابەزاند و پێیگوت: "دەی برۆ ژووری و بە خوشکەکەت بڵی بادیە[68] ئاوێکمان بۆ بێنێ." بەڵام کوڕێژگەکە لەجێی خۆی چەقی، هیچ خۆی لە گوورە نەبرد.

پاشا لێبڕاوانە سواری ئەسپەکەی بووەوە. تا ئەوکاتیش دەستەی نێچیروانە یاوەرەکانی شوێنپێیان هەڵگرتبوو گەیشتنە لای. منداڵەکە جارێکی دی، دایەوە پرمەی گریانێ. پیرەپیاوێک لە ماڵەکە هاتەدەر. لەبەر ئەوەی سوارەکانی لە دووڕا بینیبوون، مەزندەی کردبوو پیاوێکی گرنگیان لەگەڵدابێ. خاکەڕاییانە بۆ پاشا نوشتایەوە و پەلی منداڵەکەی گرت و لەوێ لایبرد.

کیژۆڵەکەش بادیە ئاوێکی بۆ پاشا هێنا. ئاوەکەی لێوەرگرت و بە گومانەوە تەماشای بادییەکەی کرد. "ئەوە چییە، ئەو ئاوە بۆ ئەوەندە پیسە؟"

"ئەوە پیسی نییە، چەوەندەری شەکرم تێدا شکاندووە."

"بۆچی چەوەندەرەکەت لێ نەپارزنیوە[69]؟"

"ئاخر تۆ ئارەقەت کردووە و ئاوەکەش ساردە، زۆریش تینووی، خۆ ئەگەر بادیە ئاوەکە بەیەک قوم بخۆیتەوە، نەخۆش دەکەوی. پێویستە بە هێواشی بیخۆیتەوە."

---

[68] باسی دەفری مسین بۆ ئاوخواردنەوە بەکاردێ.وەرگێڕ

[69] پاڕزنین: پاڵاوتن

شا ئاوە شیرینەکەی خواردەوە، چاویشی هەر لەسەر کیژۆڵەکە بوو.
پاشان دراوێکی زێڕینی خستە ناو بادیەکە و زرنگەی هات
"ئێمە دەڕۆین!" وەهای گوت و ئاوزینگی لە ئەسپەکەی دا و وەجووڵە کەوت. کوڕێژگەکە لە کۆڵێتەکە هاتەدەر و بە قیژەوهاوارەوە بەدوای کەوت. شا وەستا، منداڵەکەش توند خۆی بە چەکمەیەوە نووساند. کەمێک بیری کردەوە، خۆ ئەو لەو فەراهانە، لە دەڤەری وەزیر. کەڵەکێوییەک ئەوی گەیاندۆتە ئێرە، لای ئەو کۆڵێتە قوڕینە. ئەمە هەموو واتای خۆی هەبوو. ئەو ئاماژەی بۆ یەکێ لە پاسەوانەکانی تەنیشت خۆی کرد تا لێینزیک ببێتەوە. "ئێمە ئەو کوڕێژگە لەگەڵ خۆمان دەبەین. هەروەها کیژۆڵەکەش."
پاسەوانەکە گەڕایەوە لای کۆڵێتەکە، لێ چووە ژوور، قسەی لەگەڵ جوتیارەکە کرد، کیسەیەک دراوی لەمست نا و مۆڵەتی لێوەرگرت و کیژ و کوڕەکە لەگەڵ خۆیان ببەنە کۆشک. کابرای جوتیاریش بە نەرمی ژنەکەی خۆی دواند، ئەویش بە سەرسامییەوە سەیری پاشای کرد و سەری بۆ دانەواند. دایباب چوونە لای کیژەکەیان، قسەیان لەگەڵ کرد، نێوچاوانیان ڕاموسی. هێستریان لە تەویلە دەرهێنا، کیژ و کوڕێژگەیان لێ سوارکرد و لەگەڵ شادا ڕۆیشتن.
لەپاش پێنج ڕۆژان، کە گەڕانەوە کۆشک، پاشا کیژەکەی ناردە حەرەمسەرا. ناوی لە کوڕەکە نا مەلیچک. فەرمانی بە پەردەدار کرد کوڕێژگەکە باش باش بشۆن.
ئیدی کوڕەکە جێگەی بەتاڵی شەرمینی گرتەوە و ناویشی بووە مەلیچک.

٤٠

تێلێگراف

مەلیچک بووە خۆشەویستی شا. خوشکەکەی چاوی لە کوڕێژگەکە بوو، ژوورێکی تایبەت بەخۆیان لای خزمەتکارەکان پێدرا. بۆ مەلیچک هەبوو لە کاتی نانخواردنی پاشا بمێنیتەوە و لەسەر زەوی دابنیشێ، ڕێک لەو شوێنەی جاران شەرمینی لێ هەڵدەتروشکا. ژنەکان سەرەتا زگیان بە مەلیچک دەسووتا و لەگەڵی میهرەبان بوون، کەچی ساڵ بەساڵ لەگەڵ گەورەبوونی منداڵەکە، هەراسانتر و بێزراوتر دەبوو، ئاخر لەمنداڵەکانی دیکەی دەدا و ژنەکانیشی بێزار دەکردن. کەسیش نەیدەوێرا پێی بڵێ پشتی چاوت برۆیە. مەلیچک لە لایەن شاوە ڕێگەی هەموو شتێکی پێدرابوو، ئاخر ئەو دڵی بە کوڕێژگەکە دەکرایەوە.

مەلیچک زۆر باشی دەخوارد، خواردنی زۆر نایابیشی دەخوارد، بۆیە هەر زوو هەڵیدا[٧٠] و قەڵەو بوو، کێشیشی قورس بوو. ئەو منداڵە نەما، کاتی خۆی لەتاو کەمخۆراکییەوە دەینالاند. خزمەتکارەکانیش لەسەر

---

[٧٠] زوو هەڵیدا: زوو گەورە بوو.

ڕێی نەدەوەستان. هەر کاتێکیش بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکرا و لەبەردەم ژنانی حەرەمسەرادا قیت ببایەوە، هەر زوو کلۆ شەکرێکیان لە دەمی دەپەستا. کوڕێژگەکە کتومت هاوشێوەی پاشا جلی لەبەردەکرد، هەمان چاکەت، هەمان پێڵاو و هەمان کڵاویش. شەوانیش هەر لای شا دەمایەوە تا ئەوکاتەی خەوی دەهات.

هەر زووش چیرۆک لەبارەی مەلیچک بەسەرتاسەری وڵاتدا بڵاوبوونەوە. تۆ نەتدەزانی کامەیان ڕاستە و کامەشیان هەڵبەستراوە. دەگوترا مەلیچک بۆ دایک و باوکی دەگریا، غەریبی کردبوون، ئیدی پاشا سواری سەر پشتی خۆی دەکرد، هەروەک چۆن گوێدرێژ لەسەر دەست و قاچی دەڕوا، وەهای دەکرد و لە هۆڵی میناںەندەکەدا دەسووڕایەوە.

هیچ کەسێک پاشای بە بێ کڵاوە قووچەکەی نەبینیبوو، لێ دەگوترا بۆ مەلیچک هەبوو کڵاوەکەی پاشا دابگرێ و یاری پێبکا. هەمیشەش منداڵەکە پیس و پۆخل و بۆگەن بوو. ئەو لە ئاوێ دەترسا و لێنەدەگەڕا بیشۆن.

"پاشا بەخۆی لەنێو تەشتێکی گەورەدا دەیشوشت. بە مقەس سەری بۆ چاک دەکرد، چونکە مەلیچک لێندەگەڕا تەنانەت خوشکەکەشی دەست بۆ پرچی بەرێ.

خەڵک دەیگوت پاشا لێنەدەگەڕا مەلیچک فێرە خوێندنەوە و وێنەکێشان بێ. ئاخر ئەمە پێویست نەبوو، چونکە ئەو کوڕێژگەکەی وەک ئاژەڵێکی ماڵی و دەستەمۆ دەبینی. تاکە شت پاشا فێری کردبێ شەترەنج بوو، بۆ ئەوەی پێگای[٧١] خۆی بدۆزێتەوە تا یاری لەگەڵ بکا و خۆشی لێببینێ.

ئەو یارییشی لەگەڵ شێخ ئاغاسی دەکرد. هەر زوو پاشا ئەوەی پێخۆش بوو، کە گاڵتەی بە ئاغاسی دەکرد. هەر جارێک شێخ ئاغاسی لە پاشا

---

[٧١] پێگا: هاوکار، هاوهەر شتێکی دیکە.. کاتی خۆی جووت بە دوو گا کراوە، بە هەریەک لەو دوو گاجووتە گوتراوە پێگا.

هاتبایە ژوور، مەلیچک خێرا بۆ لای دەرۆیشت خۆی بە دامەنییەوە دەکرد، لە بەرکەکانی بەدوای شیرینی و نوقڵدا دەگەڕا. دەستی بۆ شاڵی پشتدێنی دەبرد و دەیکردەوە، ئاخر ئاغاسی شاڵەکەی وەک قایشی پشتێن بەکاردەهێنا، ئیدی مەلیچک شاڵەکەی لە کەمەری دەکردەوە و لەنێو ژوورەکەدا یاری پێدەکرد. ئەو پیاوە بەستەزمانەش تا شاڵەکەشی وەربگرێتەوە، دەبووایە بەهێواشی بەدوایدا غاربدا، دەنا لەپڕ دوولینگەکەی دەهاتە خوار. پاشاش بەدیارییەوە لە قاقای پێکەنینی دەدا. ئەم خۆشییە و پێکەنینە هیندەی دیکە تیختیخەی مەلیچکی دەدا.

شا خۆشی بە چارەی شێخ ئاغاسی دەهات، بە دەرکردنی وەزیر و دیارنەمانی لە گۆڕەپانەکە، ئەو مەودایە خوڵقا پاشا هەست بە بوونی پاشایەتی خۆی بکا. بە بەراورد لەگەڵ گەورەوەزیری پێشوودا، هەمیشە هەستی بە کێماسی دەکرد. قسەکانی دایکی هەر لە مێشکیدا دەزرینگایەوە: "لەبەردەم وەزیردا هەر دەڵێی کارمەندێکی بەرئەمری."
لێ هەنوکە لەگەڵ شێخ ئاغاسیدا، ڕۆڵەکان تەواو پێچەوانە بوونەتەوە. ئێستا ئاغاسی کارمەندە بەرئەمرەکەیە. ئەمەش هەستێکی زۆر خۆشی دەدایە شا بەوەی خۆی هەمووو شتێکە. هەر خۆی بڕیاردەرە.
هێشتا یەک کۆسپ لەبەردەم پاشادا مابوو، تا تاکەسواری مەیدان بێ. ئەویش دایکی بوو. پاشا لە بەرانبەریدا بێدەسەڵات بوو. ئاخر خۆ ناکرێ دایکت بنێرییەوە ماڵێ، ناشتوانێ لێی بدەی و دەریبکەی، ئەوەش هەر ناکرێ بیکوژی و لەناوییبەری.
هەرچی لەبارەی دایکییەوە بوو، دەبووایە جارێ ئارام بگرێ.

ئینگلستان لەگەڵ شێخ ئاغاسیدا دەرفەتی گەورەتری لەبەردەستدا بوو، لێ لەهەمان کاتدا زەحمەتیش هەبوو. ئەو پێگایەکی بە متمانە نەبوو.

لەندەن بۆ ئەوەی ڕەوتی پەرەسەندن و پێشهاتەکانی باشتر بخاتە بن ڕکێفی خۆیەوە، باڵوێزەکەی خۆی لە تاران گۆڕی و سێر مالکۆم، سیاسەتوانە بەهرەمەندەکەی لەجێگە دانا. ئەو کابرایە بە مێژووی ئێران سەرسام بوو، تا ڕاددەیەکی باشیش فارسی دەزانی. ئەوەی دەزانی گەنجینەی وڵات بەتاڵ بووە و تێچوونەکانی کاروباری خودی پاشاش زۆر بەرز و قورس بوون.

مالکۆم لە دیدارە فەرمییەکەیدا سەرنجی پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا. لە دیدارێکیدا ساچمەزەنێکی ڕاوی پێشکەشی شا کرد، پاشاش بە دەوری خۆی بانگهێشتی باڵوێزیکر بەڵکو گەشتێکی راووشکار بەیەکەوە بکەن.

هەردووکیشیان لەبارەی زمانەوە هەستیار بوون و حەزیان لە شیعر بوو. لەیەکێ لەو سەردانانەی، کە بۆ چاخواردنەوە چووبووە کۆشک، پاشا متمانەی بە باڵوێز کرد و هۆنراوەیەکی خۆی بۆ خوێندەوە:

ئای لە دڵم، چەند مایەی بەبەزەییت

تۆ دەبێ سزای چاویش بگریتە ئەستۆ

ئاخر چاوم خۆشەویستی نەدەبینی

سا چۆن بێتاوانی خۆی دەسەلمێنێ؟

مالکۆمیش سەرنجەکەی خۆی پێگوت: "ئەم شیعرە لە ئاستێکی بەرزی شاهانەیە."

یەکێک لەو کاروبارە یەکەمانەی مالکۆم بۆ پاشای ڕێکخست، دەرهێنانی ڕایەڵەی تێلێگرافی نێوخۆیی بوو لە لیستی پڕۆژەکان. لەندەن هەر لە بەراییەوە دژی نەخشەکە بوو، مالکۆمیش مشووری ئەوەی خوارد مانگانە دەرماڵەیەک بۆ بەلاوەنانی ئەم کارە بداتە پاشا.

مالکۆم بۆ ئەوەی لە هەر ئاماژەیەک بۆ بەرتیلپێدان دوورکەوێتەوە، وشەی دەرماڵەی لادا و کردییە باج. بەم جۆرە لەسەر ئینگلستان پێویست بوو مانگانە بڕێک پارە بە ناوی باجی تێلێگراف بداتە پاشا.

پاشـاش پێی شـاگەشـکە بوو، ئاخر هەر لەو گۆڕە و بێ بەرانبەر برە پارەیەکی دەهاتە چنگ، وەک ئەوە دیار بوو، خوا لەسـەر کارەباشـەکانی پاداشتی کردبێ.

سـێر مالکۆم پەی بەوە برد، بەبێ هاوکاری دەسـتەبژێر، ناتوانێ پارێزگاری لە پێگەی خۆی بکا. بۆیە شـازادە دەسـترۆیشـتووەکانی بانگهێشـتی باڵوێزخانە کردن و داوای دڵسـۆزیی لێکردن. بۆ هەر یەکێک لەوانیش کارێکی لە پڕۆژەی ڕایەڵەی تێلیگرافی نیشـتمانی لەسـەر کاغەز پێدان و لە بەرانبەریشدا مانگانە مووچەیەکی بۆ بڕینەوە.
بەم جۆرە ئینگلسـتان ویسـتی خێراتر بۆ جێبەجێکردنی ئەو کاروبارانەی کاتی خۆی لەگەڵ وەزیردا نەخشـە و پلانیان بۆ کێشـابوو، بێتەدەسـت. چەند هەزار پیاوێکیان لە لادێکاندا خسـتنە گەڕ تا دارەکان ببڕنەوە و بە سـەدان گەنجی تارانیش فێرکران چۆن سـتوون و کێبلی تیلێگراف ببەسـتن. وەسـتای تەلارسـازی هەموو وڵاتیشـیان بانگکردن و خڕیان کردنەوە بۆ ئەوەی بە دەیان نووسـینگەی تێلێگراف لەسـەر ڕێگای گەیشتن بە هیندستان دروست بکەن.

پاشـا هیواخواز بوو بە هەڵپەسـاردنی هێڵی نیشـتمانی تێلێگراف، کارێکی وەهـا بکا ڕەعیەتەکەی دووردەخـاتەوە لەو زانیـارییـانەی لەبـارەی دوا پێشـکەوتنەکان ڕوویانداوە. خۆی ئەمە بیرکردنەوەیەکی سـادە بوو. بازرگانەکان ئەوانەی گەشـتی دەرەوەی وڵاتیان دەکرد، بە چیرۆکی زۆر سـەرنجڕاکێش لەبارەی بەرهەم، کارخانە، شـار، گۆرەپان، پرد و ڕۆژنامەکان دەگەڕانەوە.

لەو شـوێنەی پاشـای لێهاتبوو، لە هەموو لایەک سـەری زمان و بنزمانی خەڵک هەر ئەو باســـوخواســـانە بوون. تەنانەت لە بازنەی دەورەی دەرباری پاشایەتییشدا بووبووە گرنگترین بابەتی قسەوباس.
شـــازادەکان لە گفتوگۆکانیاندا چەمک و زاراوەی نوێی ئینگلیزی و فرەنســـییان دەردەبڕی تا خۆیانی پێ بابدەن کە ئاســـتیان چەند باڵایە. هەمووان هەوڵیان دەدا ئەوە نیشـــان بدەن، شـــتێکی نوێی بینیوە یان بیستوویەتی.
پاشـان لە ڕێگەی سـەردانێکی بۆ ئیسفەهان، تووشی پیاوانی ئێرانی بوو بە بەرگی کاری شـــینەوە خەریکی ڕاچاندنی کێبڵ و دەزگای تێلێگراف بوون. لە دەروازەی ئیســـفەهاندا هەیتە و یاســـاوڵی بە یەکبەرگییەکی نەناســـراوە بینین. پێی ســـەیر بووە ئەو هەموو هەیتە و یاســـاوڵانەی هەبوو، کە نەیزانیبوو. کاتێکیش لێیپێچییەوە، بۆی دەرکەوت ئەوانە هەیتە و یاساوڵی شارەکە نین، بەڵکو پاسەوانی نووسینگە و دامودەزگای هێڵی تێلێگرافن.
بە پرســـنیی خۆی ســـەردانی کـارخـانەیەکی کرد، کێبـڵ و دەزگـای تێلێگرافییـان قـایم دەکرد. دیـاربوو وڵات بە بەرچـاوی ئەوەوە دەگۆڕا. ئەمە هەراســـانی کرد، ئاخر بیری کەوتەوە کاتی خۆی وەزیری کوژراو پێیگوتبوو، هەقە ســـەردانێکی ئینگلســـتان یان فەرەنگســـتان بکا بەڵکو بە چاوی خۆی و لەنزیکەوە پەرەســـەندنە پیشـــەزســـازییەکانی ئەوێ ببینێ. لی ئەو هەمیشـــە ئەو بیرۆکەیەی ڕەتدەکردەوەو. ئاخر چۆن دەتوانێ بە دڵێکی ئاســـوودەوە ســـەفەر بکا، لەکاتێکدا چارەنووســـی هەرات بەداوێکی باریکەوە بەندە و لەســـەنگی محەک دایە، هەروەها ئەدی چی بکا ئەگەر خەڵکەکەی خۆی لێی هەڵبگەڕێنەوە و جڵەوی دەسەڵات بگرنەدەست؟
لە کاتی ســـەردانەکەی بۆ گوندەکانی دەوروبەری ئیســـفەهان، بینی چۆن گوندنشینان لای ستونی تێلێگرافەوە وەستان و سەرگەرمی باسوخواسن

لەگەڵ یەکدی. ئاخر چۆن دەبێ چەند دانەیەک لە ستوون و کێبڵەوە بەم جۆرە خەڵکی بورووژێنن؟

– "خۆی ئەمە پەڕجووە، ئەوان قسەکانت دەخەنە نێو کێبلەکە و لە چاوتروکانێکدا دەینێرنە دیوەکەی دیکەی دونیا."

– "چ وشەگەلێک دەنێرن؟"

– "پێموابێ وشەی ئینگلیزی یان ڕوسی."

– "ئەدی وشەی فارسی؟"

– "نەخێر، پێموابێ ناتوانرێ بنێردرێن."

– "خۆی ئەمە فەرمانی پاشای ئینگلستانییە. ئەو شتێک دەڵێ، ئیدی ئەوان لە ڕێی ئەم کێبلانەوە ڕەوانەی سەرتاسەری دونیایێی دەکەن."

– "ئەرێ دەکرێ پاشاکەی ئێمەش ئەو کێبڵانە بەکاربهێنێ؟"

– "پێموانییە بتوانێ."

– "بۆچی نا؟"

– "ئاخر ئەمانە بۆ ئێمە دانەنراون، ئەمانە کێبڵی بریتانیین. پاشا تەنیا زەویەکی بەکرێداوە، تا ئەوان ستونەکانی خۆیان تێدا بچەقێنن."

جوتیارەکان بە ئاوەزمەندیی شا سەرسام بوون، ئەویش وەهای خۆنیشان دا، گوایە بە مەبەست خۆی بە ڕێگەی تێلێگرافدا هاتووە تا کاروباری ڕاچاندن و دانانەکەی بپشکنێ.

شێخ ئاغاسیش هەمان ڕوانینی شاژنی دایکی سەبارەت بە هێڵی تێلێگرافەوە هەبوو.

شاژن گوتی: "بریتانییەکان زیاتر لە دووهەزار کیلۆمەتر کێبڵیان بەنێو خاکی ئێمەدا بردووە. هەزاران داریشیان لەبنەوە بڕیەوەتەوە تا دارتێل و ستوونەکانی تێلێگراف بچەقێنن. تۆ بڵێی ئەوان ئەو هەموو شتە بۆ ئێمە بکەن؟ نەخێر، ئەوان بەسەر پشتی ئێمەدا خێراتر دەگەنە هیندستان. ئەدی باشە بۆچی ڕێگەمان پێداون؟ هەر ئەوکاتەش پرسیارەکەم کرد و

ئێســـــتاش تا ئەو کاتەی وەڵامەکە وەردەگرمەوە هەر هەمان پرســـیار دەکەمەوە."

"دایکە لەبیرت چووە، بریتانییەکان باشووری وڵاتیان داگیرکردووە. ئێمە دەبێ دانوستان بکەین. هاوکاریکردنمان لەبارەی پڕۆژەی تێلێگراف دەبێ وەک هێمایەکی گۆڕانی ڕۆژگار ببینرێ." پاشـــــا وەها وەڵامیدایەوە و کۆتایی بە دەمەتەقێیەکە هێنا.

ئەو خێراییەی وڵاتەکەی پێ کێبڵرێژ کرا، لە خەیاڵدا نەبوو. بریتانییەکان چرای گازییان هێنابوو تا کرێکارەکان بتوانن لە شـــەویشـــدا کاربکەن. کاتێک خەڵک بۆ بەیانییەکەی لەخەو هەڵدەســـتان، دەیانبینی کرێکارەکان سەدان دارتێلی دیکەیان داچەقاندوون.

کاتێکیش بارەگای سـەرەکی تەلەگراف لە تاران تەواو بوو، سێر مالکۆن بە فەرمی داوای لە پاشـــا کرد شـــوێنەکە بکاتەوە. پاشـــاش بەم بانگهێشـــتکردنە زۆر شـــاگەشـــکە بوو. شـــا بە خۆی و یاوەرەکانی و تۆپەکەی هاتە ســـەر بۆنەکە. وەک پێشـــوازیلێکردنیش دەســـتەیەک لە سەربازە موزییکژەنە هیندییەکان پارچە موزیکێکی خۆشی سەرکەوتنیان بۆ لێدا.

سـێر مالکۆم پاشـای بەخێرهێنا، چوکلاتێک، کە لە کاغەزێکی ڕەنگتەڵایی وەرپێچرابوو، لە بەرکی درهێنا و دایە مەلیچک.

ڕاڕەوی بارەگاکە بەقەد مافوری ئێرانییەکان بە ئاڵای بریتانیشـــەوە ڕازابووەوە. لەژێر نیگای تاســـەمەند و مەراقی میوانە گرنگەکان، ســـێر مالکۆم دوانێکی بە زمانی فارســـی دا، تێیدا پەســـنی پاشـــای دا بۆ ئەو هاوکارییە ناوازەی ئەو دۆستایەتییە گەرمەی لەگەڵ بنەماڵەی پاشایەتیی بریتانییەوە هەیەتی. لەسەر سینییەکی زێڕین مقەسەکەی هەڵگرت و دایە

دەستی پاشا تا شریتەکەی پیببڕێ. پاشاش سەرێکی بەنێو باڵەخانەکەو کرد و ئامێری تێلێگرافەکەی بەسەرکردەوە.
بەدەم چێژوەرگرتن لە خواردنەوەی پیاڵەیەک لە چای ئینگلیزی لە باخچەی پشتەوەی بارەگاکە، سێر مالکۆم بە قسەیەک پاشای سەرسام کرد.
"بەبۆنەی ئەو ڕووداوە مێژووییەوە ئینگلستان بایەخێکی تەواو بە منداڵەکانی شا دەدا، بەتایبەتیش بە مەلیچک، بەڵام دەکرێ منداڵەکانی دیکەی خاوەنشکۆش لێی سوودمەند بن."
پاشاش گوتی: "ئێمە بەو شتە خۆشحاڵین."
مالکۆم درێژەی بەقسەکەی دا و گوتی: "ئەم دیارییە هێمای بەرەو پێشووەچوونە. ئەمە ئامێرێکە تازە لە پارکەکانی لەندەن دامەزرێنراوە. شتەکە بۆ منداڵان دروستکراوە، بەڵام مرۆ تێبینی ئەوەی کردووە، لە لەندەن چەند منداڵان، ئەوەندەش دایکان بەکاریدەهێنن."
بەم سەرنجە مالکۆم ئەوەی نیشان دا، دیارییەکە بۆ ژنانی حەرەمسەراشە.
"من بۆ ئەو ئامێرە هیچ وشەیەکی فارسییم بۆ نەدۆزراوەتەوە، بەڵام بە ئینگلیزی لای ئێمە پێیدەڵێن سلاید Slide یان سلیپ Slip.[٧٢]"
پاشا بەدەم وەڵامدانەوە: "با بزانین چۆن دەبێ." چاوی گێڕا تا بزانێ ئاخۆ ئامێرەکە لەوێ دانراوە یان نا.
"دیارییەکە دەگەیەنرێتە کۆشک."

بۆ هەفتەی دواتر، دوو گالیسکەی بارکرا و بە تەختە و لەوحە ئاسنی درێژ گەیەنرانە کۆشک. ئەندازیارێکی ئینگلیز و پێنج تەکنیکاری هیندی لەگەڵ بوون تا دڵنیابن لەوەی ئاسن و تەختەکان لەکاتی گواستنەوە

[٧٢] مەبەست خشخشۆکە. وەرگێڕ.

داناندا زیانیان پێنەگا. کەســـیش نەیدەزانی ئەو تەختە ڕەنگدەرەوانە بەکەڵکی چی دێن، هەریەکە لە ئاســـتی خۆیەوە شـــتێکی دەگوت، وەک ئەوەی مەتەڵێک هەڵبێنێ: "لەوانەیە ئەو پارچانە بۆ دەزگای تێلێگراف بن."
"وا دیارە پاشا تێلێگرافی تایبەتی بە خۆی دەبێ."
"ئەم شـــتانە فڕیان بەســـەر تێلێگرافەوە نییە، پێموایە دەرگا دارینەکەی کۆشک لێدەکرێتەوە، ئیدی ئەم ئاسنانەی لەجێگەدا دەنێن."
"خۆ ئەگەر ئەو هەموو پارچە ئاسنانەیان بەو زەحمەتییە بەوڵاتدا گێڕابێ تا گەیاندبێتیانە و ئێرە، هەردەبێ شتێکی گرنگ بێ."

پاشا بڕیاری دابوو دیارییەکە لە حەرەمسەرا دابنێن، چونکە ئەگەر ژنانی لەندەن خۆشـــی لێببینن، دەکرێ ژنانی حەرەمســـەراش پێیان خۆش بێ. دەمودەستیش ناوێکی فارسی بۆ ئامێرەکە داهێنا، ناوەکەش تاڕاددەیەکی زۆر وەرگێڕانی دەقاودەقی وشەی "سلاید Slide": *سورسورە* بوو. ئەو داهێنانی وشـــەکەی بە دەســـتکەوتێک زانی، وشـــەیەک بەتەواوی واتای چالاکییەکەی دەردەبڕێ: "*ســورسورە*: تۆ دەخلیسـکێی و تا کۆتاییەکەی لەگەڵی دەڕۆی."
ئەو ڕۆژە هەموو ژنانی حەرەمسەرا بۆ مەزاری عەبدولداود نێردران. بۆ ئێوارە درەنگ گەڕانەوە، شا ویستی بە سورسورە (خشخشۆک، لەیلوک) غەفڵەتگیریان بکا.

ئەندازیارە بریتانییەکە و یاریدەرە هیندیەکان هەموو ڕۆژەکە خەریکی دانانی بوون و کارەکەشیان بەجێگەیاند. ئەوان ڕێرەوێکی دووروودرێژی خشـخشـۆکیان بە هۆی دینگەی ئاسـنینەوە بە دیوارەکانەوە چەسـپاند تا وەک خانوویەک لە شـوێنی خۆی جێگیر بوەسـتێ. کاتێکیش هەموو شت ئامادەکرا، بریتانییەکە بۆ سـەلماندنی کارەکە لێ وەسـەر پلیکانەکە کەوت

و لە سەرەوەڕا لەخشخشۆکەکە نیشت و تا خوارەوە ڕانەوەستا. پاشان هەر پێنج تەکنیکارە هیندییەکانیش هەمان شتیان کرد.
دیارییەکە لە شوێنی خۆی دامەزرێنرا و سازوتەیار بوو، پاشاش بەم دیارییە تایبەت و جیاوازییەی بریتانییەکان بێ سنوور کەیفخۆش بوو. سێ دراوی زێڕینی دانە ئەندازیارە بریتانییەکە سەر و دراویشی دایە تەکنیکارە هیندییەکان. ئێستا ئەو بەتەنیا لە دیار ئەو خشخشۆکە زەبەلاحە وەستاوە. شا فەرمانی کرد چەند دۆشەکێک لە خوارووی خشخشۆکەکە دابنێن. ئینجا دەستێکی لەسەر کەلەکە دانا و سەیرێکی خشخشۆکەکەی کرد، ئێستا سازوئامادەیە. بە ئەسپایی بەسەر پەیژەکان خۆی گەیاندە سەرووی خشخشۆکەکە، دانیشت، ئینجا بەجوانی بۆ خواروی خوارەوە خشا.
کاتێک بە نەرمی لەخوارەوە کەوتە سەر دۆشەکەکان گوتی: "نایابە!"
بە ئۆقرەلەبەربڕاوییەوە چاوەڕێی هاتنەوەی ژنەکانی کرد. شا بەخۆ و مەشخەڵی دەستییەوە لە پیشوازییاندا بوو، ئەوانیش لەخۆیان پرسی ئەرێ بۆچی هەموو چراکانی حەرەمسەراکە کوژێنراونەتەوە.
ئینجا پاشا بە شانازییەوە ڕایگەیاند: "خانمان، *سورسورە* بۆ چاوەڕێتان دەکا. دەی بەدوامدا وەرن!"
ئەو لە پێشەوە ڕۆیشت و دەرکەی حەرەمسەرای کردەوە.
"خانمان، بە دوای ئێوەدا!"
ژنان لە حەرەمسەرا چوونەژوور. لەبەر تیشکی چرا و لە سێبەری ڕەنگدانەوەی دینگە و تەختەی خشخشۆکەکەدا، ژنان شتێکی زل و زەبەلاحی ئەفسووناوییان لە ناوەڕاستی حەرەمسەرادا بینی. چرای زیاتر هێنران، ئینجا مەلیچک لە سەرووی خشخشۆکەکە بەدەرکەوت، بۆمایەی سەرسامی لەبەر چاوی هەموان بە قیژەقیژەوە لەسەرەوە تا خوار خۆی

خشـاند و بە کەیف و زەوقەوە لە خوارەوە کەوتە سـەر دۆشـەکەکان.
پاشان شا ژنەکانی لەوێ بەجێهێشت و خۆی هاتەدەر.
لەپشتەوە گوێی لە هەراوزەنا و قرتەی پێکەنین ژنەکانی بوو. دوو دڵۆپ فرمێسکی گەورەی خۆشی کەوتنە سەر ڕوومەتی. "ئیدی لەوانەیە ئێستا وا پێویسـت بکا سـەردانی ئینگلسـتان بکەم." ئەمە قسـەی پاشـا بوو بە مەلیچکی گوت، کە بەزەحمەت لەکۆڵ خشخشۆکەکەیان کردبووەوە.

٤١

هێنان و ناردن

هەنووکە کێبڵی تێلێگراف بەسەر هەزاران دارتێل و ستوونەوە بەنێو وڵاتدا ڕەت دەبوو. بەشێوەیەکی نازدارانەش لەگەڵ دیمەنی سروشتەکەی دەهاتەوە. ڕوسەکان لە کاتی جەنگەکەی هەرات لەگەڵ بریتانییەکان ڕێککەوتبوون، پاشاشیان خستبووە پشت بەردی کەڕە، چاوەڕێی ئەوەیان لە ئینگلیز نەدەکرد ئەو نەخشەیەی بۆ ئێرانیان دانابوو جێبەجێی بکەن.

ئەو جەنگە بێدەنگەی نێوان ڕوسیا و ئینگلستان لە لایەن بریتاییەکانەوە بردرایەوە. خۆ ئەگەر ڕێگەی ئاسنیش لە کەنداوی فارسییەوە بۆ هیندستان لێبدرێ، ئەوا هەر دەبووایە ڕوسەکان لە دوورەوە تەماشاچی بن. هەربۆیە هەموو شتێکیان دەکرد تا کۆسپ بخەنە بەردەم لێدانی ڕێگەی ئاسنینی بریتانی. ئەوەیان بە شا ڕاگەیاند، گوایە بە پێچەوانەی بریتانییەکانەوە ئامادەن هێڵی ئاسنینی نیشتمانی بۆ ئێران لێبدەن.

بە هۆی بەردەوامی شەڕوشۆڕ، هیچ پاشخانێک بۆ بازرگانی و زانست نەمابووەوە. بەتایبەتیش لەو سەد ساڵەی رابردووەوە، شتێکی وەها بایەخدار هاوردە نەکرابوو، بەهەمان شێوەش هیچی وەها نەنێردرابوە دەرەوە، لێ لەو کاتەی گۆڕانکارییە مەزنەکانی ڕۆژئاوا ڕوویاندا، کەشتییەکانیان بە پڕی دەهاتن و بازاڕی ئێرانیان پڕ لە کاڵای بریتانی کرد.

بازاڕی شارەکانی باکووری وڵاتیش هێشتا هەر سەروسەودایان لەگەڵ بازرگانە ڕوسەکان بوو. لەوێ هەر بەرهەمی نوێ، کە لە مۆسکۆ و سەنت پترسبورگەوە دەهات، دەفرۆشرا.

لەبەر ئەوەی ئینگلیز دەسەلاتیان بەسەر بەشی خوارووی وڵاتدا دەشکا، ئیدی ڕوسەکانیش لە بەشی باکوور و ڕۆژهەلاتەوە لێیانداکوتا. ئەوان بەنیازبوون بەندەرەکان بۆ کەشتییە ڕوسیەکان نۆژەن بکەنەوە. باڵوێزی ڕوسیا لەبارەی گومرگەکانی باکووری وڵات، کە بەهۆیەوە پارەیەکی زۆریان دەست دەکەوت، پێشنیازێکی خستە بەردەم پاشا.

بە شێوەیەکی بنەمایی پاشا نەیدەویست هیچ شتێکی لەگەڵ ڕوسەکاندا هەبێ. ئەو هێشتا هەر لەبەر ئازاری ئەزموونی شەڕی هەرات دەیناڵاند. لێ هیچ بژاردەی بۆ نەمابووەوە. وێڕای ئەمەش نەیدەتوانی لەبەر تەماعی بڕە پارەی قەبە خۆی بگرێ.

ڕاوێژکارەکانی پێیانگوت هەق نییە چیدی باڵوێزی ڕوسیا پشتگوێ بخا، ئاخر ئەوان دەیانزانی، قڕاڵ لەنێو وڵاتەکەی خۆی لەژێر فشاردایە، بۆیە لەگەڵ ئێران ئامادەی سازشکردنە.

ئیدی پاشاش ڕێگەی دا باڵوێزی ڕوسی بێتە دیداری.

چیرۆکی خشخشۆکەکە گەیشتبووە مۆسکۆ و باڵوێزی ڕوسیاش دەیەویست لە لایەن خۆیەوە بە دیارییەکی ناوازە پاشا سەرسام بکا.

پاشـــا خۆی وەها نیشـــانی باڵوێز دا، بەرامبەریان بێباکە، بۆئەوەی ســـەرنجی ئەوەیان لا بوروژێنی، هێشـــتا ناپاکییەکەی هەراتی لەبیر نەچووە.
ڕوســـیش هەروەک بریتانیا یەکێ لە دیپلۆماتە بە ئەزموونەکانی خۆیان ناردە تاران. ناوی باڵوێزە نوێیەکە دیمیتری چۆڤۆلشســـکی بوو. ئەو کتێبێکی لەبارەی مێژووی پەیوەندییەکانی ڕوسی-ئێرانی بڵاوکردبووەوە.
لەپاش ئەوەی پاشـا و باڵوێزەکە چایان خواردەوە و هەندی قسـەی ڕێز و مێوانداریيان لەگەڵ یەکدی ئالوگۆڕ کرد، چۆڤۆلشـسکی بە پرسـیارێک پاشـــای غافڵگیرکرد: "من چەند پۆرترێتی ماڵباتی قڕاڵم لەگەڵ خۆم هێناون، ئاخۆ خاوەنشکۆ نایەوێ بیانبینێ؟"
شـا بۆ دیتنیان هەدادانی نەما، بەڵام هەر بەکورتی سـەرێکی ڕەزامەندی بۆ لەقاند. دیمتری چۆڤۆلۆفسـکیش دەسـتی بۆ جانتاکەی برد و ئەلبوومێکی ئاوادامانزێڕی لێدەرهێنا و پۆرترێتێکی ناوازی قڕاڵی نیشـان دا.
"کەشخەیە". ئەمە تاکە وشە بوو کە بۆ پاشا هات و بە باڵوێزی گوت.
لێکچوونە پۆرترێتەکە بە کەسـی ماخۆی ڕاسـتەقینەکەی خۆی بە قووڵی پاشـای هەژاند و باندۆری خۆی لەسـەر دانا. ئەمەیان هەر بەتەواوی لەو پۆرترێتانە جیاوازبوو، کە تا ئێستا بە قەڵەمدار کێشرابوون، ئەوانەی ئەو دیتبوونی. لە لاپەڕەی دووەمی ئەلبوومەکە چـاوی بە ژنێکی کەژەی جوانی شـانومل ڕووت کەوت. بێ دوودڵی ژنی قڕاڵ بوو. شـا دەسـتی بەدەمییەوە گرت و نەرمە کۆکەیەکی کرد و هەندێ بێ باکانە لاپەڕەکانی ئەلبوومەکەی هەڵدانەوە.
"ئەگەر پۆرترێتەکان بەدڵی خاوەنشـکۆ بێ، دەکرێ وێنەگرێکی ڕوسـی ڕابسـپێرم بێتە ئێرە و پۆرترێتی پاشـا لەنێو کۆشـکدا بگرێ و بەنەمری بیهێڵێتەوە، ئەمەشم وەک دیارییەکی قڕاڵ لێوەرگرن."

پاشا دەستبەجێ وەڵامی نەدایەوە، ئەو ئەلبومی وێنەکانی لە لایەک دانا و یەک دوو پرسیاری پەیوەندییەکانی ڕوس بە بەندەرەکانی باکوورەوە لە باڵویز کرد. لە ڕوخسارییەوە دەخوێندرایەوە حەزی لێ نییە گوێ لە ڕوونکردنەوەی پڕ لە وردەکاری بگرێ.
کاتێکیش چۆڤۆلفسکی ویستی کاغەزێکی لوولدراو بکاتەوە، وێنەیەکی باڵەخانەی گومرگەکەی نیشان بدا، پاشا چیدی حەوسەڵەی نەما و پێیگوت: "دەکرێ بۆ ئەمە دیدارێک لەگەڵ وەزیرەکەمان ڕێکبخەن."

یەک دوو مانگ دواتر، وێنەکێشێکی ڕوسی بە گالیسکەیەکی تایبەت گەیشتە تاران. لە کۆشک دابەزی. کاتێکیش مەیتەرەکە ویستی ئەسپەکەی لە گالیسکەکە بکاتەوە، ڕاشکاوانە بە مەیتەرەکەی گوت؛ پێویستی بە یارمەتی ئەو نییە. کابرا کەسێکی سەیربوو بەخۆی و ڕیشی تاشراو و سمێڵێکی کشتنەکراو. پاشان دەستی لەپشتەوەی گرێدان و بەرەو لای حەوزەکە ملی لێناو بە پیاسە بۆ لای باخەکە ڕۆیشت.
پاشا لەپشت پەنجەرەوە سەرنجی دابوو. کابرا وەهای خۆ دەنواند وەک ئەوەی لە کۆشکەکە ژیابێ.
وینەکێشەکە بایی ئەوەندەی دەزانی پێویست نەکا ئەو پرسیار لە پاشا بکا، بەڵکو پاشا بەخۆی پرسیار لەو بکا. کاتێکیش وادەی خۆی هات، هیچ بایەخێکی ئەوتۆی پێنەدا.
پاشا بە هێواشی لێی چوەژوور. کاتێک وێنەکێشەکە ئاوڕیدایەوە و بینی، شەپقەکەی بەرزکردەوە و کەمێک بۆی دانەویەوە و گوتی: "خاوەنشکۆ!"

بۆ ماوەی هەفتەیەکی ڕەبەق پاشا لەهەموو سوچێکی کۆشکەکەوە وێنەی گیرا، تەنانەت مەلیچک و تاج سوڵتانی کیژە نازەنینەکەی، کە زۆری پێنەچوو مێردی دەکرد. هەروەها وێنەکێشەکە وێنەیەکی پاشای

لەگەڵ ژنەکانیشـیدا گرت، تۆمارەکە دیمەنەکەی بۆ هەتاهەتایە پاراسـت، ژنەکانیش هەموویان لەچک و بورقایان پۆشیبوو.
کـابرای ڕوس پەی بەوە برد، خەریکە بەشـێـک لە مێژووی ئێران تۆماردەکا و دەسـەلمێنێ. هەر بۆیە بە ئەسـپایی بە دوای شـوێن و دیمەنی ناوازە و بێوێنە دەگەڕا تا بە کامێراکەی بیانگرێ.
بەهۆی هێزی قەنـاعەتپێهەنەرانەی بـاڵای ئەو، بێ کێشـە توانی بچێتە حەرەمسـەرا. ئەمەش یەکەمجار بوو کەسـێکی غەوارە پێی بنێتە ئەوێ. شـتەکە وەها کەوتەوە تەنانەت ئەوە بە مێشـکی پاشاشـدا نەهات ڕێگەی لێبگرێ. کاتێکیش ئەو زنجیرەیەک وێنەی ژنەکانی کێشـا، زانی وێنەکانی گەواهیدەری بێوێنەن بۆ واقیعێکی نادیار. ئامێرەکەی دەسـتی ڕۆژگاری قفڵ دا.
بۆ دوو دیمەن کـابرای وێنەکێش کـاتێکی زۆر و کـارامەییەکی زۆری پێویست بوو. یەکێکیان، وێنەی دەستەیەک لە ژنە ڕووپۆشبەسـەرەکان، ئەوانەی بە بازنەیەک لەسـەر زەوی دانیشـتبوون قلیانیان دەکێشـا، هی دیکەشیان پۆرترێتێکی پاشـا بوو لەسـەر کورسـی، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان کۆرش، پاشای پاشایان لەسەری دانیشتبوو.

زۆر دوای ئەوەی وێنەگرەکە ئەوێی بەجێهێشتبوو، لە مۆسکۆوە کتێبێکی وێنەدار گەیشـتە باڵوێزخانەی ڕوسـی لە تاران و ئەوانیش دەبووایە بیگەیەننە دەسـتی پاشـا. دیمتری چۆقۆلۆفسـکی بە دڵێکی پڕ لە هیواوە ئەلبوم و گرێبەستەکانی گومرگی ڕوسی–ئێرانی لەگەڵ خۆی هەڵگرت و بە سواری ئەسپەکە بەرەو کۆشک ڕۆیشت.
پاشـا پەڕەکانی گرێبەسـتەکەی هەڵدانەوە، بە وریاییەوە چەند بڕگەیەکی تاوتوێکردن و یەک دوو پرسـیاریشـی لەبارەوە کردن. ئینجا کاغەزەکانی لە لایەک دانـا و گـوتی: "ئێمە لەگەڵ کەسـانی پەیوەنـدیدار لەبـارەی

نەخشەکانی ئێوە قسەمان کردووە. بە شێوەیەکی گشتی پێشنیازێکی تۆکمەمان هەیە. لەماوەیەکی کەمدا وەزیرەکەمان پەیوەندیتان پێوە دەکا. ئیمە بە پەیوەندیی نوێی نێوان هەردوو وڵات دڵخۆشین."

دوای ئەم قسانە، دیمتری چۆڤۆلۆڤسکی ئەلبومەکەی لەنێو جانتاکەی دەرهێنا و دایەدەستی پاشا، ئەویش بە پەرۆشەوە پەڕەکانی هەڵدایەوە.

بە وشکییەوە ئەو تێبینییەی دەربڕی: "ئیمە لێی ڕازین."

ئینجا زەنگەکەی لێدا و بانگی مەلیچکی کرد و وێنەکەی خۆی نیشان دا.

شا پێی گوت: "مەلیچک، ئەوە تۆی."

دیمیتری چۆڤۆلۆڤسکی دەرفەتەکەی قۆستەوە تا دیارییەک بداتە کوڕیژگەکە: "ئەگەر خاوەنشکۆ ڕێگە بدا، دیارییەکی بچکۆلەشم بۆ مەلیچک هێناوە." دیارییەکەش دەمانچەیەکی یاریی منداڵان بوو.

شا دەمانچە ساختەکەی لێوەرگرت، پشکنی، لوولەکەی لە مۆمێکی سەر مۆمدانێک کرد و تەقەی لێوە هێنا. دەمانچەکە دەنگێکی گەورەی لێوەهات، مەلیچک لەبەری سڵەمییەوە. پاشاش پێکەنی.

ئینجا دیمیتری سەری بۆ پاشا دانەواند.

٤٢

بەرگری

کێشکە و پاسارییەکان بە شڵەژاوییەوە دوای تەواوبوونی کاری تێلێگراف لەسـەر دارتێل و کێبلی تیلیگرافەکە نیشـتنەوە و وەک ئەوەی پێشـتر هەرگیز لە شـوێنێکی وەها نەنیشـتبنەوە. لە چریکە و خوێندنیان وەها دیاربوون کەیفیان سـازە. لەپاڵ کێشـکە و پاسـاری، منداڵانیش دڵیان پێخۆش بوو. گوێیـان بە دارتێلیکەوە دەنـا و بە بەردێک لێیـانـدەدا و زرینگەیان لێوەدەهێنا، گوایە بەم شـێوە لەگەڵ یەک پەیوەندییان دەگرت، یارییەکەیان یارییەکی ئەفسووناویی بوو، هەرگیز لێی تێرنەدەبوون.

دیاربوو ئەو کار و چالاکییەی دوابەدوای تێلێگرافەوە هات، هێز و هیوای بەخشـیبێتە هەمووان. مەلیچک کە ڕقی لە جووڵە و ڕۆیشـتن دەبووەوە، هەنووکە بەخۆی و یاریی دەمانچەکەی هەر لە جرتوفرتدا بوو، نیشانەی لە نۆکەر و قەرەواش و ئاشـپەز و پشـیلەکان دەگرت و هەر یەکێک تووشـی هاتبا تەقەی لێدەکرد. کەسـیش نەیدەوێرا ڕێگەی پێبگرێ.

تەنانەت شێخ ئاغاسییش کاتێک دەچووە لای پاشا پێویست بوو دان بەخۆیدا بگرێ.
جارێکیان ئەو کوڕیژگە خەپەیە سێرەی دەمانچەکەی لە تاج سوڵتانیش گرت. هەستیشی کرد ناتوانێ کارێکی وەها بکا، لێ تاج سوڵتان لێنەگەڕا ئەم کارەی چەند بارە بکاتەوە.
کەسێکی دیکەش هەبوو، دەبووایە مەلیچک لێی دوورکەوتبایەوە. ئەویش ئەفسەرێکی گەنج بوو، لەم دواییانەدا زوو زوو پاشا بانگی دەکرد و لەگەڵی دادەنیشت. ئەفسەرەکە سەر بە هەمان هۆزی پاشا بوو، هەر هەمان نازناوی خانەوادەشی هەبوو. ئەم ئەفسەرە لە شەڕی هەراتدا ئازایەتییەکی زۆری نواندبوو، ئەمەش هەر لەبیری پاشادا بوو. ئەو پاداشتی ئەفسەرە ئازاکانی کرد و نازناوی عەینولدەولەی دابوونێ، دەقاودەق واتای چاوی دەوڵەتی دەگەیاند. پێدەچوو ئەم عەینولدەولەیەش بۆ تاج سوڵتان شیاوترین پیاو بێ.

پاشا هێشتا بەتەمەندا نەچوو بوو، بەڵام فشاری ئاوەزمەند و ڕیشسپییانی هۆزەکەی خۆی بۆ دیاریکردنی جێنشینێک لەسەر بوو. ئەوان پێیانوابوو نابێ بەختی سەرۆکایەتیی هۆز و وڵاتەکە بۆ ڕێکەوت و چارەنووس جێبهێڵێ. ئەو دەبووایە لە ماوەیەکی کورتدا ناوێکی بۆ ئەگەری دەستنیشانکردنی جێنشینێک پێبووایە.
پاشا بەلەبەرچاوگرتنی ڕەوشی ڕێژەییانەی سەقامگیریی وڵات، بڕیاری دا ئەم پرسە چارەنووسسازە خێرا یەکلابکاتەوە. شا نیازەکەی خۆی بۆ ڕیشسپییەکان ئاشکرا کرد و پرسوڕای سەبارەت بە ئەفسەرە گەنجەکە لێکردن. ئەوانیش هەر یەکسەر پەسەندیان کرد و دەستخۆشییان سەبارەت بەو بژاردەیە لێکرد.

ئەندازیارە بریتانییەکان لە جموجۆڵی خۆیان نەکەوتن. ئەوان بە هیوا و گەشـــبینییەوە لە نموونەی خـاکی هەڵکۆڵراویـان کۆڵیەوە و هەوڵیـاندا ئەنجامەکەی لەچاوی دنیای دەرەوە بشـارنەوە. لێ کەموکوڕی ئەوان بۆ کار و چالاکی لە پارێزگاکانی باشـــوور و بەتایبەتیش ڕاچاندنی کێبڵی تێلێگراف، کە بەســـەر مزگەوت، ماڵ ، حەمام و ڕوبار و داروبەرد و بەرزاییەکان دەڕۆیشت، خەڵکی بەئاگا هێنایەوە.

پاشا خەمی ئەوەی بوو خەڵکەکەی بکەونە بن باندۆری دەرەکی. لەپشت ســەری ئەوەوە هێشـــتا بنەماڵە دەوڵەمەندەکان و بازرگانە گەورەکانی بازار کوڕەکانیان بۆ مۆســـکۆ، لەندەن، پاریس، بۆمبای و ئینســـتەنبول دەنارد.
دەســـتەیەک لە پیاوە بەهرەمەندەکانی ئێرانی هەســـتیان کرد ئەرکێکی نیشـــتمانییە بگەڕێنەوە ولات و ڕابەرایەتیی هاولاتییەکانی خۆیان بکەن. کەســـە هەرە گرنگەکەی ئەم دەســـتەیە پیاوێک بوو بەناوی جەمال خان ئەســـتاربادی، کە بە جەمال خان ناســـرا. لەو کاتەی بۆ یەکەمین جار لە لەندەن قیتار کەوتە گەڕ، ئەو لەوێ بوو. ئەو لە بێرمینگهام ســـەردانی چەندین کارگەی ئاســـن و پۆلای کردبوو، هاموشـــۆی قاوەخانەکانی کردبوو، لەگەڵ کرێکاراندا قاوەی خواردبووە و بازاڕی قســـەی گەرم کردبوو و لە کۆبوونەوەکانیشیان بەشدار بووبوو.
جەمال خان بووبووە برادەری وەزیریش، هێشتا لەژیاندا مابوو، نامەیان بۆ یەکدی دەنارد و ئاگایان لەیەک بوو. جارێکیان لە ســەنت پترســبورگ و جارێکی دیکەش لە باکۆ یەکدیان بینیبوو. خۆی هەر ئەو جەمال خانە بوو دانەیەکی لە دەستوری فرەنسی بۆ وەزیر ناردبوو.
مردنی وەزیر ئـازاری جەمـال خـانی دا، بەڵام خۆ ئەوە بۆ ئەو مـایەی ســەرســامی نەبوو. ئەوکاتەی ئەوان لە باکۆ یەکدیان بینی، ئەو وەزیری

لە ئەگەرێکی وەها ئاگادارکردبووەوە. هەردووکیان هەستیان بەوەکردبوو، وڵات پێویستی بە قوربانیدان هەیە بۆ ئەوەی هەنگاوێک بچێتە پێشەوە. جەمال خان دەیزانی وەزیر چۆن کوژراوە و لەکوێش خراوەتە ژێر گڵ.

خەڵکی ئاسایی جەمال خانیان نەدەناسی، بەڵام ئەو لەنێو ڕۆشنبیران لە وڵاتانی ڕۆژهەڵات وەک سیاسییەکی بیرمەند ڕێزلێگیراو بوو. وتارەکانی لەبارەی بەئاگاهاتنەوەی گەلانی وڵاتە موسوڵمانەکان لە دەرەوەدا بە شێوەیەکی تاسەمەند دەخوێندرانەوە.

ئەو یەک دو ساڵانیش لە میسر ژیا، پاشان چووە تورکیا تا لە ئێران نزیک ببێتەوە. ئیستەنبول خاڵی وەرچەرخانی هزری نوێ بوو، شوێنێک بوو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای بەیەکەوە گرێ دەدا. جەمال خان لەوێ هەستی دەکرد نامۆ نییە، لێ ڕووداوەکانی ئەم دواییانە داخوازبوون بگەڕێتەوە وڵات.

باوکی جەمال خان ئایەتوڵلایەکی بەناوودەنگی تاران بوو، هەر بۆیە کوڕەکەی پەیوەندیی باشی لەگەڵ ڕەوت و بزووتنەوە ئیسلامییەکان هەبوو. زۆری پێنەچوو پێگەیەکی ڕێزلێگیراوی لە مزگەوتی ناوبازار وەک وتاربێژ پێدرا. هەموو ڕۆژانی هەینی، کاتێک ئیمام پشنوێژی بۆ دەکردن، ئەویش قسەی بۆ نوێژکەرانی مزگەوتێ دەکرد، گوێگرەکانیشی بەزۆری لە بازرگان و دوکاندارانی ناو بازاڕ پێکهاتبوون.

ئەو قسەکەرێکی بەهرەمەند و لەبلەبان بوو، لەبەر ئەوەی باسی بابەتگەلی دیکەشی دەکرد، نەوەک هەروەک ئاخوندەکانی دیکە هەر بەتەنیا یەک شتی سواو بجوێتەوە، بۆیە خەڵکی بە تاسەوە لە دەوری خڕدەبوونەوە. چیرۆکی لەبارەی بازرگانیی جیهانی دەگێڕایەوە، کە چۆن بازرگانانی جیهانی ڕۆژئاوا بە یارمەتی تێلێگرافەوە بە ملیۆنان پارەیان

بۆ دەگەڕێتەوە و قازانج دەکەن، چونکە پێویستی نەدەکرد بەخۆیان سەفەرە دوورودرێژەکانیان بکەن، بەڵکو کارەکەیان بە کورتە پەیامێکی تێلیگراف مەیسەر دەبوو. ئەم قسەوباسانە تا دەهات بازنەی گوێگرانی بەفرەوانتر دەکرد. ئەو چاوی خەڵکەکەی کردەوە و تا دەهاتیش زیاتر لەبارەی گەندەڵیی شازادەکان و سیستمە شکستخواردووەکەی خۆیان بوێر و بوێرانەتر دەدوا. بە ماوەیەکی کەم لە تاران بووە ناوێکی ناسراو. قسەکانی ئەو لەسەر زاروزمانان دەگوازرایەوە بۆ یەکدی و لە هەموو وڵاتەوە بانگهێشت دەکرا تا قسەیان بۆ بکا و وتاری خۆی بدا.

شەوێکیان دوای نوێژ لە مزگەوتی هەینی تاراندا، لە یەکێ لە وتارەکانیدا دابەزییە سەر ئینگلستان: "خەڵکینە، بەسیەتی سووکایەتی. ئەگەر ئێمە ڕایەڵەی تێلیگرافی نیشتمانی خۆمان نەبێ، با بریتانییەکانیش تێلیگرافەکەیان لەم وڵاتەدا لابەرن و بیگوازنەوە."

ئەمە پەیامێکی نائاسایی بوو. تا ئەوکاتە خەڵک وەها باسی تێلیگرافی دەکرد وەک ئەوەی شتێک بێ لە دەرەوەی ئەوان بێ و بۆ ئەوان نەبێ. ئێستاش جەمال خان بە کراوەیی نیگەرانییەکانی خۆی لەبارەی دارتێلەکانی بریتانی لەسەر خاکی نیشتمان دەردەبڕێ.

خەڵکەکەش قسەکانی ئەویان پشتراست دەکردەوە: "ئەو ڕاست دەکا، باشە ئەگەر ئەو دارتێلانە بۆ ئێمە نەبن، چیمان داوە لەو هەموو دارتێلانەی تێلیگراف؟"

– "خۆ ئەگەر ئێمە نەتوانین کێبلی ئەو تێلیگرافە بەکاربهێنین، باشە چ پێوست دەکا، بەم شێوەیە بەسەر خانوبەرەی ئێمەدا بڕوا."

لەو مزگەوتانەی جەمال خان قسەکانی خۆی تێدا دەکردن و بازنەی وتووێژەکانی تێدادەبەست، خەڵکەکە لەسەر ڕیزی پێشەوە بۆ ئەوەی بەباشی گوێی لێبگرێ، قەرەپەستێنەیان بوو. دوای قسە و وتارەکانی ئەو

لەنێو مزگەوتێدا خەڵکیش بەدوای ئەودا قسەی خۆیان دەکرد: "ئەوی ئەو دەیڵێ ڕاستە. ئاخر خەڵکێکی زۆر لەو وڵاتە نەخۆشن، کەچی نە داودەرمان و نە پزیشک، هیچمان نییە."

- "هەرگیز بیرم لێنەکردبووەوە، بەڵام ئێستا هەقە بپرسین، ئەرێ بۆچی ئەوەندە خەڵک هەن بێ کاروکەسابەت؟"
- "خۆ ئەگەر پیشەسازیی نوێ بێتەناومان، ئەوا هەمووشتێک باشتر دەبێ."
- "ئەو ڕاست دەکا، ئێمە هەموومان شایستەی ژیانێکی باشترین."

پیاوەکانی دەوروبەری شا لە جەمال خان بەدگومان بوون، هۆشداریان لەبارەی مەبەستە شاراوە و تەمومژەکانی دایێ. پاشاش هێشتا شتەکەی وەها نەدەبینی سەری خۆی پێوە بێشێنێ. ئێستاش کە پەیوەندیی باشی لەگەڵ هەریەک لە بریتانیا و ڕوسیا پەیداکردووە، ئەوا لەجاران زیاتر دەستی لە تەخت و تاجەکەی گیرکردوە. هەڵبەتە چاو و شۆقاری بەدوای ئەو قسەکەرە نوێیەدا ناردن بزانن چی دەڵێ و ئاگاداری بکەنەوە، داوای لە سەرۆکی پاسەوانانی شاریش کرد چاودێری بکا. شتیکی دیکەش بووە مایەی سەرنجڕاکێشانی پاشا. خۆئامادەکردن بۆ زەماوەندی کیژە خۆشەویستەکەی خۆی، شووکردنی تاج سوڵتان بەتەواوی هەموو وەخت و کاروچالاکی ئەوی بۆ خۆی بردبوو.

تاج سوڵتان لە فروغی دایکی هەواڵی دەستنیشانکردنی ئەفسەرێک لەلایەن شاوە بیست تا ببێتە دەزگیرانی و هەروەها نیازی باوکی بۆ ئەوەی زەماوەندەکەیان بەزووترین کات ڕێکبخەن. کاتێکیش پاشا کچەکەی بانگی لای خۆی کرد، تا لەبارەی مێردی ئایندەی قسە بکا، ئیدی بە گریانەوە کەوتە سەر دەست و پێی باوکی و گوتی: "بەڵام باوکە، خۆ ئەو پیاوە چەند ژنی دیکەی هەن."

دەستبەجێ پاشا وەڵامی دایەوە: "منیش هەمە. ئێمەش ژنی زۆرمان هەن.
– "من لە سەرچاوەی باوەڕپێکراوەوە بیستوومە، ئەو پیاوێکی باش نییە. ئەو کەسێکی ترش مۆن و تووڕەیە، دەست لە ژنەکانی خۆی بەرزدەکاتەوە."
– "ئەو لە تۆ نادا، ئەگەر کارێکی وەهاشی کرد، بە پەتی قەنارەی هەڵدەواسم"
کچە بە پاڕانەوە: "باوکە من ئەوم خۆشناوێ."
پاشاش هاتەوە وەڵام: "تۆ زیاد لەبەرەی خۆی پێت ڕاکێشا. دەبێ واز لە بۆڵەبۆڵ بێنی. چییە دەڵێی ئەو کتێبە فرەنسییانە چاوی تۆیان لەبارەی ژنومێردایەتی کردۆتەوە. کچەکەم، شتەکە هەر تایبەت نییە بە تۆ، بەڵکو پرسەکە بە هۆزەکەمانەوە پەیوەستە. تۆ ئەم کارە لەپێناو نیشتماندا دەکەی. ئاگاداربە، شتێکی وەها نەکەی تووڕەمان بکەی."

دوای ئەو سەرکۆنەکردنەی شا، دەستەیەک لە ژنە بەتەمەن و بە ئەزموونەکانی هۆزەکەی پاشا سەری تاج سوڵتانیان دا تا وەهای لێبکەن بۆ ئەرکەکەی سازوئامادە بێ. ئەوان توانییان وەهای لێبکەن بچێتە لای باوکی و داوای لێبوردنی لێبکا.
پاشاش سەری ماچ کرد و بە دڵخۆشییەوە پێیگوت: "ئێستا کاتی *ئاشپەزون*ێکی گەورەیە."
شا خۆی وشەی ئاشپەزونی داهێنابوو. واتاکەشی ئەوەبوو؛ بە هەموان سوپێکی چەوری ئێرانییانە لێبنێین.
شا حەزی لە سووپ بوو. ئەو هەمیشە بەدوای بەهانەیەکدا دەگەڕا تا *ئاشپەزون* ڕێک بخا. کاتێ شا جاری دەدا *ئاشپەزونی* دەدا، ژنانی حەرەمسەردا کەیفیان دەهات. ئەوان ئەمەیان بە ئاماژەیەکی کەیفسازی و میزاجخۆشی دەزانی و کەشێکی ئاهەنگئامێزی وەهای دەخوڵقاند،

سێبەرەکەی بۆ چەندین هەفتە بەسەر حەرەمسەراوە دەمایەوە. ئیدی ململانێ و شەڕەدەنووک و دەمەقاڵێی لابەلای نێوخۆیان بەلاوە دەنا، هەموویان دەست لەناودەست تا خواستەکەی شا بەدیبێنن.
بە شێوەیەکی ئاسایی ئەوان شێویان بۆ شا و منداڵەکانی لێدەنا، بەرماوەکەشیان دەدایە نۆکەر و پاسەوانەکانی کۆشک، لێ ئەمجارەیان پاشا ویستی بە شێوەیەکی زۆر گورتر و بەرفراوانتر بێ. ئەو ویستی سووپەکە بەسەر هەژارانی شاردا دابەش بکا، وەک بەڵاگێڕییەکی شووکردنی کچەکەی بەڵکو لە گیانی بەدی بپارێزی.

بۆ ڕۆژی ئاشپەزونەکە، پاشا بەیانییەکەی زوو لەخەو هەڵسا و لە حەرەمسەرا ئامادە بوو. هەر ڕاستەوخۆ لە دەرکەی کۆشک چادرێکی گەورە هەڵدرا، هەژارەکانی شار، هەریەکەیان ئامانێک و مەنجەڵێکیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، لەسەر شوێنگرتن قەراپەستانیان بوو. لە پاشخانی حەرەمسەرادا بیست مەنجەڵی قفڵداری گەورۆنە گەورۆنە بە دوو ڕیز لەسەر ئاگر دانرابوون. بۆنوبەرامەی سووپەکە دەمار دەمار دەڕۆیشت. هەمووان سەرقاڵی پاککرنەوەی سەوزە، پارچەپارچەکردنی گۆشت و ئامادەکردنی دەرمان و بەهارات بوون.
لە کاتی سازکردنی ئاشپەزوندا، ژنان پێدەکەنین، سەمایان دەکرد و گۆرانییان دەگوت و بە یەکتریان ڕادەبوارد. ئەو بایەخپێدانەی پاشا زیاتر دەیهەژاندن و دڵی خۆشدەکردن. ئەو بە بەژن و باڵا و خشڵ و خۆرازاندوەیانی هەڵدەدا و دڵداریی لەگەڵ دەکردن.
تاج سوڵتانیش جلی ئاهەنگی پۆشین، بە شێوەیەکی تایبەتیش خۆی بە منداڵەکان سەرقاڵ کرد. هەرچەندە ژنەکان هەرهەموویان ئیرەییان پێدەبرد، لێ دەیانزانی لە دڵەوە بەختەوەر نەبوو.

پاشـــا تا دڵی کچەکەی خۆش بکا و زەوقی بکاتەوە، دەســـتەیەک لە ژنە موزیکژەن و گۆرانیبیژانیشـــی بانگهێشـــت کردبوو. کاتێکیش ئەوان بە موزیکەوە لە کۆشک هاتنەژوور، تاج سولْتان گەشایەوە، پاشا ئاماژەی بە موزیکژەنەکان کرد بوەســـتن. ئینجا ڕووی کردە ژنەکان و گوتی: "خانمان، هەر شـتێک پێویسـت بوو بیکەن، جلی جوان لەبەربکەن. چونکە کەمێکی دیکە ئاهەنگێکی زۆر گەورەمان دەبێ."

بە ئاماژەی ئەو، موزیکژەنەکان دەســـتیاندایەوە ئامێرەکانی خۆیان. پاشـــاش کیژەکەی خۆی ماچ کرد و دەســـتی گرت و بەیەکەوە چوونە ســـەر مەنجەڵەکان تا هەر یەک هەندێ ســـەوزەی تێبکەن و پیرۆزبایی شاهانەیان لێ بخوێنن.

پاشان پاشا چووە سەر کورسی پشوودانەکەی دانیشت و پیاڵەیەک چا و قلیانیان بۆ هێنا. دوو کڵۆ شـەکری خسـتنە دەم، قومێکی لە چایەکە دا و قلیانەکەشی لەسەر کێشا.

لەو قاپە ســـووپەی بۆیان هێنا، یەک دوو کەچکی تێوەردان و تامی کرد. سەرنجێکی دایە ژنەکان بەوەی سوپەکە تامی خۆشە.

دوای خواردنەوەی چایەکەی، لەبەر قلیانەکە کەمێک ســـەری گێژ بوو، لەبەر تینی هەتاویش بۆرژا، ئیدی قاچەکانی لێ ڕاکێشـــان و ســـەری بەســـەر بالیفدا کرد وویســـتی چاوی گەرم بکا. لی هێشـــتا خەوی لێنەکەوتبوو، لەپڕ لە تەقەی تفەنگێک بە شـڵەژاوی بەئاگا هاتەوە. ئەمەش کاری مەلیچک بوو نەیهێشت پشوو بدا.

پاشا بە پێکەنینەوە بانگی کرد: :"هەی چەتوونی بچکۆلە!"

بەوەی شـا لەوێ بوو، مەلیچک وێرای زیاتر شـووڵ لێهەڵبکێشـێ. چەند لاسـاری و شـێتایەتی زیاتر دەبوو، ئەوەندە شـا دڵی پێ خۆشـتر دەبوو. ئیدی ســـێرەی لە ژنان گرت. ئەوانیش بە قیژەوە هەڵدەهاتن، لەکاتێکدا

ئەوان شرینییان بۆ فرێدەدا تا خۆیان لە شەڕی لابدەن، ئیدی شا لە بەر پێکەنینی دەکەوتە سەرپشت و ئاوی لەچاو دەهات.

بۆ دوای نیوەڕۆیەکەی، کاتێک پاشـــا و ژنەکانی و منداڵەکان تێروپڕیان خوارد، ئینجا ژنەکان کشـــانەوە نێو حەرەمســـەرا. ئینجا دەســـتەیەک لە پاسەوانان ئەوەی لە سوپەکە مابووەوە بۆ خەڵکەکەیان برد.
لەســـەر بانی کۆشـــکەکە پاشـــا بینی حەشـــاماتەکە چۆن بۆ خواردنەکە تێکقژقژاون، چۆن خۆیان بۆ پێشـــەوە ڕاپێش دەکەن. پاســـەوانەکانیش بێهوودە هەوڵیـــان دەدا بیـــانگەڕێننەوە دواوە و ڕیزیـــان بکەن. لەو جەنجاڵییەدا یەکێ لە پیاوەکان پاڵی بە یەکێ لە پاســـەوانەکانەوە نا و بە پاســـەوانێکی دیکە کەوت، کە مەنجەڵی ســـووپەکەی لەدەســـت بوو. کابرا هاوسەنگی خۆی لەدەست دا، مەنجەڵەکەی لەدەست کەوت و سوپەکەش ڕژا.
ڕەوشـــەکە لەدەســـت دەرچوو، پاســـەوانەکان بە دار و تێلای دەســـتیان وەرگەڕانە خەڵکەکە لێدە ئەمما لێدە، خەڵکەکەش بە قاپ و قاچاخی دەســـتیان لە ســـەری پاســـەوانەکانیان دایەوە. مەنجەڵە گەورەکانی پڕ لە ســـووپ بە گۆڕی وەربوون و لە پشـــتەوەی چادرەکەشـــەوە مەشـــخەڵی ئاگر بەرزبووەوە. سەردەستەی پاسەوانەکان لەو پاشاگەردانییەدا تەقەی بەهەوادا کرد. هەر بـــابـــا بوو لە ڕاســـتی خۆیەوە هەڵـــدەهـــات و پاسەوانەکانیش ڕاویان دەنان تا ئەو کاتەی ئارامی بۆ ئەوێ گەڕایەوە.
پاشـــاش لە شـــوێنی خۆی بێ جووڵە ســـەیری ســـووپە بەتامەکەی دەکرد، کە لەسەر زەوی جۆگەلەی بەستبوو.

٤٣

جەمال خان

پشێوییەکەی ئاشپەزونەکە پاشای نیگەران کرد. بە دڵنیاییەوە هەر دەبێ دوێنێ جەمال خان و هاوبیرەکانی خۆیان بە شێوەی هەژار و دەرۆزەکەر شکڵگۆڕکردبێ و خۆیان خستبێتە نێو ئەو حەشاماتە و هەراکەیان نابێتەوە. ئەوان ئەو پشێوییەیان پەیداکرد، ئاخر ئەوان یەکەمین کەس بوون بە ڕووی هەیتە و یاساوڵەکاندا هەڵشاخان و شەڕیان کرد.

لە ڕاپۆرتێکدا ئەوە بە ڕوونی خرابووە ڕوو، گوایە جەمال خان بەرپرسیاری ڕژاندنی مەنجەڵەکانی سوپ بووە، ئاخر ئەو لەکاتی ڕاپەڕینەکەی گەلی ڕوسیا، لەوێ بووە و شارەزایە. هەروەها هەر ئەویش بوو، ئاگری لە چادرەکە بەردا و سووتاندی.

بۆ بەدواداچوونی ئەوەی ئاخۆ لە شارەکانی دیکەش ئەو هەرا و پشێویە ڕوویداوە، پاشا فەرمانی بە لێکۆڵینەوەیەکی ورد و بەرفراوان کرد.

هێشــتا وڵات خاوەنی دەزگایەکی ڕێکخراوی ئاســایشــپارێز نەبوو، تا دەســتبەجێ بتوانێ نەیار و گومانلێکراوەکان ڕاوبنێن و ســەرکوتیان بکا. دەبووایە بەرپرسی ئاسایشی شارەکان هەموو ئەو کەسانەی چووبوونە دەرەوەی وڵات بانگ بکەن، بیانپشــکنن و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا بکەن و چاودێرییان بکەن، ئینجا ڕاپۆرتی خۆیان بدەنەوە. پاشــا ئەم کارەی پێ شتێکی دژوار بوو.

لە دوای دوو مانگ، کاتێک پاشــا دۆســیەکەی خرایە بەردەم، چاوەڕێی ئەوەی نەکرد تا بە تەواوی لێی بکۆڵرێتەوە. ســەرۆکی ئاســایشــپارێزی هەر شــارێک ئەوەی بە شــێوەیەکی ســەرنجڕاکێشــانە تێبینی کردبوو، کە دەستەیەک لە گەنجانی شــارەکە بە بەردەوامی لەگەڵ یەک کۆدەبنەوە تا ڕەوشی وڵات هەڵبسەنگێنن و باسی لێوەبکەن. لە هەموو ڕاپۆرتەکانیش ئەوە دەرکەوتبوو، لەهەر دەستەیەک لەو دەستانەی شارەکان، یەک یان دوو کەسی تێدایە، کە لە دەرەوەی وڵات ژیابن و پاشان گەڕاونەتەوە.
پاشــا ســەرەتا لەکاتی بەرپابوونی هەراوزەنای ئاشــپەزوندا، کە بەهۆی هەژار و نەدار و دەرۆزەکەران قەومــابوو بە ڕێکەوتی دەزانی، لێ هەنووکە ئەو ڕاپۆرتانەی دەخوێندنەوە، پەی بەوە برد ئەمەیان بایەکی پێشوەختەی گەردەلوولی ناڕازیبوونە. بەدەستەسڕەکەی ئارەقەی سەر نێوچاوانی سڕی، هەڵوەدای هەوایەکی فێنک و سازگار بوو. ئاخر ئەو لە وڵاتەکەی خۆی پشــێوی و هەرای وەک ئەوەی لە ڕوســیا ڕوویدا، نەدەویســت. ئەو هەمیشــە لەوە دەترســا، ئەو کەســانەی بۆ خوێندن چووبوونە دەرەوە، لە دەسەڵاتەکەی هەڵبگەڕێنەوە. ڕووداوەکەی سووپ لەکاتی ئاشــپەزوونەکە و ناواخنی ئەو هەموو ڕاپۆرتانە، ترســەکەی پشتڕاستکردەوە.

ئەو جارێکی دی دەستیدایەوە ئەو ڕاپۆرتانەی پێشتر لەبارەی دوان و قسەکانی جەمال خان بۆی بەرزکرابوونەوە، بەڵام ئەو ئەوکات بەهۆی سەرقاڵی بە شووکردنی کچەکەی فەرامۆشی کردبوون. لە یەکێ لە دۆسییەکاندا، ڕستەیەک لەبارەی جەمال خانەوە نووسرابوو، بووە مایەی هۆشداری: "ئەو ئەو کەسە یاخییەیە هەر لە بۆمبایەوە تا میسر، پەیوەندی لەگەڵ ڕابەرانی هەموو نەیارەکانی هیندستان لە موسڵمان و هیندییەکانەوە هەیە و نامە و نامەکاری لەنێواندا هەیە."

شا دەمودەست بانگی سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی تارانی کرد. بە ئاستەم توانی دەمارگرژییەکەی خۆی جڵەو بکا، لێ سەرەتا ئەو یەک دوو پرسیاری گشتیی لە پیاوەکە لەبارەی شارەکەی لێکرد. وەردە وردە سەری قسەی هێنایە سەر ڕووداوەکە.

"ئێمە ڕاپۆرتەکەی ئێوەمان خوێندەوە، ئێستا باش گوێ لەو پرسیارانەم بگرە و وەڵامی بێ پێچوپەنام بدەرەوە. ئایا تۆ لەوە خاترجەمی جەمال خان ڕۆژی گۆرینێ[٧٣]، لەنێو ئاپۆرای خەڵکەکەدا بوو؟"

کابراش بە زمان تێکئاڵاوی گوتی: "بەڵێ، خاوەنشکۆ، لە ڕاستییدا، لە ڕاپۆرتەکەدا، بەڵێ، بەڵی، بە دڵنیاییەوە."

"کەواتە نەخێر." شا ئەمجارە توندتر پێیگوتەوە: "پرسیاری دووەم. ئایا دڵنیای لەوەی، ئەو کەسەی مەنجەڵە گەورەکەی ڕژاند دەرۆزەکەر نەبوو، بەڵکو پیاوێک بوو ماوەیەک لە مزگەوتێ ژیابوو؟"

"ئەوەی ڕاستی بێ، چاوەکانمان، لە ڕاپۆرتەکەدا هەموو شتێکم ..."

پیاوەکە هەوڵیدا بە دەنگێکی پچڕپچڕەوە ڕوونی بکاتەوە.

پاشا پێیگوتەوە: "دیسان، نەخێر."

کابرا سپی هەڵگەڕا و چاوەڕێی پرسیاری سێیەم بوو.

---

[٧٣] ڕۆژی گۆرینێ: ڕۆژی قەومانەکە، ڕۆژی مەبەست.

شا هاواری بەسەرداکرد: "برۆ ئەو جەمال خانە بگرە! بۆمی بێنە ئێرە و وای لێبکە لێرە بکەوێتە سەر دەست و پێم. پاشان دەزانین ئاخۆ ئەم ڕاپۆرتانە ڕاستن یان نا."

جەمال خان دوای گەڕانەوەی لە دەرەوەی وڵات، لە ماڵی باوانی لە تاران دەژیا. ئەو لە مزگەوتان قسەوباسەکانی خۆی دەکرد، وەک ئەوەی تاکە چالاکیی ئەو بێ. ژێربەژێریش تۆڕێکی پەیوەندی لەگەڵ سەرتاپای چالاکوانەکانی وڵات ڕاچاندبوو. ئەم کردەیەشی زۆر بە هێواشی بەڕێوەدەچوو، چونکە بەدەست چوونە شارەکان گیری خواردبوو. ئەم کارەشی تا بتوانی کەسانی لێهاتوو بۆ مەبەستەکەی کۆبکاتەوە و ڕێکیان بخا زیاتر لە ساڵێکی دەخایاند.
وردەوردە لە شارە گەورەکاندا مەکۆی وەها پەیدابوون تێیدا ڕەوشی سیاسیی ناوەخۆ و گۆڕانکارییەکانی وڵاتە دراوسێکانی وەک ڕوسیا و هیندستانیان تێدا دەهێنایە گۆڕێ.
دوای فەرمانی گرتنی جەمال خان، دەستەیەک لە هەیتەکانی پاشا بە نیوەی شەو بەسەر ماڵی باوانی جەمال خانیان دادا، لێ ئەویان لەوێ نەدۆزیەوە.

سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شا پیاوەکانی خۆی لە شارە گەورەکان ئاگادارکردەوە و زانیاری لەبارەی جەمال خان پێدان، بۆ ئەوەی هەر کەسێک بەو ڕوخسار و خاسییەتانەی بەردەست کەوت، بیگرن. بەڵام لەو وێناکردنە تەمومژاوییانەی درابوو کتومت پیاوەکەی پێ نەدەناسرایەوە، لەوەش پۆلکتر[٧٤] نەیاندەزانی لەکوێ بەدوایدا بگەڕێن تا بیگرن و ڕاپێچی بکەن.

---

[٧٤] پۆلکتر: بەدتر، خراپتر.

هاوڕێکانی جەمال خان وتار و شوێنی وتاردانیان بۆ ئامادە دەکرد. ئیدی لەپڕ و بەبێ ڕاگەیاندن لە نوێژی هەینیی مزگەوتێک پەیدا دەبوو. کاتێکیش سەروسەکوتی یاساوڵەکانیش پەیدا دەبوو، لەنێو گوردەمەکەدا[٧٥] خۆی دەشاردوە، تێ بزر دەبوو، نەدەکەوتەبەر.
لەو شوێنەی جەمال خان بۆ یەکەمین جار وتاری خۆی دا، باسی پێشکەوتنی وڵاتەکانی ڕۆژئاوا لە کاروباری ڕۆژانەی ژیانیان بۆ خەڵکەکە کرد. ئەو بە ڕوونی ئەوەی نیشان دا نیشتمان چەند لە دواوەیە. ئەو خەڵکەی بۆ یەکەمین جار جەمال خانیان دەبینی و گوێیان لێدەگرت، کەسانێکی تاسەمەند و پەرۆش بوون، نەشیاندەزانی چۆن لەگەڵ قسەکانی ئەودا بجووڵێنەوە و چی بکەن. ئەو وای لێکردن بیر لە پێغەمبەرەکانی سەردەمی بەرێ بکەنەوە، سەردەمی خۆ ئاشکراکردن و بانگەوازی خۆیان، سەردەمی چوونە نێوخەڵک و ئاگادارکردنەوەی خەڵک. شتێکی سەیریش نەبوو ئامادەبووان بەشێک لە قسە و وتارەکانی لەبەربکرێن. جەمال خان بەتەنیا بەو جموجۆڵە هەڵنەستابوو، ئەو لەگەڵ شەش کەسی باوەڕپێکراو بەسەر چالاکییەکانی ڕادەگەیشت.
یەکێک لە هاوڕێکانی فەتحەلی ئاخوندزادە بوو. ئەویش لە لەندەن ژیابوو، لە زمانی ئینگلیزیش قاڵ بووبووەوە. یەکەمین نووسینیشی کتێبێک بوو لەبارەی ڕێزمانی فارسییەوە، هەروەها ئەو بە دنەدانی گیانی وەزیری پێشوو، بانگەوازی ئەوەی دەکرد، دەبێ هەموو منداڵانی وڵات ئەو دەرفەتەیان پێبدرێ فێری نووسین و خوێندنەوە ببن.
یوسف مستەشار عەبدولیش چەند ساڵێک لە باڵوێزخانەی ئێران لە پاریس ئیشی کردبوو، لێ لەبەر ئەوەی ڕەخنەی لە گەندەڵیی دەسەڵاتدارانی وڵاتەکەی خۆی گرتبوو، لەسەر کارەکەی لادرابوو، ئینجا

[٧٥] گوردەم: ئاپۆرا و حەشاماتی خەڵک، کە بەیەک جار بۆ شوێنێک بڕۆن یان لە شوێنێک خڕببنەوە.

پاریسی جیهیشت و چووە ئیستەنبول، لەوێوە ڕۆژنامەیەکی بە زمانی فارسی دەردەکرد، ڕۆژنامەیەک بە شێوەیەکی قاچاغ ئاودیوی وڵات دەکرایەوە.

زەینولعابدین مەراغەیی سێیەمین پیاوی دەستەی هاوڕێیان بوو، ئەو هونەرمەندێک بوو، لە بۆمبای و دوای ئەوەش لە ڕۆما ژیابوو، بە قووڵییش چووبووە نێو هونەرەکەی. مەراغەیی زمانی ئیتاڵی دەزانی، وتاری لە ڕۆژنامە ئیتالییەکان دەنووسی. ئەویش گەڕابووەوە نیشتمان تا هاوڵاتییەکانی لە خەوی غەفڵەت بێدار بکاتەوە.

چوارەمینیان حاجی عەبدولڕەحمان تالیبۆڤ بوو. پیاوێک خەڵکی تەورێز، هەمیشە لە دیوەکەی دیکەی سنووری ڕوسیا ژیابوو، لە سەنت پەترسبورگیش خوێندبووی. تالیبۆڤ پەیوەندییەکی باشی لەگەڵ ڕابەرانی ناڕازیی مۆسکۆ هەبوو.

میرزا ڕەزا کرمانی پێنجەمین کەسیان بوو، کەسایەتییەکی سەرنجڕاکیش. ئەو ڕۆڵەی ئایەتوڵلای شاری کرمان بوو. باوکی ئەوی ناردبووە عێراق بۆ ئیمامەتی بخوێنێ. لە عێراقەوە پەیوەندی بە دەستەیەک لە میسرییەکان پەیداکردبوو، ئەوانەی بەگژ دەسەڵاتی کۆلۆنیالیی بریتانییدا چووبوونەوە. ئینجا لە عێراقەوە دەچێتە میسر، لەوێ چاوی بە جەمال خان دەکەوێ. ئەوان پەیوەندییان بە یەکەوە هەبوو، لە تارانیش یەکدییان گرتەوە. میرزا ڕەزا مێزەرەکەی بە سیدارەیەک گۆڕیبووەوە، ئەوەی لەو ڕۆژگارەدا لە لایەن ڕۆشنبیرانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا لەسەر دەنرا.

دواهەمین کەسی دەستەکە ئەمیر بوو، چەند ساڵێک دواتر بووە سەرەوەزیری وڵات. هەمووان ئەمیریان وەک لاوێکی ڕۆشنبیر دەناسی، کە وەک دەستەڕاستی وەزیری کوژراو کاریدەکرد. ئەمیر دوای کوژرانی وەزیر، ژن و دوو کیژۆڵەکەی لەنێو گالیسکەیەک شاردبوونیەوە و لە تاران دەربازی کردبوون. پاشان بۆ ماوەیەک خۆی بێسەروشوێن کرد.

ڕیش و سمێڵەکەی ئەویان ئاشکرا کرد. وەک وەستایەک گەڕایەوە تاران، لەوێ چاوی بە جەمال خان کەوت و بەیەکەوە کاریان کرد.
ئەو دوو پیاوە بەردەوام بەتەنیا سەفەریان دەکرد، وەک ئەوەی شتاقیان[٧٦] ئەوی دیکەیان نەناسیبێ. ئەوان لە شوێنی جیاجیا کۆدەبوونەوە، بە نهێنییش کۆمیتەیەکیان لە دژی ڕژێم پێکهێنابوو.

لەپاش شەش مانگ کە بەسەر ڕووداوی سوپەکەدا تێپەڕی بوو، جەمال خان دوانێکی چارەنووسسازانەی لەسەر مەزاری پیرۆزی عەبدولداوددا دا. خۆی ئەمە دوانێکی جیاواز و لە شوێن و ڕۆژێکی ناوازەشدا بوو.
لەسەر گڵکۆی عەبدولداوددا بە هەزاران کەس بە بۆنەی ڕۆژی لەدایکبوونی ئیمام مەهدیی فریادڕەس کۆبووبوونەوە. بەندوباو وەها بڵاوبووبووەوە، جەمال خان لەو ڕۆژەدا وتارێکی گرنگی دەدا. بێگومان ئەویش باشترین شوێن بوو تا لەبەردەم گوڕدەمێکی زۆر لە خەڵکی دەربکەوێ، چونکە چوونە نێو مەزارەکە لە یاساڵەکانی ئاسایش قەدەغە بوو. لەنێو چوار دیوارەکانی مەزارەکەدا بەگوێرەی نەریت هەموو کەسێک پارێزرا وو. تەنانەت پارێزراوییەکە تاوانبارانیشی دەگرتەوە.
هیچ شوێنێک لەنێو حەوشەی مەزارەکەدا نەمابووەوە نەگیرابێ. گرووپی شەش کەسییەکە سەکۆیەکییان لە مەزارگەی عەبدولداود بۆ جەمال خان ڕێکخست. ئەو کەسانەی بەندوباوی دوانەکەی جەمال خانیان گوێ لێبووبوو، تێکۆشان چەندی بکرێ لە سەکۆکە نزیک بکەونەوە. ئاپۆرای خەڵکەکە بە ئۆقرەلێبڕاوییەوە چاوەڕێی هاتنی جەمال خانیان دەکرد. ئەوەبوو لەپڕ جموجۆڵێک پەیدا بوو. جەمال خان بە شاڵێکی کەسکەوە لەسەر سەکۆکە پەیدا بوو.

---

[٧٦] شتاقیان: هیچ کامیان

ئەو شاڵە کەسکەش تەنیا لە لایەن ئەو کەسانە دەبەسترا کە خۆیان بە نەوەی محەمەد پێغەمبەر دەزانی. یەکەمین جاریش بوو، جەمال خان بە شاڵێکی سەوزەوە لەنێو خەڵکیدا دەربکەوێ. کاتێکیش خەڵکەکە شاڵە کەسکەکەیان بینی، هاواریان کرد: "*سەلو عەلا محەمەد وە عەلا ئالی محەمەد*. سڵاو لە محەمەد وماڵباتی محەمەد."

تا دەهات جۆش و خرۆش پتر دەبوو، هیچ شوێنێک لەنێو حەوشەی مەزارەکەدا نەمابووەوە نەگیرابێ. "خەڵکینە!" بەم جۆرە جەمال خان لەو ئامێرەی دەنگی پەخش دەکرد هاتە قسە: "ئێمە هەمووومان بۆ ئەوە هاتووینەتە ئێرە تا ڕۆژی لەدایکبوونی ئیمام مەهدیی فریادڕەس یادبکەینەوە. پێتان دەڵێم هەرگیز ڕزگارکەرەکە نایەت تا جیهان لە کوێرەوەری دەرباز بکا، بەڵام ئەی بڕواداران، ئێمە سووکایەتی بەو دەکەین ئەگەر خۆمان هیچ نەکەین، ئەگەر ئێمە لە خەوی غەفڵەتدا بین و خۆمان لاواز نیشان بدەین و هەر چاوەڕێی فریادڕەسەکە بکەین بێت و ڕزگارمان بکا.

هۆ خەڵکینە! ئێمە خاوەن مافین. پیاوان مافیان هەن، ژنان هەیانە و منداڵانیش مافیان هەیە. دەسەڵاتدارانی ئەم وڵاتە مافەکانیان لێ زەوت کردووین، ئەوان وەک مەڕوماڵات لەگەڵ خەڵکەکە دەجووڵێنەوە.

هۆ خەڵکینە! من پەیوەندییم لەگەڵ دەستە و کۆمەڵە بەرگرییەکانی وڵاتانی دەرودراوسێدا هەیە. ئینگلستان لە بەشی خواروی وڵاتەکەماندا بە ڕۆژ و شەو بەدوای نەوتماندا دەگەڕێ. دیارە برێکی لەبننەهاتوو نەوت لە پارێزگای باشووری وڵاتدا هەیە. ئەمەش ڕاستییە بریتانییەکان دەیانەوێ ئەو شتەمان لێ بشارنەوە.

هۆ خەڵکینە، لەوانەیە ئێوە نەیزانن، بەڵام نەوتی ژێرزەوی بەقەد زێڕی تەواوعەیار بەنرخە. نەوتەکە سووتەمەنییە بۆ چەرخی دەزگا و مەکینەی کارخانەکانیان .

ئینگلستان، پاشا و شازادەکانی کڕیون. ئەو کەسانەی لە شاوە نزیکن، هەر بەرکی خۆیان پڕ دەکەن. ئەوان بوونەتە دەوڵەمەندی ناقوڵا، لەکاتێکدا بە هەزاران پیر و پەککەوتە لەم وڵاتەدا هەن توانای ئەوەیان نییە جووتە پێڵاوێک بۆ منداڵەکانیان بکڕن."

لەبەرئەوەی ئەو لەسەر سەکۆیەکی گەورە بە پێوە وتاری دەدا، ئیدی جەمال خان دەیتوانی ئەوە ببینێ چۆن دەستەیەک لە چەکدار لە دەرەوەی مەزارەکە خەریکن لە دەورەی یەکدی خڕدەبنەوە. ئەو زانی ئەوان بۆ ئەو هاتوون و دەرکەشیان لێگرتوون نەتوانێ لەبەردەستیان دەربچێ. لێ ئەوەشی دەزانی، ئەوان ناوێرن لە مەزەراکە بێنە ژوور.
"خەڵکینە! ئێوە مافی خۆتانە گەرماو و نەخۆشخانەتان هەبێ. خۆ هەمووان ناتوانن لەسەر زەوی و لەسەرماڵیاتەکانیان بژین، ئێوە مافی کارکردنتان هەیە، لێ تەنیا ئەوەندە هەیە ئێمە لە وڵاتدا کارخانەمان نییە. سەیرێکی دەوروبەری خۆتان بکەن، لێرە لەو مەزارەدا، بە سەدان دەرۆزەکەر، کەسانی نابینا، منداڵی کەمئەندام و پیرەمێردی نەخۆش هەن. ئێمە پێمان وایە ئەمە لەگەڵ ژیاندایە، بەڵام با من شتێکتان پێڕابگەیەنم، پێویست نییە ئەو حاڵەتەدا وەهابێ، کە هەیە. ئەو کەسانەی ئاماژەم بۆ کردن دەکرێ چاک ببنەوە. ئەوانیش هەروەک شازادەکان، هەروەک خەڵکی دەوڵەمەند، دەکرێ خاوەنی تەندروستی باش بن. هۆ خەڵکینە! دەسترۆیشتووانی ئەم وڵاتە بیر لە ئێوە ناکەنەوە. ئەوان هەر بیر لە خۆیان دەکەنەوە. گەلی هاووڵاتیان! بە ئاگا وەرنەوە!"
ئەو لە شوێنی خۆی بینی، یەکێ لە پاسەوانەکان بە خۆی و تفەنگەکەی دەستییەوە بەسەر دیوارەکەدا هەڵگەڕا و خۆی لە پەنا چوارچێوەی دەرکەکەدا پەنا دا. ئەو کۆتایی بەم قسانە و کۆتایی بە دوانەکەی خۆی هێنا:

"خەڵکینە، من دەبێ پەلە بکەم. هێشــــتا شـــتی گرنگی دیکە ماوە پێتان ڕابگەیەنم. داواتان لێدەکەم ســـەرنجی ئەو گۆڕە نەناســـراوە بدەن."
لەکاتێکدا دەدوا بە پەنجە ئاماژەی بۆ شوێنێکی تەنیشت سەکۆکەی کرد.
"لەوێ وەزیر میرزا کەبیر نێژراوە، ئەو کەســـەی لە لایەن شـــاوە کوژرا. ئێمە کێلمان بۆ دروستکردووە و بەم زووانەش دەمانەوێ..."
ئەو نەیتوانی قســـەکەی تەواو بکـا، چونکە تەقە کرا و گوللەیەک بەر دینگەی ســـەکۆیەکەی کەوت. ئیدی پاســـەوانەکان بەســـەر مەزارەکەیان دادا.
دوو جاری دیکە تەقە کرایەوە، خەڵکەکە ڕای کرد و پەرت بوون. جەمال خان هەوڵیدا بە پشـــت ســـەکۆکە هەڵبێ و خۆی دەرباز بکا، بەڵام ســـێ هەیتەی لەسەر ڕێگە وەستان. یەکێکیان مەترەقەیەکی لە شانی دا، لەبەر زەبرەکە ســـاتمەی برد و کەوتە ســـەر زەوی. ئیدی پیاوەکان هەر بە شاڵەکەی خۆی دەستیان لە پشتەوە شەتەک دا. لە کۆتاییدا کشانەوە و پاڵیان بە خەڵکەوە نا بەرەو دەروازەی مەزارگەکە ڕۆیشتن. خەڵکەکەش، کە هاتنەناوەی هەیتەکانیان بۆ نێو مەزارەکە پێ هەرس نەکرا، دەســـتیان کردەوە و پەلامـاریـان دانەوە. پێنج لە هـاوڕێکـانی جەمـال خـان هەراوزەنـایـان بە دەرفەت زانی بە قوتران[٧٧] وەرگەڕانە هەیتەکـان، بە شێوەیەک توانرا جەمال خان لەبەردەستیان قوتار بێ و بەنێو گوڕدەمی خەڵکدا ون ببێ. دەستەیەک لە چەکدارانی پاشا بە خۆیان و تفەنگەکانیان هـاتنە نێو مەزارەکە و تەقەیـان لە هەمووان دەکرد. ژنـان لە قیژە و هاواریان دا، منداڵان گریان، بە تەمەنەکانیش کەوتنە بن دەســـت و پێ، بەڵام هێشـــتا پیاوە بەهێزە ســـەردانکەرەکانی مەزارگە بەژیانی خۆیان بەرگرییان کرد، پڕیان دایە چەکدارەکان و چەکەکانیان لێ ســـتاندن و فڕێیان دانە دەرەوەی مەزارەکە.

[٧٧] قوترە: تێلا، مەترەق.

خەڵکەکە زۆر لە هاتنەناوەی چەکدارەکان بۆ نێو حەرەمی مەزارەکە و تەقەکردن تێیدا دەهری بوون. ئاخر بەو لاساریەیان نەریتیکیان شکاند و ڕێز و شکۆی مەزاری عەبدولداودیان شکاند. ئیدی لە گەرووی هەزاران کەس هاوار دەکرا: "ئەڵلاهو ئەکبەر!"

دوای ماوەیەک ئارامی بۆ مەزارگەکە گەڕایەوە. خەڵکەکە بە بازنە لە دەوری گۆڕەکەی وەزیری کوژراودا وەستان، یەکێک چەند ئایەتێکی لە قورئان خوێندنەوە. هاوڕێکانی جەمال خانیش بە شکۆوە کێلەکەی وەزیریان دامەزراند، ئەم چەند وشەیەی لەسەر هەڵکەنرابوو: "لێرە میرزا کەبیر، وەزیرە لێهاتووەکە نێژراوە."

٤٤

ڕابەر

دوای ڕووداوی ســـەر مەزارگەکە، هەیتەی تایبەت بە جلی مەدەنییەوە ئامادەی هەموو کۆبوونەوە گومانلێکراوەکان دەبوون و چاودێرییان دەخســـتەســـەر، بۆ ئەوەی وتاربێژ و قســـەکەر نەتوانن بە ئارەزووی خۆیان قســـە بۆ خەڵکی ئامادەبوو بکەن. بەڵام لەو ڕۆژە بە دواوە تا ماوەیەکی دوورودرێژ تووشی هیچ ڕووداویکی لەو جۆرە نەبوونەوە.

بەرهەڵســـتکارانیش بۆ ماوەیەک بێدەنگییان لێکرد، پێدەچوو جارێ هیچ جموجۆڵێکی وەها نەکەن پێیەوە دیار بێ. دیاربوو ئەوەیان دەزانی پاشا بە مســتێکی ئاســنین لەگەڵیان دەجووڵێتەوە ئەگەر هات و جارێکی دیکە پشێوییان نایەوە.

جەمال خان و هاوڕێکانی لەوە تێگەیشـــتبوون ناتوانن بروســـکەئاســـا ئاپۆرای خەڵک بجووڵێنن و دەستبکەنەوە. هەڵمەتێک کە بۆ توندوتیژی و زەبروزەنگ ســـەربکێشـــێ، خەڵکەکەی ترســـاندبوو، هەر بۆیە خۆیان لە

بیرۆکەی ئەو دەستەیە بە دوور دەگرت. ئاخر جەمال خان گوتی؛ منداڵەکانیان مافی ئەوەیان هەیە ببنە خاوەنی جووتێک پێڵاو، کەچی خەڵکەکە نەیدەزانی ئەم قسەیە چ پەیوەندییەکی بە پاشاوە هەیە.
ئەو باسی کانی بێبنی نەوتی ژێرزەمینی کردبوو، خەڵکەکەش نەیاندەزانی ئەم شتە چ بایەخێکی بۆ ئەوان هەیە.
ئەو باسی پێوستیی کردنەوەی قوتابخانە بۆ منداڵەکانی ئەوانی کردبوو، بەڵام ئاپۆرای خەڵکەکە هێشتا بایەخی بەرچاوی خوێندن و نووسینی بۆ منداڵەکانی نەدەزانی.
هیچ بابەتێکی وەها نەبوو ڕاستەوخۆ سەرنجی خەڵکەکە ڕابکێشێ و بەهۆیەوە بیانجووڵێنێ. ئاخر خەڵکەکە پاشایان بە سێبەری یەزدان لەسەر زەوی دانابوو.
جەمال خان و هاوڕێکانی نەیاندەتوانی تەکتیکەکانی بزووتنەوەی بەرگریی لە مۆسکۆ و وڵاتەکانی دیکە لەسەر وڵاتەکەی خۆیان بگونجێنن و پەیڕەوی بکەن، ئەوان دەبووایە ستراتیژی تایبەت بە خۆیان دابنێن، ڕێکارێک لەگەڵ دابونەریتە باوەکەی ئێران بگونجێ. وێڕای ئەوەش دەبووایە واز لەسەرکێشیی ترسناکانەی گەشتەکانیان بۆ شارەکان بهێنن، بەپلەی یەکەم تاران بکەنە چەقی بازنەی چالاکییەکانیان.
لە کۆبوونەوەی دواتری نێو خۆیان، میرزا ڕەزا کرمانی پێشنیازێکی کرد. پێشتریش خووخدەی ئەو کەمدووی و بێدەنگی بوو، بۆیە کاتێک نۆرەی قسەکردنی هات، هەمووان بە تاسەوە گوێیان لێگرت.
"من زۆر دڵنیا نیم، پێموابێ لە چارەسەرییەک بۆ ئەم ڕەوشە نزیک بوومەتەوە."
جەمال خان پێیگوت: "دەی، پێمان بڵێ."
"بە لێکدانەوەی من، ئێمە هەرگیز ناتوانین قەناعەت بە گوڕدەمی خەڵک بهێنین، ئاخر ئێمە ئەو کەسە دیار و ئاماژەبۆکراوانە نین تا وڵات بەڕێوە

ببەین. ئەوان ئێمە ناناســـن، بەدوای ئێمە ناکەون، ئەوان ڕابەری خۆیان دەوێ، یەکێک لە زاناکانی خۆیان، کەسێکیان دەوێ ڕابەرێکی میللی بێ."

"لێ خۆ هەرئەوەیە کێشەکە، ئەو کەسە دیار نییە."

میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: "بایی پێویست لەو کەسانە هەن."

تالیبۆڤ قسەکەی پێبڕی: "کەواتە، ئەو کێیە؟"

میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: "ئایەتوڵلاکان! سەیرکەن، لە ڕوسیادا ڕابەرانی ڕەوتی بەرگری، هێزوتینی خۆیـان لە کرێکـارانەوە وەردەگرن، ئەوان پشـــتیان بە دەســـتی کاری کارخانەکان بەســـتووە، بەڵام ئێمە لێرە هیچ کارخانەمان نین، لەوەش هەر گەرێ چینی کرێکارمان هەبێ. ئەوەی ئێمە هەمـانە دوکـانـدارەکـانی بـازاڕ و ژمـارەیەکی لەبنەهـاتووی خەڵکی نەخوێندەواری بێ کاروکاســبییە. ئەمانەش گوێ لە ئایەتوڵلاکان دەگرن. ئەوەی ئێمە پێویستمان هەبێ ئایەتوڵلایەکی دەستڕۆیشتووە."

هەموویان بەو ڕوونکردنەوەیە ئەوق مان و چاویان لێ زەق بوو.

"لێ تۆ لەبیرت چووە، کە ئـایەتوڵلاکـان ڕێکوڕەوان هێزی گەورەی نەریتپارێزی وڵاتن." مســـتەشـــار عەبدول وەها هاتەجواب و درێژەی بە قســـەکەی خۆی دا: "ئەوان هیچ لەبارەی جیهانەوە نازانن. ئەوان حەز و مەیلیشـــیان بەلای تەکنیکدا ناڕوا، ئەوان لەو دونیا پانوپۆڕەدا هەر ســـێ شـار دەناسـن: مەککە کە ماڵی خوای لێیە، مەدینە کە محەمەد پێغەمبەری لێ نێژراوە، نەجەف کە عەلی تێدا کوژرا و لەگەڵ کەربەلا، کە لەســـەر خاکەکەی ســـەری حوســـێنیان بڕی. ئەوەی ئێمە پێویســـتمان پێیەتی زانســـتە، گۆڕانکـارییە. ئێمە دەبێ ئـاگـامـان لەوە بێ وڵات نەخەینە بەردەستی ئەو جۆرە هێزانە."

ئەمیر نیزام گوتی: "ئەمەش وایە. ئایەتوڵلاکان لەبارەی پرسی نەوتی خاو و تێلێگرافەوە هەســـتیار نین، هەر گوێشـــیان لێ نییە. ئەوان بە ماڵی

پاشـــایەتییەوە گرێدراون، لەو بڕوایەشـــدان هەژاری، دەرۆزەکردن و نەخۆشی لەگەڵ ژیان دایە و خودا دایناون."

میرزا ڕەزا وەڵامی دایەوە: خۆ نـابێ بەیەک چـاو سـەیری هەموو ئایەتوڵڵاکان بکەین. ئاخوندی دەستڕۆیشتووی وەها هەیە هەروەک ئێمە لە وڵات دەڕوانێ و لەبن باری کوێرەوەرییدا دەناڵێنێ."

جەمال خان بە پرسنییەوە قسەی کرد: "دەی، کێیە؟"

"من بیرم بۆ ئایەتوڵڵای شـاری شـیراز دەچێ. حاجی شـێخ عەلی ئەکبەر موجتەهیدی شـیرازی، باشـتر هەر بەناوی میرزا شـیرازی ناسـراوە. ئەو هەرگیز گیانی خۆی نەفرۆشتووەتە دەسەڵات."

"تەمەنی چەندە؟"

"پێموابێ هەشتا، هەشتا و پێنج ساڵ دەبێ، لەوانەشـە هەشتا و حەفتیش بێ"

ئاخوندزادەشت هەڵیدایێ؛ "هەشتا و حەفت؟! کەواتە خەریکە دواڕۆژەکانی خۆی دەژمێرێ، پێدەچێ نەتوانێ لەسـەر قاچەکانی خۆیشـی بڕوا. ئەو ناتوانێ یارمەتی ئێمە بدا، ئێمە سـەرکردەیەکی لاوی بە گوڕوتینمان پێویستە."

میرزا ڕەزا پێشـنیازەکەی خۆی وەهـا ڕوونکردەوە: "خۆ حەوجە نییە ئاخوندی ڕابەر وەک مامز بڕوا، هەر پێویسـت ناکا لەسـەر جێگەکەی خۆشـی هەڵبسـتێ. خۆ ئەگەر بیەوێ هەر بە یەک دوو وشـە دەتوانێ تەخت و تاجی شا بلەرزێنێ و قوتقوتۆکێی بگرێ. لەبەر ئەوەی بەتەمەنە، کەواتە هێز و دەسەڵاتێکی زۆری هەیە، من باش دەیناسم."

تالیبۆف پرسی: "چەند باش دەیناسی؟"

"ئەو کۆنەدۆسـتێکی باوکی کۆچکردوومە، بۆ ماوەیەکیش لە مزگەوتی هەینی لە شـیراز دەرسـم لای خوێندووە. ئەگەر بتانەوێ دەتوانم پێتانی بناسێنم و قسەی لەگەڵ دەکەین."

"بەڵام چی پێ بڵێین؟ چی لێ داوا بکەین؟"
ئەمیر نیزامیش گوتی: "ئێمە دەبێ شـتێکی هەسـتیاری لەگەڵ باس بکەین تا بتوانین قەناعەت بە کەسـێکی وەک ئەو بکەین. بیرم لێکردۆتەوە. خۆ ناکرێ باسـی وڵاتەکەمان، باسـی گەل و تێلێگرافی لەگەڵ بکەین، بەڵکو باسی دینی لەگەڵ بکەین. ئێمە پێویستە ئەو بهێنینە سەر ئەو بڕوایە، کە ئیسلام لە مەترسیدایە."
هەمووان لە شـوێنی خۆیان گەڕانەوە دوا و بێدەنگی باڵی بەسـەردا کێشان. میرزا ڕەزاش چای بۆ تێکردن.
ئەم پێشـنیازە خاڵی وەرچەرخانی ڕەوتی بیروهزری ئەوان بوو. تۆ بڵێی ئایەتوڵلایەکی بەسـاڵاچووی وەک ئەو چی بە خەڵکەکە بڵێ تا لە دژی ڕژێمی گەندەڵی شـا هەڵبگەڕێنەوە؟ ئەدی چۆن ئەوان بتوانن قەناعەت بەو بێنن بەوەی ئیسلام لەبن باری مەترسیدایە؟ هەر بە ڕاستییش ئەمە پێشـنیازێکی نایاب بوو میرزا ڕەزا کردی، بەڵام پێویسـت بوو ئەوان لە بیرۆکەکە قووڵ ببنەوە.
ئینجا جەمال خان هاتەوە قسـە: "لێرەوە دەوەسـتین. هەفتەی داهاتوو زیاتر تاوتوێی دەکەین."

لە پاش هەفتەیەک کە کۆبوونەوە، هێشتا کەسیان ڕێوشوێنێکی گونجاوی چۆنیەتی جێبەجێکردنی بیرۆکەکەیـان لانەبوو. تـا یەکێـک لەوان لە دووتوێی قسـەکانیدا ئەوەی بەسـەر زاردا هات، گوایە باس لەوە دەکرێ ژنـانی ئێرانی بە شـێوەیەکی بەردەوام لای ئەندازیارە بریتـانییەکان دەبینرێن و لایان دەمێننەوە.
تالیبۆف هەڵیدایێ و گوتی: "ئەمە شتێکی گونجاوە با زەقی بکەینەوە."
ئـاخونـدزادەش گوتی: "ئەمە بەدەردمـان نـاخوا، خۆ نـاکرێ بـاسـی قەحپەکانی تاران بێنینە گۆڕێ."

زەینولعابدینیش هاتە قسـە و گوتی: "دەتوانین لەگەڵ ئایەتوڵڵاکە باسی هەژموونی زاڵی بریتانییەکان لە جیهانی ئیسلامیدا بکەین."
جەمال خانیش وەڵامی دانەوە: "پێویستـە بابەتێکی ڕوون و ڕاشـکاو هەبێ، دەنا خەڵکەکە بەدوای ناکەوێ. هەژموونی زاڵی بریتانییەکان بۆ ئەوان هیچ لە پرسەکە ناگۆڕێ."
ئەو ئێوارەیەش گفتوگۆکانیان بە ئامانجێکی یەکلاکەرەوە نەگەیشـت، لێ لە میانی وتووێژی ئایندەیاندا ئەمیر نیزام و تالیبۆف پلانێکیان خستەبەر باس، ئەگەر بێت و باش دەستیان پێوەگرتبا، دەبووە بومەلەزە.[۷۸]
سـەرەتا تاڵیبۆف هاتە قسـە. تالیبۆف ئەو پیاوە بوو لە مۆسـکۆ خوێندبووی و ڕوسـی وەک بولبول دەزانی. زۆر جاران ببووە پێناوی نێوان بازرگانە ئێرانی و خاوەنکار و بەرهەمە ڕوسییەکان پەیوەندییەکی باشیشی لەگەڵ باڵوێزخانەی ڕوسیا لە تاران هەبوو.
"پار شـا هەموو مافەکانی بازرگانی بە هێنان و ناردنی بەرهەمەکانی توتنی بە بریتانییەکان فرۆشتووە. لەسەر بنەمای داهاتی ساڵانە بڕێکی کەم دەدرێتە پاشـا، بەڵام بریتانییەکان لەسـایەی ئەم مافەوە پارەیەکی یەکجار زۆر قازانج دەکەن. هەڵسـوڕێنەری کاروباری توتنی وڵاتی ئێمە ئێستا پیاوێکی ئینگلیزە."
ئاخوندزادەش گوتی: "ئەمە بە شێوەیەکی گشتی ناسراوە، دەتەوێ چی بڵێی؟"
ئەمیر هاتە قسـە: "با بۆتان ڕوون بکەمەوە. ئەم کابرا بریتانییە هەموو پشـکنەرە ئێرانییەکانی بۆ توتن لەسـەر کار لاداون، کارەکەی ئەوانی داوەتە پشـکنەرە هیندییەکان. نرخی توتنی دابەزاندووە و لە بەرانبەردا نرخی بەرهەمی توتنی بریتانی بەرزکردۆتەوە. کارمەندە بریتانی و هیندییەکانیش لەگەڵ جوتیارانی توتنی ئێرانی زۆر بە خراپی

[۷۸] بومەلەزرە: زەمینلەرزە، زلزال.

دەجووڵێنەوە و بارێکی هەراسـان لە نێوان توتنفرۆشـانی بازاڕ و کۆمپانیای بریتانی پەیدابووە."
هەموان گوێیان گرتبوو، لێ کەس لە مەبەسـتی ئاخێوەرەکە نەگەیشـت، ئاخۆ بۆ کوێ سەردەکێشێ.
ئەمیر نیزام لەکاتی قسەکردندا چاوی دەبریسکانەوە: "ئێوە نابێ ئەوەتان لە بیر بچێ، توتن لە وڵاتەکەمان بەقەدەر نان بەنرخە. نزیکەی هەموو پیاوەکانی وڵاتەکەمان کیسـەیەکی پڕ لە توتنیان پێیە، هەموو ژنان قلیان دەکێشن."
جەمال خان پێی گوت: "دەی لەسەر قسەت بەردەوام بە."
تالیبۆڤیش هەڵیدایێ: "بەرپرسـە بریتانییەکەی کۆمپانیای توتن کەسـێکی قۆشـمەیە. ئەو قەڵەوە و بەدوای هەواوهەوەسـی خۆیەوەیەتی و حەزی لە ژیانی خۆشـە. من دووبەدوو بینیومە، لەم دواییانەدا شـتێکی زۆر سـەیروسـەمەرەی کردووە، ڕەفتارێک بە شـێوەیەکی ناوازە دەکرێ بەکەڵکمان بێ."
مەراغەیی لێی پرسی: "ئایا شتەکە پەیوەندی بە ژنانەوە هەیە؟"
ئەمیر نیزام هاتەوە قسـە: "نەخێر، ئەمە نییە، ئەو ئەوەندە مێباز نییە، ئەو نەوسـنە، زۆر حەزی لە خواردن و جگەرەکێشـان و خواردنەوەیە، هەر بۆیە خۆشمەشرەبە."
"ئایا لە شوێنی گشتییەوە مەی خواردۆتەوە؟"
تالیبۆڤ وەڵامی دایەوە: "نەخێر، ئەمەش نا."
"دەی، کەواتە پێمان بڵێ."
تـالیبۆڤ بە خەنـدەوە زەرفێکی لەنێو جـانتـاکەی دەرهێنا و گوتی: "لە کۆتاییدا خودا بەهانامانەوە هات. لەوانەیە ئەم بەڵگانە بەقەد زێڕ گرانبەها بن."

تالیبۆڤ وێنەیەکی ڕەشوسپی دەرهێنا، ئیمامێکی تووکن لەسەر مافوورێکی ئێرانی دانیشتووە، خەریکی کێشانی قلیانە و بە پێکەنینەوە دووکەڵەکەی بە با دەکا.

میرزا ڕەزا گوتی: "ئیمامێکی قلیانکێش، ئای لەم لاسارییە؟"

ئەمیر نیزام گوتی: "ئەو ئیمام نییە."

"وا مەڵێ!"

"ئەو بریتانییە، خۆی وەک ئیمامێک نمایش دەکا، بە ڕیشێک و عەبایەک و مێزەرێک. بەڵێ هەر بەڕاستی، ئەم ئینگلیزە سەرۆکی کۆمپانیای نیشتمانیی توتنە." تالیبۆڤ درێژەی بە قسەکەی دا: "ئەو هەر بۆ گاڵتەوگەپ مێزەرێک و ڕیشێکی ساختەی لەخۆ ناوە. سەیرکەن، ئەو بە پێڵاوەش بەسەر دوگردی[٧٩] نوێژان کەوتووە. ئەمەش بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگرە بۆ سووکایەتیکردن بە هێمای دینی و نیشتمانی."

"باشە ئێوە ئەو وێنەیەتان چۆن دەستکەوت؟"

ئەمیر نیزامیش وەها وەڵامی دایەوە: "ناتوانم زیاتر لەو بارەیەوە قسە بکەم، بەڵام ئەوەندە دەڵێم تالیبۆڤ لە ڕێی پەیوەندییەکانییەوە دەستی کەوتووە."

ئەوسا جەمال خان گوتی: "ئەم وێنەیە داردەستێکی بەهێزە، لەوانەیە ڕێڕەوی جووڵەی ئێمە دیاری بکا."

---

[٧٩] دوگرد: بەرماڵی نوێژ.

٤٥

میرزای شیرازی

کات، ئێوارە درەنگانێک بوو، سەروبەندی ئەوە بوو دونیا تاریک و بولێڵ بێ. لە دەرەوە هێشتا گەرما بوو. شا لە ژوورەکەی خۆی لەسەر مافوورێکی جوان لە پشت مێزێکی نەوی لەبەر چرایەک، کە لە شێوەی گوڵی مێلاقە دابوو دانیشتبوو، شتێکی لە ڕۆژژمێرەکەیدا دەنووسی.

لە مەودایەکی گونجاودا نۆکەرێک لە لای دەستەچەپی وەستابوو، بە باوەشێنێک لە پەڕی تاوس، هێدی هێدی باوەشێنەی لێدەکرد بە شنەبای باوەشێنەکە دەموچاوی فێنک دەکردەوە. لەبەردەمیشی ژیاننامەنووسێکی لاو دانیشتبوو، هەموو نووسینەکەی پاشای دێڕ لەدوای دێڕ وشک دەکردەوە.

لە دەستەڕاستیشی نۆکەرێکی دیکە بەخۆی شەربەیەکی پڕ لە شەربەتی ئاڵوباڵو وەستا بوو، چاوەڕێی ئاماژەی شای دەکرد، تا پەرداخەکەی بۆ پڕ بکاتەوە.

"هەندێ جار لەبیرمان دەچێ ئاخۆ هەندێ ڕووداو تۆمار بکەین یان نا. ڕووداویش ئەوەندە زۆرن و بەو جەنجاڵییەش بەو هەموو شتێک

ڕاناگەین. خۆشم نازانم ئاخۆ چیم لەبارەی شووکردنەکەی تاج یاداشت کردووە. هەروەک ئەوە دیارە ماوەیەکی زۆری درێژی بەسەردا تێپەڕی بێ. لێ دیسان هەندێکی لەسەر دەنووسمەوە. ئاخر بەدەر لە شووکردنەکە هەواڵی خۆشیش هەیە.
تاج سوڵتانەکەی ئێمە هەر یەک دوو مانگە مێردی کردووە، ئاهەنگێکمان لە قەڵایەکی پەڕگەی تارانەوە بۆ گێڕا. هەموو ڕیشسپیانی هۆزەکەمان ئامادە بوون. تاج خەمبار دیار بوو، ئێمە ئەم شتەمان بە ڕوخسارییەوە بینی. لێ ئەو هێشتا گەنجە و کیژۆڵەکانیش خەونی بەدینەهاتووی خۆیانیان هەیە.
جارێکی دیکە تاج پێیگوتم ئەو عەینولدەولەی ناوێت، بەڵام خۆ ئەگەر ئەو منداڵێکی لێ بوو، دۆخەکە دەگۆڕێ. زۆر جاران ئەو شتەم لەگەڵدا هێناوەتەگۆڕێ، بەڵام بێ سوود بوو. ئەمجارەیان بە توندی قسەم لەگەڵ کرد. پێمگوت دەبێ واز لە پرتەوبۆڵەی خۆی بێنێ و شتەکەش پەیوەندیی بەوە نییە، بەڵکو پەیوەندی بە ئێمەوە، بە هەمووانەوە هەیە. ئینجا گوێڕایەڵ بوو. من ئەوەشم پێگوت، ئێمەش حەزمان لێنەبوو ببینە پاشا، کەچی ئێستا هەوین.
بۆ خۆشبەختی هەموو شتێک باش هات. ئاهەنگەکە شتێک بوو لەبیر ناکرێ. هەروەها خانوویێکی جوانیشمان بۆ دابین کرد، بەڵکو تێدا بەختەوەر بێ."
قومێکی لە شەربەتەکە دا، لەگژ هزران ڕاچوو، ئینجا دەستی دایەوە خامە و درێژەی بە نووسینەکەی دا. "بە مێردکردنی تاج بارێکی قورس لەسەر شانم لاکەوت. ئێستاش دەتوانین سەرنج و ئاگاهیمان بخەینە سەر کاروبارە گرنگەکان.
هەندێک جار لەوە تێناگەین ئاخۆ چی باشە بیکەین و چی باشیش نییە تا نەیکەین. خۆ ئەگەر لەگەڵ بریتانییەکان بکەوینە گفتوگۆ، ڕوسەکان

هەست دەکەن بەسەریاندا بازدراوە. ئەگەر لەگەڵ ڕوسەکانیش دابنیشن، ئەوا بریتانییەکان ئێمە فەرامۆش دەکەن.
دوێنێ کابرا ڕیشدارە ڕوسییەکەمان لابوو، ناوەکەیم بیرناکەوێتەوە. قیافە و ڕوخساری هەندێ قۆشمە دیار بوو. بۆ کارمەندێک ڕیشێکی وەهای لێدەهات، بەڵکو وەها پێویست بکا ئێمەش داوا لە کارمەندانی خۆمان بکەین ڕیشیان بهێڵنەوە.
ڕوس پرۆژە پێشنیازێکیان بۆ هێناوین بەوەی ئەوان هێڵی ئاسنینی وڵاتەکەمان لێبدەن، هەڵبەتە ئەوان ئەم کارە بۆ بەرژەوەندیی خۆیان دەکەن، چونکە ئێمە هیچ هێڵی ئاسنینمان پێویست نییە. ئەسپ و گالیسکە و داشقەکانمان بە کاری پێویستی خۆیان هەڵدەستن. باشە بۆچی بەسەر هێڵی ئاسنیندا هاتوچۆ بکەین؟ وەزیرەکەشمان، شێخ ئاغاسی لەگەڵ ئێمەدا هاوڕایە، ئاخر ئەم جۆرە گۆڕانکارییانە لە بەرژەوەندیی وڵاتدا نین. لێ هەندێکی دیکە ئاگاداریان کردووینەتەوە، خۆ ئەگەر هات و لەگەڵ ڕەوتی ڕۆژگاردا نەڕۆین، لە بەرانبەر وڵاتە دراوسێکانمان وەک هیندستان و تورکیادا لاواز دەبین. هەربۆیە ئەم ڕۆژانە زۆر پیاسە دەکەم، تا بەدەم پیاسەوە باشتر بیربکەمەوە. خوا بمانخاتە سەر ڕێگەی ڕاست، ڕێگەی ئەوانەی داڵدەی داون، نەوەک ڕێگەی ئەوانەی سەرگەردانی کردوون. ئێمە چاوەڕێی بەرچاوڕوونییەک لە خواوە دەکەین.
ئێستاش وەرزی ئاڵوباڵووە داهاتووە، هەموو ئاڵوباڵووەکان خڕو خەپە و سوورن، هەروەک یاقوت بە چڵی دارەکانەوە هەڵواسراون. کاتێک لەبارەی ئەوانەوە دەنووسم، دەمم پڕ لە ئاو دەبێ. ئەمساڵ ساڵی مشکە. مشکیش پیسە، دەعبایەکی متمانەپێنەکراوە و گڵاوی لەگەڵ خۆیدا دێنێ، هەر بۆیە دەبێ وریا بین. سایەی خوا بە سەرمانەوە بێ. بۆ خۆشبەختی

هەموو شـــتێکمان لەژێر کۆنترۆڵدایە. هیچ شـــتێکی وەها ڕووینەداوە سەخڵەتمان بکا.
لەوەش پتر، هەواڵێکی گرنگ هەیە، لێ ئێمە دوودڵین ئاخۆ تۆماری بکەین یان نا. ڕۆژە خۆشەکان ئەوانەی پەیوەندییان بە تاج سوڵتانی کیژمانەوە هەیە، لە ڕێی قەرەواشـــەکەیەوە پێمان دەگا. ئەو شـــتێکی بەگوێدا چرپاندین، هەواڵێکی شـاهانە. لێ ئێمە جارێ هیچی لەبارەوە نانووسـین نەوەک بەدبەختی بەدواوە بێ، بۆیە بە حەوسەڵەوە چاوەڕێ دەکەین.
لێرە گەرمایە، جارێ دەست لە نووسین هەڵدەگرین، با بەر لە خواردنی خۆرنشین هەندێک چاو گەرم بکەم.
بە ئاماژەیەک نۆکەرەکانی ڕەوانە کرد و لە شـــوێنی خۆی خۆی درێژ کرد، ئینجا گەورەنۆکەر هات و پەتۆیەکی تەنکی بەسەر قاچەکانیدا دا.
کەمێک پاشـــتر مەلیچک بە خۆی و دەمانچە سـاختەکەی هات و خۆی هەڵدایە ســـەر پشـــتی، هەموو گیانی هەر وردەکێک بوو، ئاخر تازە لە ناندین تێروپری خواردبوو، وردتکەکێک و ئاردیشـــی بەســـەر خۆیدا وەرکردبوو. ئاشـــپەزەکە لە مەلیچک دەترســـا. هەر کاتێک دەچووە ئاشـــپەزخانەکە و لوولەی دەمانچەکەی لە کابرای بەســـتەزمان دەکرد، ئیدی یەکســـەر قاپێکی پڕ لە خواردنی خۆش و چەور و شـیرینی لەپێش دادەنا. ئەمەش تاکە ڕێگە بوو تا وای لێبکا لە جێگەی خۆی دابنیشـــێ و چەتوونی نەکا.
پاشا لێی پرسی: " ڕۆژی ئەمڕۆ لە کوێ بووی؟"
مەلیچک شـــتێکی گوت هی ئەوە نەبوو کەس لێی تێبگا، دەمانچەکەی لە لایەک دانا، بە دەستی و پێ خۆی خزاندە بن پەتۆکەی پاشا، لە تەنیشتی درێژ بوو، چاوەکانی نووقاندن. پاشـاش دەستێکی بەسەر و شانیدا هێنا و بە باوێشـکەوە پێیگوت: "مەلیچک بۆگەن بووی، پێویسـتە هەندێک جار

خۆت بشۆی، چیدی لە ئاوێ مەترسە. خۆ منداڵ نەماوی، خەریکە ببیتە پیاو."

بێباکانە هەندێکی پاڵ بە مەلیچکەوە نا. دەستی بەر چاکەتەکەی مەلیچک کەوت. هەستیکرد دەستی بەر پارچەکاغەزێک کەوت. دیسان دەستی لێدایەوە، بەڵێ هەردەبێ پارچە کاغەزێکی قەدکراو بێ.

ئینجا پرسی: :ئەوە چیت لە بەرکدایە؟" دەستی بۆ بەرکی برد و پارچە کاغەزە قەدکراوەکەی لێدەرهێنا و بە توندی گوتی: "ئەوە چییە؟ ئەمەت لە کوێ بوو؟"

پاشا پارچە کاغەزە قەدکراوەکەی لێککردەوە، چاوێکی لە لەتە کاغەزەکە کرد و تووڕە بوو: "کێ ئەمەی پێداوی؟ کێ ئەم شتەی خستۆتە گیرفانت؟"

مەلیچک، کە بەرگەی هیچ کەسێکی نەدەگرت دەنگی لەسەر بەرزبکاتەوە، بە چاوی پڕ لە ترسەوە سەیری پاشای کرد. شا پاڵی بە مەلیچکەوە نا، کوڕیژگەکە فرمێسکی لەچاو هاتنە خوار و خۆی خزاندە پشت پەردە. شا لە تووڕەییان دەلەرزی، کەسێک بوێریی ئەوەی هەبووە کاغەزەکە لە بەرکی چاکەتەکەی مەلیچک دابنێ. کاغەزەکەش بانگەوازێک بوو بۆ گەل تا دژی پاشا و بریتانییەکان ڕابپەڕێ.

پاشا هەڵسا و پەنجەرەی کردەوە تا بانگی سەردەستەی پاسەوانەکان بکا، لێ بیری کردەوە، ئەم کارە سوودی نابێ. زۆر کەس لە کۆشکەکەدا دەژین، ڕۆژانەش هێندەی دیکە دێن و دەچن، کەس نازانێ ئاخۆ کێ ئەم بانگەوازەی بە قاچاغ هێناوەتە نێو کۆشک و لە بەرکی چاکەتەکەی مەلیچکی ئاخنیوە. ئەو دەبێ دان بەخۆیدا بگرێ و وەها ڕەفتار بنوێنێ وەک ئەوەی هیچ ڕووی نەدابێ.

لە دەرەوە تاریک بوو، شنەبایەکی فێنکیشی لێدەهات.

ئەو بانگی پەردەدارەکەی کرد، تێیگەیاند خواردنی ئێوارەی لە دەرەوە، لای حەوزی ئاوەکە بۆ دابنێ. هەر لەگۆترەش چووە لای ئەو تۆپەی، کە لە ناوەڕاستی حەوشەکە دانرابوو، ئەم لاو ئەولای پشکنی. پیاسەیەکی بۆ لای دەروازە کرد ڕاشکاوانەش خۆی نیشانی پاسەوانەکان دا. پاشان لە کەلێنی تەویلەکە تەماشایەکی ئەسپەکانی کرد و گەڕایەوە لای حەوزەکە، دەستوچاوی شوشتن، کڵاوەکەی لەسەر کردەوە و بەپەنجەکانی پرچی خۆی داهێنا.

مێز و تەختەبەندی ئامادەکرا، خوانەکەی لەسەر دانرا، خواردن ساز و ئامادە. لێ ئەو مجێزی خواردنی نەبوو. ئەو لە هەر قاپێکی خواردن سەر و یەک دوو کەوچکی لێدان و ئینجا خوانەکەی بەلاوە نا. نۆکەرەکان هەڵیانگرتەوە. ئینجا قلیانیان بۆ هێنا و چادانە چایەکی دەمکراو و دەفرێکی پڕ لە شیرینەمەنیشیان لە تەنیشت دانا.

مەلیچکیش بە ئەسپاییەوە زاتی کرد بێتە سەر تەختەبەندەکە، ئەویش کڵۆشەکرێکی دایێ. بە کڵۆشەکرەکەی دەمییەوە خۆی لە شا هەڵسووی و سەری بە کۆشی کرد.

ئاسمان ساماڵ بوو، شەوێکی ڕوون بوو، مانگ بە دەرەوە بوو، بۆق لە باخەکەدا دەیانقیراند و شەمشەمەکوێرەش خشەیان دەهات.

شا بەدەم گوتنی: "شەوێکی جوانە" میزاجی کرایەوە و مژێکی لە قلیانەکە دا.

گەمەی لەگەڵ مەلیچک کرد و دووکەڵی قلیانەکەی بە ڕوودا پف کرد. ئەم ڕەفتارەی وای لێکرد هێوربێتەوە.

پشیلەکان لەو ناوە کردیانە هەراوزەنا. شا بیری لە شەرمین کردەوە. سەری بەرزکردەوە، بینی دەستەیەک کاغەز بە بانەکەوە وەرپێچراون. پاڵێکی بە مەلیچکەوە نا و لای خۆی هەڵیستاند و ناردیە سەربان و پێیگوت: "برۆ ئەوانەم بۆ بێنە."

سەردەستەی پاسەوانەکان نەیدەزانی کێ بگرێ، بە خۆی و یەک دوو پاسەوان غاریاندایە سەربان و کەس لەوێ نەبوو.

هەر هەمان شەو لەبەر هەمان مانگەشەودا جەمال خان و میرزا ڕەزا چوونە شاری شیراز تا چاویان بە ئایەتوڵڵا شیرازیی بەساڵاچوو بکەوێ.
شیراز هەزار کیلۆمەتر لای باشووری تارانەوە هەڵکەوتبوو. بریتانییەکان بەبڕی پارەی قەبەوە ئایەتوڵڵاکانیان بۆ خۆیان کێشکردبوو، لێ ئایەتوڵڵا شیرازی بەو تەمەنە زۆرەیەوە خۆی تێکەڵی سیاسەت نەدەکرد. هەربۆیە بریتانییەکان ئەویان لە مێشکی خۆیان دەرهێنابوو.
شیراز لە ڕۆژگاری پێشووی خۆیدا پایەتەختی وڵات بوو، پاشا کۆنەکانی ئێران لەوێ کۆشک و مزگەوتی سەرنجڕاکێشیان لێ دروستکردبوو. بازاڕی ئەم شارە هەمیشە باندۆری بەسەر بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانی وڵاتەکەوە هەبوو.
ئایەتوڵڵا شیرازی وەک ئاخوندێکی سەربەخۆ دەبینرا، بۆیە لە سەرتاسەری وڵاتەوە ڕێزی زۆری لێدەگیرا.
جەمال خان و میرزا ڕەزا وەک بازرگان خۆیان گۆڕیبوو، ڕەگەڵ کاروانی شیراز کەوتبوون، شەوی یەکەمیشیان هەر لە کاروانسەرا بەسەربرد. دوای پشوودانێکی تەواو، ئێوارەی ڕۆژی پاشتر سەروەختی خۆرنشین بەرەو مزگەوتی گەورەی شار کشان، کە هەموو ئێوارانی ڕۆژی سێشەممە ، ئایەتوڵڵا خۆی پێشنوێژی بۆ دەکردن.
جەنجاڵیی نوێژی ڕۆژی سێشەممان بە بەراورد لەگەڵ نوێژی ڕۆژی هەینی کەمتر بوو، هاموشۆکەرانیش لەو ڕۆژەدا زیاتر لە پیاوە بەتەمەنەکان بوون. ئایەتوڵڵا بەتەمەنەکە بەکاوەخۆ نوێژەکەی دەکرد،

پیرەمێردەکانیش ئەوەیان بە شـــەڕەف و شـــانازی دەزانی لەدوای ئایەتوڵڵاکە نوێژی خۆیان بکەن.
لە دەرکەی مزگەوتێ چـاوەڕێی ئـایەتوڵلا دەکرا. ئەو بە ســـواری گوێدرێژێکەوە گەیشـــت، دەســـتەیەک لە ئیمامە گەنجەکان یاوەرییان دەکرد. ئەو ئاخوندە لاوازە بچکۆلەیە بەخۆی ڕیشـە چەرمووەکەیەوە لە کەرەکە دابەزی و بە یـارمەتی داردەســـتەکەی چەند هەنگـاوێکی نـا. کـاتێکیش گەیشـــتە نـاومزگەوتێ، پیـاوە پیرەکـانی لێ خڕبوونەوە و هاواریان کرد: "سەڵەوات!"
جەمال خان و میرزا ڕەزاش خۆیانیان لێ نزیک کردەوە و لەسەر زەوی دانیشتن.
ئایەتولا پێشـــتر دوای نوێژکردن هەڵدەســـتا و دەچووە ســـەر مینبەر و قســـەی بۆ ئـامـادەبووان دەکرد، لێ هەنووکە هێزوتینی ئەوەی تێـدا نەمابوو. دوای تەواوبونی نوێژەکە نوێنەرانی بازاڕ و هەندێ کارمەندانی شار هاتنە لای دانیشتن و هەرلایەکیان شتێکیان هەبوو لەگەڵیدا باسیان لێوە کرد.
ئینجا دەســـتبەجێ میرزا ڕەزا بۆ پێشـــەوە خۆی ڕەپێش دا و دەســـتی ئایەتوڵڵای ماچ کرد و پێیگوت: "من میرزا ڕەزام، شـوێنکەوتوویەکی تۆم و کوڕی ئایەتوڵڵای کۆچکردوو کرمانیم."
شیرازی خەندەیەکی بۆ کرد و گوتی: "خودا لێی خۆش بێ. تۆ بە باوکت دەچی، کتومت سێویک کرابێتە دوو لەت. باوکت ئاخوندێکی مەزن بوو."
"زۆر سوپاست دەکەم. من لەگەڵ هاوڕێکەم بەتایبەت لە تارانەوە بۆ لای ئێوە هـاتووین، تـا لەبـارەی شـــتێکی گرنگەوە قســـەت لەگەڵ بکەین. بابەتەکەش بەقەد ئەوەی بۆ وڵات گرنگە، ئەوەندەش بۆ ئیســـلام گرنگە. ئەگەر ڕێگەمان پێبدەن، دەمانەوێ وتووێژێکی پڕ لە بڕوا و متمانە لەگەڵ ئێوەدا بکەین."

ئایەتوڵڵاش پێی گوتەوە: "خۆ ئەگەر کاروبارەکە ئەوەندە گرنگ بێ، کەواتە بەیانی دوای نیوەڕۆیەکی درەنگ، سەر لەئێوارە وەرنە ماڵێ."

بۆ ڕۆژی پاشتر جەمال خان و میرزا ڕەزا چوونە ماڵەکەی. لە ماڵێکی ئێرانییانەی خاکیدا دەژیا، حەوزێکی ئاو لە نێو حەوشەکەیدا، پیرە داربییەکی تێدابوو، سێبەری لە تەختەبەندی حەوانەوە کردبوو.
خزمەتکارەکەی ماڵی یاوەریی میوانەکانی بۆ کتێبخانەکەی کرد، لەوێ ئایەتوڵڵا لەسەر مافوورێک دانیشتبوو چاوەڕێی دەکردن. ئەوانیش پێڵاوەکانیان داکەند و چوون لای ئەو لەسەر مافووری ناوکەوەکە دانیشتن. خزمەتکارەکە هەریەکە و ئیستکانێک چای لەپێش دانان، ئینجا ئەوانی بەجێهێشت.
بۆنوبەرامەی چایەکە و شیرینیی کلۆشەکرەکە شکۆی هەندێ ترسی دانیشتنەکەی شکاند. شیرازی دەستی بۆ کلۆشەکرێک برد و تیلەچاوێکیشی لە جەمال خان کرد، کە لە نزیکییەوە دانیشتبوو.
میرزا ڕەزا سەری قسەی داهێنا، بە کورتی جەمال خانی بە ئایەتوڵا ناساند و باسی ئەوەی بۆ کرد لە چەندین وڵاتدا ژیاوە و لە لایەن ڕۆشنبیرانی هیندستان و ڕۆژهەڵاتی ناویندا کەسێکی ناسراوە.
ئینجا جەمال خان هاتە دەنگ: "جەنابی ئایەتوڵڵا، لەوانەیە تۆ ئەوە بزانی هاوڵاتیانی وڵاتەکانی دیکە لە بارودۆخێکی باشتر لە وڵاتەکەی خۆمان دەژین، لێرە هەمووان لە بن بارێکی قورسی ژیاندا پشتیان کووڕ بۆتەوە. خواش پەسەندی ناکا موسڵمانان بەم شێوە بێویژدانانە کوێرەوەریی ژیان بچێژن. ئێمە دەمانەوێ ئەمڕۆ لەگەڵ ئێوە لەبارەی ئیسلام و لەبارەی بازرگانییەوە بدوێین.
هێزە دەرەکییەکان، لەنێویاندا بریتانیای گەورە دەستیان لە بینەقاقای وڵاتەکەمان و بیروباوەڕەکەمان گیرکردووە. بازرگانەکانمان یەک

بەدوای یەکدا نابووت دەبن. تەنانەت ئەو قوماشەی ژنانی وڵات بۆ پێچە و لەچک و ڕووبەندیش بەکاریدەهێنن، هەر هەموویان لە ئینگلستانەوە هاوردە دەکرێن."
ئایەتوڵڵا گوێی گرتبوو، لێ لە مەبەستەکەیان تێنەدەگەیشت.
جەمال خان هاتە سەر ئەو خاڵەی بە وردی باسی کانە نەوتییەکان و ئەو هەبوونە زۆرە و هەژموونی بریتانییەکان لە باشووری وڵاتی بۆ بکا، لێ سەنگرایەوە،[٨٠] ترسا لەوەی ئەو ئاخوندە بەساڵاچووە پێی هەرس نەکرێ و تەقەی سەری بێ و خەوی لەبەر لێبکەوێ. بۆیە هاتە سەر باسی تێلێگراف، ئاخر کێبڵەکان بەسەر ماڵی ئایەتوڵڵا بۆ نووسینگەی تیلێگرافی ناوجەرگەی شاردا دەچوون.
"جەنابی ئایەتوڵڵا، لەوانەیە ئەوە بزانیت، کە بریتانییەکان کێبلیان بەسەر ماڵ و مزگەوتەکانماندا ڕاکێشاوە تا ئاسانتر دەنگیان بە هیندستانی وڵاتی دراوسێمان ڕابگا. ئێستا لە هیندستان خۆپیشاندانی گەورە لە دژی بریتانییەکان دەکرێ."
ئایەتوڵڵا هەندێ پشتی خۆی ڕاستکردەوە و سەیری پەنجەرەی کرد. کێبڵی تێلیگراف لەوێ بەسەر دیواری ماڵەکەیدا ڕۆیشتبوو.
ئەو کلۆشەکرێکی خستە ناو دەم و فڕێکی لە چایەکەی دا.
"بریتانییەکان خەریکن وڵاتەکەمان تاڵان دەکەن، ئینگلستان دەستی بەسەر بازاڕی شیرازیشدا گرتووە. پێویست ناکا بشڵەژێی، بریتانییەکان ئەوەندە ڕووقایمن تەنانەت هاتوونەتە نێو ماڵی ئایەتوڵڵاش."
ئایەتوڵڵا بە هەراسانییەوە ئیستکانە چایەکەی دانایەوە و بە سەنگینییەوە تەماشایەکی جەمال خانی کرد.
"ئەم کلۆشەکرە بۆندارانە لەلای خۆمانەوە ئامادە و پاکنەکراونەتەوە، بەڵکو لە کارخانەکانی شیفێلدی ئینگلیزییەوە ئامادە کراون.

---

[٨٠] سەنگرانەوە: وەستان، ڕاوەستان.

ئینگلستان تەنیا و پاشا و خزم و دەستەیەک لە سیاسییە دەربارەکانی ئەویان لەبەرچاو گرتووە پارەی داونەتێ. لەولاشەوە سەرتاپای گەل لەبن باری هەژاری و نەخۆشیدا دەناڵێنێ. پرسیار ئەوەیە ئاخۆ کێ لەو ڕەوشە شپرزەیە ڕێمان نیشان دەدا؟"

ئایەتوڵلا هێشتا هەر بەبێدەنگی لێی دەڕوانین، ئینجا گوتی: "باشە من چیم پێدەکرێ؟"

جەمال خان بەسەر لەقاندنێک ئاماژەیەکی بە میرزا ڕەزا کرد.

میرزا ڕەزاش گوتی: "گەل وەک مێگەلەڕانێکی سەرگەردان وایە، شوانێکی پێویستە، شوانێک بە گۆپاڵێکەوە کۆیان بکاتەوە و ڕاستەڕێیان بکا."

جەمال خان هەڵیدایێ: "دەقاودەق وایە. ئێمە پێویستمان بە ڕابەرێکی بەهێز هەیە."

میرزا ڕەزا سەری قسەی لێوەرگرتەوە: "ئێمە بیرمان لە ئێوە کردۆتەوە، ئایەتوڵلا ئێمە پێویستمان بە تۆ هەیە."

ئایەتوڵلا بە حەپەساوییەوە سەیری هەردوو پیاوەکەی کرد. ئەو هەموو شتێکی لەو پیاوە چاوەڕێ دەکرد تەنیا پرسی کێبڵی تێلێگراف و کلۆشەکرەکان نەبێ.

ئەو پێویستی بە هەوایەکی تەڕوتازی هەبوو. دەستی دایە گۆچانەکەی و لە هۆدەکەی چووەدەر. نۆکەرەکە یاوەری کرد. لای حەوزەکەوە ئایەتوڵلا بە پاڵپشتیی نۆکەرەکەی پێی ڕاستەی خستە نێو ئاوەکەوە. پاشان چووە بەرسێبەری داربییەکە و لەسەر تەختەبەندەکە دانیشت. دوای ئەوەی قلیانیان بۆ هێنا، داوای کرد مێوانەکانیشی بێنەدەر لای ئەو دانیشن.

جەمال خان و میرزا ڕەزا لەلای ئەو لەسەر تەختەبەندەکە دانیشتن.

ئایەتوڵلا بە سادەییەوە پێیگوتن: "نازانم ئێوە چی لە من چاوەڕێ دەکەن، خۆ من ناکرێ دژی دارتێلەکانی تێلێگراف وکەللەشەکرەکان بوەستمەوە."

جەمال خانیش پێی گوت: "دەنگی خۆت بەرزکەوە."
"من پیرەمێردێکم و پێی ڕاستەم لەسەر لێوی قەبرە. چیدی لە جیهان ناگەم."
میرزا ڕەزا پێیگوت: "ئێمە شتێکمان بۆ هێناوی دەکرێ وەکو چەکێک بەکاریبهێنی."
ئایەتوڵڵا تەماشایەکی دەموچاوی هەردوو پیاوەکەی کرد وەک ئەوەی تازە بیانناسێ.
ئینجا جەمال خان هەڵیدایێ: "بریتانییەکان ڕکێفی مافی ناردن و هێنانی هەموو بەرهەمە گرنگەکانی نیشتمانیان بەدەستەوەیە. هەر بۆ نموونە توتن. چیدی ئێمە دەسەڵاتمان بەسەر توتنەکەماندا ناشکێ، کە ڕۆژانە هەزاران هەزار هاوڵاتیانی ئێمە بەکاریدەهێنن. بازرگانانی توتن و جوتیارەکان کەرتی توتن دەبێ ڕەنجی زۆر بدەن و لە ئەنجامیشدا هیچیان بۆ نامێنێتەوە و پارەشیان نایەتەدەست. ئەو توتنەی ئێستا ئایەتوڵڵا کردوویەتیە نێو قلیانەکەی، بەرهەمێکی بریتانییە. لەم وڵاتە هەر کەسێک توتن بکڕێ، ئەوا بەشێک لە پارەکەی ڕاسەوڕاست دەچێتە قاسەی کۆمپانیای بریتانی بۆ توتن. جەنابی ئایەتوڵڵا! ئێمە پێویستمان بە ڕابەرێکی بەهێز هەیە تا هاوار بکا: دەفن بن[81] بەخۆتان و توتنی بریتانیشتانەوە."
ئایەتوڵڵا دەستی لە قلیانەکەی بەردا. وەک ئەوە وابوو دەستی لە شتێکی پیس دابێ، بە شێوەیەکی خۆزاییش دەستی لەو بەڕەیەی لەسەر دانیشتبوو هەڵسوو وەک ئەوەی پاکیان بکاتەوە. ئینجا بە دەنگێکی نەرمەوە گوتی: "ئەم کاروبارانە ئاڵۆزن. توانای ئێمە هەر ئەوەیە بانگەوازێک بکەین، بەڵام دواتر هیچ لە شتەکان ناگۆڕێ. لەو دونیایەدا

[81] دەفنبوون: بە تووڕییەوە دەی بڕۆن، نەمێنن، جۆرە توکێکیشە.

تەنیا ئەو گۆچانەم توند بە دەســـتەوەیە و ناشـــتوانم هیچی پێ لەگەڵ ئینگلیزدا بکەم."

دوابەدوای ئەوە جەمال خان پرســـی: "جەنابی ئایەتوللا دەکرێ شـــتێکت نیشان بدەم؟"

ئایەتوللا پیرەکە بە گومانەوە تەماشای ئەو دوو پیاوە لێبڕاوەی کرد، کە ڕیتمی ڕۆژانەیان تێکدابوو.

شـــیرازی وێنەکەی لە دوورەوە بەبەرچاو ڕاگرت، بەڵام هیچ شـــتێکی نامۆی تێدا نەبینی. خۆی هەر وێنەیەکی ئاســـایی ئاخوندێکی قەڵەو بوو بە شێوەیەکی قۆشمە قلیانی دەکێشا.

"جوامێران، چاوەکانم وەک پێشان نەماون، من ئیمامێک دەبینم ، وایە؟"

جەمال خان گوتی: "بەڵێ وایە، تۆ باش دەبینی، بەڵام ئەو پیاوەی ناو وێنەکە ئاخوند نییە، ئەو کابرایەکی بریتانییە، مێزەرێکی لەســـەر ناوە، عەبایەکی ئاخوندانەی لەبەرکردووە، ڕدێنێکی ســـاختەشـــی بەرداوەتەوە. ئەو کەسە بریتانییە سەرۆکی کۆمپانیای توتنە."

ڕوخســـاری ئایەتوللا پیرەکە بەیەک جار گۆڕا. ویســـتی دەســـت بۆ کلۆشـــەکرێک ببا، لێ دەســـتی خۆی کشـــاندەوە، دەســـتی بۆ ئیســـتکانە چایەکە برد و بە تاڵی فڕێکی لێدا.

٤٦

نامەکە

هەموو دوای نیوەڕوانی ڕۆژانی دووشـــەممە پاشـــا و شـــێخ ئاغاســـی کاروبارە گرنگەکانی وڵاتیان تاوتوێ دەکرد. ئەم جارەیان ئاغاسی دوای بەلایەکداخســـتنی دۆســـییەکان و مۆرکردنی بەڵگەنامەکان، نامەیەکی لە جانتاکەی هێنایەدەر.

– "ئەم نامەیە لە کێوە هاتووە؟"

– "لە ئایەتوڵلا میرزای شیرازی."

– "میرزای شیرازی کێیە؟"

شێخ ئاغاسییش وەڵامی دایەوە: "ئایەتوڵڵای شیرازە."

– "ئەو چی لە ئێمە دەوێ؟"

"ئەو نامەیەکیشـی بۆ من نووسـیوە، نامەیەکی پڕ لە وشـەی ڕەق و زبر. هەر بۆیە دوودڵ بووم بیخەمە بەردەستت یان نا، لێ بیرم کردەوە گوتم وا باشە خاوەنشکۆ لێی ئاگادار بێ."

پاشا نامەکەی دایەوە ئاغاسی و پێیگوت: "بۆم بخوێنەوە."
شێخ ئاغاسی بە ئەسپاییەوە گوتی: "دەکرێ پاشا لە خوێندنەوەی بمبووریّ، چونکە پێموایە ناوەڕۆکەکەی زەقە و بێڕێزی تێدایە ."
پاشا قسەکەی خۆی لێ دووبارەکردەوە: "دەی بیخوێنەوە!" پشتی وە کورسییەکە دا.
وەزیریش زەرفەکەی وەرگرت و مۆرە مۆمییەکەی لێکردەوە.

بیسمیلاهە ڕەحمانە رەحیم،
بە ناوی خودای بەخشندە و دلۆڤان.
بۆ پاشای وڵات.
یەک دوو پرسی نیشتمانییمان لە نامەیەکی دووردودرێژدا بۆ وەزیر باس کردووە، پوختەکەی لێرەدا باسکراوە.
پاشا چارەنووسی هاوڵاتییەکانی خۆی داوەتە دەستی بریتانییەکان. ئەمەش بۆ موسڵمانان مایەی شەرمەزارییە، کە غەوارەی دەرەوە بەم شێوە بە قووڵی ڕۆچووبنە ژیانیان و جڵەویان کردبێ. لەپێناو ڕێزگرتنی ئیسلام و بەرژەوەندیی نیشتمان، ئێمە ئەو ئەرکە دەخەینە سەرشانی پاشا، بەوەی کاروباری توتن لە دەستی بریتانییەکان دەربهێنی و بیگەڕێنێتەوە دەستی هاوڵاتییانەکانی خۆی.
لە چاوەڕوانیی وەڵام، خوات لەگەڵ بێ.
وەسسەلام
میرزای شیرازی

ئایەتوڵڵا بەم کورتەنامە ناوەڕۆک توند و فەرمانبەردارییە، کە هۆشدارییەکی وادەداری تێدابوو، پاشا دەهری بوو، بەڵام دانی بەخۆدا گرت و گوتی: "بە لێکدانەوەی من ئەو پیاوە پیرە و منداڵیشە. ئاخر هیچ

هۆیەک لە ئارادا نییە تا بە نووسـراو وەڵامی بدەینەوە. من تەتەرێکی بۆ دەنێرم قسەی توندی پێبڵێ."

"من داوا لە خاوەنشـــکۆ دەکەم جارێ ئارام بگرێ، ئاخر ئەم ئاخوندە دەسـترۆیشـتووە. ئێمە سـەرەتا دەبێ لێ وێبکەوین بۆچی و بەیەک جار لە کەللەی داوە تا دەســت بۆ خامە بەرێ و ئەم نامەیەت بۆ بنووســێ. ئەمە نیشـانەیەکە بەوەی سـکاڵا و ناڕەزایەتی لەنێو توتنفرۆشـانی بازار گەیشـتۆتە ڕاددەیەک، لەدەسـت دەرچوە. پێویسـتە بەرلەوەی بجووڵێین زانیاریی زیاتری لەبارەوە بزانین."

پاشا راوێژەکەی وەزیری بەهەند وەرنەگرت.

"بازرگان و دوکاندارانی توتنفرۆشـــی دەبێ بێن و بەســـەر پێڵاوماندا بکەون و مـاچی بکەن. ئێمە مشـــوری ئەوەمان بۆ خواردن تووتن بە ئامادەکراوی بێتە بەردەستیان. لەوە پتر چییان دەوێ؟ ئێمە کارئاسانیمان بۆ کردوون. ئاخوند لەم شتانە تێناگەن، پێویستە ئەوان ئەوە بزانن نابێ لووتی خۆیان لەم جۆرە کاروبارانە بژەنن. پێویســـتە ئەم ئایەتوڵڵایەش سنووری خۆی بزانێ."

ئینجا نامەکەی دڕاند و ئەمەشـــی بۆ زیادکرد: "ئێمە دەبێ دەرســـێکی بدەینێ! ئەگەر وەها نەکەین، ئایەتوڵڵاکانی دیکەشمان لێ قیت دەبنەوە و داوای نوێمان لێ دەکەن!"

ئیدی تەتەری پاشا لە پاش دوو ڕۆژ کاروان، هێشتا تەپوتۆزی ڕێگاکەی لەسـەر دەموچاو و سـەر شـانەکانی بوو کاتێ گەیشـتە بەردەرکەی ماڵی ئایەتوڵڵا. خزمەتکارەکە فەرمووی لێکرد و بردییە ژوور، سەرەتا ویستی چـاو و نـانی بداتێ، بەڵام تەتەرەکە ڕەتیکردەوە پشـــوو بدا و گوتی پێشوەخت دەبێ ئەو ئەرکەکەی خۆی بەدیبێنێ.

شـــیرازی لە ناوکەوی[٨٢] ژووری کتێبخانەکەی خۆی، لەپشـــت مێزی نووســـینە نەویەکەی دانیشـــتبوو. کابرای تەتەر ســـڵاوی لێکرد، هەندێ سەری بۆ دانەواند و پێڵاوەکانیشی داکەندن.

قەدوقیافەی ئایەتوڵڵا بۆ بابای تەتەر مایەی ســـەرسـامی بوو. ئاخر ئەو چاوەڕێ بوو کەســـێکی چوارشـــانەی بەهێز ببینێ تا بتوانێ بە وتەکانی دابڕســـێتە دەســـەڵاتی پاشـــا، لێ کاتێ ئەو پیاوە بەســـاڵاچووەی لەســـەر مافوورێکی کاڵبووەوەی خۆماڵی بینی، کابرا قورســـایی ئەو پەیامەی هێنابووی، لەدەست دا.

ئەو یەک دوو ڕۆژ بوو بێوچان بە نێو وڵاتدا ڕێگای تەیکردبوو تا بگاتە شوێن و کابرای مەبەست.

کاتێ چووە ژوور، ئایەتوڵڵا ئاماژەی بۆکرد لەســـەر زەوی دابنیشـــێ. تەتەرەکەش لای مێزەکەی ئەو چۆکی بەزەوی دادان و گوتی: "من پەیامی پاشام بۆ ئێوە هێناوە."

ئایەتوڵڵاش دەستی درێژ کرد و گوتی: "دەکرێ بمدەیتێ."

تەتەرەکە دوودڵ بوو: "تکایە لێم مەگرە، بەڵام من هیچ کاغەزێکم بۆ تۆ نەهێناوە، من دەبێ پەیامەکەت بچرپێنمە گوێ."

دەمودەســـت ئایەتوڵڵا تێگەیشـــت، شـــتەکە پەیوەندی بە پێڕاگەیاندنێکی نەخوازارەوە هەیە.

"پێویست ناکا بچرپێنیە گوێم، دەی پەیامەکەم پێ بڵێ."

کابرای تەتەر بە دڕدۆنگییەوە ســـەیری دەرکەی کرد. گومانی هەبوو لەوەی خزمەتکارەکە لەبەر دەرکە وەستا بێ.

ئایەتوڵڵاش هێوری کردەوە: "ئاسوودە بە، کەس گوێی لێ نییە."

"پاشا ئەم پەیامەی خوارەوەی بۆ ناردووی: **خۆت لە کاروباری پاشایەتی هەڵمەقورتێنە، دەنا دێم و هەردوو چاوت دەردێنم**"

---

[٨٢] ناوکەو: پانتایی ژوور، پێچەوانەی بنمیچ،

تەتەرەکە بەسەری بەخۆداشۆڕبووەوە چاوەڕێی کاردانەوەی ئایەتوڵڵای دەکرد.
شیرازی بە ئارامییەوە لێیپرسی: "هەر ئەمە بوو؟"
"بەڵێ هەر ئەمە بوو."
"سوپاست دەکەم، ئەرکت کێشا و ماندوو بووی تا پەیامەکەم پێ بگەیەنی. بڕۆ نان و ئاوی خۆت بخۆ و پشووی تەواو بدە."

ماوەیەک تێپەڕی، کەچی بۆ پاشا ئەوە ڕوون نەبوو ئاخۆ هەڕەشەکەی لە ئایەتوڵڵا کاری خۆی کردووە یان نا. ئەو بەبێدەنگی لای خۆی وەهای دانابوو پەیامەکەی بە باشی گەیشتووە و چیدی ئایەتوڵڵا نابێتە مایەی سەرئێشە.
لەو نێوەشدا فەرمانی بە گرتنی هەموو ئەوانەدا، کە گومان ئەوەیان لێدەکرا دەستیان لە پشێوی و ئاژاوە تاراندا هەبێ. بەرەبەرە ئەو قەناعەتەی بۆ پاشا دروست دەبوو بەوەی دەنگی نارەزایی لە ڕەگوڕیشەوە دەرهێناوە.

ئەو ماوەیەش جەمال خان و میرزا ڕەزا کرمانی و ئەمیر نیزام هەر لە شیراز مانەوە، تا لەوێوە کاروباری بەرهەڵستی و بەرگری ڕێکبخەن. پاشا لەوە باشتری نەدەویست جڵەوەکە توند بگرێ و بێخەم بێ، تا ئەوکاتەی نامەی لە توتنفرۆشانی شیرازەوە پێگەیشت، کە بە دەستەجەمعی ڕەتیاندەکردەوە سەروسەودا لەگەڵ کۆمپانیای توتنی بریتانییدا بکەن و گوێشیان بەو داوایانە نەدا تا ئەو بڕە پارەیەی لەسەریان ماوەتەوە بیدەنەوە و حیسابەکەی خۆیان پاک لەپاک ڕابگرن. ئینجا سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شیراز ڕاستەوخۆ فەرمانی لە

پاشاوە بۆ هات، ئەو دوکاندارە توتنفرۆشانەی پارەی توتنەکەیان نەداوە بگرن.
شـا نارەزایەتیی دوکاندارە توتنفرۆشـــەکانی بەهەند هەڵنەگرت. هەرچی بریتانییەکان بوون پرســـی دوکاندارە توتنفرۆشـــەکانیان بە هەند وەرگرتبوو، حیسابی خۆیان بۆ دەکرد. ئەوان لەوە دەترسان نەبادا ئەو پشـــێوییەی شـــیراز بۆ بازاڕی شـــارەکانی دیکەش بتەنێتەوە و ئینجا بازرگانی قەند و چا و ڕســـتن و چنین و بەرهەمەکانی دیکەی بریتانیا بکەوێتە بەر مەترسی. هەر بۆیە باڵوێزی بریتانیا دەمودەست لە دەرکەی شـای دا و ڕاوێژی ئەوەی دایێ بەڵکو ڕێککەوتنێک لەگەڵ دوکاندارەکانی شیرازدا ساز بدا. داوی چەند ڕۆژێک مۆڵەتی کرد و لەو نێوەشدا پرسی بە دایکی کرد.
شێخ ئاغاسی لەبەر پاشخانە دینداریيەکەی خۆی هەمیشە شیاوی ئەوە نەبوو ڕاوێژی ڕاســت و دروســت بداتە پاشـا. نەخاســمە هەنووکە، کە بەرهەڵســتییەکی دینی بەرۆکی گرتوون، ئیدی ئەو کەوتبووە دەریایەکی قووڵی دڕدۆنگییەوە. زۆر جـارانیش بەدوای بیر و تێڕامـانی مەهـدولیـا دەکەوت.
لەو ماوەیەشـدا پاشـا بەردەوام ڕاوێژی بە عەینولدەولەی زاوای دەکرد. بەم شـێوەیە، ئەو وردەوردە مێردی تاج سـوڵتانی کیژی ڕاکێشـایە نێو چۆنیەتی بەڕێوەبردنی وڵات، لێ لەو دۆخەدا ئەو پێویسـتی بە کەسـێکی خاوەن ئەزمون و لێبڕاو هەبوو.
مەهدولیای دایکی شـــێلگیر و یەکلاکەرەوە بوو: "ڕاوێژەکەی باڵوێزی بریتانی لای خۆت دانێ و فشاری زیاتر بخەرە سەر بازرگانەکان."
بەم جۆرە چەکدار بەنێو بازاردا وەربوون و بەسـەر دوکاندارەکانیاندا دا و قاســـەی تونتفرۆشـــەکانیان بەتاڵکردن و بۆ ئەوەی قەرزی کۆمپانیای بریتـانی پێبـدەنەوە. یەکێ لە بـازرگـانە دیـارەکـانی شـــــار هەوڵیـدا بە

نوێنەرایەتیی ئەوانی دیکەش ڕێگە لە یاساوڵەکان بگرێ، لێ هەر لەوێ حەسیرمەیدانیان کرد، ئەوەندەیان لێدا تا لەشوێنی خۆی ڕاقەنا و قۆڵ و سەروگوێلاکیان شکاند.
ئینجا دوکاندارەکان، ئەوانەی سووکایەتییان پێکرا، هانایان بردە بەر ئایەتوڵلا بەساڵاچووەکە. ئەویش قسەی بۆ کردن و ورەی بەرزکردنەوە و دەستی دایە گۆچانەکەی خۆی. کاتێ ئایەتوڵلا کەوتەڕێ، هەموو دوکاندارەکانی بازار بەدوایدا چوونە ماڵی بازرگانە بریندارەکە. دوای سەردانەکە، بە گۆپاڵەکەی خۆی ئاماژەی بە دوکاندارەکان کرد و هێوری کردنەوە و ئەوسا پێی گوتن: " بازاڕی شیراز لە ناڕەزایەتیی ئەم کارەدا، دوکانەکانی خۆی دادەخا!"
دوکاندارەکانیش هیچ سێودوویان لێنەکرد و بازاڕ داخرا.

لە نیوەی شەودا ئەمیر نیزام بەسەر باناندا خۆی گەیاندە بازاڕ و پارچە خامێکی گەورەی هێنا، کردیە لافیتەیەک و بەسەر دەروازەی بازاڕی دادا. بۆ بەیانییەکەی حەشاماتی خەڵک لە نووسینی سەر لافیتەکەیان ڕوانی و ئاماژەیان بۆ دەکرد. لەبەرئەوەی بەشی هەرە زۆری خەڵکەکە نەخوێندەوار بوون، لە یەکدییان دەپرسی ئاخۆ چی لێنووسراوە. کاتێکیش گوێیان لە دەقی نووسینەکە بوو بۆیان خوێندرایەوە، شتەکە وەها دەهاتە بەرگوێ وەک ئەوەی پەیامێکی نهێنی بێ.
"بازاڕی شیراز لەمەوپاش هیچ توتنێک بە بریتانییەکان نافرۆشێ. دوکاندارەکانی شیراز داوای ڕاپەڵەیەکی کاری نیشتمانی بۆ پێشخستنی بازرگانییەکە دەکەن."
کەس نەیدەزانی ئاخۆ کێ ئەو لافیتەی بەسەر دەروازەی بازاڕەکەدا داوە. ئاخر هێشتا لای زۆر لە دوکاندارەکان ئەوە ڕون نەبوو، بیریان لێنەدەکردەوە کە بازار تێلێگرافەکە بۆ کاروباری کاسبییەکەی خۆی

بەکاربهێنێ. بەم جۆرە نارەزایەتیەکە ئاراستەیەکی تەواو جیاوازی وەرگرت.
سەرۆکی هێزی ئاسایشپارێزی شارەکە لافیتەکەی لێکردەوە. هەروەها فەرمانیشی دەرکرد دوکاندارەکان دوکانەکانی خۆیان بکەنەوە، ئەگەر وەها نەکەن ئەوا یاساولەکانی چیدی بەرپرس نین لە پاراستنی ئاسایشی دوکانەکانیان. لێ کەس گوێی بە بانگەوازەکەی ئەو نەدا. بۆ شەوەکەی دەیان باندی دز و جەردەی لە زیندان دەرهێنا و بە بازاڕی وەنان تا دوکانەکان تالان بکەن. ئەوان دەرگاکانیان شکاندن، هەر شتێکیان پێهەڵدەگیرا لەگەڵ خۆیاندا برد و باقی شتەکانی دیکەشیان شکاندن و بەگۆڕێیان وەرکرد.
بۆ ڕۆژی پاشتر دوکاندارەکان لە ماڵی ئایەتوڵلا کۆبوونەوە، تا گوێ لە قسەی بڕیاردەرانەی ئەو بگرن. شیرازی تەتەرێکی ناردە بازاڕی تاران تا ئەوانیش هاوئاهەنگ بن دەرگای دوکانەکانیان دابخەن. دوکاندارەکانی تارانیش وەهایان کرد، ئینجا پاشا بازاڕی تارانیشی بەهەمان مەرەدەی شیراز برد و دز و جەردەی بۆ ناردن تا تالانیان بکەن.
ئەوەی ئینگلستان لێی دەترسا، قەوما. خەڵکی سادەش چوونە پاڵ ناڕازییەکانی بازاڕ. دەستبەجێش هەموو ئایەتوڵلاکانی شارە گەورەکان دانەیەکیان لە وێنەی بەرپرسە بریتانییەکە بەخۆی و مێزەر و عەبای ئاخوندانە پێگەیشت. ئەوانیش لەسەر ئەوە کۆک بوون: "ئیسلام لە مەترسی دایە."
دروشمێکی هاوبەش پەیدابوو: "ئینگلیز لە توتنەکەمان دوورکەوە!"
پاشا ڕەتیکردەوە مل بەو داواکارییە بدا بە دنەدانی دایکی زەبروزەنگی زیاتری بەکارهێنا.
وێڕای ئەم کاردانەوەیە لە لایەن کۆشکەوە، هێشتا خەڵکەکە لەسەر هەڵوێستەکەی خۆیان ڕقئەستوورتر دەبوون. بۆ یەکەمین جاربوو لە

مێژوودا خەڵکەکە ئەو دەرفەتەیان بۆ هەڵبکەوێ دژی دەسەڵات بوەستنەوە. دوکاندارەکان لە دەوری ماڵی ئایەتوڵڵا گردبوونەوە. ئەوان توانییان بۆ ماوەیەکی دیاریکراو دوکانەکانیان دابخەن، دەنا دۆخەکە بە پێچەوانەی بەرژەوەندیی ئەوان وەردەگەڕا.
پاشا هەدادانی نەما. فەرمانی دەرکرد، دوکاندارەکان بەزۆر لە ماڵی ئایەتوڵڵا دەربکەن و خودی ئایەتوڵڵا بەساڵاچووەکەش بۆ شوێنێکی نهێنی ببەن.

یاساوڵە ئاسایشپارێزەکان هێزوگوڕی دوکاندارەکانیان بۆ بەرگری لەبەرچاو نەگرتبوو، بە هەندیان نەدەزانین. ئیدی یاساوڵەکان لە ترسی ژیانی خۆیان دەستیان بۆ تفەنگەکانیان برد و تەقەیان کرد. کوژرا و بریندار پەیدابوون. خەڵکەکە وروژا، لە حەوشەوە پەلاماری یاساوڵەکانیان دا. لە گۆترە تەقە کرا. دانیشتوانی گەڕەکەکە و دەوروبەری بەئاگاهاتنەوە، بە لێشاو لە ماڵەکانیان هاتنەدەر و بەرەو ماڵی ئایەتوڵڵا شیرازی هاتن. بە سەدان کەس ڕژانە کوچە و کۆڵان و لێ وەسەر بانان کەوتن، بەم جۆرە یاساوڵەکان لەهەموو لایەکەوە ئابلۆقە دران و گیران.
بە یاوەریی جەمال خان و ئەمیر نیزام شیرازی لە کتێبخانەکەی هاتەدەر. ئەمیر نیزام مێزی خوێندنەوەی بۆ ئایەتوڵڵا دانا. ئایەتوڵڵا بەساڵاچووەکەش بە پاڵپشتیی جەمال خان تەکانێکی بەخۆی داو بەزەحمەت بەسەر مێزەکە کەوت. گۆپاڵەکەی بەرز کردەوە، ئیدی بێدەنگی باڵی بەسەر ئامادەبوواندا کێشا. "**من فتوایەک دەدەم، لەمڕۆ بەدواوە توتن حەرامە، هیچ کەس لەو وڵاتە نابێ توتن بکێشێ. هەر کەسێکیش ملکەچ نەبێ جاڕی شەڕ دژی خودا دەدا.**"
هەمیشە فەتوا وەک ڕاوێژێکی قانونی وەرگیراوە. کاتێکیش قازیی ئیسلامی لە دۆزێکی بەردەمی هیچ دەقێکی لەلا نەبێ، بۆ بەرچاوڕوونی

داوا لە ئایەتوڵڵا دەکا. هەمیشـــەش ئەمە پەیوەندی بە موسـڵمانان و شـێوازی ژیانیانەوە هەبووە. هەروەک چۆن خواردنی گۆشـتی بەراز، خواردنەوەی مەی و مێردکردنی ژنانی موسـڵمان بە غەیرە موسـڵمان، بەڵام ئەمە بۆ یەکەمین جار بوو فتوایەک بە مەرامێکی سـیاسـییەوە بارگاوی بکرێ.

ئەم فتوایە سەنگین و هەستیار بوو، چونکە لە دژی پاشا و گەورەترین زلهێزی دونیا کە ئینگلستان بوو دەرکرابوو.

ئایەتوڵڵا بە سالاچووەکە پێشبینی لێکەوتەی فتواکەی بۆ سەد ساڵی دوای خۆی نەدەکرد هەروەها نەیدەزانی ڕەفتاری بازرگانی لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا دەگۆڕێ.

ئایەتوڵڵا میرزای شیرازی قسەی خۆی کرد و گەڕایەوە هۆدە سادەکەی خۆی. دیاربوو قسـەکانی ئەو بەهێزتر و کاریگەرتر بوون لە هەزاران گوللە تۆپ. ئینجا بۆ ماوەیەکی درێژ بێدەنگی لە حەوشـەی ماڵی ئایەتوڵڵا، لە گەڕەکەکە، لە شارەکە و لە وڵات، هەروەها لای پاشا و لە لەندەنیش باڵکێش بوو.

٤٧

قلیان

هیچ کەس ڕەچاوی لێکەوتەی ڕووداوەکانی شـیرازی نەکردبوو. بەوەی ئینگلسـتان کەوتبووە بەر شـاڵاوەکە، ئەوا بۆ ڕوسـیا بەختێک بوو لە ئاسـمانەوە بۆی باریبوو. لەبەر ئەوەی تێبینی ئەوە کرابوو، پاشـا هەم متمانەی خۆی و هەم جڵەوی وڵاتەکەی لە دەسـت داوە، بۆیە باڵوێزی ڕوسـیا لە تاران دوا گرێبەسـتی یەکلاکەرەوەی هێڵی ئاسـنینی بۆ واژۆکردن لەبەردەم پاشای دانا.

پاشـا هێشـتا بە تەواوی لە واتای فتواکە نەگەیشـتبوو چ جای ئەوەی کەسێکی دیکە بزانێ ئاخۆ فتواکە چۆن بەکردەوە جێبەجێ بکرێ.

ئایەتوڵڵا شـیرازی خۆیشـی سـەری لێدەرنەدەچوو. لە پیاسـە ڕۆژانەییەکانی کاتێک پشـووی دەدا، ئاوڕێکی بۆ پشـتەوە دەدایەوە. بینی قلیانەکەی لەسەر تەختەبەندەکەی پشودان دانراوە. لەوانەیە خزمەتکارەکە لەوێی دانابێ.

شــیرازی گەڕایەوە و بەســەری گۆپاڵەکەی لە قلیانەکەی داو وەریگێڕا، پشــکۆی توتنەســوتاوەکە بەگوڕێ وەربوو. خزمەتکارەکە ئەمەی بینی و ڕەفتارەکەی وەک کردەوەیەکی بەرهەڵســـتی لێکدایەوە. هەواڵەکە وەک ئاگری بن پووش بڵاوبووەوە. بەدوای ئەودا هەزاران و هەزاران قلیانی دیکە تێکشکێنران و فڕێدران.

لە ماوەیەکی کەمدا وایلێهات قلیان لە وڵاتدا نەما. هەروەها لەبەردەم باڵوێزخانەی بریتانی لە تاران خۆپیشـــاندان لە دژی قلیاندا کرا. وەک ڕێکارێکی خۆپارێزی دەرگەوانی باڵوێزخانەکە بە زنجیرێکی ئەســـتوور دەرگای باڵویزخانەکەی قفڵ داو کارمەندەکانیش چوونەوە ماڵی خۆیان.

پاشا لە کردەوەی دژ بە قلیان ئاگادارکرایەوە. سەرەتا وایزانی ئەم کارە هی بەدکارانە، لێ وەها دەرکەوت خەڵک بە هەموو چین و توێژەکانیەوە بەشـــدارییان لەو هەڵمەتەدا کردووە. تۆ بڵێی بانگەوازی داهاتووی ئایەتوڵڵا چی بێ؟ تۆ بڵێی بوێرێ ڕاستەوخۆ گەل لە دژی پاشا تیختیخە بدا؟

پاشـــا بە پەشـــێوحاڵییەوە لە ڕاڕەوکانی کۆشـــکەکەیدا ڕاوێچکەی دەدا. تەنانەت چووە نهۆمی دووەم، ئەو شوێنەی بەدەگمەن سەری پێدادەکرد. کەوا و جلوبەرگ و کەلوپەلە هەڵگیراوەکـــانی بـــاوکی کۆچکردوو و پاشـــاکانی دیکەی تێدا هەڵگیرابوون. هەر لەوێش تابلۆیەکی گەورەی باوکی هەڵواســـرابوو. ئەو بە تابلۆکە بەڵەد بوو، ئەو تابلۆیەی باوکی بە خۆی و تاج و کەوای پاشـــایەتییەوە، بەوپەڕی شـــکۆی خۆیەوە لەســـەر تەختەزێڕینەکەی پاڵی بە ســـەرینی ئاوریشـــمین دایەوە، بەڵام تازە بۆی دەرکەوت باوکی قلیانی دەکێشـــا. شـــتێک بوو مایەی لێتێگەیشـــتن نەبوو. باشـــە بۆچی پێشـــتر هەرگیز ئەوەی بەخەیاڵیدا نەهاتووە و قلیانی

لەدەستی باوکیدا ببینیێ؟ ئێستا تێگەیشت ئەمە پۆرترێتی باوکی نەبوو، بەڵکو هی قلیان بوو.

کاتێکیش ڕەوتی بەرهەڵستییەکە بە تێکوپێکشکاندنی قلیانەکان تەقییەوە و گەیشتە کۆشک، دەرفەتێک هەبوو بەوەی ژنەکانیشی گوێڕایەڵی ئایەتوڵڵا بەساڵاچووەکە بن. ئەوەی پاشاش چاوەڕێی نەدەکرد، ئەوەبوو پشێوی دەرکەی حەوشەی ماڵی خۆیشی لێ بگرێ. هەموو ڕۆژێ مەلیچکی دەناردە حەرەمسەرا ئاخۆ قلیانەکان شکێنراون یان نا. هەموو جارێکیش مەلیچک بەو چیرۆکە نارووونە دەگەڕایەوە.
پاشا لێی دەپرسی: "ئەرێ قلیانت بینین؟"
مەلیچکیش گەمژانە دەیگوت: "بەڵێ، قلیان."
"ئایا قلیانەکان ساغ بوون؟"
مەلیچکیش پرسی: "ساغ؟"
"ئایا قلیانەکان شکێنرابوون یان نا؟"
"نەخێر، بەڕاستی نەشکابوون."
"ئایا ژنان قلیانیان دەکێشا؟"
مەلیچک وەڵامی دەدایەوە: "ژنەکان؟ بەڵێ بێگومان."
"ئایا ئەوانت بینین؟"
هەروەک ئەوەی ئاگای لێنەبووبێ، مەلیچک بە چاوی خێڵەوە تەماشای پاشای دەکرد.. پاشا هاتبووە سەر ئەوەی زللەیەکی تێ بسرەوێنێ، بەڵام بەهۆی نیگای کوڕیژگە خەپە خۆشەویستەکەی، کە مایەی بەزەیی بوو، تووڕەیییەکەی دامرکایەوە.
پاشا زۆر بەرگەی نەگرت. بە درەنگانێکی نیوەڕۆیەکە، لە کاتێکدا ژنانی حەرەمسەرا لەیەک کۆدەبوونەوە تا بەیەکەوە قلیان بکێشن، لەو کاتەدا پاشا بەخۆی و مەلیچک پیاسەی بەناو حەرەمسەرادا کرد. لەوێ بە

شێوەیەکی سەیر سڵاوی لە قەرەواشەکان کرد و چاوەڕێی خواجەباشی، بەرپرسی حەرەمسەرای کرد، کە هەمیشە لە هۆدەکەی خۆی لای دەرگاکە دادەنیشت. کەچی ئێستا ئەویش لەوێ نەبوو، هەروەها قلیانەکەشی دیار نەبوو.
پاشا بۆ ئەوەی دڵی خۆی بداتەوە بە مەلیچکی گوت: "ئەو سەرقاڵە، ها بینا هاتەوە."
هەر بەڕاستیش بێدەنگییەکی سەرنجراکێش بوو. جاران ژنەکان هەر کاتێ پاشایان لە دەرکە بینیبووایە، بەغار دەڕۆیشتنە ژوورەکانیان و جلی جوانیان لەبەر دەکرد و خۆیان دەڕازاندەوە و لەسەر ئەوە بەشەڕ دەهاتن ئاخۆ کێیان زووتر سەرنجی پاشا بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، بەڵام خۆ ئێستا هیچ ژنێک لەوێ دیار نەبوو. هەموو قلیانەکانیاش بە دیوارەوە هەڵپەسێدرابوون.
لەپڕ قلیانێک لە نهۆمی دووەمەوە بەربووە و لە خوارەوە بەر پاردە بەردینەکە کەوت و هەلا بەهەلا بوو. مەلیچک دەستبەجێ خۆی لەپشت پاشا پەنادا، ئەو وایکرد وەک ئەوەی نەهیچی دیبێ و نە هیچیشی بیستبێ. خۆ ئەگەر ئەمە پێش مانگێک ڕوویدابا، هەڵبەت پاشا خەتابارەکەی پارچە پارچە دەکرد، لێ ئێستا نازانێ ئاخۆ دەتوانێ وەها بکا یان نا. ئەو لەوە دڵنیا بوو، ژنانی حەرەمسەرا ئەوانەی ڕقیان لێیەتی، فتواکە دەقۆزنەوە تا تۆڵەی بکەنەوە. خۆ ئەگەر یەکێکیشیان سزا بدا، سکاڵا دەبەنە لای ئایەتوڵڵا و ئیدی ئەو وەک کەسێکی خوانەناس وێنادەکەن.
پاشا بانگی کرد: "خواجەباشی!
بەرپرسی حەرەمسەرا لەپشت بارستاییەک لیفە و پەتۆی پیسوپۆخڵ وەدەرکەوت و بە شێوەیەکی نارێکوپێک چەمایەوە.
شا پێیگوت: "بانگی ژنەکان بکە. دەمانەوێ قلیان بکێشین."

نۆکەرەکـــان بە پەلەپەل بەخۆکەوتن تـــا قلیـــانەکـــان ئـــامـــادە بکەن. خواجەباشـــییش چووە ژوورەکـان و بە دەنگێکی لەرزۆک بانگیکردن: "خانمان قلیانەکان ئامادەن، خاوەنشکۆ دەیەوێ قلیانتان لەگەڵ بکێشێ."
شـــا بەدەســـت لەپشـــتەوە گرێدان بەلای ژوورەکاندا چوو. مەلیچکیش غاریدایە لای خشـــخشـــۆکەکە، بەڵام بۆ خوارە لێی نەخزی. هەســـتی بە نائارامی کەشـــەکە کرد، بۆیە لەســـەر تۆقەڵی خشـــخشـــۆکەکە مایەوە و هەڵتروشکا تا چاودێری پاشا بکا.
ژنەکان بەپیر بانگەوازەکە نەهاتن. ئەو نۆکەرانەی قلیانەکانیان ئامادەکرد، لە ژیانی خۆیان دەترســـــان. خەمی ئەوەیان بوو لە دەوروبەری پاشـــا دوورکەونەوە. خواجەباشـــی کورســـییەکی پاشـــای هەڵگرت و لەنزیک فوارەی ئاوەکەی دانا. کاتێک قلیانەکەســـی دایەدەســـت، بانگی کردەوە: "خانمان، شا خەریکە قلیان دەکێشێ!"

خڕەی قفڵدانی دەرکەکان بە نەرمی دەبیســـترا. شـــا یەک دوو مژی لە قلیانەکە دا و لە ماســـییە ســـوور و کەســـکەکانی نافوورەکە نزبووەوە[٨٣]. ئـاخر بە گوێرەی فتواکە بووایە، نەدەبوو کەس توتن بکێشـــێ و هەر کەسێکیش وەها بکا ئەوا گلاوە. ئێستاش پاشا گلاو بووە، ژنەکانیش لە خواوە ئەو مافەیان پێدرا پیاوەکەیان پشـــتگوێ بخەن و نابێ توخن بکەون.
شا بانگی کرد: "ئەرێ ئەوانە لە کوێن؟"
نۆکەرەکـان لە قوژبنە تـاریکەکـان خۆیـان گرمۆڵە کرد تـا نەبینرێن. خواجەباشـــییش جارێکی دیکە خۆی لەپشـــت بارســـتایی لێفە و پەتۆ پیســـەکان حەشـــاردایەوە. هەرچەندە ئەو پاشـــا بوو، لێ تێگەیشـــت دەســـەڵاتی بەقەد ئاخوندە بەســـاڵاچووەکە نییە. تەنانەت ئەگەر لەجاران

[٨٣] لێ نزبوونەوە: بە وردی و چاوی مۆڵەقەوە سەیرکردن و تێڕامان.

توندتر سـزای ژنەکانیشـی بدا، ئەوا هیچ ژنێکی زات ناکا دەسـت بۆ قلیانێک ببا یان سەرجێی لەگەڵدا بکا.
شا نەڕاندی: "وا پێتدەڵێم ئەوانە لەکوێن؟"
مەلیچک لەسەر خشخشۆکەکە بازی داو بە دوودڵییەوە چووە لای پاشا. دەسـتی پاشـای گرت و بەرەو دەرگای برد. بۆ مایەی خۆشـحاڵیی هەمووان، پاشا بەدوای مەلیچکدا لە حەرەمسەرا چووەدەر.

٤٨

دانیشتنی سەرچۆکان

فتوای ئایەتوڵڵا وڵاتی بێدار کردەوە. بە هۆیەوە هیوا لە چاوی خەڵکیدا دەبینرا. بازرگانێکی گەورەی توتن لە ئیسفەهانێ هەموو تووتنە داکراوەکەی خۆی هێنایە گۆڕەپانی بازاڕ و ئاگرێکیان بۆ کردەوە فەردە فەردە دەیانخستە ناوگڕەکە و بە نمایشەوە سوتاندیان.

تێکوپێکشکاندنی قلیانەکانیش هەموو خەڵکیان لە دەسەڵات و هێزی خۆیان بەئاگا هێنایەوە. پێگەی پاشا ناسک و شڵۆق دەرکەوت، بەهێواشی ترس لە دەسەڵاتداران دەڕەوایەوە. دوکاندارانی تاران و تەوریز و ئیسفەهان و شیراز بە گوڕدەم بەرەو مزگەوتی گەورەی[٨٤] شارەکانیان دەچوون تا لەسەر چۆکان لێی دابنیشن. ئەو لەسەر چۆکان دانیشتنە شێوە دانیشتنێکی ناسراوە بۆ ناڕەزایەتی دەربڕین. بنیادەم پەنا

[٨٤] مەبەست ئەو مزگەوتەیە کە نوێژی هەینی لێدەکرێ، لە شارەکانی ئێران تەنیا لە یەک مزگەوتدا نوێژی هەینی دەکرێ. وەرگێڕ

بۆماڵی خوا دەبا لەوێ تا ماوەیەکی درێژ دادەنیشـــی تا ئەو کاتەی داواکانی جێبەجێ دەکرێن. بەم جۆرە خەڵکی خۆپیشـــاندەر و نارازی ڕوویان لە مزگەوت و ســـەر مەزارەکان دەکرد و لەوێ لەســـەر چۆکان لێی دادەنیشـــتن، لەوێ تەنـاهییان[85] پـارێزراو بوو. ئـاخر لەوێ کەس تەشـــقەڵەی پێنەدەکردن. تەنانەت فەرمانێکی شـــاهانەش بۆ گرتن لەو شوێنانە نەیدەخوارد.
ئیدی خەڵکێکی زۆر بۆ پاڵپشـــتیی مانگرتووان ڕوویان لە مزگەوتەکان دەکرد. ئەو کەســـانەی لەپشـــت مانگرتنەکانەوە بوون، پەیوەندییان بە کۆمیتەکەی جەمال خان لە تارانەوە هەبوو. لە هەموو وڵات هەر یەک دروشم بەرزدەکرایەوە: "ئینگلیز، واز لە توتنەکەی ئێمە بێنە!" "ڕایەڵەیەکی نیشـتمانیی تێلێگرافمان دەوێ دەنا هەموو دارتێل و کێبڵەکان هەڵدەقەنین و فڕێیان دەدەین!"

هەندێ لە ئەندامانی دەســـتەکەی جەمال خان داخوازیی دیکەیان هەبوو. ئەوان ویســـتیان پســـپۆڕە ئێرانییەکان ســـەرپەرشـــتیی پشـکنین و گەڕان بەدوای نەوت لە ئەســـتۆ بگرن، بەڵام ئەوانی دیکە پێیان وابوو جارێ بۆ ئەوم داواکارییە زووە. ســـەرباری ئەوەش هێشـــتا پســـپۆڕی ئەو بوارە پەیدا نەبوون تا کاری ســـەرپەرشـــتییان پێ بســـپێردرێ. ئیدی هەر دەســـتیان بەو داخوازییانە گرت کە لە لای گەلەوە هەســـتی پێدەکرا و مایەی ئەوەش بوون جێبەجێ بکرێن.
تا دەهات ڕەوتی بەرهەڵســـتییەکە پەرەیدەســـەند. هێشـــتا حەشـــاماتی زۆرتری خەڵک دەچوونە پاڵ دانیشـــتنی ســـەرچۆکانی بازرگان و دوکاندارەکان. پاشـــاش وەها خۆی نواند، وەک ئەوەی نەبای دیبێ و نەباران، بە هیچ شـــێوەیەکیش ئامادەنەبوو بچێتە ژێر باری داخوازیی

[85] تەناهی: ئاسایش

خۆنیشاندەرەکان. ئاخر ئەو جۆرە ڕێککەوتنە داهاتەکەی دەخستە مەترسییەوە. ئەو سەرانە جێگیرە شاهانەییەی لەسەر هێڵی تێلێگراف و پرۆژەی کانەنەوتییەکان بۆ پاشا دەهات، تێچوونە زۆروزەوەندەکانی کۆشک و حەرەمسەرا و گەشتەکانی پاشای پێ دادەپۆشی. بەتایبەتیش ئێستا کە هەست بە هەڕەشەی گەل دەکا، نەیدەویست دەستکاریی گرێبەستەکانی لەگەڵ ئینگلستانی زلهێزدا بکا. لەم ڕۆژە تەنگاو و پشێویانەدا پێویست نەبوو پشت بە گەلە نەخوێندەوارەکەی ببەستێ، بەڵکو پشت بە باڵوێزخانەی بریتانیا ببەستێ.

لەجارانیش پتر دوودڵ بوو. هەر لەبەر ئەمە بوو بەردەوام سەردانی پیرەدایکی دەکرد، کە پێشتر بە تیژبینی خۆیەوە یارمەتیی پاشای دابوو. مەهدولیا کوڕەکەی خۆی باش دەناسی، قسەی لەگەڵ دەکرد و ورەی دەدایەبەر: "ئەمانە ئەو ساتەوەختانەن کە هەموو پاشایەک لە ژیانی خۆیدا پێیاندا دەڕوا. ڕەعیەتەکەت نازانێ ئاخۆ ئەوان بۆ ژیانیان چییان دەوێ. خۆی ئەمە ئەرکی پاشایە هەڵیانسوڕێنێ. ئەوە فەرامۆش نەکەی، ڕووسیا لە پشتی تۆیە، باوکت و من پەیوەندییەکی تۆکمەمان لەگەڵ ئەواندا گرێداوە. ڕۆڵە، هیچ هەنگاویک بۆ دواوە نەگەڕێیتەوە، تەنانەت ئەوکاتە دوژمن بیەوێ بتکوژێ. پیاوانی هۆزەکەمان هەرگیز لە مردن نەترساون."

شا گومانی لەو پەیوەندییە تۆکمەیەی هەبوو، ئەوەی زیاتر لەجارێک دایکی بەبیری دەهێنایەوە. بەلای ئەو ڕووسەکانیش لەوانی دیکە شەریفتر نەبوون. خۆ ئەگەر دەرفەتیان بۆ هاتبا ئەوانیش هەر خۆیان ڕەپێش دەخست. پاشا لەو پلانەدا بوو تا کۆتاییە تاڵەکەی لەگەڵیدا بڕوا. ئەو ویستی ئەوە نیشانی ئینگلیز بدا، لەبارێکی وەهادایە بەرگری لە بەرژەوەندییەکانیان بکا. هەر بۆیە فەرمانی دەکرد هێزی هەیتە و

یاساوڵ دەستی کراوەبێ تا جووڵەی بەرگری بە زەبروزەنگ سەرکوت بکەن.
هێشتا فتوای ئایەتوڵلا بەسالاچووەکە ڕاستەوخۆ کاریگەریی بەسەر هێزی لەشکرەوە نەبوو. هەمیشە سوپا هەر بەدڵسۆزیی بۆ پاشا مابووەوە. دواتر وشەکانی ئایەتوڵا پێستە ئەستوورەکەی هێزی جەنگاوەری وڵاتیشی بڕی.
لە تاران هەیتە چەکدارەکان بەسەر مزگەوتی گەورەی شاریان دادا و کەوتنە گیانی دوکاندارە مانگرتووەکان و بەزۆر لە مزگەوتییان هێنانەدەر. چەند دانەیەک لە دوکاندارەکان دەستیان کردەوە و یەکێکیشیان لەو شەڕە دەستەویەخەیەدا گیانی خۆی لەسەر دانا. کاتێکیش ئەوان تەرمی هاوڕێکەیان لەسەر شان بۆ مزگەوتی بازاڕ برد، تاقمێک لە دز و جەردە خەریک بوون دوکانەکانی بازاڕ ئاگرتێبەردەن. ئیدی خەڵکەکە بە سەتڵی ئاوەوە خەریکی کوژاندنەوەی ئاگرەکە بوون، نەوەک تەواوی بازارەکە بگرێتەوە.
ئەم سوتاندنە هەواڵێکی ئاگادارکردنەوە بوو بۆ شارە گەورەکانی دیکە. ئیدی بە ڕۆژ و شەو ئێشک لە بازاڕەکە دەگیرا.

لە تاران سەرۆکی هێزی هەیتەی ناوشار دەرگای مزگەوتە گەورەکەی گاڵە دا و فەرمانی ئەوەشی ڕاگەیاند هەرکەسێک لەو دەوروبەرە ببینرێ، دەگیرێ و ڕاپێچی زیندان دەکرێ. ئەم دانیشتنەی سەرچۆکان لە مزگەوتە بچووکەکانی دیکە درێژەی پێدرا و بێژمار خەڵک لە گۆڕەپانی مزگەوتی گەورە بۆ پاراستنی گیانی دوکاندارەکان گردبوونەوە.
هەیتەکان دڵڕەق بوون. بە تێلاکانیان وەرگەڕانە ئاپۆرای خەڵک لە کۆتاییدا توانیان خەڵک لە گۆڕەپانی مزگەوتەکە وەدەرنێن. دوکاندارەکان لە مزگەوتە بچووکەکانیان وەدەرنران. بەم کردە توند و گرتن و

ڕاپێچکردنی بەزۆرەملێ، ئەو بوارە بۆ بازرگان و دوکاندارەکان نەما تا تاکلایەنە بەرگە بگرن.
هەرچەندە ئێشک لە بازاڕ دەگیرا، لێ تاقم و باندەکان بە شەوان بەسەر بانەکانەوە خۆیان دەگەیاندە دوکانەکان، تا ئەمبار و کۆگای دوکانەکان بسووتێنن. ترس و گومان باڵی بەسەر دوکاندارەکاندا کێشا. ئەوان لە مەزندەی ئەوە دابوون بەڵکو ژیرانەترین کار ئەوەبێ، دوکانەکانیان بکەنەوە.
کۆمیتەکەی جەمال خان ئاماژەی دوودڵی و گۆڕانی هزری خاوەنکارەکانیان بۆ هات و لێی تێگەیشتن. تا ئێستا ئەوان سەروکاری بەرگرییان هێنابوو، ئێستا کاتی ئەوە هاتووە دەستپێشخەرییەکی نوێ بکەن. ئەگەر وەهایان نەکردبا، لە کۆتاییدا دەیاندۆڕاند.
لەپاش چەندین کۆبوونەوە بڕیاردرا لە هەر شوێنێک کاڵا و شتی بەریتانییەکان هەبێ، هێرشی بکرێتەسەر. ئیدی لە هەموو وڵات دەست بەسەر کارخانە و بەروبوومەکانیاندا گیرا و کارمەندی بریتانی و هیندیەکانیشیان دەردەکردن.
ئینگلستان فشاری زۆری خستە سەر پاشا تا گیانی کەسەکانی بپارێزێ و کارخانە و کاڵاکانی لەدەستی خەڵکەکە بپارێزێ. ئەوە بوو پاشا سوپای خستەگەڕ تا باڵوێزخانەی بریتانی بپارێزن و کارخانەکانی توتنیش لە خۆپیشاندەران و خەڵکیی ناڕازی پاک بکەنەوە. لە کێڵگەکانی توتندا جوتیارەکان ئەوەیان نیشاندان، ئەوانیش بایەخی خۆیان هەیە، بۆیە بە پاچ و بێڵەکانیان لە دژی هێزی چەکدار وەستانەوە، تا کار گەیشتە ئەوە سوپا تەقە بکا.
ئەم دەستکردنەوە توندەی سوپا تووڕەیی خەڵکی بە جارێک وروژاند. ئیدی کێبڵی تیلێگراف بڕدرا، دارتێلەکان خرانە خوار و لەسەر یەک دانران و ئاگریان تێبەردرا.

هەموو بریتانییەکانی ئێران بەرەو پارێزگا ئارامەکەی باشـــوور نێردران. هەر بەتەنیا باڵوێزخانە و دەستەکەی لە تاران مانەوە بۆ ئەوەی تا بکرێ لە نزیک پاشاوە بن، ئاگایان لە ڕەوتی پێشهاتەکان بێ.
لە ناوچەی دەوڵەمەند بە کانە نەوتەکان و لە ماوەیەکی زۆر کورتدا چەندین گوند لەگەڵ خاک تەختکران. بریتانییەکان لەوێ هەموو هۆکارێکی مانەوەیان جێگیر کردبوو. هەر کەسێک سەرنجی دامودەزگا، خانوبەرە، گۆڕەپانی یاری و ڕاکێشـــانی بۆڕی ئاوی بدابایە، لەوە تێدەگەیشـــت ئینگلســـتان نەخشـــەیەکی وەهای هەیە، بەلای کەمییەوە تا سەد ساڵ لەم وڵاتە لێی دابکوتێ.

ئەوی بریتانییەکان لێی دەترســـــان، قەوما. پاشــــاش لەباریدا نەبوو پشێویەکە جڵەو بکا. لەڕاستیدا ئینگلستان ئەو دەسەڵاتە لاوازەی وڵاتی بە خاڵێکی باش بۆخۆی بینی. ئەوان بەوە خۆشحاڵ بوون شێخ ئاغاسی جێگەی وەزیرەکەی پێش خۆی گرتۆتەوە. لێ هەنووکە هەر بەڕاســـتی بەرژەوەندییەکانیان کەوتۆتە بەر مەترســـی، ئیدی بە شـــێوەیەکی دیکە بیریان لێکردەوە. بۆ ئەوەی پێگەی خۆیان لەوێ بە ئارامی بپارێزن، دەبووایە کار لەگەڵ ڕەوتی بازاڕدا بکەن. هەربۆیە لەندەن باڵوێزەکەی خۆی ڕاسپارد تا چۆن وتوویژی لەگەڵ شادا دەکرد، بەهەمان شێوەش قســـە لەگەڵ ڕاپەڕیوەکانیش بکا. دەســـتبەجێ پاشـــا هەر شـــەقڵێکی نێوەندگیری لەو شێوەی باڵوێزخانەی لەگەڵ خۆپیشاندەران ڕەتکردەوە.
پاشـــا بە باڵوێزی بریتانیای گوت: "ئێمە لە ئێوە باشـــتر ڕەعیەتەکەی خۆمان دەناســـین. خۆ ئەگەر بوار بە ئایەتوڵلاکان بدەین، هەرگیز لە کۆڵمان نابنەوە. دوکاندار و کاســـبکارەکانیش ناتوانن بۆ هەتا هەتایە دوکانەکانیان دابخەن. ڕۆژێک دێ لە مانگرتنەکەیان بێزار دەبن و

دەگەڕێنەوە سـەر کارو کاسـبییان. دەی، ئێوەش هەروەک ئێمە ئارام بگرن."

سـەرلەنوێ جەمال خان و پیاوەکانی دۆخەکەیان تاوتوێ کردەوە. ئەوان دوو ئەگەریـان لەپێش چـاوی خۆیـان بینین. یـان دەبێ هێرش و پەلامارەکانیان بۆ سـەر کاڵا و شـتەکانی بریتانی بۆ باشـووری وڵات پەرەپێبدەن یان بە حەشـاماتی خەڵکییەوە بەرەو کۆشـک بکشـێن و شـا بخەنە ژێر فشاری خۆیانەوە.
پەلاماردانی بریتانییەکان لە باشـور کارێک نەبوو دەرەقەتی بێن. هەر بۆیە کۆمیتەکە بڕیاریدا سـەرنج بخاتە سـەر دوو شـوێنی سـتراتیژی لە تاران: باڵوێزخانەی بریتانی کە پێویستە دەستی بەسەردا بگرن، هەروەها بەرەو کۆشکی پاشاش بڕۆن و گەمارۆی بدەن.
جەمال خان لە میانەی قسـەکانیدا گوتی: "پێویسـتە ئێمە باڵوێزخانەی بریتانی بەرکەنار بکەین. ئاخر ئەوان پێویسـتیان بە ئێمەیە و ئێمەش بە ئەوان. ئێمە دەبێ بەرهەڵسـتیان بکەین و لەهەمان کاتیشـدا وەک هاوکارێک لە دژی چەوسـاندنەوەی شـادا بیانبینین، دەنا شـەڕەکە لە هەردوو بەرەکەدا دەدۆڕێنین. خۆ ئەگەر بەسـەر باڵوێزخانەی بریتانیدا بدەین، ئەوا پاشـا ئەو بیانوەی بۆ پەیدا دەبێ، لەناومان بەرێ. من وای بۆ دەچم فشـاری زیاتر بخەینە سـەر شـا و لە هەمان کاتیشـدا لە بەریتانییەکان داوای ڕاچاندنی هێڵی تێلێگرافی نیشمانی بکەین."
پێدەچوو نەخشەکە باش بێ، لێ هێشتا لە سەرچڵی بەدەر نەبوو. وەهای دابنێ کار لەکار بترازێ و خەڵکەکە هێرش بکاتە سـەر کۆشـک. وەها دابنێ پاشـا بە بارمتە بگیرێ، لەوەش پۆلکتر بیکوژن. ئینجا ئایا بریتانیا و ڕوسیا ئەو پاشاگەردانییەی وڵاتیان نەدەقۆستەوە تا لە نێوانی خۆیاندا دابەشـی بکەن؟ ئایا ئەمە بۆ هەمیشـە نەدەبووە کۆتاییهێنان بە دەوڵەتی

کۆنی ئێرانی؟ دیاربوو داگیرکردنی باڵوێزخانەی بریتانی باشترین ڕێگە بێ. ئاخر ئەمە چەند بریتانیای پێ قەڵس دەبوو ئەوەندەش پاشا و وای لێدەکردن سازش بکەن.
دوای هەفتەیەک لە دەمەتەقێ و لێکدانەوەی دوورودرێژ، ئەمیر نیزام بەخۆی و هەواڵێکی سەرسام دەرکەوت. "کۆمپانیای توتنی بریتانی ئامادەیە لەبارەی پرۆژەی توتنی نیشتمانی دانوستان بکا."
باڵویزخانە لە ڕێی پێناوێکەوە پێشنیازێکی خستبووە ڕوو. پێناوەکە کۆنە ناسیاوێکی ئەمیر نیزام بوو، زۆر جاران لە چاخانە یەکدییان دەبینی. کابرا وەک کوڕی گەورە بازرگانێکی مافوور، یەک دوو ساڵان لە لەندەن ژیا بوو. ئێستاش کاروباری تایبەت بەخۆی هەیە و مافووری ئێرانی دەنێرێتە ئینگلستانێ و لەوێ دەیانفرۆشێ. پەیوەندییەکی باشیشی لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانی هەیە.
"برادەران، لە میانەی وتووێژێکم لەگەڵ کابرای پێناو، دەرکەوتووە لەندەن بە شێخ ئاغاسی وەک وەزیر خۆشحاڵ نییە. بەرژەوەندیی ئەوان لە ئێرانێکی ئارام و سەقامگیردا هەیە و بەدوای شێوازێکدا دەگەڕێن تا پێشهاتەکان کەڵک وەربگرن. لەنێو دێرەکاندا وەها تێگەیشتم، لەندەن ئامادەبێ سازش بکا."
تالیبۆڤ پرسی: "سازش لەسەر چی؟"
"لەبارەی ڕایەڵەی ناوەخۆ بۆ تێلێگراف."
جەمال خان لێیپرسی: "ئایا پێناوەکە دەقاودەق وەهای پێگوتی؟"
"نەخێر، دەقاودەق نا. باڵوێز بۆ پاشای ڕوون کردۆتەوە، بەڵام خۆ ئەو نایەوێ هەر باسیش بکرێ. پاشا دەترسێ ئەگەر هات و مل بۆ ئەو داخوازییانە کەچ بکا، چیدی جڵەوی وڵاتی پێ نەکرێ."
هەمووان کەوتنە بن باندۆری هەواڵەکە.
ئینجا میرزا ڕەزا پرسی: "ئایا ئەو پیاوە پێناوە چی دەوێ؟"

"هیچ. ئەو تەنیا هەواڵەکەی گەیاند."
ئەمیر هاتەوە قسە: "ئینگلستان بەمە دەیەوێ بڵێ بە هەبوونی شا دڵخۆش نییە و بەدوای هاوکارێکی متمانەدار دەگەڕێ."
جەمال خانیش هەڵیدایێ؛ "خواستە دنەدەرەکانی ئینگلستان لەوەی ئێمە بیری لێدەکەینەوە ئاڵۆزترن. بۆیە دەبێ ئێمە ستراتیژی خۆمان دابڕێژین و قورگی پاشا بگرین."
خۆی هەر بەتەنیا ئەمیر نیزام نەبوو، ئەو ئاماژانەی پێگەیشتبوون. بریتانییەکان گەمەیەکی دووسەرەیان دەکرد. ئەوان لەوە دەترسان لە کاتی تەنگانەدا ڕوسەکان پشتی پاشا بگرن و بە هانایەوە بێن. لە ڕێی کەسانێکی نزیکیش لە ئایەتوڵلا ئەوەیان بە گوێی ئاخوندەکە دادا: "ئینگلستان ئامادەیە مل بدا، بەڵام پاشا لەبەردەم چارەسەر ڕێگرە. یارمەتیی تۆمان پێویستە."

دوکاندارەکان دوای نوێژی هەینی، مانگرتنی دانیشتنی سەرچۆکانیان شکاند و بە کۆمەڵ بەرەو کۆشکی پاشا ڕۆیشتن، لەڕێڕۆیشتنەکەیاندا حەشاماتێکی زۆری خەڵکیان ڕەگەل کەوت. لە ڕۆیشتنەکاندا هەموویان بە یەک دەنگ هاواریان دەکرد: "توتن! توتن! توتنی خۆمان! تێلێگراف ! تێلێگراف! تێلێگرافی خۆمان!"
کاتێک یەکێک لە پاسەوانەکانی کۆشک لە دەرکەی پاشای دا، پاشا لە سەر مێزێک دانیشتبوو: "خاوەنشکۆ! خاوەنشکۆ! بە هەزاران کەس لە ڕەعیەتەکە وا بەرەو کۆشک دێن!
پاشا لە ئاوێنەکەدا بینی، ڕەنگی بزرکا.
– "چی دەڵێن؟
– "دروشمی دژ بە ئینگلستان دەڵێنەوە!"
– "چ جۆرە دروشمێک؟"

– "خاوەنشـــکۆ، نازانم، من هەواڵەکەم لە یەکێ لە پاســـەوانەکانم بیست."
پاشا ویستی بزانێ ئاخۆ خەڵکەکە دروشم لە دژی ئەویش دەڵێنەوە.
– "ئەوان چی دەڵێنەوە؟"
کابرای پاسەوان بە نادڵنیاییەوە: "شت لەبارەی توتن و تێلێگراف."
– "ئێستا لە کوێن؟"
– "ئەوان لە گۆڕەپانی بـازاڕەکە بەڕێکەوتوون، لە نیوەی ڕێگـان بگەنە ئێرە."
شـــا فەرمانی پێکرد: "دەی بڕۆ تۆپەکان ئامادە بکەن. ڕیزێک تۆپ لە گۆڕەپانی کۆشـــکەکە دابمەزرێنن و لوولەشـــی لە خۆپیشـــاندەران بکە و دەستبەجێش عەینولدەولە ئاگادار بکەوە."
پاشا عەینولدەولەی کردبووە ڕاویژکاری سـەربازی. بە پێدانی پێگەیەکی وەها گرنگ و بەرپرسـیارێتی لە نێو سـوپادا، زاواکەی تۆکمەتر بە خۆی بەسـتبووەوە. عەیندولدەولەش ئازا و متمانەدار بوو. شـا هیواخواز بوو نەوەکەی خاسیەتەکانی ئەویان بەمیرات بۆ بمێنێتەوە. تاج سوڵتان تەواو عەیار بوو. ئەویش هەروەک پاشا بە منداڵەکەی شادمان بوو.
پاشـــا دووبەدوو عەینەولدەولەی بینی و قســـەی لەگەڵ کرد و فەرمانی پێکرد بەهەر هێزێکی لەبەردەست دایە کۆشک بپارێزێ.

تا ئەو کاتەش ئاپۆرای خەڵک گەیشـــتبوونە گۆرەپانەکەی کۆشـــک، بەڵام پاســـەوانە چەکدارەکان توانییان خەڵکەکە لە مەودایەکی هەندێک دوور ڕابگرن. سـەرۆکی دەسـتەی پاسـەوانەکانیش بە ئۆقرەلێبڕاوی چاوەڕێی هێزی پشـــتیوانیی دەکرد. هۆشـــداری دایە خۆپیشـــاندەران لەوەی یەک هەنگاوی دیکە نەیەنە پێشـــەوە، ئەگەرنا پیاوەکانی بەتۆپەکانیان لێیان دەدەن.

کاتێکیش عەینولدەولە بەخۆی و تیپێک لە سوارە گەیشتە گۆڕەپانی کۆشک، سەرۆکی دەستەی پاسەوانان ئۆخژنێکی بەرهاتەوە. عەینودەولە سوارەکانی خۆی خستە نێوان خەڵک و ڕیزی تۆپە دانراوەکان. بە خۆشی بە سواری ئەسپە ڕەشە زەبەلاحەکەی بۆ ڕێزی هەرە پێشەوە ملی لێنا. بە شمشێری هەڵکێشراو لە کالان لەبەردەم گوردەمی خەڵکەکە وەستا.

ئاپۆرا خۆپیشاندەرەکەش پڕ بەدەنگیان هاواریان کرد: "پاشا! پاشا! پاشا!"

"توتن! توتن! توتن!"

عەینولدەولە شمشێرەکەی خستەوە کالان. ئینجا دەستی بۆ دەمانچەکەی برد. بەم هەڕەشەیە هەڵەشەییەی ئاپۆراکەی زیاتر وروژاند، هەر بۆ پێشەوەش هەنگیاویان دەنا.

عەینولدەولە بانگی کرد؛ "خەڵکینە، بوەستن! دەنا تەقە دەکەم."

کەس گوێی پێنەدا.

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "تێلێگراف! تێلێگراف! تێلێگراف!"

"پاشا! پاشا! پاشا!"

پاشا چووبووە سەر بان و بە دووربینەکەی تەماشای دەکرد ئاخۆ زاواکەی چۆن کێشە قورسەکە چارەسەر دەکا.

عەینولدەولە جارێکی دیکە هەڕەشەی کردەوە: "بوەستن!"

بەڵام خۆ کەس گوێی پێنەدا.

"بوەستن!" جارێکی دیکەش وەها هاواری کرد و سێ تەقەی بەسەر سەری حەشاماتەکەدا کرد.

خەڵکەکە سڵەمینەوە. ئەوان پەرت بوون تا گەمارۆی بدەن. ئەسپەکەی هەستی بە مەترسی کرد، بە ترسەوە حیلاندی و هەوڵیدا بەنێو ئاپۆرای

خەڵکەکە ڕێگەی خۆی بکاتەوە. کەچی خۆپیشـــاندەران ڕێگەی هەڵاتنیان لێگرت و تا دەهات هەڕەشەکە نزیکتر دەبووەوە.

"تەقە بکەن!" کـاتێ ئەم قســـەیە لە دەم عەینولـدەولە دەرچوو کرداری بەدوادا هات.

ســـوارەکانی پشـــت ئەو، پەنجەیان لەســـەر پەلەپیتکەی تفەنگەکانیان گیرسـاند و ئاگر لە لە لوولەی تفەنگیان هەڵسـا، مەیدانەکە بووە مەیدانی شــەڕێکی نابەرابەر. خۆپیشـاندەرە بێ چەکەکان هەوڵیاندا بە لارێیەکانی گۆڕەپانەکە ڕابکەن و خۆیان دەرباز بکەن. لەوێش دەسـتەیەک سـواری دیکە بە تێڵاوە چاوەڕوانیان دەکردن. خەڵکەکە بەداماوییەوە خۆیان بەو خانووانەی حکوومەت لە دوروبەری گۆرڕەپانەکەدا کرد و چوونە ناوی، ئینجا چەندین باڵەخانەیان ئاگر تێبەردا. کەسیش دیارنەبوو ڕابەرایەتیان بکا. لەو پاشاگەردانییەدا هەر کەسێک ئەوەی بۆی هات کردی. دووکەڵی ڕەش لەو باڵەخانانە بەرز بووەوە و گۆرەپانی کۆشـــک بە تەمومژێکی چڕ داپۆشـــرا. لە هەموو لایەک تەرمی مردوو کەوتبوون و خەڵکەکەش بریندارەکانی بەدوای خۆیاندا ڕادەکێشایە خانووە نزیکەکانی ئەوێ.

جەمال خان و کۆمیتەکەی مەزندەی ئەو جۆرە پەرەسندنەیان نەکردبوو. ئەوان دەیـانزانی کوژراو دەکەون، بەڵام چـاوەڕێیـان ئەوەیـان نەدەکرد دۆخەکە وەهای لێبێ. ئەو نامرادییە بەردرێژەی خەڵک بۆ چەندین سـەدە هەیبوو، هەمووی لەو ڕۆژدا تەقیەوە.

شـــەڕو پێکدادان تەوای ئێوارەکە درێژەی کێشـــا، کە تاریک داهات و لەسەر منارەی مزگەوتێ دەنگی بانگ هات و خەڵکیان بۆ نوێژی مەغریب بانگ کرد، ئیدی خەلکەکە کشـایەوە. جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی شــەڕەکە کرا و وەســـتا، چیدی دەنگی تەقە نەدەبیســـترا و هیچ دروشـــمێکیش نەدەکێشرا.

هەرچەندە بۆ شەوەکەی لە دەرەوەی کۆشک تا ڕاددەیەک کڕ و خامۆش بوو، لێ لەناوەوە هەر جەنجاڵی و دەنگەدەنگ بوو. پاشا لەگەڵ وەزیر و ڕاوێژکارەکانی کۆبووەوە و چەند جارێک تەتەری بۆ لای دایکی دەنارد و دەناردەوە.

لە تاریکیدا تەتەرێک بەرەو باڵوێزخانەی بریتانی نێردرا و گەڕایەوە.

لە پشـــت پەردەی ئەســـتوورەوە کە هیچی پیدا تێنەدەپەڕی، باڵوێز و دەســـتەکەی لە تاوتوێکردنی ڕێگەیەکدا بوون ئاخۆ چۆن چۆنی مۆری خۆیـان لە هەنیەی ڕەوتی ڕووداوەکـان بـدەن. هەموو هەفتەکە لەگەڵ ئایەتوڵلایەک لە تاران لەپەیوەندیدا بوون، کە وەک نوێنەری ئایەتوڵلا بەسالاچووەکەی شیراز دەجوولایەوە.

لەهەمان کاتیشدا دایکی پاشا دووجاران لە کۆشک پێشوازی لە تەتەری باڵوێزخانەی ڕوسی کرد.

خۆپیشـاندەران تا نیوەی شـەو هەر سـەرقاڵی ئەوە بوون شـەقامەکانی دەوروبەری کۆشک بە کیسـەی خۆڵ بگرن و تا هاتن و چوونی کۆشک ئاستەنگ بکەن.

بە هەڵاتنی خۆر سـوارەکانی کۆشک سـەریان لەوە سوڕما، پیاوەکانیان لەپشت پاردەیەک لە بارستایی کیسـەی خۆڵ وەستاون. خەڵکەکە دلێرانە وەسـتاون و چەکداریشـن، ئاخر لەکاتی شـەڕەکەی دوێنێ توانیبوویان سـەربازەکان چەک بکەن و دەست بەسـەر چەکەکانیشـیاندا بگرن. ئیدی هەردوولا لەشــوێنی خۆیان بێ جووڵە بەرامبەر یەک وەســتاون. مرۆ چاوەڕێی ئەوەبوو ڕۆژ بگاتە تاقی ئاسمان. ئێستا کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، کەچی بانگ نەدرا.

کـاتێکیش جووڵە بە ئـاپۆراکە کەوت، خەڵکەکە ڕێگەیـان بۆ تەبـاتەبـائی، یەکێک لە ئـایەتوڵلا بەتەمەنەکـانی تـاران کردەوە. ئەو ئەوکەســـە بوو بەناوی شیرازییەوە بڕیاری دەردەکرد. دوێنێ شـەو پەیامێکی تایبەتی لە

باڵوێزخانەی بریتابییەوە پێگەیشـــتبوو، ڕاســـتەوخۆش جەمال خانی لێ ئاگادار کردەوە. ئینجا ئایەتوڵڵا پیرەکە بەخۆی و گۆچانەکەی دەسـتی و بە یاوەری حەفت کەس لە بازرگانە ناودارەکانی بازاڕی تاران بەرەو کۆشک ڕۆیشت، لەوێ پاشا چاوەڕێی دەکرد.

سەرۆکی پاسەوانانی کۆشک پێشوازی لە نێردەکە کرد. دانوستانەکان تا درەنگانێکی دوای نیوەڕۆ درێژەیان کێشـــا، تا ئەوکاتیش هەمووان بە ئارامییەوە چاوەڕێی پێشـهاتەکەیان دەکرد. لە کۆتاییدا کاتێک نێردەکە لە کۆشـــک هاتەدەر، ئایەتوڵڵا گۆچانەکەی وەک نیشـــانەیەکی ســـەرکەوتن بەرزکردەوە. پاشـــا بڕوانامەکانی مۆرکرد، ئەوانەی تێیاندا هـاتبوو کۆمپانیای توتنی بریتانی لەبن هەلومەرجیکی دیاریکراودا کاروبارەکانی بازرگانی توتن ڕادەستی حکومەتی ئێرانی دەکا.
هەروەها ڕێککەوتنێکیش لەگەڵ باڵوێزخانەی بریتانی لەبارەی نەخشـــەی ڕایەڵەیەکی نیوخۆی بۆ تێلێگراف کرا. دەبوو ئەندازیاری بریتانی بێن و نەخشـــەکە لەگەڵ شـــادا جێبەجێبکەن. لەوەش زیـاتر ئەوەی کەس نەیدەزانی ئەوەبوو، باڵوێز لەبەردەم پاشـادا پێی لەســـەر ئەوە داگرتبوو شێخ ئاغاسی بگۆڕێ. ئەو خاڵی لاواز بوو.
ئەوەی بەدوایدا هات شـــتێکی گەورە بوو. بۆ یەکەمین جار لە مێژوودا خەڵکەکە بەخۆیان ئالاکانەوە ڕژانە ســـەر شـــەقامەکان و لە هەموو لایەکیش موزیک و گۆرانی بوو. دوکاندارەکان کێک و چایان بەســـەر ڕێبواراندا دەبەشـییەوە. لە گۆڕەپانی بازاڕەکانی سـەرتاپای شـارەکانی وڵات مەنجەڵی گەورۆنە گەورۆنە لەســـەر ســـێکوچکەی ئاگر دانران.
خەڵکەکە بۆ ماوەی یەک هەفتەی ڕەبەق ئاهەنگیان گێڕا.

٤٩

گەشتەکە

شـــا لەو باوەڕەدا بوو تاج ســـوڵتان نەوەیەکی بۆ دێنێ. کەس هەســـتی نەکرد پاشـــا بەو شـــتە ســـەرقاڵە، کەچی ئەو بە دزییەوە لەســـەر گۆڕی عەبدولداودا نەزری کردبوو وشترێک بکاتە قوربانی.

کەمێک پێش ئەوەی تاج ســـوڵتان منداڵەکەی ببێ، پاشـــا لە خەونیدا پیرەدارێکی بینی، لقێکی تـازەی دەرکردبوو. لەپڕێکـدا زریـان هەڵیکرد، پیرەدارەکە ڕاقەنا، کەچی لقە تازەدەرهاتووەکە مایەوە و گەشەی دەکرد. لقەکە تا دەهات گەورە و گەورەتر دەبوو.

شا لە خەونەکەی حەپەسا، ویستی یەکسەر خەونلێکدەرەوەکە بانگ بکا و بۆی بگێڕێتەوە، لێ زاتی نەکرد وەها بکا. ئەو خەونەکەی هەر لە دڵی خۆیدا هێشـــتەوە و بە ڕۆژژمێرەکەی خۆی ســـپارد. ئێســـتاش لەســـەر ئانوساتی بەدیهاتنەکەیەتی.

کاتێ عەینولدەولەی زاوای بە سـوواری ئەسـپەکەی بۆ ناو کۆشـک دەیهاژۆت، پاشـا لەپشـت پەنجەرەوە هەر خەونی دەبینی. لەوە بترازێ شـتێکی دیکە نییە، کە کیژەکەی کوڕێکی بووە. عەینولدەولە خۆی بە هۆڵی مینابەندەکەدا کرد، دەسـتی ڕاسـتەی پاشـای گرت، ماچیکرد و گوتی: "خوا بە باشترین شێوە خەمی ئێوەی خواردووە."

نەریتەکە وەها بوو، باوک پاش چل ڕۆژ لە منداڵبوونی کچەکەی، ئەوسا دەیتوانی سـەردانی کچەکەی بکا، لێ پاشـا نەریتەکەی شـکاد و داوایکرد ئەسپەکەی بۆ زین بکەن و بەرەو لای تاج سوڵتان تاودا.
بەگوێرەی دابونەریت پێویسـت بوو پیاوێکی هۆشـمەندی بنەماڵە کورتە سـورەتێکی قورئان بە گوێی زراسـکەسـکە[٨٦] تازە لەدایکبووەکەدا بخوێندبا، بەڵام پێشـوەخت پاشـا ئەم خووەی قەدەغە کردبوو. ئەو ویسـتی خۆی یەکەمین وشـە بە گوێی نەوەکەیدا بچرپێنێ. لە قەڵا بچووکەکە، دوای ئەوەی تاج سـوڵتان مێردی کرد، پاشـا بە یاوەریی خزمەتکارە پیرەکەی لە شوێنی میوان پێشوازی لێکرا. کەمێکی پێچوو تا مامانەکە منداڵەکەی لە پەتۆیەکی جوانەوە وەرپێچابوو، لەسـەر دەسـتان بۆیان هێنا.
پاشا دەیەویست باش لە ڕوخساری زراسکەکە ڕابمێنێ، بەڵام ڕووەکەی هێشـتا لەبەر ئەو دەسـتەسـڕە تەنکە ڕازاوە ڕەنگشـیرییەکەی پێیداپۆشـرابوو، نەدەبینرا. بەرلەوەی کۆرپەلەکە ببینی، پێویسـت بوو "ڕونما[٨٧]"، مزگێنی و دیاریی بداتە مامانەکە. بە ڕووی گەشـاوەوە یەک دوو دراوی ئاڵتوونی لە دەسـتی ژنەی مامان کردن. ئێسـتا دەیتوانی

---

[٨٦] زراسک: کۆرپەلەی تازە لەدایکبوو.
[٨٧] ڕونما: وشـەیەکی فارسـییە، نووسـەر هەر وشـە فارسـییەکەی بەکارهێناوە، واتای خەڵات دەگەیەنێ.

سەرپۆشەکە لەسەر دەموچاوی کۆرپەلەکە لابدا و بیبینێ. بە ڕوویەکی گەش و بە خەندەوە بە ئەسپایی چەچەکانی[88] ماچکردن، کە بەسەرنجەوە لێیراما.
ئینجا پاشا بە شکۆوە دیوانە شیعرەکەی شاعیری سەدەکانی ناوەڕاست، حافزی شیرازی دەرهێنا، بەرگەکەی ماچ کرد و چاوەکانی نووقاندن، ئینجا هەر لە گۆترە لاپەڕەیەکی کتێبەکەی کردەوە، پاشان سەری لە گوێچکەی ڕاستەی کۆرپەکەی نزیک کردەوە و بە ویردەوە ئەم شیعرەی حافزی لەبارەی خۆشەویستییەوە بۆ چرپاند:

بولبولێ چڵێ گوڵی لە دەنووک دایە
ئەو پەلک و نەوایە چ ناڵەناڵێکی خۆش ئاوایە
کاتی پێگەیشتن پێمگوت، ئەم نالە و هاوارە چییە؟
گوتی جیلوەی مەعشوقەکەی ئێمەی تێدایە[89]

---

[88] بۆ خۆشەویستی بە زمانی منداڵ بە دەستی منداڵان دەڵێن چەچە. منیش لێرە بەپێویستم زانی ئەو وشەیەیە لێرە بەکاربێنم . وەرگێڕ

[89] ڕۆماننوش دەقی ئەو دێڕە شیعرەی حافزی هەر بە فارسی و بە ڕێنووسی هۆڵەندی و بێ وەرگێران یاداشت کردووە. من هانام بردە بەر کاک ڕێباز مستەفا (وەرگێڕ لە فارسییەوە) تا ئەم دێڕانە و چەند دێڕی دیکەی فارسی نێو ئەم ڕۆمانەم بۆ بکاتە کوردی. دەقە فارسییەکەش بەم شێوەیە:
بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت
و اندر آن برگ و نوا خوش نالەهای زار داشت
گفتمش در عین وصل، این نالە و فریاد چیست؟
گفت ما را جلوە معشوق در این کار داشت

دوای خوێندنەوەی ئەو هۆنراوەیە بە ئەسپایی پەنجەی بەسەر کەپووی نەوەکەی داهێنا و گوتی: "ئەو دەقاودەق بە ئێمە دەچێ. ئەو کەپووی وک هی ئێمەیە." شا بایی پێویست کۆرپەکەی بینی.
کاتێک ویستی بڕوا، بانگی قەرەواشەکەی کرد و پێیگوت: "سڵاومان بگەیەنە تاج سوڵتان، پێی بڵێ ئەو ئێمەی بەختەوەر کرد."
لە ڕێگا بەرەو کۆشک هێشتا ڕووی جێنشینەکەی هەر لەبەرچاو بوو.

پاشا دوای گفتوگۆکردن لەگەڵ بازنەی باوەڕپێکراوی خۆی، بە دوای بەربژێرێکی شایستە بۆ پێگەی وەزیردا گەڕا. کەسێک هەم بۆ ئینگلستان و هەم بۆ نەیارەکانیشی مایەی پەسەندی بێ.
لەپاش ڕاوێژی زۆر و بیستنی ڕای زۆر کەس لە ناودارانی بازاڕ و لە کۆتاییدا هاتەسەر ئەوەی مستەوفی ئەلمەمالیک دەستنیشان بکا. دایکی دژی ئەوە بوو شێخ ئاغاسی لە مەیدانەکە ڕابماڵرێ، بەڵام خۆ مستەوفی ئەلمەمالیکیش هەروەک پاشا سەر بە هەمان هۆز بوو. مەهدولیا هیچ بژاردەی بۆ نەمایەوە مەگەر ملبدا و پەسەندی بکا.

سەرەتا پاشا نیازی وەهابوو بانگی شێخ ئاغاسی بکا و بە درێژی قسەی لەگەڵ بکا، بەڵام ئێستا کە ئەو نەوەیەکی بۆ پەیدا بووە، ویستی هەر لەکورتی بیبڕێنێتەوە.
لەکاتی ڕاپەڕینەکەدا دەرکەوت شێخ ئاغاسی لەباریدا نییە لەو بارە شڵەژاو و تەنگانەیەدا کەڵکی پاشای هەبێ. لەوکاتەی ئاپۆرای خەڵکەکە بەرەو کۆشک هاتن و کوشتار و بریندار لەو گۆڕەی کەوتن، ئەو لەجێی خۆی داماوانە ئەوق مابوو، چاوی لێ زەق بووبوو. کاتی هاتبوو دەبووایە هەنگاوێک بکشێتەوە و ڕێگا چۆڵ کا.

پاشا هەر بۆ ماوەی یەک سەعات قسەی لەگەڵ کرد، پاشان بۆ ماڵەوەی ناردەوە و دەمودەستیش مستەوفی ئەلمەمالیکی وەک سەروەزیری نوێ دانا.

شێخ ئاغاسی بەبێ ڕەتکردنەوە و منگەمنگ گوێڕایەڵ بوو وەڵامەکەشی وەها بوو: "بڕیار بڕیاری شایە، بڕیاری شاش ڕەوایە."

پاشا ئەوەی بۆ قسەکانی خۆی زیاد کرد تا ئاغاسی هەست بە کەموکورتی خۆی نەکا: "بەڵام پێویستە تۆ بەردەوام بەردەست بیت، ئاخر ڕاوێژەکانی تۆ ئاسوودەمان دەکا."

شێخ ئاغاسییش بەدەم ئەو قسەیەی: "من هەمیشە لە خزمەتی تۆم، مایەی شەڕەفمەندیمە هەر خزمەتی تۆ بکەم" و سەری بەردایەوە.

لە کۆتاییدا پاشا بارە قورسەکەی لەسەر شانی ئاغاسی لابرد. ئەو گەڕایەوە خەڵوەتگەکەی تا لەوێ پشوو بدا و خۆی بۆ نوێژ و ویردەکانی تەرخان بکا، کاتی ئەوە هات چێژ لە خوێندنەوەی کتێبە کۆنە پەڕزەردەکان و خواپەرستی لەنێو شاخەکەندا ببینێ.

وەزیرە نوێیەکە سیاسەتوانێکی کارامە بوو. لە کابینەی پێشووی میرزا کەبیری کوژراودا وەک وەزیری پیشەسازی و بازرگانی کاریدەکرد. ئەو لەو گەنجە سەرەتاییانە بوو، باوکی ئەم پاشایە بۆ خوێندن ڕەوانەی ئەورووپای کردبوون. ئەو لە پاریس زانستی ئامێرناسی خوێندبوو و بڕوانامەی ئەندازیاریی لەوێ وەرگرتبوو.

مستەوفی ئەلمەمالیک لەسەر ڕێگەی وەزیرە کوژراوەکە ڕۆیشت و دەستی دایە نەخشە و پلانەکانی ئەو. لەوەش بەئاگا بوو لەگەڵ پاشادا زۆر زەحمەتی دەبینێ، چونکە دەمی لە هەموو شتێکەوە دەژەند و لێنەدەگەڕا وەزیرە نوێیەکە بەبێ پەسەندنامەی ئەو هیچ بڕیارێک بدا.

دایکی پاشا و دەستوپێوەندەکانی هەوڵیاندا وەزیری نوێش بخەنە ژێر باندۆری خۆیان. مستەوفی ئەلمەمالیکیش بە تەواوی لەوەوە بەئاگا بوو

و ئەزمونیشـــی بایی پێویســـت هەبوو تا لە بەرانبەر پاشـــا و دایکی بوەستێتەوە. هەروەها ئەو پەیوەندییەکی تۆکمەی بنەماڵەیی لەگەڵ پاشا هەبوو، ئەوەش مایەی پاراستنی بوو.
پاشا پێزانینی ئەوەی بۆ مستەوفی هەبوو بەوەی سیاسەتوانێکی کردەییە و هیچ ئەجێندایەکی شاراوەشی نییە. بە ئاسوودەییەوە گوێی لێدەگرت و وردە وردە تا دەهات جڵەوی دەســـەڵاتی بۆ شـــل دەکرد و مەودای دەرفەتی بۆ بەرینتر دەکرد.
پاشـــا لە ناخی دڵییەوە کەیفی بە چارەی وەزیرە نوێیەکە دەهات، چونکە لە میرزا کەبیر دەچوو. لەبەر ئەوەی مســـتەوفی بەچڕی لەگەڵ ســـەرۆوەزیری پێشـــوو کاری کردبوو، هەندێ خەســـڵەتی ئەویشـــی هەڵگرتبوو، ئاماژە و شـــێوازی قســـەکردنیشـــی لەو دەچوو. هەر هەمان پێکەنینەکەیشـــی هەبوو، هەمـــان درێژی ڕدێن، لێ هەرچی لەبـــارەی کڵاوەوە بێ، ئەو هەروەک دیپلۆماتە ئەوروپییەکان شەپقەی لەسەر دەنا.
لەکاتی گفتوگۆی لەگەڵ پاشـــادا، وەزیر بە پێشـــنیازەکەی بەرانبەرەکەی سەرسام کرد: "لەبەر بەرژەوەندیی وڵات و مایەی لێ تێگەیشتنە جەنابی خاوەنشـــکۆ ســـەردانێکی ئەوروپا بکا، تا لە نزیکەوە گۆڕانکارییەکانی ئەوێ ببینێ و لێیان ڕابمێنێ."
پاشا نەیدەزانی چۆن وەڵامی بداتەوە، زەنگوڵی سەر مێزەکەی هەژاند و داوای لە پەردەدار کرد چادانێک و دوو پیاڵەی بۆ بێنێ.

چەند ســاڵێک پێشــتر، وەزیری پێشــوو لە میانەی وتووێژیدا پێشــنیازی گەشتێکی وەهای بۆ ئەوروپا بۆ کردبوو. ئەوکات پاشا هێشتا شازادەی جێنشـــین بوو، وەزیر ویســـتی لەگەڵ خۆی بباتە ڕوســـیا، بەڵام لەبەر زستانە قورسەکە ڕێگاوبان گیرابوون، گەشتەکە بۆ مۆسکۆ بۆ مەیسەر نەبوو. وێڕای ئەمەش ئەو گۆڕانکاری و پێشـــهاتە نوێیانە، ئەوکات وەک

هی ئێستا سەرنجڕاکێش نەبوون. ئەو ڕووداوانەی ئەم دواییە وایکرد ئەم پێشنیازە بەلاوە بنرێ، بەڵام ئێستا ئارامی بۆ وڵات گەڕاوەتەوە، پرسی گەشتەکە بووە ئەگەرێکی ڕاستی.

پرسی گەشتەکە چیدی وەک پرسێکی نێوخۆیی و بیرۆکەیەکی وەزیر و پاشا نامێنێتەوە، ئاخر ئەورووپا خۆی لە دەرکەیماڵی پاشای دابوو.

پێشتر پاشا هەر تەنیا چاوی بە نوێنەرانی سیاسیی وڵاتە ڕۆژئاواییەکان دەکەوت، کەچی بەردەوام بیانییە جۆراوجۆرەکان دەهاتنە نێو وڵات. ئەو بیانیانە ئەو کەسانە بوون بە دوای مافوورە کاڵبووەکاندا دەگەڕان. ئەوان لە گوندێکەوە بۆ ئەویدیکە دەڕۆیشتن. ئەوان زۆر هەڵوەدای گۆزە و دەفری شکاو بوون، ئەو شتانەیان دەکڕی و لە هەگبەکانیان دەنان و دەڕۆیشتن. هەرچۆنێک بێ مرۆ لە چیاکانیش تووشی هەندێ لەو کەسانە دەهات. دیاربوو ئەوان بە وردبین لە دیمەنی هەڵکۆڵراوی سەر تاشەبەردەکانیان دەڕوانی.

ڕۆژێکیان پاشا لە زاواکەی پرسی: "ئەرێ ئەوانە لە چی دەگەڕێن؟"

"پایەبەرز ئەوانە ڕۆژئاواین، ئەوانە لە فەرەنگستانێ (لە ئەورووپاوە) هاتوون و دەیانەوێ مێژووی مرۆڤایەتی بسەلمێنن."

"مێژووی مرۆڤایەتی لەسەر ئەو گۆزە و دەفرە شکاوانە دەخوێننەوە؟"

"من لەگەڵ ئەوان دواوم، ئەوان لەو بڕوایەدان، مێژووی مەزن لەو پارچە دەرە شکاوانە خۆیان شاردبێتەوە."

ئێستاش وەزیرە نوێیەکە پێشنیازی ئەوی کردەوە، گەشتێک بۆ ئەورووپا شتێکی پێویستە و گرنگییەکی زۆریشی هەیە، ئیجا پاشا باشتر لە جاران لە بابەتەکە گەیشت. کەچی هێشتاش هەر دوودڵ بوو.

پاشا وەها وەڵامی وەزیری دایەوە: "ئێمە لەو بارەیەوە بیرمان کردۆتەوە، بەڵام خۆ ناکرێ وڵات بە بێ حوکمڕان بەجێبێڵین. ئەو هەرا و پشێویەی ساڵانی دوایی ڕاستیی قسەکانمی سەلماندووە."

"بەڵام خۆ ئێستا دۆخەکە ئارامە."

"ئێمە گومانمان لە سوود و کەڵکی گەشتەکە نییە، بەڵام وڵات وا خەریکە ئاراستەیەکی نوێ وەردەگرێ. ناکرێ ئێمە لێرە نەبین. سەربارى ئەوەش، خودا جێنشینێکی بەدیاری پێبەخشیوین، دەمانەوێ گەورەبوونی منداڵەکە ببینین ببێتە پیاو."

"بە دڵنیاییەوە ئامادەکردنی ئەم گەشتە ساڵێک دەخایەنێ. تا ئەو ماوەیەش دەکرێ پاشا چێژ لە نەوەکەی ببینێ. گەشتەکەش ئەوپەڕی هەر چەند مانگێکی پێدەچێ. خۆی گەشتەکە قورسە، وزەی زۆری جەستەی گەرەکە. بۆ خۆشبەختییش پاشا لە تەندروستییەکی باش دایە. پێویست ناکا پاشا ئەو جۆرە گەشتە لەوە زیاتر دوا بخا، بەناوی نیشتمانەوە داوا لە پاشا دەکەم جارێکی دیکە ئەم بابەتە هەڵبسەنگێنێتەوە."

وەزیر بەم داواکارییە سەنگینە ئاماژەیەکی وەهای بە پاشا دا، کاتی گەشتەکەی هاتووە.

پاشاش وەڵامی دایەوە: "باشە، بیری لێدەکەینەوە."

پاشان، لە گفتوگۆیەکدا دایکی پێیگوت: "من متمانە بە مستەوفی ئەلمەمالیک دەکەم، ئەو ڕاست دەکا، بەڵام نازانم ئاخۆ گەشتێکی وەها لەو ڕۆژانەدا کارێکی هۆشمەندانەیە یان نا. باشە پاشا چی دەڵێ؟"

"ئێمە دژی ئەوە نین گەشت بۆ ئەورووپا بکەین و پاشاکانیان ببینین. پاشا ئێرانییەکان هەمیشە لە پێشدا بەرلەوەی لەو وڵاتانە بکۆڵنەوە، پەلاماریان داون و داگیریان کردووە. ئێمە دەبینە یەکەمین پاشای ئێرانی ئەم دۆخە تێدەپەڕێنێ. بۆیە ئێمە دەترسێین، هەرکاتێ لە سنوور ئاودیو

بووین، ئینگلستان تاجەکەمان بخاتە سەری یەکێک لە یاخیبووەکان. هەینێ هەرگیز ناتوانین بگەڕێینەوە و ئەوسا بەمەرەدی جوویەکی ئاوارەی ولاتان و دوور لە ماڵ و حاڵی خۆی دەچین."

"تۆ ئێستا جێنشینێکت هەیە. من نازانم ئاخۆ دەبێ بۆ ئەم گەشتە جۆش و خرۆشت پێبدەم یان ڕێک بەپێچەوانەوە ڕێگریت لێبکەم. ئێمە دەبێ ئەو بابەتە لەگەڵ هۆشمەند و ڕیشسپییانی هۆزەکە تاوتوێ بکەین. لێ یەک شت هەقە ڕوون بێ؛ ئەگەر تۆ گەشتەکە بکەی ئەوا من وەک شێرێک تەخت و تاجەکەت دەپارێزم."

مستەوفی ئەلمەمالیکی بۆ ئەوەی گەشتەکە لەبەرچاوی پاشا شیرین بکا و دنەی بدا، داوای لە باڵوێزی ڕوسی و فرەنسی و بریتانی کرد بەڵکو کتێبێکی وێنەدار بە کارخانە و شێوەی ژیانی ئێستای ولاتەکانیان بخەنەڕوو تا نیشانی پاشای بدا.

زۆری پێنەچوو تا ئەو جۆرە کتێبە وێنەدارانەی لە باڵوێزخانەکانەوە پێگەیشت. ئەوانە لە شێوەی ئەلبومدا چاپ کرابوون، بە ڕەنگی ئاڵا و پۆرتێتی سەرۆکەکانیان ڕازابوونەوە. ئەلبوومەکە پڕبوو لە وێنەی قیتار، ڕۆژنامە، چلچرا، دارتێلی کارەبا، قاوەخانە، هێڵی ئاسنین، بەندەر، گۆڕەپان، نافوورە، پرد، شانۆ، تیاترۆخانەکان و وێنەی نووسەر و شاعیر و ژن و خواردنەوە و خواردنەکان.

لە کۆتاییدا پاشا ملی دا بە دەستی خۆی کاغەزێکی هێنا و ئەم وشانەی لەسەر نووسی و مۆری کرد:

"بیسمیللاهـ

ئەم گەشتە بۆ من شتێکی حەتمی هات و نەهاتە. پێویستە ئەو ئەزموونەش بکەین، هەر بۆیە دانی پێدادەنێین. دەکرێ وەزیرەکەمان ئامادەکارییە پێویستەکان بکا."

کاتێکیش نامەکە گەیشتە دەستی وەزیر، پاشا مەرجێکی دانابوو: "ئەمە هەر لەنێوان خۆماندا بێ، نابێ کەس بەوە بزانێ ئێمە گەشت دەکەین."
وەزیریش لە پاشای پرسی: "ئەمە ئامادەکارییەکان زەحمەت دەکا، وێڕای ئەمەش، چۆن دەتوانین ئەو دیارنەمانە ماوەدرێژەی پاشا ڕوون بکەینەوە؟"
"کاتێک ئێمە بەڕێکەوتین، وای بڵاوبکەنەوە ئێمە بەرەو کەربەلا ڕۆیشتووین تا لەوێ سەردانی گۆڕی مەزارە پیرۆزەکان بکەین. دواتر ئەگەر پێویست بوو دەکرێ ڕاستییەکە بدرکێنن. خۆت دەزانی، ئێمە ئەوە لەبەر خاتری نیشتمان، لەبەر خاتری ئارامی و ئاسایش دەکەین، وانییە؟"
مستەوفی ئەلمەمالیکیش گوتی: "زۆر باشە، ڕێککەوتین!" پاشا ئەو سووکە دوودڵییەی وەزیری هەست پێنەکرد.

٥٠

ڕوناکی

بەدرێژایی ئەو ماوەیەی ئایەتوڵلا شـــیرازی توتنکێشـــانی حەرام کرد، ژنانی حەرەمســـەرا پاشـــایان پشـــتگوێخســـت، ئاخر ئەو وێڕای فتواکە، هێشتا هەر قلیانی دەکێشا. پاشاش لای خۆی بڕیاری تۆڵەکردنەوەی دا، نەچووە حەرەمســـەرا و ســـەرجێی نەکردن. لای خۆی بڕیاریدا ڕێگەی سەبوحی (صبوحی)[٩٠] بگرێتەبەر.

ســـەبوحی تەگبیرێکی زیرەکانەی بوو، ئاهەنگێکی پاشـــایانی ئێرانی بوو، بۆ ئەوانە بوو خواردنەوەی مەییان لێ حەرامکرابوو، ئەوەش هەر لەو کاتەی ئیسـلام بە فەرمی بووبووە ئاینی وڵات. شـتێکی ئەسـتەمیش بوو پاشـــاکان واز لە خواردنەوەی مەی بهێنن، ئیدی شـــتێکی دیکەیان

[٩٠] صبوحی وشـەیەکی فارسییە، نووسـەر وشـەکەی وەک خۆی و بە ڕێنوسی هۆڵەندی بەکارهێناوە، بە گویرەی فەرهەنگی دهخدا واتای خواردنەوەی مەی لە بەیانیان دەگەیەنێ. وەرگێڕ

نەدەخواردەوە لەوە زیاتر کە شـەراب (شـەربەتی) ترێی شـاری شـیراز بخۆنەوە.

شـەرابی شـیراز شـەرابی بەهەشـت بوو، تۆ هەر دەبێ شـیعری شـاعیرە ئوسـتادەکانی سـەدەکانی ناوەڕاست بخوێنیتەوە، تا لەوە تێبگەی ئاخۆ چ جۆرە شەرابێکە.

شیعرێکی حافز:

ساقیا زووکە، پەیمانەکەم پڕ لە مەی کە
هۆ خۆشخوان مەستم کە، دڵ کامیاب کە
ڕووی یارم لە پێکمدا دەبینم
کە تۆ جارێک ڕێی مەیخانەت گرتەبەر
لێی دامەبڕێ و سەر بەڕێی دیدا مەگرە

بە ئاشـکرا خواردنەوەی مەی لە لایەن پاشـایەک کە بە سـێبەری خودا لەسـەر زەوی دادەنرا، شـتێکی نەخوازراو بوو. بەڵام خۆ ئەگەر ئوسـتادێکی وەها گەورە بەم جۆرە لەگەڵ مەی جووڵابێتەوە، ئەدی بۆچی پاشـا لەمە بەختەوەر نەبێ؟ ژیان کورتە و هەروەک حـافزی شـاعیریش لێی تێگەیشـتتوە، ئەوەی دەمێنێتەوە هەر شـەراب و یادکردنەوەی خۆشەویستانە. هەر بۆیە ئەوان دەرچەیەکی ڕیزپەڕانەیان دۆزیەوە تا بۆ ماوەیەکی کاتی خۆیان لە جەنجاڵیی ژیان بکێشنەوە و بە تەواوی خۆیان بدەنە دەست شەراب و یادەوەریی خۆشەویستان.

ئیدی دوای ئەو بۆنەیە، ئاوێکیان بەخۆدا دەکرد، داوای لێبوردنیان لە خودا دەکرد و دەگەڕانەوە سـەر ژیانی ئاسـایی خۆیان، ژیانێک جەنگ و ناپاکی فەرمانڕەوابوو.

پاشا بۆ بەزمی سەبوحی ژنێکی بەئەزموونی لە خزمەتدا بوو، مشووری تەواوی بۆنەکە و ژنانی بۆ خوارد. ئەم جارەیان حەوت ژنی بۆ هێنانە جێهەوارەکەی خۆی.

کاتێکیش پاشا گەیشتە ئەوێ، لەسەر مافوورێک لەنێو سەرینەکان دانیشت، کە بەتەواوی بۆ ئەو مەبەستە ڕازابوونەوە. ژنە موزیکژەنەکان موزیکیان لێدا، کچە گۆرانیبێژێکی لاو گۆرانییەکی خەمگینانەی لەپشت پەردەیەکی کەسکی تەنکەوە دەچریکاند، سەماکەرانیش بایان دەدا:

ئاخ ئەحمەدی ئەزیزەم، ئەزیزەم، ئەزیزەم

وا من ئینجا مونتەزەر ئەزیزەم ئەزیزەم ئەزیزەم

لە کۆتاییدا تۆ هاتی، ئای ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

من لەمێژە چاوەڕێم کردی، هۆ ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

لەنێوانماندا شێری دڕ هەبوون، ئازیزم، ئازیزم، ئازیزم

کێوی بەرز بەرز هەبوون، ئازیزم ئازیزم ئازیزم

ئینجا حەفت ژنی نیمچە ڕووت بە شەرمنییەوە بە خۆیان و شەراب و پێک و پیاڵەوە هاتنەژوور. بەم جۆرە پاشا هەفتەیەک بەشێوە تایبەتییەکەی خۆی بەخۆشی ڕایبوارد. ماوەیەکی درێژیش بوو لەگەڵ ژنەکانی نەنوستبوو، هەر بۆیە سەبوحەکەی زۆر خۆش و ناوازە گوزەراند.

کاتێکیش پاشا گەڕایەوە کۆشک، پەیامێکی لە خانمەکە، ئەو ژنەی بەزمورەزمی سەبوحەکەی بۆ ڕێکخستبوو پێگەیشت. پەیامەکەش ژنە گەنجێکی شۆخ بوو، جوانییەکی بێوێنەی هەبوو، پاشاش بەوە دڵمەند نەبوو جارێکی دیکە لە کۆشک دەرچێ و بگەڕێتەوە هەمان هەوارەکەی

سەبوح، بۆیە لە ژنەکەی پرسی ئاخۆ چی تایبەت لەو ژنەدا هەیە، کە بەم جۆرە پێداگرە لەسەری.
"ئەم کچەیان خەڵکی ئازربایجانی بندەستی ڕوسیایە. دایکێکی ڕوسی و باوکیکی ئازەری هەیە. پاشا دەتوانێ هەم بە ڕوسی و هەم بە ئازەریش بیدوێنێ. من زۆر ژنی گەنجم بینیون، بەڵام ئەم کچەیان دانسقە و تاکە. دەکرێ بینێرمە کۆشک."
پاشا مەراق بوو، لێ نەیدەویست ئەم ژنە بهێننە کۆشک. کاتێکیش پەردەدار دڵنیای کردەوە کەس پێی نازانێ، پاشا بێدەنگ بوو.
پەردەدار لە ژنەکەی پرسی: "ئایا کچەکە دەزانێ بە پاشا دەناسێنرێ؟"
"بەڵێ، بە خاترجەمیەوە، دەنا لەگەڵم نەدەهات. ئەمە لە جۆرێکی دەگمەنە، گەوهەرە. لەوانەیە شەرمن دیاربێ، لێ بەدڵنیاییەوە وەها نییە."

بۆ شەوەکەی سەرۆکی نۆکەران کچەکەی لە بەرگی پیاوێکی گەنج بەخۆی و کڵاوێکەوە تا دەرگەی هۆڵی مینابەندەکەی برد و هانیدا لەوێوە بەتەنیا بچێتەژوور. ئەویش بە پێدزیلکە و بەسەری پەنجە لە هۆڵەکە چووە ژوور. لەوێ کاتێ پاشای بە کەوای پاشایەتییەوە لە نێوەڕاستی هۆڵەکە بینی سڵەمیەوە. بە نەرمییەوە بە فارسی سڵاوێکی لێکرد: "سەلام".
شا لە ڕوخساری ژنە ڕاما، ئەوەش لە دەموچاوی خۆی دەخوێنرایەوە، کەوا ئەو چاوەڕێی شتێکی دیکەی دەکرد.
پاشا بە خوێنساردی و بە ڕوسی پێیگوت: "دەی کڵاوەکەت داکەنە."
کچەش بە شەرمنییەوە کڵاوەکەی داکەند، بە هۆیەی پرچە کەژەکەی بەسەر دەفەی شانەکاندا دەرکەوت.
پاشا مسکە بووەوە.[٩١]

[٩١] مسکەبوونەوە: خەندەگرتن.

بە تاسەوە پێیگوت: "ئای چەند جوانی، ئەو پرچە ئاڵتوونیەت لەکوێ هێناوە".

"لە دایکمەوە."

کچە لەوە گەنجتر بوو کە پاشا ڕەچاوی دەکرد، هەر لەبەر گەنجیی کچە نازەنینەکە، هەستی بە پیریی خۆی کرد. ئینجا پشتی تێکرد پێیگوت: "تۆ لێرە لای ئێمە هەروا بزانە لە ماڵی خۆتی."

کچەکە بە هێواشی پێڵاوەکانی داکەند و بەرەو بەردەم ئاوێنەکە ڕۆیشت، جانتا چەرمینەکەی لەسەر کورسییەکی شاهانە دانا، جلە کوڕانەییەکانی داکەند، فیستانێکی لەبەر کرد و لەبەر ئاوێنەشدا قژی داهێنا، لە بوتڵێکی بچکۆلەشدا هەندێ بۆنی لەخۆی دا و ئینجا بە نەرمی گوتی:

"ئێستا من خۆمم."

پاشا ئاوڕی لێدایەوە. بە چاوی مۆلەق و زاری بەشەوە لێیەوە ڕاما. ئەو گەشاوەیەی کچە شتێکی نەبینراو، پەرییەک بوو بۆ خۆی، هەر بۆیە هەستی کرد ئاسوودە نییە. ئاخر ئەو هیچی لەو ژنانە نەدەچوو کە لە جێهەواری ژنەکە بەسەری بردبوو. ئەو زۆر ناسک و نازدار بوو. لەوانەی ناو حەکایەتی پەرییان دەچوو. تەنانەت نەیدەزانی چۆن لەگەڵیدا بجووڵێتەوە.

شا لە شوێنی خۆی بە شێوەیەکی نەفامانە گوتی: "بەڵکو شتێک بخۆینەوە؟" بەدەم ئەم قسەی. ئاماژەی بەو سوراحییەکی پڕ لە شەربەت لەسەر مێزەکە کرد.

کچەش بەرەو لای مێزەکە ڕۆیشت، لە بوتڵەکە ڕاما، بۆنیکرد و گوتی:

"شەربەتی ترێی سپیم پێخۆشە. پەرداخێکت بۆ تێبکەم."

پاشا بەو پرسیارە چاوەڕواننەکراوە غافڵگیر بوو، ئاخر تا ئێستا ژنێک بە عیشوە و نازەوە لێی نەپرسیوە ئاخۆ دەیەوێ بخواتەوە.

پاشا وەڵامی دایەوە: "نا، نەخێر، هەنووکە، ئەوەی ڕاستی بێ بەڵێ، بۆچی نا."

کچە بە نازەوە کەمێک شەربەتی ترێی سپی بۆ شا لە پەرداخێک کرد و دایەدەستی.

دوای ئەوەی بۆ خۆیشـــی نیوەی پەرداخەکەی تێکرد تا بەیەک هەڵدان بیخواتەوە.

"ببورە، من تینوومە."

پاشاش گوتی: "نا ، نەخێر، کێشە نییە."

کچە هاتە وەڵام: "دیدارەکەی ئێوە بۆ من ئەوەندە ورووژێنەر بوو، هەر بۆیە گەرووم وشک بوو."

پاشــا ڕوونکردنەوەی کچەی پێ پێکەنیناوی بوو، بەڵام خۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ کچێکی وەها ئاسان نەبوو. پێیگوت: "ئەگەر برسی بێت خواردنیش ئامادەیە."

"نەخێر خواردن نا، جارێ نا، بەڵکو دواتر، من دەبێ جارێ هەناســـەم بێتەوە بەر."

باشــە تۆ بڵێی ئێستا چی دی بڵێ؟ خۆ ناکرێ هەر یەکســەر لەگەڵ خۆی بیباتە ژووری نوســـتن. ئەم بیرۆکەیەی یەکســـەر بۆ نەهات. ئەو بە هاتنەکەی زۆر خۆشحاڵ بوو، هەربۆیە دەیەویست چێژی لێوەرگرێ.

یەکســـەر شـــا شــتێکی بۆ هات: "ئێمە لەو دواییانەدا بە دیاری ئەلبومێکی وێنەمان بۆ هاتووە، تا ئێستاش سەیرم نەکردووە. ئەگەر بتەوێ پێکەوە سەیری دەکەین."

"ج جۆرە وێنەیەکی تێدایە؟"

"ئەوانە نیگار نین، بەڵکو وێنەی ڕوناکی و شـــتی دیکەن. ئێمە خۆشــمان بۆی تاسەمەندین."

ئەو هەستی کرد بە کەیفە و بۆ کچەکەش دەرفەتێکە تا باشتر لێی نزیک بێتەوە. لێ هێشتا دوودڵ بوو ئاخۆ لەسەر تەختەبەندەکە دابنیشێ یان بچێتە سەر سەر ناوکەوەکە، ئەو شوێنەی قلیانەکەی لێدەکێشا. کچەش بە ئەسپایی لەسەر سەرینە ئاوریشمییەکەدا نەوی بووەوە، هەروەک پشیلەیەک لەپاڵ پاشا دانیشت، بەجۆرێک ئەو هەستی بە جەستە نەرم و گەرمی کچە نازەنینەکە کرد.
پاشا دەستی دایە ئەلبوومە ڕوسییەکە و لاپەڕەی یەکەمی هەڵدایەوە. کچەش سەری هێنا پێشەوە تا تەماشای وێنەکان بکا.
پاشا وەک شێرێکی برسی هەڵوەدای ڕاوکردنی ئاسکێک بێ، لێی پرسی: "ئەرێ ناوت چییە؟"
کچە وەڵامی دایەوە: "ئانجان ئاناستازیا، ئانیتا، ئانی، ئانتۆنیا، ئانیسیا."
شا بە شۆخییەوە پێیگوتەوە: "ئەو هەموو ناوانە؟"
"لەوەتەی بوومەتە پانزەساڵ چیدی ناوی خۆم نازانم. پیاوان هەر خۆیان ناوم بۆ دەبیننەوە، منیش هیچ گرفتێکم لەگەڵ ئەو ناوانەدا نییە." کچە وەها وەڵامی دایەوە، ئینجا ئەویش بە دەوری خۆی پرسی: "ئەدی ناوی تۆ چییە؟".
پاشا واقی وڕما، هەر بەڕاستی بەو پرسیارە لەناکاوە غافڵگیر بوو، ئاخر هەرگیز کەس ئەو پرسیارەی لێنەکردبوو، لە قاقای پێکەنینی دا، ئەوەندە پێکەنی ئاوی لە چاوان هات، ئینجا بە چاوی تەڕەوە گوتی: "ئێمەش چیدی نازانین ئاخۆ ناومان چییە."
کچە هاتەوە قسە: "هەر بەڕاستی نازانی؟ قەیناکا، تۆ پیاوێکی دلۆڤانی."
بەم وشە بێوەییانە کاری لە دڵی پاشا کرد. ئاخر پێشتر کەس پێی نەگوتبوو، کەسێکی دلۆڤانە. ئیدی بە هەردوو دەست کچەی توند گرت و شڵپەی ماچێکی لە گۆنای لای چەپییەوە هێنا.
کچە بێ پەردە گوتی: "سمێڵەکەت قدیلەم دەکاتەوە."

شـــا دەبووایە جارێکی دیکە پێبکەنێتەوە: "ئەرێ بەڕاســـت تۆ کێی، تۆ ئەوەندە ... ئەوەندە.. نازانم چۆن بیڵێم، تۆ بۆ ئێمە ئاشـــنای، هەر بۆیە هەست دەکەم تۆ هی ئێمە بیت."

کچە بە دەستەکەی خۆی فرمێسکەکانی پاشای سڕین.

ئینجا شـــا هاتە قســـە و پێیگوت: "بەبیرمان هاتەوە. ناوی ئێمە ناســـر محەمەد فەتعەلی موزەفەرە."

کچەش پرسی: "ئەوانە هەموو نازناون؟"

"ئەوانە هیچیان نازناوم نین، ئەمانە ناوی خۆم و باوک و باپیرەم و باپیرە هەرە گەورەکەمە."

"ئەوانیش هەروەک خۆت پاشا بوون؟"

"بەڵێ، بێگومان، با پیشـــانت بدەین. دەی لەگەڵم دێی؟ دەکرێ دواتر تەماشای ئەلبومەکە بکەین."

پاشـــا ئەلبومەکەی لەلایەک دانا، هەڵســـتا، دەســـتی کچەی گرت بردییە نهۆمی ســـەرەوەی کۆشـــک، بردییە هۆدەیەکی گەورە، لای کتێبخانەیەک، تێیدا کەلوپەلە هەڵگیراوەکانی پاشاکانی لێ پارێزرابوو.

بێجگە لە کەسـوکارە نزیکەکانی پاشـا بۆ کەس نەبوو پێ بنێتە ئەو هۆدە ئەفســـووناوییە. لەوێدا مافووری ناوازە ڕاخرابوون، نەخش و نیگار بە دیوارەکان هەڵواســـرابوون، پارچە جلوبەرگ لە دۆڵابەکان دانرابوون، هەروەها شمشێر و خەنجەریش بە دیوارەوە بوون.

پاشـــا لە یەکێک لە جۆرکەکان[٩٢] خۆڵی هەراتی هەڵگرتبوو. لە یەکێ لە باولە کۆنەکاندا چەکمە و قاپقاپەی چەرمینی پاشاکانی بەرێ داندرابوون. تریانێک، کە لە شـــوارکەبی دروســـتکرابوو، گۆرەوی و دەســـتەســـڕ و پەرداخی ئاودامانزێڕ و ئەڵقە و ئەنگوستیلە و خەناوکەی تێدا هەڵگیرابوو. باولێکی دیکەش پڕ لە دەفتەر و پەڕی مراوی و مقەس و شـــانە بوون.

---

[٩٢] جۆرک: کیسە کە لە قوماش دروستکرابێ.

کچە بە چاوی زەق و گەورەوە سەیری ئەو ڕیزە شوشانەی کرد کە کەللەسەر و ڕیشی پاشاکانی تێدا هەڵگیرابوو.

ئینجا ئاماژەی بە پۆرتریتێکی سەر دیوار کرد و گوتی: "ئەمە باوکمانە، ئەو لە خەفەتان مرد."

"لە خەفەتان؟"

پاشا بە دڵێکی پڕ لە خەمەوە گوتی: "ئەو بەشە ئازربایجانەی تۆی لێوە هاتووی، پێشتر هی ئێمە بووە. ڕوسەکان لەکاتی جەنگ لەگەڵ باوکمدا دەستیان بەسەردا گرت و بۆ خۆیان برد. خەمی لەدەستدانی ئەوێ کوشتی."

کچە بۆ دڵدانەوە دەستێکی بەسەر پیلی پاشادا هێنا.

"ئەمەش باپیرەمانە، ئەو پیاوێکی ناوازە بوو، ئەو ئەو وڵاتەی بەیەکەوە نا، ئەو جارێکی دیکە ئەفغانستانە خۆشەویستەکەمانی خستەوە سەر نیشتمان و لە نەخشەشیدا بوو هیندستانیش لەگەڵ ئێران یەک بخا، بەڵام سەری لەسەر دانا."

کچە پرسی: "سەری لەسەر دانا؟"

"پاسەوانێکی ئەفغانی بە خەنجەرەکەی لە خەویدا پەلاماری دا و کوشتی. سەیرکە هێشتا کەوا بە خوێنەکەی هەر بە دیوارەکەوە هەڵواسراوە."

پاشان، چوونە سەر پێخەف و لەوێ تەماشای ئەلبومەکەیان کرد. لەو ئەلبومە ڕوسییەدا وێنەی نایابی کارخانە ڕوسییەکان، ئامێرەکانی هاتوچۆی بێوێنە و دەزگا و ماکینە بزوێنەرە زەبەلاحەکانی تێدا بوو. باشە تۆ بڵێی مرۆڤ چۆن توانیویەتی ئەو ئامێرە زۆر سەیرانە دروست بکا؟

شـــا زۆر بە وێنەی قیتارەکە ماهی مـابوو[٩٣]، وێنەکە وێنەی یەکەمین شـەمەندەفەر بوو لە مۆسـکۆوە بەرەو سـەنت پیترۆسـبورگ دەڕۆیشـت. هەر کەمێک پێش ڕاپەڕینەکە لەگەڵ ڕوسـەکان گەیشـتبووە ڕێککەوتنێک بۆ ئەوەی هێڵی ئاسنینی تەوریز بۆ تاران لێبدەن. دوای ئەوەی لە وێنەکە ڕاما، ئینجا لەوە تێگەیشـت چۆن فارگۆن و هێڵە ئاسـنینەکەی ژێرەوە بە یەکەوە دەگونجێن و کـاردەکەن. کـاتێکیش وێنەی ســـەرنشـــینـانی شەمەندەفەرەکەی بینی چۆن لە فارگۆنەکە دادەبەزین، ئەوسا بە تەواوی شەمەندەفەری کەوتەبەر دڵ.

ڕووی لە کچە کرد و پرسی: "نایابن، وا نییە؟ سەیرە مرۆ لەنێو ئەو شتە زەبەلاحە دابنیشێ و لەسەر دوو ئاسندا بڕوا."

لەپڕێکەوە کچە گوتی: "من سواری ئەو قیتارە بوومە!"

"چی؟ تۆ؟ ئەم قیتارە؟"

"بەڵێ!"

"چۆن، مەبەستمە بڵێم کەی؟"

ئەویش وەڵامی دایەوە: "لە سەنت پێتروسبورگەوە بۆ مۆسکۆ."

"تۆ؟ بۆ مۆسکۆ؟ چیت دەکرد لەوێ؟"

کچەش گوتی: "من لەگەڵ ئەو پیاوانەدا بووم، من لەگەڵ ئەوان چووم."

"پیاوان؟ کامە پیاوگەل؟" پاشا ویستی زیاتر بپرسێ، بەڵام وەهای نەکرد. پێیوابوو کچە درۆ دەکا، خەیاڵپلاوە، بەڵام خۆ کچە بە خۆی چیرۆکەکەی سـەری لە پاشـا شـێواندبوو. تۆ بڵێی سـیخوڕێکی ڕوسـی بێ، تا بەو ڕەفتارە بێوەییانەی خۆی دڵی داگیربکا پاشـان هێزە پاشـایەتییەکەی لێ بستێنێ؟

کچە ئەلبوومە ڕوووسـیـیەکەی لە لایەک دانا و دەسـتی بۆ ئەلبوومە فرەنسـیـیەکە برد، پەڕەکانی هەڵدانەوە و تەماشـای باڵەخانەی مۆزەی

---

[٩٣] ماهی مان: سەرسامبوون.

پاریس و ئەنجوومەنی نیشتمانی و کڵێسای نۆتەردام و پردە ڕازاوەکەی سەر ڕوباری سێنی کرد.
کچە پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا و گوتی: "گوناحە سەیری ئەمە نەکەی." لەگەڵ ئەم جووڵەیەی مۆمی مۆمدانەکە کەوت و دڵۆپەکانی مۆمە تواوەکە کەوتە سەر قاچی کچە.
"ئای چەند گەرمە!" وەها دەنگی لێوەهات و قاچەکانی کشاندەوە. پاشا مۆمەکەی هەڵگرتەوە خستییەوە سەر مۆمدانەکە و لە شوێنی خۆی دانایەوە. کچە هەندێ نامراد بوو بەوەی پاشا هیچ مەیلی بەلای قاچەکانی ئەو نەدا، کە سوور هەڵگەڕان.
کچە بە گلەییەکەوە گوتی: "تۆ لای خۆتەوە پاشای و کەچی هێشتا هەر مۆم بەکاردێنی. ژووری نوستنەکەت بۆگەنی کردوە. من لای خۆم وەهام دانابوو، چرا نوێیەکەت هەبێ."
پاشا هەراسانیی کچەی ڕەواندەوە، دەستی بردە سەر قاچە ڕووتەکەی کچە و سەری ماچ کرد. لای کچە پاڵکەوت و سەیری نیگارەکەی کرد. وێنەی شەوێکی پاریس بوو. پردێکی نازدار هەردوولای ڕوباری سێنی بەیەک دەبەستەوە، دوو دارتێلی ئاسنیی تێلێگراف وەک دوو شتی هونەریی جوان بە هەردوولای پردەکەوە داندرابوون. کێبلی تێلێگرافەکە وەک هێلێکی ڕەش بەسەر پردەکە ڕاچانرابوو. لقێکی دارێک نیوەی وێنەکەی داگرتبوو. لەم کەشوهەوا تەلیسماوییەدا ژنێکی گەنج بەخۆی و کڵاوە ڕەشە مۆدەکەی لەبن گڵۆپی ستونی کارەبای سەرپردەکە دەڕۆیشت.
کچە بە پەنجەی ئاماژەی کرد و گوتی: "من چوومەتە ئێرە و بەسەر ئەو پردەشدا پەڕیومەتەوە."
پاشا خەندەیەکی بۆ کرد، ویستی نەیلێ، بەڵام دەبەر خۆی نەکرد و هەر گوتی: "لەوانەیە لەگەڵ ئەو پیاوانە چووبێتیە پاریسیش."

"نەخێر، من تەنیا بووم، ئەو شـــەوەش لای ئەو ســـتوونە کارەباییەدا وەستام."
کەواتە ئەم کچە سیخوڕ نییە، وەهای بۆچوو. هەردەبێ خەیاڵپلاو بێ.
"خاتوون، تۆ سەرنجت ڕاکێشام، زۆر شتی جوانت لە بن سەردایە."
کچە درێژەی بە قســـەی خۆی دا: "کاتێ لەســـەر پردەکە لەپاڵ دارتێلی تێلێگرافەکە وەستا بووم، لەپڕ گوێم لە دەنگە دەنگێک بوو."
پاشا بە مەراقەوە پرسی: "دەنگی چی؟"
کچە گوتی: "گوێم بە دارتێلەکەوە نا، هەستم کرد جووڵەیەک هەیە. وشە، ڕستە لە نووسینگەی تێلێگرافەکەوە دەنێردرا."
پاشا بە هێواشی دەستی بەسەر پشت و سمتی کچەدا هێنا.
کچە خێرا وەرسووڕایەوە و دەستی پاشای بۆ خۆی ڕاکێشا و پێیگوت: "چاوت بنووقێنە."
ئەویش گوێڕایەڵ بوو. کچە بە ســـەری پەنجە چەند جارێک لەبەری دەستی پاشای دا."
"دەکرێ پێم بڵێ من چیم کرد؟"
پاشـا بەســەرسـامییەوە چاوی کردنەوە و ســەیری لەپی دەســتی خۆی کرد.
کچە پێیگوتەوە: "دەی چـاوت دابخەوە، جـارێکی دی دەیکەمەوە. ئینجـا مەتەڵەکە هەڵبێنە."
پاشاش گوتی: "نایزانین."
کچە بە خەنـدەوە گوتی: "من بە پەنجەکـانم نووســـیم: تۆ پیـاوێکی کەشخەی. ئەوە کۆدی مۆرسە."
شا نەیدەزانی پێویستە چ کاردانەوەیەکی هەبێ، دەمی کچەی ماچ کرد و زەق زەقیش لێی نزبووەوە.

"بۆچی وەها سەیرم دەکەی؟ بیر لە چی دەکەیتەوە؟"کچە وەهای پێگوت و سەری بە سینگە ڕەقەکەی کرد و بە نەرمی هەنسکی دا.

"کیژێ، ئەوە بۆچی دەگری؟"

"تۆ لە ڕوخسار کەسێکی ڕەقی لێ لە هەناوەوە نەرمی. من هەرگیز پێشتر لەگەڵ پیاوێکی سەرنجڕاکێشی وەها نەبوومە. لای تۆ هەست دەکەم خاتونە شازادەیەکی ڕاستەقینەم، دەکرێ بە تەوای خۆمت ڕادەست کەم، شتێک پێشتر لە ژیانمدا لەگەڵ کەسی دیکەدا نەمکردووە."

شا بێدەنگ بوو.

"دەی شتێک بڵێ، بۆ وا مات بوی؟"

پاشاش گوتی: "بیر لە سبەینێ دەکەینەوە."

"منیش، بەیانی دەرم دەکەی."

"نەخێر، بیر لەوە ناکەمەوە. کەسێک ئەوەندە هاتبێتەپێش، ناکرێ بڕوا."

"مەبەستت چییە؟"

ئەویش گوتی: "هیچ، لەبیری کە."

شا دەستی بەسەردا هێنا و جارێکی دیکە کڕبووەوە.

"تۆ بەو بێدەنگییەت دەمترسێنی"

"تۆ شتێکی وەک قیتارت تێدایە، ڕوەک و ڕوناکی و مەل، ئەوانەی بەرز لەسەر دارتێلەکانی تێلێگراف دەنیشنەوە، ئێمە حەزمان لێتە."

ئەمەش یەکێک بوو لەو ساتە دەگمەنانەی پاشا بە ژنێک بڵێ حەزم لێتە. هەر وشەکانی خۆی هەژاندیان. چەکمەجەی دۆلابی خەوەکەی کردەوە و جۆرکێکی زێڕینی مەخمەلی ڕەنگهەناری دەرهێنا. کاتێکیش کچە گوێی لە زرینگەی دراوە ئاڵتوونییەکان بوو، هەڵسایەوە و قیت دانیشت و گوتی: "ئەوە خەریکی چی؟"

پاشا کیسەکەی کردەوە، دراوە ئاڵتوونییەکانی خستنە ناو بەرۆکی کچە خاڵیکرد.

کچە بەسەرسامییەوە دەستی بۆ مەمکەکانی خۆی بردنەوە و پاشاش بە ئەوقماوی سەیری کرد. ئەویش گەمەی بە سینگی کرد، ئیدی دراوە ئاڵتوونییەکان زرنگانەوە.

پاشا لەسەر پێخەفەکە هەڵسا و گوتی: "لەگەڵم دێی؟"

"بۆ کوێ؟"

"ئێمە تۆ دەنێرینەوە."

کچە بە سەرسامی تەماشای پاشای کرد.

"بۆچی دەرم دەکەی؟ پێموابوو ڕێگەم دەدەی بمێنمەوە."

"ئێمە ڕای خۆمان گۆڕی."

"دەمەوێ ئەمشەو لای تۆ بخەوم."

شا دوودڵ بوو.

لێیەوە نزبووەوە.

کچە پرسی: "شتێکی هەڵەم کردووە؟"

لەو کاتەی پاشا بیری لە پرسیارەکەی دەکردەوە، دۆلابەکەی خۆی کردەوە لەنێو فایلێکدا ملوانکەیەکی کۆنینەی هیندی پڕ لە بەردی کەسک، دەرهێنا. ملوانکەکەی لە ملی کچە کرد و گوتی: "نەخێر، تۆ هیچ هەڵەیەکت نەکردووە."

پاشا لە ژوورەکە چووە دەر و زەنگوڵەکەی لێدا.

ئەمەی بە پەردەدارەکەی گوت: "ئەم کچە بنێرنەوە ماڵی خۆی!" ئینجا لەبەر تریفەی مانگەشەودا بە پەیژەکان بەرەو باخەکە ڕۆیشت.

چەند ساڵێک دواتر، پێش مردنی، پاشا کچەی وەبیر هاتەوە هەم خشڵە نایابەکە و هەم گوێی لە دراوە ئاڵتوونییەکان بوو کە خستیبە بەرۆکی کچە. ئەمانە دوایین یادەوەریی ژیان بوو، دەکرا تامی بکا.

٥١
گەشتنامە

وەزیر پەیوەندیی بە نوێنەرایەتیی حکوومەتی ڕوسی، سویسری، نەمسایی، ئالمانی، ئیتالیایی، هۆڵەندی، بەلژیکی، فرانسەیی و ئینگلستانییەوە کرد، بەڵکو کارئاسانی بۆ گەشتی پاشا بۆ ئەورووپا بکەن. بۆ مایەی کامەرانیی ئەو، بە شێوەیەکی بەرچاو لەو هەموو وڵاتانە کاردانەوەکەیان یەک جار باش بوو.

هەمیشە ئەورووپییەکان لە کتێبی مێژووییەوە لەبارەی ئێرانییەکانیان خوێندبووەوە، ئەوان هەمیشە بە گوێرەی قسە باوەکە "ڕێسای میدیا و ئێرانی" کاتێ بیریان لە ئێران دەکردەوە، ئەوا بیریان بۆ زێڕ، بۆ مافووری باڵدار، بۆ پاشا تەلیسماوەکانی، بۆ خاتوونە شازادە جوانەکان، بۆ حەکایەتی هەزارویەک شەوە و کاڤیار دەچوو. بەڵام هیچیان ڕووبەڕوو پاشایەکی ئێرانییان نەبینیبوو.

هیچ کام لەو کتێبانە باســـی ئەوەیان نەکردبوو، پاشـــایەکی ئێرانی ســـەردانی ئەورووپای کردبێ. پاشــا یەکەمین کەس بوو گەشـــتێکی وەها بکا. هەر بۆیە خانەوادەی پاشا و کۆشکە سەرۆکایەتییەکانی ئەورووپا بۆ ئەو جۆرە گەشـــتە بەپەرۆش بوون. وەزیریش ئەوەنــدە دڵمەنــد بوو نەیدەتوانی چیدی ئەم هەواڵە خۆشـــە لای خۆی بهێڵێتەوە، مەراق بوو هەرچی زووە کاردانەوەی ئەو وڵاتانە بە پاشا ڕابگەیەنێ.

"پاشــا و ســەرۆکی وڵاتە جۆربەجۆرەکانی ئەورووپا سـڵاوی تایبەتیان بۆ خاوەنشکۆ هەیە و زۆریش خۆشحاڵن پێشوازیی لە پاشا بکە."

پـاشـــــا بەم ڕاگەیـانـدنە غـافڵگیر بوو. هەرچۆنێک بوو دەرکی بەو بانگهێشتنە گەرمە کرد و بە خەندەوە گوتی: "لەوانەیە پاشـاکانی ڕۆژئاوا وەها بزانن شـاهەنشـا (پاشـای پاشـایان) دەیەوێ بە دیداری وڵاتەکانیان شــاد ببێ. دیارە ئەوان نازانن ئێمە لە پاشــای ســوپایەکی هەژار و نەدار بەولاوە هیچی دیکە نین."

"خاوەنشکۆ، ئەوەی ئێوە دەیڵێن وا نییە. خاوەنشکۆ، وڵاتەکەی تۆ یەکێکە لە جوانترین وڵاتی ســـــەر زەوی. ئێمەش خەڵکی دەوڵەمەندمان زۆرە، شــاری زۆر ســەرنجڕاکێشــمان هەن، ئێمە ئێســفەهانمان هەیە، لە ڕووی جوانی و ناوازەییدا بێوێنەیە. ئێمە شـــــاری شـــــیرازمان هەیە، ڕۆژێ لە ڕۆژان پــایـتەختی گەورەترین ئیمپراتۆریەتی جیـهــان بووە، ئێمە مزگەوتەکانمان هەن، بە وەستایەتییەکی تەلارسازیی نایاب دروستکراون، ئێمە ئەدەبیاتێکی قووڵ و ڕەگئاژۆمان بە ســـەدان شـــاعیر و ئەدیبی کلاسـیک هەیە، ژنانی ئێمە لە هەموو ژنانی جیهان ئەفسووناویترن. ئێمە مــافوورمــان هەن، کە دەتوانین لەســـــەری بــاڵبگرین و بفڕین. ئێمە زافەرانمان هەیە، ئێمە خۆشترین چای جیهانمان هەیە، هەروەها شاکاری هەزارویەک شـــەوە و تاوســـی شــــاهانەمان هەیە. ناوبانگی ئێمە بۆ هەمووان ناسراوە. تۆ پاشای پاشماوەی میدی و فارسەکانی.

ئەم وشە هاندەرانەی وەزیر ورەی پاشایان بەرزکردوە.

وردە وردە گەشتەکە شەقڵی خۆی وەردەگرت. ئەوان لە ڕێی سنوری ئازربایجان لەگەڵ ڕوسیا بەرەو مۆسکۆ دەڕۆیشتن، لەوێشەوە بە نێو ئەوروپادا دەگەیشتنە فرەنسا، ئینجا بە بەلەم بۆ ئینگلستان. دوای ئەو سەردانە دورودرێژە شاهانەیە، بە کورتەڕێگەیەکدا دەگەڕایەوە وڵات.

پاشا بۆ ئەوەی بەتەواوی دوودڵییەکەی لەمەڕ گەشتەکەدا نەهێڵێ، هانای بۆ قورئان برد. بە چاوی نووقاوەوە لاپەڕەیەکی هەڵدایەوە. کاتێکیش چاوی کردنەوە، پێی سەیر بوو، دیاربوو خودا ڕێگە ڕاستەکەی نیشان داوە، ئاخر کاتێ ئەو لاپەڕەی لێکیکردبووەوە تەماشای ناونیشانی سورەتەکەی کرد، سورەتی ڕۆم بوو. ڕۆمیش سورەتێک بوو ڕۆژێک لە ڕۆژان ئێرانییەکان دەوڵەتی بێزەنتیان بەزاندبوو: "ئاخۆ هیچ گەشت و گوزاریان لەم زەمینە نەکردووە، تا بڕوانن پێشینەکانی ڕابردوو - کە لەمان تواناتر بوون و زەوییان کێڵا و ئاوەدانتریشیان کرد و پێغەمبەرانیش بە نیشانەگەلی ئاشکراوە هاتنە لایان - چییان بەسەر هات؟[٩٤] ئیدی پاشا قورئانەکەی ماچ کرد و بە هەردوو دەستی بە سینگییەوە نووساند.

ئینجا پاشا بە خاترجەمییەوە هەموو تیشکی هزری خۆی خستە سەر گەشتەکە. ئەو بانگی پیرنیای کرد. پیرنیا نەوەی خانەوادەیەکی بازرگانی بەناوبانگ بوو، بۆ وتووێژ بانگهێشتی کرد. ئاخر پیرنیا یەک دوو ساڵ لە ڤیەننا بووە و وەک بازرگانێک لەنێوان نەمساو سویسرادا لە گەشت و کارواندا بووە.

[٩٤] ئایەتی نۆیەمی سورەتی ڕۆم: (أَوَ لَمْ يَسِيرُواْ فِي ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُواْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْۚ كَانُوٓاْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُواْ ٱلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَـٰتِۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَـٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ. من بۆ وەرگێرانەکەی پەنام وەرگێرانەکەی مام هەژار بردوە. وەرگێڕ

ئەو ڕۆژەیان ڕۆژێکی خۆش و گەرم بوو، پاشا لە سێبەری دارەکان لە شوێنی پشودان دانیشتبوو. پێشخزمەت سینیەکی بۆ هێنا، کاهوو و ئەسکەنجەمینی[٩٥] لەسەر بوو. پاشا حەزی لە کاهووی تەڕوتازی بوو، گەڵای کاهووەکەی لە ئەسکەنجەمینەکە هەڵدەکێشا و دەیخستە دەمی. کاتێکیش لە خواردنی کاهووەکە بووەوە، پێشخزمەتەکە لە هاتنی مێوانەکە ئاگاداری کردەوە.

پیاوە گەنجەکە بە چاویلکەیەکی خڕەوە لەبن قاتێکی نائاساییدا بەدەرکەوت. ڕۆنی لە پرچی دابوو، ڕدێنەکەشی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێشانە قەڵەم کردبوو. سەری خۆی هەندێ نەوی کرد و سڵاوی لە پاشا کرد. ئەو بۆنەی لەخۆی دابوو، لە کەپووی پاشای دا، یەکسەریش پژمی.

پاشا بەدەم گوتنی "فەرموو دانیشە" ئاماژەیەکی بۆ کرد.

پیرینیا چەمایەوە لەسەر سەرینێک دانیشت، بەڵام وەنەبێ وەک دانیشتنە ئاساییانەی خۆی کەلە سەرچۆک دادەنیشت، ئاسوودە بێ. خزمەتکارێکیش قلیانێکی لە تەنیشت پاشادا دانا، ئیدی پاشا بە قلیانکێشانەوە سەرنجی ئەوەی دا گەنجەکە جووت پێڵاوێکی ڕەشی ناوازەی لەپێدایە، لە ڕەشییان هەر بریقەی دەداتەوە. پێدەچوو بەهەمان ئەو ڕۆنەی لە پرچی داوە، پێڵاوەکەشی پێ بریقەدار کردبێ.

"ئێمە وامان زانیوە ئێوە ماوەیەک لە ئەورووپا ژیاون، ئێمە باوکت دەناسین، ئەو بازرگانێکی ناودارە. بۆیە تۆمان بانگ کردووەتە ئێرە، تا ئەزموونەکەی خۆتمان لەبارەی ئەورووپا بۆ باس بکەی. دەی ئێمە گوێمان لێتە."

---

[٩٥] ئەسکەنجەمین لە سرکە و شیلەی شەکر پێکدێ، واتە ترشوشیرینە کاهووی پێ دەخورێ. وەرگێڕ

به شێوەیەکی ئاسایی ئەو کەسانەی بۆ لای پاشا دەهاتن پەسنیان دەدا، ئینجا دەهاتنە سەر بابەتەکەی خۆیان، کەچی پیرینیا بێ پێشەکی و ڕاستەوخۆ باسی مانەوەی خۆی لە ئەوروپا بۆ پاشا کرد. بە کورتی بۆی ڕوونکردەوە لەکوێ ژیا بووە و گەشتی بۆ چەند وڵات کردووە.

"باشە ڕێک پێمبڵێ لەوێ چیت دەکرد؟"

"بازرگانییم بە بەردە گەوهەرە خاوەکان دەکرد، بەڵام لەوێ مەیلم بەرەو لای ناسینی زمان و دابونەریتەکانیان ڕۆیشت! بازرگانییەکەشم ڕێگەی ئەو جۆرە گەشتانەی بۆ خۆش کردم."

ئەو لەخۆڕازیبوونەی کابرا بە دڵی پاشا نەبوو. بەتایبەتیش ئەو بۆنە تیژەی لێوەی دەهات.

پاشا بە پێداگیرییەوە گوتی: "کەواتە گەشت. دەی بۆمان بگێڕەوە چیت بینی؟"

"شتی زۆر سەرنجڕاکێش!" بەم جۆرە پیرینیا بە کورتی وەڵامی دایەوە.

"ناوی یەک دووانێکیان بڵێ!"

"زۆر سەختە گەشتەکە بە یەک دوو دێڕ وێنا بکەی، من گەشتنامەی خۆمم لەو بارەیەوە نووسیوە. ئەگەر لێیبوومەوە، دەکرێ بۆ خاوەنشکۆی بنێرم."

"کات بۆ ئەوە نەماوە، جارێ وەک نموونە یەک دوو شتی سەرنجڕاکێشم بۆ باس بکە.

پیرنیا، کە جەمال خانی دەناسی و ئەندامی کۆمیتەکەیان بوو، ئاگاداری دۆخی سیاسیی وڵات بوو. یەکسەریش بانگهێشتنامەی پاشای پەسەند کرد وبەڵکو ئەو بۆنەیە بقۆزێتەوە تا لەگەڵیدا باسوخواسی بەڕێوەبردنی وڵات بهێنێتە گۆڕێ.

"هەر بۆ نموونە، ئەوان دوو ژووریان هەن."

شا بە سەرسامییەوە: "ژوور؟"
"بەڵێ، ژوور."
"جا چی سەیر لەو ژوورانەدا هەیە؟"
"لەو ژوورانە باسوخواسی گرنگترین کاروبارەکانی وڵاتی تێدا تاوتوێ دەکرێ و پاشان بڕیاری لەبارەوە دەدرێ."
"ئەوان؟ ئەوان کێن؟"
"نوێنەرانی گەل."
پاشا قورسایی خۆی لەسەر ئەژنۆیەک بۆ ئەوی دیکە گواستەوە. هەستێک بەوەی میوانێکی ڕەزاقورسی هاتووە، هی ئەوە نەبوو بەرگەی بگرێ.
پاشا گوتی: "پێشتر شتمان لەوبارەوە زانیوە، دەی باسی شتێ نوێمان بۆ بکە."
پیرنیاش هەستیکرد شا سەخڵەت بووە، تێهەڵچووەوە: "یەکێ لە دیاردە سەیرەکانی دیکە ڕۆژنامە یان ڕۆژنامەکان بوون."
دەمودەست شا هاتە وەڵام: "ئەمەشمان زانیوە."
"بەڵام لەو ڕۆژنامانەدا خەڵک ڕامانی خۆیان لەبارەی هەموو شتێک دەنووسن و بۆ ئەمەش جۆرە کێبڕکێیەکی قەڵەم دەکەن."
"کێبڕکێی قەڵەم؟ لەبارەی چی؟"
"لەبارەی هەموو شتێک! لەبارەی سیاسەت، لەبارەی شارەکان، لەبارەی پرد، لەبارەی ژنان، لەبارەی تەلار و باڵەخانە و لەبارەی هونەریش."
"کێبڕکێی قەڵەم لەبارەی ژنان و پرد، گەنجۆ، وات لە ئێمە کرد پرسن بین."
"ئەم هەموو وڵاتانە کتێبێکی تایبەتیان هەیە، دەستوور هەیە هەموو قانون و ڕێساکانی وڵاتی تێدا نووسراوەتەوە. هەرچی بۆ مرۆڤ هەیە بیکا و ئەوەی بۆشی نییە بیکا، هەمووی لەو کتێبەدایە."

پاشا سەری لەقاند. وەرگێڕانەکەی وەزیری پێشووی بۆ دەستوری فرەنسی بیرکەوتەوە.

"هەر وڵاتێک سیستمی دەوڵەتییانەی خۆی هەیە. ڕژێمی وڵاتێک بۆ وڵاتێکی دیکە دەستنادا، هەر یەکەیان ڕژێمی خۆی هەیە. لەسەرێکی دیکەوە ئەم کتێبە باری قورسی سەرشانمان سووک دەکا. ئاخر وا دەکا دەستمان واڵا بێت و کاتی زیاتر بە خۆمانەوە خەریک بین. ئایا شتێکی زانستیت هەیە تا پێمان بڵێی؟"

ئاماژەیەکی بۆ خزمەتکارەکەی کرد: "قلیانەکەمان سارد بۆتەوە!"

دەستبەجێ قلیانێکی نوێی بۆ هێنا.

پرینیا دەترسا لەوەی پاشا لە قسەکانی وەڕز بێت، بۆیە بابەتەکەی گۆڕی.

"هەرچەندە نهێنی لە ڕۆژهەڵاتدا هەیە و ئێمە لەبارەی گێڕانەوەی چیرۆکە ئەفسانەییەکان وەستاین، لێ ڕۆژئاواییەکانیش شتی وەهایان هەیە کە ئێمە نیمانە. لای ئێمە ڕازەکە لە مێژوو دایە، لە نێو کتێبان دایە، لە گێڕانەوەکانمان و لەپشت پەردەوەیە، بەڵام ئەوروپییەکان ئەوەی بن بەرەیان هێناوەتە سەر بەرە. تۆ لەوێ دەتوانی دەست لە ڕازەکان بدەی، تەنانەت دەتوانی لەنێویشیاندا بژی و دابنیشی. یەکێک لە نموونەکانیش قیتارە."

"ئێمە ئەوەش دەزانین، لە کۆشکدا بارستاییەک لە نامیلکەی وێنەدار لەبارەی قیتارەوە هەن. دەی پێمبڵێ تۆ لەو گەشتانەتدا بە چ زمانێک دەدوای؟"

"هەرچەندە هەموو وڵاتێک زمانی تایبەتی خۆی هەیە، لێ کۆڕبەندە باڵاکاندا بە زۆری هەر بە فرەنسی قسە دەکرێ."

پاشا بە شانازی و بە فرەنسییەوە پێیگوت: "فرەنسییەکەمان باشە؟"

ئەو مژی لە قلیـانەکەی دەدا، یەک دوو جـار دووکەڵی هەڵمژی و دەریدایەوە، ئینجا گوتی: "ئەرێ بە فرەنسی قلیان چییە؟"
"ئەوان قلیانیان نییە."
پاشا سەرنجەکەی خۆی وەها دەربڕی: "ئاها، ڕاست دەکەی. سەیرە!"
پیرنیا ویستی شتی دیکە بڵێ، بەڵام بینی داڵغەی پاشا بۆ شوێنێکی دیکە ڕۆیشتووە.
ئەوسـا بە شـێوەیەکی ڕەچاونەکراو بانگیکرد: "پیاڵەیەک چا بۆ مێوان بێنن. ئەرێ تۆ باسـی ژنانیشـت کرد، شـتێکی تایبەت و ناوازەت لەبارەیانەوە هەیە بیلێی؟"
پیرنیاش گوتی: "نازانم چۆن باسی بکەم. بەڵام... لەوێ ژنان بە ڕاشکاوی دەموچاوی خۆیان بۆ خەڵک دەردەخەن. دەکرێ هەموو کەس چاو و کەپوو و لێو و گەردن و باسکیان ببینێ. لە ئاهەنگەکانیش هەر بەخۆیان شان و مل و بەشێکی سینگیشیان دەردەخەن."
پاشا ئاماژەیەکی وەهای کرد وەک ئەوەی ئەم شتەی لا گرنگ نەبێ.
"باشە، هەر کاتێک چایەکەت خواردەوە، دەتوانی بڕۆی."
ئیدی پیرنیا چاوەڕێی خواردنەوەی چایەکەی نەکرد.
پاشا لەپشت پیرنیاوە گوتی: "ئەگەر شتێکی شایستەت هەبێ و نەگوتبێ، دەکرێ ئێسـتا بیلێی." ئاخر هەسـتی کرد ئەو هەموو شـتێکی باس نەکردووە.
پیرنیاش وەسـتا و گوتی: "لەم دواییانەدا ئەندازیارێکی فرەنسـی شـتێکی زۆر سـەیری داهێناوە. قوللەیەکی یەکجار بەرزی لە ملیۆنان کیلۆ ئاسـن دروستکردووە."
"چەند بەرزە؟"
"زۆر بەرز. بە دڵنیاییەوە ئەوەندە بەرز بەقەد ئەو کێوەی ئەوێ!" ئاماژەی بە کێوێکی دوور کرد.

"باشە بۆچی وەهایان کردووە؟"
"کەس نایزانێ. بەندوباویشـــی لەبارەوە هەن. لە ڕۆژنامەکاندا لایەنگر و دژیشـی هەن. لەهەمان کاتدا بە ڕۆژ و شـەو، ژن و پیاو هەر بۆ خۆشی و لەبەر مەراق بوون بەسـەریدا هەڵدەگەڕێن."
"بەسـەر چیدا هەڵدەگەڕێن؟"
"بەسـەر قوللەکە!"
ئینجا شـا گوتی: "بە ملیۆن کیلۆ ئاسـن بەیەکەوە نرایە و لەسـەر یەک دانراوە تا لە دواییدا خەڵک بەسەریدا هەڵبگەڕێن؟"
"ئەو ئەندازیارەی شـتەکی دروسـتکردوە، بەناوبانگە. بزوێنەرێکیشـی داهێناوە، جۆرە گالیسـکەیەکە بە بێ ئەسـپ، دەکرێ لەگەڵ یەک دوو نازانم چەند، بەڵکو بیسـت کەس سـواری ببن. ئیدی تۆ دوگمەیەک دادەگری. لەپڕێکدا گالیسکەکە دەجووڵێ. سـەیر ئەوەیە نە بۆ پێشـەوە نە بۆ پشـتەوە دەڕوا، تەنیا بۆ سـەرەوە دەڕوا و پاشـان بۆ خوارەوە دەگەڕێتەوە. هەر ئەوەندەیە یەک دوو جار چاوت لەیەک بدەی، ئیدی گەیشتوویتە تۆقەڵی قوللەکە."
پاشا بە مەراقەوە پرسی: "باشە لە سەر دوندی قوللەکە چی دەکەن؟"
"سـەیرکردن. تەماشـای پاریس دەکەن! لە شـەودا دیمەنێکی پەڕجووانەیە. تۆ سـەیری سێن دەکەی، ئەو ڕووبارەی بەنێو شاردا دەڕوا، لەوێ گڵۆپە نوێیەکـان دەبـبینی، لەبەر ڕونـاکی گڵۆپەکـان لەمبەر و ئەوبەری ڕووبارەکەدا ژنە نازدارەکانی فرەنسی دەبینی ڕێدەکەن."
پاشـا قسـەکەی پێبڕی: "لێیگەڕێ." و سـەیری تاوسـێکی دەکرد کە پەڕەکـانی لێککردبوونەوە. "دەتوانی بڕۆی." داڵغەی بۆ لای ئەو کچە ڕۆیشـت، کە ملوانەکەکەی دابوویێ. ئاخر ئەویش بەسـەر لای ڕووباری سێندا پیاسەی کردبوو.

ئامادەکارییەکانی گەشتەکە سالێکیان خایاند. تا دەهات ڕۆژی گەشتەکەی نزیکتر دەبووەوە. لە مانگی دواییدا زۆرتر سەری حەرەمسەرای دەدا و لە جاران زیاتر شەوان لای ژنەکانی دەمایەوە. ئەو بە کۆمەل دەیبینین، لە دەوری کۆدەبوونەوە وای کرد نازی بکێشن. ئەو خۆشیی لە نازوعیشوەی ژنەکان دەبینی، ماچ ماچانێ و دەستبازیی لەگەڵ دەکردن، گازی لێدەگرتن و لەگەڵیان پێدەکەنی.
زۆر جاریش لای دایکی دەبینرا و نانی ئێوارانی لا دەخوارد. دانیشتنەکانیان لەگەڵ یەکدی لەوانی جاران جیاوازتر بوون، یەکدییان بۆ ماوەیەکی درێژ لەباوەش دەکرد و بە نەرمییش لەگەڵ یەک دەدوان.
مەهدولیا بە چاوی فرمێسکاوییەوە دەستەکانی ماچکردن و گوتی: "ڕۆڵە، تۆ هەم کوڕ و هەم پاشای منی." پاشاش فرمێسکەکانی بۆ سڕین پرچە سپییەکەی ماچ کرد و لە لای ڕۆیشت.

ڕۆژێک بەر لە بەڕێکەوتنی کاروانی گەشتەکەی، بەرەو لای تاج سوڵتانی کیژی کەوتەڕێ. لەوکاتەی نەوەکەی لەدایک بووبوو، تا ڕاددەیەک ڕۆژانە کچ و نەوەی لە کۆشکەکەی دەبینی، بەڵام ئێستا ئەو خۆی چووبووە سەردانی کیژەکەی.

تاج بینی باوکی دڵتەنگە، ویستی لێی بپرسێ ئاخۆ خەمی چی لەبەرە، لێ وەهاشی نەکرد. پێشان کاتێ هێشتا شووی نەکردبوو، بە ئاسانی لەگەڵی دەدوا و لێیدەپرسی: "ئەرێ باوکە بۆ وا غەمباری؟"
لێ لەوکاتەی مێردی کردووە، پاشا مەودایەک خۆی لێ دوور گرتووە. وەک ئەوەی کچێکی دیکە یان ژنی پیاوێک بێ و کچی ئەو نەبێ. کچە هەستی بەئازار کرد لەوەی ئەو پەیوەندییە گەرم و بەتینەی جارانییان بەیەکەوە نەماوە و ڕازونیاز باوکانەی بۆ نادرکێنێ. ئەو بایەخەی جاران

بۆ کچەکەی هەیبوو ئێستا بۆ نەوەکەی چووە، تەنانەت ئەم ڕەفتارە بۆ کچە مایەی هەندێ ئیرەیی بوو، بەڵام خۆ باش لە باوکی خۆی دەگەیشت. ئەو ئێستا بۆتە هی پیاوێکی دیکە. ئەوەش مایەی خۆشبەختی بوو، کە پاشا بە منداڵەکەی ئەو دڵخۆشە و هەردووکیانی خۆش دەوێ، هەم خۆی و هەم منداڵەکەی.

تاج منداڵەکەی خستە باوەشی باوکی و گوتی: "ئای من چەند بەختەوەرم، کە پاشا خۆی ئاگای لە شازادە بێ."

پاشا بە مسکەبوونەوە گوتی: "بە خۆشییەوە، شایانی نییە." بەخۆی و منداڵ لەباوەشەوە چووە سەر کورسییەکی هەژۆک دانیشت.

هەمیشە پاشا بە ڕستە و وشە وگۆکردنی تەواوەوە قسەی لەگەڵ منداڵەکە دەکرد، ئاخر پێیوابوو ئەم جۆرە قسانە بۆ گەشەکردنی مێشک پێویستە. ئەو چەند دێڕێکی لە کتێبێکی کلاسیک بۆ خوێندەوە و خۆیشی زەوقی لێبینی. ئەم جارەیان چیرۆکێکی لە کتێبێکی زۆر کۆنی فارسی کە ناوی کلیلە و دیمنە بوو بۆ خوێندەوە.

"هەبوو نەبوو بازرگانێک هەبوو، لە هەرات دەژیا. ژنەکەی ناوی جامیس بوو، هێندەی مانگ جوان بوو. کەس لەو شارە پێشتر ژنێکی وەها شۆخ و جوانی نەدیبوو. ڕووی وەک ڕۆژی سەرکەوتن دەدرەوشایەوە پرچیشی ڕەش و درێژ وەک شەو وابوو، شەوێک کە بێهوودە چاوەڕێی دڵدار بکەی.

هونەرمەندێکی بەناودەنگ، کە فڵچە و خامەی دەستی جادووی دەخولقاند، لە ماڵێکی گەڕەکی ژنە دەژیا. پەیوەندییەکی ژێربەژێریشی لەگەڵ ژنەدا هەبوو..."

تاج به پێکەنینەوە نارەزایی لەم رەفتارەی پاشا دەربڕی و گوتی: "باوکە، بۆچی ئەو جۆرە شتانە بۆ ئەو منداڵە دەخوێنیتەوە، خۆ ئەو هێشتا هەر مەمکمژەیە."
پاشاش خۆشیی لە قسەی تاج بینی و وەها وەڵامی دایەوە: "ئەو هەم منداڵە و هەم پیاو. پێویستە بە زوویی فێری ئەو هەموو شتانە ببێ."
ئینجا تاج بە پێکەنینەوە: "پاشای باوک، کوڕەکەی من بە چیرۆکی خۆشەویستی پەروەردە نەبووە."
پاشاش گوتی: "ئەو پیاوە. ئەو دەبێتە پاشا."
تاجیش پێیگوتەوە: "هەر بۆیە لە ئێستاوە باسوخواسی هەراتی بەگوێدا دەدەی."
پاشا منداڵە جێنشینەکەی دایەوە دەست دایکی. دەیزانی ئەم منداڵە چەند بۆ پاشەڕۆژ گرنگە.

پاشا لە درەنگانێکی پاش نیوەڕۆکەدا داوای لە تاج سولتان کرد بەڵکو پیاسەیەک بۆ نێو باخەکە بکەن. لەکاتی قەدەملێدانەکەدا بە تاجی گوت بەنیازە گەشتی ئەوروپا بکا نەوەک وەک ڕاگەیەنراوە بچێتە کەربەلا.
"کچم گوێبگرە، تەنیا هەر یەک دوو کەس بەم گەشتەم دەزانن. لەپاش ڕۆیشتنی من نیشتمان لە عۆدەی تۆ دەبێ. چاوەکانت باش بکەوە، زۆر باش ئاگات لە کوڕەکەت بێ. ئەو لە ئێستاوە دوژمنی زۆری هەن. خۆ ئەگەر بە من بووایە، گەشتەکەم تا دوای ئەوەی گەورە و بەهێز دەبوو ، دوادەخست، بەڵام چار نییە، حوکمی ژیانە و دەبێ منیش لەگەڵی بڕۆم."
پاشا ویستی گەنجینە پڕ زێڕ و گەوهەرەکەی ژێرزەمینی کۆشکەکەشی پێ بڵێ. ئاخر خۆ لەگوینە[٩٦] لەکاتی گەشتەکەیدا شت بقەومێ، شتی وەها بۆ ئەو دژوار و چارەنووسساز بێ. بۆ ئەو جۆرە سەرکێشییە، لەسەر

[٩٦] لەگوینە: نزیکە، لەوانەیە، خەریکە.

شانی پێویستە ڕازەکە بۆ جێنشینەکەی بدرکێنێ. پاشا کچەکەی بردە دیوەکەی دیکەی باخەکە، تا هیچ کەس گوێی لە قسەیان نەبێ. ئینجا بە چرپەوە پێیگوت: 'گوێبگرە! من دەمەوێ نهێنییەکی دەوڵەتت بۆ بدرکێنم. شتەکەش بۆ تۆ نییە، بەڵکو بۆ کوڕەکەتە. ناپاکییە ئەگەر بۆ هەر کەسێکی دیکەی باس بکەی. ئەم ڕازە هەر لە سینگی خۆت بهێڵەوە تا ئەوکاتەی کوڕەکەت دەبێتە پاشای وڵات."

تاجیش گوتی: "باوکە، وا مەڵێ، تۆ هەر دەمێنی."

"مەرگ بۆ هەمووان لە ئان و ساتدایە، کێ دەیزانێ. باش گوێم لێبگرە و لەبەری کە."

پاشا دەستی دایە چڵە دارێک و لەسەر زەویەکە وێنەی ژوورێکی کێشا، نەخشەی دۆڵابەکە و کونی پشتی دۆڵابەکە و بووبرە تەسکەکە و پەیژەکان و ڕاڕەوە کورتەکە پاشان پەیژەکانی بە باشی کێشا. دوای ئەوە ڕاڕەوەکە ئینجا دەرکەیەکی بچکۆلە و گەنجینەکە، ئەو باسی ئەو زێڕ و زیو گەوهەرەی بۆ کرد، ئەوەی لە هیندستانەوە هێنرابوو. هەروەها باسی ئەو دەرووە و ئەو بووبرەشی بۆ کرد، کە لە بارودۆخی ناچارییدا دەکرێ وەک ڕێی هەڵاتن و دەربازبوون بگیرێتەبەر.

تاج سوڵتان باوەشی بە باوکیدا کرد و بەسرتەوە گوتی: "باوکە، زۆر سوپاست دەکەم بۆ ئەو متمانە زۆرەی بە منت هەیە. من ژیانم بۆ ئەو ئەرکە تەرخان دەکەم و پەیامەکەشت لەکاتی خۆی دەدەمە جێنشینەکەت."

شەوی سەفەرەکە، عەینولدەولەی لە ژووری کارکردنەکەی خۆی بینی. هەرچەندە سەرەتا بڕیاریدا بوو هیچی لەبارەی گەشتەکەی بۆ ئەورووپا پێ نەڵێ، لێ هەستیکرد ئەو هەم زاوایەتی و هەم پلەیەکی بەرزی لە سوپاشدا هەیە، بۆیە شتێکی ئەستەمە ئەو گەشتەی لێ بشاردرێتەوە. ئیدی پێیگوت لەوانەیە سەری چەند وڵاتێکی ئەورووپی بدا، پاشان

ئەوەشـــی پێڕاگەیاند: "ئەمەیان فەرمانێکی ئێمەیە: لە دیارنەمانی ئێمە هەموو لادەرەکان بگرە. کاتێکیش گەڕاینەوە، نامانەوێ هیچیان لەبارەوە ببیســـتینەوە. بەم نامەیەش هەموو دەســـەڵاتێکت بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە پێدەدەم."
پاشا هەر بەخۆی نامەکەی خستە بەرکی عەینولدەولە و گوتی: "بەردەوام تاج سـولتان و منداڵەکە بێنە کۆشـک. لێیانگەڕێ نەوەک هەر ڕۆژەکانیان بەڵکو شـەویش لێرە بەسـەر ببەن، ئاخر بۆ منداڵەکە باشـە لە کۆشـک ڕابێ."
پاشـــا توند پیلی عەینولدەولەی گرت و بە نەرمی پێیگوت: "بە گیانی خۆت ژن و منداڵەکەت بپارێزە. ئەوانە شـــتە هەرە بـایەخدارەکەی دەوڵەتن. لەبەر ئەوان بڕوا بە هیچ کەسێک مەکە."

بۆ ڕۆژی پاشتر، شا گەشتەکەی دەستپێکرد، کە شەش مانگی دەخایاند. ئەو دەســـتەیەکی لێبژاردەی لەگەڵ خۆی برد، کە پێشـــوەخت ئاگاداری کردبوونەوە بەوەی ئەرکێکی تایبەتیان لەپێشـــە. وەزیر پێی باش نەبوو مەلیچک لەگەڵ خۆی ببا، بەڵام پاشـــا بەگوێی نەکرد: "ئەو شـــتە ناکرێ، خۆ ئەگەر بەتەنیا لێرە بەجێی بێڵم، وەکو پشـــیلەکەم فەرامۆش دەکرێ. ســـەرباری ئەوەش کاتێک بێزار دەبم و لە غەریبیدا پێویســـتم بەیەکێک هەیە قسەی لەگەڵ بکەم."
شـا بڕیاریدابوو لەکاتی گەشـتەکەیدا ڕۆژژمێرێکی پێبێ و لێی بنووسـێ. کتێبەکەش بۆ خەڵکی ئێسـتا نەبوو بەڵکو بۆ پاشـەڕۆژ بوو، بۆ ئەو کاتە بوو، پاشا لە ژیاندا نەمابوو.
ئەو لەوە بە ئاگا بوو، وەک پاشـــا کۆنەکانی ئێران بە شـــکۆوە یادی ناکرێتەوە، بەوەی مۆری خۆی لە تەوێڵی چەرخی ئێســـتای خۆیدا بێ، بەڵام خۆ دەکرێ لە ڕێی گەشتنامەکەی خۆی جیابکاتەوە و بناسرێتەوە.

دەزگا نوێیەکان کتێبەکەی ئەو چاپ دەکەن. ڕۆژێک دادێ لای هەموو کەسێک دەخوێندرێتەوە. ئەو ویستی گەشتەکەی بۆ ئەوان بکا، ئەوانەی هێشـــتا لە ژیـاندا نین، بەڵام بەدڵنیاییەوە دواڕۆژ دێن و دەیبینن و دەیخوێننەوە.

لە نیوەی شەودا، پەردەی پەنجەرەکەی تیدا و سەیری ئاسمانێکی ساماڵ و پڕ لە ئەستێرەی کرد. لەوانەشە ئەمەیان دوا شەوێکی ئێرانییانە بێ بە مەراقەوە لێی ڕابمێنێ.
هەرچەندە خەمی وڵاتەکەشـی بوو، لێ هەسـتێکی خۆشـیی نامۆشـی هەبوو. هەستەکە وەک ئەوە وابوو، لەپڕێکەوە لەو بارە قورسەی سـەر شـانی ڕزگاری دەبێ، ئەو بارەی وەها لەچارەی نووسـرابوو دەبوایە تا مردن هەڵیبگرتبایە. ئەو وەک مەلێکی قەفەسکراو وابوو، بەرەو ئاسمانی شینی بێ بن باڵ بگرێ.

هەرچەندە درەنگیش خۆی خزاندە بن لێفە، لێ بەیانی زوو لەخەو ڕابوو. پیاسـەیەکی بەناو باخەکەدا کرد. سـەرەتای وەرزی بەهار بوو. ئەو ناوە هەر گوڵ بوو ســـەری دەرهێنابوو. هەدادانی نەمابوو، تەنانەت حەزی دەکرد زووتر کاروانی گەشـــتەکەی بەڕێ بکەوێ، بەڵام خۆ دەبووایە چاوەڕێی بکردبایە تا هاوسەفەرەکانی ئامادە بووبان.
ئەو ویستی دوا نیگا لە حەرەمسەرا ببڕێ، لێ بۆ مایەی سەرسامی ئەو، ژنەکانی بە جلی ڕازاوەوە لە باخەکەدا وەســـتابوون. هەموویان یەکە و ئاوێنەیەکیان بەدەســـتەوە بوو. ئەوان بە هێواشـــی دەگریان لەهەمان کاتیشـــدا پێدەکەنین. یەک دوو دانەیان بە دەفرێکی پڕ لە ئاوی ڕوون هاتنە پێش و ئاوەکەیان وەک نیشـــانەیەکی بەخت لەبەر پێدا ڕژاند. ئەمەش پاشـــای هەژاند و چاوەکانی پڕ لە ئاوکرد. ژنەکان زیاتر لێی

هـاتنەپێش، خۆیـان گەیـاندێ و تـا بەردەرگـا یـاوەرییـان کرد، لەوێش هاوسەفەرەکانی چاوەڕێیان دەکرد.
خزمەتکـاران بەخۆیـان ئـاگردانی بچووک لەســـەر ســـینی وهـاتن و بوخوریان لەسـەر دەسـووتاند و دوکەڵە بۆندارەکەشـیان بە بەرکەپووی مێوانەکـانـدا دەکرد. تیپێکیش لە موزیکژەنـان یـاوەریی گۆرانییژێکی گەنجیان دەکرد کە گۆرانییەکی مـاتەمبارانەی خواحـافیزی دەچریکاند. پاشـاش بە دەســتەســڕەکەی فرمێســکەکانی ســڕینەوە و دەســتی بۆ هەمووان ڕاوەشاند.

حەوت گالیســکەی پاشــایەتی حازروبازر وەســتابوون. کاربەدەســتانی حکوومەت، ئەندامانی خانەوادەی پاشـــایەتی، نێردەی بازاڕ و باڵوێزی بریتانی و ڕوسـی پەرژینێکیان بۆ خواحافیزی لە پاشـا دروسـتکردبوو. دایکیشـــی پێشـــوەختە خواحـافیزی لێکردبوو، دوعـای گەشــتێکی سەرکەوتووی بۆ کردبوو.
پاشـــا ســـەری بۆ هەندێکیان هەژاند، تۆقەی لەگەڵ هەندێکیان کرد، دۆســتانەش لەگەڵ باڵوێزی ڕوسـی دوا و چەند وشـەیەکیشـی لەگەڵ هەڵســـوڕێنەری کاروباری بریتانی ئاڵوگۆر کرد. دانیشـــتوانی تارانیش دەستیان بۆ پاشا هەڵوەشاند. سەرۆکی نۆکەرانیش بەخۆی و سینییەکی پڕ لە دراوی نوێ هاتە لای پاشـــا وەســـتا، ئەویش چەنگی لێدەدا و بۆ پەیوەندیدارەکانی فڕێ دەدا. تا ئێستا ئەوەندە دراوی نەبەخشیبوو، بەڵام بۆ ئەوە کردی، پێیوابوو بەم کارەی ئەو کەســانە هەرگیز لەبیری ناکەن لەکاتێکدا ئەگەر هات و ئەو نەگەڕایەوە.
کاتێکیش دوا دراوەکانی بەشـینەوە، دەســتێکی بۆ هەوا بەرزکردەوە و سواری گالیسکەکەی بوو.

٥٢

دەستور

یەک دوو مانگ بوو شا لە گەشت و گەڕانی خۆی بوو، هەمووانیش وەهایان دەزانی لە سەردانی شارە پیرۆزەکاندایە. کاتێکیش مانەوەی زیاتر لە کاتی چاوەڕوانکراوی خایاند، دەنگۆی وەها بڵاوبوەوە، گوایە لە کەربەلا و نەجەفەوە ڕێگەی مەککە و مەدینەی گرتۆتەبەر تا حەجەکەش نەکا نایەتەوە. هەر موسڵمانێکی باوەڕدار لەسەری پێویستە لە ماوەی ژیانیدا یەک جار بچێتە مەککە و جەژنی قوربان لەوێ بکا.

پاشا ئێستا لەنیوەی ڕێگای گەشتەکەی خۆی دایە و یەک دوو کورتەنامەشی بۆ تاران ناردبوونەوە.

بۆ دایکی وەهای نووسیبوو:

"دایکە، وەک پاشایەکی گەورەی ئێرانی لە ڕوسیای دراوسێوە پێشوازیی لێکراین. ئەوان پێیان گوتم، هێشتا ئەو سەردانەی دایکتمان بۆ مۆسکۆ هەر لە یادگەدا ماوە. ئەوان چەند وێنەیەکی تۆیان نیشان دام. تۆ باسی ئەوەت بۆ نەکردم، نیگارکێشێکی دەرباری قڕاڵ تابلۆیەکی تۆی کێشاوە.

داوام لێکردن بەڵکو بتوانم تـابلۆکەت لەگەڵ خۆم بێنمەوە. بەداخەوە، ئەوان هێنـدە تویـان بەدڵ بووە، ویســـتیـان تـابلۆکەت لەگەڵ کۆمەڵە تابلۆکانی ئەوێ بمێنێتەوە."

بۆ تاج سوڵتانیشی نووسی:

"ئای چەند خۆش بوو لەگەڵ خۆمم هێنابای، ئاخر ئەو گەشـــتە زیاتر بۆ تۆ دەشیا نەوەک ئێمە. هەرشتێک کە لەنێو پەڕەی کتێبان خوێندبێتتەوە، لێرە لە بـازاڕەکـاندا لەبەرچاوە. ژنـان، قـاوەخـانە، پرد، چرا، کڵێســـا، نانەواخانە و تیاترۆخانەکان. لێ گوێی پێ مەدە، تۆ هێشـــتا گەنجی، جارێکی دیکە دەتنێرینە مۆسکۆ.

ئێمە غەریبیی ئەحمەد موزەفەر، شـازادەی جێنشـین دەکەین. باش ئاگات لێی بێ، بە باشـــی شـــیری خۆتی پێبدە، باش بەخۆتیەوە بنوســـێنە، بە ڕســـتەی تەواوەوە لەگەڵی بدوێ. چیرۆکی خەوهێنەرانەی بۆ مەگێڕەوە، هەروەها ئەو گۆرانییە ڕۆژانەییانەشـــی بۆ مەڵێ تا خەوی لێبکەوێ. لە دیوانەکەی حافز بۆی بخوێنەوە، گۆرانی فرەنسی فێربکە.

تا دیدار، زوو دەگەڕێینەوە."

بۆ ئەوەی ژنانی حەرەمســـەراش ئیرەیی نەبەن، بۆ ئەوانیش هەمووان، ئەم نامەیەی نووسی:

"ژنینە! پاشـــا غەریبیی ژنانی حەرەمســـەرا دەکا. خۆی ئەوە ئەرک بوو لەسـەرمان، ئەم گەشتە بکەین، دەنا نەماندەکرد. مەوداکان زۆر گەورەن، ڕێگاکان هی هات و نەهاتن، لە هەموو لایەک مەترســـی خۆی مەڵاس داوە. ســـوپاس بۆ خوا ئێوەم لەگەڵ خۆمدا نەهێنا، دەنا دەبووە مایەی

کوێرەوەری. داواتان لێدەکەم دوعامان بۆ بکەن. ئێمە بەم زووانە دەگەڕێینەوە ماڵێ."

بۆ وەزیریشی وەها نووسیبوو:

"لێرە خەڵک ژیان و گورەزانی بەتەواوی لەوەی ئێمە جیاوازە، بەردەوامیش لە خۆم دەپرسم تۆ بڵێی ژیانی ئێرە بۆ ڕەعیەتەکەی ئێمەش دەست بدا. من لەوە دەترسم ئەگەر هات و ئێمە هەموو ئەو شتانەی ئێرە وەربگرین، بیروباوەڕ و دابونەریتمان لەدەستدەدەین.

ئەگەر هاتمەوە، بەدرێژی لەو بارەیەوە قسەدەکەین. هەر بەڕاستی گەشتێکی سوودبەخش بوو، ئێمە تۆپخانەمان بۆ وڵات کڕی و تفەنگیشمان بەڕادان دان و چەندین گرێبەستیشمان مۆرکردن.

کورتەنامەیەکم لە عەینولدەولە پێگەیشت، ئەو بەڕوونی پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ، ئامادەبوونی پاشا پێویست و گرنگە. هەربۆیە ویستم لە مانەوەیەکی درێژخایەن بەرپرسیار بم. ئێمە گەشتەکەمان کورت دەکەینەوە. تا ئەو کاتەی شتەکان هەڵبسەنگێنین، گەیشتووینەتە ئامانجی خۆمان. لە داهاتوودا جارێکی دیکە گەشتێکی درێژتر دەکەین."

مستەوفی ئەلمەمالیکی وەزیر گومانی بۆ کورتەنامەکەی عەینولدەولە چوو باسی چی تێدابێ. لەوانەیە عەینولدەولە لە نامەکەیدا پاشای لەوە ئاگادار کردبێتەوە، هەرچەندە وا پێدەچێ وڵات ئارام بێ، لێ نەیاران سەرقاڵی ئەوەن ڕایەڵەی خۆیان لەژێرەوە بەباشی بپارێزن.

هەروەها عەیندولدەولە هۆشداری دابووە وەزیر لەوەی: "تۆ نابێ وا بیربکەیتەوە، کە ئەوان بێدەنگ بووبن، یان هاتبنە سەر ڕایەکی دیکە، نا بە هیچ شێوەیەک شتی وا لەگۆڕێدا نییە. من بەڵگەم هەن ئەوان خۆیان بۆ کات و ساتی گونجاو ئامادە دەکەن تا دەسەڵات بگرنەدەست."

مستەوفی ئەلمەمالیکیش هیوای وابوو بەڵکو لەو ماوەیەی پاشا لە وڵات نییە، بەشـــێک لە نەخشـــەکانی جێبەجی بکا، بەڵام بەکردەوە شـــتێکی نەکردەبوو بە بێ پەسەندنامەی پاشا هەنگاوەکانی بهاوێژێ.
عەینولدەولەش سەد جاران زیاتر لە پاشا بەدتر بوو. ئەو هەر بەڕاستی سەگەپاسێکی نمونەیی بوو. ئەو لەیەک ڕستەدا پێگەی وەزیری پوخت کردبووەوە: "تا پاشا دەگەڕێتەوە بیر لە هیچ شتێکی نوێ نەکەیتەوە!"
عەینولدەولە بۆ گرتن و لەناوبردنی ڕکابەرە نەیارەکان، لە تاران یەکەیەکی تایبەتی چەکداری پێکهێنابوو. بەمە خوازیاربوو بەر لەوەی شا لە گەشـــتەکەی بگەڕێتەوە، ئەرکەکەی خۆی بەدیبێنێ، بەڵام تا دەهات پەی بەوە دەبرد، ئەم شـــتە کارێکی ئاســـان نییە. ئەو لەو بڕوایەدا بوو تەنانەت مستەوفی ئەلمەمالیکیش پەیوەندیی بەو کەسە بەرهەڵستکارانەوە هەیە. ناوبەناو مستەوفی ئەلمەمالیک قسەی لەگەڵ جەمال خان و ئەمیر نیزام دەکرد، بەڵام نیازی نەبوو دژی پاشا بوەستێتەوە. ئەو دەیەویست گەنجە ڕۆشنبیرەکان لە دەوری بیرۆکەکانی کۆبکاتەوە.
لەکاتی دەستبەکاربوونی وەزیر، پاشا داوای لێکردبوو هەموو بڕوانامە و گرێبەستەکانی لا دابنێ تا تاوتوێیان بکا، بەڵام لەبەرئەوەی زۆر بوون و هەندێکیشـــیان زۆر ســـادە و ئاســـان بوون، ئیدی کاغەزەکان بۆ ماوەیەکی درێژ هەر لە نووســـینگەی ئەو مابوونەوە. وەزیر نەیدەتوانی بەرگەی کەموکورتی بەرپرسیارێتی پاشا بگرێ.
پاشا ڕووبەڕووی ئەو ژمارە گرێبەستانە دەبێتەوە کە پاشا بە تاقی تەنیا لەگەڵ دامودەزگا و کارخانە و بازرگانانی ئەورووپا واژۆی کردبوون.

ئەنـدامـانی کۆمیتەی بەرگرییش لەمێژبوو لەو بڕوایەدا بوون، پـاشـــا گەورەترین بەربەســـتی گۆڕانکارییە چارەنووســـازەکانە. بۆیە ئەوان

شـــێلگیرانە کاریان بۆدەکرد. ئەندامانی کۆمیتەکە لە دوایین کۆبوونەوە، کە لەتاران ڕێکیانخستبوو، ئەمانەی خوارەوە ئامادە بووبوون:
جەمال خان، میرزا ڕەزا کرمانی، شـــازادە مولکم خان، عەبدولڕەحیم تالیبۆڤ، حاجی زەینولعابدین مەراغەیی، شـــێخ ئەحمەد ڕوحی، میرزا محەمەد حەسەن ئاستیانی، شێخ عەبدولحەسەن، میرزا سولەیمان خان، میرزا یەحیـا دەولەتئـابـادی، میرزا محەمەد عەلیخـان، شـــێخ ئەحمەد خەرقانی، میرزا موحسین سەدولما، میرزا سولەیمان دهخدا، میرزا عیسا قائیمەقام، ئەمیر نیزام، عەبدولقاسم لاهوتی، مستەشار ئەلدەولە.

زۆربەی ئەو ئەندامانە خەریکی کاروباری کەلتور، ئەدەبیات، سیاسەت و زانســت بوون. بەشـــێکیان لە تاران دەژیان و ئەوانی دیکەش لە شـــارە گەورەکانی دیکەوە هاتبوون. کۆبوونەوەکەیان خاســـیەتی کۆنگرەیەکی نیشتمانیی بچووکی لەخۆگرتبوو، بۆ ئەوەی هێز و گوڕیان یەک بخەن.
جەمال خان کۆبوونەوەکەی بەم وتەیە کردەوە:
"دۆستینە، بەخێربێن!
مـایەی خۆشـــبەختیمە ئێوە لێرە دەبینم. بێگومـان ئەمەش خەلاتێکی خودایییە، ئەمشـــەو هەمووومان لێرە کۆبووینەتەوە. هەندێکتان یەک دوو ڕۆژە و هەندێکی دیکەشتان هەفتەیەک دەبێ بەڕێکەوتوون تا بگەنە ئێرە. دووبارە بەخێر بێن.
ئەوە باش بزانن، یەکە یەکەی ئێوە بۆ ئەم وڵاتە گرنگن. هەندێک جار دەترســـم لەوەی نەتوانین خەونەکەمـان بەدیبێنین، بەوەی تووشـــی کوێرەوەرییەکی هەمیشـــەیی بووین و لێی دەرنەچین، بەڵام بەنیگا و دیوێکی دیکەدا هیوا لە لەدڵمدا قوڵپە دەدا.
دۆستان، لەو دواییانەدا سەردانی بەشی باشووری وڵاتم کرد، تا بزانم ئاخۆ بریتانییەکان خەریکی چین. خۆی زۆریش ســـەخت بوو پێ بنێمە

ســـەر خاکەکەی خۆمـان لەوێ، بەڵام وەها خۆم نواند وەک ئەوەی وەرگێڕی کـارمەنـدەکـانی خۆمـانەی ئەوێ بم. لەوێ پەرجووی تەواو ڕوودەدا. بریتانییەکان دامودەزگای نوێیان دامەزراندووە، دەزگا، ماشێن و بزوێنەر، ئامێر و پۆمپا. ئەوان دیوارێکی درێژیان هەڵناوە و هەموو شـــتێک بەڕەوای خۆیان دەزانن، بەڵام خۆ ئەو دیوارە هەروا بەردەوام نامێنێ. زوو یان درەنگ پێویســـــتە ئیمە لەگەڵ ئەوانەی تازە خوێندنیان تەواوکردووە و لەگەڵ کرێکارەکانمان هاوکاری بکەین. بەڵام جاری ئێمە خۆمان کێشـــە هەرە گەورەکەین. ئەوەی ئیمە پێویســـــتمان پێی هەبێ قانونەکانن، کە لە یەک کتێبی قانوننامەدا جێگیربکرێن. دەســـەڵاتەکانی پاشاش بە تەواوی سنووردار بکرێن.

ئێمە بۆ ئەو کارە ڕێگەیەکی درێژمان لەپێشە، بەڵام کاتێ من ئێستا ئێوە دەبینم، پاشەڕۆژیشم لێ دیارە.

دۆستینە، وەزیری کوژراو بەش بەشی دەستوری فرەنسی وەرگێراوە و وای لێکردووە بۆ وڵاتەکەشـــمـــان بگونجێ. توانیومە دەقی تەواوی دەســـتورەکە بەدەســـتبێنم، و چەند دانەیەکیشـــم لێ چاپکردووە. بە خۆشـــییەوە دەمەوێ وەک دیارییەکی زۆر بەهادار ســـەر و دانەیەکتان پێشکەش بکەم.

دەی بـا دەســــتوورەکە تـاوتوێ بکەین و بەپێی پێویســـتیش کونج و کەلەبەرەکانی پڕبکەینەوە. ئەمە خەونێکە دەبێتە راستی.

دۆستان، سوپاسی ئامادەبونتان دەکەم."

میرزا ڕەزا لە ژوورەکە چووەدەر، ئینجا بە ســندوقەدارێکی قورســـەوە گەڕایەوە. ســـندوقەکەی کردەوە، ســـەروو دانەیەکی لە دەســـتوورە کاتییەکەی ئێرانی بەســەر ئامادەبووان دابەش کرد. هەمووان لە شـوێنی خۆیان بە دڵخۆشی و هەلهەلەوە چەپڵەیان لێدا.

جەمال خان کتێبێکی بەلاوە نا، تا لەگەڵ خۆیدا بیباتە ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی. ئە ئەو ئاخوندە بوو، وەک نوێنەری ئایەتوڵڵا شـیرازی لەگەڵ دەسـتەی بازرگان و دوکاندارانی بازار و لەگەڵ پاشـادا قسـەی کردبوو. دوای ئەم دیدارە ئەو بووبووە گرنگترین بیچمی سیاسی لە وڵات.
ئایەتوڵڵا بەسـاڵاچووەکەی شـیرازیش، دوای سـەرکەوتنی فتواکەی لەبارەی توتن، بەیەکجاری خۆی لە ژیانی گشـتی دزییەوە و چووەوە خەڵوەتە تایبەتیەکەی خۆی. ویسـتی دوارۆژەکانی ژیانی بە ئارامی و بە نوێژ و دوعا بەسەر ببا.
ئیدی هەموو چاو کەوتبوونە سـەر ئایەتوڵڵا تەباتەبائی. ئەویش باش لەگەڵ جەمال خان دەهاتەوە و لێی تێدەگەیشت و پێیگوتبوو دەتوانێ بۆ هەمیشـە پشتی پێببەستێ. دوای کۆبوونەوەی دەستورەکە، جەمال خان بەخۆی و دەستوورەکە سەردانی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی کرد.

کەسـێک دانەیەکی لە دەسـتورەکە گەیاندبووە دەسـتی عەینولدەولە. ئەویش بە دانیشـتن و پاڵدانەوە بەسـەر سـەریندا هەر لاپەڕەکانی هەڵدەدانەوە و لە تورەییشـدا لەنێو خۆیدا دەکوڵی. ئەو کەسـەی دانەی دەستورەکەی بۆ هێنابوو، ڕاپۆرتیشی لەسەر کۆبوونەوەی دەستەکەی جەمال خان دابوویێ. لەوانەیە یەکێک لە ئەندامانی کۆمیتەکە شتەکەی لە دەم دەرچووبێ.
عەینولدەولە بۆ ڕۆژی پاشـتر چووە نوسـینگەی هەواڵگریی تا لەبارەی ئەو پێشهاتە لەگەڵ سەرۆکی دەزگای نهێنی قسە بکا: "بیست و پێنج دانە لەم کتێبە چاپ کراون."
عەیندولدەولەش پرسی: "ئەو کتێبانەیان لە کوێ چاپ کردوون؟"
"ئەوانە لە بۆمبایەوە چاپکراون و لە ڕێی هەراتیشـەوە ئاودیوی وڵات کراون."

عەیندولدەولە هەستیکرد ئەم کارە کاری جەمال خان بێ. ئاخر زۆر جاران ناوی جەمال خان وەک عەقڵی پشت هەموو پشێوی و هەراوزەنای وڵات دەهات. لێ زۆر جاریش ناوی میرزا ڕەزای کوڕی ئایەتوڵڵا کرمانیشی دەبیست.
لە ڕاپۆرتەکەدا شتێکی تایبەت لەبارەی میرزا ڕەزاوە باس نەکرابوو، هەربۆیە عەینولدەولە هیچ ڕێکارێکی لە بەرانبەر ناوی ئەو نەگرتەبەر. هەروەها هەرگیز جەمال خانیشی نەبینیبوو، بەڵام بۆ ئەو وێنەیەکی ڕوونی لە مێشکیدا هەبوو. پیاوێک بە سمێڵێکی شۆڕبووەوە بەخۆی و چاکەتێک و کڵاوێکی ڕەشەوە لەخەیاڵدانی ئەودا بوو.
سەرۆکی سیخوڕان بە عەینولدەولەی گوت: "دانەیەک لەو قانوننامەیە لای قورئان لە سەر تاقی ئاگردانەکەی ژووری دانیشتنی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی دانراوە."
عەینولدەولەش هێشتا هەر سەرقاڵی خواردنەوەی پیاڵە چایەکەی خۆی بوو.
سەرۆکی سیخوڕان درێژەی بە قسەکانی خۆیدا: "ئایەتوڵڵاش لەسەر هەر لاپەڕەیەکی کتێبەکە تێبینی خۆی نووسیون. ئەمەش دوا دانەیە، بەڵام ئێمە هێشتا هەواڵێکی پشتڕاستکراومان لەسەر قانوننامەکەی ئەوان پێنەگەیشتووە. هەمووان دانەیەکیان لەگەڵ خۆیان بردۆتە ماڵ تا لە دەقەکەی بکۆڵنەوە و تێبینیی خۆیان لەبارەیەوە دەرببڕن. لێرەدا دانەکەی لای ئایەتوڵڵا بەڵگەیە. ئێمە دڵنیاین ئەوان جارێکی دیکەش کۆدەبنەوە، بەڵام دەقاودەق نازانین کەی."
عەینولدەولە پیاڵە چایەکەی خۆی دانایەوە. ئەم قانوننامەیە کێشەکەی لێ ئاڵۆزتر کرد لەوەی پاشا گومانی بۆ چووبوو. بۆ ئێوارەکەی کورتەنامەیەکی بۆ شا نووسی، تێیدا پێشنیازی کردبوو بەڵکو پاشا درێژە بە گەشتەکەی نەدا و لەبەر باری پێویست بە زوویی بگەڕێتەوە."

بەم جۆرە، دوای ســـێ مانگ، جارێکی دیکە کۆمیتەکە بۆ قســـەکردن لەبـارەی قـانوننـامەکە کۆبووەوە. ســـەرۆکی دەزگـای هەواڵگری لە کۆبوونەوەکەی تاران ئاگادار بوو، بەڵام نەیتوانیبوو کات و شـــوێنەکە بزانێ.

عەینولدەولەش فشـاری خســتە ســەر کابرای ســەرۆکی دەزگا و گوتی: "من نـاتوانم هیچ لەم زانیـارییـانە بکەم، من زانیـاریی دەقاودەقم دەوێ، بەرلەوەی پـاشـــا بگەڕێتەوە، دەمەوێ هەموو ئەوانە بخەمە زینـدان. دەمەوێ بە پاشـای نیشـان بدەم. دەی شـتێک بدۆزەرەوە، شـتێک بکە، ناونیشـــانێکم بدەرێ، خۆ ئەگەر ئێســـتا نەیانگرین، ئەوا گەورە دەبن و ناتوانین دژیان بوەســـتینەوە. دەی نیشـــانەی ڕێکوڕەوانم بدەرێ منیش هەموو دەروازەکـان دادەخەم و هەموو مـاڵەکـان، یەک لەدوای یەک دەپشـــکنین تا دەیاندۆزمەوە و دەیانگرم. من ئەو جەمال خانەم دەوێ! دەی ڕۆژێکم پێ بڵێ، با زنجیریان لە مل بکەم و تا پاشا دێتەوە لە دیوار بیانبەســتمەوە. ئەوســا بە قانوننامەکەی خۆیان لە ســەروچاویان بدەم. ئەمە بۆ میرزا ڕەزاش هەر دروستە."

ســـەرۆکی ســـیخوڕان چەند چاوێکی خۆی ناردنە ئەو خان و ماڵ و شـــوێنانەی کە کەســـانی لایدە و غەوارە کاتێک دەهاتنە شـــار، لێی دەمـانەوە، بەڵکو لەوێ بیـاندۆزنەوە و ســـایەیان بکەن. لەو هەموو زانیارییانەی بەدەســتیان هێنابوو، ئەوە دەرکەوتبوو ئەندامانی کۆمیتەکە لەماوەی یەک دوو ڕۆژی دیکەدا کۆدەبنەوە. عەیندولدەولەش ڕاستەوخۆ هەموو دەروازەکانی تارانی داخستن و یەکەی سوارەشی ناردنە شوێنی حەوانەوەکانی دەرەوەی شـار. فەرمانی پێدان هەرکەسـێک کتێبێکی پێبێ یان پارچە کاغەزی لە جانتادا پێبێ یەکســـەر کۆتوپێوەندی بکەن و

بیگرن. تەنانەت سوارەکان تا شاری قەزوینیش ڕۆیشتن. سەریان بە هەموو کاروانسەراکاندا کرد و هەر کەسێک گومانیان لێکردبا دەیانگرت. کەچی لە هیچ شوێنێک کتێبەکەیان نەدۆزیەوە، لێ ڕیزێک پیاوی بەزنجیر بەستراویان بۆ ناو شار ڕاکێشان. عەینولدەولەش یەک بەیەک لێکۆڵینەوەی لەگەڵ دەکردن و پاشان دەیخستنە کونجی زیندان.
عەینولدەولە دەینەڕاند: خۆ ئەگەر پیاوەکانی جەمال خان لە دەرەوەی شار نەبن، ئەوا هەر دەبێ لەنێو شاردا بن."
بە شێوەیەکی چاوەڕواننەکراو سوارەکان بە سەر شوێنی حەوانەوەی میوانەکانی شاریان دادا و لێنەگەڕان کەس لێیوە دەربچێتە دەر تا عەینولدەولە بەخۆی دێت و لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا بکا. لێ دەرکەوت ئەو ڕێبوارانە هیچیان بەسەر هیچەوە نییە و هەریەکە و بۆ مەبەستێکی خۆی هاتۆتە تاران و دەڕواتەوە.
بۆ ڕۆژی سێیەم ئاماژەیەکی وەها بۆ عەینولدەولە هات، گوایە یەک دوو کەسی لایدە لە حوجرەیەکی مەلایەتی لەپشت مزگەوتی گەورەی شارەوە بینراون. هەر خێرا عەینولدەولە بە یاوەریی دەستەی سواران خۆی گەیاندە ئەوێ و بەسەری دادان و بەهێز دەرگای حوجرەکەی کردەوە. لە یەکێ لە ژوورەکان پیاوێک پاڵی بە عەینولدەولەوە ناو خستی و بەسەریدا بازیدا و لە پەنجەرەکەوە بەرەو باخەکە تێیتەقاند. پیاوە ڕاکردووەکە جەمال خان بوو. ئەو بەرەو دەرگا هەڵات، بەڵام عەینولدەولەی بۆی ڕاستبووە و تەقەی لێکرد. جەمال خانیش سەرپەلۆ چوو و پاشان لەنێو داروتەڕاشدا ون بوو.
عەینولدەولە کە هێشتا نەیدەزانی پیاوە ڕاکردووەکە کێیە بانگی کرد: "بڕۆن بیگرن، ئەو بریندارە!"
یاساوڵە چەکدارەکانیش غاریاندایە ئەو شوێنەی جەمال خان لێی بەربووبووەوە و لە گۆترە لەدەوروبەری خۆیاندا تەقەیان کرد. لەو

ساتەشدا لە تاریکیدا تەقە لە یاساوڵەکان کرایەوە. ئەوانیش ناچار خۆیان پەنادا و تەقەیان کردەوە. تەقەکەرە هێرشبەرەکەش میرزا ڕەزا بوو. ئەو لە ژوورێکی دیکەوە تەقەی لێکردن ئەوەندەش تەقەی کرد تا هەموو ئەندامانی کۆمیتەکە بە پەنجەرە و بەسەر باندا هەڵاتن و دەربازیان بوو. عەینولدەولە خۆی گەیاندە ئەو هۆدەیەی تەقەکەی لێوە دەهات، بەسەر دەرکە کەوت و دەمانچەکەی خاڵی کرد. میرزا ڕەزاش ڕێک لە کاتی خۆیدا خۆی گەیاندبووە حەوشەکە و لەپاڵ درەختەکاندا خۆی حەشار دا. یاساوڵەکان ئەوەیان بینی میرزا ڕەزا لەکوێ خۆی شاردۆتەوە. وایان گومان کرد گوللەی لەبەر برا بن. بۆ ئەوەی بیگرن غاریان دایێ. یەکێکیان بە قۆنداغە تفەنگ بەتوندی لێی دا و دوو کەسی دیکەش خۆیان هەڵدایەسەر و لەزەویان داو بەرزەفتیان کرد.

جەمال خان توانی ڕزگاری بێ، بەڵام یاساوڵەکان چەند ئەندامێکی دەستەکەیان گرتبوو. عەینولدەولە میرزا ڕەزای زنجیر کرد و خستییە کونجی زیندانێ.

٥٣

گەڕانەوە لە گەشت

پاشا دوای گەشتێکی شەش مانگە گەڕایەوە. وەک وەڵامێک بۆ نامەکەی عەینولدەولە، پاشا تەتەرێکی پێش گەڕانەوەی ناردبووەوە تا نمایشێک بکا، ئەویش هەندێک جاران ئێواران درەنگ بە گالیسکەی شاهانە بەناو شاردا بگەڕێ تا خەڵک وەها بزانن گوایە پاشا گەڕاوەتەوە.

گەشتەکەی پاشا زیاد لەوەی خۆی چاوەڕێی کردبوو کات و پارەی تێچوو. لە هەر وڵاتێک دیاریی گەورە و گرانبەهای بۆ خۆی، بۆ ژنەکانی و بۆ ئەندامانی ماڵباتەکەی کڕی. ئاخر ئەوە خووخدەیەکی ئێرانیانە بوو، کەسێک بۆ گەشت بچێ، دەبووایە بە دەست و دیاری بگەڕابایەوە. پاشاش ڕێزی لەو دابە گرت. ئەو دیارییانەی پاشا کڕیبوونی، جوان و سەرنجڕاکێش بوون. ئەوانیش بەرهەمی نوێ، پارچە جل و کەلوپەلی ناوماڵ بوون، پێدەچوو هەرگیز لە بازاڕەکانی ئێراندا دەست نەکەون.

پاشـــا هەر شـــتێکی لە ڕێگا بەرچاو کەوتبا و دڵی گرتبا، دەیکڕی و بەلاوەی دەنا تا لە کاتی گەڕانەوەیدا لەگەڵ خۆی هێنابایەوە.
ئێستاش کۆتایی بە گەشتەکەی هاتووە، و لە دیوەکەی ڕوسیای دەریای قەزوینەوە لە ڕێی دەریاوە دەگەیشـــتەوە وڵات، ســـێزدە گالیســـکەی گەورەی پڕ لە کەلوپەل، کاروانیان لەدوای ئەو بەســـتبوو. ٣٦٧ هەگبە و ســـاکی گەورەی پر لە کەلوپەل و ٣٢ دەرزەنی گەورەی پێڵاو، کڵاو، چاکەت، کتێب، فەخفوری، ئامێ و بووکەڵە و گەمە، بـازن، وێنەکـانی لەگەڵ مەزنـانی وڵاتە خـانەخوێکـان. چوارچێوەی وێنە و چـاویلکە، کـاتژمێر، دووربین، گڵۆپ، جگەرە و قەنـدەشـــەکر، زێڕ، ئەڵقە و ئەنگوســتیلە، ئەو مێدالیانەی لە لایەن ســەرۆکی وڵاتە خانەخوێکان وەک دیاری پێی درابوون. چادان و جزوی قاوە، دەنکی قاوە، کرێم و مەڵهەم بۆ ژنان، ئاوێنە و دەیان شتی جوان و نایاب و ردەواڵەی دیکە.
کاتێکیش کاروانەکەی بە بەردەم لادێ ڕوسییەکاندا تێدەپەڕی، خەڵک بە دوایدا ڕایاندەکرد و داوای پارەیان لێدەکرد. بۆ ئەوەی کەلوپەلەکانی سەلامەت دەربچن، دراوی ڕوسی بۆ هەڵدەدان. ئەو خەڵکەش نەیاندەزانی ئاخۆ باری ئەو هەموو گالیســکانە چییە، هەروەها خەیاڵیشــیان بۆ ئەوە نەدەچوو پاشــا لە یەکێک لە گالیســکەکان دانیشــتبێ، دەنا هەر بەو برە دراوە کەمە وازیان لێنەدەهێنا.
گومرگی ڕوســی مشــوری ئەوەی خواردبوو شــا زووتر بە بەلەمێکی هێزی دەریاوانی خۆیان بۆ نیشـــتمانەکەی خۆی بگەڕێتەوە. بەدوایدا کەلوپەلەکـانی بۆ ڕەوانە بکەن. کـاتێکیش پـاشـــا بینی چـاوچنۆکە بەدڕەفتارەکان بەدوای کەلوپەلەکانی غاردەدەن، ویستی شتومەکەکانیشی لەگەڵ خۆیدا بەهەمان بەلەم ببا.
ئەوەش ڕوون نەبوو ئـاخۆ بۆچی کـارمەنـدانی گومرگە خۆجێییەکە نەیـانـدەویســـت هـاوکـار بن. ئەوان هەر بە دەق و ڕێنمـایی دیکەوە

دەهاتنەوە لای پاشـــا بەوەی ڕێگە نادرێ کەلوپەلەکان بەهەمان بەلەم بگوازرێنەوە، بۆیە دەبێ بە شێوەیەکی دیکە باربکرێن و بگوازرێنەوە.
پاشـــا بە ڕێنوێنەکەی خۆی گوت: "ئێمە متمانە بە ئەوانە ناکەین. من لەچاوی ئەوان مەبەســـتێکی بەدفەڕانە دەبینم. نابێ ئێمە کەلوپەلەکانمان بەم جۆرە بێ مشوور لە دواوە بەجێبێڵین.
ڕێنوێنەکەش وەڵامی دایەوە: "کەلوپەلەکان بێ مشوورخۆر نین، گومرگی ڕوسی چاودێرییان دەکا و لێناگەڕێ دەستکاری بکرێن."
"ئاخر ڕوســـەکان زیاتر لە نیوەی ئازربایجانە خۆشـــەویســـتەکەمانیان لە باوکمان ســـتاند و هەرگیزیش نەیاندایەوە. خۆ ئەگەر بزانن چی لەناو ئەو هەگبە و ســـاکانەدا هەیە، ئەوا هەمووی لەدەســـت دەدەین، ئێمە هەرگیز لە شـــتەکانمان دوور ناکەوینەوە، ئێمە لە ڕوسـیا ناڕۆین مەگەر کەلوپەلەکانمان لەگەڵ خۆماندا نەبەین."
سەرۆکی گومرگیش نەیدەسەلماند، ویستی سەرەتا لەگەڵ بەرپرسەکەی خۆی لە باکۆ ڕاوێژ بکا. بە نابەدڵی پاشـــا بۆ شـــەوەکەی لەیەکێ لە مێوانخانەکان مایەوە. لەو شـــەوەشـــدا شـــتێک قەوما، بۆ پاشـــا لە داگیرکردنی ڕوســـیا بۆ ئازربایجان پۆلکتر بوو. بۆ بەیانییەکەی هەرگیز ئەوە بۆ پاشـا ڕوون نەبووە و ئاخۆ چۆن و کێ بەسـەر گالیسـکەکانیان دادا و تاڵانیان کردبوون.

مەیدان و کایەی گومرگەکە لەســـەر دەریای قەزوین خۆی لە بەندەرێکدا دەبینییەوە کە بازرگانانی وڵاتەکانی دوروبەر بەکاریان دەهێنا. ئەوان کاڵاکانی خۆیان بە بەلەمی کەچەکە[97] دەگەیاندنە بازاڕەکانیان. بۆیە هیچ پێویستیەکی وەها لە ئارادنە بوو تا کەلوپەکان بپارێزرێن.

[97] کەچەکە: شەقوشڕ.

پۆلیسی ڕوسی لەماوەی گەشتەکەی پاشادا، ئاسایشەکەیان دەپاراست و پاسەوانییان دەکرد، بەڵام ئەگەرێکی زۆر هەبوو پۆلیسی خۆجێی بەشێکی گەورەی کەلوپەلەکانیان بردبێ، وردیلەکانیشیان بۆ خەڵکی ئاسایی بەجێهێشتبێ تا تالانی بکەن. لەوە شەوەدا تەقەش کرا، لێ لەبەر با و دەنگی شەپۆلەکانی دەریا پاشا هەستی بە هیچ نەکردبوو.

بۆ ڕۆژی پاشتر کەس نەیدەوێرا هەواڵە کارەساتبارەکە بە پاشا ڕابگەیەنێ. کاتێکیش لە خەو بێدار نەکرایەوە و ناشتای بۆ نەهات. هەر خۆی بۆ هەواڵوباس مەلیچکی ناردە دەرەوە:

"بڕۆ بزانە ئەوانە لە کوێن؟"

مەلیچک، ئەوی لە میانەی گەشتەکە خەپەتر بووبوو، بە زەحمەتیەوە ڕێیدەکرد و چووە دەرەوەی شوێنی حەوانەوەکە و بە هەناسەبڕکێ گەڕایەوە: "هیچ کەسێک لێرە نەماوە. هەگبە و ساکەکانیش نەماون."

لەسەرەتاوە پاشا هیچی لێ تێنەگەیشت، لێ کاتێ لەسەر پێخەفەکەی هەڵسا، هاواری کرد: "ئەوە چیت گوت؟"

مەلیچک قسەکەی دووبارە کردەوە: "هەمووان ڕۆیشتوون. هەگبە و ساکەکانیش نەماون."

لە شوێنی حەوانەوەکە هیچ کەس نەدەبینرا، بەڵام بەندەرەکە جەنجاڵ بوو. ئەو گالیسکانەی دوێنێ ئێوارە بە باری تەواوەوە لەبەردەم گومرگەکەوە ڕاگیرابوون، ئێستا بەتاڵن و تێکیشکێنراون. هەگبەی دڕاو و دیاری شکاو لەو گۆڕە کەوتبوون و هەندێکیشیان بووبونە سوتماک.

پاشا بە شپرزەییەوە بانگی ڕاوێژکارەکانی کرد، بەڵام کەس بەپیر دەنگییەوە نەهات. ئینجا بانگی نۆکەرە تایبەتییەکەی خۆی کرد:

"مەشەدی! مەشەدی!"

ئەویش سەروسەکوتی[٩٨] وەدەرنەکەوت. وەک ئەوەی شتێکی لە قورگ گیر بووبێ، بانگی کرد: "مەلیچک."
مەلیچکیش بەهەڵەداوان هاتەوە لای پاشا و بە گریانەوە دەستی گرت.

پاشا دەبووایە شەوێکی دیکەش لەو شوێنە بمێنێتەوە تا بۆ بەیانییەکەی قسە لەگەڵ سەرۆکی پۆلیسی گومرگەکە بکا. کابراش بەیانییەکی زوو وەدەرکەوت. لە ناخەوە داوای لێبوردنی کرد و بەڵێنی دا ڕوسیا قەرەبووی پێویستیی شتەکان بکاتەوە و پارەکەی بۆ بژمێرێتەوە. پاشا نامەیەکی بۆ قڕاڵ نووسی و سکاڵای دۆخە ئازاربەخشەکەی لێکرد، کە لەسەر وڵاتەکەی ئەو پێیگەیشتووە و بەم تێبینییە کۆتایی بەنامەکەی هێنا: "تاقمێک لە چەتە و دز سێبەری ناشیرینی خۆیان خستە سەر یادەورییە شیرینەکانی قڕاڵی خاوەن پایە و خانەوادە خۆشەویستەکەی."

لەگەڵ ڕۆیشتنی پاشا لەوێ حەوت تۆپ تەقێنران. دەستەیەکیش لە پۆلیسەکان ئیکلامیان بۆ پاشا کێشا و تا سەر بەلەمەکە یاوەرییان کرد.
سەرۆکی گومرگی ڕوسیش گوتی: "ئێمە لێکۆڵینەوەیەکی ورد دەکەین و هەمووی ساغ دەکەینەوە و خاوەنشکۆ ئاگادار دەکەینەوە. هەگبە و ساکەکانی بۆ دەگەڕێتەوە." ئینجا پاشا بە نامرادی و خەمبار و بە دەستی بەتاڵەوە بەخۆی و بە مەلیچک سواری بەلەمێکی ڕوسی بوون.
گەشتەکەی پاشا لە دەریای قەزوینەوە بۆ تاران مایەی خەم و ژان بوو. لە بەشێکی زۆری ماوەی گەڕانەوەی نەخۆش کەوت. لە تارانیش یەکسەر لەناو جێگەدا کەوت. بە سەرۆکی نۆکەرانی گوت، بۆ ماوەی سێ ڕۆژ نایەوێ هیچ کەسێک ببینێ.

---

[٩٨] سەروسەکوت: سەروبیچم.

پاشـا تای هاتنێ و گەرووشـی زۆر ئازاری دەدا. ئەو ڕووداوەی سـەر بەندەرە ڕوسیەکە، خراپی بەسـەر هێنا، بەڵام گەشتە سەرنجڕاکیشەکەی زۆر لە گوڕوتینی بردبوو، شەکەتی کردبوو.
هەمیشـە ئەو کۆشـکەی خۆی بە بەهەشـتێکی سـەر زەوی دەچوواند، لێ ئێسـتا، کە ئەو هەموو کۆشـکانەی لە وڵاتە ڕۆژئاواییەکان بینین، ئیدی زانی سـەرۆکی وڵاتەکان چۆن دەژین، کۆشـکەکەی خۆی لە چاو هی ئەوان وەک هی سەدەکانی ناوەڕاست هاتە پێشچاو.
تەنانەت زاتی ئەوەشی نەمابوو خۆی نیشانی ژنانی حەرەمسەراکەی بدا، بەردەوام دەبووایە زەنگ بۆ سـەرۆکی نۆکەرانی لێبدا تا ئاگاداری بکاتەوە، کە نایەوێ هەمان پاسەوان و سوالکەر و بازاڕ و خەساوەکان ببینێ.
لە هۆڵی مینابەندەکە و لە ژووری نوسـتنیشـی هەر هەمان شـتە کۆنباوەکانی دەبینینەوە. دۆلاب، کورسـی، مێز، ئاوێنە پەیژە، پێڵاو و کڵاوەکان هەر هەمووشیان پەڕپووت بوو دیاربوون. ئیدی لێفەی بەسەر دەموچاودا دەدا و پێی باشـتر بوو بخەوێ و هەرگیز بێدارنەبێتەوە تا ئەو ژیانە پاشکەوتووە چیدی بەرۆکی پێ نەگرێتەوە.

بۆ ڕۆژی چوارەم، تاج سـولتان کوڕەکەی خۆی لەباوەش کرد و هاتە کۆشـک تا بەخێرهاتنەوەی پاشا بکا. ئەمەش تاکە ڕێگە بوو، پاشا بێدار بکرێتەوە و بگەڕێندرێتەوە سـەر ژیانی ئاسـاییانەی خۆی. لە کۆتاییدا پاشا ملی دا بیبینێ.
"ئای باوکە، چۆن لاواز بووی؟"
پاشـاش کچەکەی خۆی ماچ کرد و بە تاسـەوە سـەیری منداڵەکەی کرد، لەبن پەتۆ شیرڕەنگییەکەدا خەوی لێکەوتبوو.
پاشا بە نەرمییەکەوە گوتی: "گەورە بووە و گۆڕاوە."

"مەبەستت چییە؟ خۆم هیچ شتێکی وەهای لێ نابینم."
پاشا بە دەستی پەتۆکەی لەسەر سەری نەوەکەی لادا.
"باوکە بۆچی بێزار دیاری؟"
پاشا هەر یەکسەر باسی بەتاڵانبردنی کەلوپەلەکانی لای گومرگی ڕوسی بۆ کرد: "جلی زۆر جوانمان بۆ هێنابوون. کتێب و دەرزەنێک گەمەی منداڵانیشمان کڕیبوو، لێ ڕوسەکان هەموویان دزی.
هەستێکی وام هەیە بۆیە تاڵانیان کردین، چونکە ڕێگەم نەدا هەگبە و ساکەکانمان لەوێ جێبێڵین تا دواتر بۆمان بنێرنەوە. ملوانکەیەکی زێڕ مێدالیایەکمان بۆ منداڵەکە لە پاریس کڕیبوو. بۆ خۆشبەختی ئەو دوو یادگارییەم خستبووە نێو ئەو باولەی کە ڕۆژژمێرەکەم تێدا هەڵدەگرت. دیارە خوا نەیویستووە بەدەستی بەتاڵ بۆ لای تۆ و منداڵەکەت بگەڕێمەوە. تەماشاکە، فەرموو ئەوەتان."
بەدەم ئەم قسەیە ملوانکە زێرینە نازدارەکەی دەرهێنا و لە ملی کچەکەی کرد.
تاج سوڵتانیش گوتی: "باوکە، زۆر جوانە، زۆر نازەنینە." ئینجا دەستی باوکی گرت و ماچی کرد.
"مێدالیاکەش بۆ جێنشینەکەمانە، باش بۆی هەڵبگرە، بۆ ڕۆژانی دادێ، تا ببێتە یادەوەریی گەشتەکەمان بۆی."
لەوکاتەدا منداڵەکە چاوەکانی کردنەوە و لە پاشا نزبووەوە[99]. تاج سوڵتان بەرزی کردەوە و لە باوەشی باوکی دانا. پاشاش لە خۆشبەختیان شاگەشکە بوو: "ماشەڵڵا، ماشەڵڵا، تادێ هەر بە ئێمە دەچێ." منداڵەکەی ماچ کرد و بەرزی کردەوە. کاتێکیش زیاتر بەرزی کردەوە.
تاج بەپێکەنین بەڵام بە ترسەوە گوتی: "باوکە، وا مەکە. ئاگادار بە."

---

[99] لێ نزبوونەوە: لێڕامان، بە سەیری تەماشاکردن.

"مەترسە، ئاگامان لێیە، بێگومان ئاگامان لێیە." ئەمەی گوت و منداڵەکەی ئەوەندە بەرزکردەوە تا لە ترسا گریا.
"باوکە، بیدەوە من، دەی پێم بڵێ گەشتەکەت چۆن بوو؟"
"گەشتێک بوو لەڕادەبەر پڕ ئەزموون بوو، نازانین چۆن دەستی پێ بکەین، لەکوێوە بیگێڕینەوە. لە هەموو لایەکەوە وەک پاشایەکی ڕاستەقینە پێشوازیمان لێدەکرا. سەرۆک و مەزنی وڵاتانی ڕۆژئاوا هەمیشە وەها بیردەکەنەوە کە ئێمە لە ڕۆژگاری شکۆمەندیی دێرینی ئێرانیدا دەژین. پێمان سەیربوو، جیهان ئەوەندە زۆر لەبارەی ڕابردووی ئێمەوە بزانێ. ئێمە گەشتنامەمان نووسیوەتەوە، هێشتا وردەکاریی زۆرتریشی دەخەینەسەر. پاشان دەیخەینە بەردەستی ئێوە. تەنیا دوای مردنم، دەکرێ ناوەڕۆکی گەشتنامەکە ئاشکرا بکەی."
هەندێک شت هەیە تەنیا دەکرێ بۆ تۆی باس بکەین. ئەوانە شتی خۆش و پێکەنیناوین. هەر جارێک بیریان لێبکەینەوە، دەبێ سەرلەنوێ پێبکەنینەوە.
لە مۆسکۆ بانگهێشتی سەر خوانی شێوانی قڕاڵ کراین، شان بەشانی ئەو بەسەر سەکۆیەکە کەوتین. من لە دەستەڕاستی دەڕۆیشتم و شمشێرەکەشم بەکەلەکەمەوە بوو. هەستم کرد شتێک لەدەستم کەوتە سەر زەوی، ئەوەش پارچەیەکی شمشێرەکەم بوو، بەڵام زوو نەمزانی ئاخۆ چییە. لەپڕ نیگام پەڕییە سەر گەوهەرێکی کەسک لەسەر مافورەکە، تومەز یاقوتەکەی دەسکی شمشێرەکەم بوو. باشە دەبووایە چی بکەم؟ نووشتامەوە تا هەڵیبگرمەوە. قڕاڵ سەیرێکی کردم، لێ تێنەگەیشت ئاخۆ من چیدەکەم."
پاشا مروارییە کەسکەکەی لە بەرکی چاکەتەکەی دەرهێنا، دایە تاج سوڵتان و بە خەندەوە گوتی: "ڕوسەکان پێیان نەکرا ئەمەم لێ بستێنن."
"باوکە، نابێ لەو تاڵانکردنە بێدەنگ بیت."

"دەزانم، بەڵام ئەوانە دیارییەکان بوون، دیاری بۆ تۆ و بۆ ژنەکانی ئێمە بوون. خۆ خەڵک چاوەڕێی شتێک لە ئێمە دەکەن."

"بەڵێ، ئەوە دەزانم، بەڵام خۆ دەبێ لێشی تێبگەین. من زۆر مەراقم ئاخۆ لەگەشتەکەتدا چیت بینیوە، دەی هەموویم بۆ بگێڕەوە."

دیسان پاشا پێکەنیەوە: "ئەمەشیان هەر تەنیا بۆ تۆی باس دەکەین. بە شێوەیەکی ئاسایی، دوولینگەکەم[100] هەمیشە لەنێوەڕاستی توند دەکرا، بەڵام لە شانۆنامەیەکی هەنگاریدا هەر لێم دەهاتەخوار. شەویکیان بۆ کۆنسێرتێک بانگهێشت کرابووین. کاتێکیش ژنی پاشای هەنگاری پیلی ئێمەی توند گرت تا بمانگەیەنێتەوە شوێنی حەوانەوەمان، دوولینگەکەم دیسان لێهاتەخوار. ئێمەش هەوڵماندەدا بە ئانیشکمان توند بیگرینەوە و نەکەوێتە خوار، بەڵام پێم نەکرا. هەر بۆیە دەبێ ئەوە بێنیتە بەرچاو کە بۆچی بەرێگاوە چەند کیلۆیەکمان لێ کەم بۆتەوە." گەشتێکی وا دووررودرێژ، بێ پشوودان و بەو هەموو وروژانە چۆن بووە.

تاج سوڵتان دەستی خستە سەر دەمی بەڵکو پێکەنینەکەی بشارێتەوە.

"باوکە، دەکرێ بیهێنمە بەرچاوی خۆم، کەچی هێشتا هەر گەش و دیاری."

"لە بەرلین چووینە باخچەی ئاژەڵان. لەوێدا شێر و پڵنگ و مار و فیلیان هەبوون. زۆرمان پێ سەیر بوو. مەلیچک زۆری پێ کەیفخۆش بوو، نەیدەویست لەوێ بڕوا. پێشتر، کاتێ هێشتا گەنج بووین، لە جەنگەڵ تووشی شێر و پڵنگ دەهاتین، بەڵام خۆ هەنووکە لە هیچ کوێیەک نابینرێن. بیرمان لێکردۆتەوە، ئێمەش لە تاران باخچەیەکی ئاژەڵان دروست بکەین. دەکرێ یەکێک بۆ کوڕەکەت دروست بکەین. بۆ ئەو زۆر باش دەبێ لە نزیکەوە ئاژەڵەکان ببینێ. لەوانەیە هێشتا شێر و مار و

---

[100] دوولینگە: شلوار، پانتۆل.

پڵنگ لە وڵاتەکەمان بدۆزینەوە. دەکرێ مەیمون و فیلیش لە هیندستانەوە بهێنین."

"باوکە، ئەرێ پێم ناڵێی پاریس چۆن بوو، ئایا بە فرەنسی لەگەڵ خەڵکی سەر جادە ئاخاوتی؟"

"بە دڵنیاییەوە، بەڵام کیژم، خۆ خەڵکی سەر جادە بە شێوەیەکی دیکە لەوەی ئێمە قسە دەکەن. بە گوێرەی مەزندەمان، ئێمە لە پاریسییەکان باشتر فرەنسی قسە دەکەین. ئەوان بە دروستی دەدوێن، بەڵام جۆرە فرەنسییەکی تێکشکاوە. ئێمە هەمووشتمان نووسیوەتەوە، شتی زۆر سەرنجڕاکێشمان لە پاریس بینی. ڕووباری سێن وەک مار بەنێو شاردا دەکشێ و لە هەردوو دیوی ڕۆخەکەی ڕێگەیان لێداوە. شەوێکیان لەوێ پیاسەمان دەکرد، ڕوبار و ڕێگاکە و پردەکان بە شێوەیەکی ناوازە بە گڵۆپی کارەبایی ڕووناک کرابوونەوە. هەروەک ئەوە وابوو بەنێو حەکایەتێکی ئەفسووناویدا ڕێبکەین. مرواریییەکانی چاکەتەکەم و ئەڵقە و ئەنگوستیلەی دەستم بە شێوەیەکی جادوویی دەبریقانەوە، سێبەرەکەشمان شکۆدارانە بەدواماندا دەهات

کاتێکیش تاج سوڵتان ڕۆیشتەوە ماڵی خۆی، پاشا بانگی مستەوفی ئەلمەمالیکی سەروەزیری کرد، ئەویش دەستبەجێ گەیشت.

وەزیر بە تاسەوە پرسی: "ئەرێ پاشا گەشتەکەی پێ چۆن بوو؟"

پاشاش سوپاسی نەخشە نایابەکەی کرد کە بۆ گەشتەکەی دایڕشتبوو.

"لە میانەی گەشتەکەماندا جار لەسەر جار تێبینی ئەوەمان کرد، وەزیرەکەمان لە پێناو ئێمەدا ئەرکی زۆر کێشاوە و ماندوو بووە. ئێمە یادگارێکی نایابمان بۆ هێنا، لێ بەداخەوە لە بەندەرە ڕوسییەکە لەدەستمان دا. ئەنجامی گەشتە درێژەکەمان لەناو جانتاکەماندا بوو، ئێستاش جانتا و ساکەکان ڕۆیشتوون، وەک ئەوە وایە گەشتەکە لەپێناو هیچ بووبێ."

"بەداخەوە بۆ ئەو ڕووداوە نەخوازراوە، بەڵام خۆ گەشـتەکە واتای زۆر قووڵتری لە دیارییەکان هەبوو."

"هەر بەڕاستیش سەردانی زۆر کارخانە و پڕۆژەی تەلارسازی و مۆزە و پێشـانگای کشـتوکاڵیمان کرد. ئێسـتا ئێمە نەهاتووینەتە سـەر خۆ، هەسـت ناکەم باش بم، بەڵام لە ماوەیەکی کورتدا لە گەڵ دەسـتەی حکومەت قسە لەسەر ئەوەی لەوێ بینیم دەکەم."

وەزیر خوازیاربوو هەموو شتێکی لەسەر گەشتەکەی بزانێ، بەڵام پاشا هەر بەوەندە براندیەوە کە سـەردانی کارخانەکانی کردووە و قسـەی لەگەڵ بەلێندەر و بازرگانە گەورەکاندا کردووە: "لە ئاڵمان سـەردانی کرووپەKrupp، ئەو کارخانەیەی ئاسـن و چەکی لێ بەرهەم دەهێنرێ کرد. کـارگەکە زۆر کـاری تێکردم. بەڕێوەبەری کـارگەکە تۆپی تازەدروسـتکراوی نیشـاندام. ئێمە باوەڕمان بە چاوی خۆمان نەدەکرد! من درێژیی لوولەی تۆپێکم بە پێیەکانم پێوانەکرد، تۆپەکە بیستویەک پێ بوو. نەوجەوانێکی چواردەسـاڵی بە ئاسـانی دەیتوانی بە سـکەخشـکێ بەنێو لوولەکەیدا بڕوا. ئێمە ڕیزێک لەو تۆپانە و ژمارەیەک لە تفەنگمان بەڕادان دان. لە ڕوسـیا، لە هەنگاریا، لە ئەمسـتردام، لە بەلژیک و فەڕەنگستانیشدا چاومان بە کارخانەی دروستکردی پێڵاو، فەخفوری و توتن و کاتژمێر و ڕسـتنوچنین کەوت و زۆر گرێبەسـتمان لەگەڵدا واژۆکردن و بەهۆیەوە نوێنەرکانیان بێنە تاران و تا زیاتر لەو بارەیەوە لەگەڵ ئێمە بدوێن."

وەزیر پێیوابوو جارێ کاتی ئەوە نییە ڕەخنە لە گرێبەسـتەکان بگرێ، ئاخر تێبینیی ئەوەی کرد، پاشـا پێویسـتە زۆر وریا بێ: "هەسـت بە خۆشبەختی دەکەم کە پاشا لە گەشتەکەیدا شتی سەرنجڕاکێشی بینوە و بە دڵی بووە، بەڵام بۆ وڵات وەها باشـترە لە کابینەی حکومەت بە شێوەیەکی گردەبڕانە چاو لەو گرێبەستانە بکا و تاوتوییان بکا."

"زۆر باشە، ئێمەش نەخشەی نوێمان هەیە، دواتر باسیان لێوە دەکەین."
ئینجا پاشا هەڵستا، هێشتا شتێک هەبوو پاشا نەیدەویست وەزیر پێی بزانێ. وەزیر تا لای دەرکە بەدوای پاشادا ڕۆیشت.
"لە بەرلین شتێکمان بینی، بەدڵمان نەبوو. ویستمان سەرنجەکەمان بە بەرپرسەکان بڵێین، بەڵام وەهاشمان نەکرد."
"خاوەنشکۆ، چی بوو؟"
"لە بەرلین نهۆمی میوانخانەیەک بۆ ئێمە ڕێکخرابوو. شوێنەکە زۆر باش بوو، ئێمە لێی ڕازی بووین. لێ بە درەنگانی شەو کاتێ ویستمان پشوو بدەین و پاڵ بکەوین، گوێمان لە دەنگەدەنگی تاقمە پیاوێکی بەڕەڵا بوو. گومانمان بۆ ئەوە چوو ئەوان زانیبێتیان ئێمە شەو لەوێ بەسەردەبەین. ئەوان وەک کەر دەیانزەڕاند، وەک مانگا دەیانبۆڕاند و وەک سەگیش دەیانحەپاند. ویستمان پەنجەرەکەمان بکەینەوە، بانگیان بکەین و بێدەنگیان بکەین، لێ وەهامان نەکرد. سەرمان خستە بن سەرین و لێفە تا گوێمان لە هەراوزەناکەیان نەبێ. پۆلیسیش نەهات چارەیان بکا."
"دەترسم پیاوەکان بەدمەست بووبن. خەڵک لە بەرلین زۆر دەخواتەوە. پۆلیس لە وڵاتە خۆرئاواییەکاندا لەچاو وڵاتی ئێمەدا دەسەڵاتیان کەمترە. خاوەنشکۆ ڕەفتارێکی باشی نواندووە. گەشتی وەها لایەنی نەرێنیشی تێدەکەوێ. لە هەمووشی گرنگتر ئەوەیە، پاشامان بە تەندروستیی باش گەڕاوەتەوە، ئیدی شانشینەکەمان دەکرێ سوود لە ئەزموونەکەی ئەوێ وەربگرێ."
کاتێکیش وەزیر لەوێ ڕۆیشت، پاشا گەڕایەوە ژووری کاری خۆی، دەرکەی لەسەر خۆی داخست و سەری بەسەر ڕۆژژمێرەکەدا گرت. تا درەنگانێکی شەو هەر لەوێ مایەوە و دەستیشی بۆ نانی شێوان نەبرد. پاشا دەینووسی، لاپەڕەکانی هەڵدەدایەوە، دەیخوێندەوە جارێکی دیکە بەسەریدا دەچووەوە و دەیخوێندەوە.

"ئەمڕۆ ئێمە لە گۆڕەپانی کرملین قەدەممان لێدا، هەر بەڕاستی کۆشکێکی گەورەی دەروازە پتەوە. لەوێ جۆرە پرتەقاڵێکمان خوارد ناوەکەی سوور بوو، شتێکی بەتام بوو.

ژنەکەی قڕاڵ پیلی ئێمەی گرت، قڕاڵیش قۆڵی ژنێکی گەنجی توند گرتبوو، ناوەکەیم نایەتەوە بیر. ئێمە پێمان نایە ژوورێکی گەورەوە، لەو قاوشە گەورەیەدا سەما دەکرا و ناوبەناویش ئاهەنگی دەمامکداری تێدا دەکرا. شتێکی وەها لەوانەیە بە دڵی ژنەکانی ئێمەش بێ.

لەکاتی نانی شێواندا ژنەکەی قڕاڵ لە تەنیشت منەوە دانیشت، هەرچی ژنە جوانەکەش بوو لە بەرانبەرمان جێی گرتبوو. ژنێکی کەژەمان بینی، ئێمە حەزمان لێبوو لەگەڵ ژنەکە بدوێین، بەڵام ژنەکەی قڕاڵ هەموو شەوەکە هەر دەیچرپاندە بن گوێم و بواری پێنەدام، دەمی بۆگەن کردبوو. خوا لەپای ئەوە هەر سزامان دەدا."

پاشا بە خەندەوە ئەو نووسینەی خۆی دەخوێندەوە. بیری کەوتەوە لە پاریس دیمەنێکی زۆر جوانی بینیبوو، بەڵام بیری چووبوو تۆماری بکا، ئێدی ئێستا ئەویشی بۆ زیاد کرد: "لە پاریس لە ئاوێنەی گالیسکەکەماندا ژنێکی نازدارمان بینی. وەک ئەوە وابوو وێنەکە لە چوارچێوەیەک گیرابێ، ئاخر هیچ ژنێک بەقەد ئەو جوان نەبوو. گالیسکەکەش درێژەی بە ڕێڕۆیشتنەکەی خۆی دا، ژنەش لە ئاوێنەکەوە ون بوو. ئێمە ئامادەبووین ئەو شۆخە لەبەر زێڕ هەڵبکێشین و بیکڕین، بەڵام خۆ پاشاش سنووری خۆی هەیە."

درەنگانێکی شەو بوو، جاران لەو کاتانەدا لەسەر پێخەفەکەی کشابوو کتێبی دەخوێندەوە، بەڵام خۆ نەیدەتوانی دەست لە نووسینەکەی هەڵگرێ. پەڕەکانی گەشتنامەکەی هەڵدایەوە، گەیشتە سەر ئەو بەندەی لەبارەی سەردانەکەی بۆ هۆڵەندای نووسیبوو. کاتێک خوێندیەوە خەریکبوو دڵی لە شەوقی غەریبیکردن هەڵدەفڕی، لەوێدا وەهای

خوێندەوە: "کاتێ ئێمە بە قیتار گەیشتینە وێستگەی ئەمستردام، سەرۆکی شـــارەوانی و یەک دوو ژەنەڕاڵ و ســـەرۆکی پۆلیســـی شـــارەکە لە پێشـوازیدا وەسـتابوون. کاتێکیش لە قیتارەکە دابەزین، موزیکژەنەکانیش وەهایان موزیک دەژەند گوێیان کەڕ دەکرد، هەر یەکسەر ئەو هەستەمان بۆ هات، ئێمە لەو وڵاتە بەگەرمییەوە بەخێرهێنراوین.

ئەمسـتردام شـارێکی جوانە، شـەقامەکانی پاک و خاوێنن، خانووەکانی وەک قووتوی کێک وان و پاڵیان بەیەکدا داوە، شتێکی وەهات بە مێشکدا دێ، شارەکە لە لایەن منداڵانەوە دروستکرابێ. پاشای هۆڵەندا نەخۆشە، کیژۆڵەیەکی هەیە، کاتێ مرد جێگەی ئەو لەســـەر تەخت دەگرێتەوە. خۆ ئەگەر ئەو ئیشـــە لای ئێمەش ڕێی تێچووبایە، ئێمەش تاج ســـوڵتانمان وەک جێنشین دەناساند.

دوای وێســـتگەی قیتار بە گالیســـکە بەنێو شـاردا ڕۆیشـتین، خەڵکێکی زۆریش لەســـەر شـــەقام وەســـتابوون تا کەژاوەی ئێمە ببینن. ئێمە زۆر ژنی جوانمان بینین، پێموایە ئەم وڵاتە هیچ ژنێکی ناشیرینی لێ نییە.

خەڵکەکەی پێشـــتر هەرگیز ئێرانیان نەبینیبوو، چ جای پاشـــای ئێران. ئەوان دەسـتیان بۆ ئێمە ڕادەوەشـاند و هەندێک لە ژنانیش بەدەسـتیان ماچیان بۆ دەهاوێشـتین. هەرچەندە شـتەکە هەندێک هەراسـانیش بوو، بەڵام خۆشیمان لێی هات.

بەشـــەویش لە مێوانخانەیەکی زۆر نایابی ســـەر کەناڵێکی ئاو ماینەوە، زۆر خاوێنوبژوون بوو، بۆ خەوتنیشـــمان زۆر ئاســـوودە بوو. ئەوان خەڵکێکی شـارسـتانن، ئەو هۆڵەندییانە هیچ کامێکیان بە شـەو وەک کەر نەدەزەڕی.

ئێمە دوو هەفتە لەو وڵاتە ماینەوە، زۆر شـــتمان بینی، ســـەردانی زۆر کارخانەمان کرد و لەگەڵ زۆر لە خاوەن کار و بازرگانان قسەمان کرد، ئەوان وەک دوکاندارانی بازاڕی وڵاتەکەمان ڕووقایم و زبر نین.

بەلام لە لاهای، لە شاری دەنهاخدا مەرگمان بە چاوی خۆمان بینی.
ئێمە چووینە شارەکە تا سەردانی پەرلەمانەکەیان بکەین و سەروەزیرەکەیان ببینین. لەوێش خەڵکەکە بە هاتنمان زۆر شادمان بوون و ژنەکانیشیان بە دیدارمان دڵخۆش بوون. کاتێک ئێمەیان بینی، دروشمیان کێشا، چەپڵەیان لێدا. ئێمەش دەستمان بۆ ڕاوەشاندن و هەندێک بۆیان نوشتاینەوە.
ئەسپە بەستەزمانەکان لەبەر ئاپۆرای خەڵکەکە ترسان و شڵەژان. لە هیکەوە ئەسپەکان شێت بوون. گالیسکەوانەکە نەیتوانی جڵەویان بکا. ژنان و منداڵانیاش لە قیژە و هاواریان داو ئێمەش لەو گۆڕە دەستەوەستان لەنێو گالیسکەکەدا ماینەوە. ئەسپەکان خێرا بەسەر شۆستەکان کەوتن و لەو چیمەنە کەوتنە غار. گالیسکەکەمان بەر دار و شۆستەکە کەوت. ڕوخساری تۆقاوم بینین، هاتوهاوارەکانیش ئەسپەکانی ماخۆلانتر دەکرد. پێمان وابوو ئەمە کۆتاییمانە. گالیسکەکەمان بەر دارتیلێکی کارەبا کەوت و تییدا عاسێ بوو. پاسەوانەکانیش بە پرتاو خۆیان گەیاندینێ و بەهانامانەوە هاتن. خەڵکەکە بە حەپەساوییەوە دەیڕوانی، لێ ئێمە پشتمان ڕاستکردەوە و دەستمان بۆ ڕاوەشاندن. بۆ ساتێک دنیا کڕ و بێدەنگ. پاشان خەڵکەکە بە خۆشییەوە تەقینەوە و هاواریان کرد: هەر بژی پاشا.
کە ئەمەمان بینی فرمێسک لە چاوماندا قەتیس ما. هەر بەڕاستی خەڵکێکی باشن."
بە خەندەیەکەوە پاشا ڕۆژژمێرەکەی داخستەوە.

بۆ ڕۆژی پاشتر و بۆ ماوەیەکی درێژتر هەر لە نێو جێگەیدا مایەوە، بەڵام خۆ هەر دەبووایە لە کۆتاییدا بەدوای سەرەداوەکانی ژیانیدا بڕوا

و هەڵیوێزنێتەوە. خۆی ئەمە ژیانی ئەو بوو، وڵاتی ئەو وەها بوو، ئەویش پاشایان بوو، ئەو کەسە بوو دەبووایە ڕابەڕایەتیان بکا.
پاشا لەخەو هەڵسا، بەرچایی خوارد و بانگی عەینولدەولەشی کرد. زاواکەی لە تاج سوڵتانی بیستبوو، کە پاشا لە گەڕانەوەی گەشتەکەیدا کەساس بووە. ئەو پێیوابوو ئەو ڕاپۆرتە وردەکارە لەبارەی گرتنی سەرانی گروپی بەرگری و نارازی دڵخۆشی دەکا.
"بەڵام خۆ نەتتوانیوە مەزنەکەیان بگری!"
"بەگوێرەی زانیارییەکانی من، مەترسیدارترین پیاوی گرووپەکەمان دەستگیرکردووە."
"کامە پیاو؟"
"میرزا ڕەزا کرمانی."

لەسەر پێداگرتنی عەینولدەولەدا، پاشا بۆ ڕۆژی پاشتر سەرێکی زیندانە بەدناوەکەی دەرەوەی شاری تارانی دا.
پاسەوانەکان پاڵیان بە زیندانییەکانەوە نا ئەوانەی دەست و پێیان بە زنجیر بەسترابوونەوە تا بیانهێننە حەوشەی زیندانەکەوە. پیاوەکەش هەردوو دەستی بە چاوەکانییەوە گرتبوو، تا لە دژی تیشکی خۆرەتاوی ڕاستەوخۆ بیانپارێزێ. عەینولدەولە چووە لای زیندانییەکە، دەستی دایە زنجیرەکەی و بانگی کرد: "دەی کڕنووش بۆ پاشا بەرە."
زیندانییەکەش ڕەتیکردەوە وەها بکا. عەینولدەولە قۆنداغە تفەنگێکی سرەواندە شانەکانی، بە جۆرێک زیندانییەکە لەبەردەم شادا کەوتە سەر زەوی.
عەینولدەولە گوتی: "ئەمە میرزا ڕەزا کرمانییە!"

پاشا بە سەری چەکمە بۆرەکەی لەسەر سەری میرزا ڕەزای دا و زیاتر بە خاکییەوە گیرساند، بە سووکایەتیپێکردنەوە پێیگوت: "ئایا ئەو پیاوۆکە[١٠١] دژوارە؟"

میرزا ڕەزا پیاوۆکە نەبوو، بەڵکو ئەو لە زیندانە تاریک و شێدارەکەی بەهۆی نەبوونی خۆر و کەم خۆراکییەوە لاواز بووبوو.

عەینولدەولە وەهای لە پاشا ڕەچاودەکرد پێی بڵێ: دەی لە قەنارەی بدەن."

کەچی پاشا ڕووی خۆی وەرسووڕاند و دوورتر ڕۆیشت.

لەوانەیە لەبەر گەشتەکەی بووبێ، هەروا نەیویستبێ لە گۆترە کەسێک لە سێدارە بدا. لەوانەشە ویستبێتی لە شانوشەوکەتی عەینولدەولە کەم بکاتەوە، ئاخر ئەو نەیتوانیبوو جەمال خان دەستگیر بکا.

دەکرێ چارەنووس شتێکی دیکەی لە هەنیەی میرزا ڕەزا نووسیبێ.

---

[١٠١] ڕۆماننووس شێوازی بچووکرندوەی بەکارهێناوە، کە لە کوردیشدا پیاوۆکەی بەرانبەر دێ.

٥٤

کێبڵەسکالا

عەینولدەولە لە دوای شـــەڕ و پێکدادانی حوجرەکەی پشـــت مزگەوتی گەورەی شار، هەموو دەروازەکانی تارانی خستە ژێر چاودێرییەکی توند تا ڕێگە لە هەڵاتنی جەمال خان بگرێ لەوەی لە شار بچێتەدەر. فەرمانی بە پشکنینی هەموو ئەو ماڵانە دەرکرد، ئەوانەی گومانی ئەوەیان لێدەکرا جەمال خان خۆی تێدا شـــاردبێتەوە. لێ ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی هەڵاوێرد کرا. جەمال خانیش ڕێک لەوێ خۆی حەشاردابوو.

ئەو شـــەوەی گوللە بە پێی چەپەی جەمال خان کەوت و بریندار بوو، بە هەموو هێزی تێدامابوو توانی خۆی بگەیەنێتە ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی. یەک دوو مانگی یەکەم تا بەخۆی هاتەوە و زامەکەی تیمار کرا و وای لێهات بەپێی خۆی بڕوا لە ماڵی ئایەتوڵڵادا مایەوە. لەو ماوەیەشدا ڕیشی هێشتەوە و بە مۆڵەتی لە ئایەتوڵڵا وەرگرت تا بەرگی ئاخوندێک بپۆشێ

و میزەرێک لەســــەر بنێ ناوی ئاخوندێک بۆ ژیانی ڕۆژانەی خۆی بەکاربهێنێ.
جەمال خان تێکۆشـــا تەباتەبائی بهێنێتە ســەر ئەو ڕایە، کە پێویســـتە دەســـەڵاتەکانی پاشـــا ســـنووردار بکرێ و *مەجلیس* (پەرلەمان) و *عەدالەتخانە*[١٠٢] (دادگا) بۆ وڵات پێویستن و دەبێ دابمەزرێن.
جەمال خان لەســەر ئەو ڕێگەیە بەردەوام بوو، تا هاوڕێکانی کۆبکاتەوە، بەڵام خۆ ئەم کارە شتێکی ئاسان نەبوو.

پاشــا هەســتیکرد دەبێ لەمەوپاش لێبڕاوتر بێ و بەردەوامیش بیرۆکەی نوێی بۆ دەهاتن. ئەو گەشــــتەکەی لێ خۆش هاتبوو، بەڵام لە جارانیش پتر لەو ڕایەدا بوو، ئەو گۆڕانکارییانەی وڵاتانی ڕۆژئاوا هی ئەوە نین لە وڵاتەکەی ئەو پیـادەبکرێن. ئەو لە کۆبوونەوەیەکـدا ئەم بیرۆکەیەی ئـاشــــکرا کرد و گوتی: "نـاکرێ ئێمە ئەو شــیوازە ژیـانەی لەوێ پەیڕەودەکرێ بیهێنینە ئێرە، بەڵام دەکرێ داوایـان لێبکەین پرد و نەخۆشـخانەمان بۆ دروسـت بکەن. ئێمە تۆپی وەهامان بینین دە جاران لە ئەوانەی ڕوسـی بەهێزتر بوون. ئێمە پێویســتمان بەو شــتانە هەیە. ئاڵمانەکان تفەنگیان بەدیاری پێبەخشــــیوین. من لەگەڵ ئەواندا کەوتمە گفتوگۆ، ئەوان دەتوانن بە شــــێوەیەکی تایبەت بۆ ســـوپاکەمان هەمان تفەنگمان بۆ بەرهەم بهێنن. گۆڕانکارییەکانی دیکە چارەنووســـاز نین. بەتایبەتیش شێوازی ژیانی ئەوان پێویست نییە لێرە پەیڕەوی لێبکەین."

پاشـا لە کۆشـکە تایبەتییەکەی خۆیدا بە پێچەوانەی ئەو شـتانە، ویسـتی چەند گۆڕانکارییەک بکا. مەزنی هەموو وڵاتان کابینیەکی تێلێگرافیان لە

[١٠٢] ڕۆمانووس هەر دوو وشـــە فارســـییەکەی مەجلیس و عەدالەتخانە بە ڕێنووسی هۆڵەندی بەکارهێناون، منیش نەمویست بیانگۆڕم. وەرگێر

کۆشکەکەی خۆیان دانابوو. لە ئینگلستان ئەوەی هێنابووە بەرباس ئاخۆ دەتوانرێ شـــتێکی وەهاش لە تاراندا جێبەجێبکرێ. ئەم کارەش زۆر خێراتر لەوەی پاشا چاوەڕێی دەکرد، جێبەجێ بوو.
پاش شـەش مانگ لە گەڕانەوەی پاشا لە گەشـتەکەی، سـێر جێمس مۆر، ئەندازیارێکی لاوی ئینگلیز ڕایگەیاند ئامادەیە کابینەیەکی تێلێگراف لە کۆشک دابمەزرێنێ، تا بەهۆیەوە پاشا بتوانێ پەیامە تێلێگرافەکانی خۆی بنێرێ و وەربگرێ.
ئەندازیارەکە نامەیەکی پێبوو، تێیدا هاتبوو ئینگلسـتان ئامێری تایبەتی بە تێلێگراف وەک یادگارییەک بۆ پاشـــا دابین دەکا. دیارییەکەش لەبەر گەورەیی پارچە پارچە لە باولی گەورەدا هێنرانە کۆشک. ئەندازیارەکەش سـەری سـندوقە کانزایی و تەختەکەی هەڵدانەوە تا ئامێری تێلێگرافەکە ڕەنگزێڕینەکەی هێنایەدەر و لەبەر هەتاویشدا دەبریسکایەوە.
پاشـــان دوو دارتێلی لە کۆشـــکەکە بۆ چەقاندن و بە شـــێوەی ئێرانی ڕازاندنیەوە. کێبڵەکەشـــی لە دارتێلێکەوە بۆ ئەوی دیکە ڕاچاند. کاتێکیش هەموو شـتێک ئامادەکرا، کابینەیەک لە ژوورێکی لاچەپی تەنیشـت هۆڵی میناباندەکە ساز کرا.
پاشـــا بە یارمەتیی تێلێگرافوانێکی بریتانی پەیامێکی کاتیی بۆ باڵوێزی ئێران لە لەندەن نارد. پاشـــا لە پایتەختی ئینگلیســـتانەوە شـــیعرێکی لە ڕۆژنامەیەکی بریتانی خوێندبووەوە، ئەو شـــتەی پێ زۆر ناوازە بوو کە مرۆ بەم شـێوە بە شـیعر ئاشـنا ببێ. ئیدی پاشـا داوای لە تێلێگرافوانەکە کرد شـیعرێکی ئەو بە تێلێگراف بۆ باڵوێزی ئێرانی لە لەندەن بنێرێ بەم شێوەیەی خوارەوە:

هەروەک چۆن مانگ زەریای خەمبار جێدێڵێ
عەشقەکەم منی لە بارێکی کەساسدا هێشتەوە
تەنیا یەک جیاوازی هەیە- عەشق هیچ شوێنەوارێک جێناهێڵێ

مانگ هەر وێنەکەی خۆی لە دوای خۆی جێدەمێنێ

باڵوێزیش بەم بروووسکەیە وەڵامی دایەوە: "ئەمە شاکار بوو. ئەگەر خاوەنشکۆ ڕێگە بدا، شیعرەکە بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەردەگێڕین، چونکە لێرە لە لەندەن بۆ کاروباری پەیوەندیەکانمان بەکەڵکمان دێ."
پاشاش بە کەیفسازییەوە دەستبەجێ وەڵامی دایەوە: "ئێمەش ڕێگەمان پێدای!"

ئێستا پاشا پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە شارە گەورەکانەوە هەبوو، ڕۆژانە تێلێگرافی بۆ ئیسفەهان، شیراز، مەشهەد و بەندەرعەباس دەنارد پرسیاری ڕەوشی ئەوێی لێدەکردن.
ئەو هەستی کرد ئێستا باشتر کۆنترۆڵی وڵاتەکەی پێدەکرێ، ئاخر ڕۆژانە نامە و پەیامی لە کارمەندە خۆجێییەکان پێدەگەیشت و ئەویش بە سەرنجەوە هەموویانی دەخوێندنەوە.
تا دەهات ئەو نامانەی بۆ دەهات کە ناوی لێنابوون کێبڵەسکاڵا. دوکاندارەکان تێلێگراف لەسەر تێلێگرافیان بۆ پاشا دەنارد و گلەیی و گازندەی خۆیان لەدەست دەسەڵاتدارە خۆجێییەکان دەکرد کە بەردەوام سەرانەیان لێ دەسەندن. لە ڕێی ئەو تێلێگرافانەوە لە پاشا دەپاڕانەوە بەڵکو سنوورێک بۆ ئەو نادادییانە دابنێ.
هەروەها سکاڵای لەو ماڵبات و خانەوادانەش پێدەگەیشت کە یاساوڵەکان بە زۆرەملێ و بێ ڕەزامەندیی دایبابیان کچەکانیان ڕاپێچی حەرەمسەرای خۆیان دەکردن.
ڕۆژانە بە سەدان لەو کێبڵەسکاڵایانە دەگەیشتن. پاشاش بە جدییەوە لە هەموویان ڕادەما. ئەو هەستێکی خۆشی هەبوو، ئاخر هەنووکە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ڕەعیەت و مسکێنەکانی خۆیدا

پەیداکردووە. دەمودەستیش وەڵامی داواکارییەکان دەدرانەوە. کورتەپەیامی توندی بۆ کاربەدەستە خۆجێییەکان دەنارد و یارمەتیی کوێرەوەریی ماڵباتەکانی دەدا: "ئەو کچە ئازاد بکە، دەنا هەر خۆمان دەزانین چیت بەسەر دێنین!"
هەموو ڕۆژێک، بەیانیان سەرلەزوو دوای ئەوەی تازە لە خەو هەڵدەستا دەچووە لای کابینەی تێلێگرافەکە ئاخۆ نامە و پەیامی نوێ هاتوون. هەر زوو کاتێ لەخەو ڕادەبوو، دەموچاوی خۆی دەشوشت، جلەکانی خۆی لەبەر دەکردن و لەگەڵ بەرچاییەکەیدا سەری بەسەر بارستایی ئەو نامە و پەیامە تێلێگرافییانەدا دەگرت و بە تاسەوە دەیخوێندنەوە.
هەندێ جاریش لەپڕ بێ ئەوەی چوونەکەی ڕابگەیەنێ بەسەر شارێکیدا دەدا تا لێبپێچێتەوە ئاخۆ فەرمان و ڕێنماییەکانی وەک خۆی جێبەجێکراون یان نا. ئەم کارەی لێخۆش هاتبوو، چێژی لەو فەرمانە دادپەروەییانە دەبینی کە دەریدەکردن.
لەم دواییانەدا یەک دوو سکالای کێبلییانەی لە بازاڕەکەی تاران پێگەیشت. دەستەیەک لە دوکاندارەکان دادوبێدادیان بوو لەدەست مەلیچک، کە بەردەوام دەچووە بازاڕ و هەراسانی دەکردن. پاشا بەمە زۆر پێکەنی، ئاخر ناوی مەلیچکیش لەنێو پەیامی تێلەگرافەکاندا هاتبوو. ئینجا تێلێگرافەکەی نیشانی مەلیچک دا و بە پێکەنینەوە پێیگوت: "مەلیچک، تۆش بوویتە شتێکی گرنگ، ناوت بەنێو کێبڵەکاندا هاتوە."

هەواڵی ئەوەی پاشا لە ڕێی پەیامی تێلێگرافەوە لە سکاڵای ڕەعیەتەکەی دەپێچێتەوە، خێرا وەک برووسکە بە نێو سەرتاپای وڵاتدا بڵاوبووەوە. ئیدی گوندنشینان بە پشتی کەر ڕێگایەکی زۆر دووورودرێژیان دەبڕی تا خۆیان بگەیەننە شارە گەورەکان و لەوێوە خۆیان بگەیەننە

نووسـینگەکانی تێلێگراف. هەندێجار چەندین شـەو ڕۆژیان پێدەچوو تا دەگەیشتنە ئەوێ تا سکالاکەیان بۆ پاشا بەرز بکەنەوە.
لەبەر ئەوەی ئامێرەکەی پاشـا لە توانایدا نەبوو ئەو برە زۆرەی نامە و پەیـامـانە وەربگرێ و بنێرێتەوە، بۆیە هەنـدێکیـان بۆ نووسـینگەی سەرەکیی تاران دەنێردران. کارمەندانی نووسینگەکەی تارانیش هەموو سکالاکانیان دەخستنە نێو کیسێک و ئیدی هەموو بەیانیان بۆ کۆشکیان بەڕێدەکردن.

بەرە بەرە ئەم هەوڵە بێوچانە پاشـای شـەکەت و هیلاک کرد. ئیدی بووبووە بارگرانییەکی تاقەتپڕوکێن. پاشـا نەیدەزانی ئاخۆ چی لەو هەموو سـکالایانە بکا. ئەوانەی دەچەوسـێندرانەوە، ئەوانەی نەخۆش دەکەوتن، ئەوانەی خەرمانەی کردوکۆیان لەدەسـتدابوو، ئەوانەی تالان کرابوون، ئەو ژنانەی مێردەکانیان لەمێژ بوو لە زینداندا بوون، ئەو کەسانەی چیدی هەستیان نەدەکرد ژینگەکەیان سەلامەتە، نەخۆشەکان، نابینا، کەڕە و کەمئەندامان هەر هەموویان داوایان دەکرد دەسـتی یارمەتییان بۆ درێژبکرێ.
پاشا لەو هەموو کوێرەوەرییەی لە وڵاتەکەیدا هەبوو، ترسا. ئاخر ئەوەی لە توانایدا هەبوو کردی، لێ ئەوەی بینی ئەمە یارمەتیی هەمووان نادا. و بەهێواشی ئەو تاسە و پەرۆشییەی جارانی لەدەست دا، ئیدی نامەکانی نەدەخوێندنەوە، بارستەی سکالاکان لە گۆشـەیەکی ژووری کارکردنیدا لەسـەر یەک بێ ئاوڕ لێدانەوە کەڵەکە بووبوون، دواجار تێلێگرافوانەکەی ناردەوە ماڵێ و قفڵێکی گەورەشی لە دەرکەی کابینەکە دا.

دوای نیوەڕۆیەکیـان بە دڵتەنگییەوە ملی ڕێگەی مـاڵی دایکی گرتەبەر. مەهدولیا لەمێژ بوو نەخۆش کەوتبوو.

ئەو تیشـــک و تیریژە زەرد و ســـوورانەی دوای ئێوارەدرەنگ بە دیوارەکانی کۆشکی دایک کەوتن، ئەو کاتەی پاشا گەیشتە ئەوێ، مایەی دڵخۆشـیی ئەو بوون و کەیفی پێهات. ئەو هێشـتا هەر لەسـەر پشـتی ئەسـپەکەی بوو، کاتێ بینی دایکی بە گۆچانێکەوە لەپاڵ دیوارەکەوە قەدەم لێدەدا. سـەرباری نەخۆشـی کەچی دایکی هەمیشـە هەروەک شـاژنێک ڕەفتاری دەنواند. تاجێکی ئاڵتوونی لەسـەر بوو لەبەر ڕوناکی دەبریسکایەوە.

پاشـا هەسـتێکی تێکەڵی لەهەمبەر دایکیدا هەبوو. هەندێجار بی ڕاددە خۆشی دەویست، هەندێ جاریش ڕقی لێ دەبووەوە. ئێستاش دەبووایە لە جاران زیاتر کەیفی پێهاتبا. ئاخر لەوە تێگەیشـتبوو خەریکە لەدەسـتی بدا، لەوانەیە دیدارەکە دوادیدار بێ.

هەر بەڕاسـتیش ئەوە دایکی بوو ئەوی کردبووە پـاشـا. ژنێکی دەسـتڕۆیشـتوو، سـەراو و دەراوی زۆری بینیبوو. ئەو بەرجەسـتەیەک بوو بۆ هەموو ژنانی ئێرانی، هەموو شـاژنەکانی پێش خۆی لەخۆیدا ڕەنگ دەدایەوە. ئەو ژنەی دەبووایە وەک ماینێکی چەموش توندوبەند بێ، ژنێک دەبووایە ژیانی خۆی و ژیانی ڕۆڵەکەی لەنێو جەنگەڵێک لە گەندەڵی بپارێزی و دەربازی بکا.

مێردەکەی ئەو پاشـایەکی لاواز بوو، بەڵام هەمیشـە وەک دینگەیەک لەپاڵیدا مایەوە. هەر ئەو ژنە بوو وای لە پاشـای پێشـوو کرد بڕیارە پێویسـتەکان دەربکا. کاتێکیش هیچ کەسـێک ئەو ژنەی نەدەناسـی، زۆر جاران لە ژووری نوسـتنی خۆیەوە سـەیری ئاوێنەی دەکرد و دەیگوت: "ڕۆژێک دێ ئەوان بزانن من کێم. من هەموو ژنە ئێرانییەکان دەناسـم، ئەوانەی لە ژیان ماون و هەن و ئەوانەی نەشـماون. من هەموو هێز و هەموو مافێکی ژنانم هەیە ئەوەی لێیان سەندراوەتەوە."

ئەو لە کوڕەکەی خۆیدا هەم باوکە لاواز و هەم باپیرە بەهێزەکەشی دەبینی. کوڕەکەی لە نێوان کەلێنی گۆڕانکارییەکاندا گیری خواردبوو.

کاتێ پاشا گەیشت بانگی کرد: "سڵاومان لە شاژنی شاژنان."

شاژنە دایکیش سەیری کرد و بە خەندەوە گوتی: "پاشا زەندەقی ئەم پیرەژنەی برد."

ئینجا لە ئەسپەکەی دابەزی، بەرەو دایکی ڕۆیشت، دەستی ماچ کرد چووە بن شانی و لەپاڵ دیوارەکەدا یارمەتی دا بڕوا.

دایکەکە بە سەرنجەوە: "پاشا خەمبار دیارە."

ئەویش بە بێ دەنگی لەپاڵیدا دەڕۆیشت.

"دەی پێم بڵێ."

"دایکە، دایکە، چیدی ناتوانم. خەڵک دەگریێن، خەڵک دەپاڕێنەوە، خەڵک دەمرن، خەڵک تالان دەکرێن، دەردوبەلای کوللە لە جوتیارانی داوە، ژنان بەزۆر لاقە دەکرێن، منداڵان بە دەردەخوریکە کوێر دەبن، گەنجان لەبەر فشاری دڵ دەناڵێنن. دایکە ئێمە لە ئاستیاندا هەست بە بێدەسەڵاتی دەکەین. هەندێ جار شتێ قێزەون لە کۆشکدا دەقەومێ. ئەوان مەلیچکیان ئەوەندە خەپە کردووە، ئیدی ئەو بەستەزمانە چیدی ناتوانێ بەڕێدا بڕوا. نازانم کێ وامان لێدەکا."

مەهدولیاش توند باسکی کوڕەکەی گرتبوو گوتی: "کوڕی خۆم، دڵتەنگ مەبە. تۆ میراتگری شارستانیەتی کۆنی. هەندێک جار لەسەر کێوە بەرزەکانەوە دەکەوینە دۆڵێکی زۆر قووڵەوە. من باوکت و باپیرەتم وەک پاشا بینیون. تۆ دە جاران باشتر لەوان وڵاتەکە هەڵدەسوڕێنی. ڕۆڵەکەم، خۆی ئەمە خەتای تۆ نییە. تۆ لە پاشاکانی دیکە زیاتر ئاستەنگت هاتوونەتەپێش. ئارام بگرە. من لە خودای خۆم دەپاڕێمەوە، نوێژی بۆدەکەم، لەبەری دەگریێم. ئەویش یارمەتیت دەدا."

"دایکە، زۆر ســـوپاســـت دەکەم، ئێمە داوات لێدەکەین بەتەنیا جێمان مەهێڵە."
ئەویش وەها وەڵامی دایەوە: "کوڕەکەم، من نامرم. من ئەوەندە دەژیم تا پاشا خۆی دەڵێ: دایکە، ئێستا دەکرێ تۆ ئۆغر بکەی."
پاشـــاش بە خەندەوە لێی پرســـی: "ئەرێ دایکە ، دەتەوێ لە دەســـتمان ڕزگارت بێ؟"
"من تۆ جێناهێڵم. تا پێویست بکا لەپاڵ تۆدا دەبم."
پاشاش گوتی: "دایکە، ئەمە بەڵێنێکی جوانە."
"دەی گەنجۆ یارمەتیم بدە، ئاخر بەتەنیا ناتوانم بەسەر پەیژەکان بکەوم."
ئەویش دایکی بەرزکردەوە و لە ئـامێزی گرت و بەرەو ســـەرووی پەیژەکانی برد.
شاژن بە خەندەوە و بە گۆچانەکەی هەڕەشەی لێکرد: "دەی لێرە لەسەر زەوی دامنێ."
پاشاش بە ئەسپایی داینا و تاجی سەری ماچ کرد.

٥٥

لە بازاڕ

تێپەڕینی ئەو هەموو ساڵانە بەسەر روخساری پاشادا دیاربوو. بە خۆی و ڕیشی بۆز و سەری کەچەڵەوە چیدی زاتی ئەوەی نەدەکرد لەبەردەم ئاوێنەدا کڵاوە قووچەکەی خۆی دابگرێ. کاریگەریی تێپەڕینی ڕۆژ و ساڵ بەسەر مەلیچیکشدا دەبینرا.

پێشان پاشا دەردەدڵی خۆی لای پشیلەکەی هەڵدەڕشت و بەم جۆرە هەندێک ئاسوودە دەبوو. لە ڕۆژژمێرەکەیدا ئەو هەستەی بە باشی دەربڕیبوو. تەنیاییەکەی خۆی لەگەڵدا بەش دەکرد. دوای ئەوەی شەرمین بەبێ هیچ هۆیەکی دیار و ڕون بێسەروشوێن بوو، مەلیچک شوێنی ئەوی بۆ پاشا گرتەوە. کاتێ مەلیچک هێشتا بچکۆلانە بوو ئەو زۆر پێی دڵخۆش بوو.

پاشا بە پێویستی نەدەزانی مەلیچک فێرە خوێندنەوە و نووسین بکرێ، بەڵام بنەما سەرەتاییەکانی گەمەی شەترەنجی فێرکردبوو. خۆشیی لە جووڵە گەمژانەکەی مەلیچک دەهات.
هەرچەند کوڕیژگەکە هەراشتر دەبوو، پاشا کەمتر بە هاموشۆبوونی دڵی دەکرایەوە. ئاخر ئەو تا ئەوکاتەش هەر ڕقی لە خۆشوشتن دەبووەوە و بۆنی گەنیوی لێدەهات. کاتێک مەلیچک منداڵ بوو، شا بەخۆی دەیبردە گەرماو سەری لێدەشوشت، قژی بۆ دەتاشی و جلی خاوێنی دەکردەبەر. لێ ئەو ڕۆژانە دەمێکە بەسەرچوون.

وەزر و ساڵ هاتن و ڕۆیشتن، شەو بەدوا ڕۆژدا دەهاتن و گەشتەکەی پاشاش ئەوەندە دوورکەتبووەوە وەک خەونی لێهاتبوو.
دواجاریش هەستیکرد گەشتەکە بەختەوەری نەکرد، بەڵکو بەپێچەوانە بە بەدبەختی بۆی شکایەوە. نیازی ئەوەی ڕاستەوخۆ بەپیر کێشەوبێشەی ڕەعیەتەکەیدا بچێ و یارمەتییان بدا، نەیتوانی درێژە بەوە بدا شانی بداتەبەر و پشێویی سیاسی جارێکی دیکە بەجۆش و خرۆش تاویسەندەوە.
باڵوێزەکەی خۆی لە مۆسکۆوە لە نامەیەکدا وەهای بۆ نووسیبوو: "ئەوەی پاشا لە نیشتمان لەبەری دەناڵێ، لەڕاستیدا هەر ئەو جۆرە کێشانە بەرۆکی قراڵی ڕوسیاشی گرتۆتەوە و تەنگەتاوی کردووە.
دەست و تاقمە جۆربەجۆرەکان دەیانەوێ دەسەلات لەبن دەستی قراڵ دەربهێنن. ئەوان دەڵێن ئێستا دەستەبژێر کاروباری وڵات هەڵدەسووڕێنێ و خەڵکیش دەچەوسێنرێتەوە. ئەم دەستە و تاقمانە بۆ جۆرە هاوژیانێک تێدەکۆشن گوایە گەل لە ڕێی نوێنەرە هەڵبژێردراوەکانیەوە کاروباری وڵات بەڕێوەبەرن.

ئەمە پێشهاتێکە مایەی مشوورخواردنە. ئەوان پێ لەسەر مافی خەڵکی ئاساییدا دەگرن، واتە مافی خەڵکی سەر جادە و ناو گەڕەک و کۆڵانان. ئێمە وەهای دەبینین ئەو پشێوییانە لەوپەڕی هێز دان، پێدەچێ ڕەشابایەکە بگاتە وڵاتەکەی ئێمەش. سەرکردەکانی ڕاپەڕینی ڕوسی لە باکۆوە قسەیان لەگەڵ سەرکردە ڕاپەڕیوە ئێرانییەکاندا کردووە، یەکێکیش لەوان ئاغا جەمالە."

بۆ شەوەکەی پاشا وەهای لە ڕۆژژمێرەکەیدا نووسی: "هەرچی بقەومێ هەر بەتەنیا پەیوەندیی بە ئێمەوە نییە، قڕاڵیش هەمان کێشەی هەیە. لە تورکیاش دەسەڵاتی سوڵتان لەلایەن خەڵکەوە سنووری بۆ دادەنرێت و هەڕەشە لەسەر دەسەڵاتەکەی هەیە.
ئەوەی خەڵک لە ڕوسیا و تورکیا دەیکەن، پەیوەندیی بە خۆیانەوە هەیە. ئێمەش لێرەدا درێژە بە شێوازە ئاوەزمەندانەکەی حوکمڕانیمان دەدەین. پێدەچێ بەخت من وەک دوا پاشای کۆنی ئێران بخاتە نێو خانەی مێژووەوە. خۆ ئەگەر بەو شێوەیەش بێ، پێویستە تێبکۆشین تا لەژیاندا مابین بەوپەڕی خۆشییەوە بژیین و چێژی لێببینین."

میرزا ڕەزا کرمانی لە زیندانە سامناکەکەی تاراندا هەموو هەوڵێکی ڕوحانیی خۆی بۆ ئەوە بوو تا لەوێ شێت نەبێ. ئەو لەگەڵ تاوانبارە پەلڕەشەکان[١٠٣] داندرا بوو. کاتێکیش پاسەوانەکان خواردنیان بۆ دەبرد بە کتێبی قانوننامەکەی خۆی لەسەریان دەدا. لەکاتی نانی بەیانیشدا جارێک لێیان دەدا. لەسەروبەندی دوای نیوەڕۆشدا دووجار لێیان دەدا و شەوانیش بەر لە نانی شێوان سێ جاران لێیان دەدا.

---

[١٠٣] پەلڕەش: بەدفەڕ و خراپ. ئەوانەی بەدڕەفتارن.

میرزا ڕەزا دەیزانی دەبێ ئامانجە سەرەکییەکەی لەپێشچاو بێ نەوەک لەو ژینگە نامرۆڤانەیەی تێیکەوتبوو لاواز بێ و بەرگریی نەمێنێ. ئەو نهێنییەکی گەورەی لە سینگی خۆیدا شاردبووەوە، نهێنیەک وەک ئاگردان دەسووتا و ڕۆژانە گەرمی دەکردەوە.

جەمال خان چەند جارێک سەردانی باکۆ و ئیستەنبولی کردبوو، تا لەگەڵ هاوبیرەکانی نیشتەجێی تورکیا، لە عێراق، هیندستان، میسر و ڕوسیا کۆببێتەوە. ئەو، بە دوورودرێژی بارودۆخی پەرەسەندووی سیاسیی وڵاتەکەی بۆ هاوڕێکانی لە دەرەوەی وڵات ڕوون دەکردەوە و بیروڕای لەبارەی ئەزموونەکانیان لەگەڵ یەکدی ئاڵوگۆڕدەکرد. بەهێواشیش ڕایەڵەیەکی توندوبەندی کاروباری ژێرزەمینی لە وڵاتەکەی خۆی ڕاچاندبوو. چاوەڕێی بۆنەی ڕاستودروستیان دەکرد تا دەستبکەنەوە و زەبری خۆیان بوەشێنن.

لە میانەی ئەو گرێبەستانەی پاشا لەکاتی گەشتەکەیدا لەگەڵ کاردار و بەڵێندەراندا واژۆی کردبوو، ڕێککەوتنێک هاتبووە ئاراوە، پێدەچوو کارەساتبار بێ.
بریتانیەکان لەماوەی بیست ساڵدا باڵوێزخانەکەی خۆیان زۆر بەرفرەوان کرد. ئەوان پارچە زەوییەکی پانوبەرینیان لەپشت باڵوێزخانەکە کڕی، تێیدا ڕیزە خانوویەکیان دروستکرد، بۆ شوێنی حەوانەوەی میوانە بریتانییەکانیان بەکارهێنا.
ڕوسەکان هێشتا هەر لە خانوە کۆنەکانیان دەژیان، ئەوانەی هی سەدەی ڕابردوو بوون.
کاتێک پاشا لە مۆسکۆ بوو، ئەم بابەتە لە کرملین هێنرایە بەرباس. پاشاش کە دوو بیرەی ڕوسی هەڵدابوو، بەڵێنی چەور چەوری بە

ڕوسەکان دا تا بێ پارە پارچە زەوییەکی گەورەیان بداتێ و هەر هەمان شەویش بەڵێنەکەی خستەسەر کاغەز و بۆی مۆر کردن.
دوای ئەوە هیچی لێ شین نەبووەوە، پاشاش گرێبەستەکەی لەبیرکردبوو.
کار وەها ڕۆیشت تا ئەوکاتەی ڕوسەکان پەرژینێکی گەورەی داریان لە دەوری پارچە زەویە گەورەکە وەرێنا. کارەکەش لەلایەن هەندێ لە وەستا و کرێکارە خۆجێیەکان جێبەجێکرا، بە شێوەیەک کەس بیری نەدەکردەوە، کە بیرۆکەی ڕوسەکانە بۆ ئەوەی باڵوێزخانەکەیان فراوانتر بکەن. نە پاشا و نە ڕوسەکانیش نەیاندەزانی لەژێر زەویەکەدا گۆڕستانێکی سەدەی پێشوو هەیە.
جەمال خان لە ڕێی پەیوەندییەکانییەوە لە نیازی تەلارسازییە سەرنجدارەکەی ڕوس ئاگادار کرایەوە. ئیدی چوو تا بەچاوی خۆی ببینێ، کاتێ بینی هێدمەگرتی بوو. بۆ ئەوەی بناغەی باڵەخانەکە لێبدەن، دەبووایە گۆڕەکان بشکێنن و ئێسکوپروسەکیش بەکۆمەڵ لە شوێنێک بن گڵ بکەن. لەم کارەیاندا پەرشوبڵاوی پەیدابووبوو، لە هەموو لایەک هەر بوتڵی بەتاڵی خواردنەوەی ڕوسی کەوتبوو لەگەل ئێسکوپروسک تێکەڵ بووبوون و وەک بارستایی خاشاکی لێهاتبوو.
بۆ شەوەکەی جەمال خان ئایەتوڵا تەباتەبائی لەگەڵ خۆی بردە شوێنی گۆڕستانەکە، کونێکیان لە پەرژینەکە کرد و ئایەتوڵڵای تێدا بردە ژوور و لەبەر ڕووناکی چرادا گۆڕەکانی نیشاندان، گۆڕ هەڵدرابوونەوە و ئێسقان و بوتڵە بەتاڵەکانیش لەو گۆڕە کەوتبوون.
ئایەتوڵا لە تووڕەییان دەلەرزی و گوتی: "ئەللا، ئەللا ، ئەمە مایەی پەژراندن نییە. خوایە هانام هێنایە بەر تۆ."

پاشـــا کەتنێکی گەورەی کردبوو، بەڵام ئاخۆ چی لەبەردەم ئایەتوڵڵادا بوو؟ ئەو هێزی هەبوو هەزاران کەس بنێرێتە سەر باڵوێزخانەی ڕوسی بۆ ئەوەی هەم سزای پاشا و هەم ڕوسەکانیش بدا. لێ ئایەتوڵڵا لەوە ترسا نەوەک حاڵەتەکە کوشتاری لێبکەوێتەوە.

بۆیە بڕیاریدا نامەیەکی کورت و پوخت بۆ پاشا بەو وشانەی خوارەوە بنووسێ:

"وەها چاوەڕێ دەکرێ گۆڕەکان بەوپەڕی شکۆوە چاک بکرێنەوە.
هەر خوا لێبوردەیە و هەر ئەویش سزادەرە.
وەلسەلام.
تەباتەبائی."

پاشا لە داخان دەکوڵی، بەڵام خۆ نەدەکرا لەگەڵ ئایەتوڵڵادا بێ دەسنوێژ بێ. بۆ ئەم مەبەستە پرسی بە وەزیر کرد. مستەوفی ئەلمەمالیکیش گوتی: "هەر بەڕاستی ئەمە کێشەیەکی سەنگینە. پێویستە شتێک بکەین."

"ئاخر ئەمە گۆڕستانێکی کۆنی سەدانساڵەیە و فەرامۆشیش کراوە."

"ئەم بەڵگەوبەندە نایخوا، خەڵک دەیەوێ ڕوسەکان لەوێ دوور بکەونەوە. من پێموایە دەبێ خواستەکەی ئایەتوڵڵا بەجێبگەیەنین. پێویستە داوا لە ڕوسەکان بکەین، جارێ بۆ ماوەیەکی کاتی دەست لە نەخشەکەیان هەڵبگرن."

"نەخێر نابێ هەر بیر لە شتێکی وەها بکەیتەوە، دەنا لەبەرچاویان لاواز و بێ دەسەڵات دەردەکەوین، بەدوای چارەسەرێکی دیکەدا بگەڕێ."

"خاوەنشکۆ، لەوە بترازێ هیچ چارەسەرێکی دیکە نابینم."

"قسە لەگەڵ ئایەتوڵڵادا بکە."

"قسەکردن کەڵکی نییە، نابێ لەوێ باڵوێزخانەی ڕوسی دروستبکرێ."

"چۆن ئەوەت زانی؟" پاشـــا وەهای وەڵامی وەزیر دایەوە، لەخۆشـــی دەپرسی تۆ بڵێی وەزیر لایەنی کامەیان بگرێ.
مستەوفی ئەلەمالیکیش گوتی: "خاوەنشکۆ، هەمووان ئەو شتە دەزانن، هەروەها خۆشتان."

پاشا نەیدەتوانی ئایەتوڵلا لە شوێنی خۆی بوەستێنێ، وەزیریش دەیزانی سـازشـکردن شـتێکی نەکردەیە ئایەتوڵلاش لە لای خۆیەوە لە ململانێدا بوو ئاخۆ لە وتاری ڕۆژی هەینیدا خەڵکەکە لەو مەترسـیـیە ئاگادار بکاتەوە یان نا.
مســتەوفی ئەلمەمالیک بە باڵوێزخانەی ڕوســی ڕاگەیاند، کەوا شــتێکی ئەستەمە لەو شوێنەی دەستیان پێکردووە باڵوێزخانەی نوێیان دروست بکەن. لێ ڕوســەکان وای بۆچوون بریتانییەکان لەپشت ئەو هەرایە بن، بۆیە هۆشدارییەکەی وەزیریان پشتگوێخست و درێژەیان بە کاروباری خۆیان دا. کرەملین ئامادە نەبوو لەژێر هیچ هەلومەرجێکدا دەســـت لە تەلارسازییەکەی هەڵبگرێ.
ئینجا وەزیر خۆی چووە ماڵی ئایەتوڵلا تا قســـەی لەگەڵدا بکا: "من لە خەمخۆریت تێدەگەم، هەر بۆیە زۆر ســەرقاڵی ئەوەم شــوێنێکی نوێ بۆ ڕوسەکان ببینمەوە. داوات لێدەکەم هەندێک لەسەرم بوەستی."
هەر بەڕاستیش مستەوفی ئەلمەمالیک لەوەدا سەرکەوت شوێنێکی دیکە بۆ ڕوسەکان ببینێتەوە و پەیامی خۆی بۆ پاشا نارد تا بە زووترین کات قسە لەو بابەتەوە بکەن.
پاشــاش بە وەزیرەکەی خۆی ڕاگەیاند: "ئێســتا نا، دواتر، ئاخر ئێمە بە ئەرکێک لە ڕێگەداین بەرەو مەشـــهەد دەچین. کاتێک گەڕاینەوە دەتوانیت بێیت و قسەی لێوە بکەین."

شــــاری مەشـــــهەدیش لەســـــەر ســــنووری هیندســــتان هەڵکەوتبوو، سەردانەکەی پاشاش بۆ ئەویٚ دوو هەفتەی پێدەچوو.
وەها دیاربوو پاشا ڕەتیکردبووەوە گویٚ بە هەستیاریی پرسەکە بدا و دان بە سەنگینی کێشەکەدا نانیٚ، ئاخر لەوکاتەی ئەو لە تاران دەرچووە، وەها چاوەڕیٚ دەکرا تەقینەوەی دۆخەکە لە ئان و ساتی خۆیدا بیٚ.

ئایەتوڵلا متمانەی بە وەزیر هەبوو، هەر بۆیە ئامادەیی خۆی بۆ دەربڕی چاوەڕیٚ بکا تا پاشا لە مەشهەد دەگەڕێتەوە.
ماوەیەک بوو پاشا مەلیچکی لەگەڵ خۆی نەدەگێڕا. ئاخر بۆ مەلیچکیش زۆر مایەی هەراسانی بوو لەو گەشتە دووروودرێژانەدا لە جێگەی خۆی بنگرتی ببیٚ و هیچ بزۆزییەک نەکا، بۆیە ئەو لە ماڵدا مایەوە و بووە مایەی وەڕەزکردنی ئەوانی دیکە. ئەو چەند تفەنگ و دەمانچەی یاری لەو ساڵانەی ڕابردوو پەیداکردبوون، ئەوانەی لە گەشـــت و بۆنە جیاوازەکاندا بەدیاری وەرگرتبوون. یەکیٚ لەو تفەنگانە لەو گەشـــتەی پاشـــا بۆ ئەورووپا لە وڵاتی بەلژیک بۆی کڕیبوو. کاتێک بەو تفەنگە نیشانەت لەیەکێک گرتبا و تەقەت لێکردبا، بەهۆی دەنگە زۆرەکەی بابای نیشانەلێگیراوەکە دەشێوا.
کاتێکیش پاشا بەرەو مەشـــهەد کەوتەڕیٚ، هەموو ڕۆژەکەی مەلیچک بەخۆی و تفەنگە بەلژیکییەکەی بەنێو کۆشـــکدا لەجرت و فرتدا بوو. هەرچەندە چاوەکانی وەک خۆیان نەمابوون، لیٚ ئەو ترســـوتۆقینەی بە لاســـارییەکەی پەیدا دەکرد، کەم نەبووبووەوە. هەمووان لە ترســـان خواردنیان دەدایێ ودەم و بەرکیان پڕ لە شـــیرینی دەکرد، بەڵکوخوا بکا دەستیان لێنەوەشێنیٚ و دۆستانە لەگەڵیان بجووڵێتەوە.

پزیشکە بریتانییەکەی پاشا، کە چارەسەری نەخۆشییەکانی مەلیچکیشی دەکرد، جارێک بە پاشای گوتبوو: "پێویستە ئەو زیاتر بجوولێتەوە و بڕەتێ[104]، دەنا لەماوەی یەک دوو ساڵدا دەکەوێ و دەمرێ."
بۆ ئەوەی مەلیچکیش بجوولێنن و وەرزشی پێبکەن، پاشا فەرمانی بە چەند نۆکەرێکی چوارشانە کردبوو ناوبەناو بە کورسییە دارەبازئاساکەی بگەیەننە سەر گردەکانی دەوروبەر. خۆی دەبووایە نۆکەرەکان قەفەزێکی پڕ لە مریشکیش لەگەڵ خۆیان ببەن. لەوێ لەسەر گردەکاندا مریشکەکانیان بەڕەڵا دەکردن، تا مەلیچک بە خۆی تفەنگەکەی بەدوایاندا بکەوێ و ڕاویان بکا. بەم جۆرە مەلیچک وەک یاریکردنێک دەکەوتە جووڵە و هەڵبەز و دابەز. لێ زۆر جاریش دەربەست نەدەهات.
ڕۆژێکیان لەسەر گردەکە مەلیچک جەغری[105] و پێیداگرت هەر دەبێ ببردرێتە لای بازاڕ. بۆ یەکێک کە یەکەمین جار بێ مەلیچک ببینێ، شتێکی سەیر و سەمەرە بوو، ئاخر شازادەیەکی کەمئەندامی خەپە بەچاوی سەیر و عەنتیکەوە و تفەنگێک بەدەستەوە و لەسەر کورسییەک بەسەر شانی نۆکەرانەوە. مەلیچک حەزی لە بازاڕ بوو، بۆ ئەو خۆشترین جێ بوو، ئاخر لەوێ تێروپڕ شیرنەمەنی دەدرایێ. لە بازاڕ کەس بە هاتنی ئەو دڵخۆش نەدەبوو، چونکە مەلیچک هەمووانی دەترساند، بگەیشتبایە هەر کەسێک بە تفەنگەکەی دەیتۆقاند. دوکاندارەکان چەند جارێک سکاڵایان لای سەرۆکی ئاسایشپارێزی بازاڕەکە کردبوو، کەوا هاتنی مەلیچک بۆ بازاڕ بە باش نازانن و پەسەندی ناکەن، ئاخر ئەو هەراسانیان دەکا، لێ سەرۆکی ئاسایشپارێزەکە ئەوەندە بوێر نەبوو پرسەکە بە کۆشک ڕابگەیەنێ.

---

[104] ڕەتاندن: واتە غاردان بە کەسێک یان بە ئاژەڵێک تا کفت و ماندوو دەکەوێ.

[105] جەغرین: نەسەلماندن، پێداگرتن بەلایەنی نەرێنییەوە.

هەروەها بروسکەی ڕاستەوخۆش بە کێبڵی تێلێگرافەوە بۆ پاشا دادی نەدا.

ئێستاش شا لەوێ نییە، مەلیچک فەرمانی بە نۆکەران کرد زوو زوو هەڵیگرن و بیبەنە بازاڕ. ڕۆژ دوای ڕۆژ بازاڕی دەشێواند، ئیدی دوکاندارەکان گەیشتە لووتیان. ئەوان مەلیچکە هەرانسانکەریان بە درێژبوونەوەی سایەی پاشا دەبینی. بەندوباوێکی وەهاش کەوتە بازاڕ، گوایە بە مەبەست مەلیچک لە کۆشک هێڵراوەتەوە تا بچێتە بازاڕ و دوکاندارەکان هەراسان بکا. ئەم تەنگەتاوبوونە دەروویەکی دەربازبوونی بۆ خۆی دۆزییەوە. هەروەک ئەوەی لەسەری ڕێککەوتبن، دوای نیوەڕۆیەکیان شیرینییەکەی یەکجار زۆریان بەسەر مەلیچکدا هەڵڕشت. سواڵکەرەکانیش قەراپەستێنەیان بوو تا بگەنە ئەو کورسییەی مەلیچکی لەسەر شانان هەڵگیرابوو، یەکدیان پاڵ دەدا و نۆکەرەکانیان بەلایەکدا دەخست تا خۆیان بگەیەننەوە شیرنییەکان.
مەلیچکیش ئەو شیرنبارانییە و شەڕی سواڵکەرانی پێخۆش بوو. لە قاقای پێکەنینی دەدا و دەستی دایە تفەنگەکەی. بەم جۆرە پشێوی کەوتە بازاڕ. هەڵگرانی کورسییەکەی مەلیچک پاڵیان پێوەنرا، کورسییەکەی مەلیچکیش لاربووەوە بە قورسایی خۆی و مەلیچکەوە کەوتە سەرزەوی. دوکاندارەکانیش وردە دراویان فڕێدەدا تا سەر لە سواڵکەرەکان بشێوێنن، بەڵام تا دەهات پشێوی و پاشاگەردانی گەورەتر دەبوو. یاساوڵەکان ئەوانەی ئاسایشیان بۆ بازاڕ دەگەڕاندەوە چەند تەقەیەکیان کرد، بە هۆیەوە چەند سواڵکەر و دوکاندار بەرکەوتن و بریندار بوون.
دوای ئەوەی دەرۆزەکەرانیان لەوێ دوورخستنەوە، بینیان مەلیچک بە برینداری لەسەر زەوی کەوتووە. ئینجا خستیانە سەر گالیسکەیەک و بەرەو کۆشکیان بردەوە.

کاتێکیش دوکاندارەکان بینییان وەک شازادەیەک ڕەفتار لەگەڵ مەلیچک دەکرێ، لەکاتێکدا هاوڕێکانی خۆیان بۆ بەخت و چارەنووسی خۆیان جێهێڵراون، بۆ دەربڕینی نارەزایەتی بازاڕیان داخست و بەرەو لای ماڵی ئایەتوڵلا ڕۆیشتن و لە ڕێگاشدا هەر هاواریان دەکرد: "ئەڵڵا، ئەڵڵا، دادپەروەری!"

جەمال خان کە شاهید بوو بەسەر ئەو بارە نارەزایەتییەی خەڵک، دەرفەتەکەی قۆستەوە، ئەویش چووە ماڵی ئایەتوڵلا، لەبەردەمیدا نوشتایەوە و گوتی: "مێژوو لە دەرکەی ماڵی تۆدا دەدا."

تەباتەبائییش گوێی لە هاوار و بانگی ئاپۆرای خەڵک بوو: "*ئیلتیجا*(پەنا)، *ئیلتیجا*(پەنا)، ئێمە هەموو هیوایەکمان بە ئێوەیە."

ئایەتوڵلاش دەرکەی ماڵی خۆی خستە سەر گازەرای پشت، بەڵام نەشیدەزانی ئاخۆ بەو ئاماژەیەی بەرسیارێتی خستە سەرشانی خۆی بەوەی نیشتمان بەرەو ڕۆژگارێکی نوێ دەبا. دوکاندارەکان مافووریان ڕاخست و لەماڵی ئایەتوڵلا لەسەر چۆک لێی دانیشتن.

بە ڕابەرایەتیی جەمال خان، کەسانێک دروشمێکی گەورەیان بەسەر دەرکەکەدا هەڵواسی، دروشمەکە تەنیا کە لە سێ وشەی بەهێزی مێژوویی پێکهاتبوو: "*قانون! مەجلیس! عەدالەتخانە!*/ قانون! پەرلەمان، دادگا!

٥٦

ئایەتوڵلاکان

یەکەمین ئایینی ئێرانی بەناوی زەردەشـــتی پێغەمبەری ئێرانییەکانەوە بوو. ئاگر لای شوێنکەوتوانی زەردەشت پیرۆز بوو. ئەوان ئاگریان وەک هێمایەکی ئاهورامەزدای خواوەند لەسەر زەویدا دەبینی.

لە پەرســـتگا هەرە بەناوبانگەکەیان لە شـــاری یەزد، یەکەمین ئاگر کە مرۆڤ کردبێتییەوە پاراســـتبوویان. هەربۆیە پەرســـتگاکان بەناوی ئاتەشگەدەبوون، کە واتای "ماڵێک بۆ ئاگر"ی دەگەیاند.

موغەکانی زەردەشـــتی ڕێســـاکانی ژیانی ڕۆژانەیان دادەڕشـــت و خەڵکەکەش بەو پێیە دەجووڵانەوە.

کاتێکیش عەرەب لەژێر ئاڵای ئیســـلامەوە بەســـەر ئێرانیان دادا، دینی زەردەشتییان قەدەغە کرد. بەسـەر پەرستگە دێرینەکەی یەزدیان دادا تا ئـاگرەکەی بکوژێننەوە، بەڵام موبەدەکـانی زووتر ئـاگرەکەیـان لەوێ

لابردبوو، بە یاوەریی ژمارەیەکی یەکجار زۆر لە شـوێنکەوتووان بەرەو هیندستان ڕایان کردبوو.
یەک دوو سەدەی خایاند تا خەڵکەکە ئیسلامی وەک دینی خۆی پەژراند، بەڵام هەر بۆ بەرگریکردن لە خۆیان، ئێرانیەکان ئیسـلامی داگیرکەرانیان ڕەتکردەوە و بیروباوەڕێکی نوێی ئیســـلامێتییان بۆ خۆیان داهێنا. ئەوەیش ئیســـلامی ئێرانی بوو، کە پێیدەگوترێ بیروباوەڕی شـیعایەتی. لەوکاتەوە ئێرانییەکان ڕوحانییەکانی خۆیان، ئیمام و ئایەتوڵلاکانی خۆیان هەن، ئایەتوڵلاش دواپلەی پێگەیی دینییە، کە ئاخوندێک پێی بگا.

ئایەتوڵلاکان ڕێسای نوێیان بۆ لەسەرڕۆیشتن دارشت. ئەوان ژیانێکی سادە دەژیان و خۆشیان لە کاروباری سیاسی هەڵناقورتێنن.
ئایەتوڵلا شـــیرازیی بەســـالاچوو یەکەمین ئایەتوڵلا بوو، کە لە لایەن جەمال خان و ئەوانەی وەک ئەو دەســـەڵاتە دینییەکەی بەکارهێنا بۆ ئەوەی لە ڕێی فتواکەیەوە کۆمەک بە توتنفرۆشـە توورە و جوتیارەکانی توتن بکا. دوای ئەوە وردە وردە ئاخوندەکان خزانە نێو ســـیاســـەت و عەودالی سیاسەت بوون.
تەباتەبائییش یەکێک بوو لەوان. دوای ڕووداوەکەی بازاڕ، تەباتەبائی چووە شارە پیرۆزەکەی قوم. لەوێ پرسی بێڕێزیکردنی گۆڕستانەکەی تاران و نەخشەی دروستکردنی باڵوێزخانەیەکی نوێی ڕوسی و ملنەدانی پاشا بۆ گرتنەبەری ڕێکارێکی پێویست لەگەڵدا باس کردن. ئاخر پاشا بە چوونی بۆ مەشهەد پشتی لەوە کرد کێشەکە چارەسەر بکا.
چیرۆکی گۆڕســـتانەکە کاری خۆی کرد، ئایەتوڵلاکان شـــتەکەیان بە پێشلکاری و بێڕێزییەکی گەورەی ڕوسەکان بینی بۆ سەر گۆڕستانێکی موسڵمانان. ئیدی لەم کارەدا ئەوانیش پشتی تەباتەبائییان گرت.

زووتر لەوەی چاوەڕێ دەکرا، پاشا لە گەشتەکەی بۆ مەشهەد گەڕایەوە. بە دڵنیابوونەوە لە پشـــتگیریی قومەوە، ئەوە بوو ئایەتوڵڵا تەباتەبائی نامەیەکی توندی لەبارەی پرســـی گۆڕســـتانەکە و کردەوە ســـامناک و تۆقێنەرەکەی مەلیچکی نووسی. ئەو ئەم دوو پرسـەی وەها بەکارهێنا تا بگـاتە ئەو داخوازییەی: "گەل داوای قـانون و مەجلیس و عەدالەتخـانە دەکا."

ئایەتوڵڵا ویستی نامەکەی بە تەتەریک ڕەوانەی کۆشک بکا، بەڵام جەمال خان ڕاوێژێکی دیکەی بۆ کرد. "پاشـــا تۆ پشـــتگوێ دەخا. هەروەها ئەم نامەیەش لای خۆی دادەنێ و دەیمرێنێ. پێموایە ئێمە دەبێ بەشـێوەیەکی دیکە بۆی بچین."

ئایەتوڵڵاش پرسی: ""باشە پێشنیازت چییە؟"

"با نامەکەت لە ڕێی باڵوێزخانەی بریتانییەوە بگا. بە پەســـەندنامەی تۆ داوا لە بریتانییەکان دەکەین نامەکەی تۆ بە فەرمی ڕادەستی پاشا بکەن."

"پێموایە ئەمە بیرۆکەیەکی هۆشـمەندانە نییە. باشـە بۆچی ئینگلسـتان بە کاروباری ناوخۆمانەوە بگلێنین؟"

جەمال خانیش وەها وەڵامی دایەوە: "لەوە باشـــتر نییە، خۆ ناکرێ تا هەتایە هەر چاوەڕێی کاردانەوەی پاشـــا بکەین. بێگومان قانوننامەش مافێکی سروشتی هەر گەلێکە. لەم ململانێیەشمان لە دژی پاشا دەکرێ ئینگلستان ببێتە هاوپەیمانمان."

دەســـتەیەکی حەوت کەســـی لە بـازرگـانـان بە نوێنەرایەتیی بـازار، پەیامەکەی ئایەتوڵڵایان گەیاندە باڵوێزخانەی بریتانی. هیچ کەســـێکیش لەوان ئینگلیزیی نەدەزانی. هەر بەڕێکەوتیش پیاوێکی بەناوبانگی بریتانی لە باڵوێزخانەکە بوو، ئەویش براون ئێدوارد گرانڤیل[١٠٦] بوو. ئەو شێت و

١٠٦ Browne Edward Granvill

شـــەیدای ئێران بووبوو، بە هەموو شـــوێنە وێرانە و کاولگە دێرینەکاندا دەگەڕا و هەوڵی دەدا بەڵکو نهێنیی خەتە بزمـارییەکـان بـدۆزێتەوە و مەتەڵە مێژووییەکەیان هەڵبێنێ. لەو کاتدا بە دەگمەن کەسێکت دەدۆزیەوە ئەوەندەی ئەو براون ئێدوارد گرانڤیلە ئاگاداری مێژووی ئێران بێ. ئەو بە پیشـە پزیشـک بوو، بۆیە چووبایە هەر شـوێنێک پێشـوازیی لێدەکرا. تەمەنی سـی سـاڵان بوو، سـێ کەڕەت هاتبووە ئێران. هەر بۆ خۆیشـی فێرە زمانی فارسی بووبوو.

ئەو کـابرا بریتـانییە لە بـاشـــووری وڵات بوو کـاتێ دەنگوبـاســـی پشـێوییەکانی ناو تارانی بیست. لە ناوچەی پاشارگاددا بەدوای کۆشکە کۆنەکـاندا دەگەڕا ئەوانەی ئەســـکەندەری مەزن ئـاگری تێبەردابوون. کاتێک بە هەرایەکەی زانی دەســـتی لەکارەکەی هەڵگرت و بەپەلەپڕوزێ بەرەو تاران گەڕایەوە تا پێشهاتە تازەکان لە نزیکەوە ببینێ.

گرانڤیل لەوێ لە شـــوێنی مانەوەی بریتانییەکاندا مایەوە، کاری لەســـەر گەشـــتنامە بەناوبانگەکەی بەنێو ئێراندا دەکرد. لەو ڕۆژە دیارەشـــدا ئەو لەپشت پەنجەرەی ژوورە بچکۆلەکەی لە نهۆمی دووەمی باڵوێزخانەکەدا وەستابوو، ڕووی لەسەر گۆڕەپانی بازار بوو، چاوەڕێی تێلێگرافوانەکەی دەکرد تا ڕاپۆرتی گەشتنامەکەی بۆ ڕۆژنامەیەکی بریتانی بنێرێ.

لەوێوە ئەو حەوت پیاوی بە کەوا و ســـەڵتە و کڵاوی قووچ و قیتەوە بینین، کە بە شـــکۆوە بەرەو باڵوێزخـانەکە دەهاتن. لەبەر ئەوەی ئەو زمانی فارسـی دەزانی و بەڕەفتار و ئاکاریان بەڵەد بوو، دەمودەســت لە ڕێڕۆیشتنەکەیانی زانی، شتێکی گرنگ لە ئارادایە.

حەوت بازرگانەکە یاداشـــتێکیان بە ئینگلیزی لەگەڵ خۆیاندا بردبوو، کە تێیدا باسـکرابوو مەبەسـتیان لە سـەردانی باڵوێزخانەکە چییە. هەر زوو گرانڤیلیش چاوێکی بە دەقە نووســـراوەکەدا خشـــاند. تەنانەت دووودڵیش

بوو لەوەی ئاخۆ فەرموو لەو حەفت جوامێرە بکا بێنەژوور یان سەرەتا پێویستە باڵوێزی لێ ئاگاداربکاتەوە. ئیدی بڕیاری یەکەمی دا و فەرمووی ژوورەوەی لێکردن.
بۆ مایەی سەرسامی پیاوە ئێرانییەکان، کابرای ئینگلیز بە زمانی خۆیان بەخێریهێنان هەر ڕێک بەگوێرەی دابونەریتەکەشیان لەگەڵیاندا جووڵایەوە: "*خوش امدید، بفەرمائید تو. چای تازە حازر است*. بەخێربێن، فەرموون بۆ ژوورەوە، چاش دەمکراوە و بۆ ئێوە سازە."
بازرگانەکان دەستبەجێ متمانەیان بە کابرای ئینگلیز کرد و گرێی دڵیان لەلا کردەوە.
ئینجا گرانڤیل بە دڵگەرمییەوە چووە ژوورەکەی باڵوێز و دەرکەی لەسەر خۆی پێوەدا و پێیگوت: "حەوت پیاوی ئێرانی لێرە لە خوارەوە چاوەڕێی تۆ دەکەن. ئەوان نامەیەکیان پێیە بە مۆمی سوور مۆرکراوە، دەیانەوێ باڵوێزخانەی بریتانی نامەکەیان بە فەرمی ڕادەستی پاشا بکا."
"باشە بۆچی دەیانەوێ ئێمە ئەو کارەیان بۆ بکەین؟"
"ئەگەر من باش لە چیرۆکەکەیان حاڵی بووبم، ئەوان لە لایەن شاوە پشتگوێخراون. ئێستاش دەیانەوێ لە ڕێی باڵوێزخانەوە هەوڵی خۆیان بدەن و پاشا ناچار بکەن وەڵامی نامەکەیان بداتەوە."
"بەڵام ئەم شتە کارێکی نەکردەیە، بۆ ئێمە نییە لووتمان لە کاروباری ناوەخۆی ئەم وڵاتە بژەنین."
براون ئێدوارد گرانڤیل کەسێکی ئازاد بوو، هیچ چاوی لەسەر پلەوپایەی سیاسییانە نەبوو. نزیکەی سێیەکی ژیانی خۆی لە هیندستان و ئێران بەسەربردبوو، کەیفیشی بە هەڵسوکەوتی بریتانیا لەو وڵاتانە نەدەهات.
ئێستاش باڵوێزەکە پێیگوت ئەو ناتوانێ نامەی ئەو حەوت بازرگانە ئێرانییە وەربگرێ، ئینجا گرانڤیل هەندێ چەمایەوە و بەگوێی باڵوێزی

چرپاند؛ "ئەمە دەرفەتێکی بێوێنەیە بۆ ئیمپراتۆریەتی بریتانی، دەی نامەکەیان لێوەربگرە."

باڵوێز دابەزیە نهۆمی خوارەوە و چووە لای مێوانەکان، کە بەتاسەوە چاوەڕێیان دەکرد. یەکێ لە حەوت پیاوەکان نامە مۆرکراوەکەی وەک گەوهەرێک بە سینگییەوە نووساندبوو. ئەوان سڵاویان لە باڵوێز کرد، پیاوەکە نامەکەی توند گرتبوو، خەریک بوو بە زمانی فارسی چیرۆکی هاتنەکەی بۆ دەگێڕایەوە.
باڵوێزیش بانگی گرانڤیلی کرد تا ببێتە دیلمانج[١٠٧]. باڵوێزەکە لە فارسی دەگەیشت، پێویستی بە بانگکردنی براون ئیدوارد گرانڤیل نەبوو، بەڵام پێدەچوو بۆ ئەوەی بووبێ شتەکە بۆ ئەو کتێبەی گرانڤیل، کە خەریکی نووسینی بوو، نموونەیی بێ. لەوانەیە هیوای بەوە بووبێ لە ڕێی گرانڤیلەوە هەروەک چۆن ڕووداوەکە دەچێتە نێو مێژووی ئێران، ئاوەهاش بچێتە نێو مێژووی بریتانی.
"باڵوێز دەڵێ ئەم کارە لە جیهانی دیپلۆماسیدا شتێکە نەکراوە و نەبووەتە خوو، کە باڵوێزێک خۆی لە کێشەکانی ناوەخۆی ئەو وڵاتەی لێی مێوانە هەڵبقورتێنێ. لێ بۆ یەک تاکەجار بە شێوەیەکی تایبەت ئەو بەرپرسیارێتییە هەڵدەگرێ و نامەکەی ئێوە بە فەرمی بە پۆستی خۆیان بۆ پاشای ڕەوانە دەکا. باڵوێز پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ، کە ئینگلستان لە دەرەوەی ئەو پرسەیە و خۆی بەدوور دەگرێ لە ناوەڕۆکی نامەگۆڕینەوەی ئێوە."
ئەو پیاوەی بە نوێنەرایەتیی دەستەکە قسەی کرد، سوپاسی باڵوێزی کرد و نامەکەی ڕادەست کرد. ئینجا هەر حەوت پیاوەکە هەندێ سەریان دانەواند و خواحافیزییان کرد و لەوێ ڕۆیشتن.

---

[١٠٧] دیلمانج: وەرگێڕ، پاچڤەکار.

کاتێکیش پاشا نامە مۆردارەکەی بازرگانەکانی لەنێو زەرفێکی بە مۆری بەریتانی بەدەست گەیشت، خەریک بوو لەسەر کورسییەکەی بەرببێتەوە. یەکسەر بانگی وەزیر و عەینولدەولەی کرد. "بازرگانەکان پێیان لە بەڕەی خۆیان زیاتر ڕاکێشاوە. جاری پێشتر ئێمە بە نەرمی و لاوازی لەگەڵیان جووڵاینەوە، هەر بۆیە ڕووقایمییان کرد و پەنایان بردووەتە بەر باڵوێزخانەی بریتانی. ئێمە ئەو شتە وەک ناپاکییەک لە تەخت و تاجی پاشایەتی دەبینین. ئینگلستان بێ ئەوەی کەس داوای لێبکا خۆی لە کاروباری ئێمە هەڵقورتاندووە. ئێمە دەبێ ئەو بەڵایە ڕیشەکێش بکەین."
داوای لە وەزیر کرد سکاڵایەک بگەیەنێتە باڵوێزخانەکە و پێگەی خۆیان پێ نیشان بدا، هەروەها داوای لە عەینولدەولەش کرد ئەو کەسانەی پەیوەندییان بە باڵوێزخانەکە کردووە، بگرێ: "زۆر توند سزایان بدە، لەبەر چاوی خەڵکیش وا بکە!"
وەزیر وێرای ئەوە بڵێ: "بەم شێوازەیە ناتوانین چارەسەری کێشەکان بکەین. ئێمە ناوەڕۆکی نامەکەیان پشتگوێ دەخەین، پێویستە داواکانیان بزانین."

- "کامە داخوازی، ئەوەی ئەوان دەیانەوێ دژوارە و بێ قانونییە. ئینگلستان بۆی نییە پێمانبڵێ لە وڵاتەکەی خۆمان چی بکەین و چی نەکەین."
- "ئەوانە داخوازیی ئینگلستان نین، بەڵکو داخوازی بازاڕن."
- "ئایا بازاڕ پاشایە یان ئێمە؟"
- "ئێوە پاشان و ئەوەش پێویستییەکانی ڕەعیەتەکەتانە، ڕەعیەتێک کە پێویستە گوێیان لێبگرین."
- "ئێمەی پاشای ئێران لەگەڵ ناپاکان لەسەر یەک مێز دانانیشین."
- "ئەم بژاردەیە لێکەوتەی نەخوازراوی بۆ شا لێدەکەوێتەوە."

- "پاشـــاکانی پێش ئێمە هەمیشـــە لەگەڵ هەســـتێکی وەهای نەخوازراوەوە جووڵاونەتەوە."
مســـتەوفی ئەلمەمـالیکیش جەختی کردەوە: "بۆ بەرژەونـدیی تـایبەتی خۆتـان ڕاوێژی من ئەوەیە لەم هەلومەرجەدا هیـچ توندوتیژییەک بەکارنەهێنرێ."
پاشـا ڕووی دەمی کردە عەینولدەولە و گوتی: "ســەرەتا با ئەو کەسـانە بگرین، کە نامەکەیان گەیاندۆتە باڵوێزخانەکە. پاشـــان قســـە لەبارەی ناوەڕۆکی نامەکە دەکەین."
پاشا بەم قسەیەی بڕاندییەوە و کۆتایی بە هەموو وتووێژێک هێنا.

هەر زوو عەینولدەولە بۆی دەرکەوت ئاخۆ ئەو بازرگانانەی نامەکەیان گەیاندبووە بـاڵوێزخـانەکە کێن. ئینجا بەخۆی و تیپێک لە یاســـاوڵە چەکدارەکانەوە چووە ماڵی ئایەتوڵلا، لەوێ بازرگان و دوکاندارەکان لەســـەر چۆکان دانیشـتبوون. بە تفەنگی دەســتییەوە ئەو لە نێوەڕاســتی حەوشـــەی ماڵی ئایەتوڵلا ڕاوەســـتا، لەکاتێکدا پیاوە چەکدارەکانی هەر حەوت بازرگانەکانی ڕاکیشـــانە دەرەوە. بازرگان و دوکاندارەکانی دیکە ویســـتیان ڕێگەیان لێبگرن. هـاواریـان دەکرد: 'لا ئیلاهە ئیللا ئەڵڵا.' و پەلاماری یاساوڵەکانیان دا.
ئایەتوڵلا تەباتەبائییش مێزەرە ڕەشـــەکەی فڕێدایە بەرپێی عەینولدەولە و پێیگوت: "من لە ڕەفتارەکەت ئاگادار دەکەمەوە! خودا ئەوەی تۆ دەیکەی قەدەغەی کردووە!" ئینجا ویســـتی بچێتە بەردەرکە و یارمەتیی بازرگانە گیراوەکان بدا، بەڵام ڕێگەی لێگیرا.
خەڵکەکەش هاواریان دەکرد: "ئەڵلا! ئەڵلا! خەڵکینە، یارمەتی!"
ئینجـا لە هەموو کونوقوژبنێکەوە خەڵـک ڕژانە مـاڵی ئـایەتوڵلا، لەو شـــوێنەی گیراوەکان ســـواری گالیســـکەیەک کرابوون. عەینولدەولە و

پیاوەکانی خەڵکەکەیان لە دوور ڕاگرت، ئیدی لەوکاتەدا و لەپڕ جەمال خان، کە هەمیشە بە جلێکی ئاخوندانە دەردەکەوت، بەخۆی و دەستەیەک لە شـــوێنکەوتە دڵســـۆزەکانی پەلاماری گالیســـکەکەیان دا. توانییان گیراوەکان ئازاد بکەن، هەروەها لەوەشـــدا ســـەرکەوتن خۆیان بگەیەننە نووسینگەی تێلێگراف و دەرگا ئاسنینە گەورەکەی باڵەخانەکەی پشتەوە لەسەر خۆیان دابخەن.

تا ئەوکات خەڵک هانای بۆ شـــوێنە پیرۆزەکان و ماڵی ئایەتوڵلاکان دەبرد، بەڵام ئەمە یەکەمین جار بوو، باڵەخانەی تێلێگرافەکە ببێتە جێگەی داڵدەدانی ئەوانەی لەبەردەستی یاساوڵەکان هەڵدەهاتن. عەینولدەولەش لە گەمارۆدانی باڵەخانەکە پتر چیدیکەی پێنەدەکرا، پاشـــان ســـواری ئەسپەکەی بووە بۆ لای شا تێیتەقاند تا لە ڕەوشەکە ئاگاداری بکاتەوە.

ئێوارە داهات و دونیا تاریک داهاتبوو، کەچی ئەو یاســـاوڵانەی دەورەی باڵەخانەی تێلێگرافیان گرتبوو، هیچیان لە عەینولدەولە هەڵنەکڕاند و ســـەروســـەکوتی هەر وەدەر نەکەوتەوە. دیاربوو پاشـــاش لەو ئاراســـتە نوێیەی نارەزایەتیی دوکاندارەکان ســـەری لێشـــێوابێ. لەنێو باڵەخانەی تێلێگرافەکە کەشـــێکی ســـەرکەوتن بەســـەر داڵدەخوازەکاندا باڵکێش بوو. دوکاندارەکان چەندین تێلێگرافیان بۆ بازاڕەکانی وڵات نارد و بارودۆخی خۆیان لە تاران بۆ ڕوونکردبوونەوە. تێلێگرافەکەشـــیان بە دروشـــمی نوێوە واژۆ کردبوو.

هەر هەمـان شـــەوی زرینگەی تێلێگرافی باڵوێزخانەی بریتانی هـات. ئەویش تێلێگرافێک بوو بۆ بـاڵوێز نێردرابوو. براون ئێدوارد گراڤیل بروســـکەکەی خوێندەوە: "شـــتێکی باوەڕپێنەکراوە، ئەوان داواکارییەکانی خۆیان بە هەموو دنیادا ڕاگەیاندووە. ئەوان پەرلەمان و دادگایەکی باڵا و قانوننامەیان دەوێ و داواشیان لە ئینگلستان کردبوو تا لە ململانێیەکەدا پشتیان بگرێ."

باڵویزیش گوتی: "نازانم ئاخۆ ئەمە هەنگاویکی هۆشمەندانەیە یان نا. خۆی پێم باشتربوو سەرەتا قسەم لەگەڵ کردبان. دەترسم هەموو شتێک لەدەست دەربچێ."
"لەوانەیە، بەڵام لەوانەش نییە. هەروەک پاشا نەیارەکانیشی دەزانن یاریەکە چۆن بکەن. ئەوەی نوێ بێ ئەوەیە ئەوان تێدەکۆشن ئینگلستانیش بخەنە پاڵ ڕاپەرینەکەیان."
"ئەمە کارێکی ئاڵۆزە. من پرسم بە لەندەن کرد و ئێمە خۆمان لە ڕەوشێکی بێزارکەردا دەبینینەوە."

پاشا لە ڕێی تێلیگرافەکەی خۆیەوە هەمان پەیامی پێگەیشت. کاتی ناوی بازرگانەکی خوێندەوە، ویستی ئەویش بخاتە سەر بارستایی تێلیگرافە کەڵەکەبووەکان. ترس و سڵەمینەوە پەڕیە نێو دڵی پاشا. ئەم فەرمانەی بە عەینولدەولە کرد: "کێبلی تێلیگرافی تاران ببڕە، تا نەتوانن چیدی پەیوەندی بە دنیای دەرەوە بکەن. لینەگەڕێی کەس بچێتە ژوور لای ئەوان، با لە برسان و تینوێتیان ناچار بن بێنەدەرەوە."
هەر زوو هەواڵی داگیرکردنی باڵەخانەی تێلیگراف بەنێو سەرتاپای شارەکەدا بڵاوبووەوە. ئیدی خەڵک پۆل پۆل خەڵک بۆ پشتگیریی دوکاندارەکان دەهاتن و ورەیان بەرز دەکردنەوە و بانگیان دەکردن و دروشمیان بۆ دەکێشان. خەڵک هەوڵیدا خواردنیان بۆ لەسەر شوورەکەوە فڕێبداتە ناو خانوەکە، بەڵام هەر کەسێک وەهای کردبا، یەکسەر یاساوڵەکان دەیانگرت و لێیشیان دەدا. دوکاندارەکانیش لەنێو باڵەخانەکە هەر هاواریان دەکرد: "*مەجلیس! عەدالەتخانە! قانون!*"
ئاپۆرای خەڵکیش هاوارەکەیان دەسەندەوە: "*ما همه با هم هستیم*، ئێمە لەگەڵ ئێوە داین، ئێمە هەموومان بەیەکەوەین." وێڕای پاسەوانییەکی توند، کەچی ئازوقە بۆ دوکاندارەکان هەر نێردرا. کاتێک گەورەکانیان

سەیریان نەدەکرد و ئاگایان لێنەدەبوو، هەندێ لە یاساوڵە پاسەوانەکان دەبەی ئاو و خواردنیان لە خەڵکەکە وەردەگرت و دەیاندایە ئەوانەی لەپشت دیوارەکانەوە خۆیان حەشاردابوو.

سێ ڕۆژ وەها ڕۆیشت و هیچ نەقەوما.
دوکاندارەکان لێبڕاوانە لەسەر قاچی خۆیان وەستابوون و هاواریان دەکرد: "یان مەرگ یان قانون!" ئەم دروشمە توند و ئاگراوییانە لە لایەن ئاپۆرای دەوروبەریان دەنگی دەدایەوە. ئەوانیش سەداکەیان دەگەیاندە تەواوی شارەکە.
ئێوارانیش ژنانی پاشا بە خۆیان و دووربینەکانیان وەسەر بان دەکەوتن. بە باشیش خەڵکەکەیان نەدەبینی، بەڵام مەشخەڵ و جووڵەی خەڵکیان دەبینی و گوێشیان لەو هاوارەیان دەبوو: "قانون! قانون! قانون!"
دروشمەکان شتێکیان لە هەناوی ژنانی حەرەمسەرا دنەدەدا. ئەوان تێنەدەگەیشتن ئاخۆ بەکردەوە "قانون" چی دەگەیەنێ و ئاخۆ قانون چ سوودێک بە ئەوان دەگەیەنێ. ئەوانیش لەبەر خۆیانەوە وەک ویردێک بخوێنن دەیانگوت "قانون، قانون. قانون"، بە دووبارەکردنەوەی ئەو وشە نامۆییە خۆشییەکی نادیار دەپەڕیە جەستەیان.
پێدەچوو ڕەوشەکە بێهوودە بێ. پاشا نەیدەویست زەبروزەنگ بەکاربهێنێ. خۆنیشاندەرانیش نەیاندەویست باڵەخانەکە جێبهێڵن. باڵوێزی بریتانیا لە لەندەنەوە پێیگوترا بەدوای پەرەسەندنی ڕووداوەکاندا بڕوا، هیچ دەستپێشخەرییەک نەنوێنێ، لەگەڵ هەموانیش لەسەر خەت بێ و قسە بکا. لەندەن گەیشتە ئەو ئەنجامە، کە پاشا ئەو ململانێیە ناباتەوە، هەر بۆیە بە باڵوێز ڕاگەیەنرا لە حاڵەتی هەرە کۆتاییدا دەستێکی یارمەتی بۆ خۆنیشاندەران درێژ بکا.

جەمال خان و ئایەتوڵڵا تەباتەبائی هەموو هەوڵێکیان دا گەورە ئایەتوڵڵاکانی قوم بهێننە تاران، بەو هیوایەی هاتنی ئەوان دۆخەکە یەکلابکاتەوە. بۆ ئێوارە درەنگ سێ گالیسکە کە نۆ ئایەتوڵڵای تێدابوون گەیشتنە شار. خەڵکیش هەر هاواری دەکرد: "*خوش آمدید، خوش آمدید. سەلەلاهو عەلا محەمەد، سلام بر محمد*. بەخێر بێن، سڵاو لە محەمەد وماڵباتی."

یاساوڵەکانی لای تێلیگراف گالیسکەکانیان وەستاندن. ئایەتوڵڵاکانیش بە شەکەتی لە گالیسکەکان دابەزین. ئایەتوڵڵاکان بەرەو باڵەخانەکەی تێلیگراف ڕۆیشتن، هیچ یاساوڵێکیش زاتی نەکرد بیانوەستێنی. ئاخر دەیانزانی ئەگەر هەڵەیەکی وەها بکەن، ئەوا ئاپۆرای خەڵک دەیانخاتە بن دەستوپێیان. هەر بۆیە خۆیان لادا بە بێدەنگی سەری خۆیان شۆڕکرد.

کاتێک خەڵکی نێو باڵەخانەی تێلیگراف ئایەتوڵڵاکانیان بینی، لە شوێنی خۆیانەوە وروژان و هاواریان دەکرد: "یان مەرگ، یان قانون!"

بەتەمەنترین ئایەتوڵڵا کە ناوی بەهبەهانی بوو، داردەستەکەی لە هەوا بەرزکردەوە و لەسەر ڕیتمی دروشمەکان ڕایدەوەشاند. ئەم نیشانەیە لای ئایەتولاکانی دیکەش دووبارە کرایەوە: "قانون! قانون! قانون!"

پاشان ئایەتوڵڵا ماندوو شەکەتەکان بەرەو ماڵی ئایەتوڵڵا تەباتەبائی ڕۆیشتن تا لەوێ وەک نارەزاییەک لەسەر چۆکان دابنیشن.

زۆری پێنەچوو دەیان ئاخوندی دیکە شوێنپێی ئەوانیان هەڵگرتەوە. باڵوێزخانەی بریتانی ئەمەی دەبینی و هەموو شتێکی یاداشت دەکرد و ڕۆژانەش بە تێلیگراف دەیناردەوە لەندەن. ئیدی مرۆڤ بۆ هەموو شتێک ئامادەبوو.

ئەو دانیشتنەی سەر چۆکانی ئاخوندەکانی قوم پاڵپشتێکی دوکاندارەکانی باڵەخانەی تێلێگراف بوو، بەڵام خۆ هێشتا گۆڕانکاریی بەسەر ڕەوشەکەدا نەهێنا.

پاشا بە هیچ شێوەیەک لە ژێر فشاردا نەچەمایەوە.

جەمال خانیش هەموو شەوان کۆدەبووەوە بەڵکو ئەگەری هاوکاریکردنی دوکاندار و ئایەتوڵڵاکان بگەیەنێتە قۆناغی داهاتوو. ئەوەبوو کۆمیتەکە یەک دوو شەو لەپاش گەیشتنی ئایەتوڵڵاکان بڕیارێکی یەکلاکەرەوەیان دا. ئەوان بەسەر زیندانە سامناکەکەی تاراندا بدەن و هاوڕێکانیان ئازاد بکەن.

بۆ ڕۆژی پاشتر بە سەدان لە خۆپیشاندەران زنجیر و کۆتی زیندانییەکانی زیندانە شێدارە و تاریکەکەیان پچڕاند.

میرزا ڕەزا لاواز و کەلەلا بووبوو، نەبەزانە وەستابوو کاتێ لە داڵانە تاریکەکەدا گوێی لە دەنگی جەمال خان بوو بەرەو ژووری زیندانەکەی ئەو دەهات.

لەو شەڕە تەقەیەی نێوان پاسەوانانی زیندان و خۆپیشاندەراندا چوار زیندانی بوونە قوربانی. خۆ ئەگەر پاسەوانەکان زەبروزەنگیان بەکارهێنابا، بە دەیان خۆپیشاندەر دەکوژران، بەڵام ئەوە ڕوون و ئاشکرا بوو، هەندێ لە پاسەوانەکانی زیندانەکە لەگەڵ کردەی خۆپیشاندانەکە هاوئاواز بوون.

کاتێکیش هەواڵی بەسەرداداانی زیندانەکە گەیشتە باڵەخانەی تێلێگرافەکە، خۆپیشاندەران پەلاماری هێزی یاساوڵی ئاسایشپارێزی ئەوێیان دا.

عەینەولدەولەش لەبری ئەوەی پاشەکشە بکا، کەوتە حاڵەتی هێرشکردن. فەرمانی بە یاساوڵەکان کرد بە بارییەیەکی[108] گەورە دەرگەی نووسنگەی

[108] بارییە: ستوونێکی ئاسنینە بۆ شکانی بەرد بەکاردێ.

تێلێگرافەکە بشـــکێنن. بە قۆنداغە تفەنگ لە دوکـانـدارەکـانیـان دا، لێ دوکاندارەکانیش بەرگرییان لەخۆیان کرد و هاواریان دەکرد: "یان قانون یان مەرگ!"

چەند کەســـێک پەلاماری عەینولدەولەیان دا. گەمارۆیان دا، ئاخوندێکی گەنج بازی داو جڵەوی ئەسپەکەی گرت. یەکسمەکە هەستا سەر پاشوو و حیلاندی. عەینولدەولەش لولەتی تفەنگەکەی لە ئاخوندەکە کرد، بەڵام ئەو پێی چەپەی گرت و لەســـەر زین هێنایەخوار، ئیدی بەخۆی و تفەنگ و شیرەکەی کەوتە سەر زەوی. ئاخوندە گەنجەگە تفەنگەکەی لێستاند و ویســـتی تەقە لە عەینولدەولە بکا، بەڵام چاوەشـــێکی عەینولدەولە لە ئاخوندەکە تەردەستتر بوو تەقەی لێکرد و بەریدایەوە.

براون ئێدوارد گرانڤیل لە سەربانی شوێنی حەوانەی بریتانییەکاندا بینی چی ڕوویدا. لەو پاشـــاگەردانییەی تەقەی یاســـاوڵەکان و بەرد و داری خۆپیشـــاندەران، کە بەرگرییان پێ لە گیانی خۆیان دەکرد، جەمال خان بەنێو گوڕدەمی خەڵکەکەدا ڕایکردە بـاڵوێزخـانەی بریتـانی. لە خوارەوە ســەری هەڵبڕی و هاواری بۆ ســەربانی باڵوێزخانە کرد: "براون ئێدوارد گرانڤیل گوێبگرە. زۆری پێ ناچێ دەیان کەس دەکوژرێن. ئینگلســـتان پێویستە بە بەرپرسیارێتیی خۆی ڕاببێ. خۆپیشـاندەران گەمارۆ دراون. دەی دەرگای باڵوێزخانەکەیان لێ بکەنەوە، تا هەمووان بێنەژوورا!"

ســەرەتا براون ئێدوارد گرانڤیل لە قسـەکەی تێنەگەیشـت. کاتێک جەختی لێکردەوە ئینجا بانگی کرد: "وا باڵوێز ئاگاداردەکەمەوە."

پێشـــتر لەندەن ئەو بوارەی دابووە باڵوێز لە کاتی پێویســـتدا کۆمەکی بەرەی ناکۆکی پاشـا بکا. بۆ دڵنیابوون ویســـتی هێشـــتا تێلێگرافێک بۆ لەندەن بنێرێ تا مۆڵەت وەربگرێ. بەڵام گرانڤیل بە هەڵچوونەوە گوتی: "پـاشــــا لەبەر چـاوی بـاڵوێز خەڵەکەکەی خۆی دەکوژێ، بۆیە نـابێ چاوەڕێی لەندەن بکەی. تۆ دەبێ بڕیار بدەی!"

لە دەرەوەش هێزی یاســـاوڵ تەقەی لە خۆپیشـــاندەرە بێ دیفاعەکان دەکرد.

باڵوێز گوتی: "دەرگاکان بکەنەوە!"

گرانڤیـل بەرەو دەرکە ڕایکرد. جەمـال خـان پڕ بەدەنگی بـانگی کرد: "خەڵکینە خۆ بگەیەننە باڵوێزخانەی بریتانی!"

یەک لەدوای یەک دەهاتنە نێو باخەکەی باڵوێزخانە.

لەوکاتەی باڵوێزی بریتانی تێلێگرافێکی بۆ لەندەن لێدەدا، دەیبینی چۆن خەڵکەکە لەپشـت پەرژینی باڵوێزخانەکە بە مسـتی لەهەوا بەرزکراوەوە بەرەو یاساوڵەکان هاواردەکەن: "یان مەرگ، یان قانون!"

٥٧

باڵوێزخانەکە

بۆ ڕۆژی پاشتر زۆرینەی خەڵکی شار لەبەردەم باڵوێزخانەکە خڕبوونەوە. ئەوان ئەو کەسانە بوون کە تا ئێستا ڕووداوەکانیان هەر دووربەدوور بیستبوو. کاتێکیش باخەکانی باڵوێزخانەکە لە ئاپۆرای خەڵکی لێوڕێژ بوو، خەڵک مافوور و ڕایەخیان لەسەر شۆستەی بەردەم باڵویزخانەکە و لە گۆڕەپانەکە ڕاخستن، هیشتاش هەر خەڵک تێکدەقژقژان و هەر دەهاتن، تا وای لێهات مۆنجەی دایەوە. ماڵەکانی دەورووبەریش دەرکەی حەوشە و ماڵەکانی خۆیان کردنەوە بۆ ئەوەی هەموو کەسێک بتوانێ داوای ئاویان لێ بکا.

پاشا باوەڕی بەو قسانەی عەیندولدەولە نەدەکرد کە لەبارەی خۆپیشاندەران بۆی گێڕایەوە. لێوەکانی دەلەرزین و دەستیشی لەسەر

مشتووی شمشێرەکەی بوو. ئەوە بوو عەینولدەولە شەنقاوێک بۆ دواوە گەڕایەوە.

"ئینجا تۆ چیت کرد؟ هەر تەماشات کرد؟" پاشا بە تووڕەییەوە هاواری بەسەردا دەکرد و گوتی: "تۆ تەنیا داهۆڵێکی چۆلەکەترسێنی، باشە ئەوان چۆن وێرایان بەسەر زینداندا بدەن؟ چۆن وێرایان خەڵکی دیکە ببەنە نێو باڵوێزخانەی بریتانی؟ دەی لەبەردەممدا مەوەستە هەر دەڵێی بوکەڵەی نێو جامخانەی. بڕۆ گەمارۆی باڵوێزخانەکە بدە!"

دەستبەجێ عەینولدەولە بەرەو مۆڵگەی سەربازی بەڕێکەوت. بە پشتیوانیی هێزی سەربازی دیکە بەرەو باڵوێزخانەی بریتانی کشا.

تا ئەو بەو کارە ڕابوو، پاشا بانگی وەزیری کرد.

پاشا هێشتا سارد نەبووبووەوە، لەناوخۆی هەر دەکولا. "بریتانییەکان خەریکی کودەتان. بڕۆ ئاگاداریان بکەرەوە و با پێگەی خۆیان بزانن، دەنا داوای یارمەتی لە ڕوسیا دەکەم."

مستەوفی ئەلمەمالیکیش ویستی پاشا هێور بکاتەوە: "پاشا پێویستە بیر لە لەشساغی خۆی بکاتەوە. تووڕەیی زیان بە تەندروستیت دەگەیەنێ."

پاشاش وەها وەلامی دایەوە: "باشترە بمرم لەوەی ببینم بریتانییەکان ناچارمان بکەن قانوننامەمان بەسەردا بسەپێنن. دەی بڕۆ پەیوەندی بە باڵوێزخانەکەوە بکە، فەرمانیان پێ بکە تا خۆپیشاندەران لەوێ دەربکەن و بیاننێرنەوە ماڵێ، دەنا ئەو کارەیان بە جاڕدانی جەنگ لەقەڵەم دەدەم."

ئاخر مایەی هۆشمەندی نییە دەستبەجێ وەها بە توندی لەگەڵیان بکەوینە قسە، کێشەکە، کێشەی باڵوێزخانەی بریتانی نییە."

"بەڵێ، ڕێکوپێک کێشەکە کێشەی باڵوێزخانەکەیە. بریتانییەکان هاوکاریی ئەو کۆمیتەیەن کە ناویان لەخۆ ناوە کۆمیتەی تاران."

"خاوەنشکۆ، ئێمە ناتوانیان بەردەوام هەر بریتانییەکان بە خەتابار بزانین. ئەوان سەرمایەیان لە باشووری وڵاتەکەمان وەبەرهێناوە. ئەوان حکومەتێکیان دەوێ کە خەڵک و دامەزراوەکانیان بپارێزێ."

پاشا گوتی: "ئێ باشە، خۆ حکومەت هەیە."

"بۆ ئەم پڕۆژە ئاڵۆزانە، ئێمە حکومەتێکی بێ لایەن و پەرلەمانێکی بەهێزمان پێویستە."

"چییە دیارە وەزیر هەوڵدەدا دروشمی دوژمنەکانمان بە ئێمە بفرۆشێتەوە."

"نەخێر ئەوە ڕاست نییە. ئینگلستان دەیەوێ لە وڵاتەکەماندا بانک دابنێ. خۆ ئەگەر ئێمە قانوننامەیەکی دادوەرییمان نەبێ، ئەوا سەرمایەگوزاران ڕوومان تێناکەن. پاشا پێی سەیرە کە بۆچی باڵوێزخانەی بریتانی ڕێگەی داوە خۆپیشاندەران پەنا بۆ باخی باڵوێزخانەکەیان ببەن. خاوەنشکۆ، داواکانی ئینگلستان یەکسانن بە داواکانی ڕەعیەتەکەی خۆت، بۆیە ڕێگەی پێداون."

"وەزیر وتار بۆ ئێمە دەدا، بەڵام تۆ یەک شتت لە بەڵگەوبەندەکانی خۆت لەبیرچووە. من سەردانی چەند پەرلەمانێکی ئەورووپیم کردووە، ئەو جۆرە پەرلەمانانە بۆ ئێرە ناشێن. دەسەڵات پێویستە بە شێوەیەکی نهێنی بمێنێتەوە هی ئەوە نەبێ کەس بتوانێ دزەی بۆ بکا."

"بەڵێ هەروا دەمێنێتەوە. من ئەوە مسۆگەر دەکەم، بەڵام پرسیارەکە پەسەندنامەی فەرمیی تۆیە تا بتوانم دانوستان لەگەڵ ڕابەرانی خۆپیشاندەران بکەم"

"تا ئەوکاتەی ئەوان لە نێو باڵوێزخانەکەدا بن، من قایل نیم. باڵوێزخانەی بریتانی بە خاکی بریتانیا دادەندرێ. یەکەم جار دەبێ ئەوان لە باڵوێزخانەکە بێنەدەر، پاشان دەکرێ تۆ قسەیان لەگەڵدا بکەی."

وەزیر پێیگوتەوە: "باشە بابزانین چیمان پێدەکرێ."

پاشاش بە پێداگرتنەوە: "ئێمەش حەوسەڵەمان هەیە."

لە لایەکەی دیکەوە، ئایەتوڵلاکانیش لە کەڵکەڵەی ئاراستەی نوێی خۆیاندا بوون.
خۆ ئەگەر خەڵکەکە هەر لە باخی باڵوێزخانەی بریتانیادا بمێننەوە، بۆ ئایەتوڵلاکانیش سەخت دەبێ ڕاستەوخۆ پشتگیرییان لێبکەن. ئەوکات ناتوانن بڕیاری بێ پێچوپەنا بدەن.
ئەوان بۆ ساتێک دەستیان لە ڕاوێژ و کۆبوونەوە لەگەڵ یەکدی هەڵگرت و بۆ هەڵمژینی هەوایەکی تەڕوتازی چوونە حەوشەی ماڵی ئایەتوڵلا تەباتەبائی.
تەباتەبائی، بەتەمەنترین ئایەتوڵلا بەرەو لای حەوزەکە چوو، دەستی شوشتن و مستە ئاوێکیشی بە دەموچاوی خۆیدا کرد.
قورسایی خۆی خستە سەر گۆچانەکەی بە چاوی نوقاوەوە گوێی لە هەراوزەنای گوڕدەمی خەڵکی سەر جادە گرت. پاشان چووە سەر پەیژەی سەربان.
لەسەر لێواری بانی ماڵی خۆیەوە ئاپۆرای خەڵکەکەی لە لای باڵوێزخانەکە و لەسەر شۆستە و سەکۆی گۆڕەپانەکەی ئەوێ دەبینی.
کاتێکیش خەڵکەکە ئایەتوڵلایان لەسەر بان بینی، تێکرا هاواریان کرد: "یان مەرگ، یان قانون، یان مەرگ، یان قانون، یان مەرگ، یان قانون."
ئایەتوڵلا بەساڵاچووەکەش بە باسکی چەپەی لەسەر ڕیتمی دروشمە بەکۆمەڵەکەیان بۆ بەرزکردەوە هانیدەدان لەکاتێکدا قۆڵی چەپەی دابوە سەر گۆچانەکەی خۆی پێوە گرتبوو. پاشان چووە سەر لێواری بانەکە دا و لێی دانیشت.
ئاپۆراکە بە دەنگی بڵندتر هاواریان کردەوە: "قانون! قانون! قانون!"

ئێستا ئایەتوڵڵایەکی دیکە لەسەر بانەکە لەپاڵ ئایەتوڵڵا پیرەکە بەدیارکەوت. خەڵکەکەش دەستیان وەک مشت لە هەوادا بەرزدەکردەوە و پێیەکانیشیان لەزەوی دەکوتا: "یان مەرگ، یان قانون!" بە شێوەیەک هاواریان دەکرد و پێیان لەزەوی دەدا دەرکە و پەنجەرە و بانی باڵوێزخانەکە لەرزین.

یەکێک لە نۆکەران مافوورێکی گەورەی بردە سەربان رایخست و ئایەتوڵڵاکانیش ڕوویان لە باڵوێزخانەکە کرد و لێی دانیشتن. بەم جۆرە ئەوانیش چوونە ڕیزی خەڵکە دارڕژاوەکەی سەر شەقام، بێ ئەوەی خۆیان ڕادەستی سەرانی باڵوێزخانەکە بکەن.

بەم کردەوەیە ئایەتوڵڵاکان ئەرکی مستەوفی ئەلمەمالیک لە پێشتر ئاڵۆزتر و قورستر کرد. وەک هەنگاوی یەکەم پەیامێکی بۆ باڵوێز نارد بە زمانێکی ڕەوان و سەنگین داوای لێکرد وا لە خۆپیشاندەران بکا لە باڵوێزخانەکە بچنەدەر.

باڵوێزیش، کە ئایەتوڵڵاکانی لەسەر بانەکە بینیبوو، زانی پێگەکەی ئەو لە جاران بەهێزتر بووە. بەلای خۆیەوە ئەویش تەتەرێکی بۆ لای وەزیر ناردەوە تا پێی بڵێ: "ئێمە هیچ لەشکرێکمان لەبەردەستدا نییە تا بتوانین ئەوانەی باڵوێزخانەیان داگیرکردووە وەدەربنێین. من بە تایبەتی سوپاسگوزار دەبم ئەگەر تۆ کۆتایی بەم دۆخە بهێنی. ئینگلستان لایەنی ئارامی لێ هەڵدەبژێرێ."

هەمووان چاوەڕێی ئەوە بوون بارێکی خەمگینی باڵ بەسەر گۆڕەپانەکەدا بکێشێ، بەڵام بەپێچەوانەوە کەشێکی خۆشی و جەنجاڵیی ژیان باڵکێش بوو. لە هەموو لایەکەوە هەر نان و سەوزە و میوە و قەندەشەکر و کولیچە دەهاتن. خەڵکەکە بەیەکەوە نانیان دەخوارد، بەیەکەوە دەنوستن،

بەیەکەوە قلیانیان دەکێشا و وتوویژیشیان هەر بەیەکەوە بوو. کەسیش نەیدەزانی ئەو دۆخە چەند دەخایەنێ.
لە دەورەی کۆشکیش بێدەنگی و خامۆشی زاڵ بوو. وەها دەردەکەوت پاشا هێشتا نایەوێ مل بۆ ئەو فشارەی خۆپیشاندەران کەچ بکا. بەڵام خۆ نەیدەتوانی هەروا بێ کار و کاردانەوە تەماشا بکا. دەنگوباسی دانیشتنی سەرچۆکانی باڵوێزخانەکە وەهای لێکەوتەوە، لە شارەکانی دیکەشەوە خەڵک بچنە نووسینگەکانی تێلێگراف بۆ پشتیوانیی هاورێکانیان ئەوانیش لەوێ درێژە بە دانیشتنی سەرچۆکان بدەن. ئیدی دەبووایە زوو ڕەوشەکە بەلایەکدا بخرێ.
پاشا بەهۆی وەزیرەکەی و لە ڕێی ئینگلستانەوە هەولیدەدا لەگەڵ ناکۆکەکان دانوستان بکا. لەهەمان کاتیشدا لەگەڵ ڕاوێژکارە تایبەت و ئەفسەرانی سوپا کەوتە ڕاوێژ خۆیان بۆ ئەو حاڵەتە ئامادە بکەن کاتێک لە دواییدا پەلاماری تەخت و تاج بدرێ. لەو نێوەشدا زۆر بەنهێنی تەتەری ڕوسی لەنێوان کۆشک و باڵوێزخانەی ڕوسیدا لەجرت و فرتدا بوو.

هەفتەیەک تێپەڕی. دانوستانی وەزیر لەگەڵ نێردەی بازار و وتوویژی لەگەڵ ئایەتوڵڵاکان هیچی لێ شین نەبوو. بەرەی ناڕازی نەیاندەویست هیچ هەنگاوێک بنێن بەرلەوەی پاشا داواکانیان نەسەلمێنێ.
پاشاش هەستی بە قورسایی ڕەوشەکە کرد چۆن فشاری بۆ دەهێنی و سینگی دەگوشی، هەر لەبەر ئەوەش بوو هەندێ جار بە زەحمەت هەناسەی دەدا. ئەو یەک دوو جاران و لە نیوەی شەودا بێدار دەبووەوە، چونکە گوێی لە خوێنی دەبوو قوڵپی دەدا. ئەو خەونی مۆتەکەئاسای دەبینی، خەوی لێ تار دەبوو. لە خەونیدا شوێنی تۆپەکەی دەگواستەوە لوولەی لە باڵوێزخانەکە دەکرد و بەرەو ڕوی خۆپیشاندەرانی باخەکەی

باڵویزخانە گڕی دەدا. نەخێر، ئەو نەیدەتوانی چیدی بەرگەی ڕەوشـــەکە بگرێ.
پاشا بە عەینولدەولەی گوت: "ئێمە دەبێ دەرسێک بە ئینگلستان دابدەین. بـاخی بـاڵویزخـانەکە خـاوێن بکەوە. ئەگەر پێویســــت بکـا پەرژین و شوورەکەی دەورەی باڵوێزخانەکە بڕوخێنە و ناپاکەکان لەوێ دەربکە."
فەرمانی پاشـــا ڕوون بوو. ئینجا زاواکەی یەکەیەکی تایبەتی بۆ ئەو مەبەسـتە پێکهێنا، تیپێکی سـوارە چەکدار بە تفەنگ و بە شـمشـێر. دوای نیوەڕۆیەکی درەنـگ بوو کە عەینولـدەولە بە خۆی و هێزەکەی بەرەو باڵوێزخانەکە کشا.
ئێوارەی پێشـتریش پێشـهاتی دیکە لەگۆڕێدا بوو. گالیسکەی پڕ لە تفەنگ بە قاچاخ هێنرابوونە ناوشار.

کـاتێکیش یەکە تـایبەتیە ســــەربـازییەکە لە گۆڕەپـانی بـاڵوێزخـانەکە بەدەرکەوت، گوریســـی دۆخەکە ئەوەندە کشـــت بووبوو، لەســـەروبەندی پســـاندا بوو. جەمال خان بە بەرگی ئاخوندییەوە لە دەرکەی پشـــتەوەی باڵوێزخانە دەرچوو، خۆی گەیاندە ماڵێکی لاکۆڵان.
عەینولدەوەلە پیاوەکانی کۆکردنەوە و قســـــەی بۆ خەڵکە مانگرتووەکە کرد: "بەناوی پاشاوە داواتان لێدەکەم باڵوێزخانە جێبێڵن."
ئـاپۆرای خەڵکیش لە بـاخەکەی بـاڵوێزخـانەکەدا هـاواریان دەکرد: "یـان مەرگ، یان قانون!"
"خەڵکینە گوێبگرن! من نامەوێ زەبروزەنگ بەکاربهێنم، دۆستانە داواتان لێدەکەم باڵوێزخانە چۆڵ کەن."
وەڵامەکەش هەر ئەوە بوو: "یان مەرگ، یان قانون."

"خەڵکینە! شـــەرمەزارییە لەبن ئاڵای بێگانەدا دژی پاشـــاکەی خۆتان ڕابپەڕن. من دەرفەتێک دەدەمە ئێوە. ڕێگەتان دەدەم بە ســـەلامەتی لێرە بڕۆنەدەر."

ئاپۆراکە بەرەو ئایەتوڵڵاکان هاواریان کردەوە: "یان مەرگ، یان قانون!"

عەینولـدەولە تەقەیەکی بە هەوادا کرد و بـانگی کرد: "دەی هەمووتـان بڕۆنە دەرێ!"

خۆپیشـــــاندەران خۆیـان لە گورە نەبرد. عەینولـدەولە هـاواری کرد: "شمشێرا!"

سوارەکان شمشێرەکانیان لە کالان دەرکێشا.

"خەڵکینە! ئەمە دوا ئاگادارکردنەوەیە. دەی باڵوێزخانەکە جێبێڵن!"

ئاپۆرای خەڵکیش هاواری کرد: *"قانون! مەجلیس! عەدالەت!"*

عەینولدەولە جاڕیدا: "هێرش ببەن!"

یەکەم جـار عەینولـدەولە هێرشـــی بردە ســـەر ڕیزی پێشـــەوەی خۆپیشـــاندەران ئەوانەی لەســـەر شـۆســـتەکان وەســـتابوون. کاتێکیش گۆرەپانی باڵوێزخانەکە چۆڵ بوو، ئینجا ســـوارەکان ڕێگەی شـــەقامە لاڕێکەیان گرت.

جـارێکی دیکە عەینولـدەولە ڕووی خۆی لە خۆپیشـــــاندەرەکـانی نێو باڵوێزخانەکە کرد و پێیگوتن: "یەک دەرفەتی دیکەتان دەدەمێ تا بە بێ خوێنڕشتن باڵوێزخانە چۆڵ بکەن."

ئاپۆراکەش هاواری دەکرد: "قانون! قانون! قانون!"

ئینجا شـمشـێرەکەی کێشـایەوە و خسـتییە کالانی خۆی، دەسـتی دایە تفەنگەکەی و بانگیکرد: "بەناوی پاشـا داواتان لێدەکەم دەرگاکە بکەنەوە، دەنا تەقە لە هەمووتان دەکەم و بەرتان دەدەمەوە!"

ئاپۆراکە هەر هاواری دەکرد: "مەجلیس! مەجلیس! مەجلیس!"

عەینولدەولە بانگی سوارەکانی کرد ئەوانەی ڕاستەوخۆ لەپشت ئەو وەستابوون: "تفەنگ!"
لوولەی تفەنگی بەرەو باڵویزخانەکە درێژکرد، لەپشتی شوورەکە کپ و کڕی بوو. ئایەتوڵلاکانیش بێ هەستوخوست لەسەر بانەکە دانیشتبوون و ژنانیش کڕ و بێدەنگ. براون ئێدوارد گرانڤیل هەناسەی لەخۆ بڕیبوو، لە نهۆمی سەرەوەی باڵویزخانەکە لە پشت جامی پەنجەرەوە چاوەڕێی دەکرد.
"تەقە بکەن!"
یەک دوو کەس لەپشت شورەکەوە ڕاقەنان، هەر ئەوەندەی بڵێی یەک و دوو دۆزەخ بەرپابوو. دەرگاکە کرایەوە گوڕدەمی خەڵکەکە بەرەو ڕووی عەینولدەولە و سوارەکان هاتن. گۆڕەپانەکە بووە گۆڕەپانی شەڕ و کوشتار. جەمال خان بە تفەنگەوە لەسەر بانی ماڵەکانەوە خۆی هەڵدایە سەربانێکی نزیک لە گۆڕەپانەکە. لەسەر لێوی بانێک خۆی درێژ کرد و سێرەی لە عەینولدەولە گرت. گوللەکەی بەر شانی کەوت، بەجۆرێک تفەنگی لەدەست پەڕی و خۆیشی لەسەر پشتی ئەسپەکەی گلا. سێ لە سەربازەکانی تەردەستانە لەوێ کێشایانەوە دوا و لایان برد.
ئینجا لەهیکەوە سەربازەکان لە هەموو لایەکەوە تەقەیان لێکرا. نەیاندەزانی ئەو فیشەکانە لەکوێوە دێن. کوژراوەکانیان لە شوێنی خۆیان جێهێشتن و بریندارەکانیان هەڵگرتن و لەوێ هەڵاتن.
ئێستا کە خەڵکەکە دەسەڵاتی پەیدابوو بەرەو کۆشک کشان.

عەینولدەولە بەسەختی بریندار بووبوو. یەکێک لە گەورەئەفسەران شوێنی ئەوی گرتەوە. خێرا بەرەو کۆشک لێیخوڕی تا هەواڵەکە بگەیەنێ. لەوێ لەبەردەم پاشا چۆکی دادا و گوتی: "خاوەنشکۆ! پاشایەتی

لە مەترسیدایە. ئێمە هەموو شتێکمان کرد تا کار نەگاتە ئەو ئاستەیە، بەڵام ئاپۆرای چەکدار وا بەرەو کۆشک بەڕێوەیە."

پاشا پرسی: "باشە ئەوان چەکیان لە کوێ بوو؟"

"هیچ لەوبارەوە نازانین، لەهیکەوە لەسەربانەکان و لە هەمولایەکەوە تەقە لە پیاوەکانمان کرا. یەک دو سەربازمان کوژراون و بەدەیانیش بریندارن، لەنێویاندا عەینولدەولەش برینداره، بەڵام زۆر لە چەکی سەربازەکان کەوتنە دەستی هەڵەوە. دەترسم خۆپیشاندەرەکان بەسەر سەربازگەکەمانیان دادابێ."

پاشاش گوتی: "ئێمە کەوتوینەتە تەڵەوە، باوکم لەو ئینگلیزە بەدفەڕانە ئاگاداری کردبوومەوە."

ئینجا فەرمانی دا ڕیزێک تۆپ لە دەرکەی کۆشک دابەزێنن و ڕێگەی گەیشتنی هەموو شەقام و لارێیکان بە گۆڕەپانی کۆشک بگرن و بەربەست دابنێن.

کاتێکیش ئەفسەرەکە ڕۆیشت، پاشا بانگی سەرۆکی پاسەوانەکانی کرد: "دەی تۆپەکەم ئامادە بکە!"

٥٨

(دوا)ئاگاداركردنەوە

پاشا بەرگی سەربازییانەی پۆشی، دەمانچەی لەخۆ بەست و چاوەڕێی هاتنی وەزیر بوو. لە حەوشەوە گوێی لە تەپەی یەکسمی سوارێک بوو. خۆی بوو، مستەوفی ئەلمەمالیک بوو. پاشا هەوڵیدا ئارام و لەسەرخۆ بێ: "پێموایە لە دانوستانەکان نەگەیشتیە هیچ."

"خاوەنشکۆ ڕاست دەکا. هیچ، بەدەستی بەتاڵ گەڕامەوە."

" ئێمە لە پێشدا دەمانزانی. ئەوانە ناپاکن."

وەزیریش وا وەڵامی دایەوە: "خاوەنشکۆ ئەنجامگیرییەکەت لەجێگەی خۆی نییە. پاشا منی بەبێ دەسەڵاتی دانوستان بەڕێگەدا نارد، چونکە پاشا باوەڕی بە دانوستان نییە. پاشا دەیەوێ ئەم ڕەوشە ئاڵۆزە بە زەبروزەنگ چارەسەر بکا."

پاشا بە سەرنجەوە گوتی: "بۆ وەزیر جوان نییە بەم چەشنە بدوێ."

"خاوەنشکۆ، تۆ ئەم وڵاتەت خستۆتە مەترسی."

"پاشا پێی لەسەر قسەکەی خۆی داگرتەوە: "بۆ وەزیر جوان نییە بەم چەشنە بدوێ."

"تەختوتاج لە مەترســـی دایە. لێکەوتەکانی کردەی عەینولدەولە هی ئەوە نین پێشـــبینی بکرێن. کۆشـــک بە پیاوی چەکدار گەمارۆدراوە، ئەوان چیدی شـــەرم لەوە ناکەن بە خۆیان و تفەنگەکانیانەوە بەڕووی پاشـــای خۆیان بوەستنەوە."

شـــتێکی نائاســـایی بوو پاشـــا لێبگەڕێ وەزیرەکەی بەم چەشـــنە بدوێ. پەرداخێک ئاوی بۆ وەزیر تێکرد. "ئێمە لە پێگەی سـەختی وەزیر حاڵیین. باشە ئێستا چ ڕاوێژێکی پێیە؟"

– "لە ئەوانەوە پەیامێکم بۆ خاوەنشکۆ پێیە."

– "لە کێ؟"

– "لە ڕابەرانی ئۆپۆزسیۆن."

– "ئەوان کێن؟"

– "پاشـــا ئەو کەســـانە ناناســـێ، بەڵام دوو ئایەتوڵڵایان لەگەڵ دان، یەکێکیان پێشتر و لەکاتی هەرای توتندا بینیوتە."

– "ناوی چییە؟"

– "ئایەتوڵڵا تەباتەبائی."

– "ئەدی ئەوی دیکە؟"

– "ئایەتوڵڵا بەهبەهانی."

– "ئایا ئێمە پێشتر ئەومان بینیوە؟"

– "پێموانیە بینیبێتـــت، ئەو ئـــاخونـــدێکی بەتەمەنە، ئەوەی لەگەڵ نێردەیەک لە قومەوە هاتووەتە تاران. ئەو نوێنەری ئاخوندەکانی قومە."

– "پەیامەکەیان چییە؟"

– "ئەوان دوائاگادارکردنەوەیان بۆ تۆ هەیە."

– "شـــــا بە تـونـدی وەڵامـی دایەوە: "ئەوان هـیـچ نـین تـا دوائاگادارکردنەوەم بۆ بنێرن."

– "دوامۆڵەتی ئەوان بۆ تۆ تا بەیانی دوای نیوەڕۆیە، تا نوێژی عەسر، بۆ ئەوەی داخوازییەکانیان بسەلمێنی."

– "داخوازییەکانیان چین؟"

– "ئەوان دەیانەوێ قانوننامەیەک، دەسەڵاتی دادوەری و پەرلەمانییان هەبێ."

– "پەرلەمان؟" شا بە زبرییەوە گوتی. "باشە ئەو ئایەتوڵڵا پیرە گەنیوانە چۆن لە پەرلەمان تێدەگەن؟"

– "خاوەنشکۆ، هەموو وڵاتەکە ڕاپەڕیوە. من خەممە. خاوەنشکۆ من بیر لە ئێوە دەکەمەوە. وەک وەزیر لەو بڕوایەدام نیشتمان پێویستی بە شایە. خۆ ئەگەر شا بکەوێ، ئەوا یەکێتییەکە لەبەین دەچێ."

– پاشا پرسی: "باشە دەتوانین چی بکەین؟"

– "هەستێکی وەهام هەیە خۆپیشاندەران ئامادەیەکی ئاشتبوونەوەیان لە پاشا دەوێ. بۆ ئەوەی پشێوییەکە نەهێڵرێ، دەکرێ پاشا بەشێک لە داواکانیان پەسەند بکا."

– "کامە داوایان؟"

– "داوای پەرلەمان. خۆ هەر بەلای کەمییەوە ساڵێکی دەوێ تا پەرلەمان ڕێکدەخرێ و دێتەکایە. لەو ماوەیەدا ئێوە دەتوانن ئارامی بۆ وڵات بگەڕێننەوە و لەهەمان کاتیشدا کایەی ئەوە دەڕەخسێنی تێیدا بتوانین بیربکەینەوە."

– "پەرلەمانێک؟ باشە چ جۆرە کەسانێک وەک نوێنەری ئەو گەلە نەخوێندەوارە پەرلەمان پێکدەهێنن؟ مەلاکان؟ ئاخر ئەوان چی لە هەڵسوڕاندنی کاروباری وڵات تێدەگەن؟"

– "خاوەنشکۆ، ئێستا کاتی ئەو تاوتوێکردنە نییە."

– "شا هاواری کرد: "دەستی بریتانییەکان لەپشت ئەو ئایەتوڵڵایانەوە هەیە. بەڵام خۆ ئێمە دوژمنی گەورەتر لە ئینگلستانمان

قاوداوە. باشــە ڕێککەوتین. ئێمە دەســەڵاتمان بە وەزیرەکەمان دا تا لەو بابەتە قسەیان لەگەڵدا بکا."
ئینجا پاشا یەکسەر چووە ژووری کاری خۆی، دەستی دایە قەڵەمێک و کورتەنامەیەکی نووســـی. کاغەزەکەی قەد کرد و خســـتییە زەرفێک و مۆری خۆی پێوەنا. تەتەرێک نامەکەی بۆ باڵوێزخانەی ڕوسی برد.
زۆری پێنەچوو تا تەتەرەکە لەگەڵ ســـوارێک گەڕایەوە. ســـوارەکە کاربەدەســـتێکی ڕوســـی بوو، ئەو کەســـەبوو زۆر جاران پاشا لەگەڵیدا بیروڕای ئاڵوگۆڕ دەکرد. ئینجا بەیەکەوە لە باخی کۆشکدا پیاسەیان کرد و دوای کورتە گفتوگۆیەک لەگەڵ یەکدی، پاشـــا کاربەدەســـتەکەی گەڕاندەوە باڵوێزخانەی ڕوسی.

پاشا لەسەر قوللە چاودێرییەکانی کۆشکەکەوە بە دووربین سەیری ئەو ناوەی دەکرد. هێشـــتا خۆپیشـــاندەران نەکەوتبوونە نێو ســـێرەی دووربینەکەی، بەڵام گوێی لە هەراوزەنایان بوو. لە حەرەمســـەراشـــدا دەنگەدەنگ پەیدابوو، ژنەکان بە دوو دەستە لە بەرانبەر یەک وەستابوون. شەڕ و دەمەقاڵێ و جوێندان بوو.
ئەو بەســـەر لێویەوە گوتی: "هەرگیز لە مێژوودا ژن هی متمانەپێکردن نەبوون. ئەوان یەکەمین کەســـن کە دەرکەی ژووری نوســـتن بۆ دوژمن تێ بدەن."
لەو دەمەدا گالیســـکەیەکی شـــاهانە گەیشـــتە گۆڕەپانی کۆشـــک. پاشـــا کەژاوەی دایکی خۆی ناسییەوە. گالیسکەکە لە دەروازەکە هاتە ژوور و لەبەردەم پەیژەکاندا وەســـتا. مەهدولیا دابەزی، ســـەرۆکی پاســـەوانەکان مەشخەڵێکی بەرز ڕاگرت تا ژنە بەرپێی خۆی ببینێ.

پاشا بانگی کردێ: "دایکە، ئەوە تۆ بەو هەرایە و لە ناوەڕاستی شەوێ لێرە چی دەکەی؟"

"ڕۆڵەکەم، مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە. من بۆیە بەپەلە بۆ لای تۆ هاتم تا لەپاڵت بوەستم."

"دایکە، تۆ ڕاست دەفەرمووی، هەر بە ڕاستی مێژوو خۆی دووبارە کردەوە."

مەهدولیا وەڵامی دایەوە: "بەڵام یەک جیاوازی هەیە. جاری پێشتر من بەهێزوگوڕی خۆم بەسەر ئەو پەیژانە دەکەوتم."

پاشاش پێیگوتەوە: "خۆ دەکرا هەر کاتێک پێویستت پێم هەبوایە بانگم بکەی." بەدەم ئەم قسەیە یارمەتی دا تا لەسەر کورسییەک لە تەنیشتی ئەو دابنیشێ.

"ئاخر پاشا چۆن بەو هەموو بەربەستانە بیتوانیبایە بێتە لام؟ ڕێکوڕەوان ویستم بەلای ئەو خەڵکەوە بێم تا نیشانیان بدەم، ئێمە ناترسین. کاتێکیش ئەوان منیان بینی هاواریان کرد: 'قانون، قانون، قانون.' بەڵام ئاخۆ ئەو خەڵکە چی لە قانون تێدەگا؟ ئەوان هەموویان بۆگەنیان کردووە، دەبوایە کە بەلایاندا تێدەپەڕیم بە دەستەسڕێک لووتم گرتبایە. هێشتاش تێناگەم کێ ئەوانەی هێناوەتە سەر ئەو بیرۆکەیە. کێ تەڵقینی داون و ئەو وشانەی فێرکردوون؟"

"ئێمە خۆمان کردمان، ئێمە خۆمان هۆکارەکەین. ئەو گەنجانەی بۆ خوێندن ڕەوانەی ئەورووپامان کردن، ئێستا بوونەتە دوژمنمان. ئێمە ماری سڕبوومان لە لفکەکراسی خۆمان دانابوو."

"کوڕم، من ئەوەت لێ قەدەغە دەکەم لە وەستانەوە لە بەرانبەر ئەو ڕێڕۆیشتنەوەی ئەوان لاواز بیت."

"خۆت دەبینی، ئێمە لاواز نابین، بەڵام ئەوان دوا ئاگادارکردنەوەیان داوینەتێ."

"چ ئاگادارکردنەوەیەک؟"

"دەیانەوێ بۆ بەیانی لەگەڵ نوێژی عەسر داواکانیان بۆ بسەلمێنین."

"ئەوان زۆریان پێ لێهەڵبڕیوە! بێ سـیودوو لە دەرەوەڕا پشـتیوانی دەکرێن، دەنـا زاتیـان نەدەکرد ئەم جۆرە داخوازییـانە بکەن." کـاتێ مەهدولیا وەهای گوت، بڕوانامەیەکی لە بن جلەکانی دەرهێنا.

بەڵگەنامەکەی دایە دەستی پاشا و گوتی: "ئەمە ئەو گرێبەستەیە، باوکت و من لەگەڵ ڕوسـەکاندا کردوومانە. هەمووی ڕەش و سـپی تێدا تۆمارکراوە. بەگوێرەی گرێبەسـتەکە بێ، لەسـەر ڕوسـەکانە لە کاتی پێویستیدا یارمەتیتان بدەن. دەی داوای کۆمەکیان لێ بکە!"

پاشاش بەڵگەنامەکەی لێککردەوە، چاوێکی بە بڕگەکاندا خشاند و گوتی: "ئێمە لەگەڵ ڕوسـەکان لە پەیوەندیداین. ئەوان ئاگادارن، بەڵام شـتەکە وەها نییە، تا ئەوان ڕاستەوخۆ بە هانامەوە بێن."

"تێدەگەم. بۆ بەیانی پێویسـتە شـتێک بدۆزینەوە، کاتیش تا دێ تەنگتر دەبێ."

پاشا پێی گوتەوە: "دایکە، ئارام بەوە، هەموو شتێکمان ڕێکخستووە."

مەهدولیاش پرسـی: "چییە، چیت کردووە؟ چ بەڵێنێکت لە ڕوسـەکان وەرگرتووە؟"

لەپڕ پاشا هەڵسایەوە. مەودایەکی دەویست تا بتوانێ ڕووبەڕوو لەگەڵی بکەوێتە قسـە. مەهدولیا لەو ڕەفتارەی زانی دەیەوێ شـتێک بڵێ: "دایکە، من پاشـام، من ئەوە دیاری دەکەم کە تەداروکێک بکەم. بۆ ئەمەشـیان پێویستم بە بیروڕای تۆ نییە."

کەچی مەهدولیا پرسیارەکەی هەر دووپاتە کردەوە: "باشـە چ بڕیارێکتان داوە؟"

"دایکە، شـتەکە ڕێکخراوە، حیسـابی خۆمان کردووە. پێویسـت ناکا خەم لەمە بخۆی. تۆ پێویستیت بە پشوودانە. نامەوێ زیاتر سەرت بئێشینم."

مەهدولیا زانی پاشا پلانێکی نهێنی هەیە، ئەوە بۆ یەکەمین جاریشە نایەوێ بە دایکی بڵێ. لەنێو قسەکاندا گوتی: "کاتی ئێوە بەسەرچوو."
مەهدولیا ڕاستی کرد، پاشا نەخشەیەکی هەبوو، حەزی لێنەبوو بیدرکێنێ. تۆ بڵێی ئەو متمانەی بە دایکی و دەوروبەری نەبووبێ؟ بۆیە، نەیدەویست دایکی بەو نهێنییانە بزانێ کە دەبووایە جارێ هەر لای پاشا بێ.
مەهدولیا بە دڵڕەنجاوی، بەڵام بەشانازیشەوە بەچاوی فرمێسکاوییەوە گوتی: "پاشا باشی بینیوە، ئەز پیر بووم و ئیدی پێویستت بە من نییە. تۆ بایی ئەوەندە بەهێزی تا بەتاقی تەنیا دەربەستی شتەکان بێیت. وەک دایکێک شانازیت پێوەدەکەم، من دەڕۆم."

پاشا هەموو ڕۆژەکەی هیچی نەخوارد. ترسێکی ناپاکانە بەسەریدا زاڵ بوو. ئاخر ئەو بەزەبروزەنگ وەزیرە کۆنەکەی لادابوو. ئێستاش بە شێوازێکی هەستیارەوە دایکی لە نۆرەیە. پاشا سەرقاڵی ئەوەبوو هەموو بەرپرسیارییەک بخاتە سەرشانی خۆی. ئەو شتەکەی وەها دەبینی. ئەوەی ڕاستیش بێ ئەو تەنیا مابووەوە.
هەوڵیدا وەک پاشایەکی ڕاستەقینە بجووڵێتەوە، لە ڕووداوە گەورەکانی وڵات نەترسێ. هەر وەهاشی کردبوو. لی هەنووکە ڕەعیەتەکەی چەکدار و خۆیان لەپشت تەلیسە خۆڵەکانی دەرەوەی کۆشکەکە مەڵاس داوە، ئەم جارە هەستی بە مەترسی کرد. لەوانەشە هەندێک جار پاشایانی مەزنیش لە ساتە تەنیاییەکانیاندا ترسیان بەسەردا زاڵ بێ.
لە شوێنی خۆی بردەبردێکی لێوەهات: "تاج، نەوەکەم."
ئەرێ باشە بۆچی پێشتر بیری لێنەکردبوونەوە؟ ئەرێ پەردەدارەکەی لە کوێ بوو؟ بۆ یەکەمین جار لەژیاندا بە ناوی خۆی بانگی کرد: "ئاغا موشیرا!"

هیچ کاردانەوەیەک نەبوو.
جارێکی دیکە پاشا بانگی کردەوە: "ئاغا موشیرا!"
پێدەچوو پەردەدارەکە لە کۆشک نەبێ.
ئینجا کابرا دەستبەجێ و بە غاردان هات.
"برۆ، بە پەلە سواری ئەسپەکەت بە! شێخ ئاغاسیم بۆ بێنە."

پاشا گەڕایەوە ژووری کارەکەی، دەستی دایە قەڵەم و لەسەر کاغەزێک نووسی. لەبنی نامەکەش واژۆی کرد، پاشان لە پەنجەرەوە سەیری کرد ئاخۆ کەی ئاغاسی وەدەردەکەوێ.
لە کۆتاییدا سەرۆکی پاسەوانەکان لەگەڵ ئاغاسییدا هات. پاشا ئاغاسی لەگەڵ خۆی بردە ژوورە بچکۆلانەکەی وتوویژ. "ئێمە شـتێکی گرنگمان بۆ تاج و بۆ منداڵەکەی، بۆ جێنشین جێهێشتووە. ئێمە دەبێ پێشتر ئەوان بگەیەنینە شوێنێکی ئاسایش پارێزراو."
پاشـا نامەکەی دایەدەسـتی ئاغاسـی و گوتی: "ئەمە بۆ باڵوێزخانەی ڕوسییە. تۆ دەبێ دوو شت بکەی. یەکەمیان هەر بەدەستی خۆت ئەم نامەیە دەدەیە باڵوێزی ڕوسی. هەر بەتەنیا دەستی باڵوێز. پاشان بەیانی سـەر لەزوو بە بێدەنگی تاج و منداڵەکەی هەڵدەگری و دەیانبەیتە جێهەواری خۆت. لەکاتی پشێوی و هەرادا لای ئەوان دەمێنیتەوە. ئەگەر ڕەوشی تاران لەدەست دەرچوو، ئێوە بڕۆنە تەوریز. ئەگەر شتێکیشمان بەسەرهات، بۆ ڕوسیا رابکەن، بڕۆنە مۆسکۆ. باقی شتەکەم لەم نایە بۆ باڵوێز نووسیوە."
قسەی لەوە پتر پێویست نەبوو. شێخ ئاغاسی بۆ ئەو هەموو متمانەیە دەستی پاشای ماچ کرد.
پاشا بە ئۆخەیەکەوە پەرداخێک ئاوی خواردەوە. ئێستا ئەو لەو خەڵکەی لە دەرەوە بوون ترسی نەما، ئەو پێشتر لە ناپاکی دەترسا. ئاخر دەکرێ

کەسانی بازنەی دوروبەری خۆی هەر ئەم شەوە بەسەری دابدەن و بیکوژن. هەر لە منداڵیشەوە ئەو ترسە دێرینەی لەگەڵدا هاتبوو.
باپیرەگەورەی ئەو دوای لەشکرکێشییەکی سەر هیندستان لەناو چادرێک لەسەر گردێکی ئەفغانستاندا نوستبوو. لەلایەن کەسانی بڕواپێکراوی خۆیەوە ئێشکی لێدەگیرا. لێ هەر ئەو پاسەوانە بڕواپێکراوانە بوون لەخەودا دایانە بەر خەنجەران و هەر لەوێ ساردیان کردبووەوە.
هەمیشە هۆزەکەی ئەو باسی ئەو کوشتنەی وەک دەرس و عیبرەتێک دەکرد. پاشا لە منداڵییەوە دەترسا لەوەی شەوێک یەکێک دیت و لەخەودا دەیکوژێ.
ئەمشەویش ترسەکە پتر بووبوو. کێ ناڵێ ئەمشەو لە لایەن پەردەدارە گوێڕایەڵەکەیەوە کۆتایی نایەت. تۆ بڵێی ئەو پەردەدارە کێیە کە هەرگیز قسەی نەکردووە؟ باشە لە دەرەوەی کۆشک لەگەڵ کێ پەیوەندی کردووە؟ باشە کێ ئەوی ناساندووە؟ بەڵێ، هەر بەڕاست ئەو پیاوە ئەفسووناوییە کێیە، هەر کاتێک پاشا زەنگوڵەکەی ڕاوەشاند ئەو بەدەردەکەوت؟
بۆ ئەوەی لە هەموو سەرەڕۆییەک دووربکەوێتەوە، بڕیاریدا شەوەکە، شەوی دوا ئاگادارکردنەوەکە، لە گەنجینەی ژێرزەمینەکە بەسەر ببا. لەکاتی پێویستیشدا دەتوانێ بەڕێڕەوە نهێنییەکەدا خۆی دەرباز بکا.

٥٩

لەسەر تەختەی شەترەنج

پاشا لەگەڵ گەردەگەردەی بەیانیدا بە خێشکەیی لە کونێ هاتەدەر و بە ئەسپایی دەرکەی ژووری نووستنەکەی خۆی کردەوە، دەستی بە گوێیەوە وەنا و گوێی هەڵخست. کۆشک مات و خامۆش بوو. بۆ هۆڵی مینابەندەکە چوو، وەک هەمیشە جلی سەربازییانەی پۆشیبوو. پاسەوانەکان بێ هیچ کێشەیەک دەهاتن و دەچوون و سەربازەکانیش لە شوێنی خۆیان بوون.

پەردەدارەکە بەدیار کەوت. "ئێمە برسیمانە، بانگی ئاشپەزەکە بکە."

ئاشپەزەکە بەخۆی و مەجمەیەکی[١٠٩] گەورەی پڕ لە خواردنەوە هات. تەماشایەکی پاشای کرد و چاوەڕێی کرد تا دەستوور بدا خواردنەکە بۆ تاقیکردنەوە تام بکا.

"ئەرێ ئەمڕۆ بەیانی کەس بۆ لای تۆ هاتە ناندین؟"

ئاشپەزەکە وەڵامیدایەوە: "نەخێر خاوەنشکۆ."

"هیچ کەس؟"

---

[١٠٩] مەجمە: سینی، خوان.

"نەخێر خاوەنشکۆ، تەنیا پەردەدارەکە هات."
"ئەدی شەو کەس هاتبووە ناندینیێ؟"
ئاشپەزەکە شڵەژا، زمانی تێکئالا: "نەخێر، خاوەنشکۆ، من، من ئەوە نازانم."
"دەی هەموو ئەو شتانە بگەڕێنەوە!"
کاتێک ئاشپەزەکە لەوێ ڕۆیشت، پاشا چووە لای ئەو دەرکەیەی هەمیشە پەردەدارەکە بەوێدا دەهاتە ژوور، ئیدی وەژوور هۆدەکەی پشتەوە کەوت.
پەردەدارەکە لەسەر مێزێک دانیشتبوو، خەریکی بەرچایی خۆی بوو. ئەو لەوێ چاوەڕێی پاشای نەدەکرد، بۆیە کە بینی پەشۆکا و سڵەمیەوە.
"تۆ ئەمڕۆ ئازاد بە، بڕۆوە ماڵێ. دواتر پێت ڕادەگەیەنین ئاخۆ کەی دەتوانی بگەڕێیتەوە."
پەردەدارەکە لەشوێنی خۆی دودڵ بوو.
شا لێبڕاوانە پێیگوتەوە: "تۆ بڕۆرەوە ماڵەوە."
پەردەدارەکە جانتا هەڵواسراوەکەی داگرت و بۆ پاشا نووشتایەوە و ڕۆیشت. ئینجا پاشا نانێکی تازە و پەنیر و جادانە پڕ چایەکەی پەردەداری لەسەر مەجمەیەک دانا و لەگەڵ خۆی بردییە هۆڵی مینابەندەکە.
سەرۆکی پاسەوانەکان لە دەرکەی دا. تەتەرێکی سوپا لەبەر دەرکە چاوەڕێی دەکرد.
پاشا گوتی: " چەکەکەی لێ وەربگرە و بینێرە ژوور."
تەتەرەکە پێیڕاگەیاند، ئایەتوڵڵاکان بانگەوازیان بۆ سەربازان ڕاهێشتووە چەکیان دابنێن و بڕۆنەوە ماڵێ. شا ویستی لێی بپرسێ ئاخۆ هەر بەڕاستی سەربازەکان گوێڕایەڵی بانگەوازەکە بوون یان نا، کەچی پرسیارەکەی نەکرد.

پاشا پرسی: "هەر ئەوە بوو؟"
تەتەرەکە وەڵامی دایەوە: "بەڵێ خاوەنشکۆ." ئینجا چووە دەر.
جارێکی دیکە شا چووە پشت پەنجەرەکە. پاسەوانەکانی بە شێوەی جارانی خۆیان دەسووڕانەوە و سەربازەکانی دیکەش لەسەر دیواردا وشیارەانە وەستابوون. ئەو چاوەڕێی وەزیر بوو، بەڵام ئۆقرەشی لەبەر هەڵگیرابوو. هەستیکرد پێویستی بە نوێژکردن هەیە. چوو دەستنوێژی هەڵگرت و ڕووی لە مەککە کرد. کاتێکیش لە نوێژەکەی بووەوە، دەستی دایە قورئانێ سورەتی ئەلشەرحی خوێندوە، ئەو سورەتەی خوا قسە لەگەڵ پێغەمبەرەکەی دەکا:

محەمەد!
ئەدی ئێمە دڵی تۆمان خاوێن نەکردەوە؟
ئەو بارە قورسەی لەسەر شانت هەبوو. لامان نەبرد؟
ئەدی وامان لێنەکردی بە ناوبانگ بیت؟
لەبیرت بێ! هەمیشە دوای کاتی تەنگانە، خۆشی دێ.

شا نەیتوانی بەر بە فرمێسکەکانی بگرێ.
هەنووکە تەتەری وەزیر هات. ئەویش پەیامێکی زارەکی پێبوو.
پیاوەکە چرپاندییە گوێی پاشا: "من لەگەڵ بەرەی نەیار دانیشتووم و قسەیان لەگەڵدا دەکەم. دانوستانەکان زۆر توند و گرژن و کاتی دەوێ. ئێستا ناتوانم بێمە لات."

جەمال خان و هاوڕێکانی کۆبوونەوەیەکی لەناکاویان لەبارەی لێکەوتەکانی دەستبەسەرداگرتنی کۆشک تاوتوێ کرد. خۆ ئەگەر ئەوان شا دەستبەسەر بکەن و تەختەکەی بڕوخێنن، ئەوا کاردانەوەی هەم گەل و هەم ئایەتوڵلاکانیش پێشبینی نەکراو دەبێ. ئەوان لەسەر ئەوە کۆک

بوون، دوا چارە کە دەستی بۆ ببردرێ لادانی پاشا بێ. ئەوان پێویستیان بە واژۆ و مۆری پاشـــا هەبوو تا لەســـەر بەڵگەنامەی داواکاریەکانیان بدرێ، بەڵام ئـاخۆ چۆن دەتوانن بەبێ خوێنڕشـــتن ئەم شـــتەیـان دەستبکەوێ؟
هەرچەندە ســەرەتا وەزیریان خســتبووە ژێر فشــارێکی زۆرەوە، کەچی ئێســتا ســـتراتیژییەکەی ئەوان ئەوە بوو بوارێکی بەرفرەوانتری پێبدەن تاکو وەک ناوبژیوانێکی ڕاستەقینە بە ڕۆڵی خۆی ڕاببێ.
ئینگلســتانیش لەگەڵ هەرا و پاشــاگەردانییدا نەبوو. ئەوان ســوودیان لە سـیسـتمێکی جێگیر دەبینی. ئەوان دەترســان کەوتنی شــا پاکانە بداتە دەســـتی ڕوســـەکان تا لە لای باکوورەوە پەلاماری وڵاتەکە بدەن. باڵوێزخانەی بریتانی لەبەر ئەم هۆکارە بوو پشتیوانیی لە ستراتیژییەکەی جەمال خان دەکرد.

دوای ئەوەی خوێندنەوەی قورئان هەندێ ئارامیی بە دڵی پاشـا بەخشـی، پیاســەیەکی بەنێو باخەکەدا کرد و لەســەر زاریشــی هەر ســورەتەکەی دەگوتەوە بەڵکو ورە بـداتەبەر خۆی: "هۆ محەمەد! ئـارام بگرە! ئـارام بگرە! بەرگەی ئەوە بگرە کە پێت دەڵێن!"
پاشــا گومانێکی بۆهات بەوەی پاســەوان و ســەربازەکان هەر بۆئەوە لەوێن تا چاودێریی پاشــا بکەن.هەر بۆیە بە ئەنقەســت زۆر لای گوڵ و چیمەنی لای دەریاچەکە مایەوە. دەبێ ئەوان بینەســـەر ئەو ڕایە، پاشـــا بەتەواوی هێوربووەتەوە.
لە پشـــتەوەی ماڵی خزمەتکارەکانەوە لێ وەســـەر بانەکە کەوت تا بە دووربین گۆڕەپانەکە بخاتە بن چاودێریی خۆیەوە. هێشتا بەربەستەکان هەر وەک خۆیان بوون، بەڵام ئەوەی مایەی ســەرســوڕمانی بوو، بینی

هەموویان پڕ لە سەرباز و پاسەوان نین. لای خۆی گومانی بۆ ئەوە چوو، بەشێک لە سەربازەکان بایاندابێتەوە لای ئایەتوڵڵاکان.
ئەوەی بۆ ئەو زۆر مایەی سەرسامی بوو، کشوماتیی گۆڕەپانەکە و کوچە و کۆڵانەکانی دەوروبەری بوون. هەرزوو ئەو بیرۆکەی هات، خۆپیشاندەراکان خۆیان بەدەستەوەدابێ.
شا چووە سەربانی ناندینەکە. لەوێوە بە ڕوونی ئەو کەسانە دەبینران کە لە پشت کیسەخۆڵەکانەوە وەستابوون. وەها دیاربوو وەک ئەوەی چاوەڕێی فەرمانێک بن.
تەماشایەکی لای حەرەمسەراشی کرد، ئەویش هەر کڕ و بێدەنگ بوو. هیچ کەسێک لە دەروازەکەوە دیار نەبوو.
شا هەستی کرد هیچ شوێنێکی دیکەی نییە بۆی بڕوا. ئەو شەترەنجزانێکی چاک بوو، باشتر بوو لە ڕکابەرەکانی و هەنگاوەکانی هەر بۆ پێشەوە بوون. زۆر کەم وابو لەگەڵ باوکی بدۆڕابا. تەنیا لەگەڵ وەزیری کۆن دەبووایە زۆر جار دانی بە دۆرانەکەی خۆی بنابایە. کەچی لە ژیانی ڕاستەقینەدا خراپ سەرپەرشتیی گۆڕەپانی یارییەکەی دەکرد. هەڕەشەی کشمات لەسەر پاشا هەبوو. ئەو ئێستا گەیشتبووە ئەو ئاستە، نەتوانێ لەوە زیاتر داشەکانی بجووڵێنێ. ئاخر هەردوو ئەسپ و وەزیر و دوو فیل و سەربازەکانی، هەرهەموویان لە گەمەکە دەرهێنرابوون. نیگای پەڕیە سەر تۆپەکەی خۆی، کە بێ ئیشوکار لەوێ لە حەوشەکە دانرابوو.
بیری بۆ گەنجینەی ژێرزەمینەکە، بۆ دەرچەی ناچاری، بۆ ئەو ئەسپەی لە تەویلەکە ئامادەکرابوو، بۆ هەموو ئەمانە ڕۆیشت. پاشا بەخۆی گوتەوە: "پاشای گەمارۆدراو لەسەر تەختەی شەترەنجدا پێویستە کاتەکەی درێژبکاتەوە. ئێمەش ئەوەمان کرد، وەزیرەکەمان لەگەڵ

نەیارەکان لە وتوویێژدایە و ڕوسەکانیشمان بەگەڕ خستوون. هەنووکە من دەبێ وەک پاشایەکی ڕاستەقینە ئارام بگرم."

ڕۆژ گەیشتە تاقی ئاسمانێ. دوائاگادارکردنەوەکە خەریکبوو بەسەردەچوو. ئەرێ پێویستە بچێتە نێو کۆشکەکە و لەوێ ببینێ ئاخۆ چۆن خەڵکەکە بەسەر کۆشکدا دەدەن یان وەک شێرێکی ترسنۆک بچێتە کونی ژێرزەمینەکە و خۆی بشارێتەوە؟ ئەو هەر لەسەر بانەکە وەستا، هەستێکی وەهای بۆ پەیدابوو، هێشتا جڵەوی ڕووداوەکانی لەدەست دەرنەچووە.

نیگای پەریە سەر باخی پشتەوەی کۆشک. بینی چۆن خوشکەکەی مەلیچک یارمەتیی براکەی دەدا تا لە ژووری بیهێنێتە دەرێ. ئاخر مەلیچک لە ڕوداوەکەی بازاڕەوە قاچی چەپە و یەک دوو پەراسووی شکابوون. لەوکاتەوە لەسەر جێ کەوتبوو، بەو هۆیەشەوە تا دەهات قورستر دەبوو. پاشا هەموو ئێواران سەرێکی دەدا. خوشکەکەی مەلیچک کورسییەکی بۆ پاشا لای پێخەفی براکەی دانابو، تا بتوانێ هەر کاتێک ویستی قسە لەگەڵ مەلیچک بکا. مەلیچک لەسەر دەست و پێ بەدەرکەدا هاتەدەر. پاشا بەئاستەم ناسییەوە.

بانگدەری مزگەوتی گەورەی شار بانگی دا: "*ئەڵڵاهو ئەکبەر، حەیا عەلا ئەلسەلات*؛ دەی خێراکەن وەرنە نوێژێ.

پاشا هێدمەگرتی بوو. بەسەرچوو، کاتی دوا مۆڵەتەکە تێپەڕی. ئەو چاوەڕێی پشێویی دەکرد، لەوانەیە هەستی بە نائومێدی کردبێ، لێ ئەوەی مایەی سەرسامی ئەو بوو، بانگدەرەکە هێورەیی و بێدەنگی لەگەڵ خۆی هێنا. کۆتایی بە نادڵنیایی هات. ئێستا ئەو شتە دەقەومێ، ئەوەی لێی تۆقی بوو. ئەو هەموو شتێکی کردبوو تا ڕێ لەوە بگرێ و ڕوونەدا.

بانگدەرەکە دووبارەی کردەوە: "حەیا عەلا ئەلسەلات."

ئێستا پێویستە هەمووان چەکەکانیان دابنێن تا بۆ نوێژ کردن ڕوو بکەنە مەککە. ئەمە ساتی ئاشتی بوو، هیچ کەسێک بەسەریدا نادا، هیچ کەس نایکوژێ.
کاتێکیش بانگدەرەکە لە بانگی خۆی بووەوە، دیسان بێدەنگی باڵکێش بووەوە. پاشا هەر بەڕاستی بینی کە هەمووان پشتیان لە کۆشک و ڕوویان کردووەتە مەککە و نوێژەکەیان دابەستووە.

قەلەباچکەیەک بەسەر گۆڕەپانەکدا فڕی و بە قیغە قیغەکەی دڕی بە بێدەنگیدا دا. نوێژیش تەواو بوو. جوولە بە ئاپۆرای خەڵکەکە کەوت. پاشا هەوڵیدا هیچی لەبەرچاو گوم نەبێ. خەڵکەکە لە باریەک ترازا و مەودایان بەیەک دا. وەزیر و دوو ئایەتوڵڵا و حەوت پیاو بە قاتەوە لەگەڵ دوو کەسی بێگانە بە پێ بەربەستەکەیان تێپەڕاند و بەرەو گۆڕەپانی کۆشک هاتن. لەوێ وەستان و قسەیان کرد.
پاشا ئایەتوڵڵا تەباتەبائی ناسییەوە، ئایەتوڵڵاکەی دیکەش بەهبەهانی بوو، ئەو ئاخوندە پیرەی یەکەمین کەس بوو چووە سەربانی ئەوماڵەی بەرانبەر باڵوێزخانەکە و لێی دانیشت.
پاشا باڵوێزی بریتانیشی ناسییەوە، دووەمین بێگانەش براون ئێدوارد گرانڤیل بوو، بەڵام پێشتر ئەوی نەبینیبوو. شا گومانی بۆ ئەوەچوو، پیاوەکانی دیکە بازرگانەکانی بازاڕ بن.
ئینجا پاشا دووربینەکەی لەچاوکردەوە. وەک ئەوەی نێردەکەی گۆڕەپانەکەی بۆ دیدار بانگ کردبێ، بۆیە لەسەر بان دابەزی و چووە هۆڵی مینابەندەکە و چاوەڕێی سەردانەکەی کرد. لە بەرانبەر ئاوێنەدا کڵاوەکەی سەری ڕاست کردەوە، ئینجا بەرەو لای پەنجەرەکە ڕۆیشت. وەزیر لەگەڵ سەرۆکی پاسەوانەکان قسەی دەکرد. پاشان سەرۆکی پاسەوانەکان هات تا پاشا ئاگادار بکاتەوە.

کاتێک لە دەرکە درا، پاشا بە حەوسەڵەوە گوتی: "وەرە ژوورا!"
پیاوەکە ئیکلامی کێشا و گوتی: "باڵوێزی شانشینی بریتانی لەگەڵ نێردەیەک لە دەروازەن، داوا دەکەن ئاخۆ پاشا دەیەوێ بیانبینێ؟ هەروەها وەزیریشیان لەگەڵدایە و چاوەڕوانە."
هێشتا پاشا کشمات نەبووە، دەکرێ زیاتر یاری بکا.
" بۆ ژوور یاوەرییان بکە."
وەزیر مستەوفی ئەلمەمالیک یەکەمین کەس هاتەژوور، هات و لەپشت پاشا شتێکی بەگوێیدا چرپاند.
کاتێکیش مێوانەکان گەیشتنە نێو هۆڵی مینابەندەکە، پاشا لای کورسیی گەورەپاشاکانی ئێرانیدا وەستا.
بەهبەهانی بە سادەیی گوتی: "سڵاو لە پاشا."
پاشاش وەڵامی دایەوە": "سڵاو!"
باقی نێردەکەش سڵاویان کرد.
وەزیر هەر هەموویانی بە پاشا ناساند و ئینجا چوو لەپشت پاشاوە وەستا.
بریتانییەکان بەجیا وەستان. بازرگانەکانیش کڵاوی خۆیان داگرت. شوێنەکەیان لەپێش ئایەتوڵلاکانەوە بوو.
بە ئاماژەیەکی شاهانە پاشا ئاماژەی بە ڕیزێک کورسی لەژێر ئاوێنە گەورەکە دا. لەبەرئەوەی ئایەتوڵلا بەهبەهانی هەر بەپێوە بوو، ئەوانی دیکەش دانەنیشتن.
باڵوێزی بریتانی دەستپێشخەری کرد. یەک هەنگاو هاتە پێشەوە و بە ئینگلیزی گوتی: "خاوەنشکۆ، جارێ فارسییە شەقوشڕەکەم هەڵدەگرمەوە و قسەی پێناکەم. ئینگلستان تێکەڵ بە کاروباری ناوەخۆیی ئێوە نابێ. بێ خواستی خۆمان تێکەڵی ئەو ڕووداوانە بووین، بەڵام تۆ پێویستە بزانی، ئینگلستان پاڵپشتی پاشایە. پاشایەکی دەستڕۆیشتوو زۆر

لەبەرژەوەندیی ئێمەدایە. پێدەچێ زۆر شـــتی ناروون لەبارەی ڕۆڵی باڵوێزخانەی بریتانی لە ڕووداوەکانی ئەو ئەو ماوەی ڕابردودا گوترابێ، بەڵام من پاشـا مسۆگەر دەکەمەوە، ئینگلستان لەو بارەیەوە ناکارابووە. لەو ڕۆژانە من وەک پێناوێک قسـه‌ـــه دەکەم. براون ئێدوارد گرانڤیلیش وەک دیلمانج تا تەموژییەکە لەبەین بەرێ."

گرانڤیل بۆ پاشــا چەمایەوە و باڵوێزیش درێژەی بە قسـه‌کانی خۆی دا: "ئەو نێردەیەی لێرەیە بڕوانامەیەکیان لەگەڵ خۆ هێناوە، تێیدا داوا لە خاوەنشـکۆ دەکەن پەسـەندنامەی خۆی لەبارەی پێکهێنانی پەرلەمانێک دەرببڕێ. وەک باڵوێزی بریتانی داوام لێکرا وەک شـــاهیدێک بێمە ناو. ئیدی لێرەوە دەستوەردانی ئینگلستان لەم پرسە دەوەستێ."

کـاتێکیش بـاڵوێز یەک هەنگاو بۆ دواوە گەڕایەوە، ئـایەتوڵڵا پیرەکە بە گۆچانەکەی خۆی ئاماژەی بۆ یەکێک لە بازرگانەکان کرد. ئەویش لێ چووە پێش و سـەری خۆی دانەواند و زەرفێکی ڕادەسـتی پاشـا کرد. پاشاش بڕوانامە سێ لاپەڕەییەکەی لەنێو زەرفەکە دەرهێنا و سـەیرێکی کرد. لە ڕوخسارەکەی نەدەخوێندرایەوە ئاخۆ ڕامانی چییە.

ئەو جـارێکی دیکە ئـامـاژەی بە مێوانەکـان کرد تـا لە شـــوێنی دەستنیشـانکراوی خۆیان دابنیشـن. ئایەتوڵڵا بەهبەهانی بە لەسـەرخۆیی بەرەو کورسـیییەک ڕۆیشـت. ئیدی کەشــه دژوارەکە ڕەویەوە. هەر ئایەتوڵڵا دانیشـــت و دانەنیشـــت، گۆچانەکەی لەدەســـت بەربووەوە. ئایەتوڵڵا تەباتەبائی هەڵیگرتەوە و دایەوە دەستی بەهەبەهانی لە تەنیشت ئەودا دانیشت. ئەوانی دیکەش بەدوای ئەودا دانیشتن. پاشا زەنگوڵەکەی لێـدا و بـانگی کرد: "چـا بۆ مێوانـان!" لێ ئەوەی لەبیر کردبوو پەردەدارەکەی نـاردبووەوە مـاڵی خۆی. هیچی دیکەی نەگوت. بەو بەڵگەنامەی لەناو لەپی دەسـتی دابوو، بیری لێدەکردەوە. براون ئێدوارد گرانڤیل پرسی: "ڕێگەم دەدەی یەک دوو قسە بکەم؟"

پاشا بە سەرنجەوە سەیرێکی کرد و گوتی: "فەرموو قسە بکە."
"من گەڕیدەیەکم. من دەنووسم، من مەراقی مێژووی وڵاتەکەتانم. ساڵانی دوورودرێژ لە ئێران ژیاوم. یەک ڕاستی هەیە لای من ماوەتەوە، ئەگەر پاشا ڕێگە بدا، پێتانی ڕادەگەیەنم."
ئەو فارسییە نایابەی قسەی پێدەکرد سەرنجی پاشای ڕاکێشا. ئاماژەیەکی بۆ کرد درێژە بە قسەکەی بدا.
"من ئەوەم بەدی کردووە، ئێرانییەکان پاشاکەی خۆیان خۆشدەوێ. ئەو گەلەی کە ئێستا بە تفەنگەوە لەپشت کیسە خۆڵەکانیشەوە وەستاوە، ئێوەیان خۆشدەوێ."
بەم قسەیە خەندەیەک پەڕییە سەر ڕوخساری شا. دەستی بۆ بەرکی کەواکەی برد بەڵکو یەک دوو دراوی ئاڵتونی دەربێنێ و بۆ گرانڤیل فڕێی بدا. ترینگەی دراوەکان دەبیسترا، لێ لای خۆی هێشتنەوە. پاشا تا لای مێزەکە ڕۆیشت، پەرداخێک ئاوی بۆخۆی تێکرد و قومێکی لێدا. دەستەی ئامادەبووان چاویان لەسەر هەر جووڵەیەکی بوو. پاشا هەوڵیدا کات بەدەست بێنێ بەو مەبەستەی بەڵکو دەروویەکی لەسەر ببێتەوە و لەو دۆخە ڕزگاری ببێ. جارێکی دیکە لە پەنجەرەوە سەیری دەرەوەی کرد، نەخێر، هیچ شتێک ڕوونادا. نێردەکە بڕوانامەیەکی داوەتێ، ئێستا ماوەتەوە سەر ئەو.
ئەویش بۆ لای مێزەکە ڕۆیشت، دەستی دا خامەیەک لەپەڕی قاز، نووکەکەی لە مەرەکەب هەڵێنا، کاغەزەکەی واژۆ کرد و بە مۆری ئەنگوستیلەکەشی ناوەڕۆکەکەی سەلماند و پەسەندی کرد. ئامادەبووان بەو ڕاستییە سەرسام بوون، کە شا بەختی خۆی دیاریکرد. ئینجا بەڵگەنامەکەی لوول دا و دایە دەستی وەزیر. وەزیریش لای خۆیەوە دایە دەستی ئایەتوڵلا بەهبەهانی. ئایەتوڵلاش سەری نەوی کرد و تەماشای کرد. ئاخۆ پاشا دەستی بۆ دێنێ تا تۆقەی لەگەڵ بکا. لێ پاشا

ئەو جووڵەیەی پشتگوێخست و ڕووی لە وەزیر کرد: "تا دەرەوە یاوەریی ئەو پیاوانە بکە."
لەکاتێکدا ئامادەبووان دەچوونەدەر و گرانڤیل وەستا.
کاتێکیش نێردەکە لەوێ ڕۆیشت، شا گوتی: "تۆ دەڵێی نووسەری، لەبارەی چییەوە دەنووسی؟"
"من لە کەلاوە کۆنەکاندا بەدوای مێژوودا دەگەڕێم، بەڵام خۆشەویستیی زۆرم بۆ خەڵکی ئاساییە. من زۆر گەشت دەکەم، ئەزموونەکەم دەنووسمەوە. دیدارم لەگەڵ ئێوە یەکێکە لەو ساتە هەستیارانە، بێ سێ و دوو لەسەری دەوەستم."
"تۆ مەیلت بە لای سیاسەتدا ناڕوا؟"
"نەخێر، من لەبارەی ژیانی ڕۆژانە، لەبارەی کەلتوور، لەبارەی بەها و دابونەریتەوە دەنووسم."
"خۆ ئەگەر لەبارەی منیشەوە بنووسی، ئەمەی خوارەوە بنووسە: "پاشا دەڵێ: من بڕیاردەدەم!"
"خاوەنشکۆ، مەبەستت چییە؟"
ئەویش وەها وەڵامی دایەوە: "دواتر لێی تێدەگەی."

کاتێکیش نێردەکە لە کۆشک هاتنەدەرەوە، پیاوەکانی بازاڕ کڵاوەکانیان بۆ هەوا بەرزکردنەوە. بەم جۆرە جەمال خان و میرزا ڕەزا و ئەندامەکانی دیکەی کۆمیتەکەیان تێگەیاند، پاشا بەڵگەنامەکەی مۆر کردووە. کەس باوەڕی نەدەکرد، هیچ کەس نەیدەویست بەرلەوەی مۆری پاشا لەسەر بڕوانامەکە ببینێ، فیکەی خۆشی لێبدا.
جەمال خان بەڵگەنامەکەی لیککردەوە و هاواری کرد: "*جاوید ئێران!* بژی ئێران!"
ئیدی هەزاران گەروو هاواریان کرد "*جاوید! جاوید!* با بژی!"

میرزا ڕەزا بە لاوازی و پەشـــێوحاڵی لەبەر زیندانییە دوورودرێژەکەی، دەسـتی دایە ئاڵایە سـێ ڕەنگەکەی وڵات، بازیدایە سـەر سـەکۆیەک و بانگی کرد: 'ئاهەنگەکە دەسـتپێیکردا! پاشا پەرلەمانی نیشـتمانیی پەسـەند کردا!"

ئامادەبووانیش هاواریان کرد: "*مەجلیس، مەجلیس، مەجلیس*! (پەرلەمان، پەرلەرمان، پەرلەمان)"

تاران وروژا، بووە شـایی و لۆغان، موزیک ژەنرا، گۆرانی گوترا، خەڵکی سـەر جادە باوەشـیان بەیەکدا دەکرد و ژنانیش لەسـەر بانان فرمێسـکی شـــادییان لەچاو دەهاتەخوار. خەڵک هەڵپەڕی، کەوتنە سـەما، ئەو بازرگانەکانی بازاڕیان لەسەر شانان دانان و پەسنی کۆڵنەدانەکەیان درا. دوو ئایەتوڵڵاکەش بە یاوەری گوردەمی خەڵکەوە چوونە ئەو ماڵەی کە ئایەتوڵڵاکانی قوم لەوێ لەسـەر چۆک دانیشـتبوون. ئیدی خەڵک هاواری کرد: "*موبارەک، موبارەک، مەجلیس موبارەک*: پیرۆزە، پیرۆزە، پەرلەمان پیرۆزە."

جاران بە شـێوەیەکی ئاسـایی خەڵکی ئێران هەسـتوسـۆز و هەڵچوونیان بە وشـــە و دروشـــم دەردەبڕی، لێ ئەمە یەکەمین جار بوو لە مێژوودا، ئـاپۆرای خەڵکی بەیەکەوە وەک ســـوپاســـنامەیەک چەپڵە لێبدەن. دوکـانـدارەکـان گەڕانەوە بـازار تـا دوای مـانگرتنێکی زۆر دەرگـای دوکانەکانیان بکەنەوە. ماوەی هەفتەیەکی ڕەبەق لە هەموو لایەکی وڵات ئاهەنگ گێڕدرا. خەلک بەیەکدییان دەگوت: "هەوا بۆنی گوڵی لێدێ." بەڵێ ئەوان ڕاسـت بوون، ئاخر جۆرە بەهارێک داهات. هەمووان هەسـتیان بە باشیی خۆیان دەکرد، هەمووان شادمان بوون. هەمووان پێدەکەنین.

٦٠

مەجلیس

لە کشوماتییدا گەر لە کۆشک دەرزی بەربووبایەوە گوێت لێدەبوو، کەچی لە ناوجەرگەی تاراندا هەراوزەنایەک بوو هەر مەپرسە. ڕۆژانە ئەندامانی کۆمیتەی بەرگری، نوێنەرانی بازار، بریگرتە ڕێپێدراوەکانی ئایەتوڵڵاکان تا درەنگانی شەو کۆدەبوونە تا کارێکی وەها بکەن دانیشتنی یەکەمی پەرلەمان ساز بکەن.

شتێک بوو بە بیر کەسدا نەدەهات بە ماوەیەکی کورت بتوانن نوێنەری هەموو چین و توێژ و پیشەکان لەیەک کۆبکەنەوە. لێ کۆمیتەکە دەیەویست تا زووە بیچمێک بە پەرلەمان ببەخشن، چونکە کاتەکە بۆ ئەوان لەبار بوو. بڕیاریان دا نوێنەری هەموو شارە گەورەکان بۆ تاران داوا بکەن، بەوەی لەماوەی مانگێکدا پەرلەمانێکی کاتیی پێکبهێنن. کەواتە شتەکە پەیوەندی هەبوو بە نوێنەرانی شەش چینە گرنگەکەی کۆمەڵگە: خانەوادەی پاشایەتی، ئاخوندەکان، هۆزەکان، بازاڕ، کەرتی پیشەسازی و زانایان.

هەروەها بڕیاریان دا لەدوای سێ مانگ کۆبوونەوەی داهاتوویان ببەسترێ. لەو دوو کۆبوونەوانەشدا پاشا بڕوانامەی دەستور واژۆ دەکا. بەدوای باڵەخانەیەکی شایستەتەدا بۆ بارەگای پەرلەمان دەگەڕان، بەڵام ئەو باڵەخانانەی بۆ ئەم کارە دەستیان دەدا، هەموویان موڵکی پاشا و شازادەکان بوون، هیچ کەسیش لەوان دەستبەرداری موڵکەکەی خۆی نەدەبوو. بگرەوبەردەی زۆر پەیدابوو، دوای کێشمەکێشێکی زۆر، لە کۆتاییدا پاشا قایلبوو، باڵەخانەیەکی کۆنی میریی بۆ پەرلەمان بەتاڵ بکا. ئەو وەهای دانابوو شتەکە بۆ ماوەیەکی کاتییە.
بە نابەدڵیشەوە فەرمانی ئەوەی بۆ چاپخانەی پاشایەتی دەرکرد سەد و پەنجا دانە لە دەستووری پێشنیازکراو چاپ بکا، بۆ ئەوەی نوێنەرانی گەل بیخوێننەوە و تاوتوێی بکەن لە کۆبوونەوەی دووەمی پەرلەماندا لێی کەم و زیاد بکەن و بڕیاری لەسەر بدەن. ئەم ژمارە زۆرەی کتێبەکە یەکەمین هەنگاوی ناچاکردن بوو بۆ شا تا ڕێگە بدا بیروڕای ڕەعیەتەکەی بزانێ و پەسەندی بکا.

لەپاش مانگێک لە تەداروک، نوێنەران لە میانەی ئاهەنگێکی گەورەی شار چوونە نێو تەلاری پەرلەمان. ئایەتوڵڵاکان لەپێشەوە بوون، شازادەکان بەدوایاندا ئینجا پیاوە ناودارەکانی بازاڕ، بەدوای ئەوانیشدا نوێنەران بوون، هەر هەمووشیان بە جلوبەرگی ڕازاوەی ئاهەنگ و کڵاوی بەرز و قووچەوە بوون. هەروەها جەمال خان و میرزا ڕەزای هاوخەباتی لەگەڵ چەند ئەندامی دیکەی کۆمیتەکە وەک ڕێکخەرانی بۆنەکە لەگەڵیاندا چوونەژوور.
چەند سوارێک بە سواری ئەسپ کە بە شێوەیەکی جوان ڕازابوونەوە لەپێشەوە دەڕۆیشتن و پاسەوانەکانیش بە جلی جوان و نایابەوە

کەڕەنایان[110] بۆ لێدەدان. هەمووان هەستیان کرد ئەمە ڕێڕۆیشتنێکی بێوێنەیە، ئایەتوڵڵا شایستەکان، شازادەکان بەخۆیان و داری زێڕکەفت لەبن هەنگڵ، بازرگانەکان و عەبا گرانبەهاکانیان کە لە قوماشی ئینگلیزییەوە دروستکرابوون. لەوێوە دەستبەجێ نیگای تەماشاکەران پەڕیە سەر چەکمە ڕەشە بریقەدارەکان، کە هەموو نوێنەران لەپێیاندا بوو. لەوانەیە هەر بەڕێکەوت بووبێ هەموویان لەم جۆرە پێڵاوانەیان لەپێ کردبێ، بەڵام یەکسەر وەک هێمای سەردەمێکی نوێ دەبینرا.

کاتێکیش نوێنەران دانیشتن، بەتەمەنترین نوێنەر وەک سەرۆکی دانیشتنی پەرلەمانەکە دانرا. هەمووان چاوەڕێی پێوقەدەی پاشایان دەکرد. خەڵک گرەویان لەسەر ئەوە دەکرد، لەدوا ساتدا شتەکەی بۆ قووت نەدرێ و بەرگە نەگرێ. یەک دوو لە نوێنەران پێشنیازی ئەوەیان کرد، ئەگەر هاتوو پاشا ئەوان پشتگوێ بخا و نەیەت، پەرلەمان پەک نەخرێ و بڕیاری خۆی بدا. بەڵام ئەم شتە نەدەکرا، ئاخر ئامادەبوونی پاشا داواکراو بوو تا دانیشتنەکە ڕەوایەتیی خۆی وەربگرێ.

هاتنی پاشا کۆتایی بە هەر مشتومڕێکی لەو بابەتە هێنا. ئەو بەسواری ئەسپێکی کەتەی ڕەشەوە گەیشتە بەردەم تەلاری پەرلەمان. هەندێ شڵەژاوی پەیدابوو، ئاخۆ کێ پێشوازی لێبکا. جەمال خان ئاماژەی بۆ میرزا ڕەزا کرد. میرزاش ڕەزا بە خۆی پێڵاوە ڕەشە بریقەدارە نوێیەکەوە بەرەو پیری شا ڕۆیشت، سەری بۆ نەوی کرد و گوتی: "خاوەنشکۆ!

پاشا سەیری نەکرد، هەر بۆیە هیچ گومانێک نەبوو بزانێ ئاخۆ ئەو پیاوە هەر هەمان ئەو کەسەیە کە عەینولدەولە بە زنجیر کۆتوبەندی

---

[110] کەڕینا: ئامرازێکە لە شاخی گا یان لە کانزا دروست دەکرێ، بۆ جاڕدان و ئاگادارکردنەوە لە شەڕ و مەترسییەکان لێدەدرێ.

کردبوو خســـتبوویە بەر پێیان. میرزا ڕەزا یاوەریی پاشـــای کرد و گەیاندییە سەر سەکۆی پەرلەمان. شا چاوێکی لە نوێنەران کرد و گوتی:
"ئێمە پاشای ئێران، هەمیشە خەونمان بە ڕۆژێکی وەک ئەمڕۆوە دەبینی. سوپاسی خوداش دەکەین خەونەکەی ئێمەی بەدیهێنا."
پاشا بێباکانە لە شوێنی خۆی بێدەنگ بوو، دوودڵ بوو ئاخۆ لەمە زیاتر بڵێ یان نا، یان باشتر وایە بچێتە سـەر کورسـییەکی دیکە و دابنیشـێ. لەمە زیـاتر هیـچی دیکەیـان لەو چـاوەڕێ نەدەکرد. هەر بەتەنیـا ئامادەبوونەکەی داخواز بوو تا ڕەوایەتی بە دانیشـــتەکەیان بدا. ئێســـتا بۆی هەبوو بگەڕێتەوە ماڵێ و تا دوای چەند مانگێک کاتێک پەرلەمان لە دانانی دەسـتور دەبێتەوە ئینجا بە فەرمی دەســتوورەکە پەســەند بکا و مۆری خۆی لێبدا. ئەو لەسەر سەکۆکە هاتە خوار بەرەو دەرگا ڕۆیشت پەرلەمانی بەجێهێشت.
هەر دوای ئەوەی ئەو ڕۆیشـــت، ئیدی یەکێک زاتی کرد چەپڵە لێبدا، هەرزوو بەدوایدا هەمووان چەپڵەیان لێدا. خۆی ئەمە چەپڵەیەکی توند و دووروودرێژ بوو، تەنانەت شـــا بەردەرکەی دەرەوەی پەرلەمانیش هەر گوێی لێبوو. لەوێ لەســەر پەیژەکان وەســتا و گوێی لێگرت. پاشـان بە هێواشـــی لە پەیژەکان دابەزی و بەلای تۆپەکەیدا تێپەڕی، کە لەســـەر گالیسکەیەک بارکرابوو، ئینجا ڕۆیشت.
لە کۆشک چووە ژووری کارکردنی و ڕۆژژمێرەکەی کردەوە. ئەوەندەی نووسی تا پەنجەکانی بە ژان کەوتن.
بەرلەوەی بچێتە نێو پێخەفەکەی، پیاســـەیەکی بە نێو حەوشـــەی کۆشکەکەدا کرد. بینی دەرکەی ژووری مەلیچک تی درابوو، هێشتا چرا مۆمدارەکەی هەر دەسووتا.
پاشـا چووە ژوور و لەســەر کورســییەکەی تەنیشــت تەختی مەلیچک دانیشـت. باشیش نەیدەبینی ئاخۆ مەلیچک بەئاگایە یان خەوتووە. کەچی

لەگەڵی کەوتە قسە: "ئەوان پەرلەمانێکیان بۆ خۆیان ڕێکخست. مەلای ڕیشداریش یەک لەپاڵ یەک لەڕیزی پێشەوە دانیشتبوون. هەموویان جلی گرانبەها و پێڵاوی چەرمینیان پۆشیبوو. پێیانوایە ئەگەر هات و جلی گرانبەها لەبەربکەن، دەمودەست دەبنە سیاسییەکی لێزان و باش. ئەوانە بووکەڵەن و ئینگلستان لەپشت ئەم کارەوەیە. ئێمە شتێکی پووچمان ڕاگەیاند و بەو هۆیەوە ئەوان زۆر بەکەیف بوون و چەپڵەیان لێدا، چەپڵەیان بۆ ئێمە لێدا. لێ گەلۆ، خۆ ئەوان نازانن چ نەخشەیەکمان بۆ دارشتوون. زۆر ناخایەنێ جارێکی دیکە کۆدەبنەوە. ئەوان دەیانەوێ دەستورەکەیان بۆ پەسەند بکەین. ئێمەش جارێ لێدەگەڕێین، خەون ببینن. مەلیچک، نابێ تۆ ئەم شتە بۆ کەس بگێڕیەوە. بۆ جاری داهاتوو، ئەگەر خەڵکەکە کۆبووەوە، ئەوا مەرگ بەرۆکیان دەگرێ. هەموو شتێک ڕێکخراوە، ڕوسەکان سۆزی خۆیان دەگەیننە سەر."

شا گوێی لە تەپەی پێ بوو. پاشان گوێی لە دەنگی خوشکی مەلیچک بوو. ئینجا هەڵسا و بەنێو تاریکایی شەودا گەڕایەوە شوێنی خۆی.

٦١

کارەبا

ڕوسـیا داواکەی پاشـای پەسـەند کرد، چونکە وەهایان مەزندەکردبوو ئەگەر هاتوو ئینگلسـتان پەرلەمانیان بکەوێتە بن دەسـت، ئەوا دەبێتە گەورەترین براوەی ململانێیەکە. هەرچەندە سـەرچڵییەکی سـەربازیانەش بوو، بەڵام ڕوسیا وەک دوا دەرفەتی خۆی دەبینی تا ناوچەکەی لەدەست دەرنەچێ، چونکە بریتـانیـا وەردە وردە خەریکبوو بەڕەی لەبن پێیـان دەردەهێنا.

هەروەها ڕوس هاتنەسـەر ئەوەی ئەو ڕێککەوتنەی لەگەڵ باوکی شـادا بەسـتبوویان جێبەجێ بکەن، بەوەی لە کاتی پێویسـتدا لەپشـت شـاوە بوەسـتن و نەهێڵن بکەوێ. وەهاشـیان نیشـان دا بە پەلە خەریکی ئامادەکارین و لەسـەر پێن. لەو نێوەشـدا دەبوایە پاشـا دانی بەخۆیدا بگرتایە.

بۆ ئەوەی کاتەکە بکوژێ لە کارەبا قووڵبووەوە. دوای گەشـــتەکەی بۆ ئەوروپا چەند گۆڕانکارییەکی لە کۆشـــک کردبوو. یەکێکیان دانانی تێلێگراف بوو، بەڵام خۆ لەمەیاندا ســـەرکەوتوو نەبوو. دەمێک بوو ئامێری تێلێگرافەکە لە کابینەی تەنیشـــت هۆڵی مینابەندەکەدا کاری پێنەکرابوو.

نەخشـەی نوێی دانانی گڵۆپی نوێ بوون بۆ کۆشک. لە فرەنسادا لەگەڵ کارگەیەک ڕێککەوتبوو کارەبا بۆ کۆشـــکەکەی دابین بکا. ئەندازیارێکی فرەنسایی بەر لە هەرایەکە هاتبووە تاران تا لەگەڵ پاشادا قسە لەسەر پرۆژەکەدا بکا. ئەو هەوڵیدەدا پاشـــا بهێنێتە ســـەر ئەو ڕایە، تا لەپاڵ کۆشک چەند دانەیەکیش لە دامودەزگاکانی میری و ناوجەرگەی تارانیش ڕووناک بکاتەوە، لێ پاشا کارەبای تەنیاوتەنیا هەر بۆ خۆی دەویست.

کابرای فرەنســـی تازە خەریکبوو دەســـت بە جێبەجێکردنی نەخشـــەی پرۆژەکەی بکـــا، کەچی لە هەموو لایەکی تـــاران هەرای مـــانگرتن و خۆپیشـــاندان بەرپابوو. هەرایەکە وای لێکرد کارەکەی بوەســـتێنێ و بگەڕێتەوە فرەنسـا. هەنووکەش پاشـا داوای لە ئەندازیارە فرەنسـییەکە کرد بێتەوە و کارەکەی تەواو بکا.

ئەندازیارەکە مانگێکی پێویســـت بوو تا ژووری دەزگای کارەبا لە باخەکەی پشـتەوەی کۆشـک دروسـت بکا. پاشـا ڕۆژانە سـەری دەدا و ئەندازیارەکەی دەبینی و قسـەی لەگەڵدا دەکرد و چێژی لەو کارەدەبینی کە پەرجووی دەئافراند. دەکرێ مرۆ وەهـای بۆ بچێ پـاشـــا وەک یاریدەرێکی کابرای فرەنسی وابوو. پاشا دەستی دەدایە دەڕنافیسێک و برغوی بادەدا تا توندی بکا. کێبلەکانی دەپێوا، لە وایەرە مسـینەکان ورد دەبووەوە و لە پرسنی خۆیەوە پرسیاری تەکنیکیانەی لێدەکردن.

ئەندازیارەکە ســـەدان مەتر کێبلی زیادەی هێنابوو، هەروەها چەندین سـندوقی پڕ لە گڵۆپیش. ئەو هێشـتا هەر هەوڵی دەدا قەناعەت بە پاشـا

بکا بەوەی کارەباکە نەوەک هەر بەشــی کۆشــک دەکا بەڵکو لە توانایدا هەیە گۆڕەپانی کۆشک و شـەقامەکانی دەوروبەریشی ڕووناک بکاتەوە، لێ پاشــا پێیداگرت هەر کۆشــک و بەس. ئەو دەیەویســت هەر بەتەنیا هۆڵی میناـبەندەکە، ژووری کاری خۆی، ژووری نووستنی و ڕاڕەوەکانی کۆشــک و حەوشــەکەی کارەبادار بکا. وەک ئەوەی ئەو هیچ خەمێکی دیکەی نەبێ بەدەر لە ڕووناککردنەوە کۆشکەکەی نەبێ.
پێش وادەی نەخشـەکە هەموو شتێک ئامادە کرا و ئەندازیارەکەش داوای لە پاشــا کرد ڕۆژێک لە کۆشــک بچێتەدەر، تا کارەکەی تاقی بکاتەوە. پاشاش وەهای کرد و بە تاسەوە چاوەڕێی هاتنی شەوی کرد.

ئەندازیارەکە لە هۆڵی میناـبەندەکەدا پلاکێکی ڕەنگزێڕینی بۆ شـا لەسـەر مێزێک لە تەنیشت کورسیی پاشایەتی دانابوو.
هەر کاتێک تاریک دابهاتبایە، پاشــا پەردەی هەڵدەدایەوە دەچووە ســەر کورسییەکەی دادەنیشت. دەستێکی لەسەر پلاکەکە دادەنا و هەناسەیەکی قووڵی هەڵدەکێشــا، ســاتێک دەوەســتا ئینجا دوگمەکەی دادەگرت و گڵۆپەکەی پێدەکرد.
پەرچوو ڕووی دەدا، تــاریکییەکە بەیەک جــار ڕاودەنرا و ڕونـاکییە ڕەنگزێڕینەکە بە هەموو لایەکی هۆڵەکە پەخش دەبوو. پــاشــــا بە حەپەســاوی لەســەر کورســییەکەی دەمایەوە و تەماشــای دەوروبەری خۆی دەکرد. چلچرایەکە شــــەوقی دەدایەوە، ئاوێنەکە دەبریســــکایەوە، بیچمە ڕەنگــاوڕەنگەکــانی ســــەر مــافوورەکە وەک ئەوەی هەزاران بەردەگەوهەری بچکۆلەبن لەسـەر تەختەبەندە ڕەنگهەنارییەکە و لەسـەر فەڕشە کەسکەکە، جادوویانە شەوقیان دەدایەوە.
لەســەر کورســییەکەی هەڵســتا، لە ئاوێنەکەدا تەماشــایەکی خۆی دەکرد. پرچە ماشوبرنجییەکەی لەبن کڵاوەکەی وەک مسێکی شوراوە دیاربوو،

کوریشـــکەکانی[111] ســـەر دەموچاویشـــی وردەکاتر دەردەکەوتن. لەبەر ڕووناکییەکەدا، تەواو لە باوکی دەچوو، ئەمەش وروژاندی و هێنایە جۆش و وردەفرمێسکی لەچاو باراندن.

ڕۆژەکانی پاشتر لە هۆڵی مینابەندەکەدا پێشوازیی لە دەستە دەستەی ژنەکانی کرد. ئاماژەی بۆ کردن لەوێ لەســـەر ناوکەوەکە دابنیشـــن. کاتێکیش بەتەواوی تاریک دەبوو، دەچووە ســـەرکورسییەکەی و بانگی دەکرد: "بێدەنگی!" ئینجا یەک دەقە دەبووایە متەقیان لەخۆیان بڕیبا. ئینجا پاڵی بە دوگمەی کارەباکەوە دەنا، چێژ و خۆشـــی لەو ســـاتەوەختەی کاردانەوەی ژنەکانی دەبینی. دوای ئەوەی ژنەکان ســـەراسیمە و ئەوق دەمانەوە، پەسنی پاشایان بۆ گڵۆپەکان دەدا و تێدەکۆشان وای لێبکەن هەمان شتیش بۆ حەرەمسەرا بسازێنێ.
ئەویش بەڵێنی پێدان: "ئەمە دەکەین، بەڵام بە ژنەکانی دیکە مەڵێن. دەمەوێ ئەوانیش هەروەک ئێوە بەم شتە غافڵگیر بکەم."

بێجگە لەو داهێنانە نوێیە ئەو خۆشیی لە نەوەکەشی دەبینی. کوڕێژگەکە هەموو ڕۆژێک دوای بەرچایی دەهێنرایە کۆشـــک بۆ ئەوەی پاشـــا یەک ســـەعات یاری لەگەڵ بکردبایە. ئەو خۆی لەســـەر زگ درێژ دەکرد، کوڕێژگەکەی دەچووە سەر پشت، ئینجا تەکانێکی دەدا لەسەر دەست و پێ لەسەر مافوورەکە لەمسەری هۆڵەکە بۆ ئەوسەر دەڕۆیشت. شیعری خۆی بۆ دەخوێندەوە و دەنگی خۆیشـــی بۆ دەگۆڕی، بە شـــێوەیەک ئەو منداڵەی دەهێنایە پێکەنین. دەســـت لەدەســـت بەنێو حەوشـــە و باخەکەدا پیاسەی دەکرد، فێری دەکرد ئاگای لە گوڵ و چۆلەکە بێ.

---

[111] کوریشک: چرچولۆچی سەر دەموچاو.

عەککاسباشی، وێنەگرەکەی کۆشک دەیان وێنەی پاشا و نەوەکەی گرتبوو، وەک: وێنەی پاشا کە منداڵەکەی لە کۆشی[١١٢] بوو، منداڵەکەی لەسەر پشت، لەسەر مل، لەسەر مێزەکەی، لەسەر پشتی ئەسپەکەی، لەسەر تۆپەکەی و لەباوەشی کە پلی خستبووە سەر پلاکی کارەباکە، بەهەموو شێوەیەک وێنەی گرتبوو.

کاتێکیش ژنانی حەرەمسەرا بێئومێد بوون لەوەی پاشا بەڵێنی خۆی ناگەیەنێتە سەر، بۆ ڕۆژێک ژنەکانی ناردنە سەر مەزاری چاکی عەبدولداود. فەرمانی دا یەک دوو کێبل لە ژووری دەزگای کارەباوە بۆ حەرەمسەرا ڕابکێشرێ، لە نیوەڕۆدا چلچرا کۆنەکانی گۆڕین و گڵۆپی نوێی لەجێگە دانا. شا داوای لە ئەندازیارەکە کرد ئاخۆ کێبل و گڵۆپی بەردەست هەن تا کارەبا بۆ ژووری موزیکیش ڕابکێشێ و چلچلرا کۆنەکەی ئەوێش بە گڵۆپی نوێ بگۆڕێ.
ئەندازیارە فرەنسیەکە بەخەنەدوە گوتی: "بۆ پاشا کار مەیسەرە."
بۆ شەوەکەی کاتێ ژنەکان ماندوو شەکەت گەڕانەوە کۆشک، خەریکبوو شتەکە باوەڕ نەکەن. ئەوان لە خۆشییان قیژاندیان کاتێک پاشایان لە دەرکەی حەرەمسەراوە بینی، ماچیان کرد و باوەشیان پێداکرد و شەوێکی دووروودرێژیان بە خۆشی لەگەڵدا بردەسەر.

دوو هەفتە مابوون بۆ دانیشتنی دووەمی پەرلەمان. سەربازانی ڕوسی بە خێشکەیی بێئەوەی هەستیان پێبکرێ بە باشی لەسنوور پەڕیبوونەوە و خۆیان لە سەربازگەکانی دەورووبەری تاران حەشار دابوو. پاشا ئەو بەختەی کەوا سەربازانی ڕوس لە هاتنیاندا ئاشکرا نەبووبوون و کەس

---

[١١٢] کۆش: باوەش.

هەستی پێ نەکردبوون، بە نیشانەیەکی خودایی بۆ سەرکەوتنی کردەنیازەکە زانی.
هەرچەند ڕۆژی ڕاستییەکە نزیک دەکەوتەوە، ئەوەندە لەسەر شانی پاشا قورستر دەبوو. بۆ ئەوەی خۆی لە وروژاوی و دڵەکوتە و هەڵچوون دەرباز بکا، نەوەک هەستی پێبکرێ، بیری لەشتێک کردەوە کە پێشتر نەیکردبوو.
لە پاریس بەشداریی ئاهەنگێکی دەمامکدارانەی کردبوو. ئیدی بڕیاری دا بە شێوازێکی فارسییانە هەمان ئاهەنگ لە ژووری موزیک ساز بکا. ئاخر بەم جۆرە خەڵک وا تێدەگەن گوایە پاشا بەتەواوی سیاسەتی بەلاوە ناوە و خووی داوەتە لایەنێکی خۆشی و ڕابواردنی پاشایەتی.
هاموشۆیەتی چل ژنی لە هەموو جۆرە تەمەنەکان لێهەڵبژارد، لەنێویاندا بەتەمەنترین و گەنجترین ژنی خۆیشی تێدابوو. فەرمانی پێکردن هەر یەکە و دەمامکێک بۆ خۆی پەیدابکا و خۆیان جوان بکەن و بە ئارایش و جلی کەشخە و جوان جوانەوە. ئەو ئازادیەی پێدان ئەو شەوە هەرچی دڵیان دەخوازێ بۆ خۆیان بیکەن.
ئاهەنگێگی وای لێکەوتەوە، هەرگیز لەبیرنەدەکرا. ژنە دەمامکدارەکان یەک بەدوای یەک لە ژوورەکانیان هاتنەدەر. ئەوان بە بوونەوەری ناوازە دەچوون، ئیرەیی لای ژنانی دیکە وروژاند. بە قاقای و تریقەی پێکەنینەوە ئەو ژنە لێگیراوانە بەسەر ڕایەخێکی سووردا چوونە ژووری موزیک. وەک ئەوە وابوو لە هەسارەیەکی دیکە دابەزیبنە سەر زەوی. شا لە خۆشییان خەنی بووبوو. ژنە دەمامکدارەکان کاری وەهایان دەکرد لە ژیانی ڕۆژانە و لەبەردەم پاشادا هەرگیز زاتیان نەدەکرد بیکەن. ئەوان بەناز و عیشوە دەجوڵان و بەدەست ئاماژەیان دەدا و پاشاش پێی شاگەشکە بووبوو. دووکەڵێکی چڕی بخوور لە ژوورەکە هەڵسا و سێ ژنی دەمامکدار موزیکژەن ئاهەنگێکی شادیان لێدەدا.

ئاهەنگی دەمامکەکە یەک هەفتە درێژەی کێشا. پاشا ژنە دەمامکدارەکانی دەگۆڕی، هەر شەوە و دەستەیەک. ئەو چێژی لەو بەزمە دەبینی، هەر بەڕاستییش بووبووە ئاهەنگێکی شاهانە، بەڵام خۆ ئەو هەر ئەوەندەی پێدەکرا دۆخە بێ ئۆقرەییەکەی و بخاتە ژێر فشار نەوەک بیرەوێنێتەوە. دەبوو گرژییەکە خاو بکرێتەوە پێویستی بەوە هەبوو شتێک بشکێنێ، بقیژێنێ، بگریێ، دەست بوەشێنێ. شەوێکیان بیرۆکەیەکی جەهەننەمی بۆ هات و ئاراستەی ئاهەنگەکەی گۆڕی.
"خانمینە گوێبگرن، ئەمشەو لە تاریکیدا یارییەک دەکەین. کاتێک گڵۆپەکان دەکوژێنەوە، موزیکژەنەکان لەسەر هەوای خۆیان دەبن. پاشان لە تاریکییدا هەرچی پێتانخۆشە بیڵێن و بیکەن. ئێوە بە تەواوی سەربەستن. دەکرێ پاڵ بەیەکەوە بنێن، لەیەک هەڵدەن، لەیەک بدەن، نوقرچ لەیەک بگرن، یەکدی بگەزن. هەموو ئامادەن؟ کاتێ ڕووناکی کوژایەوە ، ئێوە دەستپێبکەن."
پاشا گڵۆپەکەی کوژاندەوە، تاریک بوو، نووتەک، چاو چاوی نەدەبینی، بێدەنگی باڵی بەسەردا کێشا. موزیکژەنەکان نەیاندەوێرا ئامێرەکانیان لێبدەن. ژنەکان نەیاندەزانی چی بکەن. بۆ ساتێک پێکەنینێکی دەمارگرژانە درِی بە گرژیەکە دا. دواتر هیچی دی نەقەوما. تا ئەوکاتەی ژنێک بانگی کرد: "ئۆو، نەکەی، دەمهێشێ." دیاربوو ژنێکی دیکە نوقرچی لێگرتبوو. ئەویش بەدەوری خۆی گازی لێگرتەوە. بەم جۆرە تارماییەکان کەوتنە جووڵە.
ئیدی هاواریان دەکرد؛ "لێم دووورکەوە." "لێم مەدە." قاقای پێکەنینیش لەولاوە بوەستێ. "ئای، نوقرچم لێ مەگرە، چییە دەڵێی شێت بووی؟" "پێمگوتی، وا مەکە." "ئۆو، قەپاڵێکی لێگرتم، خۆ بگرە بۆت هاتم." ئەوە بوو قیژاندیان، پێکەنین. کەسیش نەیدەزانی کێ لە کێ دەدا و کێ کێ پاڵ

دەنێ. نامرادی چەند ساڵەیان لەو شەودا دەردەدا. موزیکژەنەکانیش کەوتنەوە سەر ژەنین. سەرەتا بە هێواش و بە ئەسپاییەوە، پاشان توندتر و سووکتر. ژنان جلیان لەبەر یەکدا دڕی، کەزی یەکدییان ڕادەکێشا و بانگ و هاواریان دەکرد: "تکایە گڵۆپەکە پێکەرەوە، یارمەتی، منیان پلیشاندەوە، کوشتمیان." موزیکژەنەکان ئاوازێکی هەڵچووی شێتانەیان بە ئامێرەکان لێدا. پاشاش پێدەکەنی و وەک شێت و هاران هاواری دەکرد.

ژنەکان لە پاشا پاڕانەوە کۆتایی بەم هەرا و پاشاگەردانییە بێنێ، ئاخر شەکەت شەکەت بوون، پرزەیان لێبڕا، هەستیان دەکرد دەکەونە خوار و دەبووریێنەوە. پاشا لەوەی بینی سەراسیمە بوو، ئەوق ما، ئاخر ژنەکان تەواو شڕ بووبوون، جلیان لەبەردا دڕابوو، دەمامکەکانیان شکا و بوو، ماسکارای تۆخ بە فرمێسک بەسەر ڕومەتیاندا هاتبووە خوار. هەموویان داماوانە لە شایان ڕوانی. ئەویش گڵۆپەکەی پێکردەوە و لەحەرەمسەرا چووەدەر.

٦٢

قانون

ڕەشنووسی دەستوور ئامادەکرا. کۆمیتەکە لەوەدا سەرکەوتبوو وەک ڕێسای فەرمانبەردار هەم چەند بەشێک لە دەستووری فرەنسی هەم لە قورئانیش بخاتە نێو قانوننامەکەیان.

دەبووایە لە دانیشتنی دووەمی پەرلەماندا پاشا لەبەردەم هەموو ئەندامانیدا سوێندی ئەوە بخوا پارێزگاری لە دەستور بکا و ڕێز لە لەیەکجیاکردنەوەی دەسەلاتەکان بگرێ.

پاشا هەموو بەڵگەنامەکانی ڕادەستکرابوون، بەڵام بێ ئەوەی بیانخوێنێتەوە لە لایەک فرێیدابوون و بە کۆمیتەکەشی ڕاگەیاندبوو، بە پێشنیازەکەیان قایلە.

کۆمیتەکە لای خۆی گەیشتبووە ئەو بەرەنجامە، کە پاشا ناتوانێ بەرپەرەسەندنی ڕووداوەکان بگرێ. ئەوەی ڕاستیش بێ، شا هەرگیز

وەها وروژا و بێ حەوسـەڵە نەبووە. ڕوسـەکانیش ماوەیەکی درێژ بوو هیچیان لەبارەی ئامادەکارییەکانی خۆیان بۆ کردەوەکە پێڕانەگەیاندبوو تا پلانەکەیان نەخەنە مەترسـییەوە. لێ شـا دڵنیا نەبوو، هەر بۆیە بەلای کەمییەوە لە تووڕەییان ئاگری گرتبوو. هەندێ جار وەهای بیردەکردەوە بەڵکو ڕوسەکانیش دەستبەرداری بووبن.
دووڕۆژ بەر لە کردنەوەی پەرلەمان خەریکبوو پاشـا لە تاج سـولْتانی کیژی بدا، ئاخر چیدی لە کاتی خۆیدا منداڵەکەی بۆ نەدەهێنایە کۆشک.
شـا بانگی کرد: "ئەوە لە کوێ بووی، بۆچی وادەکەی هێندە چاوەڕێتان بکەین؟"
تاج سـولْتانیش وەڵامی دایەوە: "باوکە، تکایە لێم مەگرە، ئەو منداڵە جاربەجار جەنە[١١٣] دەگرێ."
"پاکانەم ناوێ، ئەگەر یەک جاری دیکە دوا بکەوی، وادەکەم منداڵەکەت لێ بستێنن. تۆ سەرچیخ چووی ئەگەر وابزانی ئێستا تۆ بوویتە شاژنی وڵات."
"زۆر داوای لێبوردن دەکەم."
منداڵەکە کە بە کورسـیەکەدا هەڵدەگەڕا و کەوتە سـەر زەوی و دایە گریانێ. پاشا وەک کاردانەوەیەک دەستی بەرزکردەوە تا لە تاج سولْتانی بدا، بەڵام هەر زوو دەستی دانایەوە و لە شەرمان لە ژوورەکە چووەدەر. درەنگانێکی شـەوەکە تەتەرێکی مەهدولیا لە دەرگەی پاشـا بوو. شـا وایزانی ئەمەش هەر خۆتێهەڵقورتاندنێکی دایکییەتی و سـەرنج و ئاگاهی دەوێ. بە نەخوازراوییەوە پێشوازیی لە تەتەرەکە کرد.
ئەو کاتەی بابای تەتەر زەرفێکی بچووکی مۆرکراوی لە دەسـتی پاشـا دانـا، ئینجا چـاوەکـانی لێ ئەبڵەق بوون. خۆ ئەمە پەیـامێکی نهێنیی

[١١٣] جەنەگرتن: گڕ و ورک گرتن، لاملییکردن.

ڕوسەکان بوو. شا دراوێکی ئاڵتونی بۆ کابرا فڕێدا و یەکسەر گەڕایەوە ژووری کاری خۆی.
بۆ ڕۆژی پاشتر، سەرلەبەیانی لەسەر پەیژەکانەوە بەدیارکەوت، بە جلی فەرمیی سەربازی تەواو و چەکمە قاوەییەکەی لەبەرخۆردا دەبریقایەوە.

لەشکری ڕوس لە شەوی پێش دانیشتنی پەرلەماندوا ئامادەکارییان تەواوکرد. فەرماندەکەشیان کۆلۆنێل لیاخۆفی کۆزاک بوو، بە ڕاوێژ لەگەڵ عەینەدولەدەولە، کە برینەکەی تیمارکرابوو تۆپە سەرداپۆشراوەکانیان لە شوێنە ستراتیژییەکان دانا.
هێشتا ڕۆژ هەڵنەهاتبوو، سەربازە ڕوسەکان بە شاردا وەربوون. کاتێکیش ئاکنجییانی تاران لە ماڵەکانیان دەچوونەدەر، ڕاستەوخۆ ڕووبەڕووی بارگرژی و دۆخێکی توند و لەناکاو بوونەوە. ڕێگاکانی گەیشتن بە پەرلەمان گیرابوون، هەر کەسێکیش ماڵی لە دەوروبەری پەرلەمانەوە بووایە، بۆی نەبوو لە ماڵەکەی خۆی دەربچێ. سەربازانی ڕوس ڕێگەی گۆڕەپانی باڵوێزخانەی بریتانیشیان بەربەست کرد. سەربازێکی ڕوسی لەوێ لێ وەسەر تێلی تیلێگراف کەوت و کێبڵەکەی پچڕاند.
ڕوسەکان بەڵێنەکەی خۆیان بۆ پاشا بردەسەر.

هەر بەڕاستیش خەونەکەی پاشا بە ڕاست وەرنەگەڕا.
ئاخر دوو ڕۆژ پێشتر جەمال خان لە ڕێی یاخیبووە ڕوسەکانەوە پەیامی ئەوەی پێگەیشت کەوا لەشکرێک بە فەرماندەیی کۆلۆنێل لیاخۆف لە ڕێگادایە بەرەو تاران بڕوا. ئیدی مەزندەکە لەوە پتر نەبوو، کە شا داوای یارمەتیی لە ڕوس کردووە تا دەست بەسەر پەرلەماندا بگرێ.

دەستەیەک لە سواران چاودێرییان خستە سەر ڕێگەی گەیشتن بە تاران. جەمال خان باڵوێزخانەی بریتانی لە ڕەوشەکە ئاگادارکردبووەوە. زۆری نەخایاند هەواڵەکە لە ڕێی بەدیکردنی لەشکری ڕوسی لە مۆڵگە و قەڵا سەربازییەکانی دەرەوەی تاران پشتڕاست کرایەوە.

کات تا دەهات تەنگ دەبوو، پاشا هەمووانی خستبووە سەر ڕێگەیەکی شاش. بە پەلە و پرتاو کۆمیتەکە ئاگاداری سەرجەم نوێنەرانی پەرلەمانی کردەوە، هەر لەشەویوەڕا بچنە نێو تەلاری پەرلەمان. لەکاتێکدا کۆلۆنێل لیاخۆف و عەینولدەولە هێزی ڕوسییان بەرەو تاران دەنارد، نوێنەران خۆیان گەیاندبووە نێو تەلاری پەرلەمان. زۆرینەی نوێنەرانی تاران و نوێنەرانی شارەکانی دیکە ئەوانەی لە شوێنی حەوانەوە لەناوجەرگەی شار بوون، لەکاتی خۆیدا گەیشتن، بەڵام دەستەیەکی هەژدە نوێنەری کە لە دەرەوەی دیوارەکانی شاردا شەویان بەسەربردبوو، بۆ ئەوان درەنگ بوو، پێڕا نەگەیشتن. کۆمیتەی بەرگری هەموو هەوڵێکی خۆی دا بەڵکو ئەو ژمارەیەش بگەیەنێتە تەلارەکە تا زۆرینە ئامادە بن.

ئایەتوڵلا تەباتەبائی، کەسایەتییە سەنگینەکەی پەرلەمانیش هێشتا نەگەیشتبووە پەرلەمان. ئاخر سەربازی ڕوسی لەبەردەم ماڵی ئەو لێیان داکوتابوو، بۆیە نەیدەتوانی لە ماڵێ بێتەدەر. میرزا ڕەزای کارامە و کەمۆ[114] توانی ڕوسەکان لەخشتە ببا و ئایەتوڵلا لەسەر بانی مزگەوتێوە و لە ڕێی کۆڵانی لاڕێوە بگەیەنێتە باخی ماڵەکەی پشت پەرلەمان. بەڵام ئەستەم بوو ئایەتوڵلاکە لەسەربانی پەرلەمان بگەیەنرێتە نێو هۆڵی کۆبوونەوە. ئینجا میرزا ڕەزا تەردەستانە جووڵایەوە. سێ پیاوی کەتە و بەهێزی بانگکردن تا بە تەور و بێل کونێکیان لە دیواری تەلاری پەرلەمان کرد و ئایەتوڵلا لەڕولاوازەکەیان لە کونەکەی بردە نێو هۆڵی پەرلەمان. ئایەتوڵلا لەودیو دیوارەکەوە خۆی تەکان دا، تۆزوخۆڵی

[114] کەمۆ: زۆرزان و لەبلەبان.

لەسەر خۆی لابرد و مێزەرەکەی ڕاستکردەوە، کەچی کاتێ لێ وەژوور هۆڵی کۆبوونەوەکە کەوت هێشتا هەندێک قوڕ بە کەواکەیەوە بوو.

کاتێکیش ڕۆژ ڕمێک لە کەلەوە هەڵکشا، کۆلۆنێل لیاخۆف ڕاپۆرتی خۆی دایە پاشا: "کردەوەکە سەرکەوتوو بوو."
پاشا برۆکانی هەڵکشاند.
کۆلۆنێلەکە ئەمەی بۆ قسەکەی پێشوو زیاد کرد: "بەڵام پێشتر بەشێک لەوان خۆیان گەیاندبووە تەلاری پەرلەمان."
پاشا بە خۆگرییەوە گوتی: "ئێمە ئەوە دەزانین." ئەو هەواڵە ناخۆشەی لە عەینولدەولەوە پێگەیشتبوو.
کۆلۆنێلیش گوتی: "پەرلەمان گەمارۆدراوە، کەس ناتوانێ لێی بێتەدەر. منیش ئەو دەسەڵاتەم نییە، لێ ئەگەر پاشا بخوازێ، دەتوانم هەموویان لە پەرلەمان بهێنمەدەر."
پاشاش پێیگوتەوە: "پێمانوایە ئەمە پێویست ناکا. باشترە وایە سەربازانی ڕوس نەچنە نێو تەلارەکە. زۆری پێناچێ لەگەڵ یەک دەچین و ئەوانەی ئەوێ بەدەستی خۆمان لە تەلارەکە فڕێدەدەینە دەرێ."
شا فەرمووی پیاڵە چایەکی لە کۆلۆنێل کرد، بەڵام ئەو سوپاسی کرد و نەیخواردەوە.
"ئەگەر پاشا ئامادە بێ، دەکرێ بڕۆین."
ئەویش وەڵامی دایەوە: "ئێمە ئامادەین!"

مستەوفی ئەلمەمالیکی سەرووەزیر یەک دوو جار هەوڵی دابوو پاشا ببینێ، بەڵام پاشا هەواڵی بۆ ناردبوو بۆ ڕۆژی بەیانی دەتوانێ بێتە لای. فەرمانی پێکرد جارێ لە ماڵی خۆی بمێنێتەوە.

پاشا بە یاوەریی تیپێک لە پاسەوانان سواری ئەسپەکەی بوو. کۆلۆنێل لیاخۆف لە دەستەڕاستی دەڕۆیشت. تۆپەکەشی لەلای چەپە و لەسەر گالیسکەیەک بارکرابوو. ئەوان بەرەو گۆڕەپانی بازاڕ لێیانخوڕی، تا دەسەڵاتی خۆیان لەبەردەم باڵوێزخانەی بریتانیدا نمایش بکەن، هەموو دەرکە و پەنجەرەکانی ئەوێ داخرابوون و هیچ کەسێکیش لە خانووەکانی جێی مانەوەی بریتانییەکان نەدەبینرا. پاشا گومانی هەبوو باڵوێزخانەی بریتانی سیخوڕی بەسەرەوە بکا، بۆیە پشتی ڕاستکردەوە و ڕووی دەمی لە کۆلۆنێلە ڕوسییەکە کرد و لەگەڵی کەوتە قسە.
لای تەلاری پەرلەمانیشەوە کۆلۆنێل لیاخۆف چوە پێشی پێشەوە و بەرەو لای فەرماندە مەیدانییەکە، هەندێ قسەی لەگەڵ کرد و بە کورتی بڕیەوە و گەڕایەوە لای پاشا.
– "کۆبوونەوەکە دەستپێکردووە و نوێنەرانیش بە چڕی سەرقاڵی قسەوباسی خۆیانن."
پاشا بەسەرسامییەوە پرسی: "کەی؟"
– "ئەفسەرەکە پێیڕاگەیاندم، باقی نوێنەران لە ڕێی دیواری ماڵە دراوسێکانی تەلارەکە توانیویانە خۆیان بگەیەننە نێو هۆڵەکە. هۆڵەکە ئێستا پڕ لە ئەندامە."
– "باشە ئەوان باسی چی دەکەن؟"
کۆلۆنێل نەیدەتوانی وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە.
پاشا ئاماژەیەکی بۆ عەینولدەولە کرد، کە لای تۆپەکە وەستابوو.
"تۆ کۆنترۆلت لەدەستداوە." پاشا بە شێوەیەکی خۆگرانە و بێ هەڵچوون قسەی کرد تا کۆلۆنێلە ڕوسەکە پەی بە تووڕەبوونەکەی نەبا. "ئەوان لە ئێمە زیرەکتر بوون."
عەینولدەولە ویستی شتێک بڵێ، بەڵام شا گوتی: "دەمت داخە. دەی بڕۆ ژوور و فەرمان بە ئەوانەی ناوەوە بکە چۆڵی بکەن. پێیانبڵێ و

ئـاگـاداریـان بکەوە، ئەگەر هـاتو ئەوی جێنەهێڵن ئەوا زەبروزەنـگ بەکاردەهێنین."
عەینولدەولەش بەرئەمرانە ئەوەی کرد، کە پێی راسپێردابوو.
چەند خولەکێک دواتر هاتەوە لای پاشـا: "سـەرۆکی پەرلەمانەکە ئەمەی خوارەوەی گوت: ئێمە ئێستا لە ناو وتوویژێکی قورس و چڕی دەستور داین. کەمێکی دیکە دەقی دەسـتورەکە دەخەینە دەنگـدان. ئەگەر دەسـتورەکە پەسـەند کرا، دادوەرەکانی دادگای بـاڵا سـوێندی دەسـتبەکاربوونیان دەخۆن. پاشـان ئاهەنگۆکەیەکی بچکۆلە بۆ ئەو ڕووداوە ڕاسـتییە شـادمانە دەگێڕین. پێدەچێ ئەو هەموو شـتانە تا درەنگانی دوای نیوەڕۆ بخایەنێ. بۆ ئەمەش هیچ توندوتیژی پێویسـت نیە."
"دەی بڕۆ بگەڕێوە و بە سـەرۆکەکە بڵێ: دەی بۆ دەرەوە! هەر ئێسـتا! دەنا پاشا ئێوە لەدوای خۆی ڕادەکێشێتە دەرەوە."
عەینولدەولە گوێڕایەڵ بوو، لێ ئەوەندەی پێنەچوو یەکسـەر گەڕایەوە:
"سەرۆکەکە دەڵێ: ئێمە پەیامەکەی شامان بە باشی وەرگرت."
پاشا پرسی: "هەر ئەوەندە بوو؟"
عەیندولدەولە: "بەڵێ هەر ئەوەندە."
پاشـا ئاماژەیەکی بۆ کۆلۆنێل لیاخۆف کرد، ئەوان یەک دوو هەنگاو دوورکەوتنەوە تا دووبەدوو ڕاوێژ بکەن و بزانین چی بکەن. پاشـان پاشـا گەڕایەوە لای عەینولدەولە و گوتی: "جارێکی دیکە بڕۆرەوە نێو تەلارەکە و ئەم قسە توندانەی من بە هەمووان بڵێ: یان ئێوە بەخۆشیی خۆتان دێنەدەرەوە، یان پاشـا تەلارەکە دەداتە بەر گوللەی تۆپەکەی خۆی."
عەینولدەولە سـەری نەوی کردەوە و ڕۆیشـت پەیامەکەی بگەیەنێ. ئەمجارەیان زۆر درەنگتر لە جارەکانی پێشوو هاتەدەرەوە:

پاشا لێیپرسی: "ئەری پێت گوتن؟"
عەینولدەولەش وەڵامی دایەوە: "بەڵێ خاوەنشکۆ."
– "ئەدی بۆ هێندەی پێچوو؟"
– "ئەوان زۆر بەچڕی بە دەنگدانەوە خەریک بوون."
– "دەنگدان لەسەر چی؟"
– "خاوەنشکۆ، لەسەر قانونەکان."
– "من دەبێ دەرسێکیان پێبدەم!"
لێ هەر لەجێگەی خۆی مایەوە، لە دەرکەی پەرلەمانەوە ڕاما و لێ نزبووەوە.

خۆی دەبووایە شتێک بقەومێ. پاشا لە ئەسپەکەی دابەزی. بە دانانی دەستەچەپی لەسەر پشتی بەرەو لای تۆپەکەی چوو. دەستی خستە سەر لوولەکەی بیری لێکردەوە.
"دەی ڕێک ڕووی لە پەنجەرەکە کەن." پاشا وەها فەرمانی بە عەریفێک کرد لە کاتێکدا بە دەستی ئاماژەی بۆ پەنجەرەیەکی شووشەڕەنگینی دیواری پەرلەمانەکە کرد.
عەریفەکەش فەرمانی بە دەستەی سەربازەکانی کرد: "ئامادە بن!"
سێ سەرباز بەغار هاتنە پێشەوە بەشی پشتەوەی گالیسکەکەیان کردەوە، دوو لەوحەی قوڕسیان هێنان و دایاننا و تۆپەکەیان پاڵ پێوەناو تا گەیاندیانە سەر زەوی. لەو شوێنەیان دانا کە عەریفەکە نیشانەی کردبوو و لوولەشیان ئاراستەی تەلاری پەرلەمان کرد.
پاشا ئاماژەی بۆ کردن.
عەریفەکە گوللەیەکی خستە ناو تۆپەکە.
کاتێکیش هەموو شتێک ئامادە کرا، پاشا چووە پشتەوەی تۆپەکە وەستا. هەمووان هەناسەیان ڕاگرت. ئەفسەرە ڕوسەکان چاوەڕێی ئەوەیان

نەدەکرد. پاشـــا خۆی تۆپەکە بتەقێنێ. عەریفەکە بە ڕێز و شـــکۆوە مەشـــخەڵی ئاگرەکەی دایە دەســـت پاشـا. کاتێ پاشـا فتیلەکەی ئاگردا کۆلۆنێل لیاخۆف ســـەری بۆ پاشـــا لەقاند. بە هورمژنێکی[115] یەکجار زۆرەوە ئـاگر لە لوولەی تۆپەکە هـاتەدەر. گولله تۆپەکە کونێکی لە تەلارەکە کرد. زەوی لەرزی، ئەسپەکان لە حیلەیان دا و هەڵسانە سەر پاشوو.

لەپڕ ئـاگر لە تەلارەکە بەرزبووەوە و دووکەڵ لە پەنجەرە بچکۆلە جامڕەنگینەکە هاتەدەر. پاشـــا چاوەڕێی کرد، کۆلۆنێل چاوەڕێ بوو، ئەفسەرەکان چاوەڕێیان کرد، بەڵام خۆ هیچ کەس لە دەرکەی باڵەخانەکە نەهاتەدەر. شـا بە دڕدۆنگییەوە لای تۆپەکەی وەسـتابوو، لەوکاتەدا لە نەبوونەوە پیاوی چەکدار لەسەر بانی پەرلەمانەوە پەیدابوون و دەستیان بە تەقە کرد.

کۆلۆنێل لیاخۆف خۆی دایە بەر پاشـــا و بردییە پەنا تۆپەکە تا گولله نەیگرێتەوە. ئەفسـەرە ڕوسـەکان، کە ئەو کاردانەوەیان ڕەچاونەکردبوو، دەســـتبەجێ ســـەربازەکانی خۆیان کشـاندەوە کۆڵانەکانی دەوروبەری ئەوێ، تا لە پشت دیوارەکان خۆیان پەنا بدەن.

شـەڕێکی سـەخت لە دەوروبەری تەلارەکە ڕوویدا. پیاوە چەکدارەکانی سـەر بانی پەرلەمان بێ وەسـتان تەقەیان دەکرد و دەرفەتێکی وەهایان دایە نوێنەرەکان لە حەوشـــە و باخی پشـــتەوە لە تەلارەکە بچنەدەر و دەربازیان ببێ.

کۆلۆنێل لیاخۆف فەرمانی کرد بەسەر تەلارەکە دابدەن و لێی بچنەژوور. جەمال خان بڕوانامەی دەســـتورە پەســـەندکراوەکەی پەرلەمانی نوێ خســـتبووە نێو جانتایەکی چەرمین و هەوڵیدا بەســـەر بانەکەوە بازبدا و دەرباز ببێ، بەڵام ئەفســەرێکی ڕوســی پێکای. جەمال خان ســەرپەلۆی

[115] هورمژن: دەنگی تۆپ. دەنگێکی گەورە.

برد. جانتا چەرمینەکەی لەدەست کەوت. میرزا ڕەزا تەقەی لە ئەفسەرەکە کرد و بۆ لای جەمال خان ڕایکرد و دەستی دایە جانتاکە و هەڵات.
جەمال خان بە سکەخشکێ بەسەر بانەکەدا ڕۆیشت و لە باخی ماڵێکی پشتەوەی تەلاری پەرلەمان خۆی فڕێدا.
هەموو دوای نیوەڕۆ لە شارەکەدا هەر شەڕ و هەرا بوو، تا گەیشتە ئێوارە درەنگ، ئەوسا سەربازانی ڕوس توانییان دەست بەسەر ناوجەرگەی شاردا بگرن.
بە درەنگانێکی شەو کۆلۆنێل لیاخۆف ڕاپۆرتی خۆی دایە شا: "بەرەنگاری سەرکوت کرا! ئێستا پەرلەمان هی ئێوەیە."
پاشا بەرەو لای ئاگردانی زۆپاکە ڕۆیشت، دەستی بۆ سندوقێک برد و دایە لیاخۆف و پێیگوت: "ئەمەمان وەک سوپاسنامە لێ وەربگرە!"
کۆلۆنێلەکە لەوەی بینی سەرسام بوو. ئەمە خەنجەرێکی کۆن بوو، بە چەندین بەردەگەوهەری برسیکەدار ڕازابووەوە.

٦٣

شا وێنەی خۆی دەگرێ

ڕۆژی پاشتر، دروشمی دەستە و تاقمی خۆپیشاندەران بە شێوەیەکی نادیارەوە گەیشتبووە کۆشک. پاشاش بە هەندی هەڵنەگرت و یەک دوو ڕۆژ خۆی بینییەوە هەمان دروشم لەبەرخۆیەوە دەڵێتەوە:

از خون جوانان وطن لاله دمیده

از ماتم سرو قدشان سرو خمیده

لە خوێنی لاوانمان لالە سەری دەرهێنا

داریش سەری نەویکرد لەبەر ماتەم و شینا

چەند ڕۆژێکی پێچوو تا ئارامی و تەکوزی بۆ شارەکە گەڕایەوە. سەربازانی ڕوس گەڕانەوە و لەجێگەی ئەواندا سەربازانی ئێرانی پاسەوانیی خاڵە گرنگەکانی شاریان کرد. دوکاندارەکانیش بەکاروبارەکانی خۆیانەوە خەریک بوون و خەڵکیش جارێکی دیکە چوونەوە بازاڕ. لە هەراکەدا حەوت پەرلەمانتار کوژران، یەک دووانێکیش

بریندار بوون و ژمارەیەکی بەرچاویشیان گیران. نەشزانرا ئاخۆ چەند سەربازی ڕوسی لەو شەڕەدا سەری تێدا چووبێ. ئایەتوڵڵا و پەرلەمانتارە هەڵاتووەکانیش خۆیان شاردبووەوە.
هەرچی چارەنووسی جەمال خان بوو، لە هیچ کەس دیار نەبوو، دەنگودۆی وەها هەبوو ئەفسەرێکی ڕوسی کوشتبێتی. بەڵام سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان گوتیان گوایە جەمال خان و میرزا ڕەزا بۆ لای دۆستەکانیان لە مۆسکۆ هەڵاتوون.
پاشا هەستیکرد باش و براوەیە. تێلێگرافی لە هەموو شارە گەورەکانەوە بۆ هات کە بازاڕەکان کراونەتەوە و خەڵکیش بە شێوەیەکی ئاسایی دەچێتە مزگەوت و نوێژی خۆیان دەکەن. شتێکی وای نەکرد سووکایەتی پێبکرێ و هەمووان دەیانبینێ ئەو لەکوێ وەستاوە. شا جارێکی دیکە بە توندی پێی خۆی لەسەر زەوی گیرکرد و ویستی سەرکەوتنەکەی بسەلمێنێ. داوای لە وێنەگرەکەی کرد چەند وێنەیەکی لەناو شارەکەدا بۆ کەسانی دوای خۆی بگرێ. "شا بە وێنەگرەکەی گوت: "وێنەیەکم لای تەلارەکەی ئەوێ بگرە."
وێنەگرەکەش پرسی: "مەبەستی ئێوە لای تەلاری پەرلەمانە؟"
شا بە مەبەست نەیدەویست وشەی "پەرلەمان" بەکاربێنێ. ئینجا گوتی: "وێنەیەکی ئێمە لەوێ بگرە لای ئەو کونەی تۆپەکەمان لە دیوارەکەی کرد، بە جۆرێک هەرسێکمان لە وێنەکە دیاربین. ئێمە و تۆپ و کونەکە. ئایا ئەمە دەکرێ؟"
"ئەمە کارێکی سەختە لە یەک وێنەدا ئەو سێیە کۆبکرێنەوە. هەر دەبێ یان تۆپەکە یان سەری تۆی تێدا بێ."
شا پێیگوتەوە: "بەڵام ئێمە دەمانەوێ ئەو کونەی لە دیوارەکە کراوە دەربکەوێ."
"خاوەنشکۆ، هەموو هەوڵێکی خۆم دەدەم."

وێنەگرەکە ڕایســـــپارد تۆپەکەی بۆ بگەیەننە لای تەلاری پەرلەمان و لە چەندین گۆشـە و شـوێنی تاقیکردەوە، تەماشـای کرد و جێگۆڕکێ پێکرد تا گۆشـەی خوازراو بدۆزێتەوە. کاتێک گەیشتە مەبەستەکەی، ئاگاداری پاشـــای کردەوە، ئامادەیە. وێنەگرەکە پاشـــای لای تۆپەکە وەســـتاند، لەکـاتێکـدا لوولەی تۆپەکە بەرەو کونی دیوارەکەوە بوو. ئەم دیمەنە لەگەڵ یاریـدەرەکەی لێزانـانە دیـارییـان کردبوو. وێنەگرەکە لەچـاوی کامیراکەیەوە بە وریاییەوە ســـەیری دەکرد، دیمەنێکی هاوســـەنگ بوو، بەڵام کڵاوە قووچەکەی پاشا بەتەواوی نەدەبینرا.

"خۆ ئەگەر خاوەنشـــکۆ ســـەری خۆی هەندۆکەک[١١٦] بۆ پشـــتەوە ببا. بوەستە، ئاوا زۆر باشـە." بەم جۆرە وێنەگرەکە، کە سـەری بردبووە نێو هەمبانەی ئامێری وێنەگرتنەکە، بانگی پاشای دەکرد.

وێنەگرەکە بەنیـازبوو وێنەیەکی وەهـای بگرێ لە تـابلۆ نـاودارەکەی نـاپلیۆن بچێ، دیمەنێک بـای لێدەهـات، هەوریش لەشـــەڕ بوو، تۆپ دووکەڵی لە لوولە دەهـاتەدەرەوە و نـاپلیۆنیش لە دوورەوە ســـەیری گۆڕەپانی جەنگی دەکرد.

وێنەگرەکە بانگیکرد: "کەمێک بوەســـتن. پێموایە کونی دیوارەکە باشـتر دەردەکەوێ ئەگەر هاتوو پاشـــا ســـەیری کونەکە نەکا، بەڵکو ڕێک بە پێچەوانەوە ســـەیری لایەکەی دیکەی بکا. کەواتە تەماشـــای دارەکەی ئەوێ بکە و چەناگەت کەمێک بەرزتر بکەوە. دەســـتی ڕاســـتت لەســـەر لوولەی تۆپەکە دابنێ. وەهاش نا، هەر وەک ئەوەی لغاوی ئەســـپەکەت بگری، ئێستا زۆر باشە، نایابە."

لەو ســـاتەدا پیـاوێک لەپشـــت درەختەکەوە دەرکەوت. ئەو قـاتێکی لەبەردابوو شـــەپقەیەکیشـــی لەســـەر بوو. بە ئارامی بەرەو وێنەگرەکە

---

[١١٦] هەندۆکەک" لە هەندێک کەمتر، لە کەمێک کەمتر.

دەهات. شـــا پێیوابوو پێشـــتر ئەو پیاوەی بینیوە. لەوانەیە یاریدەدەری وێنەگرەکە بێ، یان ئەوکەســـەی لای ڕوســـەکان وەرگێڕ بوو. پیاوەکە نزیکتر بووەوە. شا هەستیکرد شتێک لەگۆڕێدایە و تەماشایەکی ئەملا و ئەولای خۆی کرد. بەڵام وێنەگرەکە، کە هێشـــتا ســـەری لەنێو هەمبانە ڕەشەکەدا بوو، خەریکی کاری خۆی بوو، بانگی کرد: "تکایە مەجووڵێ!" شـا لەشـوێنی خۆی نەجووڵا، هێشـتا هەر بیریدەکردەوە: ئەگەر پیاوەکە بۆ لای ئێمە بێ، خۆ دەبێ شـــەپقەکەی دابگرێ. پیاوەکە شـــەپقەکەی دانەگرت. کابرا دەستی بردە بەرکی چاکەتەکەی. شا هەستی بە مەترسی کرد، بەڵام وێنەگرەکە هەر بـانگی دەکرد: "کەمێکی دیکە ئـارام بگرە. مەجووڵێ!" پیاوەکە دەمانچەیەکی دەرهێنا. پیاوەکە میرزا ڕەزا بوو. بەر لەوەی پاشا بزانێ چی قەوما، دەنگی سێ تەقە هات.

وێنەگرەکە تازە لە وێنەگرتنەکەی بووبووەوە.

پاشا ڕاقەنایە سەر زەوی.

٦٤

تاج سوڵتان

حەکایەتخوانانی چیرۆکی پاشـــا کۆنینەکان کۆتاییەکانیان لە دەســـتی خۆیاندایە و هەمیشـــە لە کۆتایی چیرۆکەکەیاندا ترووســـکەیەک بۆ هیوا دەهێڵنەوە. کەســـیش نازانێ ئاخۆ ڕاســـتییان گێڕاوەتەوە یان نا، بەڵام هەموو ئەوە دەزانن، حەکایەتخوانەکان لە مێژوودا ســـەربەســـتییان پێ ڕەوا بینراوە تـا کۆتـایی چیرۆکەکەیان بەو شـــێوەیە بێنن، کە خۆیـان بەباشی دەزانن.

بەگوێرەی دابە کۆنەکەی ئێرانی بێ، دەکرێ ئەمەی خوارەوە ڕاست بێ.

دوای چلەی شـــا، نوێنەرانی پەرلەمان کۆبوونەوە. ئەوان تاج ســـوڵتانیان وەک ڕاســـپاردە بەســـەر کوڕە بچکۆلەکەی دانا، کە دواتر بچێتە ســـەر تەختی پاشایەتی.

ئەم خاتوونە شازادە کەشخەیە لەبەردەم پەرلەمان لە کەژاوە زێڕینەکەی دابەزی و بە یـاوەریی دەســـتەیەک لە پـاســـەوانـان چووە هۆڵی کۆبوونەوەکە. هەموو نوێنەران لەبەری هەڵسـان و چەپڵەیان بۆ شـاژنی خاوەنشکۆ لێدا.

کاتێکیش بە فەرمی سوێندی خوارد، بەڵگەنامەکانی بەردەستی واژۆ کردن. تاج سوڵتان دانی بە ئەفغانستاندا نا کە دەوڵەتێکی خاوەن سەروەرییە و هێزی ئێرانیشی لە هەرات کێشایەوە.

خانوو و شایستەیەکی دارایی بۆ ژنانی حەرەمسەرا دیاریکرد و ناردنیەوە لای ماڵە باوانیان.

تاج سوڵتان لە ژیاندا ما تا ئەو کاتەی شەمەندەفەر هات و کارەباس هات و شەوانە هەموو شەقامەکانی تاران بە گڵۆپە کارەباییە نوێیەکان ڕووناک کران.

حەکایەتی پاشاکان هەرگیز بەتەواوی کۆتاییان نایەت، چونکە هەمیشە حەکایەتخوانان شتێکیان هەیە تا بۆ شەوی دادێ بۆی زیاد بکەن.

کۆتایی

سوپاسنامەی ڕۆماننووس:

سوپاس بۆ:
سوهەیلا سنعەتی بۆ ڕوانینە تیژەکەی.
دانا سەجادی قائیمەقامی بۆ بنەما و بەرپرسیاریێتییە گەورەکەی.
گایدۆ هێلمەرهۆرست بۆ هۆڵەندییە ڕەوانەکەی.
بەهار سەجادی قائیمەقامی بۆ یارمەتییە وشیارانەکەی.
ئاد ڤان دەن کیبۆم (داڕێژەرەوە) بۆ کارە سەختەکەی.
ساندەر ڤان فلێرکن (بڵاوکەرەوە) بۆ ڕوانینەکەی.
دەستبارگرتنی ئەوان پاشایان بەپێزتر کرد

ژێدەرەکان:

- مێژووی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئێران، سەعید نەفیسی.
- مێژووی کۆمەڵایەتیی ئێران، مورتەزا ڕاوەندی
- پاشا یەکەمینەکان، دجلە ئاموزگەر و ئەحمەد تەفەزولی
- با نیگاهی فیردەوسی، باقر پەرهەم
- ناسنامەی ئێرانی، ساروخ مەسکەوب
- ئاوەها زەردەشت تەوجیلیکی باشتری نووسی، پاول مەونن.
- لەسەر شانی شاوە، سەردار ساڵحی.
- نموونەی پیاوی یەکەم و پاشـــای یەکەم لە مێژووی ئێرانییەکاندا، کریستێنن، ستۆکهۆلم ١٩١٧.
- مێژووی ٢٥٠٠ ســـاڵەی دەولەتی ئێرانی بەر لە هاتنی ئیســـلام، بەهائەدین پازارگاد.
- هەزار ساڵەی پەخشانی ئێرانی، کەریم کشاوەرز.
- ئێران، خاک و خەڵک، یاکوب ئێدوارد پۆلاک.
- مەلیچک، ڕۆژژمێری غولامحەلی خان، بە دارِشـتنەروەی موحسـین میرزایی.
- گەشـتنامەکانی موزەفەر ناسـرەدین شـا لەبارەی گەشـتەکەی بۆ ئەورووپا.
- چەند لاپەڕەیەک لەبارەی کورش لە تەوجیلەوە وەرگێڕدراوە.

- باسوخواسیێک لەبارەی خشایارشا Xerxes کاتێک بەرەو ئەسینا کشـــا کە لەســـەر بنەمای وێناکردنەکەی تۆم هۆلاندوە هاتووە لە کتێبەکەی بەناوی ئاگری ئێران.
- یاداشتەکانی تاج سوڵتانی کچی پاشا.
- دەربارەی پاشـــای ئێرانی داریوش و خشـــاریارشـــا و لەبارەی کۆشـــکەکانی ئێرانی کە لەســـەر بنەمای نووســـینە مێژووییەکیە هیرۆدۆتەوە وەرگیراوە.
- مونشـــیت، باســـوخواس و نامەکانی وەزیر میرزا عەبدولقاســـم قائیمەقامی فەراهانی.
- جەلالینامە، دیوانی شـــیعری وەزیر میرزا عەبدولقاســـم قائیمەقامی فەراهانی.
- قائمەقام لە ئاوێنەی ڕۆژگاردا، بورهان فەلسەفی.
- هەروەهـا لە نـامەکـانی ژیـاننـامەی وەزیر میرزا تەقیخـان ئەمیر کەبیریش هەڵێنجراوە.
- یەکەمین شیعری بەندی ١٣ بەشێکە لە "گوڵستانی سەعدی.
- دووەمین شـیعری بەندی ١٣ شـیعریکی سـەرنجڕاکێشـی ئوسـتادی ئێرانی ڕودەکییە لەبارەی ڕوباری ئاموی لە ئەفغانســـتان. شـــیعرە ماکەکە وەها دەســـت پێدەکا: میر ماه اســـت و بخارا آســـمان/ ماه سوی آسمان آید همی
- شیعرەکەی بەندی ٢٤ هی عومەری خەیامە.
- ڕسـتە سـەرەتاکانی نامەکەی وەزیر کە پاشـا خواسـتوویەتەوە هی نامەی ئیبن خەلدونە.

- شیعرەکەی بەندی ٤٠ لە چوارینە ئێرانییەکانە لەلایەن (یان سپیردایک دە) دەستکاریکراوە.
- شیعرەکەی بەندی ٥٧ هی حافزی شیرازییە، لەلایەن یان دایک دەستکاریکراوە.

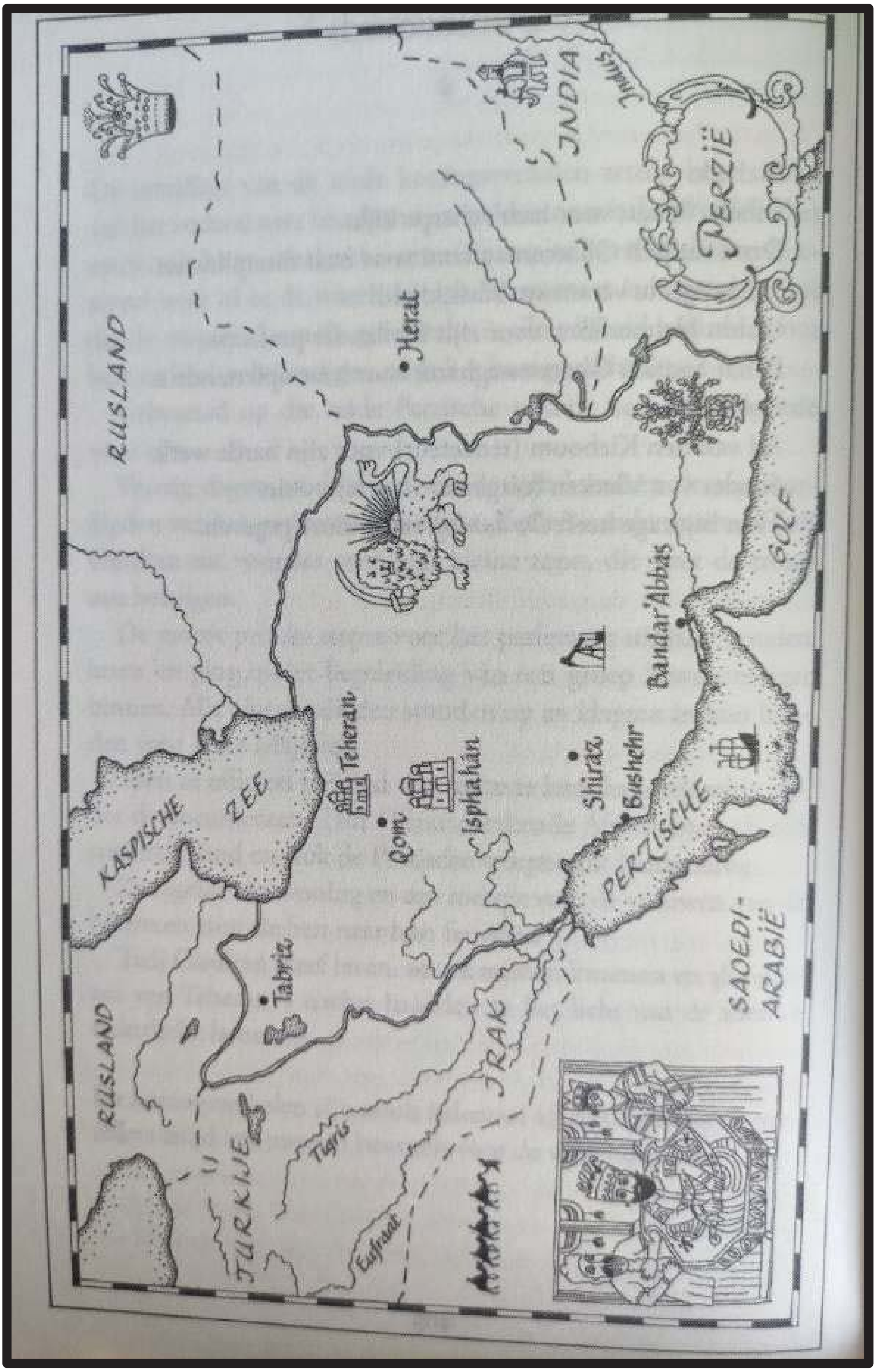
RUSLAND
KASPISCHE ZEE
Tabriz
Teheran
Qom
Isphahan
Herat
INDIA
Indus
PERZIË
Shiraz
Bushehr
Bandar'Abbas
PERZISCHE GOLF
SAOEDI-ARABIË
IRAK
TURKIJE
Tigris
Eufraat
RUSLAND

چەند دێڕێک لە ژیاننامەی وەرگێڕ

- لە ١٩٦٨ لە گوندی گرتک، لە دۆڵی ڕوســـتێی دەڤەری باڵەکایەتی لەدایکبووە.
- لە ١٩٨٨دا بە کالۆریۆسی لە قانون لە زانکۆی بەغدا وەرگرتووە.
- لە ١٩٩٧ەوە تا ٢٠١٢ ئاوارەی ئەورووپا (هۆڵەندا و بریتانیا) بووە.
- لە پاڵ زمانی زگماکیدا؛ زمانەکانی عەرەبی، هۆڵەندی و ئینگلیزیش دەزانێ.
- لە ١٩٨٦ـــــەوە هەوڵی نووســینی داوە. زیاتر لە بیســت کتێبی لە زمانەکانی هۆڵەندی و ئینگلیزییەوە وەرگێڕاون. دەیان گوتار و لێکۆڵینەوەی قانونی و سیاسیشی بڵاوکردوونەتەوە.

چاپکراوەکانی وەرگێڕ

١ – نهێنییەکانی مۆساد، نووسینی گۆردۆن تۆماس، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، سێ جار چاپکراوەتەوە؛ چاپی یەکەم ٢٠٠٨ چاپخانەی هێڤی، هەولێر. چاپی دووهەم دەزگەی چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠١٤. چاپی سێهەم ڕۆژهەڵات ٢٠١٦.
٢ – مادلین ئۆلبرایت، سیاسەتی ئەمریکا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، سەنتەری نما ٢٠٠٩، هەولێر.
٣ – داود بنگۆریۆن، دامەزرێنەری دەوڵەتی ئیسرائیل، نووسینی ڕۆبەرت سەنت یۆهن، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی هێڤی ٢٠١١، هەولێر. چاپی دووەم ناوەندی ئاوێر ٢٠١٦ هەولێر.
٤ – کوردستان لە نێوان سێڤەر و سنوورە دەستکردەکاندا، نووسینی: هیسەر لێهر واگنەر. مێژوو. وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە. چاپی یەکەم؛ لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی هەولێر ٢٠١٣. چاپی دووەم، ئاوێر ٢٠١٥.
٥ – وەرزێکی سپیی وشکوبرینگ، ئەندریێ برینک. ڕۆمان. وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٣.
٦ – ژیانی من، چۆن ئیسرائیل دامەزرێنرا؟ گۆڵدا مایەر، یاداشت، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر، هەولێر. ٢٠١٤.
٧ – ئینفێرنۆ، دۆزەخ، دان براون، ڕۆمان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٥.
٨ – شەرەف، ئەلیف شەفەق، ڕۆمان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٥.

٩ – یاخیبوون، مناحیم بێگن، یادەوەری، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٦.
١٠ – خانووەکەی مزگەوتێ، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر ٢٠١٦.
١١ – کۆدەکەی داڤینشی، دان براون، ڕۆمان، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی ئاوێر، هەولێر ٢٠١٦.
١٢ – خەتی بزماری، ڕۆمان، قادر عەبدوڵلا، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، ناوەندی ئەندێشە، سلێمانی ٢٠١٧.
١٣ – کردە هەرەگرنگەکانی مۆساد، میخائیل بار زۆهار و نەسیم میشال، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٨ سلێمانی.
١٤ – لە مەککە، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، وەرگێڕان لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی حەمدی، ٢٠١٨ سلێمانی
١٥ – ئەرێ کورد بوونە بەردەباز؟! ڕۆبەرت بریان گیبسن، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی کوردستان، سلێمانی ٢٠١٩.
١٦– شەوە سپییەکان، مناحیم بێگن، یادەوەریی، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، ٢٠١٩.
١٧ – زۆربای ئێرانی، قادر عەبدوڵلا، ڕۆمان، لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی حەمدی، سلێمانی، ٢٠٢٠.
١٨– ژیانی من، گۆلدا مایەر، یادەوەری، لە ئینگلیزییەوە، چاپێکی نوێی چاککراو، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی، ٢٠٢٠.
١٩– کچانی دووکەڵ و ئاگر، ئاڤا هوما، ڕۆمان، لە ئینگلیزییەوە، سلێمانی چاپخانەی کارۆ، ٢٠٢١.
٢٠ – هێڵێک بەنێو لمدا، جێمس بار، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، ناوەندی جەمال عیرفان، سلێمانی ٢٠٢١.

٢١- شای ئێران؛ کوردی عێراق و شیعەی لوبنان، ئارەش ڕەئیسینەژاد، مێژوو، لە ئینگلیزییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠٢٢
٢١- پاشا، قادر عەبدوللا، ڕۆمان، لە هۆڵەندییەوە، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر ٢٠٢٢